

HISTORISK ARCHIV.

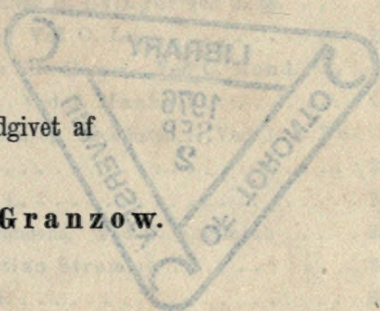
Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af

historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

F. C. Granzow.

1874. Første Bind.

Kjøbenhavn.

Fr. Wøldikes Forlag.

1874.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

INDHOLD.

NB. Kortet over Slaget ved Narva indsættes Side 194.

Napoleoniderne og Statskupet den 2den Decbr. 1851.

(Slutning.)*)

IV.

Den 20de December 1848 blev den nyvalgte Præsident i Nationalforsamlingen højtidelig indsat i sit Embede, efter at General Cavaignac havde meddelt Forsamlingen sine Ministres Demission og selv nedlagt den ham overdragne Magt i Forsamlingens Hænder. Forsamlingens Formand, Armand Marrast, proklamerede Louis Napoleon, der ved denne Lejlighed var iført en sort Dragt med hvid Krave og hvide Handsker og bar Æreslegionens Storkors, som Republikens Præsident indtil den anden Søndag i Maj 1852 og opfordrede ham til at aflægge Eden. Under almindelig Bevægelse blandt Medlemmerne og paa Tilhørerpladsen rejste Louis Napoleon sig, besteg Tribunen med langsomme Skridt og lod sit matte, halvt drømmende Blik hvile paa den svagt oplyste Forsamling. Armand Marrast oplæste Edsformularen, hvis Ordlyd tidligere er meddelt. Der hersker en dyb Tavshed i Salen. Louis Napoleon, der er meget bleg og slaar Øjnene ned, hæver Haanden og fremfører med en noget usikker Stemme Ordene: «Jeg sværger det!» Der hersker en dyb Bevægelse i alle Hjerter, da Armand Marrast med en endnu højtideligere Røst tilføjer: «Vi tage Gud og Mennesker til Vidne paa den

---

*) Se Hist. Archiv 1873. II, p. 461—97.

nys aflagte Ed, der skal blive indført i Nationalforsamlingens Forhandlingsprotokol og i «Moniteur» og blive offentliggjort paa den for offentlige Aktstykker lovbefalede Maade». Louis Napoleon trækker et Papir frem og oplæser følgende Erklæring: «Folkerepræsentanter! Nationens Stemmegivning og den Ed, jeg nylig har aflagt, anvise mig med bydende Krav min fremtidige Opførsel. Min Pligt er tydelig afmærket, og jeg vil opfylde den som en Mand af Ære. Jeg vil se Fjender af Fædrelandet i alle dem, der ad ulovlige Veje maatte forsøge paa at forandre, hvad hele Frankrig har slaaet fast. Mellem Eder og mig vil der ikke kunne være nogen virkelig Uenighed, thi vi ville det samme. Jeg vil ligesom I befæste Samfundets Grundpiller, styrke de demokratiske Institutioner og efterspore alle de Midler, der egne sig til at lindre de Onder, hvorunder dette ædelmodige og oplyste Folk, som nylig har givet mig et saa glimrende Vidnesbyrd om sin Tillid, lider. Den Majoritet, jeg har erholdt, gjennemtrænger mig ikke alene med Taknemlighed, men vil ogsaa give den nye Regering den moralske Kraft, uden hvilken der ikke kan gives nogen Myndighed. Ved Fred og Orden kan vort Fædreland atter rejse sig, læge sine Saar, føre de vildfarne tilbage og dæmpe Lidenskaberne. Besjælet af Forsonlighedens Aand har jeg omgivet mig med retskafne, duelige og patriotiske Mænd, overbevist om, at de til Trods for deres forskjellige politiske Oprindelse med Enighed ville hjælpe Eder til at sætte Forfatningen i Kraft, forbedre Lovene og vaage over Republikens Ære. Idet den nye Forvaltning tiltræder sine Funktioner, skylder den at aflægge den forrige Administration sin Tak for dens Bestræbelser for at overlevere Magten usvækket og opretholde den offentlige Rolighed. Den hæderlige General Cavaignacs Opførsel har svaret til hans loyale Karakter og den Pligtfølelse, som er den Egenskab, hvorpaa det først og fremmest kommer an hos den, der staar i Spidsen for en Stat. Folkerepræsentanter! Vi have den store Mission at udføre: i alles Interesse at grunde en Republik

og en fast og retfærdig Regering, der er besjælet af en oprigtig Stræben efter Fremskridt uden at være reaktionær eller utopistisk. Lader os være Fædrelandets og ikke et enkelt Partis Mænd; med Guds Hjælp ville vi da i det mindste udrette noget godt, selv om vi ikke kunne udrette noget stort».

Da Oplæsningen var til Ende, rejser hele Forsamlingen sig og raaber gjentagne Gange: «Leve Republiken!», medens derimod selve Erklæringen for Størstedelen ikke havde fremkaldt nogen Meningstilkjendegivelse, idet Forsamlingen syntes behersket af en ubeskrivelig Tvivl. Inden Præsidenten forlod Salen, ledsaget af Forsamlingens Kvæstorer og under de øvrige forfatningsmæssige Æresbevisninger, trykkede han General Cavaignacs Haand, hvorover Generalen øjensynlig blev saa overrasket, at han kun modstræbende besvarede Haandtrykket. Eskorteret af Generalerne Changarnier og Lamoricière i Spidsen for en Kavaleriafdeling, begav Præsidenten sig derpaa til den for ham bestemte Bolig, Paladset «Elysée nationale», og hermed var Indsættelseshøjtideligheden forbi.

Saaledes stod Louis Napoleon da nu paa lovlig Maade i Spidsen for den franske Republik, og Tilliden syntes at vende tilbage ved Efterretningen om, at han havde sammensat sit Ministerium af Mænd med højst forskjellige politiske Anskuelser (Odilon Barrot, Orleanisten Malleville, Legitimisterne Faucher og Falloux, Republikaneren Bixio, Drouyn de Lhuys, Rulhieres, de Tracy og Passy) og udnævnt Changarnier til Kommandant over 1ste Militærdivision og Tropperne i Paris, Marschal Bugeaud til Kommandant for Alpearmeen. Ministeriets Program, der den 26de December, efter at Præsidenten to Dage tidligere ved en Revue var bleven hilset med Jubel af Tropperne, meddeltes Nationalforsamlingen af Ministerpræsidenten, Odilon Barrot, var i Virkeligheden ogsaa kun skikket til at vække Tillid; men allerede Dagen efter blev det næsten saa godt som dementeret af Præsidenten ved et Brev til Indenrigsministeren Malleville, hvori han blandt an-

det i kraftige og bitre Udtryk besværede sig over, at Ministeren endnu ikke havde sendt ham nogle diplomatiske Depecher angaaende Italien, og som endte saaledes: «Kort sagt, jeg mærker, at de af mig udnævnte Ministre ville behandle mig, som om Sieyes's berygtede Regeringsform var i Kraft; men jeg vil ikke finde mig deri. Modtag o. s. v.».

Dette Brev vil alene være tilstrækkeligt til at vise, hvor meget der nu var tilbage af den «syge Papegøje», og hvor lidt Ministrenes Selvstændighed for Fremtiden vilde have at sige. Malleville maatte i Virkeligheden kort efter tage sin Afsked, saa meget mere som han vægrede sig ved at opfylde Præsidentens Forlangende om at udlevere de i Indenrigsministeriets Archiv opbevarede Retsprotokoller fra Strassburg- og Boulogne-Attentaterne; Agerdyrkningsministeren, Bixio, fulgte hans Exempel, hvorpaa Lacrosse og Buffet optoges i Ministeriet.

Med det saaledes noget forandrede Ministerium og kort efter tillige med sin personlige Ven Baulay som Vicepræsident for Republiken stod Louis Napoleon i Begyndelsen af 1849 lige over for den ham tildels fjendtligsindede Nationalforsamling, som vitterlig havde støttet Cavaignacs Kandidatur, og i hvis Midte der lige fra selve den 20de December 1848 havde cirkuleret Rygter om, at Prinsen pønsede paa at gjenoprette Kejserdømmet. Det var derfor let at forudse, at der snart maatte indtræde Rivninger mellem den udøvende og den lovgivende Magt; men allerede den første af disse skulde tillige vise, i hvor forholdsvis kort Tid Præsidenten havde forstaaet at vinde fast Fod, og hvor meget Nationalforsamlingens Indflydelse var aftaget. Den 3dje Januar tog Præsidenten saaledes et af den provisoriske Regering i sin Tid forelagt Lovforslag om Undervisningen tilbage og nedsatte en Kommission til at udarbejde et nyt. I den Anledning foreslog de ivrige Republikanere i Forsamlingen et Mistillidsvotum mod Undervisningsministeren Falloux, men Forslaget blev forkastet og gav desuden Anledning til, at der ogsaa udenfor

Salen rejste sig en sand Storm mod Forsamlingen, der modtog en Mængde Petitioner om at opløse sig og give Plads for en Repræsentation, som bedre udtrykte Nationens Ønsker. Et Forslag i denne Anledning blev indbragt — efter Sigende paa Opfordring af Præsidentens senere Indenrigsminister, Dufaure — af Rateau og gik ud paa, at Forsamlingen skulde opløse sig den 19de Maj, efter at Valgene til den nye (lovgivende) Nationalforsamling vare foretagne den 4de Maj. Skjønt Republikanerne i Forsamlingen strede imod af alle Kræfter — Billault besvor endog Forsamlingen i dens Værdigheds Navn og for Republikens Sikkerheds Skyld om ikke at forlade sin Post for de monarkiske Partiers Rænker — blev Forslaget dog den 14de Februar vedtaget med en af Lanjuinais stillet Ændring, idet, som Montalembert træffende har bemærket, «den ene Del af Forsamlingen (Republikanerne) nægtede at gaa, fordi den var vis paa ikke at komme igjen, den anden derimod var villig til at gaa af den modsatte Grund».

Og dette Udfald af Sagen var dog saa meget mere betegnende for Præsidentens stigende og Forsamlingens dalende Betydning, som der forud for denne Afstemning den 29de Januar var gaaet en mærkelig Episode, der indeholdt al Opfordring for Forsamlingen til i det mindste at udsætte sit Selvmord, indtil alle de organisatoriske Love vare tilendebragte. Den 26de Januar var der nemlig blevet forelagt et Lovforslag om at lukke Klubberne, og næste Dag havde Ledru Rollin forlangt, at Ministrene skulde sættes under Anklage for dette formentlig forfatningsstridige Skridt. Forlangendet blev afvist; men ved denne Lejlighed var der i Forsamlingen blandt andre af Proudhon blevet brugt saa stærke Udtryk mod Præsidenten, at de meget nær lignede en Opfordring til Oprør, og da hertil kom, at der samtidig herskede Misfornøjelse i Mobilgarden over, at den skulde reduceres fra 12-6,000 Mand, havde Louis Napoleon fundet sig foranlediget til at samle en betydelig Troppestyrke i Paris og Natten

mellem den 28de og 29de Januar at lade foretage endel Arrestationer. Rygter om et Statskup havde, som sagt, cirkuleret lige fra Præsidentens Indsættelse, og man kan derfor tænke sig den almindelige Bestyrtelse, da man Kl. 7 om Morgenen den 29de Januar i Paris vækkededes af Trommernes Lyd, saa talrige Troppebevægelser i flere af Byens Kvarterer, saa Champs Elysées og Concordiapladsen opfyldte af Soldater, ja selv Nationalforsamlingens Palads omringet af et helt Armékorps. Tanken om et Statskup blev end yderligere næret, da General Changarnier, der blev opfordret til at møde og afgive Forklaring for Nationalforsamlingens staaende Udvalg, undskyldte sig med sine Forretninger hos Præsidenten og kun tilføjede, at Tropperne vare blevne samlede for at bekæmpe et Oprør. Emile Péam, en af Forsamlingens Sekretærer, foreslog at overdrage General Lamoricière Anførselen over en Hær paa 50,000 Mand til Forsamlingens Forsvar og at lægge Sag an mod Ministrene og Changarnier. Dette Forslag støttes af flere, men findes for radikalt af Generalerne Lamoricière og Bedeau, og man nøjes med den Middelvej, at General Lebreton skal overtage Forsvaret af «palais Bourbon», og at Formanden (Armand Marrast) skal underrette Forsamlingen om denne Bestemmelse. Kort efter indfandt Republikens Vicepræsident, Baulay, og Ministerpræsidenten, Odilon Barrot, sig hos Armand Marrast, der lod sig berolige ved deres Forklaringer, om hvis Beskaffenhed der endnu ikke er fremkommet andre Oplysninger, end at Odilon Barrot højtidelig erklærede, at et frygteligt Oprør, organiseret i Mobilgarden, stod i Begreb med at udbryde, og at det kun var sket ved en simpel Misforstaaelse, at Nationalforsamlingens Præsident ikke var bleven underrettet om de til Oprørets Dæmpelse foretagne Troppekonsignationer — en yderst mangelfuld Forklaring lige over for den Kjendsgjerning, at ogsaa «palais Bourbon» var omringet af Tropper! Changarniers Opførsel ved denne Lejlighed kunde næsten friste til den Formodning, at her forelaa en militær Revolution med det

Øjemed at undertrykke Nationalforsamlingen og foranstaltet af ham med eller uden Louis Napoleons Vidende og Vilje. Ja, man kunde saa meget mere fristes dertil, som Changarnier netop kort før pralende havde ytret, «at det vilde være ligesaa let for ham at oprette Kejserdømmet som at lave et Kræmmerhus». Vist er det i alt Fald, at Louis Napoleon, da han nogle Aar senere offentlig udtalte sig om de tre Lejligheder, hvoraf han havde kunnet benytte sig til at forandre Regeringsformen, ogsaa nævnede Dagen den 29de Januar 1849, og der fortælles, at Changarnier den 30te Januar 1849, Dagen efter Episoden, med synlig Ægrelse udbrød til sine samlede Officerer: «Præsidenten har ladet en smuk Lejlighed slippe sig ud af Hænderne; han har handlet urigtig deri, thi der kommer maaske aldrig en lignende», hvormed det fortjener at sammenholdes, at Odilon Barrot under Behandlingen af Rateaus Forslag havde ladet de truende Ord falde: «Hvis Forsamlingen nægter at skilles ad, ere dens Timer talte».

Havde Præsidenten imidlertid — hvilken nu end Grunden har været — den 29de Januar 1849 forsømt en gunstig Lejlighed og for saa vidt vist Svaghed, saafremt man gaar ud fra den Forudsætning, at de lige strax cirkulerende Rygter om et paatænkt Statskup ikke savne al Grund, saa var paa den anden Side Nationalforsamlingens Svaghed ved denne Lejlighed langt mere iøjnefaldende, og den skulde kort efter fremtræde endnu tydeligere under de Forhandlinger, som fremkaldtes ved Efterretningen om Østerrigs Sejr i Italien ved Novarra den 23de Marts 1849 samt ved Efterretningen om, at en Del af de franske Tropper under Oudinot, der havde vovet sig ind i Rom, vare blevne tagne til Fange den 30te April. Det lykkedes nemlig vel Republikanerne med Ledru Rollin i Spidsen efter stormende Debatter at faa en Dagsorden vedtaget, hvori Forsamlingen bad Regeringen om «uden Ophør at tage de nødvendige Forholdsregler for, at Expeditionen til Italien ikke længere blev afvendt fra det Maal, som var den betegnet», eller med andre Ord om at under-

støtte den bestaaende romerske Republik; men Præsidenten, der dreves frem af de reaktionære og de klerikale, skrev allerede Dagen efter, den 8de Maj, efter Sigende saa godt som efter Montalemberts Diktat et Brev til General Oudinot, hvori han i stærke Udtryk hævdede, at de franske Soldater af den romerske Republik vare blevne modtagne som Fjender til Trods for deres velvillige og uinteresserede Hverv, at den franske Militærære var bleven krænket, og at Generalen nok skulde faa Forstærkning tilsendt.

Næste Dag, 9de Maj, forlangte Ledru Rollin i Forsamlingen, at den skulde anerkjende den romerske Republik og sætte Præsidenten og hans Ministre under Anklage i Henhold til Forfatningens 5te Artikel, som forbød det franske Folk at gribe til Vaaben mod andre Folks Frihed. Jules Favre vilde derimod nøjes med et Mistillidsvotum mod Ministeriet, men begge Forslagene forkastedes (Jules Favres med 326 mod 292 St., Ledru Rollins med 388 mod 138 St.), uagtet (eller maaske netop fordi) Ophidselsen i Gemytterne var saa stor, at det saa ud, som om der vilde udbryde et Oprør i Paris, og skjønt der unægtelig var noget næsten komisk i, at den franske Republik til Fordel for Paven bekæmpede den romerske Republik.

Næsten samtidig med disse Forhandlinger og denne Præsidentens Sejr led Nationalforsamlingen eller rettere dennes og hele Landets ivrigste Republikanere et andet stort Nederlag. Den 13de Maj foregik nemlig Valgene til den nye, lovgivende Nationalforsamling, og Resultatet var meget beklageligt for dem, der ønskede Republikens Befæstelse, hvorved det billigvis tillige bør bemærkes, at Regeringen ikke selv direkte havde indvirket paa Valgene, og at, naar dens Venner — det store Ordensparti, repræsenteret af den saakaldte «comité de la rue de Poitiers», hvori Thiers sad Side om Side med Persigny, d'Haussonville med General Piat, de Broglie med Lucien Murat og Duvergier de Hauranne med Achille Fould — havde agiteret ivrig, saa havde omvendt

Republikanerne agiteret ikke mindre ivrig. Af 750 Repræsentanter, som dannede den nye Forsamling, vare kun ca. 220-230 Republikanere, medens derimod Resten tilhørte de reaktionære Partier, fornemlig Orleanisternes, Legitimisternes og Bonapartisternes. Vilde man med faa Ord karakterisere den nye Forsamling, kunde man maaske nærmest træffe det rette ved at sige, at den ene Tredjedel — og næppe nok det — bestod af Mænd, som mente det oprigtig med Forfatningen og Republiken, medens derimod de to andre Tredjedele stillede eller i alt Fald vare tilbøjelige til at stille sig hyklerisk lige over for Forfatningen, dog saaledes at de — i det mindste tilsyneladende — ikke atraaede en voldsom Kuldkastelse af de republikanske Institutioner og vilde vige tilbage for en brutal Krænkelse af Forfatningen. Hvad Flertallet fremfor alt vilde, var for enhver Pris at sikre Ordenens Opretholdelse og hævde Middelklassernes Interesser; men uheldigvis beherskedes det ved Siden heraf af en fordærvelig Ængstelighed: Det var bange for Folket, som havde valgt det, for Friheden, den almindelige Stemmeret og Republikanerne, og den Tanke, at disse sidste mulig engang paa fuldstændig regel- og lovmæssig Maade kunde komme til at beherske Nationalforsamlingen og lede Landets Anliggender, fyldte det med en Rædsel, som Tanken om et Statskup fra Præsidentens Side var langtfra — endog blot tilnærmelsesvis — at kunne fremkalde. Der forelaa kort sagt her, som man vil se, en Forholdenes Logik, som var rig paa Indbydelser og Tillokkelser, og selv en mere samvittighedsfuld og mindre af Selvtillid og fixe Ideer betagen Mand end Louis Napoleon vilde maaske til sidst være bukket under for Fristelserne.

Den konstituerende Nationalforsamling endte sin Tilværelse den 26de Maj 1849; om Middagen den 28de Maj aabnedes den lovgivende Forsamling, og allerede inden 14 Dages Forløb havde dens vilde Republikanere prædiket formeligt Oprør i Anledning af Roms Belejring ved de franske

Tropper*). Den 11te Juni indbragte Ledru Rollin en af 120 Repræsentanter undertegnet Anklage mod Præsidenten og Ministeriet, og ved denne Lejlighed endte han sin Tale saaledes: «Forfatningen er krænket, men vi ville forsvare den ved alle Midler, selv med Vaabenmagt». Forsamlingen forkastede Forslaget med 361 St. mod 203, men paa denne Afstemning fulgte der en ubeskrivelig Ophidselse og aabenbare Opraab i Bladene til Oprør. Et saadant udbrød ogsaa virkelig i Paris den 13de Juni, men det blev med Kraft og næsten uden Blodsudgydelse undertrykket (medens derimod et Oprør i Lyon den 13de og 14de kostede mere Blod) af Regeringen, og Forsamlingens royalistiske Flerhed erklærede derpaa Paris i Belejringstilstand, gav Tilladelse til at anklage og arrestere de Medlemmer af Forsamlingen — i alt 38, hvoriblandt de to vigtigste Ledere, Ledru Rollin og Considerant, undkom til London —, som havde taget Del i Opstanden, ophævede ved en provisorisk Lov Klubberne for et Aar og søgte i det hele taget at indskrænske Friheden saa meget som mulig, trolig støttet heri af Regeringen, som blandt andet ved et Dekret supprimerede Bladene «le Peuple», «la Démocratie pacifique», «la Révolution démocratique et sociale», «la Tribune des peuples» og «la vraie République» og forelagde et Lovforslag mod Pressen, hvori der fastsattes Straf for Fornærmelser mod Republikens Præsident. General Changarnier blev desuden gjenindsat i sin dobbelte Kommando som Chef for Seinedepartementets Nationalgarde og for den første Militærdivision, og Loven om Paris's Belejringstilstand overdrog de militære Domstole Retten til at paakjende alle Forbrydelser og Forseelser mod Republikens Sikkerhed, Forfatningen, den offentlige Ro og Orden. Kort sagt, den anden franske Republik ophørte i Virkeligheden efter den 13de Juni

*) Belejringen begyndte den 31te Maj og endte den 3dje Juli efter 17 Dages Ild med, at Byen kapitulerede, hvorpaa Kardinalerne vendte tilbage.

1849 i moralsk Forstand at være en Republik; Reaktionen sad derimod faktisk til Højbords, og man havde derfor fra nu af det underlige Syn af en Republik af Navn, under hvilken det at være Republikaner var et Motiv til Mistanke og Forfølgelse, og under hvilken enhver Embeds- eller Bestillingsmand, der var mistænkt for republikanske Anskuelser og Tendentser, blev afsat, idet Regeringen foretog en omhyggelig Udrensning i alle de offentlige Forvaltningsgrene, ja endog udstrakte denne sin skaanselløse Virksomhed til en særdeles stor Mængde Lærere i Elementærskolerne, medens den samtidig forøgede Presseprocesserne mod de demokratiske Blade i det uendelige og omvendt begunstigede de royalistiske og bonapartistiske Blade.

I 1849 tildrog der sig i øvrigt kun to Begivenheder, der særlig fortjene at omtales: Præsidentens Tale i Ham og hans Budskab af 31te Oktober. For selv at lære Befolkningens Stemning at kjende berejste Louis Napoleon nemlig i Sommerens Løb de nordlige og vestlige Departementer, og paa denne Rejse kom han ogsaa — overalt venlig og tildels begejstret modtaget — til Ham, hvor han i sit Svar paa en Festtale af Mairen stærkt betonede Foretagendet i Boulogne som en Ubesindighed og det sexaarige Fangenskab i Ham som en velfortjent Tugtelse — en platonisk Anger, som Forsamlingen belønnede ved at udsætte sine Møder fra den 13de Avgust til den 30te September. Da den atter traadte sammen, bevilgede den med stor Stemmeflerhed de fornødne Pengemidler til Hæren i Rom, men overraskedes derpaa pludselig den 31te Oktober ved, at Præsidenten aldeles uventet og uden anden Motivering end vage Hentydninger afskedigede Ministeriet Barrot - Dufaure, med hvilket han hidtil tilsyneladende havde levet i den bedste Forstaaelse, og som beredvillig havde støttet alle hans Foretagender. Det Brev til Forsamlingens Præsident, hvori Afskedigelsen meddeltes, viser dog i alt Fald saa meget, at Louis Napoleon mente, «at der ikke var Enhed i Ideer, Hensigter og Overbevisning mellem

Præsidenten og hans Ministre», at disse «ikke forstod Nødvendigheden af en enkelt og fast Styrelse, af en bestemt udtalt Politik, som ikke bragte Statsmagten i Fare ved nogen Vankelmodighed, og ikke vare ligesaa optagne af Præsidentens Ansvar som af deres eget, ligesaa beredte til Handling som til Ord», og at «Frankrig derfor hidtil ikke tilbørlig havde høstet Udbytte af det System, der havde sejret ved Valget den 10de Decbr., og af det Program, som indeholdtes i selve Navnet «Napoleon» alene». Forbavselsen over dette Budskab var almindelig, og man udtømte sig i de forskjelligste Gisninger om Ministerskiftet. De nye Ministres Navne sagde saa godt som intet, da de næsten alle vare temmelig ubekjendte politiske Personligheder; kun Rouher og Fould vare mere bekjendte som personlige Venner af Præsidenten, og den Dristighed, hvormed denne havde forbigaaet den lovgivende Forsamlings Koryfæer, undlod ikke at vække en vis Frygt for 10de December-Tanken selv hos Forsamlingens Majoritet, der lagde Mærke til, at Ordet «Frihed» slet ikke var nævnet i Budskabet, og kort efter yderligere allarmeredes ved, at under en højtidelig Ceremoni (Embedsmændenes Aflæggelse af en ny Ed til Louis Napoleon) den for Forsamlingens Præsident bestemte Lænestol var anbragt noget lavere end den for Republikens Præsident bestemte — en formentlig Krænkelse, som Forsamlingen paa Forslag af Givré besvarede med at bestemme, at for Fremtiden vilde den ikke deltage i nogen offentlig Ceremoni.

Da dette Uvejr var overstaaaet, syntes den gode Forstaaelse mellem Forsamlingens Majoritet og den udøvende Magt at leve op igjen fra de første Dage af 1850 at regne, saa meget mere som der i øvrigt under det nye Ministerium ikke mere end under det forrige syntes at vaje nogen særegen Fane for Systemet af 10de December, og der fremkaldtes kun forbigaaende Smaaskyer ved altfor stor Iver af nogle bonapartistiske Blade som «le dix Décembre», «le Napoléonien» etc. samt ved, at Præsidenten udnævnte sin Onkel, Prins

Jérôme, til Marschal af Frankrig og lod ham føje sin Gage som saadan til hans Gage som General i aktiv Tjeneste og som Guvernør over Invalidehotellet.

Henimod Foraaret 1850 opdukkede der pludselig «et rødt Spøgelse», som foreløbig fuldstændig betog Majoriteten al Frygt for skumle Planer hos Præsidenten og bragte den til i sin blinde Rædsel for Demagogiet og Socialismen endog at lægge Haand paa selve Forfatningens Grundpille, den almindelige Stemmeret. Til almindelig Overraskelse blev nemlig Udfaldet af de i Marts og April i Paris og Departementerne foretagne Suppleringsvalg — i Anledning af Domfældelsen af de Folkerepræsentanter, som havde deltaget i Juniopstanden — til den lovgivende Forsamling en afgjort Sejr for Demokraterne og Republikanerne, og heri saa Majoriteten med Forfærdelse et Forbud paa, hvordan det vilde gaa, naar Forfatningen skulde revideres og de almindelige Valg foregaa, saa at nu den Tilstand begyndte, der træffende er bleven betegnet som «Frygten for 1852», og som billigvis bør tages med i Beregningen, inden man tør driste sig til ligefrem at betegne den faldne Kejser som en ryggesløs Meneder.

I Paris foregik Valgene den 10de Marts, og ved Efterretningen om deres Udfald (der valgtes 4 udprægede Socialister) blev Bestyrtelsen i Forsamlingens Majoritet almindelig. Rentes dalede 2½ pCt., og flere af Majoritetens Koryfæer, som Thiers, Grev Molé, Montalembert og Hertugen af Broglie, udtalte for Louis Napoleon Ønsket om at samles med ham for at aftale, hvilke Midler man skulde gribe til for at bekæmpe Faren. Mødet blev afholdt den 14de Marts, og da Montalembert ved denne Lejlighed havde raadet Præsidenten til at danne sit Ministerium af de mest fremragende Personligheder i Majoriteten, og Louis Napoleon havde erklæret sig villig hertil, udtalte Thiers sig omtrent saaledes: «At blive Minister i en Regering betragter jeg som at indgaa Ægteskab med den. Republiken er en Pige, som det vilde koste mig stor Overvindelse at ægte. Da det imidlertid maaske

er det eneste Middel til at redde Landet, er jeg beredt til at opofre mig».

Præsidenten fandt sig dog ikke foranlediget til at drage Fordel af Thiers's Offerberedvillighed, ligesaa lidt som han — hvis man tør tro Granier de Cassagnacs Fortælling om en Sammenkomst kort før den 10de December 1848 mellem Louis Napoleon, Thiers og Grev Molé — tidligere havde villet følge Thiers's Raad om at forberede sig til Præsidentværdigheden ved at aflægge sine Knevelsbarter, saasom «den militære Aand var død og ikke vilde fremstaa paa ny». Derimod udnævnte han Baroche, som havde fældet Dommen over Deltagerne i Juniopstanden, til Indenrigsminister i Stedet for Ferdinand Barrot og indvilgede — tilsyneladende uden synderlig Modstræben — i, at Baroche i Forbindelse med 17 Medlemmer af Majoriteten (hvoriblandt Thiers, Molé og Montalembert) udarbejdede et Lovforslag, hvorved den almindelige Stemmeret indskrænkedes saaledes, at der for Valgrettens Udøvelse i Stedet for 6 Maaneders skulde udkræves 3 Aars fast Ophold paa samme Sted (dog Soldater,Statsembedsmænd og enkelte andre undtagne), hvorved ca. 3 Millioner Vælgere højst ubillig berøvedes deres Valgret. Lovforslaget indbragtes den 8de Maj, og allerede den 31te Maj blev det trods alle de republikanske Taleres retmæssige Indvendinger vedtaget med 433 St. mod 241, idet Majoriteten i sin blinde Skræk og reaktionære Iver var døv selv for de mest begrundede Forestillinger. Saaledes endte dette «indre romerske Krigstog» (l'expédition de Rome à l'intérieur), som det er blevet kaldet af Montalembert, og Republikanerne vare efter dette Forfatningsbrud af Majoriteten saa at sige i deres gode Ret, naar de erklærede, «at, dersom den almindelige Stemmeret ikke blev gjenoprettet inden de almindelige Valg, vilde de anse sig for berettigede til at vinde den tilbage med Vaabenmagt», og det saa meget mere, som Thiers ingenlunde havde Ret, da han under Forhandlingerne om Lovforslaget ytrede, at dette **kun** vilde udelukke Proletariatet eller «la

vile multitude», som han udtrykte sig, fra den almindelige Stemmeret. Loven af 31te Maj 1850 maatte i Følge sin Oprindelse betragtes som et Pant paa god Forstaaelse mellem Præsidenten og Majoriteten; men Forsamlingen modtog dog et Lovforslag om at forhøje Præsidentens Repræsentationsomkostninger fra 600,000 til 3 Millioner Franks med stor Lunkenhed og vedtog det kun med en Majoritet af 46 (af 662) St., og den forkastede et Forslag om at lade Regeringen deltage i Valget af Mairerne, hvorimod den beredvillig vedtog en Presselov, hvorved Forfatterne forpligtedes til at sætte deres Navn under Bladartikler. Derefter udsatte den i Begyndelsen af Avgust sine Møder til den 11te November, men forinden havde den til den Komité af 25 Medlemmer, som forfatningsmæssig skulde paase Regeringens Førelse i Mellemtiden, valgt næsten lutter Modstandere af Præsidenten, saa at det var tydeligt, at der var indtraadt et Brud mellem denne og Majoriteten, hvis parlamentariske Chefer (Berryer og Thiers) med flere netop paa den Tid begav sig dels til Claremont, hvor Louis Philippe laa paa Dødssengen, dels til Wiesbaden, hvor Greven af Chambord opholdt sig. Dette Brud, hvortil Historien endnu ikke har bragt anden Foranledning for Dagens Lys, end at Majoritetens gamle Mistillid til Præsidenten vaagnede op igjen, efter at man havde overvundet den første Skræk for det ovenomtalte røde Spøgelse og slaaet sig til Ro med, at Faren foreløbig var afværget ved den almindelige Stemmerets Lemlæstelse, havde sandsynligvis dog sin dybere Grund i, at Louis Napoleon, som vi have hørt, ikke havde villet modtage Thiers's «Opofrelse» eller overhovedet vælge et Ministerium af Højres Koryfæer; men det var saaledes uden egentlig Berettigelse fra Højres Side, da Præsidenten hidtil med Undtagelse af Budskabet af 31te Oktober 1849 havde iagttaget en forsigtig Tilbageholdenhed, som ikke kunde begrunde nogen direkte Beskyldning, og da selve dette Budskab hidtil ikke var blevet fulgt af nogen Handling, som berettigede til at tilskrive ham den positive

Hensigt at antaste den lovgivende Forsamlings forfatningsmæssige Rettigheder. Anderledes blev det derimod nu, efter at Bruddet først var konstateret; thi nu fremtraadte Præsidenten temmelig tydelig med sine Hensigter, og nu begyndte paa hans Rejse, under Forsamlingens Prorogation, i de østlige og sydøstlige Departementer og senere til Cherbourg, Caen o. s. v. den Række noksom bekjendte Taler, hvis truende Indhold blev forstaaet af alle samtidige, idet Virkningen deraf tillige forøgedes ved den enthousiastiske Modtagelse, han næsten overalt fik, hilset af Raabene: Leve Napoleon! Leve Kejseren! I Lyon havde han saaledes sagt: «Stolt af min Fødsel og min Fane vil jeg forblive tro mod dem begge; jeg vil ganske tilhøre Landet, hvad det saa end fordrer af mig, Selvfornægtelse eller Standhaftighed . . . . . Hvis strafværdige Anmasselser skulde vise sig og true Frankrigs Rolighed, skal jeg vide at tilintetgjøre dem ved endnu engang at paakalde Folkets Suverænitet, thi jeg anerkjender ingen berettiget til fremfor mig at kaldes dets Repræsentant».

Med andre Ord, Præsidenten gav baade i Lyon og andet Steds klart nok at forstaa, at han trods Forfatningens 45de Artikel, i Følge hvilken ingen Præsident kunde gjenvælges før efter 4 Aars Forløb, den 10de Maj 1852 godvillig kun vilde vige sin Plads, saafrem det suveræne Folk i sin Helhed forlangte det, men derimod energisk vilde afvise alle Forsøg af Forsamlingen paa Usurpationer. Til det truende Sprog, han fra nu af en Stund førte, bidrog den Omstændighed, at der efter de ovenomtalte Rejser af Orleanister og Legitimister henholdsvis til Claremont og Wiesbaden verserede Rygter om, at der gjordes store Anstrængelser for at tilvejebringe en Sammensmeltning (Fusion) af den ældre og yngre bourbonske Linie, og at der næredes Planer om at opstille Prinsen af Joinville som Kandidat til Præsidentvalget; men hvad der vistnok især opflammede hans Mod, var, foruden den hjertelige Modtagelse i Provinserne, at der daglig indløb Petitioner om Forfatningens Revision, stundom tillige om en

Forlængelse af Præsidentens Magt (til 1ste Juli 1851 var der i alt indkommet 13,294 saadanne Petitioner med over 1,100,000 Underskrifter), og at ogsaa de fleste af de den 26de Avgust 1850 sammentraadte Generalraad udtalte sig for Revisionen.

Under disse Omstændigheder maatte den ovenomtalte permanente Komité selvfølgelig føle sig meget bekymret. Den 7de Oktober afholdt den et Møde for at undersøge, om de Tropper, der raabte Hurra for Præsidenten og udbrød: «Leve Kejseren!», ikke vare blevne underkjøbte dertil, navnlig ved Beværtning med berusende Drikke, og faa Dage efter (den 10de Oktober) gav den bekjendte Revue paa Satory-Sletten tæt ved Versailles Komiteen endnu mere at tænke paa. Medens nemlig Kavaleriet ved denne Lejlighed istemte de sædvanlige Raab til Præsidenten, forholdt Infanteriet sig tavs, og da det oplystes, at dette hidrørte fra et Forbud af General Neumayr, blev denne afskediget fra den 31te Oktober at regne. Dette opvakte en sand Storm i Komiteen og i en Del af Pressen, og General Changarnier, som ganske havde skiftet Anskuelser lige over for Præsidenten og var Medlem af den ham fjendtligsindede permanente Komité, udstedte den 2den November en Dagsorden, hvori han indskærpede de ham underlagte Tropper Lovens Bydende om, at Hæren under Vaaben skulde afholde sig fra enhver Demonstration. Allerede forinden havde Komiteen udtalt, at Changarniers Stilling i Spidsen for Tropperne i Paris var et Pant paa Ordenens Opretholdelse, paa Forsamlingens og Landets Sikkerhed og foreslaaet at give ham Anførselen over et Troppekorps, bestemt til, hvis det gjordes fornødent, at forsvare Forsamlingen. Dette var i og for sig allerede et Overgreb, da Præsidentens Ret til at ind- og afsætte Officerer og uddele Kommandoer var uomtvistelig, og kort efter gjorde Komiteen sig ligefrem latterlig, idet den, foranlediget af, at «la société du 10. Décembre» just paa denne Tid udfoldede en stor og ganske vist tildels højst forkastelig Virksomhed i Favør af Præsidenten, fik udspredt et taabeligt Rygte om, at

hint bonapartistiske Selskab vilde lade de to vigtigste Hindringer for Kejserdømmets Oprettelse, General Changarnier og Forsamlingens Præsident, Dupin, myrde, et Rygte, hvis fuldstændige Blottelse for al Grund snart blev bevist.

Dette passerede faa Dage før, den lovgivende Forsamling skulde gjenoptage sine Arbejder, og disse vilde altsaa begynde under en Situation, der var bleven mere end vanskelig. De Begivenheder, som vi nylig have fortalt, havde udbredt den almindelige Forestilling i Forsamlingen, at et Statskup af Præsidenten truede Forsamlingens og selve Republikens Tilværelse, og hvad Republikanerne angaar, da nærede de tillige i Anledning af de Besøg, som et stort Antal Medlemmer af den royalistiske Majoritet havde aflagt Prætendenterne af de to Grene af Familien Bourbon, Frygt for et eller andet parlamentarisk Komplot, sigtende til en orleanistisk eller legitimistisk Restauration — en Frygt, der, som vi have antydet, sandsynligvis ogsaa deltes af Louis Napoleon.

Dennes Budskab (af 12te November 1850) til Forsamlingen modificerede imidlertid Situationen paa en ligesaa uventet som overraskende Maade, og naar man ret overvejer, hvad der var gaaet forud, og hvad der kom bag efter, gjør man næppe Louis Napoleon Uret i at betegne dette Budskab som et sandt Theaterkup. Aldrig lige siden den højtidelige Ed af 20de December 1848 havde Louis Napoleon med større Energi og i et Sprog, der var mere præget af Ærlighed og loyal Frimodighed, bekræftet, at det var hans urokkelige Beslutning at respektere Forfatningen og forblive sin Ed tro. Læseren kan selv dømme af følgende korte Uddrag: «Jeg har ofte, naar der tilbød sig Lejlighed til offentlig at fremsætte mine Tanker, erklæret, at jeg vilde betragte dem som meget skyldige, der af personlig Ærgjerrighed vilde forstyrre den Smule Ro, Forfatningen skænker os. Det er min inderligste Overbevisning, og den er aldrig bleven rokket . . . . . —» «Den uforanderlige Regel i mit politiske Liv skal under alle Omstændigheder være at gjøre min Pligt, intet uden min

Pligt. Det staar for Øjeblikket alle undtagen mig frit for at fremskynde Revisionen af vor Grundlov. Hvis Forfatningen er mangelfuld eller farlig i en eller anden Retning, staar det Eder alle frit for at gjøre Landet opmærksomt derpaa. Kun jeg, der er bunden ved min Ed, jeg maa holde mig indenfor de snævre Grænser, der anvises mig» . . . . . «Hvad der især lægger Beslag paa mine Tanker, er — værer overbeviste derom — ikke at faa at vide, hvem der skal regere Frankrig i 1852, men at anvende den Tid, hvorover jeg raader, saaledes, at Forandringen, hvordan den nu end bliver, kan ske uden Agitation og Forvirring».

Disse ædle Ord vakte et umaadeligt Eko og bleve over hele Landet modtagne med en Tillid, hvorom Datidens Blade noksom bære Vidnesbyrd, og den forøgedes derved, at Louis Napoleon afskedigede Krigsministeren, General d'Hautpoul, som havde undertegnet General Neumayrs Afsked, og gav Neumayr en anden høj Kommandopost. Kun Forsamlingens Majoritet vedblev utvivlsomt at nære Mistanke, skjønt den efter »Budskabet« lige til Aarets Udgang tilsyneladende rakte Præsidenten Haanden til Forsoning og ved Nytaarskuren 1851 endog lod sin Formand udtale Repræsentanternes Hengivenhed for Prinsens Person. I alt Fald besvarede den blandt andet Louis Napoleons Retræte ved i Triumf at føre sit for Gjæld fængslede Medlem Mauguin tilbage til Forsamlingens Bænke og med at nedlægge Indsigelse mod Indenrigsminister Baroches Beslutning at afsætte den Politikommissær, som havde gjort sig og Forsamlingen latterlig ved at opdage den formentlige Sammensværgelse mod Dupins og Changarniers Liv.

Rivaliteten mellem de to Magter, der stode i Spidsen for Staten, var saaledes i Virkeligheden ikke brudt ved Præsidentens Budskab af 12te November. Forsamlingen stod endnu stedse lige skinsyg, aarvaagen og mistænksom lige over for Louis Napoleon, og denne fattede derfor nu, i Begyndelaf 1851, efter hvad alle bonapartistiske Forfattere om Statskupet (P. Mayer, Belouino, Dr. Véron o. s. v.) ere enige i, et

bestemt Forsæt om Udførelsen af et saadant, medens Tanken derom hidtil kun havde foresvævet ham i taagede Omrids. Det er kun billigt og retfærdigt at tilføje, at Forsamlingens Optræden ved flere Lejligheder unægtelig havde røbet dels en Umedgjørlighed og Skinsyge, dels en indre Spaltning, som paa ingen Maade kunde borge for en rolig Udvikling. Og hertil kommer endnu, at man ingenlunde er berettiget til at tvivle om, at Louis Napoleon jo meget godt i Overensstemmelse med sine mundtlige og skriftlige Udtalelser kan have næret den fulde og faste Overbevisning, at Forsamlingen ikke var et sandt Udtryk for Folkets virkelige Stemninger og Ønsker, og at disse tvært imod gik i samme Retning som den fixe Idé, hvoraf han selv utvivlsomt hele sit Liv — eller i det mindste lige til de seneste store Skuffelser — har været behersket, at Frankrig kun ved Kejserdømmet kunde reddes fra Anarki, en Idé, der blandt andet fandt sit betegnende Udtryk, da han den 1ste Juni 1851 i Dijon sluttede en Tale med følgende af Historien desværre kun meget lidt bekræftede Ord: «Mine Herrer, værer forvissede om, at Frankrig ikke skal gaa til Grunde i mine Hænder». Men paa den anden Side er det ogsaa kun billigt og retfærdigt, naar det ved Siden heraf fremhæves, at Forsættet om et Statskup fattedes saa kort efter det tilsyneladende saa ærlige og loyale Budskab af 12te November 1850, og at dette fremkom umiddelbart efter en Rejse i Provinserne, paa hvilken Louis Napoleon havde tilladt sig Ytringer, der vare alt andet end konstitutionelle, selv om de vare mere oprigtige end hint Budskabs Ord.

V.

Det første Skridt til Udførelsen af den nu endelig fattede Plan maatte ganske naturlig være General Changarniers Afskedigelse som Kommandant for Tropperne i Paris, da det nærmest var i Tillid til denne Generals Magt og til hans

utvivlsomt paalidelige Tilknytning til Forsamlingens Majoritet, at denne havde dristet sig til de ovenfor antydede Overgreb. Louis Napoleon havde sikkert allerede umiddelbart efter Udstedelsen af Generalens ovenfor omtalte Dagsbefaling af 2den November 1850 fattet den Beslutning ved given Lejlighed at fjerne ham fra hans vigtige Post, og Præsidentens Evne til at forstille sig fremtræder da i et saa meget klarere Lys ved det 10 Dage senere udstedte Budskab. Men først i Begyndelsen af 1851 fik han en Anledning til Beslutningens Udførelse, og denne Anledning gav hans Fætter Napoleon ham. Dette kunde synes saa meget mærkeligere, som Prins Napoleon tidligere (i April 1849), da han, just som Valgene til den lovgivende Forsamling foretoges, rejste gjennem Frankrig for at overtage Gesantskabsposten i Madrid, havde holdt Taler af et saadant Indhold, at Louis Napoleon havde set sig nødsaget til først at sende ham et advarende Brev og derpaa, da han uden Tilladelse havde begivet sig til Bayonne, at fratage ham Gesantskabsposten. Herover var Prinsen imidlertid bleven saa forbitret, at han i den konstituerende Forsamling under Forhandlingerne i Maj 1849 om Expeditionen til Rom havde holdt ultrarepublikanske Taler og blandt andet erklæret, **at** han kun erkjendte en eneste Suveræn, nemlig Folket, **at** han afskyede Reaktionen, og **at**, selv om han hidtil havde troet, «at Louis Napoleon ved sit Navn, sine Skrifter og sit Fangenskab bedre end nogen anden var i Stand til at give Republiken faste Fødder at staa paa, saa kunde han ikke længere bevare denne Mening, nu da han saa ham hengive sig til en beklagelig Politik, der ledede af uduelige Mænd». Hertil kommer, at, som vi senere skulle høre, Prinsens Opførsel under Statskupet, altsaa henved et Aar senere, var ligefrem fjendtligt mod Præsidenten, og at denne for hans Skyld omtrent fra Midten af 1851 til ind i December samme Aar var brouilleret med sin Onkel, Prinsens Fader. Skjønt Prins Napoleons stærkt republikanske Anskuelser rigtignok altid fremtraadte i saadanne Øjeblikke, da han var misfornøjet

med Fætteren, eller der var rørte Vande at fiske i, for senere momentvis at give Plads for mere ædruelige Betragtninger — ligger det saaledes vistnok nær at antage, at der ogsaa i dette Tilfælde foreligger en «Bjørnetjeneste», som kun ved Louis Napoleons egen Konduite og Fasthed blev forvandlet til en virkelig Tjeneste.

Nok sagt! Den 2den Januar 1851 meddelte det bonapartistiske Blad «la Patrie» nogle af Changarnier udstedte Instruxer, der paalagde Tropperne ikke at lystre Folkerepræsentanterne, men alene den øverstkommanderende General. Prins Napoleon forlangte Dagen efter i Forsamlingen, at denne i den Anledning skulde irettesætte Generalen, eftersom der i hine Instruxer indeholdtes en Benægtelse af Forsamlingens Ret til at vaage over sin egen Sikkerhed og rekvirere de i dette Øjemed nødvendige Tropper. Der er ingen som helst Grund til at tro, at Prinsen herved tilsigtede et Forsøg paa i Favør af Præsidenten at fremkalde en Konflikt mellem Generalen og Forsamlingen. Tvært imod ligger det langt nærmere at antage, at han har villet — i Disfavør af sin Fætter — hævde hin Forsamlingens Ret, der, som vi senere skulle høre, kort efter blev bestridt af Regeringen. Men Forsamlingen, der saa Spøgelser ved højlys Dag og kun drømte om Statskup, opfattede Sagen, som om her virkelig forelaa et Forsøg paa at brouillere Changarnier med Forsamlingen, og den gik derfor i sin blinde Iver for at give Generalen et Tillidsvotum i Huj og Hast over til Dagsordenen, efterat Changarnier havde oplyst, at hine Instruxer vare udstedte i Oktober 1848 paa en Tid, da man kunde befrygte Gadekampe i Paris og havde Junidagene i frisk Minde. Selvfølgelig havde det tilkommet Krigsministeren, General Schramm, at give disse Oplysninger, men da Forsamlingen ikke havde villet indrømme ham tre Dage dertil, havde han og hele Ministeriet taget Afsked, og Louis Napoleon benyttede nu Lejligheden til at vælge et nyt Ministerium, der paa Forhaand var villigt til at optage Changarniers Afskedigelse

paa sit Program. Dette lykkedes snart. Baroche, Fould, Rouher og Parieu beholdt deres Portefeuiller, og de nye Ministre vare Drouyn de Lhuys, Bonjean, Magne og General Regnault de Saint-Jean-d'Angely. Allerede den 10de Januar paafulgte derefter Changarniers Afsættelse, og i Stedet for ham fik Baraguay d'Hilliers Anførselen over Hæren i Paris, General Perrot Kommandoen over Seinedepartementets Nationalgarde.

Forsamlingen følte vel hele Omfanget af det Slag i Ansigtet, den havde faaet, men hvad skulde den gjøre? Forholdsreglen var fuldstændig lovlig, og Baroche svarede paa alle Interpellationer i Forsamlingen, at Ministeriet ikke havde anden Politik end den, der angaves i Budskabet af 12te November, medens han paa sin Side bebrejdede Højremændene deres Rejser til Claremont og Wiesbaden. Det var under de stormende Debatter i Anledning af Changarniers Afskedigelse, at Thiers udtalte de mindeværdige Ord: «Kejserdømmet er oprettet» (l'Empire est fait), og ved samme Lejlighed kom han — noget sent — i Tanker om de Fortrin, som den republikanske Regeringsform kunde have, og udtalte Nødvendigheden af oprigtig at knytte sig til Forfatningen. Han indrømmede altsaa nu selv, at han og hans Parti- og Meningsfæller hidtil havde stillet sig hyklerisk lige over for Grundloven. Nu begyndte de at høste Lønnen og at se Konsekventserne af Forhold, der et Par Dage forinden af Pascal Duprat i en Samtale med Thiers ligesaa sandt som træffende vare karakteriserede saaledes: «Vi (Republikanerne) have ingen stor Tillid til Prins Louis Napoleons, men vi have endnu mindre Tillid til Eders (Orleanisternes og Legitimisternes) og General Changarniers Hengivenhed for Republiken. Vi have ikke uden Bekymring set Satory-Revuen; men mon det var for at forsvare Republiken, at omtrent paa samme Tid nogle af Eder droge til Claremont og andre til Wiesbaden?»

Enden paa de stormende Diskussioner i Forsamlingen blev, at den med 415 St. mod 276 vedtog et Mistillidsvotum til Ministeriet, der afløstes af et «Overgangsministerium», som ikke indeholdt noget Medlem af Forsamlingen, og — dette var hele Udbyttet for Forsamlingen af alle de faldne Ord, medens Louis Napoleon med Held havde bortryddet en af de vigtigste Hindringer for sine Planers Udførelse og endog i sit Brev til Dupin om det nye Ministeriums Dannelse behændig havde forstaaet at vælte Ansvaret for Ulemperne ved Ministerkriserne over paa Forsamlingen. Kun en svag Revanche tog denne sig ved kort efter (3dje Februar) at nægte Præsidenten en Tillægsbevilling paa 1,800,000 Franks til Repræsentations Omkostninger, «da hans Stilling derved vilde forandres».

Det næste Skridt henimod Statskupet var Præsidentens Bestræbelser for fuldstændig at sikre sig Hærens Bistand. Paa den Tid, da Changarnier blev afsat, kunde Louis Napoleon ifølge Mayer og andre Forfattere i det hele og store gjøre Regning paa denne Bistand; men der var dog visse Vanskeligheder forbundet dermed. Om disse Vanskeligheder og om de derimod anvendte Midler udtaler Mayer sig i sin «Histoire du 2. Décembre» paa en Maade, der er tydelig nok for alle dem, der have hørt Tale om Fleurys Mission i Maj 1851 til Afrika og vide Besked med, hvorledes Expeditionen mod Kabylerne sattes i Scene for at skaffe Saint-Arnaud Lavrbær for godt Kjøb og paa en ikke altfor paafaldende Maade motivere hans hurtige Avancement og Udnævnelse til Krigsminister — altsammen Ting, der tør anses for almindelig bekjendte. Mayer siger ordret: «Men saaledes som Generalstaben var sammensat — Generalerne vare alene at frygte — frembød den maaske ikke fuldstændig tilstrækkelige Garantier; thi de ældste Generaler kunde mangle Dristighed,

og den store Flerhed af de yngre figurerede i den lovgivende Forsamling. En fuldstændig kejserlig Idé triumferede over denne dobbelte Vanskelighed, og Hr. de Persigny, denne Napoleonismens ivrige og utrættelige Ridder, indviede sig med Begejstring til Realisationen af de af Præsidenten skjødesløst henkastede geniale Ord, hvis Dybde og Omfang man nu kan forklare sig af Felttoget mod Kabylerne, Ordene: «Hvad, om vi lavede Generaler!» (Si nous faisions des généraux?). Frøet dertil manglede ikke. En af vort Kavaleris mest glimrende Officerer, den brave og godlidne Kommandant Fleury, fik det Hverv (som sagt ovre i Algérie) at gaa paa Spor efter Modet, at fremkalde Hengivenheden og sikre Forhaabningerne*). Hans Mission var hverken langvarig eller møjsommelig. Divisions- og Brigadegeneraler, Oberster og Oberstlieutenanter — ingen af dem, for hvem han med veltalende Ord skildrede Landets Farer, behøvede at blive overbevist. Alle havde de en lige stor Rædsel for Parlamentarismen og Socialismen ... Saaledes gik det til, at de yngste (i Anciennetet) bleve de ældste, og at den aktive Armés Kadrer vænnede sig til Navnene: Saint-Arnaud, de Cotte, Espinasse, Marulaz, Rochefort, Feray, d'Allonville, de Boisse, de Lourmel, Herbillon, Dulac, Forey, Courtigis, Canrobert etc.» (lutter Mænd, hvis Tjeneste blev anvendt i Statskupsdagene fra 2den til 5te December).

Det er nu ingen som helst Tvivl underkastet, at Felttoget mod Kabylerne i 1851 ene og alene blev foretaget for «at lave Generaler», og hvad Mayer kun havde antydet, siges da ogsaa med rene Ord af Belouino i hans «Histoire d'un Coup d'État» og af Dr. Véron, Udgiveren af «le Constitutionnel», i hans «Nouveaux Memoires d'un bourgeois de Paris». Den førstnævnte Forfatter siger saaledes blandt andet: «Der behøvedes en Krigsminister, og Valget faldt paa General Saint-

*) Med andre Ord: udfinde modige og Præsidenten hengivne Stabsofficerer ved Hæren i Algérie og styrke deres Hengivenhed og Tjenesteberedvillighed ved Løfter om deres ærgjerrige Drømmes Opfyldelse.

Arnaud*). For at give denne General den nødvendige Myndighed paa en saa ophøjet Post besluttede man Krigen i Kabylien, som skulde dække ham med en saa glimrende Hæder. Man vil mindes, at Forsamlingen ikke vilde, at denne Krig skulde gaa for sig» . . . .

Den sidstnævnte Forfatter giver med stor Indiskretion Oplysninger, som ingen Tvivl lade tilbage om Beskaffenheden af Saint-Arnauds saa højt udbasunede Fortjenester og Bedrifter under de kabyliske Felttog. Han siger blandt andet: «Ved sin Afrejse til Kabylien aflagde Hr. Fleury mig et Besøg for at sige mig, at det vilde være Præsidenten meget behageligt, at man satte Hr. General de Saint-Arnauds sjeldne Fortjenester og nærforestaaende Tjenester i et smukt og stort Lys», og da disse «nærforestaaende Tjenester» ydedes, var Dr. Véron, som man véd, ligesaa lidt som Præsidentens øvrige Venner i Pressen sparsom med sine Lovtaler!

Saaledes gik det da til, at Saint-Arnaud, der kun havde været Brigadegeneral siden November 1847 og i Anciennetet kun var den 53de, allerede den 10de Juli 1851 blev forfremmet til Divisionsgeneral, derpaa i Avgust forflyttedes til Paris, hvor General Guillabert**) i Favør af ham maatte fratræde sin Kommando, og endelig den 26de Oktober forfremmedes til Krigsminister i Stedet for César Randon, der til Trøst blev udnævnt til Guvernør i Algérie.

Som det gik med Hovedet, saaledes gik det selvfølgelig ogsaa med Lemmerne; som det gik med Stammen, saaledes gik det ogsaa med Grenene; overalt var der Avancements,

---

*) Forfatteren af det oftere omtalte Værk «Histoire militaire et anecdotique du Coup d'État» meddeler dog, at General Bosquet i Setif først var udset dertil, men at Fleury, da han ved sin Ankomst til Constantine traf sammen med Saint-Arnaud, forandrede sin oprindelige Bestemmelse og mente, at han nu havde fundet den rette Mand.

**) Tilligemed Carrelet og Levasseur Divisionsgeneral under General Magnan, som havde afløst den ikke tilstrækkelig paalidelige Baraguay d'Hilliers som Øverstbefalende over Tropperne i Paris.

Afskedigelser, Forsættelser, Forflyttelser etc., saa at det snildt beregnede Resultat blev, at Præsidenten i en forholdsvis meget kort Tid virkelig havde naaet sit Maal: at sikre sig de kommanderende Generalers og deres Stabsofficerers Bistand.

Efter at dette Maal var naaet, var kun Tidsspørgsmaalet tilbage, det Spørgsmaal: Naar skal Statskupet gaa for sig? Og vi vende derfor nu tilbage til Forhandlingerne i den lovgivende Forsamling og Præsidentens Forhold dertil. Det havde allerede ved flere Lejligheder vist sig, at den tidligere royalistiske Majoritet var brudt, saaledes den 1ste Marts, da Legitimisterne lode et Forslag af Creton om at ophæve Forvisningslovene mod de tidligere regerende Familier falde for at forhindre Orleanisterne i at opstille en Prins af Familien Orleans som Kandidat til Præsidentposten. Ogsaa Orleanisterne vare spaltede i to Lejre, nemlig Fusionisterne, der arbejdede paa en Tilnærmelse mellem de to Grene af Huset Bourbon, og de rene Orleanister, som ikke vilde vide af en saadan at sige. Forsamlingen, i hvilken det bonapartistiske Element ogsaa umærkelig var voxet, efterhaanden som Præsidentens Indflydelse tiltog, var derfor nu saa meget mindre skikket til at rivalisere med Præsidenten, og denne sørgede paa sin Side trolig for gjennem sine Presseorganer og i sine Festtaler (saaledes blandt andet ved den tidligere omtalte Banket i Dijon den 1ste Juni 1851 og ved Indvielsen i Beauvais af Ærestøtten for Jeanne Hachette) at fremstille Partiernes Intriguer og indre Spaltning i det sorteste Lys for derved at forøge den «Frygt for 1852», som var saa fremherskende hos alle dem, der ønskede Ro, Orden og en fast Regering og derfor gjerne vilde have Forfatningen revideret saaledes, at Louis Napoleons Magt kunde blive forlænget paa lovmæssig Maade. Spørgsmaalet om Bevarelsen eller Ophævelsen af Forfatningens 45de Artikel var og maatte derfor være det store brændende Spørgsmaal, som sysselsatte alle Gemytter, Præsidentens ikke mindst. Som vi have hørt, skulde For-

samlingen fatte Beslutning om Forfatningens Revision i det sidste Aar, den var samlet, og Beslutningen, der kun kunde fremgaa af tre Behandlinger med en Maaneds Mellemrum, maatte have ³/₄ af Stemmerne for sig. Forsamlingens sidste Aar begyndte den 28de Maj, og endnu samme Dag blev et med 230 Underskrifter forsynet Forslag om Forfatningens Revision indbragt af de Broglie i Overensstemmelse med Ministeriet, efter at der i den sidste Tid — tildels ved Agitation fra de Præsidenten hengivne civile Embedsmænds Side — daglig var indløbet endnu flere Petitioner derom end tidligere, og efter at den tidligere Majoritet i Forsamlingen for Størstedelen — det maa siges til dens Ros — havde samlet sig i det samdrægtige Ønske paa lovmæssig Maade at gjøre en Ende paa den Uvished, Ængstelse og Frygt, hvori Forfatningens 45de Artikel hensatte Gemytterne, hvortil der endnu maa føjes, at det endog hedder, at den — med Opgivelse af sine egne Kjæpheste — havde den Bagtanke at tilfredsstille Louis Napoleon ved et 10-aarigt Præsidentskab.

Saa meget mere betegnende bliver det derfor, at Præsidenten just valgte dette Øjeblik — den 1ste Juni — til at holde hin Tale i Dijon, der var at betragte som en ligefrem Krigserklæring til Forsamlingen, da det deri blandt andet hed: «I Løbet af tre Aar har man kunnet lægge Mærke til, at jeg altid er bleven understøttet af Forsamlingen, naar det drejede sig om at bekæmpe Uordenen ved Tvangsforanstaltninger. Men naar jeg har villet gjøre noget godt og forbedre Befolkningens Skæbne, har den nægtet mig sin Bistand. Dersom Frankrig erkjender, at man ikke har Ret til at disponere over det imod dets Villie, har det kun at sige til: mit Mod og min Energi skulle ikke svigte det .... Hvilke end de Pligter ere, som Landet paalægger mig, skal det finde mig beredt til at rette mig efter dets Villie». Denne Tale maatte selvfølgelig, skjønt Indenrigsministeren, Léon Faucher, hastede fra Dijon til Paris for at faa de kraftigste Strofer

udstrøgne inden Talens Optagelse i «Moniteur», vække den største Frygt og Harme i Forsamlingen: Rygtet om et Statskup udbreder sig med Lynets Hurtighed, og det hedder, at der allerede marscherer Tropper mod Paris. Da bestiger Changarnier Talerstolen i Forsamlingen og udbryder i Ministrenes Nærværelse: «Armeen, der er dybt gjennemtrængt af Pligtfølelse og af Bevidstheden om sin egen Værdighed, ønsker lige saa lidt som I at fremkalde Synet af en Kejserregerings Usselhed og Skjændsel, hvorunder den ene Kejser efter den anden bliver ind- og afsat af drukne Prætorianere. Soldaterne ville stedse adlyde deres Chefer; men ingen af disse vil tvinge dem til at gjøre Uret og rykke frem mod denne Forsamling. Giv Eder derfor trygt til Eders Forhandlinger, I Frankrigs Mandatarier!» Rigtignok kunde Louis Napoleon i Bevidstheden om, hvor meget Changarnier tog fejl i sin Opfattelse, med rette smile af disse Generalens Ord, og paa den anden Side havde han vel, inden han holdt Talen i Dijon, en rigtig Forestilling om, at Republikanerne i Forsamlingen (ca. 220 i Tallet) beherskede Udfaldet af Revisionsspørgsmaalet, saa at Majoritetens Imødekommen vilde være frugtesløs. Men alligevel staar Talen i Dijon som et Vidnesbyrd **mod** Louis Napoleons Loyalitet; thi havde han virkelig været fornøjet med en simpel Forlængelse af sin Magt, hvorfor skulde han da netop i dette Øjeblik have ført et truende Sprog? Loyalere opførte Majoriteten sig unægtelig ved denne Lejlighed, thi da Sagen efter 6 Dages stormende Debatter endelig kom til Afstemning den 21de Juli 1851, forkastedes Revisionen vel, idet der kun afgaves 446 St. for og 278 St. imod den, medens der for Vedtagelsen udfordredes $^3/_4$ af samtlige Stemmer, men det viste sig dog, at til Trods for Truslerne i Dijon næsten hele den tidligere Majoritet havde stemt for Revisionen. Kun nogle Orleanister (og deriblandt Thiers, Rémusat, Creton, Bedeau og Baze) havde sluttet sig til Republikanerne, der hovedsagelig gjorde gjældende, at en ved den almindelige Stemmeret vedtagen For-

fatning ikke kunde forandres af en Forsamling, der skulde sammenkaldes efter Loven af 31te Maj 1850.

Nogle Dage senere vedtog Forsamlingen med 338 St. mod 320 et Slags Mistillidsvotum til Ministrene, fordi de skulde have indvirket paa Affattelsen af Petitionerne. Ministeriet blev alligevel paa sin Plads, og da Generalraadene traadte sammen den 1ste Avgust, forlangte 80 af dem paa ny Forfatningens Revision, hvad der jo rigtignok — selv om Regeringen ikke var fri for at have agiteret — kunde synes at tale til Grund for Præsidentens Opfattelse af Folkestemningen og af hans egen Betydning, hvilket ligeledes gjælder om den Omstændighed, at det ikke lykkedes hans Modstandere at opstille en eneste virkelig Rival, skjønt de forsøgte sig med flere — lige fra Prinsen af Joinville til Mureren Nadaud.

Den 10de August udsatte Forsamlingen sine Møder til den 4de November; men forinden den skiltes, nedsattes der, som sædvanlig, et permanent Udvalg, til hvis Formand General Bedeau udnævntes. Dette var for saa vidt af Betydning, som de omhyggelige Foranstaltninger, denne saa højt agtede Mand, der boede i selve «palais Bourbon» og direkte førte Befalingen over Forsamlingens Militærgarde, traf, i Forening med andre Omstændigheder bleve Aarsagen til, at Louis Napoleon ikke udførte Statskupet allerede nu under Forsamlingens Prorogation. Det Sprog, Præsidenten havde ført i Dijon og kort efter i Beauvais, havde, som sagt, tydelig nok røbet, at han ikke vilde nøjes med Udsigten til ad lovlig Vej at faa sin Magt forlænget, og da nu endog selve denne Udsigt foreløbig var spærret ved Afstemningen den 21de Juli, pønsede han virkelig, efter hvad de bonapartistiske Forfattere Belouino og Véron fortælle, paa at benytte Forsamlingens Fraværelse til at hugge den gordiske Knude over, i hvilket Øjemed den daværende Politipræfekt Carlier havde udarbejdet en hel Plan. Denne Plan fandt imidlertid ikke Præsidentens Bifald og gav maaske endog Anledning til, at Carlier kort

efter (i Oktober, samtidig med Saint-Arnauds Forfremmelse til Krigsminister) blev afløst af den noksom bekjendte Maupas. Hele Planen om et Statskup blev endog foreløbig opsat, efter at Generalerne Magnan, Regnault og Saint-Arnaud paa et Møde med Præsidenten i St. Cloud den 21de September havde udtalt den Mening, at Statskupet burde opsættes, indtil Præsidenten havde faaet Lejlighed til at gjøre den royalistiske Majoritet endnu mere forhadt i den store Mængdes Øjne ved at forelægge et Lovforslag om Ophævelsen af Loven af 31te Maj eller med andre Ord om Gjenindførelsen af den almindelige Stemmeret, hvorom der var indkommet talrige Petitioner, men som det stod til at forudse, at Forsamlingens Majoritet vilde modsætte sig og faa forkastet. I Mellemtiden kunde man da tillige endnu mere end tidligere søge at fremme Frygten for de «Rødes» Sejr i 1852 ved — under Paaskud af Socialismens Fremskridt blandt Landbefolkningen — at erklære hele Departementer under Belejringstilstand og foretage andre lignende Experimenter, hvorved de Konservatives Blikke endnu ivrigere end før maatte lede efter «en Frelser» (un sauveur).

Statskupet blev som sagt opsat, skjønt der allerede dengang var samlet et overordentlig stort Antal Præsidenten hengivne Tropper i Paris og Omegn, og disse «kun ventede paa Signalet». Men Louis Napoleon fulgte trolig de givne Raad. Ministeriet Faucher-Baroche, der i sin Tid havde sat Loven af 31te Maj igjennem, maatte fratræde den 14de Oktober, og den 26de samme Maaned dannedes der et nyt udelukkende af Mænd, som vare Præsidenten særlig hengivne. Saint-Arnaud fik, som vi have hørt, den vigtige Post som Krigsminister, og samtidig blev Maupas, der var bekjendt som en ung, energisk Mand og hidtil havde været Præfekt i Haute-Garonne, udnævnt til Politipræfekt i Paris. Disse Udnævnelser og Præsidentens Budskab af 4de November ved Forsamlingens Gjenaabning (i hvilken han bebudede Forelæggelsen af et Lovforslag om den almindelige Stemmerets Gjen-

indførelse som et Skridt fremad til «den af to Millioner Ansøgere, Størstedelen af Arrondissementsraadene og næsten alle Generaalraadene forlangte og af Forsamlingens Majoritet støttede Revision af Grundloven») satte Skræk i Gemytterne, og Rygterne om et Statskup vaagnede atter op. Ministeriets Forlangende om, at Behandlingen af Lovforslaget om den almindelige Stemmerets Gjenindførelse hurtig skulde fremmes, blev forkastet, skjønt den republikanske Minoritet ved denne Lejlighed lod sin Mistillid til og Antipathi mod Louis Napoleon falde, da alene den Kjendsgjerning, at han havde indbragt et saadant Lovforslag i dens Øjne syntes at bevise, at han vilde overholde sine Forpligtelser. Anderledes tænkte derimod Majoriteten og navnlig den Del af Højre, som lededes af de parlamentariske Chefer Thiers, Berryer, Barrot og Falloux. Gjenoprette den almindelige Stemmeret! Det var rigtignok at sikre Forsamlingen Landets Støtte, at fjerne enhver Frygt for Borgerkrig etc., men det var ogsaa at give Afkald paa Haabet om i 1852 at erholde en monarkistisk Revisionsforsamling, som paa lovlig Maade kunde gjenoprette Kongedømmet, og det var jo tillige at slaa sig selv paa Munden. Nei, det kunde man ikke bekvemme sig til! Louis Napoleon havde saaledes regnet fuldstændig rigtig: ved sit Forslag gjorde han en Tilnærmelse og Samvirken mellem Minoriteten og Majoriteten umulig, og samtidig med, at han ved Forslaget saa vidt mulig vandt Republikanerne og Folkets store Flerhed for sig, fjernede han den sidste Rest af Forsamlingens Avtoritet i Mængdens Øjne, dersom Forslaget forkastedes. Dette skete virkelig den 13de November, men dog kun med 353 St. mod 347.

Allerede forinden havde Forsamlingens tre Kvæstorer imidlertid — foranlediget utvivlsomt paa den ene Side ved hemmelige Meddelelser af den fortørnede Carlier til Changarnier om Præsidentens Planer, paa den anden Side ved et af Krigsministeren, Saint-Arnaud, den 28de Oktober til den parisiske Hærs Generaler rettet Cirkulære, hvori der dels

utvetydig appelleredes til Hæren som Samfundets Frelser, *dels* indskærpedes Dogmet om Soldaternes «*passive Lydighed*» og om «det militære Reglement som deres eneste Lov», *dels* endelig betonedes, at *hele Ansvaret* paahvilede den Chef, fra hvem Ordrerne udgik — den 6te November indbragt et af dem affattet og undertegnet Lovforslag, saalydende: «Den 6te Artikel i Dekretet af 11te Maj 1848 skal bekjendtgjøres som Lov, sættes paa Armeens Dagsorden og opslaas i Kasernerne i følgende Udtryk: «Formanden for Nationalforsamlingen er bemyndiget til at vaage over Forsamlingens indre og ydre Sikkerhed. I det Øjemed har han Ret til at rekvirere væbnet Magt af alle de Autoriteter, hvis Bistand han holder for nødvendig. Hans Rekvisitioner kunne rettes direkte til alle Officerer, Kommandanter eller Embedsmænd, og disse ere forpligtede til uopholdelig at adlyde ham, hvis de ville undgaa Lovens Straf».

Dette Forslag, der, som man let vil se, havde til Hensigt at sikre Forsamlingen saa vidt mulig mod et Statskup ved at slaa det lovformelig fast, at Dekretet af 11te Maj 1848 *ikke* var blevet ophævet ved Forfatningen af 4de November 1848, noget, som selve Louis Napoleon i øvrigt faktisk havde erkjendt i Maj 1849, var i Virkeligheden, saaledes som det fremtraadte*), et nogenlunde moderat Svar paa den Handske, som baade Louis Napoleon selv og hans Krigsminister havde tilkastet Forsamlingen; men Louis Napoleon betragtede det som en aabenbar Krigserklæring, trak endnu flere Tropper sammen i Paris og Omegn og holdt den 9de November til disses Officerer en fulminant Tale, der ingen Tvivl lod tilbage om, hvad han ventede sig af Armeen.

---

*) Oprindelig havde der nemlig været en Tillægsparagraf, som overdrog Forsamlingens Formand Retten til at udnævne den Øverstbefalende over Sikkerhedstropperne samt Bemyndigelse til at overdrage sin Rekvisitionsret til Kvæstorerne, men denne Paragraf var bleven strøget inden Fremlæggelsen.

Den 17de November kom Kvæstorernes Forslag til Behandling i Forsamlingen. Republikanerne saa deri et ubetimeligt Vredesudbrud i Anledning af Præsidentens Forslag om den almindelige Stemmerets Gjenindførelse, og mange af dem saa tillige deri en Manøvre af de royalistiske Partier for at sikre sig en militær Styrke, ved Hjælp af hvilken de sukcessivt kunde skille sig ved Præsidenten og det republikanske Venstre for at oprette et «hvidt Diktatur» med Changarnier eller en anden lignende Mand i Spidsen som «Forspil for en monarkisk Restauration». Denne Republikanernes Frygt var vel, efter hvad der senere er blevet oplyst, i det mindste i høj Grad overdreven, ligesom Højre overhovedet hverken var talrigt eller — og især — enigt nok til med Udsigt til Held at kunne forsøge et parlamentarisk Statskup; men den var nu engang faktisk til Stede hos dem og forenede sig, i Favør af Louis Napoleons Planer, med deres Harme over Royalisternes Modstand mod den almindelige Stemmerets Gjenindførelse, hvorhos det dog tillige maa bemærkes, at Præsidenten, efter hvad der enstemmig bevidnes, havde taget alle de nødvendige Forholdsregler for at lade Tropperne marschere mod Forsamlingen, saafremt Kvæstorernes Forslag skulde faa Flertallet af Stemmerne for sig, og at der fra bonapartistisk Side paastaas, at Majoriteten ligeledes paa sin Side, hvis Forslaget vedtoges, vilde lade Præsidenten og Ministrene arrestere.

Nok sagt! Krigsminister Saint-Arnaud angreb — under den dybeste Stilhed i Forsamlingen, hvor samtlige Ministre vare til Stede, og paa de tæt besatte Tilhørerpladser, hvor man lagde Mærke til Politipræfekten, Maupas, og Kommandanten over Tropperne i Paris, General Magnan — Forslaget med stor Dygtighed og forsvarede sig energisk lige over for Thiers, der bebrejdede ham, at der i hans Cirkulære af 28de Oktober kun var talt om den militære Disciplin, men ikke om Soldaternes Lydighed mod Loven. Han bestred paa det kraftigste, at Dekretet af 11te Maj 1848 endnu skulde være

i Kraft, og paa en Forespørgsel af General Bedeau erklærede han uforbeholdent, at han havde ladet dette Dekret — som siden 1849 havde været opslaaet i Kasernerne — nedtage i de faa Kaserner, hvori det endnu fandtes. Ved disse Ord frembød Salen de gamle vilde Scener. Man sprang op og skreg i Munden paa hinanden, og selv Republikanerne begyndte at vakle, skjønt deres Beslutning at stemme imod Forslaget var blevet styrket ved nogle uforsigtige Ytringer af Udvalgets Ordfører (Vitet), Ytringer, der gik ud paa, at Forslaget lige saa vel var rettet mod Venstre som mod Præsidenten, med hvem det formentlig havde allieret sig. De royalistiske Repræsentanter søgte at overtale Republikanerne til at stemme for Forslaget, og selv en Gruppe af Præsidentens Tilhængere gik hen til Ministerbænken og erklærede, at det nu næsten ikke lod sig gjøre at stemme med Ministeriet. «Gjører, hvad De ville, mine Herrer», svarede Indenrigsminister Thorigny, «vi ere belavede paa alt». Disse dristige Ord satte atter Mod i Bonapartisterne; men medens der fra andre Kanter regnede Trusler ned over Ministrene, og man hørte Raabene: «Arrestér dem! Arrestér dem alle paa deres Pladser!», gik General Changarnier hen til Forsamlingens Politikommissær og hviskede ham nogle Ord i Øret, formentlig en Ordre til at lukke Forsamlingspaladsets Porte. De Morny skyndte sig da at forlade Salen for at begive sig til Louis Napoleon, og Saint-Arnaud fulgte hans Exempel. Idet den sidstnævnte forlod Salen, kastede han et betydningsfuldt Blik op til Magnan og Maupas, og ved Udgangen sagde han til et Medlem, som undrede sig over hans Bortgang før Afstemningen: «Man gjør for megen Støj her, jeg vil hente Garden». I samme Øjeblik traadte en Officer ind i Tilhørerlogen og afhentede General Magnan med de Ord: «Skynd Dem bort! Der er givet Ordre til at arrestere Dem». Magnan og Maupas forlode strax Bygningen og begave sig til Pariserhærens Hovedkvartér, Tuilerierne, hvor Saint-Arnaud allerede befandt sig, og hvor de nu alle tre afventede Præsidentens Ordrer.

Efterhaanden havde imidlertid Bevægelsen i Forsamlingen lagt sig, og ved Afstemningen forkastedes Forslaget med 408 St. mod 300. Kl. 8 bragte Rouher Budskabet om dette uventede Resultat til «palais Élysée», hvor man imødesaa Afgjørelsen med Haanden paa Kaarden. «Det er maaske bedst saaledes», svarede Præsidenten, og hans Ansigt antog atter sit sædvanlige rolige Udtryk, da han indsaa, at der nu heller ikke denne Gang blev noget af Statskupet.

Imidlertid havde han allerede nu i en anden Henseende fuldstændig opnaaet det, der tilsigtedes ved Udsættelsen i September Maaned. Forhandlingerne i Forsamlingen om den almindelige Stemmerets Gjenindførelse og om det derved fremkaldte Forslag af Kvæstorerne — hvis Forkastelse eo ipso berøvede Forsamlingen en for dens Sikkerhed højst vigtig Ret, der hidtil ikke havde været alvorlig bestridt — havde nemlig paa den eklatanteste og mest uforbeholdne Maade overtydet Folket om, hvilke uoverstigelige Skranker der var rejst mellem de forskjellige Partier i Forsamlingen, hvor højst forskjellige disses Anskuelser om, hvad der vilde baade Landet, vare, og hvor liden Udsigt der var for Præsidenten til paa lovlig Maade at komme ud af Uføret, naar han ikke forfatningsmæssig vilde vige sin Plads, hvad han ikke vilde, og hvad Hæren, Embedsmændene og Folkets store Flerhed heller ikke ønskede, da de alle i ham — og han selv sikkert ikke mindst — saa den eneste «Frelser» paa den ene Side mod Socialismen og Revolutionernes «røde Spøgelse», paa den anden Side mod Royalisternes «hvide Diktatur» som Forspil for en monarkisk Restauration. Hertil kom endnu, at der var vundet en — selvfølgelig ikke ubenyttet — Tid til Forberedelserne med at vinde samtlige Officerer, foretage Troppedislokationer o. s. v., og at Maupas og Saint-Arnaud, de eneste, der foruden Morny og Persigny vare fuldt indviede i Præsidentens Planer, nu vare anbragte paa de Pladser, hvor deres Virksomhed, i Forening med den til enhver Tjeneste beredte General Magnans, til hvilken som helst Tid maatte sikre et hel-

digt Udfald, især nu, efter at Kvæstorernes Forslag var forkastet. Stillingen var saaledes aldeles klar, og Statskupet var saa at sige ligefrem blevet en Nødvendighed, hvad der ogsaa i den Grad var trængt ind i den almindelige Bevidsthed, at der fra Forsamlingens Side endnu kun blev gjort et Par svage Forsøg paa at forebygge det ved fredelige Midler, navnlig ved Indrømmelser til Præsidenten, og at det i Forhold til den Hemmelighedsfuldhed og Pludselighed, hvormed det var sket, kun vakte ringe Forbavselse, da Paris en skjøn Morgen, den 2den December 1851 (Aarsdagen for Slaget ved Austerlitz), vaagnede op af sin Søvn og erfarede, at der fra Kl. 3 til Kl. 7 om Natten var foregaaet saa vigtige Ting, at Statskupet i alt væsentligt var et «fait accompli».

VI.

Om den Maade, hvorpaa Statskupet udførtes saavel i Paris som i Departementerne, skulle vi fatte os i størst mulig Korthed, da denne Afhandling hovedsagelig kun gaar ud paa at fremstille Statskupets Motiver og fremhæve, hvad der i saa Henseende særlig tjener til at karakterisere Personerne — og da især Hovedpersonen — og Tilstandene, for saaledes at gjøre det lettere for Læserne at se Statskupet i den rette Belysning og bedømme det fra et uhildet Synspunkt.

Den 2den December 1851 var, som sagt, den til Udførelsen bestemte Dag, men de eneste Indviede vare Saint-Arnaud, Maupas, Morny og Persigny, og selv General Magnan, der den 26de November ved en Sammenkomst med alle Pariserhærens Generaler (20 i Tallet) havde forberedt disse paa, at Præsidenten vilde appellere til Folket og dertil benytte deres Hjælp (ved hvilken Lejlighed General Reybell som Svar paa Magnans Tale tolkede sin og sine Kollegers Beredvillighed), fik efter eget Ønske først Natten mellem den 1ste og 2den December Underretning om, n a a r Sagen skulde gaa for sig, og h v o r l e d e s Hæren skulde medvirke. Om Aftenen

den 1ste December havde Præsidenten med fuldkommen roligt Aasyn og Væsen holdt et af sine almindelige Selskaber i «palais Élysée». Henimod Kl. 10½ begyndte Selskabet at bryde op, og Kl. 11, efter at de sidste Gjæster havde taget Afsked, traadte Louis Napoleon ind i sit Kabinet med Saint-Arnaud, Maupas, Persigny, sin Privatsekretær Mocquard og sin Ordonnansofficer, Oberstlieutenant Béville, der her modtoge deres Ordrer, hvorpaa Louis Napoleon og Mocquard bleve ene tilbage, idet den førstnævnte «spaserede frem og tilbage i hele Værelsets Længde og især lo ved Tanken om det Ansigt, som den lovgivende Forsamlings to mindste Mænd (Thiers og Kvæstoren Baze) vilde sætte op, naar de den næste Dag saa sig som Fanger i det blotte Linned». Ordrerne løde paa, at Grev de Morny, som udnævntes til Indenrigsminister i Stedet for Thorigny, skulde undertegne èt Dekret om Forsamlingens Opløsning og gribe alle de Forholdsregler, han maatte holde for nødvendige til Ordenens Opretholdelse i Paris og Departementerne. Maupas skulde sørge for, at de nødvendige Arrestationer bleve foretagne, og Krigsministeren, som først Kl. 3 om Natten gav General Magnan de fornødne Ordrer, skulde bestemme og lede Troppernes Bevægelser for at knuse ethvert Forsøg paa Modstand. Béville skulde bringe Opløsningsdekretet og Proklamationerne til Hæren og Folket til det store Nationalbogtrykkeri*), besørge dem trykte — hvad der skete inden Kl. 3½ om Morgenen den 2den — og derpaa egenhændig overlevere dem til Maupas, som saa skulde sørge for at slaa dem op paa passende Steder, hvad der altsammen blev nøjagtig besørget. Tiden til Udførelsen af Arrestationerne og Troppernes Opstilling. fastsattes til Kl. 6, og begge Dele skulde ske samtidig, for at ikke Troppebevægelserne skulde advare de udpegede Personer eller Arrestationerne bringe Befolknin-

*) Dettes Direktør, Hr. de Saint Georges, var for længe siden bleven indviet i, at der smeddedes et Komplot, men var uvidende om Udførelsens Dag og Time, skjønt han havde faaet Ordre til at være paa sin Post Kl. 11 om Aftenen den 1ste December.

gen paa Benene, inden Tropperne havde indtaget deres Stillinger og besat de vigtigste Punkter i Paris, navnlig Gaderne i Nærheden af «palais Bourbon» og af Tuilerierne. De til at arresteres udpegede Personer vare Lederne for de forskjellige Præsidenten mer eller mindre fjendtligsindede Partigrupper (Thiers, Changarnier, Cavaignac, Lamoricière, Bedeau, Le Flô, Oberst Charras, Lagrange m. fl.), i alt ca. 20 Repræsentanter foruden 60 Medlemmer af hemmelige Selskaber og nogle bekjendte Revolutionsmænd; fra Kl. 11 om Aftenen den 1ste Decbr. vare alle Paris's 800 Politibetjente samlede paa de forskjellige Politistationer — under Paaskud af, at de vigtigste af de til London flygtede Socialister vare komne tilbage til Paris — og afventede Ordrer af Politikommissærerne, som samtlige vare til at stole paa. Arrestationerne foregik derfor med den største Præcision, og ingen optog 10 Minuter mere end beregnet. Kl. 7 vare Fangerne, blandt hvilke især General Le Flô udøste sin Harme mod Præsidenten i bitre Ord, i Fængslet Mazas, der bevogtedes af Tropper af alle Vaabenarter, og Kl. 7½ havde Maupas Rapporterne over deres Arrestation, som var gaaet for sig uden anden Modstand end Trusler, og hvorved der faldt Papirer i Præsidentens Hænder, som i det mindste beviste, at hans Frygt for et parlamentarisk Statskup ikke havde været blottet for al Grund. Befolkningen i Paris begyndte nu imidlertid at komme paa Benene, og Gaderne fyldtes med nysgjerrige Personer, der for største Delen forholdt sig passiv og med naiv Forundring læste de opslaaede Proklamationer og Opløsningsdekretet. Dette lød saaledes: «Nationalforsamlingen er opløst. Den almindelige Stemmeret er gjenoprettet. Loven af 31te Maj er ophævet. Det franske Folk sammenkaldes til Afstemning i Valgkredsene fra den 14de til den 21de December. Den 1ste Militærdivisions Distrikt erklæres i Belejringstilstand. Statsraadet er opløst. Det overdrages Indenrigsministeren at udføre dette Dekret».

I Proklamationen til det franske Folk hed det blandt andet: «Franskmænd! Den nuværende Tilstand kan ikke vare længere. Hver Dag, der gaar hen, forøger Landets Farer. Forsamlingen, der burde være Ordenens fasteste Støtte, er bleven et Arnested for Komplotter . . . . I Stedet for at skabe Love i den almindelige Interesse smedder den Borgerkrigens Vaaben; den vil berøve mig den Magt, jeg har modtaget af Folket, opmuntrer alle slette Lidenskaber og forstyrrer Frankrigs Rolighed. Jeg har derfor opløst den og gjør hele Folket til Dommer mellem den og mig . . . . Jeg appellerer ærlig til hele Nationen og siger til Eder: Dersom I ville fortsætte denne ulykkelige Tilstand, som nedværdiger os og sætter vor Fremtid i Fare, saa vælger en anden i mit Sted; thi jeg vil ikke mere vide af en Magt at sige, som er afmægtig til at gjøre det Gode, gjør mig ansvarlig for Handlinger, som jeg ikke kan forhindre, og lænker mig til Roret, naar jeg ser Skibet løbe mod Afgrunden. Hvis I derimod have Tillid til mig, saa giver mig Midlerne til at udføre det store Hverv, jeg har fra Eder».

Af Proklamationen til Hæren skulle vi kun meddele Begyndelsen, der lyder saaledes: «Soldater! Værer stolte af Eders Hverv! I skulle frelse Fædrelandet, thi jeg stoler paa Eder, ikke for at krænke Lovene, men for at hævde den første af Landets Love, den nationale Suverænitet, hvis lovlige Repræsentant jeg er. Ligesom jeg have I længe lidt under de Hindringer, der stillede sig i Vejen for det Gode, jeg vilde udrette, og for de Beviser paa Sympathi, I vilde give mig. Disse Hindringer ere nu bortryddede; Forsamlingen har gjort Forsøg paa at antaste den Myndighed, jeg har faaet af Nationen, og har derfor ophørt at existere. Jeg appellerer ærlig til Folket og Hæren og siger til dem: Giver mig enten Midlerne til at sikre Eders Velfærd eller vælger en anden i mit Sted».

Vi hidsætte disse Opraab uden al Kommentar, da Læserne formentlig af det foregaaende ville være tilstrækkelig

orienterede til selv at kunne bedømme Holdbarheden af de anførte Grunde. Inden vi gaa videre, skulle vi derfor endnu kun tilføje, at der i «Appellen til Folket» angaves Udkast til en ny Forfatning efter Førstekonsulens System i Aarhundredets Begyndelse, og at dette Udkast i Virkeligheden kom til at danne Grundlaget for den kort efter vedtagne nye Forfatning, som gav den paa 10 Aar valgte Præsident saa godt som uindskrænket Magt og var, hvad alle tydelig forudsaa, en Indledning til Kejserdømmet.

Samtidig med Arrestationernes Udførelse havde, som sagt, ogsaa Hæren, der bestod af 70,000 Mand foruden Nationalgardisterne, og hvis Øverstbefalende først Kl. 3 om Morgenen var bleven vækket og havde modtaget sine Ordrer i Krigsministerens Kabinet, indtaget sine Stillinger. Den havde besat Nationalforsamlingens Palads og bredte sig derfra i en uafbrudt Linie forbi Tuilerierne, langs Linien til «palais Élysée», medens Kavaleriet holdt paa Marsmarken. Ved en Fejltagelse vare imidlertid ikke alle Adgange til «palais Bourbon» blevne spærrede, og derved lykkedes det ca. 40 Repræsentanter at trænge ind i Paladset, hvor ogsaa Forsamlingens Formand, Dupin, lidt senere indfandt sig. De af disse Repræsentanter aabnede Forhandlinger, der, som man kan tænke, ikke vare prægede af Velvilje mod Præsidenten, bleve imidlertid snart afbrudte, idet Repræsentanterne af en Militærafdeling under den energiske Oberst Espinasse, som to Dage før Statskupet havde rekognosceret samtlige «palais Bourbons» Lokaler, bleve arresterede i selve Paladset, ved hvilken Lejlighed Dupin tilsyneladende med stor Koldblodighed fandt sig i sin og Forsamlingens Skæbne.

Senere søgte flere Deputerede at samle sig i private Huse, navnlig hos Odilon Barrot, hvor de opsatte en Protest, men derpaa bleve fordrevne af Militæret. Den vigtigste Forsamling fandt dog Sted i det 10de Arrondissements Mairie, hvor der efterhaanden indfandt sig i alt ca. 200 Deputerede, som i Henhold til Forfatningens Bestemmelser erklærede Louis Na-

poleon for afsat, forbød Borgerne at adlyde ham, overdrog den udøvende Magt til Forsamlingen, opfordrede Nationalgarden til at beskytte og Tropperne i Paris til at adlyde den samt overdrog Anførselen over Hæren til den fra Expeditionen til Rom bekjendte General Oudinot, som var misfornøjet med Præsidenten, fordi han ikke havde faaet Marschalsstaven.

Imidlertid var en Militærafdeling af General Foreys Brigade kommen til og havde forlangt, at Forsamlingen skulde skilles ad. Dennes faste Optræden og Oudinots Forestillinger saavel som Bifaldsraab af Mængden udenfor vare nærved at bringe Officererne til at vakle; men da to Politikommissærer og en Officer fra Kommandanten i Paris kom til med den bestemte Ordre strax at rydde Salen og arrestere enhver, som ikke adlød, bleve samtlige Deltagere i Forsamlingen arresterede og anbragte i Kasernen paa «quai d'Orsay» eller i forskjellige Statsfængsler. De bleve imidlertid snart løsladte igjen, ved hvilken Lejlighed flere af dem af Trods eller Princip protesterede mod Frigivelsen.

I det hele faldt der kun ganske enkelte Skud den 2den December, og om Aftenen Kl. 11 var Paris tilsyneladende lige saa rolig som sædvanlig; men — rigtignok bivouakerede Tropperne ogsaa paa Gaderne, og der blev dog i Løbet af Natten trykt Proklamationer, som kaldte Folket til Vaaben. Næste Dag udbrød der Opstand paa forskjellige Punkter af Byen, men de Barrikader, der bleve opførte, sløjfedes af Tropperne, næsten inden de vare færdige, og der grebes til de strengeste Forholdsregler for at hindre Bevægelsens Omsiggriben. Til Trods herfor havde Oprøret dog den 4de December antaget større Dimensioner; der var rejst svære Barrikader, som dannede en hel Firkant, midt inde i Byen i Gaderne St. Martin og St. Denis samt i to Tværgader, og den haardnakkede Kamp mellem Tropperne og Firkantens Forsvarere, af hvilke de fleste dræbtes eller toges til Fange, varede fra Kl. 2 til 6. Da Oprøret imidlertid kun ledèdes af enkelte Fanatikere og ikke støttedes af Befolkningens store

Masse, og da Tropperne — end mere animerede ved Pengegaver og rigelige Rationer, ligesom de senere belønnedes ved, at de faa Decemberdage regnedes for et helt Krigsaar — lige saa energisk som hensynsløst kuede enhver Modstand, var dette den sidste Anstrængelse af Oprørsmændene, og den 6te December var Roligheden fuldstændig gjenoprettet i Paris, saa at Butikerne paa ny kunde aabnes, Tropperne sove i Kasernerne etc. etc.

I Departementerne gik det omtrent som i Hovedstaden; i det første Øjeblik herskede der Overraskelse og Uvished, og de forskjelligste Rygter om, hvad der var passeret i Paris, vare i Omløb og holdt Befolkningen i Spænding. Siden udbrød der Smaaurolighcder og mere alvorlige Opstandsforsøg i en Del af Departementerne, men Regeringens energiske Indskriden og Troppernes faste Holdning dæmpede dem snart og med saa meget større Lethed, som de ingen Rod havde i Befolkningens store Flerhed, men kun skyldte enkelte Fanatikere og hemmelige Selskaber deres Tilblivelse. Den samme Skaanselløshed, som karakteriserede Præsidentens Haandlangere ved Dæmpelsen af Urolighederne i Paris, blev ogsaa anvendt i Provinserne, hvor blandt andet et mod de hemmelige Selskaber rettet Dekret af 8de December blev fortolket med saa megen Strenghed, at ca. 9,000 urolige Hoveder bleve udviste af Landet eller deporterede. Kort sagt, i Løbet af 8—14 Dage var Præsidentens Sejr fuldstændig afgjort over hele Landet, saa at den almindelige Afstemning, som skulde sanktionere Statskupet, kunde foregaa i Ro og Orden den 20de og 21de December. Men inden vi omtale dette Plebiscit, skulle vi med et Par Ord dvæle ved den underlige Rolle, som Prins (Exkonge) Jérôme spillede, og den mere end underlige Rolle, som hans Søn, Prins Napoleon, spillede under Statskupet.

Vi have allerede flere Gange havt Lejlighed til at omtale Prins Napoleons Forhold til Præsidenten og hans tilsynoladende radikale republikanske Anskuelser, der havde skaffet

ham Tilnavnet «den røde Prins» eller «Prinsen af Bjerget». Efterat Præsidenten havde set sig nødsaget til at afskedige Prinsen som Gesant i Madrid, var han vendt mere «rød» tilbage end nogensinde før, havde opslaaet sin Bolig i Invalidehotellet hos Faderen, der, som vi have hørt, var bleven meget begunstiget af sin Neveu, og havde i Nationalforsamlingen begyndt at gjøre en voldsom og systematisk Opposition mod Louis Napoleons Regering. Præsidenten fandt sig først med megen Ro og Taalmodighed i sin «kjære» Fætters Opførsel; men tilsidst lode Ministrene ham forstaa, at der virkelig var Fare paa Færde, og at man burde besværge denne ved at fjerne Prinsen. Louis Napoleon talte da i denne Retning til sin Onkel Jérôme og forlangte, at Prins Napoleon i nogen Tid skulde begive sig paa Rejse. Da Jérôme indvendte, at det var umuligt, saasom Prinsen manglede Penge, skaffede Præsidenten, skjønt han selv paa den Tid var i stor Pengeforlegenhed, de fornødne Penge til Veje, og Prinsen fik disse Penge, men rejste alligevel ikke og vedblev at lade sine Værelser i Invalidehotellet være et Arnested for Konspiratører af lav Stand. Politiet fik dette at vide, og der blev givet Ordre til «Hans Højhed» om at forlade Hotellet og indlogere sig i Byen, noget, hvorover Faderen blev saa rasende, at han ophørte at besøge sin Neveu. Prins Napoleon boede derpaa først i Universitetsgaden og derpaa i rue d'Alger. I den sidstnævnte Bolig befandt han sig, da han om Morgenen den 2den December erfarede Statskupet.

«Han staar op i Hast, løber til «palais Bourbon» og forlanger at tale med Forsamlingens Formand, Dupin. Han vil tilskynde denne til at sammenkalde de Deputerede, øjeblikkelig at dekretere Præsidentens Afsættelse og skride til hans ufortøvede Fængsling. Prinsen kan ikke faa Hr. Dupin i Tale, da den listige Formand for Forsamlingen har ladet sig give Stuearrest af Espinasse. Ude af sig selv begiver Hans Højhed (der er meget stolt over denne Titel til Trods for sine Ideer om Frihed, Lighed og Demokrati) sig i

Huj og Hast til Invalidehotellet, underretter sin Fader om, hvad der er paa Færde, og gaar derpaa tilbage for at gjøre et nyt Forsøg hos Dupin og for selv at søge at samle dem af sine Kolleger, hvilke han kjender som Modstandere af Præsidenten. Imidlertid er den gamle Exkonge kommen paa Benene og kalder nu paa en af sine Adjudanter. Denne træffer Jérôme spaserende med lange Skridt op og ned ad Gulvet, iført Marschalsuniform, med Hænderne paa Ryggen og i en fuldstændig napoleonsk Holdning. Jérôme bebrejder ham, at han først nu indfandt sig, og at han ikke havde underrettet ham om, hvad der gik for sig i Byen.

»Men», svarer Officeren, »jeg var fuldstændig uvidende om Begivenhederne. Vidste Deres Højhed Besked om dem?»

»Nej!» udbrød Jérôme naivt; »Louis har ikke underrettet mig om noget. Det er en stor Hensynsløshed».

»Adjudanten bemærkede her i al Ærbødighed, at der til et heldigt Udfald af Statskupet først og fremmest krævedes, at der iagttoges den urokkeligste Hemmelighedsfuldhed, og at, dersom Præsidenten havde givet sin Onkel Underretning, denne da sikkert ikke vilde have undladt at give sin Søn Nys om Sagen, denne igjen sine politiske Venner . . . .»

»Men», afbryder Officeren pludselig sig selv, »véd Deres Højhed, hvor Prins Napoleon for Øjeblikket befinder sig?»

»Ja, han er for anden Gang gaaet til Kamret for at tvinge Forsamlingens Formand til at sammenkalde Repræsentanterne. Da vil man lade Louis arrestere og føre til Vincennes».

»Adjudanten var af en ganske anden Mening. Efter at have forlangt og erholdt Tilladelse til at begive sig til »Élysée» for at se, hvad der gaar for sig der, springer han op paa sin Hest og farer afsted i Galop. Ved sin Ankomst til Paladset fandt han det omringet af Generaler og andre højtstaaende Personer, som vilde bevidne Præsidenten deres Hengivenhed. Han spørger om den tjenstgjørende Officer, og Kaptajn Meneval fremstiller sig da og trykker hans Haand.

«Min kjære Meneval», siger Jérômes Adjudant, «jeg kommer fra Invalidehotellets Guvernør for at modtage Præsidentens Ordrer».

«Meneval gaar ind i et tilstødende Værelse, og to Minuter efter viser General Roguet sig og siger med høj Røst, saa at han kunde høres af alle de Tilstedeværende, til Jérômes Afsending: «Kaptajn, sig til Kongen, at hans Neveu Prinsen venter ham for at stige til Hest med ham, hvis hans Sundhedstilstand tillader ham det».

«Hans Sundhedstilstand vil tillade ham det», svarer Officeren hilsende, og idet han atter stiger til Hest, vender han i Galop tilbage til Invalidehotellet, hvor han giver Ordre til at sadle Guvernørens Heste. Han finder Jérôme endnu ene i Galleriet og aflægger ham Beretning om sin Mission. Den gamle Konge bliver gyselig vred.

«Hvad har De gjort!», udbryder han, «hvad tænker De paa, og hvad vil Napoleon sige?»

«For Pokker, Monseigneur», svarer Officeren rolig, «lad Prins Napoleon sige, hvad han vil; hele Armeen samler sig omkring Præsidenten. Deres Højhed er ikke længere Konge af Westfalen, men Guvernør over Invalidehotellet og Marschal. I denne dobbelte Egenskab skylder De Statens Overhoved Lydighed. Se, det er min Tanke».

«De har kompromitteret mig!»

«Monseigneur! Det er Deres Sag og ikke min, som jeg forsvarer. Præsidenten har Armeen for sig og vil gaa af med Sejren. Hvis han ikke sejrer, kan Kejserens Familie være belavet paa atter — og for bestandig — at vende tilbage i Landflygtighed, medens jeg, der kun er en stakkels Officer, vil fortsætte min Tjeneste hos en anden General».

«Aldrig, aldrig», udbrød Jérôme, idet han med endnu stærkere Skridt gik frem og tilbage i Galleriet.

«I saa Fald beder jeg om Deres Højheds Tilladelse til at begive mig til «Élysée» for at overbringe Præsidenten Deres Vægring og stille mig til Raadighed for Statens Chef».

«Ved disse Ord standser Kongen; Officeren, som kjender den personlige Tapperhed hos den gamle Soldat fra Waterloo, faar en pludselig Idé: «Præsidenten vil», siger han, «til Hest begive sig gjennem Paris's Gader; man vil skyde paa ham, der vil være Fare paa Færde, og jeg troede, at ved hans Side var den Plads, som en Marschal af Frankrig og en Broder til Kejseren maatte indtage».

«Ved disse Ord tænkte Jérôme et Øjeblik efter og udbrød derpaa: «De har Ret, lader os stige til Hest!»

«I Gaarden vente Jérômes andre Adjudanter og Officerer paa ham. Man farer afsted i Galop og er snart i «Élysée». Man træffer ikke Prins Napoleon, men Jérôme, der er bleven hilset med militær Honnør, er temmelig forfængelig og ynder Repræsentation, ser dog ganske fornøjet ud ved saaledes at vise sig for Tropperne til Hest, i sin Marschalsuniform og endnu — trods sine 65 Aar — i sin fulde Kraft. Da Præsidenten faar Øje paa ham, trykker han hans Haand og spørger — uden at tale om Dagens Begivenhed — til hans Befindende, som om de havde set hinanden Dagen iforvejen, i Stedet for at de i 6 Maaneder ikke havde aflagt hinanden noget Besøg. «Onkel», sagde han, kan De ride ud med os, vil det ikke trætte Dem?» —

Paa denne Maade kom Jérôme til at deltage i den store Revue, som Præsidenten afholdt Kl. 10 den 2den December, og skjønt han ved denne Lejlighed, som man vil have set, langtfra var gaaet frem efter sit eget Hoved*), kom han dog til at yde sin Neveu en væsentlig Tjeneste. Præsidenten blev nemlig et Øjeblik saa fortumlet eller blændet af Troppernes Raab: «Leve Kejseren! Til Tuilerierne!», at han allerede havde drevet sin Hest afsted i denne Retning i Galop, da han pludselig standsede, efter at Jérôme havde hvisket ham

*) Forfatteren af «Histoire militaire et anecdotique», fra hvem vi have taget den ovenstaaende citerede Skildring, forsikrer kategorisk, at den i et og alt er aldeles paalidelig, da han har den fra første Haand, fra en af selve de handlende Personer.

i Øret: «Louis, Du gaar altfor hurtig til Værks. Tro mig — træd endnu ikke ind i Slottet!»

Henimod Kl. 1 vendte Jérôme tilbage til Invalidehotellet med Bevidstheden om, at han havde givet Statskupet en moralsk Støtte og derved handlet imod sin Søns Ønsker. Han var derfor noget trykket ved Tanken om at skulle møde Prins Napoleon, og denne gav ham da ogsaa en meget slet Modtagelse.

«Dersom man ikke havde set Dem sammen med Louis», sagde Prindsen af Bjerget ude af sig selv af Vrede til sin Fader, medens han marscherede frem og tilbage i Værelset med lange Skridt, «vilde De i dette Øjeblik beherske Situationen».

Dog gik Prinsens Vrede fornemlig ud over den Adjudant, som havde ledet Jérômes Skridt; men medens han gav denne alle de Øgenavne, han kunde hitte paa, morede Adjudanterne og Jérômes øvrige Officerer sig ved Frokosten over Faderens Opførsel og Sønnens Raseri, ja selv Prinsens Ven, den Deputerede Plancy, som deltog i Frokosten, lo tilsidst med og udbrød: «Det er nu lige meget; men ubehageligt er det dog, naar man er Medlem af Forsamligen, da at blive fejet ud af den med saa faa Ophævelser» *). Ved Aftensbordet gav Prins Napoleon i Overværelse af sin Fader, sin Fætter Prins Canino, Grev Clary og Baron Plancy sit onde Lune Luft paa en Maade, der gav Anledning til en stormende Scene. Han paastod nemlig, at Officererne under Statskupet havde gjort Tjeneste som Politibetjente. Oberst Damas, Jérômes første Adjudant, svarede bittert, at Ord af en saadan Natur ikke kunde taales. Alle Guvernørens Officerer rejste sig fra Bordet

*) Om Aftenen den 1ste December, medens Præsidenten holdt Selskab i «Élysée», overværede Morny — for at fjerne Tanken om et umiddelbart forestaaende Statskup — en Operaforestilling; en fornem Dame spurgte ham da, om det var sandt, at man agtede at feje Forsamlingen ud, og hvad han i saa Fald vel vilde gjøre. Mornys Svar var: «Jeg vilde søge at stille mig paa Kosteskaftets Side».

og efter at have raadslaaet et Øjeblik tilbød de Prins Jérôme at tage Afsked; men de fandt den stakkels Fader saa bedrøvet, at de ikke havde Hjerte til at insistere paa deres Forlangende. Hvad Prins Napoleon angaar, saa havde han skyndsomst begivet sig bort for atter at træffe sammen og agitere med nogle politiske Venner. Han indfandt sig først i Invalidehotellet Dagen efter Kl. 3 om Eftermiddagen, og da udbrød han med et straalende Ansigt: «Nuvel, alt er ikke forbi endnu. Der rejser sig Barrikader, Klubberne sætte sig i Bevægelse, der kommer Liv i Forstæderne. Neumayer marscherer mod Paris med 15,000 Mand. Castellane har nægtet at slutte sig til Statskupet. Kassationsretten har konstitueret sig som Rigsret for at anklage og dømme Louis. Det vil komme til at gaa varmt til!» Prins Jérôme smilede, og de Officerer, som vare tilstede ved denne Scene, trak paa Skuldrene; men den «gode Vilje», som den «røde» Prins havde lagt for Dagen, fornægtede sig heller ikke den 4de December. Prinsen saas stadig at fare fra den ene Forstad til den anden og ophidse Grupperne til Modstand, og hans stakkels Fader, der i Hjertet ønskede, at Præsidenten maatte sejre, men paa den anden Side var urolig for sin Søn, befandt sig i en pinlig Forlegenhed. Henimod Kl. 6 den 4de December, da Kampen utvivlsomt var endt i Favør af Præsidenten, kom Prinsen — denne Gang med et mørkt Aasyn — til Invalidehotellet, hvor man just stod i Begreb med at sætte sig til Bords.

«Armeen», sagde han ved denne Lejlighed, «har ikke indlagt sig stor Fortjeneste. Dens Sejr er bleven let vundet, Klubberne have holdt sig tilbage», og kort efter fik han som et sidste Forsøg paa mulig at komme til at spille en Rolle sin Fader til at tilskrive Præsidenten et løjerligt Brev, hvori den gamle Exkonge optraadte som Mægler mellem Folket og Præsidenten ved at tilraade denne at lade Plebiscitet foregaa ved hemmelig Afstemning i Stedet for som først bestemt ved aabne Stemmesedler, hvorved Afstemningens Frihed vilde være

temmelig illusorisk, især for Hærens Vedkommende. Dette var tydelig nok — ihvorvel den gamle Marschal sandsynligvis handlede bona fide og ikke øjnede sin Søns Rænker — et Baghold, sigtende til i ethvert Tilfælde at forøge den Jérômeske Gren af Bonaparternes Popularitet og maaske, saafremt Præsidenten ikke gik ind paa Forslaget, gjøre det muligt for Prins Napoleon og hans Fætter Prins Canino, der trolig virkede i samme Aand som han, at ophidse de hemmelige Selskaber til ny Kamp. Uheldigvis for den røde Prins's Planer var det i Ministerraadet en Time før den paagjældende Adjudants Ankomst til «Élysée» med Jérômes Brev blevet besluttet, at Afstemningen skulde ske hemmelig, og Prins Napoleon fik saaledes ingen Lejlighed til at fremstille Præsidenten som den, dèr vilde Folkets Uafhængighed og Frihed til Livs, men til Gjengjæld søgte han at bilde sin Fader og andre saadanne taabelige Historier ind, som at der paa Marsmarken skulde være blevet henrettet 37 Personer uden Lov og Dom.

Alt dette kunde selvfølgelig ikke blive ubekjendt for Præsidenten, men denne indskrænkede sig dog til at holde Onklen og Fætteren afsides. Prins Jérôme, som blev urolig over denne tilsyneladende Ligegyldighed og desuden ikke vilde gaa glip af sin Del af Kagen, som Louis Napoleon havde melet, aflagde da sin Neveu et Besøg og bad om Tilladelse til at overvære det højtidelige Tedeum i Anledning af Statskupets lykkelige Udfald. Prins Napoleon vedblev imidlertid sine plumpe Udfald mod Fætteren, og Faderen maatte gjentagne Gange træde forsonende op mellem sin Søn og sine ved dennes bitre Ord fornærmede Officerer, der atter forlangte deres Afsked. Præsidenten saa sig tilsidst nødt til at betyde Onklen, at han vilde gjøre vel i at rejse nogen Tid i Udlandet med sin Søn, indtil dennes demagogiske Exaltation var bleven dæmpet, og den 14de December tilskrev Jérôme da Neveuen et Brev, hvori han tilsyneladende gik ind paa Opfordringen og endog angav en hel Rejseplan; men af denne

anden Rejse blev der ligesaa lidt som af den første. Prins Napoleon vilde nok rejse, men kun, naar han, som det senere skete, kunde pleje sin Magelighed og rejse paa Statens Bekostning paa veludrustede Skibe. Og da Præsidenten kort efter gjennem Vieillard lod sin Onkel vide, at han ønskede at se ham ved Nyaarskuren i Tuilerierne den 1ste Januar 1852 (da Præsidenten, som bekjendt, forlagde sin Residens derhen), tilskrev Jérôme ham den 30te December 1851 et kuriøst Brev, hvoraf Meningen var, at han ikke modtog Indbydelsen, da han ved denne Lejlighed ikke vilde spille en sekundær Rolle. Alligevel følte han sig fornærmet, da de officielle Blade ikke omtalte ham i deres Beretninger om Ceremonierne den 1ste Januar, og tilskrev i den Anledning den 7de Januar Præsidenten et Brev, hvori han bittert beklagede sig over denne formentlige Tilsidesættelse, ligesom han kort efter beklagede sig over, at et af ham udtrykt Ønske om at bo i Tuilerierne sammen med Neveuen ikke var blevet opfyldt. Prins Napoleon stod bag ved alt dette. Hans Sprog og Opførsel modificeredes ikke, saa længe Præsidentskabet varede, og det var med Nød og næppe, at han tilgav sin Fader, at denne lod sig nøje med at faa Slottet Luxembourg anvist til Bolig og blive udnævnt til Præsident for Senatet. Ja, da i November 1852 efter Præsidentens Rejse i Provinserne Spørgsmaalet om Kejserdømmets Gjenoprettelse var afgjort og nu ogsaa Arvespørgsmaalet kom paa Bane, ved hvilken Lejlighed de mest indflydelsesrige Medlemmer af Senatet, som havde stor Antipathi mod «Prinsen af Bjerget», søgte at udvirke hos Præsidenten, at Arveligheden ikke faldt i Hænderne paa Familien Jérôme, tvang Prins Napoleon sin Fader til at nedlægge Posten som Præsident for Senatet (hvilket skete ved et Brev til Præsidenten af 5te November 1852), og først da han alligevel designeredes til Kejserdømmets Tronfølger, saafremt Napoleon III ingen Børn skulde faa, forsonede han sig nogenlunde med Fætteren og Kejserdømmet.

Statskupet var, som sagt, heldig tilendebragt over hele Landet efter 8—14 Dages Forløb. Krigsministeren havde i højtravende Ord takket Soldaterne for den ydede Tjeneste, og da alle Uroligheder vare endte, udstedte Præsidenten selv en Proklamation, hvori han takkede hele Folket for dets gode Holdning og gjentog, at han kun havde handlet imod sin Ed for at frelse Frankrig og Evropa fra Anarki. Afstemningen foregik, som sagt, den 20de og 21de December ved hemmelig Stemmegivning, og den 31te December meddelte Baroche som Ordfører for den til Stemmernes Optælling nedsatte Kommission Udfaldet saaledes:

Der var i alt afgivet 8,116,773 St. (ca. 800,000 flere end den 10de December 1848); deraf vare 7,439,216 (henved 2 Millioner flere end i 1848) for Statskupet og Forfatningens Revision, 640,737 imod det.

Paa Baroches Henvendelse ved denne Lejlighed til Præsidenten svarede denne blandt andet: «Frankrig har besvaret min ærlige Appel til det. Det har forstaaet, **at jeg kun havde forladt Lovlighedens Vej for at slaa ind paa Retfærdighedens.** Mere end 7 Millioner Stemmer **have frikjendt** mig ved at billige en Handling, der ikke havde andet Maal end at spare vort Fædreland og maaske Evropa for flere Aar fulde af Uroligheder og Ulykker. Naar jeg glæder mig over dette uhyre Stemmeantal, er det ikke af Stolthed, men fordi det giver mig Kraft til at tale og handle saaledes, som det anstaar Chefen for en saa stor Nation som vor» . . . . .

I disse Ord har Louis Napoleon klart antydet, fra hvilket Synspunkt han **selv** opfattede Statskupet og ønskede det opfattet af Sam- og Eftertiden. Og selv om der i denne hans Opfattelse, fra hvilken dog vel at mærke **Erkjendelsen** ikke er udelukket, unægtelig ligger noget af hin Beredvillighed til at dysse sin Samvittighed i Slummer, der karakteriserede den gamle katholske Tro paa, at Paven (her Folket) kunde tildele Aflad eller Absolution ikke blot for begaaede, men ogsaa for tilsigtede Synder, vilde Eftertiden (Historien)

dog maaske — ligesom Tilfældet en Tidlang for en meget stor Del var med Samtiden — have været tilbøjelig til at slutte sig til denne Opfattelse,. dersom Napoleon III var død i Tide som en mægtig Kejser for et blomstrende Land. Men nu, da han døde som en stakkels Landflygtig, der ved egne og andres Fejlsyn og Fejl havde bragt sit Fødeland til Afgrundens Rand, vil Statskupet formodentlig gaa med ind under den almindelige Fordømmelsesdom, der maaske i fuldt Maal er berettiget for Napoleon III's sidste Regeringsaars Vedkommende.

Th. Bøggild.

Om det ældre spanske Nationaldramas historiske Vilkaar og sceniske Opførelse.*)

I.

Da den gjenfundne klassiske Oldtid tændte kjække Tanker i Menneskesjælen, der havde krympet sig under Middelalderens Munketugt; da Menneskeaanden, der følte sig fri og stærk, drog paa Eventyr efter at opdage nye Verdener baade i den ideelle og reelle Tilværelse, fik navnlig de romanske Nationer og England godt af denne Opvækkelse, der først satte Blomst i Kunst og Poesi hos Italienerne, medens Frankrig var længst om at udarbejde Former for sit aandelige Liv. Det femtende Aarhundrede saa allerede i Italien Malere og Digtere af første Rang fødes; i Spanien er det endnu kun Forberedelsen til den egentlige Renaissance. Dette Aarhundrede frembød i dette Land mange ydre Betingelser for et aandeligt Opsving; Rigets politiske Enhed fuldbyrdes ved Ferdinand og Isabela; Maurerne fordrives fra deres sidste Tilhold, og Columbus faar

*) Tratado histórico sobre el origen y progresos de la comedia y del histrionismo en España, con las censuras teológicas, reales resoluciones etc. por Don Casiano Pellicer. Madrid 1804. — Discurso histórico sopre el origen del teatro español por Don L. F. de Moratin (aftrykt foran D. C. Schütz's Colleccion escogida de las mejores comedias castellanas. Bielefeld 1840. — J. L. Heibergs Doktordisputats: De poëseos dramatici generis hispanico et præsertim de Pedro Calderone de la Barca. Hafniæ MDCCCXVII. Ticknor: History of Spanish literature Vol. II. London, 1853. Eugène Baret: Histoire de la littérature espagnole. Paris 1863. v. Schack: Geschichte der dramatischen Litteratur und Kunst in Spanien. Dritter Band. Berlin 1846.

fra Spanien Midler til at realisere sine stærke Drømme. Spanske Adelsmænd sætte nu en Ære i at haandtere Pennen lige saa godt som Sværdet; Dronningen selv bestiller hos Antonio de Lebrija (d. 1527) en latinsk Grammatik til Brug for sine Hofmænd og Damer; den nævnte Lærde lærer fra sit Katheter i Salamanca klassisk Poetik og Grammatik. Begejstringen for Oldtiden vaagner mere og mere til Trods for Dominikanerne, som lugtede Kjætteri i enhver fri Aandsrørelse; poetiske Naturer søge ikke alene Næring hos de klassiske Digtere, men betages af Dante, Petrarca og Provençalerne. Som andet Steds se vi ogsaa i Spanien Enthusiasmen for den klassiske Oldtid true med at opsluge alt og at kvæle de Spirer til en virkelig Nationalliteratur, som laa i Middelalderens Digtninger, ved at opstille de antike Værker som absolut gyldige Mønstre; men Spanien havde det Held fremfor Frankrig, at det langt tidligere var blevet politisk konsolideret, det kunde arbejde paa sin aandelige Udvikling, uforstyrret af fortærende indre Kampe, og den Styrke, som Katholicismen i Spanien havde, forskaanede Landet baade for religiøse Oprivninger og for Renaissancens hedenske Retning, saa at, efterhaanden som Bevægelsen afsætter sine Frugter, bliver Overgangen fra Fortid til Nutid mindre brat. Med Karl V's Regering begynder allerede den spanske Literaturs Guldalder; nu er denne Literatur allerede national; og navnlig paa Dramaets Omraade se vi under en næsten halvandet Hundrede Aars Blomstring en saa fabelagtig Kraft udvikle sig under saa bestemt udprægede, for Folkets Aand ejendommelige Former, at der ikke findes noget Sidestykke hertil i kvantitativ Henseende, og i indre poetisk Fylde overgaas det spanske Drama kun af det engelske Renaissancedrama.

Vistnok tør man næppe forudsætte en fragmentarisk, end sige en sammenhængende Kundskab til det spanske Nationaldramas Historie; men dette Æmne vilde det da begribeligvis ogsaa være latterligt at forsøge paa at behandle i en lille Afhandling i et populært Tidsskrift. Derimod turde det

maaske interessere Tidsskriftets Læsere at gjøre et flygtigt Bekjendtskab med det gamle spanske Theaters sceniske Historie som en flygtig Illustration til en Side af Nationens Sæder i en stærkt aandelig bevæget Periode af dens Liv.

Ethvert Folk, i hvis Natur der har været Betingelser for et aandeligt Livs Blomstring, har havt Trang til at se Poesien legemliggjort ved Scenens Kunst. Oprindelig se vi denne Trang aabenbare sig i Festoptog med Dans og Sang, hvor de dramatiske Elementer endnu svømme om som spirende Muligheder i Lyriken; men Vexelsangen enten mellem forskjellige Afdelinger af det fælles Kor eller mellem enkelte Personer viser Poesiens første ubevidste Stræben efter at forme sig dramatisk, og i Dansen peger Mimiken hen i samme Retning. Middelalderens Katholicisme, hvis Ideal var den verdensforsagende Askese, bekæmpede gjennem Gejstligheden denne Trang som syndig og ugudelig; men da det efterhaanden mere og mere gik op for Kirken, hvor behageligt og fordelagtigt det var at herske over den jordiske Verden, indsaa den, at man maatte komme Verden i Møde for at faa den i sin Tjeneste. Efter forgjæves Kamp mod den i Folket dybt iboende Trang til Optog og Scener med festligt Præg og til Skuespil stræbte Kirken at indordne den under sine Krav og faa den til at arbejde i sin Interesse. Herfra hidrøre Middelalderens gejstlige Skuespil*), som fra de sydlige Lande udbredte sig over hele Evropa, og hvis Spor endnu ikke ere forsvundne. Endog den folkelige Spasmager maatte ikke alene tolereres, men fik endog betydelig Plads at brede sig paa midt imellem Kristus og de nytestamentlige Figurer. Ja, man maa i Spanien være gaaet temmelig vidt, thi i en Lov fra 1260 hedder det:

«Klærkerne bør afholde sig fra at digte satiriske Farcer, anlagte paa at hidse de Enfoldiges Nysgjerrighed, og dersom andre digte saadanne, maa Klærkerne ikke bivaane dem, saa-

*) Jfr. Afhandlingen: Middelalderens gejstlige Skuespil i Historisk Archiv 1872 II. p. 539—52.

som der deri forefalder et stort Antal Plumpheder og Usømmeligheder, og langt fra at tillade Klærkerne at fremstille disse Farcer i Kirkerne sige vi dem, at de med Foragt maa bortjage dem fra dette Sted uden dog at mishandle deres Forfattere». Derimod tillader samme Lov Opførelsen af Stykker om Kristi Fødsel, Magernes Tilbedelse, Opstandelsen og Korsfæstelsen, men kun i de store Byer, hvor der boer Erkebiskopper eller Biskopper. Med Renaissancen baner nu et mere verdsligt Drama sig Vej; ved Ferdinand af Aragoniens Kroning 1414 opførtes en «Comedia allegorica» af Marquis'en af Villena, og Marquis'en af Santillana fortæller, at hans Bedstefader Don Pedro Gonzales de Mendoza, Majordomus hos Henrik af Transtamare skrev sceniske Stykker, hvori han efterlignede Plautus og Terents, og med Pastoralintermezzi. Der opstaar efterhaanden et skoleret Kunstdrama, bestaaende af lyriske Dialoger. Juan de la Encina (1468-1534), hvem Leo X under hans Ophold i Rom havde udnævnt til sin Kapellan paa Grund af hans musikalske Dygtighed, og som senere blev en høj Gejstlig i sit Fødeland, lod sine «Eglogas pastorinas» og «Autos pastoriles» opføre i Hertugerne af Albas Kapel for et fornemt Publikum, hvoriblandt Prinsen Don Juan, og han spillede selv med deri. Denne Retning fortsattes af Portugiseren Gil Vicente, Encinas's Ven og Discipel, og navnlig af Torres Naharro, født mod Slutningen af det 15de Aarhundrede, hos hvem man sporer Kjendskab til Tidens og Stedets Enhed og Bestræbelse efter individualiserende Karakteristik. Disse Mænd kjendte desuden det italienske Theater, og i de lærdes og fornemmes Kreds fandt de beundrende Tilhørere. Man studerede Horats's «Ars poetica» og Aristoteles's Poetik, og Stormænd som Kardinal Ximenes støttede dette aristokratiske Drama. Men der randt en mægtigere folkelig Understrømning, der efterhaanden ganske tog Magten fra Skoledramaet. Hvor skulde den store Masse faa Interesse for Oversættelser af Plautus's Amphitryo eller af Terents, for Aristofanes's Plutos elles Euripides's Me-

deia? Nej, den fandt en Mand, der kunde more den, en Mand efter sit Hjerte i Guldslageren fra Sevilla Lope de Rueda († 1558). Han var baade Poet og Skuespiller. Han drog om med sin Trup fra By til By, Sevilla, Cordova, Valencia, Segovia, paa hvilket sidste Sted han skal have spillet i den nye Domkirke. Vi have tilbage af ham fire Komedier, to Pastoraldialoger, ti Pasos (Dialoger i Prosa) og to Dialoger paa Vers, der alle uden Tvivl ere opførte. I Komedierne ligger allerede i Spiren den Form af Nationallystspillet, som ved Lope de Vega og Calderon bragtes til sit Højdepunkt. Originalest er Lope de Rueda i de komiske Partier, hvor det ejendommelige tørre Lune, som blandt alle spanske komiske Figurer har sin mest glimrende Tolk i den evige Sancho Pansa, allerede møder os næsten i hver Replik. Lope kjendte Folket og forstod det. Af ham have Mestre som Cervantes og Lope de Vega lært meget; han har været noget lignende for dem, som Italienerne bleve for Molière; thi hos ham sprang Poesiens Naturvæld i den geniale Improvisation, som selv i den plumpeste Form ikke forfejler sin Virkning. Lope de Rueda var det spanske Dramas Thespis med Kærren, og hans Midler til at frembringe Illusion vare omtrent af en lige saa primitiv Art som den gamle Grækers, der jo smurte sit Ansigt ind med Bærme ved sin Fremtræden som Skuespiller. Lope slog sin Bod op paa Gader og Torve, Forestillingen gik for sig, naar som helst han kunde samle et Publikum, baade Formiddag og Eftermiddag. Ved Enden af et af sine Stykker siger Lope til Tilskuerne: «Gaa nu blot hjem og spis til Middag og kom saa op igjen paa Torvet». (Auditores, no hagais sino comer, y dad la vuelta á la plaza). Stykkerne bestaa af 6 til 10 Scener, men midt i samme Scene skifte baade Personerne og Tiden, men ikke det sceniske Apparat. Ganske som i den gamle engelske Komedie maatte Tilskuerne frembringe Illusionen i deres egen Fantasi. Det var et primitivt Publikum, som Lope de Rueda havde for sig, det var kun nøjeregnende i én Retning; det

forlangte, at Buffoen (el parvo, den senere el gracioso) stadig skulde more det; han maatte næsten bestandig være paa Scenen, han skulde bestandig vælte Morsomheder af sig, selv om det kun var i Form af gebrokkent Spansk, som det taltes af Negere eller Maurer. Lope de Rueda fandt Elever i sin Ven, den valencianske Boghandler Juan de Timoneda og i to af Medlemmerne af sin Skuespillertrup, Alonso de la Vega og Antonio Cisneros, der skreve Stykker i samme Stil, og hvis Udstyrelse ganske lignede den, som Lope de Rueda i Følge Cervantes's Ytring i Fortalen til hans Komedier har ladet sine blive til Del. Cervantes siger: «Paa denne berømte Spaniers (ɔ: Lope de Ruedas) Tid indeholdtes en Skuespildirektørs hele Apparat i en stor Sæk og bestod af fire hvide Hyrdetrøjer, besyede med forgyldt og figureret Læder, fire forlorne Skjæg, fire Sæt falske Haar og fire Hyrdestave. Stykkerne vare Samtaler, lig Ekloger, mellem tre Hyrder og en Hyrdinde, tilsatte og udvidede med to eller tre Mellemspil, hvis Personer stundom vare en Negerinde, stundom en Slagsbroder, stundom en Nar, stundom en Biscayer; alle disse fire Roller spillede Lope selv med al den Dygtighed og Kraft, man kan forestille sig. Theatret bestod af fire Bukke med fem eller sex Brædder lagte tværs over dem, som da løftede sig fire Haandsbred over Jorden. Dette Theaters Dekoration var et gammelt Sengetæppe, der blev trukket tilside af to Reb, dannende, hvad man kalder et Paaklædningsværelse, bag hvilket Musikanterne vare, som sang gamle Ballader uden Guitar».

Det var saa folkeligt et Theater som vel muligt, til langt mere Morskab for Mængden end de religiøse Pantomimer, der hidtil vare blevne spillede i Kirkerne, naar de ikke opførtes ved Hoffet eller i fornemme Adelsmænds Paladser, og fra Lope de Ruedas Tid voxer Smagen for theatralske Fornøjelser med Kæmpeskridt, hvilket viser sig i de overalt i Spaniens større Byer opdukkende Bestræbelser; vi se dem især i Sevilla og i Valencia (i hvilken sidste By Lope de Vega opholdt sig som forvist fra Madrid i Aarene omkring

1585). Efterhaanden forme Stykkerne sig mere regelmæssigt; de tre «jornadas» (ɔ: Akter, egentlig Dage) opfandtes af Francisca de Avendaño 1553; den metriske Form vinder Overhaand, Redondillaen*) vexler med Ottaven, Terzinen, Sonetten og den femføddede rimfri Jambe. Don Cristóval de Virues (født i Valencia 1550), en Ven af Lope de Vega, anvender vel Didos Kjærlighedssorg i en Tragedie, der i hver Akt har en Chorus, men i den af Virgil fuldstændig uafhængige Behandling se vi en Emancipation fra Renaissancens sædvanlige Kunstdrama og en Tendents henimod den aldeles frie Lokalisering af de antike Æmner, som vi kjende fra Lope de Vega og Calderon.

Længe savnede Spanien en virkelig Hovedstad. Indtil Ferdinand den Katholskes og Isabelas Tid havde Landet været delt i Smaariger, og under Karl V, hvis vidtløftige politiske Foretagender ofte kaldte ham langt bort fra Spanien, vedblev Rivaliteten mellem de forskjellige store Byer. Det var først under Filip II, at Madrid overfløjede sin Medbejler. I 1583 var der allerede to faste Theatre; fra omtrent 1590 behersker Lope de Vega Hovedstadens Skueplads. Adelen samlede sig i Madrid; fra Valencia og Sevilla strømmede Digterne til Hovedstaden, og der skreves Dramaer i et Omfang, som ikke har sin Mage noget andet Sted. Men Gejstligheden, der aldrig har været saa stærk som under den sidste Del af Filip II's Regering, havde intet godt Øje til Dramaet, der nu ikke længere arbejdede under dens Ægide. De frie, romantiske Kjærlighedsforbindelser, Elskere, der synge Guitarserenader og klavre over Balkoner ind i deres Señoras Værelse, den evindelige Krydsen af Klinger i de sig i Dramaerne evindelig gjentagende Duetter kom Folkets verdslige Instinkter imøde. I 1591 forbødes theatralske Forestillinger i Barcelona af Stadens Biskop; men Forbudet overholdtes ikke. I Madrid

*) Det nationale Ottestavelsesvers med Vokalassonants eller rig Rimslyngning.

udspandt der sig en Strid om Theatrets Tilladelighed eller Forkastelighed, og Præsterne udvirkede 1598, at de offentlige Theatre bleve lukkede i to Aar. Og dog var det netop under Filip II, at Madrid havde opnaaet at faa faste Theatre, og Anledningen til deres Oprettelse er ret karakteristisk.

Filip II's tredje Hustru, Isabela af Valois, havde medtaget fra Frankrig et Billede, som forestillede den hellige Jomfru i hendes Sorg og Ensomhed efter Kristi Død. Becerra, en Elev af Michel Angelo, udskar efter dette Billede en Madonnafigur i Egetræ. Dronningens første Hofdame, Enkegrevinden af Ureña, bad Becerra om at give Madonna en Enkes Klædedragt, og senere lod hun efter almindelig Skik sine egne Klæder hænge paa Statuen. Denne blev opstillet i et Kapel i Minimiternes Klosterkirke under Navn af «Vor Frue af Ensomheden», og da Klostret blev nedrevet, flyttedes den hen i Madrids lokale Helgens, Plovmanden San Isidros Kirke, hvor de Troende nok endnu den Dag i Dag knæle for den. Under Madonna af Ensomhedens Beskyttelse dannede der sig 1567 et Broderskab i Madrid, hvis Formaal var forskjellige fromme Gjerninger som at begrave de henrettedes Lig, der tidligere raadnede, henslængte paa Vejene, og at opsamle udsatte Børn, som ulykkelige eller forbryderske Mødre lagde foran Klostres, Præsters eller rige Folks Porte, kastede i Dammene i Prado eller ud paa den aabne Mark, hvor Hunde og Svin aad dem. Broderskabet kjøbte et Hus nærved Puerta del Sol og oprettede der et Hospital eller Asyl for Hittebørn (niños exposidos). I 1565 havde et andet Broderskab, «den hellige Passions», dannet sig, der muligvis har staaet i Forbindelse med Flagellanterne. Det havde kun Bodsøvelser og Almisser til Formaal, men det kastilianske Raad befalede det tillige at grunde et Hospital for fattige febersyge Kvinder, der havde sit Lokale i Toledogaden; men da Patienternes Antal snart blev saa stort, at Broderskabet ikke kunde overkomme deres Kur og Pleje, befalede Kastiliens daværende Præsident, Kardinal Espinosa, at alle offentlige

Komedier i Fremtiden skulde gives paa Steder, som disse nysnævnte to Broderskaber maatte bestemme, til hvilke da Komediernes Direktører maatte svare en vis Afgift. Den hellige Passions Broderskab lejede i Calle del Sol og del Principe, senere Calle de la Cruz, Huse med store Gaarde (Corrales), hvor da «los maestros de hacer comedias» skulde opslaa deres Theatre. Ensomhedens Broderskab ansøgte om at faa Del i et saa indbringende Privilegium, og endelig kom det overens med sin Medbejler om, at denne afstod det en Tredjedel af Afgiften. Broderskaberne maatte nu paa egen Bekostning holde disse Corrales vedlige og indrette dem foreløbig. Først var denne Indretning ikke stort luxuriøsere end den gamle Lope de Ruedas Sceneapparat. Scenen hvilede paa fire Planker og højnede sig kun lidt fra Jorden; et simpelt Tæppe i Baggrunden var den hele Dekoration, bagved det klædte de spillende sig paa. Tre Guitarer, hvis Forsyning med Strænge ikke altid var fuldstændig, var hele Orkestret; men det havde ingen egen Plads, Musikanterne kom frem i Prosceniet, naar de skulde spille. Hvor primitivt Maskineriet var, kan man slutte sig til deraf, at man frembragte Torden ved at ryste en Tønde med Smaasten; Lope de Vega skal efter sine Rejser i Frankrig og Italien have indført Maskiner og Dekorationer*). Længe havde hverken Skuespillere eller Tilskuere Tag over Hovedet, først fik hine det, senere disse i Form af et udspændt Stykke Lærred. Forbedringer indtraadte, da Broderskaberne selv kjøbte Husene i Calle de la Cruz og del Principe, 1579 og 82; under deres Betjente stod Theatervæsenets Bestyrelse, indtil Broderskaberne forpagtede Indkomsterne bort; først efter Forpagternes Fallit under Karl II's Mindreaarighed kom de under kongelig Administration, men ejedes stadig af Broderskaberne. De la Cruz-The-

*) Mad. d'Aulnoy, der var i Spanien 1679—80, fortæller i sin Rejseskildring, at den spanske Theatersol var af Oliepapir, og at hun i Tragedien «Alcina» kunde se Djævlene klavre op paa Scenen fra Helvedes Dyb ad Stiger.

atret har i den nyere Tid maatte vige for Expropriationen ved Udlægningen af en ny Gade; Del Principe - Theatret, som Sacchetti ombyggede 1745, existerer derimod endnu.

Lad os engang kaste et Blik ind i disse Corrales, hvor Spaniens største Digtere, Cervantes, Lope de Vega og Calderon, fortolkedes.

Lige ud for Scenen stod under aaben Himmel det simplere Publikum. Der saa man de samme Typer, som dannede Flertallet ved Tyrekampene. Disse Folk med de alvorlige, mørke Ansigter vare komne fra Værksteder og Smaabutiker, men bare Kappe, Kaarde og Dolk og gjorde Fordring paa at være «Caballeros». Af deres staaende Stilling, maaske ogsaa af deres martialske Holdning og Dragt, kaldtes de «Mosqueteros». Som i det gamle engelske Theater var det denne Del af Tilskuerne, der gav Tonen an og væsentlig afgjorde Stykkernes Skæbne. En Skoflikker Sanchez, der efter Midten af det 17de Aarhundrede spillede en Slags Claquechefs Rolle, var meget frygtet af Digterne. Man er ikke ret enig om, hvor vidt det var ham eller en anden Kritiker af lignende Art, der svarede en Forfatter, som bød ham 100 Realer for at begunstige hans Stykke, at han først maatte høre, om det duede noget, og derpaa efter Forestillingen udhyssede det. Man har Exempler paa, at Forfattere meget ydmyg apostroferede Musketererne og de øvrige Tilskuere i Stykkets Slutningsreplik eller i Prologen (Loa) og bad dem om deres Bifald. I en Prolog lader Lorenzo de Hurtado Skuespilleren sige: «Naade, sindrige Bænke, skjænk os Eders Gunst krigerske Balkoner; vær roligt skrækkelige Galleri; Opmærksomhed, elskværdige Amfitheater; elskede Musketerer, Tilskuerpladsens Sjæl, yd os Støtte, kraftig Hjælp og Tavshed! Hoffets Skjønheder, følsomme og barmhjertige Skjønheder, lad hule Nøgler og Piber være i evindelig Fred; gid til Gjengjæld Eders Alders Vaar maa vare evig; gid man aldrig nogensinde maa faa Eders Alder rigtig at vide!»

Bagved Staapladserne (patío) vare «Gradas» eller ophøjede Sæder for det finere mandlige Publikum og «La Cazuela» (egentlig: Kasserollen) en ophøjet lukket Plads, bestemt for Kvinderne, der tidt her stuvedes sammen som Sild i en Fjerding og ikke gjorde mindre Spektakel end Mandfolkene. Endnu højere laa «Aposentos» eller «Desvanes», Balkoner eller Loger med aabne, butiksagtige Vinduer til de tre Sider af Gaarden; de vare for Blomsten af Publikum, der satte saa megen Pris paa denne Plads, at den hævdede Retten dertil som et Privilegium, der var arveligt i Familierne. Der mødte Damerne maskerede for at undgaa nærgaaende Øjekast og Gestus baade fra Skuespillerne og det alt andet end delikate Flertal af Publikum. Nogle faa Bænke paa vor nuværende Orkesterplads havde Tag tilfælles med Theatret, vare forbeholdte Kjenderne og kaldtes «Tertulia» eller «Bancos savios». Privatfolk, der havde Vinduer ud til Theatergaarden, kunde ogsaa omdanne dem til Loger. De betalende Tilskuere — thi der var mange Fripladser, som man ansaa det for en Ære at erholde — betalte to Gange, først ved Yderdøren, hvor stundom Direktøren i egen høje Person tog imod Pengene, dernæst ved den inderste Dør, hvor en gejstlig indsamlede, hvad der tilfaldt Broderskabernes Hospitaler.

Man kan let tænke sig, at der just ikke herskede den ønskeligste Ro under Forestillingen. Først foer Valencianere i hvid Barkanjakke omkring i Patío, udskraalende af fuld Hals deres Varer*), der bestode af Mjød, afskallede Piniekogler, Annisvand, Mandelkager, Æbler, Pærer og Dadler. Disse Frugter bleve let ubehagelige Projektiler, der anvendtes mod de Skuespillere, som vakte Mishag; paa Cervantes's Tid yndede man især raadne Agurker til denne Brug. Naar det forud var aftalt, at der skulde gjøres Spektakel, var der livlig Efterspørgsel efter Skralder, Piber, smaa Klokker og hule Nøgler.

*) Endnu den Dag i Dag finder jo noget lignende Sted under Mellemakterne i de franske Theatre.

Naar derimod Publikum vilde ytre sit Bifald, raabte det «Vitor!» (victor) og gjorde et ligesaa øredøvende Kommers, som naar det peb og hyssede. Den fine Portion har ikke tet sig stort anderledes end den grovere, thi vi se af en «Loa» *), forfattet af Benavente og opført af Roques (Lope de Vegas Vens) Selskab, Forfatteren beklage sig over Forstyrrelserne baade fra Aposentos og af Mosqueteros. Som vi have set, tryglede Forfatterne tidt paa en krybende og plump Maade om Bifald ved Stykkets Slutning; men i flere af Calderons og Francisco de Rojas's Stykker er Bønnens Form sindrig og elegant. Paa Cervantes's Tid stillede Forfatteren, naar Stykket havde gjort Lykke, sig op ved Døren for at modtage det udgaaende Publikums Lykønskninger; senere opslog man hans Navn paa Gadehjørnerne paa Plakater for at offentliggjøre hans Triumf; det var den Tids kategoriske Bladkritik. Cosmé de Oviedo, en Skuespildirektør fra Granada (omtrent 1600), var den første, som averterede, hvilke Stykker der skulde spilles. Men endnu længe efter var det almindeligt, at selv de mest ansete Impresarii gik rundt og sloge deres Plakater op, der sandsynligvis blot vare skrevne. Stykkerne fik gjerne Tillægsordet: Comedia famosa, ligesom Beridere og Taskenspillerne nu til Dags annoncere «Stor brillant Forestilling»; Tirso de Molina gjorde sig lystig over denne Charlatanisme ved at tilføje efter Navnene paa nogle af sine Arbejder: «Comedia sin fama».

Stundom gjorde det fine Publikum sig interessant ved at komme for sent, og Skuespillerne ventede i al Ydmyghed paa de høje Personer. I heldigste Tilfælde fordreve de ventende Tilskuere Tiden med at spise eller med at betragte de bagved Cazuela's Balustrade indespærrede, gjennem Maskernes Øjenhuller koketterende Damer; men stundom tvang Mosqueteros ved et ugudeligt Spektakel de stakkels Skuespillere til at tilsidesætte Respekten for de højadelige Efternølere og

*) Ordet forklares strax nedenfor.

begynde, naar de først havde forsøgt at tilfredsstille Utaalmodigheden ved at lade foredrage en Yndlingsballade eller populær Guitarmelodi.

Forestillingen begyndte med, at en af de mest ansete Skuespillere, stundom Direktøren selv, kom frem og bekjendtgjorde, at nu begyndte «La loa», egentlig Komplimenten, en Art Prolog, der knytter sig til alle Lope de Vegas og Calderons Autos (religiøse Dramaer); selv med mange verdslige Stykker ere saadanne Loas forbundne. Deres Form er baade lyrisk, episk og dramatisk, Metrum vexler tidt. Til sit Drama «Vergonzoso en Palacio» har Tirso de Molina føjet en Loa, der priser de tilstedeværende skjønne; Mendoza har en, der appellerer til Nationalstoltheden ved at fortælle om Indtagelsen af Breda. Senere fik Loas en mere fremtrædende Dramaform og afvege lidet fra de Farcer, der fulgte efter dem; nogle af dem vare forbundne med Dans og Sang, andre endte med drastiske Løjer. Efter La loa fulgte første Jornade (Akt) af Hovedstykket, sjeldnere laa der en Dans imellem. Efter første Jornada kom den første af de to «Entremeses» (Mellemspil). Disse Entremeses vare den folkelige Hovedforlystelse ved deres ugenerte Lystighed; de vare i Begyndelsen Efterligninger af den gamle Lope de Ruedas Manér; Cervantes og Lope de Vega gave dem mere organisk Sammenhæng. Stoffet toges gjerne fra det laveste Almueliv, i den ældre Tid endte Entremeses med en Byge af Ørefigen, Spark og Næsestyvere, og det hele varede sjelden længere end faa Minuter. Senere blandedes de med Allegorier, Sang og Dans, og kun meget faa Exempler haves paa, at de stode i Forbindelse med Hovedstykkets Handling. — Anden og tredje Jornada fulgtes ligeledes af Mellemspil, men det, der fulgte efter den tredje, kaldtes Saynete. Endelig kom en Nationaldans. Spanien er Dansens klassiske Land, og som Ticknor bemærker, er Dansen for Spanierne, hvad Sangen er for Italienerne*). De

*) Juvenal taler i Sat. XI vs. 162—64 om de spanske Pigers Danse (Gaditanæ puellæ). Gifford har ment, at dette Sted skulde sigte

fornemste Personer lagde sig efter kunstig og elegant Dans; saaledes gik Hertugen af Lerma, Filip III's Premierminister, senere Kardinal, for sin Tids bedste Danser. I Don Quixote, 2den Del, Kap. 20, tales om «Danzas habladas» ɔ: Danse med Ord; flere af de i Professor Berggreens Samling optagne spanske Folkeviser give os oplysende Prøver paa Sangtexter, der ere lagte under Dansemelodier. Til denne Klasse hørte Jácaras med Text i Zigeunersproget («jacarear» at gjøre Spektakel); de kaldtes saaledes paa Grund af deres skrydende Indhold, foredroges af den, der spillede Storpralerrollen, og kappedes længe i Popularitet med Entremeses; fremdeles Zarabandas med rigt afvexlende Stillinger og Gestus, nydelige, kokette, men af en stærkt æggende, sandselig Karakter, der bragte Jesuiten Mariana til at erklære, at de skyldte Djævelen, der havde danset den Slags Danse i Kvindeskikkelse i Sevilla, sin Oprindelse; Guevara ytrer i sin «Diablo cojuelo» (Halte-Fanden), at Djævelen er Mester for alle disse forførende Danse, medens Cervantes dog indskrænker sig til at mene, at han kunde have opfundet Zarabandas. Naar Regeringen, dreven af Gejstlighedens og de strænge Katholikers Forargelse, gjorde Forsøg paa at faa Zarabandas udryddede fra Scenen, bleve Musketererne rasende, og 1621 tvang de dem igjennem trods Regeringens Forbud, der aldrig formaaede andet end en foreløbig Standsning deraf. Det spanske Theater var en demokratisk Miniaturstat midt i den absolutistiske Stat; Dramaet fik derved sin særegne Karakter som et Udtryk af den spanske Folkeaand, der var en enthusiastisk Aand, der bevægede sig i Extremer. Spanien var Elskovsserenadernes og Duellernes, de vellystige Danses, de kaade Buffonneriers, men ogsaa den strængeste Katholicismes, Bigotteriets og Fanatismens Hjemstavn. Selv i Dramaet ses Dobbeltheden. Calderons «La devocion de la cruz» handler

til Fandangoen, der endnu er den spanske Yndlingsdans, og at «testarum crepitus» skulde være Kastagnetternes Klang.

om en Mand, hvis Liv er en Række af oprørende Skurkestreger, men som nyder Guds særegne Gunst, fordi han yder alt, hvad der bærer Korsets Form, ydmyg Hyldest, og som, skjønt han døer som Røver, faar Absolution og flyver lige lukt ind i Himmerige; dette Drama kunde kun fremstaa i Loyolas og Antodafeernes Fødeland; men den samme Calderon viser, trods sin paradoxe Katholicisme, at han kan tilfredsstille sit Folks Fordring paa broget Billedpragt i Poesien, eventyrlig slynget Intrige, Liv, Lystighed og Lidenskab, om han end i sine Præste- og Ridderdogmers Interesse piner sine Personer ind i en stram Spændetrøje og gjør dem til Marionetter for abstrakte Begreber. Og Renaissancens almindelige Aandsvækkelse, Spaniens glimrende politiske Magtstilling, der længe efter, at den faktisk var forbi, dog gav Gjenlyd med Poesiens Eko i de efterlevende Generationers Hjerte, kom til som fremmende Betingelser for Udfoldelsen af Folkets poetiske Trang. Produktiviteten naaede sit Højdepunkt under de tre Filippers Regering. Selv Haandværksfolk skreve Dramaer, paa samme Tid som de store Navne blomstrede i Literaturen, og i Følge Montalvans Opgjørelse fra 1632 levede der dengang alene i Kastilien 76 dramatiske Digtere. Filip IV beskyttede med fyrstelig Rundhaandethed Dramaet i 40 Aar, og ved Begyndelsen af det 18de Aarhundrede skal der have existeret over 30,000 spanske Dramaer. Mange af Fablerne vare tagne fra velbekjendte Krøniker og Sagn; brugte man antike Sujetter, lokaliseredes de paa det dristigste; kun et studeret Publikum kunde have glædet sig ved Korrekthed i det antike Kostume; men for Musketererne var det naturligt, at Coriolan viste sig med Læderkøllert, Sporestøvler, tilstudset Knevelsbart og Fipskjæg; at Aristoteles kom frem med krøllet Paryk og Spænder paa Skoene som en spansk Abad. Madame d'Aulnoy fortæller i sin før citerede Bog, at Djævelen var klædt i Kappe samt bar Kaarde og Baret med Fjer, ganske som en kastiliansk Ridder; kun bar han tillige ildfarvede Hoser og Horn i Pan-

den. Filip IV opførte for øvrigt prægtige Theatersale i sine Paladser, skrev selv Dramaer og spillede med i improviserede Stykker. Det var hans Yndling, Grevehertugen af Olivares, der til sin Suveræns Forlystelse opfandt de svømmende Theatre, og vi skulle nu forsøge en kort Skildring af disse pragtfulde Hofforestillinger, hvor for øvrigt de samme Skuespillere optraadte, som viste sig i Corrales i Madrid.

II.

Grevinde d'Aulnoy skriver i et Brev fra Madrid af 29de Maj 1689.

»Buen Retiro er et kongeligt Pallads foran en af Stadens Porte. Fire Hovedbygninger og fire store Sidebygninger danne en fuldkommen Firkant. I Midten findes en Blomsterhave og en Fontæne med en Statue, som Vandet strømmer ud af og, naar man vil have det, vander Blomsterne og Alleerne, der føre fra én Hovedbygning til en anden. Bygningen har den Fejl, at den er for lav, men Værelserne deri ere rummelige, fulde af skjønne Malerier og glimre af Guld og levende Farver, med hvilke Lofter og Paneler ere smykkede. Parken er mere end en god fransk Mil i Omkreds og indeholder flere enkeltstaaende meget smukke Pavilloner; tillige findes deri en firkantet Vandbeholdning, paa hvilken der svømmer smaa malede og forgyldte Gondoler. Her tager Kongen Ophold de hede Sommerdage, fordi Fontænerne, Træerne og Grønplænerne give dette Sted en særegen Kølighed og Behagelighed. Theatersalen har en skjøn Form, er meget stor og rigt smykket med Billedhuggerarbejde og Forgyldning. I hver Loge er der bekvem Plads til femten Personer, alle disse Loger ere forsynede med Gitter, og Kongens er stærkt forgyldt. Der findes intet Orkester og Amfitheater; i Parterret sætter man sig paa Bænke. Man plejede tidligere at tilstede alle Slags Folk Adgang til Skuespilsalen, trods Kongens Nærværelse; men denne Skik er nu afskaffet, og for at

erholde Adgang maa man være en fornem Herre eller i det mindste beklæde en højere Værdighed eller høre til en af de tre militære Ridderordener. Denne Sal er unægtelig meget smuk; den er helt igjennem malet og forgyldt, og Logerne ere, som i vort Operahus, forsynede med Jalousier, men de naa fra øverst til nederst, saa man kunde antage dem for Værelser. Den Del, hvor Kongen har sin Plads, er pragtfuld».

Filip IV's Pragtsyge viste sig i en rig theatralsk Udstyrelse af de Skuespil, der gaves ved Hoffet, men han lagde ikke an paa rigtig Kostumering eller forhøjet theatralsk Illusion; alt skulde blot glimre og overraske. Følgen deraf blev, at de af ham lønnede Digtere mange Gange mere brugte Maskinmesteren end deres Fantasi; nu ødsledes der med Ildregn, Jordskjælv, Tordenvejr, militære Optog med Pauker, Trommer og Trompeter. Vel havde Dekorationen, navnlig i religiøse Stykker, ogsaa spillet en betydelig Rolle paa de almindelige Theatre efter Lope de Vegas Tid, men den havde dog næppe været andet end understøttende. Men Filip IV indkaldte Italieneren Cosme Loti, der kunde lave ildsprudende Bjerge, stormoprørt Hav med Skibbrud, prægtige arkitektoniske Dekorationer, ja hele Olymp med de udødelige Guder paa Toppen og Tartaros med alle de klassiske fordømte: Sisyfos, Ixion, Tantalos o. s. v. Ved hans Maskinmester-Tryllestav løftede Fepaladser sig op af Jorden; man saa Faethon kjøre løbsk med Solvognen og styrte i Dybet, Perseus i Fart gjennem Luften paa Pegasus og Venus paa en Skyvogn, trukken af Svaner.

Hvor vidt man havde drevet det i Theatermaskineri, kan ses af Calderons «Tres mayores prodigios», hvor Scenen egentlig var delt i tre Theatre. Ortiz beretter os i sin «Compendio cronológico de la historia de España» om en Sammenstyrtning af det over det store Bassin i Buen Retiros Have opførte Theater, Sankt Hans Aften 1640. Fremdeles er der opbevaret en Beretning om Opførelsen af Komedien «Circe»

i Buen Retiros Have. Midt i Bassinet var der lavet en Ø, der løftede sig syv Fod over Vandets Overflade, smykket med Koraller og Muslingeskaller, og hvorfra der styrtede Vandfald ned. Paa Øen var der et skovbevoxet Bjerg. I Loaen sejlede en forsølvet Baad frem, trukken af to store Fiske og omgivet af Tritoner og Nereider, der sang og dansede paa Vandets Overflade. I Baaden saas Havgudinden med en Urne, hvoraf Vandet udgød sig, ligesom der fra alle Sider sprudlede Vandstraaler fra hendes folderige Gevant. I første Jornada saa man Odysseus's Skib med flagrende Vimpler og Faner; en Baad bringer dem af hans Fæller til Kysten, som skulle undersøge Landet. Vilde Dyr, Løver, Tigere og Bjørne komme de fremmede i Møde, og fra store Blomster, der ere tidligere Besøgere af Øen, forvandlede ved Circes Tolddom, toner en klagende Musik. Da opstaar der et frygteligt Uvejr med Torden og Jordskjælv; et Lyn rammer Bjergets Top; Bjerget synker, og i dets Sted løfter sig et af Guld og Ædelstene funklende Slot med Krystalsøjler med gyldne Kapitæler, med Marmorstatuer i Nicherne og omgivet af dejlige Haver. I Søjlehallen foran Slottet troner Circe; hendes Tærner hente Odysseus's Staldbrødre hid, paa hendes Vink hæver sig det rigtbesatte Bord op af Jorden; de fremmede tømme Bægrene og blive til Svin; kun én undkommer og beretter sin Herre, hvad der er sket. Odysseus begiver sig da til Paladset, et Træ synger en Advarsel mod Troldkvinden, Hermes svæver ned fra Himlen og rækker ham en Blomst, der er Modgift mod al Magi, men bedaaret af Circes Skjønhed falder han i hendes Arme. Hun vinker; sex Baade, trukne af Amoriner, sejle frem; Odysseus og Circe tage Plads i den første; de øvrige fyldes af hendes skjønne Tærner. Til sin Elskers Forlystelse besværger Circe Dybets Uhyrer, Hvaler og Delfiner dukke op paa Vandets Overflade og sprøjte duftende Vand i Luften ud over Tilskuerne, Sirener og Tritoner slutte en dansende Kreds om Baaden, hvori de Elskende hvile. Allegoriske Figurer hæve sig vexelvis op af Bølgerne, blandt andre

Dyden, der søger at vikle Odysseus ud af Toldkvindens Favn, Circe søger at overvinde Dyden ved at fremmane nye Uhyrer, men naturligvis sejrer Dyden, og i samme Øjeblik, som Odysseus synker i hendes Favn, synker Slottet og dets Beboere i Afgrunden, og de fortryllede faa deres Menneskeskikkelse igjen.

I 1623 fejredes Filip IV's Fødselsdag; den italienske Arkitekt Cesare Fontana havde bygget Theatret, der var 115 Fod langt og 78 Fod bredt; paa hver Side var der 7 Buer med Gesimser, Pilastre, gyldne Kapitæler og over Arkitraven Gallerier med forgyldte og forsølvede Balustrader, som bare 70 Kandelabre med Voxkjerter. Ovenover var der udspændt et Telt, der skulde forestille Stjernehimlen og var oversaaet med lysende Punkter. Paa Scenen selv var et højt Bjerg, firsindstyve Fod i Omfang, og som kunde aabnes i Midten. Dramaets Fabel var taget af den bekjendte Ridderroman om Amadis og spilledes af de fornemste ved Hoffet, selv Dronningen havde en Rolle. Da Kongen traadte ind og besteg den lige over for Scenen oprejste Trone, hilstes han med en brusende Fanfare. En Dans af en af de skjønneste Damer aabnede Forestillingen. Under en af Buerne kom en Krystalvogn frem, paa hvilken Tajos Flodgud laa, omgiven af Najader; dernæst kom April Maaned paa en Vogn, trukken af Stjernebilledet Tyren, og efter at begge disse Figurer havde hilst Kongen og forladt Scenen, svævede en allegorisk Figur, forestillende Menneskealderen, over Scenen og lykønskede Kongen; da aabnede tre Træer sig, hvorfra der kom Nymfer ud, hver med sin Lykønskning. Det er en Selvfølge, at al tænkelig Pragt var anvendt paa Dragter og Dekorationer i selve Stykket, hvor Aurora svævede op til Himlen i en funklende Sky, ildsprudende Drager boltrede sig i Kamp, Bjerget aabnede sig, og i dets Sted fremkom et fortryllet Slot, som bevogtedes af fire Kæmper, der atter forsvandt og gave Plads for en pragtfuld Have.

Dans og Sang spillede en stor Rolle ved alle disse Feststykker (Fiestas), der mere og mere gik over til at blive rene Operaer. Calderons «Purpura de la Rosa», der behandler Adonismythen og blev opført til Festen for Pyrenæerfreden og Ludvig XIV's Bryllup med Maria Teresa, var det første spanske Drama, hvis Text blev sungen helt igjennem, men for øvrigt opførtes der ogsaa undertiden Comedias de capa y espada (de sædvanlige romantiske Ridderskuespil) paa Hofscenen i Buen Retiro. At for øvrigt den Overhaand tagende Luxus i Udstyrelsen og Theatrets Brug til Hoffester ikke øvede nogen heldig Indflydelse paa Digtere, Skuespillere og Publikum, kan man let slutte sig til, men det maa ikke lades ude af Betragtning, at Kongens Valg af de Digtere, som han tog under sin Beskyttelse, faldt paa de aller bedste, og at hans Gavmildhed imod dem befriede dem fra den tidligere saa trykkende Afhængighed af Skuespildirektørerne.

I Midten af det 17de Aarhundrede vare endnu flere dramatiske Variéteter opstaaede end de, vi før have omtalt. Vi have nu «Comedias de Figuron», Farcer, hvori en løgnagtig og pralende Nar spillede Hovedrollen, «Mogigangas» med burleske Forklædninger og Maskeoptog, «Zarzuelas» Operetter eller Syngestykker, medens Loas kun ansaas for nødvendige ved de religiøse Skuespil. I Madrid vedblev man fremdeles at udfolde stor theatralsk Pomp ved de kirkelige Fester, navnlig Corpus domini-Festen. Grevinde d'Aulnoy beklager sig i et Brev over, at hun en hel Maaned igjennem saa de samme «Autos» opførte, som vare forfattede til denne Fest 1679; disse religiøse Vidunderstykker maatte for en til Corneilles og Racines Theater vant fransk Dame stille sig som det særeste Tøj af Verden.

Da Filip IV mistede sin første Hustru Isabela, og den sædvanlige Lukning af Theatrene i Madrid fandt Sted, vare Præsterne strax paafærde med Stormløb mod Skuespil, og da Kongen kort efter ramtes af et endnu stærkere Slag ved Tabet af sin ældste Søn, smeddede de endnu kraftigere, medens

Jernet var varmt, saa at Kongen overlod Kastiliens Raad at bestemme visse Indskrænkninger for Theatrene. Skuespillertruppernes Antal indskrænkedes til sex eller otte, Komedierne maatte kun fremstille Helgeners Liv og ædle Handlinger af Profanhistorien, Kjærlighedseventyr forbødes absolut, og især var man bange for Lope de Vegas flotte Moral. Skuespillerne maatte ikke bære Guld paa sig eller skifte Dragt uden den strængeste Nødvendighed, fremgaaende af Stykkets Indhold, alle anstødelige Danse og Sange skulde afskaffes; kun gifte Koner maatte antages til Skuespillerinder; kun de ved Theatret fungerende Personer maatte faa Adgang til Paaklædningsværelserne; der indførtes en Art Politicensur for Stykkerne, og Alcàlderne i Byerne skulde i Embedsmedfør overvære Skuespillene samt holde Visitats i Skuespillernes Boliger og bortjage de Dagdrivere, der «til Hoffets store Forargelse» udgave sig for Selskabets Medlemmer. Da Skuespillene havde været afbrudte fra 1644—49 og atter begyndte under de nysnævnte Indskrænkninger, viste det sig, at disse ligesaa lidt kunde gjennemføres som de tidligere Forsøg, der vare gjorte i den Retning. Ærkebiskoppen af Sevilla skrev faa Aar efter en indtrængende Formaning til Filip IV's Skriftefader om at formaa Kongen til kraftig Indskriden mod Skuespillernes Luxus i Klædedragt og de kostbare Theaterdekorationer, der vare saa meget mere oprørende for den ivrige Prælat, som, efter hans Mening, Kongeriget og den katholske Religion manglede Midler til at forsvare sig mod Fjender og Kjættere, og samme Ærkebiskop erklærede, at Lope de Vega med sine tusinde Komedier havde bragt flere Synder ind i Verden end tusinde Djævle. At der dog ogsaa gaves liberale Gejstlige viser — for ikke at tale om slige Fakta som Lope de Vegas, Tirso de Molinas og Calderons Optagelse i gejstlige Ridderordener og Embeder — de Ytringer, der falde om Skuespil og Theater i Ærkebiskoppen af Lima, Gaspar de Villaroels Værk «Den fredelige gejstlige

Regering og Forening af de to Myndigheder, den pavelige og kongelige».

Som antydet var det ikke ualmindeligt, at fornemme Familier engagerede Skuespillere til at opføre Komedier i deres Huse, ja selve Klostrene sloge ind i dette Spor og omdannede deres Kirkers Sakristier til Theatre. For denne Skik træder Villaroel i Skranken med følgende Ord: «Vistnok synes det mig anstødeligt, at Klosterbrødre besøge de offentlige Theatre. Men hvorledes? Skulle vi ogsaa fordømme det udmærkede og hellige Kloster San Felipe i Madrid som flere af de mest ansete Klostre, fordi Skuespil der blive opførte i Sakristiet? Hvis det i og for sig var syndigt at se Komedier, vilde da dette saa fromme Hus, vilde Residentsstadens andre Ordenskonventer, som følge det deri, taale slig en Uskik? Man kan anføre imod mig, at Kongen nu har afskaffet denne Skik, og at uden udtrykkelig Tilladelse af Præsidenten af Castilien er denne Opførelse af Komedier ikke mere tilladt i Klostrene. At denne Forordning er i Kraft, kan jeg bevidne af egen Erfaring; thi da jeg blev Klosterets Prior, vilde jeg berede Munkene, mine Brødre og Velgjørere, en Fornøjelse og bestilte tre Komedier, idet jeg forud betalte Pengene. Skuespillerne toge mod Summen og tav stille om den for Haanden værende Hindring. Da nu det hele Broderskab var forsamlet i Sakristiet, gjorde de os opmærksomme paa den endnu manglende Tilladelse, idet de dog sagde, at Præsidenten af Castilien plejede at meddele denne paa den blotte Begjæring derom. Jeg søgte da om den forlangte Tilladelse, men Præsidenten vægrede sig saa bestemt, at der intet blev af vor Komedie, om end skjønt der siden blev opførte tre i tre forskjellige Haver. Imidlertid hvilede denne Vægring paa en særegen Grund. Ved Opførelsen af Komedier i Klostrene plejede der nemlig at indliste sig letfærdige Herrer og unge Mennesker, der trængte ind i Paaklædningsværelserne, og med de Fordele, som Ungdom og Indflydelse

yde, hidførte forargelige Optrin, om hvilke Rygtet naaede Kongens Øren».

Endnu kun et Par Ord om Skuespillerne.

Omtrent fra Lope de Ruedas til Lope de Vegas Tid var Skuespildirektøren (el autor) tillige den, der forsynede Selskabet med dets dramatiske Repertoire; men allerede Cervantes skjælner mellem Autores, der opføre, og Autores, der skrive Komedier (Don Quixote 1ste Del, Kap. 48), og han tilføjer følgende karakteristiske Oplysning: «Andre skrive Komedier uden at overveje, hvad de gjøre, saa at de spillende efter at have opført dem maa fly og fjerne sig af Frygt for at blive straffede, som de ere blevne tidt og ofte, fordi de have opført noget til Fornærmelse for visse Konger og til Vanære for visse Familier». For øvrigt vare Forholdene mellem Forfatter, Direktør og Skuespillere ikke behageligere i Spanien end andet Steds. Forfatteren maatte gjøre Kur til Direktør og Skuespillere for at faa Stykkerne antagne og spillede og bleve bedragne og trukne op paa alle Maader af disse saavel som af Boghandlerne, hvad mangfoldige Udtalelser bevidne; vi skulle herom blot henvise til Lope de Vegas Dedikation og Fortale til Digtet «Arcadia» og et Brev fra Calderon til Hertugen af Veraguas. For at hævde sit Forfatterskab maatte Digteren tidt sørge for at faa sit Navn indflettet i den ydmyge Tiltale til Publikum, der var Stykkets konventionelle Slutning. Ved Lope de Vegas Død løb de forskjellige Skuespillertruppers Personale op til over 1,000 Personer. Skuespillernes Navne begynde at blive berømte, og Forfatterne omtalte dem med Anerkjendelse. Vi kjende saaledes Juan de Rana som en umaadelig populær Komiker under Filip III og IV. Naar han spillede, gav han sine improviserede Vittigheder frit Løb; vi kjende Skuespillerinder som Barbara Coronel, der vandt Berømmelse i unge Mandsroller, og Maria Calderon, Moder til den anden Don Juan d'Austria*), en Dame, der øvede ligesaa stor Indflydelse paa

*) Filip IV's uægte Søn og en Tid lang Regent for sin Halvbroder, Karl II.

Politiken som paa Theatret. Paa Calderons Tid kom den fra sine Dramaer berømte Sebastian Prado til Frankrig som Chef for en Trup og spillede til stor Glæde for den nygifte Dronning Maria Teresa (omtrent 1659). I det hele rekruteredes dog Trupperne fra de laveste Samfundslag, og, karakteristisk nok, fandt de altid Medhold hos Pøbelen, naar Politiet skred ind mod deres liderlige Liv, som flere Gange satte Skuespillenes Privilegier i Fare. Cervantes lader allerede Sancho Pansa sige (Don Quixote 2den Del, Kap. 11): «Mit Raad er aldrig at give sig i Kast med Skuespillere, som ere et begunstiget Folkefærd. Jeg har set en Skuespiller, som var arresteret for to Drab, slippe derfra fri og uden Bøde. Eders Velbaarenhed maa vide, at alle begunstige dem. Alle beskytte, hjælpe og holde dem i Ære, eftersom det er lystige og morsomme Folk, især naar det er dem, der høre til de kongelige og berømmelige Selskaber, som alle, og mest i deres Dragt og Pynt, ligne Fyrster».

Med ægte spansk Radikalisme sloge nogle af de mest bekjendte Skuespillere fra det mest forfløjne Vagabondliv over i pietistisk Askese; Prado blev saaledes en hellig Præst, medens Francisca Baltasare døde som Eneboerske i «Hellighedens Duft» og senere endog blev Hovedperson i et religiøst Stykke. Er allerede Skuespillerlivet i Følge denne Kunsts Natur anstrængende og nervøst-inciterende, idet Kunstneren paa Kommando maa koncentrere sit aandelige Liv, sin Stemning og Produktion i Øjeblikket, saa var det saa meget drøjere paa hin Tid og under hine Forhold, som det gamle spanske Theater gav sine Kunstnere en Masse umaadelig store Roller i en Mængde Stykker at lære; Publikum forlangte bestandig noget nyt, var tidt umedgjørligt, og Prøverne vare mange og strænge. Rojas mener, at Slaverne i Algier havde det bedre end de spanske Skuespillere. De bleve slet betalte og havde tidt ondt ved at faa deres Penge hos de forgjældede Direktører, men det frie Liv lokkede mange forsorne Kumpaner til at slaa ind paa denne Vei.

Fra Filip IV's Død i September 1665 daterer sig tydelig Theatrets Tilbagegang, der fulgte med hele det spanske politiske og sociale Livs sukcessive Hendøen fra Karl II's Tid. Calderon virkede vel kraftig lige til sin Død 1681 og med ham Digtere, der havde udviklet sig under Filip IV; men med denne Generations Uddøen blev den dramatiske Literatur bestandig svagere og svagere; den opgav tilsidst sine nationale Traditioner for at slaa ind paa den franske Klassicitets Bane, men her er det ikke vor Hensigt at følge den.

S. SCHANDORPH.

En uskadelig Exkejser.

Evropa tæller i sin Midte adskillige Exkonger, Exdronninger og Exfyrster, som kun nødtvungne finde sig i deres Udlændigheds Tilstand; men derhos lever der endnu en Exkejser, som i disse Dage har kunnet holde sit 25 Aars Jubilæum; vi kalde ham imidlertid uskadelig, thi trods sit «Ex» er han det fredsommeligste Menneske af Verden; frivillig har han givet Afkald paa Kronens Byrder og har senere ført et stille, behageligt Liv, fjærnt fra den onde Verdens Larm. Vi skulle i de følgende Linier ganske kort beskæftige os med denne Exkejser, Ferdinand I af Østerrig, der den 2den December 1848 gav Afkald paa Huset Habsburgs Trone til Fordel for sin Brodersøn, Frans Josef, og senere uafbrudt har ført et stille Privatliv.

Den gode Kejsers Regeringstid — han ikke blot førte Tilnavnet: den godmodige, men han fortjente det virkelig — falder sammen med hine patriarkalsk-tyranniske Aar, der fulgte efter det tyske Folks nationale Rejsning mod Napoleon I's Tyranni og varede til 1848. Man kan dog ikke med rette kaste Ansvaret for, hvad Østerrig dengang led, over paa den gode, gamle Kejser. Det var despotiske Tider, som dengang hvilede tungt paa hele Evropa, særlig da paa Kejserdømmet Østerrig eller Evropas Kina, som man kaldte det Ferdinand havde imidlertid fra sin Fader Frans arvet baade Regerings Grundsætninger og den almægtige Minister Metter-

nich, og da han selv var blottet for alt Herskertalent, lod han den «gode Metternich» raade, ved hvis «hemmelige Finansplaner» den kejserlige Privatkasse stod sig saa godt. Hvor lidet Kejser Ferdinand bekymrede sig endog blot om det Gran af Politik, hvori Metternich indviede ham, fremgaar af den Mængde Historier, som have holdt sig i Folkets Mund fra hine Tider.

Engang sad — saaledes fortæller man — Kejseren ved et Vindue i «die Burg», medens Metternich gav Beretning til ham. Det var paa de Tider, da man allerede ligesom kunde ane Aaret 1848: Ministerens Beretning var alvorsfuld og medtog en længere Tid. Alvorlig, tilsyneladende fordybet i sig selv saa Kejseren ud ad Vinduet, og syntes kun at have Tanker for en eneste Ting. Metternich bemærkede det, vilde ikke forstyrre Kejseren i hans Tanker, men brød af i sin Indberetning og tillod sig det Spørgsmaal, om hans Majestæt havde lagt Mærke til noget særdeles. «Nej!» lød Svaret i den paa hine Tider ogsaa ved Hove gængse Wienerdialekt, «men Schwenker maa i Dag gjøre en rigtig god Forretning, thi jeg har nu allerede talt den fyrretyvende Omnibus, som blot i den sidste Time er taget ind til ham». Om Metternich var forbavset over den Opmærksomhed, hvormed man paa allerhøjeste Sted havde fulgt hans Beretning, eller om han var vant dertil, véd jeg ikke.

Da jeg navnlig vil fortælle om Exkejseren, følger her endnu kun et Par Smaahistorier fra Ferdinands Regeringstid. Kejser Ferdinand gik sig hyppig en Spaseretur i Wiens Omegn uden andet Følge end sin Overhofmarschal. Engang kom han paa en saadan Spaseretur bort fra sin eneste Ledsager, og da han igjen vilde opsøge ham, fandt han ham ikke eller vilde ikke finde ham. Han vilde ogsaa engang, som sin Grandonkel Josef II, alene og ukjendt omgaas med sit Folk. Ferdinand, der ved denne Lejlighed som næsten altid, var civil klædt, gik altsaa videre, idet han kastede spejdende Blikke til alle Sider af Frygt for, at hans Hofmarschal

skulde finde ham igjen; han kom ind i en Bondestue og vilde begynde en rigtig folkelig Samtale. Ja, men hvordan vilde vel Josef II have baaret sig ad ved en saadan Lejlighed? »Naa! hvordan gaar det, Bonde?» begyndte vor Kejser i en venlig Tone; «hvad have I til Middag i Dag?» — «Sveskeklumper!» — Den Ret havde Kejseren endnu aldrig før havt paa sit Taffel; Stuen var opfyldt af en liflig Duft, han blev begjærlig efter at lære den at kjende og bad om en Portion; den vandt allerhøjeste Bifald, og en blank Dukat var den kejserlige Betaling. Ved det kejserlige Taffel var man den Dag meget urolig; Kejseren nød næsten intet; han maatte være meget utilpas, thi hans kejserlige Majestæt var ellers meget modtagelig for Taffelets Glæder. Den næste Dag vidste Kejseren igjen at bære sig saaledes ad, at han blev borte for sin Ledsager, hvorpaa han tog Vejen til sin nye Mundkok. Saaledes gik det nogle Dage; Livlægen vidste ikke, hvad han skulde sige om Kejserens Mangel paa Appetit, og Aviserne begyndte at ymte om en alvorlig snigende Sygdom hos Kejseren, til denne en Dag selv gav Opløsningen paa Gaaden. «Kjære Greve!» sagde han efter nogle Dages Forløb til sin Overkøgemester, «hvorfor faa vi aldrig Sveskeklumper?» Den stakkels Greve svarede ganske bestyrtet, at det ikke var nogen Ret, som passede sig for et kejserligt Taffel, og at hele Kjøkkenpersonalet øjeblikkelig vilde tage sin Afsked, hvis man forlangte, at det skulde lave en saa plebejisk Ret.

Man blev nu opmærksom paa Kejserens ensomme Spasereture og forbød Bonden for Fremtiden at koge Klumper til Kejseren; da Ferdinand næste Dag atter indfandt sig i Bondehytten til Middagsmaden, maatte Værten forklare ham, at han ikke for Fremtiden turde lave Klumper for hans Majestæt, og Kejseren forlod Hytten, grublende over selve den absolute Kejsers indskrænkede Magtfylde.

Kejser Ferdinand er en lille, uanseelig Mand med de stærkt udprægede, habsburgske Ansigtstræk, den opadtrukne

Overlæbe og det store Baghoved; han gik stedse simpelt og daarlig klædt; en gammel, rød Paraply af den Art, som Pillegrimmene endnu ofte bære i de katholske Egne, var hans uadskillelige Ledsager. Hvad enten det var Regn eller Solskin, var dette meget luslidte Tilbehør aldrig ude af allerhøjstsammes Haand. Forgjæves søgte den ellers saa almægtige Metternich den ene Gang efter den anden at lægge et Ord ind for at faa den gamle røde sat paa Pension; den røde var nu engang voxet fast til Kejserens Hjerte. Da greb man til en List. Paraplyen blev skaffet til Side, og Kejseren spurgte forgjæves efter sin kjære gamle; man bragte ham en ny, men Rynken i Ferdinands Pande viste, at han var meget utilfreds med Byttet; forgjæves forlangte han sin gamle røde, den var og blev borte. Kejseren sagde ikke mere noget om den Ting; men da man den næste Dag overleverede ham en Række Forordninger og lignende til Underskrift, erklærede han paastaaelig, at nu vilde han ikke underskrive, før han havde faaet sin Paraply. Hvad skulde man gjøre? Underskrifterne vare absolut nødvendige, Paraplyen blev skaffet til Veje, og man saa Kejseren triumferende gaa sin Spaseretur; han var vistnok næppe saa stolt af sit Scepter som af den tilbageerobrede Paraply.

Disse skjønne Tider vare imidlertid længst forbi. Aaret 1848 havde gjort Kejseren led og kjed af Regeringen. Hvad nyttede det, at Ferdinand gjentagne Gange erklærede: «Jeg kan ikke lide den Skydning?», naar Windischgrätz og Haynau rigtig havde deres Glæde af den Skydning, og mangen Ynglings Hjerte maatte bløde som et Sonoffer for hans opbrusende Frihedsbegejstring. Kejseren trak sig tilbage i Privatlivet, og efter en kort Tids Ophold i Olmütz og Graz slog han sig endelig til Ro i Prag, hvor han snart blev en stereotyp Figur i det daglige Liv.

Hver Dag Kl. 11½ ruller en simpel, men paa den kejserlige Tjener og Vaaben kjendelig Vogn hen over Nepomukbroen, langs Quaien og standser stadig paa et og samme

Sted i Ferdinandsgaden. Her stiger en lille bitte Mand, ikke altfor elegant klædt og med Hatten dybt ned i Nakken, ud af Vognen; ledsaget af en høj Mand, hvem han ikke naar til Skuldrene, spaserer han i dyb Tavshed gjennem «der Graben», Zeltnergaden, «der Ring» og Karlsgaden. Den hjerteligste Godmodighed er læselig paa hans skjægløse Aasyn, og Haanden er stadig mekanisk beskæftiget med Hilsninger. Det er Kejser Ferdinand, som saaledes daglig vandrer omkring mellem sine Pragere. Ved «der Ring» raabes Vagten ud og gjør kejserlig Honnør for ham. Den «gamle Kejser», som Pragerne stadig kalde ham, sætter sig nu ved Broen atter i sin Vogn og kjører tilbage til Borgen paa Hradschin. Tre Gange om Ugen, Mandag, Torsdag og Lørdag, trækker et Musikkorps med Fane og Æresvagt under klingende Spil fra Neustadt gjennem Byen op til Hradschin for at spille et Par muntre Stykker for Kejseren. Med stor Fornøjelse træder saa den gamle Mand hen til Vinduet og betragter med venlig Mine det hele Skue lige til Enden, hvorpaa han trækker sig tilbage til sit Taffel.

Engang vendte han meget bedrøvet tilbage til sine Værelser fra et saadant Skue, og ogsaa under Taffelet var en paafaldende Bedrøvelse kjendelig hos ham. Paa sine Omgivelsers Forespørgsel gav han kun det Svar: «Den Kapitajn i Dag maa jeg have gjort noget ondt». Kejseren fik da virkelig ingen Ro paa sig, før man havde beordret den vagthavende Kapitajn op til ham, for at Ferdinand personlig kunde gjøre ham det Spørgsmaal: «Hvad ondt har jeg egentlig gjort Dem?» — «Deres Majestæt»! . . . . «Ja, naar jeg ellers staar ved Vinduet, ser enhver Kapitajn altid uafladelig paa mig; men De har ikke set en eneste Gang op til mit Vindu». Først Officerens troskyldige Erklæring, at hans Majestæt aldrig havde gjort ham noget ondt, formaaede igjen at berolige Kejseren; Kapitajnen blev bedt til det kejserlige Taffel samme Dag, og saaledes blev den Sag afgjort.

Uagtet Czekerne stadig ære ham som deres kronede Kong Ferdinand V, ja en Tid lang kun vilde anerkjende ham, eftersom Kejser Frans Josef ikke er kronet som Böhmens Konge, har Ferdinand dog en stor Modbydelighed for deres Nation. Den gamle Herre plejer meget beredvillig at give Audiens til alle, der anmode ham om Understøttelse; en Dag kom nu en stakkels Snedker, som havde et Dusin forsultede Børn og nylig havde mistet sin Kone; han fik ogsaa en Pengesum af Kejseren, og denne spurgte ham derpaa, som han stod i Begreb med at gaa bort, af hvad Nation han var. Da Ferdinand fik det Svar, at han var en Czeker, ytrede Kejseren: «Saa maa man dobbelt beklage den stakkels Mand», og lovede ham en yderligere Understøttelse.

Den gamle Herres Velgjørenhedsiver er ganske overordentlig stor, og skjønt en stor Del af hans Gaver gaa i Gejstlighedens Lommer eller dog gjennem dens Hænder, fører han dog ikke uden Grund Tilnavnet «den Godgjørende». Han er aktiv Medlem af Prags samtlige Velgjørenhedsanstalter uden Hensyn til Trosbekjendelsen, og enhver fattig, der fortjener at hjælpes, gaar med fyldte Lommer fra det kejserlige Slot. Engang — saaledes fortæller man — fik en gammel Jøde Audiens og bad om en lille Understøttelse, som han da ogsaa fik; da han vilde til at forlade Audienssalen, syntes der at falde Kejseren noget ind; han lod Jøden kalde tilbage og sagde til ham: «Gamle! jeg drømte i Nat tre Numre; sæt han dem i Lotteriet». Numrene kom nu rigtignok ikke ud, men den gamle fik dog sin Gevinst alligevel, thi Kejseren havde forhørt sig om de udtrukne Numre, og han udsatte en lille Pension for Jøden, hvem han havde forledet til en saa taabelig Udgift.

Kejser Ferdinand besidder en uhyre Formue, som dels bestaar i Krongods, dels har han arvet den som Familiens ældste Medlem, dels endelig er det Arv efter hans i Forretninger ikke uerfarne Fader Frans I; denne Formue er senere ved Renterne forøget i en næsten uhyggelig Grad; men til

alt Held er Kejseren storartet gavmild og gavner ogsaa i andre Henseender højlig Landet. De böhmiske Jernbaneaktier skulle for en stor Del befinde sig i hans Gjemmer, og Omegnen af Reichsstadt, hvor Kejseren opholder sig om Sommeren, har ham at takke for en ganske anselig Velstand. Særlig generøs viser han sig ogsaa mod de kejserlige Prinser, som besøge ham i Prag; enhver Erkehertug faar en daglig Lommeskilling paa 100 Dukater, saalænge han opholder sig i Prag; dog vil man vide, at Kejseren har stillet den skjønne Skik i Bero, da han fik altfor mange Besøg af Prinserne.

Siden Kejseren nedlagde Regeringens Tøjler i sin Brodersøns Hænder, har han kun vist ringe eller slet ingen Interesse for Politiken; efter Slaget ved Königgrätz skal han saaledes kun have ladet den højst ligegyldige Ytring falde: «Ja, det kunde jeg da ogsaa have gjort». Den gamle Kejsers Interesse for Gejstligheden har nu ogsaa tabt sig, da han stadig frygter for, at man vil bringe ham den sidste Olie; derimod nærer han endnu Interesse for Musik og Botanik. Mangen Dag kan han blive siddende uafbrudt ved Klaveret og lade sine melankolske Melodier lyde gjennem det tavse Slot, og det er snart det eneste Tegn paa Liv, han endnu giver fra sig; thi hele Dage igjennem taler han slet ikke; han sover 10 Timer i Træk, spiser derpaa meget og er i det hele bleven yderst ligegyldig mod alle og enhver. Dog hører han endnu 2 Gange om Ugen en Forelæsning over mikroskopisk Botanik og skal selv være en dygtig Phytotom.

Dette er det eneste Spor, Kejser Ferdinand endnu lægger for Dagen, paa en Interesse for denne Verdens Anliggender; for øvrigt har Kejseren allerede Maaneder igjennem været som bortdød fra denne Verden. Efter et kort Sygeleje kunde han vel atter kjøre ud, men nu laa den lille Mand ganske apathisk lænet tilbage i sine Vognhynder; et tæt graat og sortsprængt Skjæg omsluttede Kejserens lidende, gulblege Ansigt, og han førte ikke mere, som sædvanlig, Haanden til Hatten; han var aabenbart for svag dertil.

Men ogsaa disse sjældne Kjøreture ere nu ophørte; den «stakkels» gamle Kejser ligger nu, kuet af Sygdommens Magt, paa Hradschin, og hvad han nu kalder Promenade, er en Tur paa en Baare gjennem de kejserlige Værelser. I Tavshed bærer han de græsselige Smerter, som Rygmarvstæringen medfører; med Opmærksomhed hører han paa, hvad man læser op for ham af en Andagtsbog; mangen Gang folder han sine Hænder, og et længselsfuldt Blik mod Himlen viser, at han fatter Meningen af det læste. Den største Tid ligger han derimod og sover, og denne Søvn med stærke Spiser opretholder endnu Kraften i det syge Legeme, der hvert Øjeblik synes at ville gaa ud som et Lys.

Den stakkels gamle Regent, hvis Godhed er bleven et Ordsprog i Prag, vil saaledes vel snart forlade det jordiske Liv og hisset finde den Hvile, som saa længe er bleven ham nægtet her nede.

Dr. A. K.

Magdeburgs Ødelæggelse.*)

De politiske og religiøse Grunde, som hidførte Trediveaarskrigen, vare ogsaa Aarsagen til Magdeburgs Andel i den. Hverken den daværende eller en nyere Tids Statsret har nogensinde fundet et rigtig passende Udtryk for den dobbelte Stilling, som mange Stæder i det brogede tyske Rige indtoge i flere Aarhundreder. I Følge deres Historie vare de Landstæder i bestemte Landomraader, men deres virkelige Betydning og selv deres Forhold til Rigsoverhovedet stille dem lige med de egentlige Rigsstæder. Byen Magdeburg befandt sig ogsaa i en saadan Stilling, da Krigen udbrød. Den hørte til Erkebispedømmet af samme Navn, men dette Forhold havde kun ringe Betydning med Hensyn til Byens egentlige Anliggender; den stod meget mere i en stadig Forbindelse med Riget, saa at Borgerne nu stedse havde deres Opmærksomhed henvendt paa at værge og beskytte deres Bys Selvstændighed i alle Retninger, baade mod Kejseren og mod Landsherren af Navn, Erkebispen. Borgerskabet fik da den Følelse, at Byen egentlig var en selvstændig politisk Magt.

I Følge hele Tidens Retning var dette mest føleligt i religiøs Henseende. Byen havde alt flere Gange vist, at den havde sin egen Vilje i Religionssager. Den havde sluttet sig

*) Efter R. Usinger: Die Zerstörung Magdeburgs, Hist. Zeitschrift, 13. Bd.

til Luthers nye Lære, og indenfor dens Mure havde trosivrige Gejstlige fundet Ly og Beskyttelse. Derfor bragte ogsaa det sextende Aarhundrede stor Ulykke over Byens Borgere, og de vilde have været vanartede Sønner, naar de ikke ligesom deres Fædre, der for ikke et Hundredeaar siden saa berømmelig havde forsvaret Byen mod Kurfyrst Moritz's Magt, atter havde kæmpet kjækt, nu da Kejseren med Ild og Sværd vilde omvende dem til Katholicismen. Luthers Lære blev ved Begyndelsen af Trediveaarskrigen holdt højt i Ære, de Gejstlige stode i stor Anseelse, og saa højtidelig som her er vel paa faa andre Steder Reformationens hundredaarige Fest bleven holdt. «Magdeburgerne», siger en ivrig Papist fra hin Tid, «havde fra Ungdommen af indsuget Kjætteriet med Modermælken og vare ogsaa traadte i deres Forældres Fodspor». Dog syntes det i længere Tid nu ikke som tidligere at være nødvendigt at udsætte sig for store Farer; thi Borgernes Forhold til Kejseren var godt, og der kunde ikke true dem nogen alvorlig Fare fra nogen anden Side. Men Sagerne forandrede sig, og det hang sammen med, at Byen endnu havde en anden Landsherre.

Siden Reformationen sade kun Kurfyrster af det brandenburgske Hus paa Erkebispestolen i Magdeburg. Disse hældede enten til den protestantiske Lære eller vare dog mildt sindede Katholiker; kun én ivrig Tilhænger af den gamle Lære var derimellem, men ham havde Magdeburgerne haardnakket nægtet deres Anerkjendelse. Fra 1598 blev Markgrev Christian Wilhelm af Brandenburg først anerkjendt som Erkebisp og senere, efter hans Formæling i Aaret 1614, som Administrator af Magdeburg. De første ti Aar var Christian Wilhelm mindreaarig, hvorfor Domkapitlet regerede for ham og i denne Egenskab ogsaa forlangte Hyldest som interimistisk Landsherre af Byen. Denne vægrede sig paa det bestemteste og søgte endogsaa, ved Hjælp af falske Privilegier, at paavise sin Rigsfrihed. Striden udstrakte sig snart til mange andre Forhold og blev saa bitter, at Byen senere

endog nægtede den myndig blevne Erkebisp den højtidelige Anerkjendelse af hans Myndighed. Dog havde selv nu Byen mindre at frygte for sin Selvstændighed af Landsherren end af Domkapitlet, thi hin var ved gjentagne Kapitulationer, som bleve ham afnødte, bleven saa indskrænket af dette, at Landets Regering i Virkeligheden egentlig fremdeles forblev i Domherrernes Haand. Deraf er det begribeligt, at Administratoren fra 1623 hældede til Byens Side; med Domkapitlet stod han jo allerede saa slet som mulig. Dette hang sammen med Religionssagerne.

Markgrev Christian Wilhelm havde, som en fast Tilhænger af den protestantiske Sag, deltaget i de Raadslagninger og Forberedelser, som tilsidst bevægede Kong Christian IV af Danmark til at gribe ind i den Krig, der alt i nogle Aar hærgede Tyskland. Han havde derved paadraget sig Kejserens store Mishag, og denne betragtede ham allerede nu som sin Fjende. Forskrækket derover og ogsaa af andre Grunde modsatte Domkapitlet sig da Administratorens Planer, navnlig de af ham befalede Rustninger i Stiftet. Domkapitlet indtog saaledes strax en bestemt, af Kejseren billiget Stilling i den forestaaende Kamp og haabede paa denne Maade at afholde Rigsoverhovedet fra Indgreb i dets Forhold. Men da denne Fare alligevel tiltog, søgte Domkapitlet at skaffe sig en Mægler hos Kejseren i Kurfyrsten af Sachsen og valgte derfor, den 8de December 1625, dennes Søn August til Koadjutor mod Christian Wilhelms Vilje. Mèn snart, efter Sejren over de Danske, kom hele det nordlige Tyskland i Kejserens Magt, og nu begyndte Katholikerne strax igjen at gjøre Fordring paa de Kirkegodser, der tidligere havde været i deres Besiddelse. Domherrerne frygtede med god Grund, at de nu skulde faa en katholsk Erkebisp, og for at undgaa det erklærede de hellere den af Kejseren valgte Christian Wilhelm for uværdig og valgte August til Erkebisp i Stedet for ham. Men Kejseren havde ikke i Sinde at lade sig affinde for saa godt Kjøb. Han behøvede nu ikke mere at tage noget Hen-

syn til Kurfyrsten af Sachsen; Paven kasserede paa hans Ønske Augusts Valg, og i Januar 1629 blev Kejserens Søn, Erkehertug Leopold Wilhelm, udnævnt til Erkebiskop af Magdeburg. Man begyndte strax med Tvang at fordre hans Hylding i Stiftet.

Byen Magdeburg blev nu sat paa en dobbelt og haard Prøve. Den stod i et bestemt fjendtligt Forhold til Domkapitlet, havde derimod antaget sig Administratoren, ja endogsaa, i Aarene 1623-25, gjort Hansestæderne det rigtignok forgjæves Forslag at forny et snævrere Forbund og optage hine med deri. Dog havde den nu som tidligere bevaret sin Selvstændighed lige over for Christian Wilhelm; Byens Magistrat vægrede sig haardnakket ved at tage Del i Krigen mod Kejseren eller optage Landsherrens eller vel endog den danske Konges Tropper indenfor sine Mure. Man vilde bevare sin Neutralitet til alle Sider, og kun i dette Øjemed skete det da ogsaa, at der blev hvervet 800 Mand, og at det nødvendige Krigsmateriel blev bragt i Orden i Tøjhuset. Men denne Holdning behagede ganske Kejseren i Begyndelsen, og han gav flere Gange ved forskjellige Skrivelser til Byens Myndigheder sin Tilfredshed tilkjende. Men Kejser Ferdinands Sindelag forandrede sig snart, da nu ogsaa Magistraten blev nødt til at gaa frem mod hans egne Tropper som mod alle de andre.

Siden Midten af Aaret 1625 holdt Wallensteins tøjlesløse Hær hele Erkestiftet, med Undtagelse af Byen, besat for Kejseren. Han forlangte flere Gange af denne Optagelse af de kejserlige Tropper, men mødte stadig en ganske afgjort Vægring. I Begyndelsen, saa længe der endnu fandtes bevæbnede Skarer af den protestantiske Union i Nærheden, viste Wallenstein sig nu ikke meget fortørnet derover; men senere, da Vaabenlykken forøgede Overmodet, blev Borgernes vedholdende Uvilje gjengjældt med aabenbart Fjendskab af hans Underbefalingsmænd. De standsede Tilførslen til Byen, indkrævede Skatter og Afgifter rundt om paa Landet og hindrede endog

Fiskernes Sejlads paa Elben. I Januar Maaned 1629 blev Opfordringen til at optage kejserlige Tropper endnu engang eftertrykkelig fornyet. Paa den gjentagne bestemte Vægring blokerede den kejserlige Feltherre Byen i Marts, og da nu Borgerne satte sig til Modværge, vare de allerede i Kejserens Øjne Rebeller og Oprørere. Men Wallenstein belejrede Byen forgjæves og drog derpaa i Slutningen af September igjen bort efter at have modtaget en Sum paa 10,000 Daler. Hans Tropper vedbleve imidlertid at hærge i Omegnen.

Den vigtigste Følge af denne Belejring var nærmest Ophøret af det gode Forhold mellem Byen og Kejseren. Men den opæggede ogsaa stærkt Gemytterne og vendte dem især mod Magistraten. I Spidsen for de Utilfredse stod en Oberst Schneidewin, flere lutherske Gejstlige, en Kjøbmand Pöpping o. fl., der alle vare Tilhængere af Administratoren og allerede af denne Grund bebrejdede Raadet, at det ikke havde sluttet sig nærmere til Protestanterne; Præsterne havde endog flere Gange fra Prædikestolen hentydet til, at Raadet stod i Forbindelse med de Kejserlige og bestod af Forrædere. Uroligheden steg allerede under Belejringen saa vidt, at Hansestædernes Afsendinge maatte blande sig deri og i Juli 1629 bevægede Raadet til ud af Byens atten Kvarterer, de saakaldte «Plenipotenzer», provisorisk at optage atten af Borgerskabet valgte Medlemmer. Efter at Belejringen var hævet, blev denne Bestemmelse igjen forandret og et helt nyt Raad indsat i Marts 1630, hvorved Byens Forfatning, som havde bestaaet i 300 Aar, blev omordnet efter mere demokratiske Principer. Den tidligere Opposition fik ved denne Forandring Overhaand, og den blev bestyrket i sin Forkjærlighed for Protestantismen derved, at Byen bestandig, trods Ophævelsen af Belejringen, maatte lide meget af de kejserlige Tropper, og at Kejseren ved Udnævnelsen af sin Søn til Erkebisp af Magdeburg gjorde Fordring paa, at Byen skulde finde sig i en katholsk Landsherre. Katholikerne i Byen jublede allerede herover og forlangte trodsig, at den nye Erkebisp

skulde hyldes, og at Protestanterne skulde afstaa alle de dem tillagte kirkelige Indtægter. Det var før stadig blevet nægtet, fordi Byen deri saa et Middel til at unddrage sig Landsherreskabet og umiddelbart at bevare Rigsforholdet; men nu stillede Sagen sig jo saaledes, at man ved Vægringen samtidig fornærmede baade Kejseren og Landsherren. Dette forekom dog de fleste mere fordelagtigt end Anerkjendelsen af Erkebispen, hvorved jo tillige Protestantismen vilde blive bragt i stor Fare. Det var paa denne stigende Uvilje mod den katholske Sag og paa Raadets Besættelse med Tilhængere af den protestantiske, at Administratoren støttede sin Sag.

Efter at Unionen var bukket under, var han gaaet til Sverige, til Gustav Adolf. Herfra begav han sig til Hamborg for at hverve Tropper, som skulde slutte sig til Svenskekongen, der i Juni 1630 var landet i Pommern. Denne havde billiget Markgrevens Plan igjen at sætte sig fast i Erkebispestiftet, men dog raadet til ikke at haste for meget med Sagen, men hellere først for et Syns Skyld at forhandle med Kejseren om Restitutionerne (Kejser Ferdinands Befaling til Protestanterne om at tilbagegive Katholikerne alle fra 1552 inddragne Stifter og Kirkegodser), for at han selv kunde faa fast Fod i Tyskland. Men Christian Wilhelm foretrak den mere lige Vej. Han knyttede Forbindelser i Magdeburg og søgte derpaa som tidligere at bevæge Magistraten til at optage en Besætning af hans Tropper og slutte sig fastere til hans og Svenskernes Sag. Men ogsaa det nye Raad nægtede dette, skjønt det næppe kunde befrygte Overgreb fra Administratorens Side. Forhandlingerne herom førtes frem og tilbage, da denne endelig, trods den svenske Afsending Stalmanns Raad, fattede den Beslutning hemmelig at begive sig med ham til Magdeburg og saaledes fremme sin Sag i egen Person. Ukjendte ankom begge om Aftenen den 7de Avgust 1630 til Magdeburg. Stalmann gjenoptog strax sine Anstrængelser for at bevæge Raadet til at slutte sig til Gustav Adolf; Administratoren holdt sig derimod endnu skjult til

den 11te Avgust, drog derpaa under det strængt protestantiske Folks Jubel til Domkirken, tog her Del med i Gudstjenesten og forhandlede om Eftermiddagen personlig med Raadet om hans Optagelse og om Tilslutningen til Svenskerne. Efter et stormende Møde besluttede man, at Byen skulde staa aaben for dem. Faa Dage efter blev der opsat en Overenskomst derom, som Gustav Adolf stadfæstede den 26de Avgust. I Følge denne gik Byen ind paa at optage Kongen saavel som Administratoren indenfor sine Mure under Krigen, at indrømme deres Tropper Gjennemmarsch — af stor Vigtighed paa Grund af Overgangen over Elben —, ej heller at nægte 500 Mand af dem Kvartér og overhovedet at slutte sig til dem begge. Kongen tilsagde den da Beskyttelse, lovede at være lempelig i sine Fordringer og at opretholde alle Byens og Borgerskabets Rettigheder paa enhver Maade.

Christian Wilhelm lod nu strax Hververtrommen røre, og alt faa Dage efter kunde han begynde Fjendtlighederne mod de forhadte Kejserlige. Men disse vendte sig med forøget Harme mod Byen, der jo nu saa aabenbart som mulig havde brudt med Kejseren; dog ogsaa med Kurfyrsten af Sachsen kom Byen i en farlig Spænding, thi han søgte jo endnu bestandig at skaffe sin Søn Avgust Stiftet, og hans Raad var endnu for kort Tid siden blevet forlangt. Den 27de November gav Kejseren sin afgjorte Misbilligelse tilkjende; Borgerne svarede undvigende den 10de December. Endnu i samme Maaned antoge de en af Svenskekongens høje Officerer som Kommandant i Byen og viste altsaa endnu større Trods.

Den svenske Hofmarschal og Oberst Dietrich von Falkenberg, en Hesser af Fødsel, fandt Magdeburg allerede tæt omgivet af Fjender. Kun forklædt som Sømand lykkedes det ham at komme ind i Byen. Falkenberg, hvem snart hele Ledelsen blev overgivet, og om hvem selv en afgjort Modstander siger, at han viste sig som Mand, udviklede strax stor Virksomhed. Han forøgede Troppernes Antal i Byen betydelig og begyndte med stor Iver at lade Befæstningerne

udbedre og udvide. Udenværkerne skød han videre frem mod Syd for paa denne Maade at dække Forbindelsen med Sachsen, hvorfra han fik mest Munition, Mundforraad og Lejetropper. Men Obersten indsaa dog snart, at hans Stilling var saare betænkelig. Trods heldig Hvervning havde han den 17de Marts 1631 kun noget over 2,000 Mand, hvorfor Borgerne maatte gjøre Tjeneste med i de vidtløftige Værker. Han skrev allerede dengang til sin Konge: «Hos os staar kun lidt til Raadighed, den ene Dag kommer og gaar, som den bedst kan, efter den anden». I Almindelighed var han godt tilfreds med Magistrat og Borgerskab, omendskjønt de, hvad der kan høres andet Steds fra, ikke altid vilde rette sig efter hans Vilje. Om end Falkenberg ikke tabte Modet, saa maatte han dog sætte sit største Haab til Undsætning fra Kongen, som da ogsaa alt tidligere paa det bestemteste havde lovet dette.

Paa den Tid, da Obersten skrev hine Breve, var Byen allerede blokeret af en betydelig Hær. Wallenstein, som tidligere havde pint Borgerne, var nu rigtignok styrtet af sine Modstandere; men Tilly, der havde taget Overkommandoen over de kejserlige Tropper, havde alt i November 1630 holdt Krigsraad i Hameln og her fremsat det Spørgsmaal, hvorledes Magdeburg vel igjen kunde bringes i Kejserens Magt. Ilter som altid mente Generalen, Grev Pappenheim, der ligesom Tilly ansaa Pladsen for Krigens «Fundament og Midtpunkt», at 2,000 Mand Fodfolk og 300 Ryttere vare tilstrækkelige til igjen at bringe Staden til Besindelse. Tilly bestemte foreløbig 4,000 Mand til dette Øjemed og afsendte Pappenheim med denne Skare. Grev Mansfeld, som stod med 2,000 Mand i Nærheden af Magdeburg, blev desuden stillet under Pappenheims Befaling. Tilly fulgte langsomt med Hovedhæren. Den 29de December var han i Halberstadt, hvorfra han opfordrede Borgerskabet til igjen at underkaste sig Kejseren, hvormed der naturligvis vilde have været forbundet en Anerkjendelse af den katholske Erkebiskop. Ogsaa skrev Overgeneralen sam-

tidig til Christian Wilhelm, men maatte høre af ham, at han ikke havde i Sinde som tysk Rigsfyrste at lade sig indskrænke i sine velerhvervede Rettigheder. Falkenberg søgte at bestikke de Kejserlige; men disses Svar lød, at man for Fremtiden vilde lade Overbringerne af saadanne Ærinder hænge.

Medens disse Forhandlinger førtes, var Tilly efter kort Ophold dragen forbi Magdeburg for at standse Gustav Adolfs Fremskridt i Brandenburg og Pommern; men han forsøgte forgjæves at faa den betydelig svagere Svenskekonge til at indlade sig i et aabent Felttog. I Slutningen af Marts drog han igjen mod Magdeburg, og alt den 5te April 1631 var han med sine 30,000 Mand, hvoriblandt 7,000 Ryttere, ganske nær ved Byen. I de paafølgende Dage begyndte Kampen om Udenværkerne, som indtil Slutningen af Maaneden samtlige vare tagne af de Kejserlige. Da Falkenberg manglede Tropper, havde han allerede førend dette Tab truffet Anstalter til at formindske Fæstningsværkernes Omfang og derfor, efter Samraad med Administratoren, foreslaaet Raadet at lade Forstæderne, først Sudenburg og dernæst ogsaa Neustadt, nedbrænde og da kalde deres Besætning ind i Byen til Hjælp ved Forsvaret. Ugjerne og nølende var Magistraten gaaet ind derpaa, og begge Forstæderne bleve i April prisgivne til Flammerne. Krigslarmen ombruste da nu saa meget eftertrykkeligere og lydeligere den snævert indesluttede Stad.

Fra Dag til Dag længtes Borgerskabet efter Undsætning. Da Falkenberg havde listet sig ind, bragte han den Efterretning, at hans Konge snart vilde komme med Undsætning, ja, denne havde endogsaa ved Afskeden sagt til ham, at han maaske vilde betræde Byen tidligere end Falkenberg. Men da dette dog ikke var sket, formanede den virksomme Oberst til for alting ikke at tabe Modet, thi Magdeburgs Tilstand var dog visselig ikke saadan, at Kongen havde nødig for dens Skyld at udsætte sin Armé og styrte den i Fare, hvorved Byen jo selv kun vilde komme til at lide. Den

Tanke, som Falkenberg her udtalte, var uden Tvivl meget almindelig og havde ogsaa Indflydelse paa Kongens Handlemaade. Magdeburg blev nemlig anset for en stærk Fæstning og havde jo ogsaa vist sig som en saadan, baade tidligere mod Moritz af Sachsen og ogsaa nu for faa Maaneder siden mod Wallenstein. Ogsaa den senere Storm viste dens Styrke. Det var derfor vel berettiget, at Gustav Adolf ikke ansaa Faren for saa paatrængende og derfor, baade af politiske og militære Grunde, søgte at dække sig i Ryggen, førend han skred til Byens Undsætning. Men dette var ikke saa hurtig bragt i Orden, thi der spildtes megen kostbar Tid med Forhandlinger om de nordtyske Fyrsters Tilslutning. Den gamle Bogislaw af Pommern havde vel snart føjet sig, men Kurfyrsten af Brandenburg, som baade nærede Mistro til Gustav Adolf og frygtede Kejseren, gjorde mange Vanskeligheder, vilde navnlig ikke indrømme Kongen de vigtigste Fæstninger i sit Land, i hvis Besættelse dog netop denne saa den Sikkerhed, som han trængte til, for at dække det Tog, han havde for til Magdeburgs Undsættelse. Først den 7de Maj fik Gustav Adolf sin Vilje, idet Kurfyrsten da først overgav Fæstningen Spandau til Svenskerne. Efter at Kongen havde opnaaet dette, traf han strax Anstalter til at komme den haardt truede By til Hjælp. Han tænkte at drage frem over Potsdam og Brandenburg; men netop som han ankom til Potsdam, fik han Efterretning om Byens Indtagelse og frygtelige Ødelæggelse. Gustav Adolfs Forberedelser havde saaledes været lige saa frugtesløse som Magdeburgernes velgrundede Forhaabninger, idet de ved Breve og Budskaber stadig vare blevne underrettede om, at det var hans alvorlige Vilje at hjælpe dem.

De ængstede Borgere havde ogsaa vendt sig til Kurfyrsten af Sachsen med indtrængende Bøn om Undsætning. Denne havde rigtignok Tropper nok, og efter de i Leipzig i Marts fattede Beslutninger maatte det dog engang komme til et Brud med Kejseren, saa at dette Hensyn kun kunde

Rimeligvis det Sted, hvor Karl XII styrtede med Hesten

Webskyllä

Camperholm

Schellenholm

Alakyllä

Narva Ström

Onekyllä

NARVA

Stenbock

Rhenskjöld Karl XII

Horn

Ribbing

Maydel

Sjöblad

Fra Reval

Den svenske Slagorden

Appelman

Hermans Berg

De Croix

Golovin

Trubetskoi

Rekyllä

Wachtmeister

Posse

Wellingk

Weide

Scheremetiew

IVANGOROD

Til Pleskow

Joala

Plan over Slaget ved Narva den 30 Nov. 1700

Af I Mankell

Afbrændte Forstæder

Russiske Löbegrave og Batterier

1000 2000 3000

Alen

Tillæg til Historisk Archiv Aarg. 1874

hindre ham lidt. Men dengang vilde Kurfyrsten dog endnu undgaa det, og hans Stemning mod Magdeburgerne var, paa Grund af deres Vægring mod Anerkjendelsen af hans Søn, heller ikke meget gunstig. Borgerne havde da ikke andet at stole paa end sig selv, Falkenberg og deres Mure.

Faren voxede daglig, Borgerskabets atten Kvarterer vare nu tagne i regelmæssig Tjeneste af Falkenberg, og Tilly mærkede godt, at det stod slet til med Forsvaret. Den 4de Maj opfordrede han i Skrivelser til Raadet, Administratoren og den svenske Stadkommandant Byen til at overgive sig; han omtalte dens hjælpeløse Stilling, men Brevene ere dog ikke skrevne med en Sejrherres trodsige Overmod. Man mærker aabenbart Indflydelsen af Frygten for den fremrykkende Gustav Adolf, som just dengang havde givet de Kejserlige en Prøve paa sin Krigskunst ved Bestormelsen af Frankfurt og Landsberg. I Byen var der mange, som begyndte at tabe Modet; mange grebe ogsaa gjerne denne Lejlighed for i det mindste at vinde Tid. Fra denne Side blev der gjort det Forslag at drage Kurfyrsterne af Brandenburg og Sachsen ligesom ogsaa Hansestæderne med ind i Raadslagningerne, i hvilket Øjemed Byen udbad sig Fripas af den fjendtlige General for deres Gesanter. Der blev vexlet flere Breve derom, indtil endelig Tilly skrev den 18de Maj, at han vel gjerne vilde sende Passerne, men at det vistnok var for sildigt til saadanne Forhandlinger, som jo dog vare forgjæves. Trompeteren, som overbragte dette Svar, var om Morgenen den 20de Maj endnu i Byen. Paa Grund af Sagens Vigtighed havde Raadet foretrukket den 19de Maj at forespørge hos hele Borgerskabet, om det vilde indlade sig med Tilly i Overenskomst eller ikke. De atten Bykvarterer udtalte sig forskjelligt, nogle for Forhandlingen, nogle imod den, medens andre helst vilde overlade hele Sagen til Raadet, hvilket da ogsaa skete ganske af sig selv. Hen paa Eftermiddagen den 19de Maj forsamlede Byens Fædre sig, hørte her nu ogsaa af Skytsherren Guericke, at Værkerne havde lidt betydelig

paa mange Steder, og besluttede tilsidst efter megen Talen for og imod at gaa ind paa de af Tilly foreslaaede Underhandlinger. Da Falkenberg hørte dette, bad han om, at Sagens endelige Afgjørelse maatte blive udsat til den næste Morgen Kl. 4; da vilde han ogsaa indfinde sig paa Raadhuset, saa at man i Fællesskab kunde tage Bestemmelse om Overenskomsterne. Oberstens Forslag blev antaget af Raadet.

Medens dette foregik i Byen, havde den gamle Tilly udenfor samlet sit Krigsraad, da han uden Tvivl ikke lovede sig noget godt Udfald af Underhandlingerne. Vel var der rigtignok opnaaet store Fordele mod Byen: Pappenheim havde endnu for faa Dage siden med Held beskudt en Skanse ved Fischerthor; Mansfeld havde ogsaa sprængt en anden Skanse med en Mine, og de kejserlige Tropper stode tæt op til Murene; men det sureste Arbejde var dog endnu tilbage, og om Udfaldet var den krigserfarne Overfeltherre bestandig i stor Tvivl. Angrebet maatte hovedsagelig ske fra to Sider. Om den ene var det meget vel bekjendt, at her var et «saare højt Bolværk, saa at, om ogsaa Bymuren var bestegen og indtaget, var man dog ikke paa Bolværket»; om den anden vidste Tilly, at omendskjønt Pappenheim allerede stod ved Pallisaderne, kunde dog «Bolværket og Volden kun bestiges gjennem en smal Port gjennem et Taarn». Men Sagen maatte alligevel bringes til en Ende, thi Gustav Adolf rykkede nu virkelig frem; hans Ankomst blev hver Dag, ja hver Time frygtet af de Kejserlige. Tilly maatte undgaa at lade sig overraske af ham i sin spredte Stilling udenfor Magdeburg. Det synes at staa i Forbindelse hermed, at den gamle Feltherre, til Magdeburgernes ikke ringe Glæde, den 19de Maj lod nogle Feltstykker kjøre bort fra Sudenburg-Siden og senere i fuldt Alvor lod Krigsraadet forelægge det Spørgsmaal, om man skulde drage bort eller vove en Storm? Tilly selv synes at have været af den Anskuelse, at Belejringen burde opgives. Men ivrig skal da Pappenheim have forlangt Stormen og det allerede tidlig den næste Dags Morgen.

Overgeneralen gav sin Indvilligelse, efter at de andre Krigsøverster havde billiget den kjække Førers Mening, og saaledes blev der i al Stilhed om Natten mellem den 19de og 20de gjort Anstalter af de Kejserlige for tidlig om Morgenen den følgende Dag at tage Byen med Storm. Men da nu Pappenheim og de andre Underbefalingsmænd ved den aftalte Tid ventede paa Tegnet til Angreb, fik de i Stedet derfor en ny Indbydelse til et Krigsraad. Den gamle Tillys Betænkeligheder vare igjen vaagnede, et sikkert Tegn paa, at det visselig ikke stod saa slet til med Magdeburg. Men da Krigsraadet ogsaa nu fastholdt sin Anskuelse, blev der dog sagt, at det, da det allerede var lys Dag, var for sent at storme; men en gammel italiensk Oberst skal have været af en anden Mening og mindet om Exemplet fra Maastricht, hvor Alexander Farnese ligeledes havde stormet om Dagen. Dette har, fortælles der, gjort Udslaget. Stormen blev da atter besluttet, og Tilly lovede at give Tegnet til Angreb med sex Kanonskud Klokken 7. Løsenet skulde være «Jesus Maria».

Under alt dette forhandlede Falkenberg med Raadet i Byen. Han var paa ingen Maade tilbøjelig til at gaa ind paa den kejserlige Feltherres Forslag, men vilde meget mere fortsætte Forsvaret med al Magt. Da han for faa Dage siden havde faaet den lidet glædelige Efterretning, at Krudtet snart helt var opbrugt, greb han strax til ihærdige Forholdsregler for at erstatte Manglen ved Hjælp af det endnu rigelig for Haanden værende Salpeter. Omhyggelig lod han Voldene bevogte ogsaa samme Nat, fra den 19de til 20de Maj, viste selv den vante Virksomhed ved denne Lejlighed, var alle Vegne tilstede, indtil han begav sig op paa Raadhuset til det Dagen forud aftalte Møde. Dette har vistnok fundet noget senere Sted, end det var foreslaaet af ham. Paa Fæstningsværkerne blev det ved Daggry noget tommere. Borgerne vare trætte af den idelige Nattetjeneste og anede ikke nogen Fare fra Fjendens rolige Lejr, de forlode derfor for største Delen Voldene, der som Følge heraf kun vare svagt besatte. Ogsaa de udstillede

Vagtposter hengave sig for en ikke ringe Del til en fordærvelig Sikkerhed, saa at de mere vare beskæftigede med andre Ting end med de Pligter, de skulde opfylde.

Ikke saaledes paa Raadhuset. Her havde Magistraten forsamlet sig i et Værelse, i et andet anstrængte Falkenberg sig for at overbevise Stalmann om, at der vistnok snart vilde komme Undsætning fra Svenskekongen, medens Administratorens Raader, der begge vare til Stede og meget ivrige, søgte at overtyde de fra Magistraten deputerede Herrer om det samme, og at hver Times Opsættelse ikke vilde være at betale med en Tønde Guld. Forhandlingerne vare alt blevne førte en god Stund, da Raadet fra Værelset ved Siden af lod sige, at det var blevet meldt, at Fjenden i meget stort Antal drog ind i de nedbrændte Forstæder. En Borger bekræftede snart fra Volden denne Efterretning og føjede til, at der holdt fuldtop af Ryttere baade bag Højene og de lave Enge. «Jeg vilde ønske, at de Kejserlige vilde understaa sig til at storme, de skulde visselig blive modtagne saaledes, at det vilde bekomme dem ilde», var den tapre Oberstes Svar, og rolig vedblev han da, for først at være vis i sin Sag her, at optælle alle de Grunde, som han havde at forebringe mod en Kapitulation. Da blæste Vægteren i St. Hanstaarnet pludselig Storm og stak den hvide Krigsfane ud; det var vel omtrent Klokken syv.

Medens der var Ro i Staden, havde der været Liv i den fjendtlige Lejr. Tilly gav ikke, som han havde lovet, Tegnet til den aftalte Tid; men Pappenheim formaaede nu ikke mere at styre sit vilde Mod, han brød løs paa eget Ansvar. Stormen paa Nordsiden af Byen var anvist ham, hvor før Neustadt havde ligget. Paa to Steder førte han her sine Skarer frem til Angreb. Kroater rede omkring den tidligere beskudte, runde Skanse og naaede da til Fischerthor, som aaben blev forsvaret af Fiskerne. Snart vare disse overvældede og maatte give Vejen fri for Fjenden, som nu plyndrende kastede sig over de nærliggende Huse i dette Kvarter. Med

talrige Tropper trængte Pappenheim selv frem mod Neustädter-Volden. Besætningen var her vant til at have Fjenden meget nær; derfor havde den været mindre opmærksom paa Farens Nærhed, og heraf kan man forklare sig den store Overraskelse ved det pludselige, heftige Angreb. For at spare paa Lunterne, som der var følelig Mangel paa, vare kun Skildvagternes tændte. Saaledes kunde kun disse sætte sig til Modværge; men de øvrige maatte paa samme Tid gribe Geværet, antænde Lunterne og gjøre Modstand, hvilket ikke alene var dem umuligt, men ogsaa bevirkede, at de, der ellers hørte til de bedste Soldater, nu slet ikke gjorde noget til Voldens Forsvar, men meget mere ilsomt trak sig tilbage gjennem den snevre lille Port, Tilly tidligere havde omtalt, til de højere liggende Befæstninger. Samtidig med dem trængte Fjenden frem her, fandt en Forsamling hensunken i Morgenandagt, overvældede den, stormede videre frem og var snart i Besiddelse af Neustädter-Volden. Fra to Sider kunde nu Pappenheim drage Forstærkning til sig, og det var hans Lykke; thi han fandt snart fortvivlet Modstand, saa at her, efter hans eget Udsagn, Udfaldet to Timer i Træk var meget tvivlsomt.

Det var Falkenberg selv, som kastede sig mod den kejserlige General. Da Vægteren blæste Storm, meldtes det ogsaa snart den svenske Oberst af hans egen Page, hvor stor Faren var, og at Fjenden allerede skulde være paa Murene i Neustadt. Hurtig traf han de fornødne Foranstaltninger, svingede sig paa sin Hest, hentede fra et kun lidt truet Sted i egen Person et fortræffeligt Regiment og kastede sig selv med al Kraft mod Pappenheims Tropper, medens Trommerne bleve rørte, medens der blev blæst Storm, og Soldater som Borgere bleve ordnede til Forsvar. I Begyndelsen gik det ogsaa ret heldigt. Fjenden tabte her omtrent halvt saa meget Mandskab, som der overhovedet var af ordentlige Soldater i Byen. Borgerne satte sig saa tappert mod den fjendtlige Fremtrængen og med saa vedholdende Iver, at Pappenheims Plan, ved

Antændelsen af to Huse at drage dem bort fra Fægtningen og fjerne dem til Slukning, ikke var til nogen Nytte. Husene brændte over en Time, saaledes fortæller en af Pappenheims Folk, klart som et Lys, men Borgerne bleve alligevel under Vaaben. Men da nu de Kejserlige bestandig trak flere Tropper til og tilsidst ogsaa førte Rytteri med paa Kamppladsen, da maatte vel Sejren overlades til deres Overmagt. Falkenberg blev paa dette afgjørende Sted, hvis nøjagtige Beliggenhed egentlig ikke er rigtig bekjendt, haardt saaret; han lod sig bære ind i et nærliggende Hus, hvor han senere led Flammedøden. Ogsaa en anden høj Officier blev dødelig saaret, medens Folket, som nu var uden Fører og trængt fra alle Sider, blev splittet ad og slaaet. Forgjæves var det, at Oberst Aslar kastede sit Rytterregiment, og hvad han ellers havde kunnet opdrive, mod Fjenden; ogsaa han maatte vige for Overmagten. Endnu mindre lykkedes det Magistraten, som fra Torvet uddelte sine Befalinger, ved udsendte Trommeslagere at opnaa en Overenskomst med Fjenden; ingen af dem er igjen bleven set, og ustandselig trængte nu Pappenheim frem med det største Raseri.

Allerede dengang, ligesom nu til Dags, laa Byen Magdeburg langs hen ad Elbens venstre Flodbred. Pappenheims Forbindelse med Tilly, der stod paa Byens sydlige Side, kunde derfor kun vanskelig vedligeholdes, og den tapre General kunde heller ikke saa let støttes af nogen af de andre Befalingsmænd. Pappenheim havde derfor hele den heftigste Del af Kampen at bestaa; først Klokken otte, da Borgerne intet Steds mere bleve overraskede, gav Tilly det aftalte Tegn. Nu stormede de Kejserlige frem fra alle Sider. Nærmest ved Pappenheim fandt Hertugen af Holstein en meget heftig Modstand, mod hvilken sikkert hele hans Magt vilde være strandet, hvis ikke Byens Forsvarere tilsidst vare blevne angrebne i Ryggen af de allerede indtrængte Kejserlige. Men saaledes maatte de tapre ogsaa her endelig vige, hvorpaa Krökenthor blev aabnet og nu frembød Fjenden en bekvem

Adgang. Dog endnu bestandig bølgede en forbitret Kamp igjennem Byens Gader, indtil Kanonkugler dreve den vilde, brogede Blanding af Borgere og Soldater fra hinanden. Det var Tilly selv, som havde ladet Stykkerne kjøre op. Der fortælles, at Pappenheim havde meldt den gamle Feltherre sin heldige Fremtrængen, men at denne i Begyndelsen slet ikke vilde fæste nogen Lid dertil. Dog snart efter begav han sig til Byens Nordside, lod her en ubevogtet Port opbryde og trængte nu i Spidsen for sine tro Mænd ind der. Saaledes fyldtes Byen bestandig mere og mere med kejserlige Krigere. Voldene mod Vest og Syd bleve rigtignok endnu bestandig forsvarede med al Magt, og den kejserlige General Mansfeld blev her endog slaaet tilbage med store Tab; men hvor tappert end Administratoren her kæmpede i egen Person, hvor mandhaftig han end gik Fjenden i Møde, der faldt ham i Ryggen, maatte han dog tilsidst bukke under og blev, baade udplyndret og haardt saaret, ført bort som Fange. Igjennem den forfærdelige Larm lød nu henimod Klokken ti det tusindfoldige Sejrsraab: Alt vundet, Alt vundet! Magdeburg var erobret.

Dog nu hændtes, som Tilly meldte Kurfyrsten af Baiern, en stor Ulykke. Medens Byens Mure endnu gjenløde af den vildeste Krigslarm, medens der blev kæmpet her og hist af den tøjlesløse Soldateske begaaet de afskyligste Raaheder, medens dyrisk Vildhed blev udvist, værgeløse Borgere udplyndrede og stødte ned, medens Husene allerede overalt med Vold bleve opbrudte og af rovbegjærlige Hænder gjennemsøgte fra Kjælderen til det øverste Loftsrum, medens Forfærdelse og Angst, Sejrsjubel og den rædsomste Uorden havde udbredt sig til de fjerneste Afkroge af Staden, hævede sig, ikke alene paa det Sted, hvor Pappenheim havde lagt to Huse i Aske, men ogsaa paa mange andre Punkter mægtige Røgskyer, der i Begyndelsen, som det synes, kun lidet bleve paaagtede, men snart bleve baade Ven og Fjende til Fordærvelse. Gud, saaledes triumferede Papisterne, vil ikke alene lægge Kjættere

øde med Sværdet, men ogsaa med Ilden. Men det forfærdelige Element røvede dem selv deres Sejrs bedste Frugt; thi da nu snart, som der udtrykkelig føres Vidnesbyrd om, en stærk Stormvind rejste sig, hvis Retning vexlede fra den ene Himmelegn til den anden, udbredte Flammerne sig rask over hele Byen, saa at der om Middagen allerede ikke mere var at tænke paa at slukke. Det er muligt, at Krudtforraad, som vare fordelte i Borgernes Huse, kunne have havt nogen Indflydelse paa Ildens raske Udbredelse; men efter at nu det fjendtlige Element var steget til saadan en Heftighed, havde inden faa Timer mange Mennesker fundet deres Død i Flammerne, vel henimod 20,000 Borgere og Soldater af begge Partier. De øvrige bleve af Heden drevne ud af Byen eller til et af de faa Tilflugtsteder. Tilly selv, der ved Sudenburger-Porten søgte at redde, hvad der var at redde, befalede sine Soldater at forlade Byen; kun Portene og en Del af Voldene forbleve endnu besatte. Dog det løsladte Elements Raseri var altfor stærkt til længe at kunne holde ud, og allerede den næste Dag turde de kejserlige Soldater vove sig ind mellem de øde Hobe af Ruiner, som nu betegnede det Sted, hvor den engang saa vidtberømte, herlige Stad Magdeburg havde ligget, men Luften var endnu saa opfyldt af Hede og Røg, at mange maatte bøde med Livet for deres Begjærlighed efter Bytte og kvaltes. Andre havde rigtignok været heldigere; de trængte alt paa denne første Dag ind i de med Grus og Brokker fyldte Kjældere for at hente de værdifulde Sager frem for Dagens Lys, som vare blevne skjulte her af Borgerne. Metalklumper bleve søgte frem, som Ildens Kraft havde dannet, og som nu i lang Tid vare en meget søgt Handelsartikel. I de underjordiske Rum fandt Soldaterne endnu megen Vin og andre berusende Drikke, og nu kjendte Tøjlesløsheden ingen Grænse mere; der blev drevet uhyggelig Spot og Haan med de «stegte» eller kvalte Menneskelegemer, og i et tre Dages vildt Gildeslag holdt de Kejserlige sig skadesløse for det Tab af Bytte, som var foraarsaget dem

ved Byens Ødelæggelse. Det var «Magdeburgs Højtidsfest», over hvilken en samtidig Digter udbryder i dette Klagemaal:

Ingen Tyrk, Tyran og Hedning
Kunde fare værre frem;
Djævlen selv i Helveds Afgrund
Pønser ud ej saadan Synd!

Den gamle Tilly skal ikke have anordnet nogen Glædesfest for at højtideligholde sin Sejr. Han var rigtignok draget ud for atter at gjøre Magdeburg Kejseren underdanig, og dette Maal havde han naaet; men han havde tillige ogsaa villet vinde «Krigens Fundament og Centrum», og dette maatte være den store Vaabendaads nærmeste Øjemed. Nu fandt han i Stedet derfor en stor og øde Grav, «en tom Rede, der ikke nyttede ham meget», og i hvilken truende Farer ikke engang lode ham komme til Nydelsen af Hævnens Tilfredsstillelse. Overanføreren forbedrede slet ikke sin Stilling ved denne Sejr. Han skrev selv til Maximilian: «Ved dette Udfald er endnu intet opnaaet for Sagens Gang, og Faren har ingen Ende, da de protesterende Stænder uden Tvivl ville samle sig i desto stærkere Had derover». Feltherren indsaa ogsaa meget godt, at Følgen af Erobringen, Ødelæggelsen af Nordtysklands betydeligste By, vilde blive en svær Anklage mod hans Parti og ham selv i alle deres Øjne, som hemmelig eller aabenbart arbejdede mod Liga'ens Planer. Den offentlige Mening, som begge religiøse Partier dengang lagde saare megen Vægt paa, kunde kun misbilligende vende sig bort fra Ophavsmændene til en saa grufuld Krigsdaad. Og om Tilly end havde en nok saa ren Samvittighed, maatte han dog af hin Grund vel endog befrygte, at Kejseren og Kurfyrsten vilde vise sig unaadige mod ham, naar han ikke kunde rense sig for den nær liggende Mistanke, at han selv havde foranlediget Ulykken. Med i Sandhed tungt Hjerte skrev da ogsaa den gamle Feltherre til den ham venlig sindede Infantinde Isabella: «Vel var det et ligesaa ynkværdigt som mindeværdigt Skuespil at se en saa smuk og

vidtberømt Stad i Løbet af faa Timer bragt til den yderste Ødelæggelse». Og ikke alene i Ord, men ogsaa i Gjerning har Tilly ved denne Lejlighed vist en Hjertets Mildhed, som ellers laa ham fjern; dog var den rigtignok stadig forbunden med den Bestræbelse at afvise Mistanken om Brøden fra sig selv og vælte den over paa dem, som selv tungest maatte lide ved den svare Tilskikkelse.

Den 22de Maj holdt Generalen sit Indtog mellem Ruinerne af den af ham besejrede Stad. Kun Domkirken og nogle faa andre Bygninger ragede frem af Grushobene. Derhen, til Domkirken, vendte Tilly sin Ganger. Mange ulykkelige, som vare flygtede ind i dette Gudshus, imødesaa med ængstelig bankende Hjerter, hvad han havde besluttet. Han viste sig naadig, tilsagde dem sin Beskyttelse og lod Mad og Drikke uddele blandt de halvt forhungrede. Tre Dage derefter betraadte han atter Domkirken. Det gjaldt om ved et højtideligt Tedeum at forkynde Verden, at Gud havde forlenet de kejserlige Krigsmænd Sejren, og at han nu ved Kejser Otto den stores Grav igjen vilde tilbedes efter den gamle Kirkes Vis.

I samme Stund, da Tilly udøvede Naadens skjønne Ret, var der allerede afgaaet officielle Beretninger fra ham for ogsaa i Wien og München at forkynde Efterretningen om Sejren. Begge Skrivelser ere daterede den 21de Maj og tildels ordret ens. Dog forholdt Tilly Kejseren den hele Sandhed og angav med paafaldende Forsigtighed ingen Aarsag til Ildebranden. Det hedder kun om denne: den havde «ene paa Grund af den store Hede og under Tumulten slet ikke kunnet slukkes, men Ulykken havde grebet saa vidt om sig, at Byen for en stor Del var bleven lagt i Aske». I Brevet til Kurfyrsten meddelte dog Tilly den fulde Sandhed, at nemlig «hele Byen, med Undtagelse af det høje Domkapitel og nogle faa Huse, var bleven lagt i Aske». Men ved Siden heraf beskyldte Overgeneralen i denne Skrivelse Borgerne for, at de havde «i den Hensigt, saaledes som de Fangnes Udsagn almindelig lyder, at Erobringen ikke skulde komme vore til Gode,

selv med Flid og ex malitia stukket Byen i Brand ved hist og her henlagt Krudt». Det har aabenbart været Tilly meget om at gjøre at udbrede denne Efterretning og skaffe den Tiltro. Endnu noget mere udspunden blev hin Fortælling udbredt strax efter Indtagelsen i periodisk udkommende Skrifter som ogsaa i enkelte smaa Flyveblade med den Angivelse, at Falkenberg ofte havde formanet Borgerne til, saafremt Fjenden skulde komme ind i Byen, at stikke den i Brand, for at han ikke skulde faa og nyde det, han havde stræbt og sukket saa længe efter, og endog drage dem ind under det pavelige Aag. Hele Indholdet, ja endog mange enkelte Vendinger, som ordret ere tagne af Beretningerne, bevise, at Feltherren har foranlediget disse Fremstillinger af Begivenheden, eller at de dog ere fremkomne i hans Aand. Ogsaa Beretningerne fra flere højere Officerer i det Tilly'ske Hovedkvartér udtalte sig paa samme Maade om Ildens Opkomst med de samme eller dog indbyrdes lignende Udtryk. Ogsaa disse Beretninger ere tildels benyttede, for igjennem Flyveblade at indvirke paa den offentlige Mening. Saaledes søgte altsaa Tilly og hans Tilhængere at udbrede den Efterretning, at Magdeburg var bleven ødelagt af sine egne Borgere. Ingen kunde, hvad der ellers laa saa nær, gjøre den kejserlige Feltherre nogen Bebrejdelse for Byens Ødelæggelse, saafremt hin Fortælling fandt Tiltro. Derfor have ogsaa kun faa af hans Publicister fundet det nødvendigt endnu udtrykkelig at erklære, at Ilden «var opstaaet mod Hs. Excellences Vilje», eller «at den skjønne Stad Magdeburg ikke var bleven antændt af de kejserlige Soldater». Imidlertid var det dog de Kejserlige saa meget om at gjøre at udbrede hin Tro om Ildens Opkomst, at de ikke engang meget hovmodede sig derover, hvorledes Guds Naade og Vrede saa øjensynlig havde aabenbaret sig. Afset fra korte Beretninger, som heller intet udsige om hin Magdeburgernes egen Brøde, blev der kun i ét officiøst Skrift, som Tilly alt otte Dage efter Erobringen lod offentliggjøre, og som i sin forsigtige Hold-

ning og i sine Udtryk minder om den for Kejseren bestemte Beretning, talt om, at Byen «af Gud den Almægtige paa samme Tid øjensynlig var bleven straffet med Ild og Sværd». Pappenheim talte ogsaa senere om Ulykken som «Guds retfærdige Vrede og Straf», hvorved da ligeledes var udelukket Anklagen mod Borgerne, ligesom ogsaa naar en høj Officier, efter at han har fremført Beskyldningen, afværgende vedbliver med de Ord: «Men jeg antager i min Enfold, at Gud ikke alene har villet ødelægge og udrydde disse hovmodige Rebeller med Sværdet, men ogsaa med Ilden, for at andre kunde have et Exempel for Øje».

Saa vidt de Kejserlige. — Modpartiet tav ikke heller. Kong Gustav Adolf lod strax i et Flyveskrift Grundene fremstille til, at han ikke før var kommen den ulykkelige By til Hjælp. Mistanken om, at han havde villet Magdeburgs Undergang, behøvede han ikke at værge sig imod; Alverden vidste, at det var ham selv til største Skade og det i en saadan Grad, at han virkelig tænkte paa ganske at trække sig tilbage efter dette Tab. Kun den indtrængende og indstændige Forestilling af Fyrstehoffet i Berlin, at han dog ikke maatte give Huset Brandenburg til Pris for den sikre Fordærvelse, bestemte Svenskekongen til at forandre sin Beslutning.

Af Magdeburgs talrige Borgere have kun nogle Hundrede overlevet deres Bys Ødelæggelse. De skilte sig ogsaa nu i to Partier, som stode «helt heftig mod hinanden». Da havde det ligget nær for dem, som «havde raadet mod Forbindelserne med Hr. Administratoren», ved bevisende Kjendsgjerninger at begrunde de Kejserliges almindelige Beskyldning mod deres Medborgere og Falkenberg. Som Forholdene havde stillet sig, var det vel fuldkommen tilstrækkeligt at forsikre, at saadant «ikke var troligt om de stakkels forfærdede Folk, der vel næppe fik saa megen Tid, at de kunde udøve deslige Ting». Ogsaa disse Magdeburgere talte om Guds Straf, som ikke havde tilladt «Mordbrænderne og Røverne» at plyndre Byen otte Dage i Træk.

Paa Pappenheims Befaling bleve jo nogle Huse antændte, og det har vel givet den første Anledning til Ildens Udbrud; men den store Ildebrand, som Magdeburg blev et Rov for, er ikke fremstaaet fra dette Sted alene; thi der bliver udtrykkelig berettet, at Flammesøjlerne luede op fra mange og fjernt fra hinanden liggende Punkter. Men hvem kan undersøge, hvorledes de ere opkomne paa de enkelte Steder! Borgerne satte sig med stor Lidenskab mod Fjendernes Indtrængen; Faren for deres Ejendom, for Hus og Gaard og hjemlig Arne formaaede ikke at bringe dem til at nedlægge Vaabnene. Mindst have de tænkt paa at bekæmpe det løsladte Element; Tilly traf først senere, altfor sent, nogle nødtørftige Anstalter til at hæmme Ilden, hvorved Domkirken blev reddet. Borgerne kæmpede først; men derpaa, da de vare besejrede og «ilede ind i deres Huse med deres Geværer under Ak- og Veskrig», da bleve de forfulgte derhen af de kejserlige Soldater, der «sloge som Djævlens Børn paa Dørene», hvorpaa den frygteligste Plyndring strax begyndte i de godvillig eller med Magt aabnede Huse. Med brændende Lunter satte den tøjlesløse Soldateske efter Borgerne indtil det sidste Skjul, til det øverste Loftsrum: hvor mangt et Hus er da ikke ubetænksomt og ubemærket blevet overleveret til Flammerne! Let brændbare Stoffer have maaske hist og her forøget Faren; maaske har deres Antændelse været brugt til at indjage en endnu tøvende Borger Skræk for at faa ham til at tilstaa, hvor hans Skatte vare skjulte. I det vilde Haandgemæng paa saa mange Punkter er der vel ogsaa fra begge Partiers Stridsmænd, uden foregaaende Aftale eller Befaling, grebet til det Middel at antænde nærliggende Bygninger for at søge Beskyttelse mod den fremtrængende Fjende. Ogsaa Minerne paa Voldene have ved Sprængning spredt Ilden om, og naar da Flammerne saaledes luede op paa mange Steder, var vel næppe selv en Storm nødvendig for at føre dem ud over de Egne af Byen, som hidtil vare blevne forskaanede saavel af Fjenden som af det fortærende Element. Utallige Aarsager have da saaledes

bidraget til at forøge Ildsvaaden, saa at den kunde ødelægge hele Byen. Lidenskab og Ligegyldighed, Had og Fortvivlelse, Rovbegjærlighed og Raahed, og hvilke fjendtlige Magter ellers Menneskehjertet kan huse, alle have de bidraget til at løslade Ildens Magt og lade den tage Overhaand.

Men da syntes ogsaa Himlen selv, forfærdet over den grufulde Daad, at ville tilintetgjøre Sejrherrer og Besejrede i Flammehavet. «En vældig Stormvind rejste sig; Byen stod i Flammer paa alle Steder, saa der var hverken Redning eller Hjælp mere», hedder det i en katholsk, og i en protestantisk Beretning siges: «Dertil er Guds Straf kommen; saa at Vinden snart har hævet sig fra alle Verdens fire Hjørner og drevet Ilden med Vælde hid og did». Lignende bliver fortalt af mange. Stormvinden tilendebragte i faa Timer Byens Ulykke, idet den samtidig frarev de Kejserlige Sejrens Pris. Den førte ogsaa de mange Tusinde tappre og fromme Mænd til Graven, om hvilke en Digter sang:

O Magdeburg, mange Hjerter
Dine Sønner fromt begræde,
Som tro til Døden strede;
For Herrens Ord de lede.

J. M.

Beaumarchais og Ludvig XVI.*)

Den engelske Historieskriver Carlyle har sagt om Beaumarchais: «Han var i det hele taget en glimrende Typus paa fransk Karakter».

Man maa underskrive denne Dom, men rigtignok tilføje: en Art af fransk Karakter, maaske fransk Karakter før Revolutionen; thi med sin ubestridelige Begavelse, sit Vid, sin store Aandsbevægelighed forener Beaumarchais en Grad af Letsindighed, Frivolitet og slap Moral, som hører hjemme i Ludvig XVI's Tidsalder og gjør sig gjældende ved hans Hof. Skjønt Beaumarchais oplever det legitime Kongedømmes Fald, Revolutionen, Terrorismen, ja endog hilser Bonaparte som den opgaaende Sol, er og bliver han et Barn af den Tid, der har set ham voxe til Mand, en Tid, der danner saa skarp en Modsætning til den paafølgende Periodes Alvor og voldsomme Lidenskaber. Beaumarchais begejstres ikke af Ideerne, han exploiterer dem, han følger eller foregriber med stor Skarpsynethed og Aandrighed Begivenhederne, men vækker derved ofte den slumrende Tanke til Liv, saa den rejser sig og bærer ham op paa sine stærke Skuldre.

---

*) Kilder: L. de Loménie: Beaumarchais et son temps. Paris 1873. Alfred v. Arneth: Beaumarchais und Sonnenfels. Wien 1868. P. Huot: Beaumarchais en Allemagne. Paris 1869. Paul Stapfer: Beaumarchais (Bibliothèque Universelle. Nr. 187—189. Aarg. 1873).

Som den Skikkelse, han har skabt, og som under sit spanske Navn er Franskmand hel og holden, forstaar Beaumarchais sig paa alle Haandteringer og er bestandig i Aktivitet. Han har desuden gjennemløbet alle sociale Stadier ligefra en beskeden Haandværkers Stilling til en Art allerhøjeste Raadgiver, der foreskriver Kongen hans Ord og Handlinger.

Alle kjende Beaumarchais som Forfatter til «Barberen i Sevilla» og «Figaros Bryllup», de fleste vide, at dette sidste Skuespil er kaldet en af Revolutionens mægtigste Løftestænger; men de færreste tænke sig vel Beaumarchais som den, der, saa længe der gives et Hof, er dette Hofs ivrigste Tjener, saa at han med alle de Midler, der staa til hans frugtbare Aands Raadighed, spekulerer og intriguerer for at opfange et Glimt af den kongelige Naades Sol, ja at han endog tager til Takke med Hverv, der synes lidet tillokkende eller værdige for en Mand, som allerede har et Navn og en Berømmelse at hævde.

Men maaske har man Uret i at bedømme det sidste Punkt fra vort Aarhundredes Forudsætninger. Enhver véd, at i Frankrig indtog Kongen og Hoffet i det attende Aarhundrede en exceptionel Stilling, uden Relation til almindelige sociale og moralske Love; det faldt ingen ind at sætte Ære eller Finfølelse overfor de kongelige Befalinger eller Ønsker. Lydigheden udelukkede ethvert Ansvar. Desuden — Kongen og Hoffet var alt; udenfor dette fandtes hverken Muligheder eller Forhaabninger; der gaves ingen Appel — enten var man i Gunst, og alt blev opnaaeligt, eller man havde Kongens Unaade, i hvilket Tilfælde ikke alene alle Døre vare lukkede, men man maatte endog hver Time paa Dagen frygte for den uindskrænkede Magts ubønhørlige Vrede.

Altsaa — Digterens Tjenstiver lige over for et lidet bædrende kongeligt Ønske tør Efterverdenen ikke dømme for strængt; men dette første Skridt slutter sig snart sammen

med en følgende Begivenhed og danner ved denne et Hele, der med sine indledende og afsluttende Phaser drager en Del mærkelige Forhold og Tilstande frem og kaster et temmelig grelt Lys paa selve Digterens Karakter, der, om den end ikke hidtil har kunnet kaldes principfast, dog synes at have havt Krav paa en ikke altfor nøjeregnende Agtelse. Det er denne Episode, som det særlig er vort Formaal at skildre. Men for at denne Digterens Karakter kan blive anskuelig, synes det nødvendigt at vise tilbage paa de Indflydelser og Forhold, der give den Præg og danne den; vi hidsætte altsaa en kort Oversigt over den Del af Beaumarchais's Liv, der gaar forud for den Periode, som danner vort egentlige Emne.

I.

Pierre-Augustin Caron — Navnet Beaumarchais antager han først i sit 26de Aar — fødtes i Paris den 24de Januar 1732. Hans Fader var Urmager af Profession, Katholik, men Descendent af en huguenottisk Familie; i øvrigt en livlig, belæst Mand, der med Interesse følger alle Tidens Bevægelser og, skjønt fuldkommen Autodidakt, forstaar at udtale sig om dem paa en ofte fin og slaaende, altid forstandig Maade; den øvrige Familie bestaar af 5 Døtre, hvoraf 2 ældre end Pierre-Augustin, der er eneste Søn.

Denne hele Husstand har et mærkeligt Præg af Dannelse og Finhed. Alle, den gamle Urmager i Spidsen, holde af at skrive Vers, flere af Døtrene ere i høj Grad musikalsk begavede, Sønnen er endog saa udelukkende optagen af Musiken, at Faderen tilsidst er nødt til at forbyde ham at beskæftige sig med den, da den optager al hans Tid og Interesse. Man læser alt, man spiller Komedie, man sætter Pris og forstaar sig paa Finhed og Aandrighed i Tale og Væsen. Julie, Beaumarchais's Yndling blandt Søstrene, for-

staar Italiensk og Spansk, spiller Harpe og skriver Digte, til hvilke hun selv komponerer Musik.

Man forbavses ved dette Billede af en tarvelig Haandværkerfamilie i det attende Aarhundrede; uvilkaarlig føler man, at en Sammenligning med en ubemidlet Borgerfamilie i Nutiden snarere vilde vise Tilbage- end Fremgang. L. de Loménie, Beaumarchais's omhyggelige og velvillige Biograf, søger Grunden hertil i den Indflydelse, som det attende Aarhundredes talrige og glimrende Aristokrati udøvede paa sin Tid; med Adelen som Mønster stræbte Borgerstanden da efter filosofisk og belletristisk Dannelse, efter Elegance og Finhed i Væsen, medens de senere Ligheds- og Frihedsideer ved at tilintetgjøre Autoritetstroen ogsaa emanciperede fra Efterligningslysten.

Det være nu, som det vil: i en Familie af denne Beskaffenhed, livlig, musikalsk, aandrig, belæst, opvoxede Beaumarchais som den begavede, forkjælede Brodêr til 5 Søstre. Det er da ikke underligt, at hans Barndom og første Ungdom udmærke sig ved en Rigdom af Skjelmsstykker og gale Streger; han er navnlig stadig forelsket, skjønt Gjenstanden for hans Flamme vexler; i sit 14de Aar skriver han et Rimbrev til sine fraværende Søstre, hvori der forekommer følgende: «Hvor det er dumt af mig at underholde Eder med Drømme — og det endda Drømme, som handle om det smukke Kjøn! Jeg, som burde afsky alt, hvad der bærer Skjørter for den Sorg og Bekymring, som Kvindekjønnet har forvoldt mig!»

Det antages, at Beaumarchais har skildret sig selv fra denne Tid i «den Skjelmsmester af en Page, Cherubino», men, som det af ovenstaaende Exempel vil ses, sandsynligvis i en elskværdigere, naivere Skikkelse; Naivetet synes aldrig at have hørt til Beaumarchais's Egenskaber.

Faderen tager ham ud af Skolen, da han har fyldt sit trettende Aar, og han skal nu lære Urmagerprofessionen fra Grunden under den faderlige Vejledning; men Drengens Smag

for Musiken og andre mindre uskyldige Tilbøjeligheder gjør ham til en doven og upaapasselig Elev, og da han er 18 Aar gammel, griber Faderen til et radikalt Middel: han jager sin Søn ud af sit Hus og forbyder ham at lade sig se der mere. Loménie opfatter imidlertid paa Grund af den hemmelige Omsorg, der alligevel fulgte den unge Caron, dette Skridt kun som en Kur, beregnet paa at helbrede den ungdommelige Synder for hans moralske Svagheder; vist er det, at han snart efter, bedende ynkelig for sig og lovende Bod og Bedring «med Guds Hjælp», vender tilbage og nu enten af virkelig Anger eller af Ærgrelse over de ringe Tanker, som Omverdenen har om ham, for Alvor tager fat paa Urmagerprofessionen. Denne Ihærdighed i Forbindelse med hans naturlige Begavelse frembringer da ogsaa snart forønskede Resultater. Tyve Aar gammel gjør han en Opfindelse, en Forbedring i Reguleringen af Urenes Bevægelse. En bekjendt og søgt Urmager, til hvem han havde betroet sin Opfindelse, faar imidlertid i Sinde at udgive den for sin og averterer den som saadan i Aviserne.

Den tyveaarige Pierre Caron er dog ikke en Modstander, der viger Pladsen uden Sværdslag; efter at have skrevet flere Artikler, som optages i Bladene, anlægger han Sag imod sin Kollega og vinder den mest fuldstændige Sejr.

Det var Beaumarchais's første Skridt i Livet; det aabnede Døren for hans Lykke.

Man var bleven opmærksom paa den unge Opfinder; han faar Ordre til at indfinde sig ved Hoffet, og Kongen er naadig nok til at beundre den sindrige Mekanisme i hans Opfindelse og lade sig den forklare. Saa faar han Bestillinger af de fornemme og Titel af «horloger du roi»; han forfærdiger Ure for Mdm. de Pompadour og Mdm. Victoire, Ludvig XV's Datter; han gaar ud og ind ved Hoffet.

Imidlertid — de hyppige Besøg ved Hoffet, det stadige Syn af dets Pragt og Herligheder, det intimere Kjendskab til Adelsmænd og fine Damer var ikke egnet til at gjøre en

saa urolig Aand tilfreds med en beskeden Haandværkers idylliske Tilværelse. Den unge Caron er ærgjerrig; allehaande Ønsker, allehaande Planer tumle sig snart i hans Sind; ydre Omstændigheder bestyrke ham i Troen paa at være bestemt til noget andet og bedre. Han er ung, smuk, høj af Væxt og velskabt, han forstaar at tale med den Belevenhed og Takt, som Hjemmets Aand har lært ham; det noget selvtillidsfulde i hans Væsen i Forbindelse med en levende, ufordulgt Beundring for det smukke Kjøn er saa langt fra at skade ham hos de fornemme Damer, at ikke faa lægge Mærke til ham og begunstige ham paa forskjellig Vis. Endelig forelsker en ikke ganske ung, rig Dame sig i ham, hendes Mand dør, hun ægter den unge Caron, og han sættes ved hendes Formue i Stand til at kjøbe en underordnet Hofcharge, der til en vis Grad giver ham Krav paa at optræde som ligestillet med den Stand, han saa længe har sukket efter at tilhøre*).

Men adelig er han dog derfor ikke; først fem Aar senere kjøber han sit Adelsbrev og kalder sig nu «de Beaumarchais», idet han optager et af sin Hustrus Familienavne.

Nu er han altsaa naaet indenfor Hoffets Sfære; snart skal hans Talent for Musik bringe ham i intimt Forhold til høje og allerhøjeste Personer.

---

*) Man véd, at Salget af Titler, Embeder og Hofcharger var en meget væsentlig Indtægtskilde for den ødsle og forgjældede Ludvig XV. Han skabte i den Hensigt de mest latterlige Sinekurer, som «Capitain de levriers de la chambre» og Opsynshavende over «les petits chiens du roi» o. s. v. I sine «lettres persanes» udtaler Montesquieu sig herom paa følgende Maade: «Kongen af Frankrig har ingen Guldminer som sin Nabo, Kongen af Spanien, hans Rigdomskilde er hans Undersaatters Forfængelighed. Han har ført store Krige uden andet Fond at ty til end Salget af Æresposter og Titler, og saa stor er hans Undersaatters Begjærlighed efter sligt, at den har forsynet ham med Midler til at betale sine Tropper, ekvipere sine Flaader og forsyne sine Fæstninger med Krigsmateriel».

Ludvig XV's fire ugifte Døtre, der førte et Slags Hofholdning for sig selv, hvis strænge Sæder og hele alvorlige og beskedne Karakter stod i den stærkeste Modsætning til Tonen blandt deres Faders Omgivelser, yndede Musiken og dyrkede den med Iver. De faa Underretning om Beaumarchais's ualmindelige Talent for Musik, de ønske at høre ham, han vinder deres Yndest ved sit mesterlige Harpespil, og snart er han ikke alene en stadig Gjæst ved deres ugentlige musikalske Soireer, men overtager endog Dirigentens Rolle derved. Han stiger i Gunst, selv Kongen ynder at indfinde sig ved Soireerne, hvor han ofte viser sig meget nedladende mod den unge Kunstner.

Det kan da ikke mangle, at mange Misundere og mange, der i ham kun se den borgerlige Eventyrer, der har trængt sig ind i deres Kreds, lægge Planer imod ham og fortrædige ham paa alle Maader. Beaumarchais maa idelig være paa sin Post: han maa kunne give bidende Svar paa spydig Tiltale, han maa duellere for at hævne direkte Fornærmelser; man tager næppe fejl ved at antage, at han i denne haarde Skole tilegner sig det ironiske Vid, det skarpe Blik, den øjeblikkelige Iagttagelse af den fjendtlige Parts Svagheder, der senere gjør ham til en saa frygtet Modstander og snarraadig Intriguant.

Imidlertid dør hans Hustru uden at efterlade sig Børn; hendes Formue falder tilbage til hendes og hendes første Ægtefælles Familier, og Beaumarchais ser sig pludselig berøvet de Hjælpekilder, som alene satte ham i Stand til at hævde sin meget vanskelige Stilling.

Men han har nu kjendt Rigdommen og dens Nydelser; han kan ikke vende tilbage til et tarveligt Liv; han er bestemt paa at tilkæmpe sig sin forrige Plads i Verden, og intet er ham for besværligt eller vanskeligt med dette Maal for Øje. Han sætter hele sin forbavsende Energi ind derpaa — saa kommer Tilfældet ham til Hjælp.

En rig Banquier, Paris de Verney, der havde hørt til Mdm. de Pompadours Yndlinge og som Følge heraf efter hendes Død var ilde set ved Hoffet, havde besluttet at knytte sit Navn til et patriotisk Foretagende. Han udkastede Planer til en militær Højskole, lod de nødvendige Bygninger opføre og erholdt Udnævnelse til Bestyrer af den. Kongens Autoritet behøvedes imidlertid for at støtte Planen i den offentlige Mening; men forgjæves ansøger de Verney i en Række af Aar om et kongeligt Besøg, der saaledes skulde paatrykke Foretagendet det officielle Præg; han er i Unaade, og den Gunst, han ønsker, bliver ham bestandig nægtet. Da faar han det lykkelige Indfald at henvende sig til Prinsessernes Protégé; Beaumarchais er praktisk nok til at forstaa det fordelagtige ved at gjøre en gammel Rigmand en Tjeneste, han formaar «Mesdames» til at besøge de Verneys Anstalt; de interessere sig for den og fortælle om den til Ludvig XV, hvis Nysgjerrighed derpaa driver ham til en Retfærdighedshandling, som ni Aars Ansøgninger og Bønner ikke have kunnet bevæge ham til at udføre.

I sin Taknemlighed antog de Verney sig den unge Beaumarchais og gjorde ham delagtig i nogle af sine udbredte Finantsoperationer; han indviede ham i Forretningslivet, understøttede ham med sine Raad og sin Kredit og bibragte ham Smag for Spekulationer, en Tilbøjelighed, som Beaumarchais aldrig senere tabte, og som er Grunden til de forbavsende Lykkesomvexlinger i hans Liv.

Paa den Tid er der aldeles ikke Tale om Poesien og dens Krav paa hans Talenter; al hans Tanke er rettet paa Forretningslivet, paa at erhverve sig Rigdom —; først da dette Maal er naaet, forsøger han at skaffe sig et Navn og Indflydelse gjennem literære Foretagender.

Overhovedet synes Beaumarchais aldrig at have følt det som sit egentlige eller udelukkende Kald at være Digter. I Modsætning til de poetiske Naturer i det syttende Aarhundrede, der underholdtes af den kongelige Naade, og for hvilke

det praktiske Liv var en ukjendt, frygtet og foragtelig Ting, er Forretningslivet Beaumarchais's egentlige Element; han bedømmer alt fra Praktikerens Synspunkt. Industrien, Musiken, Literaturen, alt maa tjene ham og bære ham frem til det store Maal: Rigdom og Berømmelse. Han er 35 Aar gammel, da han debuterer som Digter med sit Drama «Eugènie». Hans Valg af Genre forbavser ved første Øjekast; den rørende, deklamatoriske, melodramatiske Stil, der gaar gjennem dette hans første Arbejde, synes at ligge meget fjern fra den praktiske og sarkastiske Beaumarchais. En Skuffelse, han har lidt, kan have paavirket ham til Melankoli: en Dame, hvem han efter omhyggelig Undersøgelse af hendes Formusomstændigheder tilbyder sin Haand og Hjerte, afslaar Tilbudet og ægter en anden; men langt snarere har dog en anden Omstændighed havt Indflydelse paa Digterens Valg af Emne.

I 1767, da Beaumarchais forfattede «Eugènie», var nemlig selve den Genre af Skuespildigtning, som vi kalde Drama, ny; den var betinget og dannet af de nye Forhold, der da begyndte at udvikle sig. Hidtil havde man kun kjendt to Former for fransk-dramatisk Digtning: Tragedien og Komedien, det egentlige Lystspil, som Molière havde skabt det. Paa Beaumarchais's Tid dukkede en Sammensmeltning af disse to Digtarter op, der betegnende nok fik Navnet «det borgerlige Drama».

Den fransk-klassiske Tragedies Mangel paa Liv i Forening med dens indenfor en vis Kreds af Emner begrænsede Fremstillingsevne gjorde det naturligt, at Sindene, i hvilke allerede Forbudene paa Revolutionen begyndte at røre sig, følte Trang til mere bevægede, mere spændende, fremfor alt mere naturtro og sande Skildringer af det virkelige og bevægede Liv, som rørte sig om dem.

Den klassiske Tragedie skildrede udelukkende store Forhold, beskæftigede sig med Fyrster og ophøjede Personer; Scenen for dens Emner maatte være fjern, saa vel hvad Tiden

som hvad Rummet angik. Den havde sin Oprindelse i Hofatmosfæren og bevarede Præget af den Paavirkning, hvorunder den var bleven skabt. Nu opkom imidlertid Ord som Nationen, Lighed, Borger; den tredje Stand vaagnede til Selvfølelse; dens Ønsker, Fordringer og Lidenskaber fik Betydning i det offentlige Liv —: hvad Under da, at den ønskede at se disse Fordringer og Ønsker, disse Lidenskaber repræsenterede i en Kunst, der saa at sige har til Opgave at belyse Virkeligheden gjennem en poetisk forædlet Gjengivelse!

Nogle faa Stykker i denne Genre vare blevne forfattede; det nye i Tingen tiltalte Beaumarchais, som vel ogsaa har kjendt sine Landsmænd nok til at spekulere i deres Higen efter Nyheder —; dette synes at være Forklaringen af det Særsyn, at Forfatteren til «Barberen i Sevilla» og «Figaro» begynder sin Løbebane som Digter med et Drama som «Eugènie». Paa en Maade, som var selve Figaro værdig, gjorde Beaumarchais Reklame for dette sit første Aandsprodukt; førend nogen aner eller bekymrer sig om dets Tilværelse, bebuder og bekjendtgjør han det selv alle Vegne, snart under Maske af Indignation over en fingeret Forræder mod hans Anonymitet, snart nedladende som en Hofmand, der i ledige Timer sysler med Literaturen, snart med ydmyg Underkastelse under en fornem og mægtig literær Celebritets Dom.

Men alt var til ingen Nytte; hverken dette Drama eller det efterfølgende gjorde Lykke eller havde noget Værd, saa at den bekjendte Kritiker Grimm endog udtalte følgende Dom over Forfatteren: «Denne Mand vil aldrig producere noget, ikke engang noget middelmaadigt».

Imidlertid optoge snart andre og vigtigere Interesser Beaumarchais's Tid og Tanker. En for ham meget sørgelig Begivenhed, Paris de Verney's Død, var indtruffet. Han berøvedes derved ikke blot den faderlige Ven, der havde skabt og befordret hans Held, men de indviklede Pengeforhold, som gjennem flere Aars Samarbejden havde dannet sig mellem to

Mænd, der paa Grund af deres Venskabsforbindelse aldrig havde staaet i skarpt afgrænset Forretningsforhold til hinanden, var ved de Verneys Død kun til Dels ordnede.

I et egenhændig undertegnet Dokument havde de Verney anerkjendt at skylde Beaumarchais en temmelig betydelig Pengesum; med denne Fordring henvendte denne sig nu til den afdødes Arvinger. Men Hovedarvingen var en vis Grev de la Blache, som altid havde været Beaumarchais's erklærede Fjende, blandt andre Grunde fordi denne havde talt en anden, forbigaaet Slægtnings Sag hos den afdøde Rigmand; ikke alene afviser de la Blache Fordringen, men nægter endog at anerkjende Underskriften paa det omhandlede Dokument, der tillige kvitterede for Betalingen af den Gjæld, hvori Beaumarchais havde staaet til de Verney. Den Proces, som de la Blache derpaa anlægger mod Beaumarchais, truer altsaa denne, dog uden ligefrem at anklage ham for Falsk, med paa én Gang at berøve ham hans Formue og den borgerlige Agtelse.

Det var da af yderste Vigtighed for Beaumarchais at vinde denne Proces, hvorpaa hele hans Existents beroede; imidlertid stødte hans Bestræbelser i saa Henseende paa en Hindring, som han ikke havde forudset.

Det var paa den Tid Skik og Brug for den procederende at gjøre Dommeren sin Opvartning, og Beaumarchais indfandt sig flere Gange hos en Dommer ved Navn Goëzman, der havde det Hverv at referere hans Sag for Parlamentet, men det lykkedes ham ikke at blive indladt*). Endelig fik

*) Siden Slutningen af det trettende Aarhundrede havde tolv saakaldte Parlamenter bestaaet i Frankrig; disse Parlamenter vare oprindelig Domstole, men havde i Tidernes Løb faaet eller tiltaget sig visse Rettigheder, der gave dem Præg af et Slags Folkerepræsentation et Præg, der skulde synes aldeles uforeneligt med Parlamentsmedlemmernes Karakter som kongelig ansatte Embedsmænd; imidlertid erhvervedes disse Embeder ved Kjøb, og netop af denne Grund vare de noget mere uafhængige af Kongemagten, end Tilfældet vilde have været under andre Forhold.

han at vide, at det eneste Middel til at skaffe sig Audients hos Dommeren var at give hans Hustru en anselig Foræring. En Boghandler, med hvem Goëzman stod i Forbindelse, age-

---

Parlamentet i Paris besad den vigtige Indregistreringsrettighed ɔ: Retten til at nægte eller give sit Samtykke til Indregistreringen af de Love og Edikter, Finantsforslag o. s. v., som udgik fra Regeringen; nægtedes Indregistreringen, var Loven erklæret for ugyldig og ude af Kraft. Kongen havde imidlertid et Middel til at tvinge et gjenstridigt Parlament. I Kraft af sin kongelige Myndighed kunde han ved sin personlige Nærværelse og Befaling, ved en saakaldet «lit de justice» paabyde Indregistreringen af et hvilket som helst Forslag. Vedblev Parlamentet endda sin Vægring, blev det opløst, dets Medlemmer fængslede eller landsforviste, indtil de gave efter, eller Regeringen tog sit Forslag tilbage paa Grund af den offentlige Menings Tryk. Disse «lits de justice» hørte imidlertid indtil Ludvig XIV's Tid til Sjeldenhederne.

Parlamentet i Paris i Forbindelse med Provinsparlamenterne, der i alle Kampe gjorde fælles Sag med det og i Stridigheder mellem Borgerne og Adel eller Gejstlige altid stillede sig paa Borgerstandens Side, udgjorde altsaa en Magt i Staten, som i Samvirken med Regeringsmagten dannede Statsstyrelsens Maskineri, der i Virkeligheden i Reglen arbejdede godt, og hvoraf det ene Hjul supplerede det andet.

Ved Ludvig XIV's despotiske Enevælde omstyrtedes imidlertid den hele bestaaende Ordning. Han, som ikke taalte nogen Magt ved Siden af sig, kuede Adel og Gejstlighed, reducerede Parlamentsmedlemmerne til ængstelige og lydige Tjenere, der opfyldte Herskerens mindste Vink, og samlede al Regeringsmagt og Ansvar i sin Person uden at bekymre sig om de nedbrydende Følger af et Diktatur, der ved sit Ophør maatte efterlade Staten i en Opløsningstilstand, fremkaldt ved Tilintetgjørelsen af alle nedarvede Former for Styrelsen og alle Traditioner, der kunde erstatte Tabet af den ledende Vilje.

Ludvig XIV døde; Parlamenterne, som vare vedblevne at bestaa i Formen, begyndte at hæve Hovedet; lidt efter lidt gjenoptoge de deres gamle Fordringer, forlangte deres tidligere Plads i Staten; men Staten var ikke mere den samme.

Den hovmodige Adel, den intolerante Gejstlighed, som Ludvig XIV's Krige og Religionsforfølgelser havde skabt, vægrede sig haardnakket ved at gjenoptage Parlamenterne som ligestillet Magt ved deres Side. Parlamenterne pukkede paa deres gamle Rettig-

rede Mellemmand og meddelte Beaumarchais, at Mdm. de Goëzman forlangte 200 Louisd'orer for at bevæge sin Ægtefælle til at modtage ham. Beaumarchais betalte de 200 Louisd'orer; men nu forlangte Mdm. de Goëzman 15 Louisd'orer til, efter hendes Sigende som Gratiale til hendes Mands Sekretær; ogsaa disse bleve sendte, og Damen lod nu Beaumarchais vide, at det hele skulde blive tilbagebetalt i Tilfælde af, at han tabte Processen, med Undtagelse af de 15 Louis-

---

heder og hævnede sig ofte paa følelig Maade i deres Egenskab af Domstole. Kongen, Ludvig XV, var for svag til enten som sin Forgænger at tage Styret eller at indføre en ny og bedre Ordning, og han vaklede frem og tilbage ude af Stand til at bilægge Stridighederne eller til at gjøre sin Myndighed respekteret.

Saaledes fortsatte og udviklede Striden sig til en haardnakket Kamp mellem fuldt organiserede fjendtlige Partier. Indregistreringsnægtelser, lits de justice og Opløsning af Parlamenter hørte til Dagens Orden, ledsagede af Fængslingsdekreter og andre haarde Domme, udtalte af Parlamenterne mod Adelige og Gejstlige.

Paa dette Punkt stode Sagerne, da en energisk Mand, Ludvig XV's Kantsler Maupeou til Trods for Folkebevægelsen og Kongens Modstand og Frygt indførte et helt nyt System; han opløste først Parlamentet i Paris, derefter, da Provinsparlamenterne i de stærkeste Udtryk protesterede, ogsaa dem, indsatte nye, der udelukkende fik Karakter af Domstole, idet Indregistreringsrettigheden blev tilintetgjort, og knækkede saaledes enhver Modstand ved at nedbryde det sidste Værn mod det absolute Despoti. Der opstod en voldsom Bevægelse i Sindene; men Maupeou kuede og dæmpede den, til Dels ved samtidig med den nye Ordning at indføre Forbedringer, som længe havde været paatrængende: Afskaffelsen af Embedernes Salg og Fastsættelsen af Dommernes Lønning — hidtil havde det nemlig været Sædvane, at Dommerne betaltes af de procederende, en Skik, der naturligvis havde ført til de forfærdeligste Misbrug.

Det nye Parlament kaldtes nu Parlamentet Maupeou; det var imidlertid saa langt fra, at Bestikkelighed blandt dets Medlemmer var en ukjendt Last, at følgende Ytring af Mdm. de Goëzman blev konstateret under Beaumarchais's Proces: »Det vilde se galt ud for os, dersom vi skulde nøjes med den faste Gage; men heldigvis forstaa vi da at plukke Hønen, uden at den skriger« (plumer la poule, sans qu'elle crie).

d'orer; den næste Dag erholdt Beaumarchais Audients hos Dommeren.

Kort Tid efter faldt Dommen, hvorved Beaumarchais tabte Processen; Mdm. de Goëzman sendte da virkelig alt tilbage undtagen de 15 Louisd'orer; men Beaumarchais forhørte sig hos Sekretæren, hvem han selv tidligere havde betalt ti Louisd'orer, og erfarede, at denne aldrig havde modtaget de omtalte Penge, som Mdm. de Goëzman altsaa selv havde tilegnet sig; Beaumarchais, som allerede var opirret til det yderste ved Tabet af sin Proces, irriteredes end mere ved dette smaalige Bedrageri; han besluttede at tilbagefordre de 15 Louisd'orer af Mdm. de Goëzman. Dette var et voveligt Skridt; hvis hun nægtede at betale, og Sagen blev omtalt og bekjendt, kunde den blive farlig for begge Parter; men selve Faren havde sine Fordele. Beaumarchais var nemlig overbevist om, at han kun havde tabt sin Proces, fordi de la Blache havde betalt endnu rigeligere end han. Kunde det nu lykkes ham at faa Dommeren anklaget og overbevist om at have taget imod Bestikkelse, vilde Dommen blive kasseret og hans Sag paany indstillet til Undersøgelse. Hvad han havde forudset, skete: Mdm. de Goëzman betalte ikke de 15 Louisd'orer, nægtede at have modtaget dem og erklærede, at Beaumarchais havde forsøgt at tilbyde hende Pengesummer for at opnaa hendes Ægtefælles Velvilje, men at hun havde afslaaet dette forbryderske Tilbud; Goëzman anklagede derpaa Beaumarchais for Bagvaskelse af hans Hustru, Forsøg paa Bestikkelse af denne og gjennem hende Bestikkelse af Dommeren selv.

Dette gav Anledning til de berømte «Mèmoires contre Goëzman», Prologen til det tragikomiske Drama, som snart skulde udvikle sig. Disse Skrifter satte hele Nationen i Flamme; de gjenoplivede Oppositionen mod Parlamentet Maupeou, viste, at de gamle Misbrug endnu gik i Svang, og retfærdiggjorde saaledes det bestandig voxende Hád til denne

Institution. Beaumarchais blev paa én Gang Folkets Afgud og den, som organiserede det til den nære, store Kamp.

Parlamentet erklærede (i Febr. 1774) begge de stridende Parter i Processen Goëzman for skyldige; saaledes mente det at tilfredsstille saavel den offentlige Mening som sit eget personlige Nag. Dommen, der blev afsagt over Beaumarchais, lød paa, «at hans Skrifter om denne Sag skulde brændes af Bødlen, og han selv underkastes en nedværdigende Straf: Dadlen (le blâme), som bestod i, at den skyldige med blottet Hoved maatte knæle for Retten og høre Præsidenten udtale de Ord: «Jeg dadler dig og erklærer dig for æreløs», og som havde en fuldstændig Berøvelse af alle borgerlige Rettigheder til Følge. Mængden, som havde samlet sig udenfor Parlamentsbygningen, og som med Utaalmodighed ventede Sagens Udfald, hujede og peb ad Dommerne, da de traadte ud; en stor Del ansete, højtstaaende Mænd besøgte Beaumarchais, indbøde ham og hædrede ham paa forskjellig Maade, og det blev offentlig sagt, at han havde gjort sig fortjent af Fædrelandet.

II.

Disse Hædersbevisninger, denne den offentlige Menings Gunst, den Berømmelse, som hans Skrifter havde erhvervet ham, alt dette kunde ikke formilde den i Sandhed forfærdelige Stilling, hvori Beaumarchais befandt sig. Ikke alene vare nu hans Formuesomstændigheder fuldkommen ødelagte, men han var ved «le blâme» forhindret fra ethvert Forsøg paa at ophjælpe dem, hvortil kom, at Kongen, som havde læst «Mèmoires Goëzman» med megen Fornøjelse, og hvem Forfatterens Vid og Talent havde moret i høj Grad, under Haanden havde tilkjendegivet Beaumarchais, at han havde at forholde sig tavs for ikke end mere at ophidse Gemytterne; altsaa var endogsaa Forfattervirksomheden ham nægtet. De Verneys Arvinger gjorde deres Fordringer gjældende, berøvede ham alt

og lagde endog Beslag paa Møblerne i hans Bolig; enhver Udvej var spærret —, han var ligesom omgjærdet fra alle Sider af Ulykken.

Men én Ting var over Loven, ét Ord kunde atter aabne alle Baner: Kongens Gunst; hvis det kunde lykkes ham at erhverve sig den, kunde han udfris fra den paa én Gang hjælpeløse og ydmygende Stilling, hvori han befandt sig. Fra nu af blev det en fix Ide hos Beaumarchais at søge et Middel til at indynde sig hos Ludvig XV. En Kammertjener de la Borde, med hvem Beaumarchais var bekjendt, vidste paa en snild Maade at henlede Kongens Opmærksomhed paa ham; Ludvig XV, der, som sagt, havde læst Memoirerne og havde store Tanker om Forfatterens Evner, sagde en Dag til de la Borde: «Man siger, at din Ven har Talent for Underhandlinger —, dersom han var til at stole paa, og man kunde bruge ham i en Sag, som interesserer mig, skulde det ikke blive til hans Skade» *).

Den Sag, som laa den gamle Konge paa Hjertet, var følgende. Der opholdt sig i London en Franskmand af daarligt Rygte ved Navn Morande, som havde maattet flygte til England for at undgaa Lovens Straf, hvormed han var truet. Denne Mand drev det hæderlige Haandværk at skrive Smædeskrifter om bekjendte eller højtstaaende Personer i den Hensigt at udpresse Pengesummer af de truede, hvem han un-

---

*) M. Paul Huot, Forfatter til «Beaumarchais en Allemagne», gjør opmærksom paa, at de Loménie har dannet sin Opfattelse af denne Sag paa Grundlag af Beaumarchais's egne efterladte Optegnelser, der fandtes forsynede med Paaskrift: «Momenter til mit Livs Historie», og at man ikke ubetinget kan stole paa Bs. Fortælling om kun at have adlydt det kongelige Ønske. Han mener, at B. sandsynligvis her som i den følgende Episode har tilbudt sin Tjeneste, og peger hen paa, at Beaumarchais, som afslaar de Sartines Opfordring til at udfinde Morandes medskyldige med stortalende Fraser og Ordene, «at han mindre end nogen er skikket til at spille Angiverens Rolle», i Affæren Angelucci ligefrem tilbyder at efterspore dennes medskyldige.

derrettede om Brochurernes nære Tilsynekomst, i Fald der ikke inden den Tid udbetaltes den Sum, han forlangte. Denne Mand havde forfattet en Pamflet om Mdm. du Barry og paa sædvanlig Maade givet hende Underretning om den. Det gjaldt nu at træde i Underhandlinger med Paskvillanten, for at afkjøbe ham hans Arbejde. Dertil behøvedes en kløgtig, tavs Agent; Beaumarchais paatog sig uden Betænkning dette Hverv, rejste til London, underhandlede med Morande og bragte i faa Dage Sagen til en Afgjørelse, i Følge hvilken Morande udleverede sit Manuskript og lovede ikke mere at forstyrre Mdm. du Barrys Ro, medens den franske Regering til Gjengjæld udbetalte ham en Sum af 20,000 Franks samt tilstod ham en Livrente af 4,000 Franks aarlig.

Med dette Resultat af sin Sendelse vendte Beaumarchais tilbage til Versailles, smigrende sig med Haabet om den kongelige Taknemlighed og dens Indflydelse paa hans Anliggender; men hans Haab gik ikke i Opfyldelse. Ved sin Ankomst fandt han Ludvig XV angrebet af en farlig Sygdom —; faa Dage derefter paafulgte den gamle Konges Død. Den nye Regent, Ludvig XVI, havde liden Sympathi for Mdm. du Barry og endnu mindre Erkjendtlighed mod den Mand, der havde arbejdet i hendes Sag; al Beaumarchais's Iver, Anstrængelse og Snildhed var spildt —; han var endnu vanæret —; Kongens Yndest var nu som før det eneste Middel til Frelse; men det var nu en ny Konge, og der fordredes nye Tjenester. — Her begynder den mærkelige Historie, i hvilken Figaro's Digter spiller en saa mistænkelig Rolle.

I Marts 1774 havde Beaumarchais tilendebragt sin Mission for Ludvig XV; i Juni samme Aar giver han Monsieur de Sartines, Politidirektøren, Underretning om en farlig politisk Brochure, som var i Færd med at udkomme i London og Amsterdam. Dens Titel var: Avis important à la branche espagnole sur ses droits à la couronne de France à défaut d'héritiers, et qui peut être mesme très utile à toute la famille de Bourbon, surtout au roi Louis Seize.

(Vigtig Meddelelse til den spanske Linie om dens Ret til Frankrigs Krone i Mangel af direkte Tronarvinger, hvilken ogsaa kan være meget nyttig for hele den bourbonske Familie og i Særdeleshed for Kong Ludvig XVI).

Flere højtstaaende Personer, hvoriblandt selve de Sartines, bleve ilde medtagne i dette Skrift, men dets Hovedangreb var rettet mod den unge Dronning, Marie Antoinette, som det overvældede med de hæsligste og plumpeste Beskyldninger. Forfatteren af det var ubekjendt, Udgiveren sagdes at være en venetiansk Jøde ved Navn Guglielmo Angelucci, som i England gik under Navnet William Hatkinson. Beaumarchais skrev nu følgende til de Sartines: «Alt, hvad Kongen ønsker at erfare hurtig og uden Vidner; alt, hvad han vil have besørget i en Fart og hemmelig —, er jeg beredt til. I hans Tjeneste har jeg Hoved, Arme, Hjerte, men ingen Tunge ..... Tidligere har jeg aldrig ønsket mig nogen Beskytter —; denne behager mig: han er ung, velsindet, Evropa ærer ham, og Frankrig tilbeder ham».

Bestillingen som Agent for det hemmelige Politi synes at behage Beaumarchais. Denne Gang venter han ikke paa Kongens Befaling, han tilbyder selv sin Tjeneste, Missionen bliver ham overdragen, og han rejser til London, hvorfra han skriver til en Ven: «Hvad vil Du sige, naar Du faar at vide, at jeg, «le blâmé», den 26de Juni 1774 er rejst paa ny i min Konges Ærinde og hædret med hans Tillid. ..... Jeg vil være tilbage i Frankrig om en Maaned eller sex Uger; saa vil jeg kunne tale om, hvad jeg nu er tvungen til at fortie».

Førend sin Afrejse havde Beaumarchais indstændig ansøgt om en Fuldmagt, skreven egenhændig af Kongen; men Ansøgningen var bleven afslaaet. Han rejser da uden det saa meget attraaede Dokument; men ikke saasnart er han ankommen til London, førend han sender Brev paa Brev til de Sartines, forestillende ham det umulige i at undværre en saadan Bemyndigelse, skildrende de Vanskeligheder, som

Savnet af den allerede har beredt ham og sluttende med følgende Forsikring: «Dette hellige Navn skal være for mig som Jehovas ophøjede Navn var for Israeliterne, der ikke vovede at udtale det uden i den højeste Nød og Fare. — Man siger, at Kongens Nærværelse i en Armé opvejer 50,000 Mand; hvem véd, hvor mange Guineer hans Navn kan skaane os for at betale!». Endogsaa denne mærkelige Tirade blev uden Virkning, hvorfor Beaumarchais greb til det Middel at interessere de Sartines i Sagen, idet han forestillede ham, at Underhandlingerne ikke kunde lykkes uden den kongelige Fuldmagt, og at Dronningen i Tilfælde af et uheldigt Resultat vilde lade sin Vrede gaa ud saavel over M. de Sartines som over ham, Beaumarchais. Politidirektøren lod sig intimidere og paavirkede Kongen, saa denne virkelig egenhændig afskrev følgende Ordre, som Beaumarchais selv havde forfattet og indsendt:

«Sieur de Beaumarchais, hvem mine hemmelige Befalinger ere betroede, har at rejse hurtigst mulig til sit Bestemmelsessted; den Diskretion og Iver, hvormed han udfører disse mine Befalinger, vil være mig det bedste Bevis paa hans Hengivenhed».

Marly den 10de Juli 1784. Louis.

Beaumarchais var jo allerede rejst for 14 Dage siden, men han havde opsat Dokumentet før sin Afrejse, og Ludvig XVI kopierede. Det blev sendt til Beaumarchais, som i sin Henrykkelse skriver følgende til Kongen: «En Elsker bærer sin Elskedes Portræt ved sit Hjerte; den gjerrige forvarer sine Nøgler, den fromme sit Relikvigjemme. — Jeg har ladet forfærdige en Gulddaase, stor, oval og flad, af Form som et Linseglas, den hænger om min Hals i en Guldkjæde og deri opbevarer jeg Deres Majestæts Ordre». Imidlertid synes det, at Beaumarchais ikke finder nogen som helst Anledning til at bruge sin Talisman i London; alle Vanskeligheder hæves uden dens Mellemkomst. Beaumarchais har truffet Angelucci, er kommet til Forstaaelse med ham: mod

en Betaling af 1,400 Guineer samtykker Udgiveren i ikke at offentliggjøre Pamfleten. Den engelske Udgave og Manuskriptet bliver brændt; der er endnu den hollandske tilbage, og Parret begiver sig til Amsterdam og tilintetgjør ogsaa denne. Alt er altsaa afgjort, og Beaumarchais «beser Amsterdams Mærkværdigheder», da han pludselig «faar at vide», at Italieneren har bedraget ham, har tilbageholdt et Exemplar af Pamfleten og nu er paa Vejen til Nürnberg for at lade det optrykke der. Det synes mærkeligt, at Beaumarchais strax véd saa nøje Besked med Forræderens Hensigter og Bestemmelsessted; han underretter imidlertid Ludvig XVI om, at en Ven af Angelucci har meddelt ham dette for en Betaling af 25 Louisd'orer. Han skriver nu til de Sartines: «Jeg er rasende! Jeg har ikke flere Penge, men jeg har Diamanter og Guldsager; jeg sælger alt og tager afsted. — Jeg kan ikke Tysk, jeg kjender ikke Vejen, men jeg har kjøbt et godt Kort, og jeg ser allerede, at jeg skal passere Nimvegen, Cleve, Düsseldorf, Köln, Frankfurt og Maintz, førend jeg naar Nürnberg. Jeg rejser Dag og Nat, til jeg styrter af Træthed. Ve den Forræder, som tvinger mig til denne Anstrængelse, nu da jeg troede at kunne udhvile! I Fald jeg naar ham, dræber jeg ham til Straf for den Bekymring og Ulejlighed, han har forvoldt mig! . . . .» Beaumarchais rejser altsaa, men under Navn af Ronac (Anagram af Caron), ledsaget af en engelsk Tjener, der forstaar Tysk. Den 14de Avgust har han passeret Frankfurt og Würtzburg; paa Stationen Langenfels tager han en Postvogn og kjører ad Nürnberg til. Vejene vare paa den Tid ikke altid sikre; der gaar just Rygter om et Overfald, begaaet i Nærheden af Possenheim.

Den 14de Avgust rejser Beaumarchais gjennem en lille Skov kaldet Leichtenholz, nær Neustadt; den 15de skriver han et langt Brev om de forfærdelige Begivenheder, der ere hændte ham den foregaaende Dag, til en Ven i Paris, hvem han beder «læse Brevet højt for alle kvindelige og mandlige

Bekjendte, der interessere sig for hans Skæbne». Han skriver dette Brev i en Baad, sejlende op ad Donaufloden, da han «paa Grund af sine Saar» ikke kan taale den rystende og ublide Bevægelse ved at kjøre.

Vi anføre her nogle Steder af Brevet:

«I Gaar, den 14de Avgust Kl. 3 om Eftermiddagen, passerede jeg i Følge med min Tjener og Postillonen, som kjørte min Vogn, en Skov kaldet Leichtenholz; efter at have tilbagelagt et Stykke af Vejen stiger jeg af. . . . og Vognen kjører i Skridtgang videre. Snart efter begiver jeg mig paa Vej for at indhente den, da en Mand til Hest kommer ud af Tykningen, spærrer mig Vejen og nærmer sig mig med en lang Kniv i Haanden . . . . Hans Bevægelser gjøre det klart, at han forlanger «Pungen eller Livet»; jeg trækker imidlertid hastig min Pistol frem, søger Dækning bag et Træ . . . . da Stemmer bag ved mig faa mig til at vende mig om — en anden Gavtyv i blaa Trøje uden Ærmer og med en Frakke paa Armen løber til for at angribe mig bagfra. Jeg skyder nu paa den første Slyngel, men Pistolen klikker; den anden kommer til og kaster mig til Jorden, medens hans Kammerat støder mig sin Kniv i Brystet . . . .

«Det havde været ude med mig, hvis jeg ikke paa mit Bryst havde baaret en temmelig stor, flad Gulddaase, som indeholdt et meget værdifuldt Papir . . . . Kniven eller Dolken rammer denne Gulddaase, glider paa Metallet, og Stødet faar en anden Retning; i Stedet for at ramme Hjertet gaar det opad, strejfer Halsen, gjennemborer Hagen og den højre Kind . . . . Uagtet den frygtelige Fare, hvori jeg svæver, taber jeg dog ikke min Aandsnærværelse; jeg ser, at kun den ene af Røverne er bevæbnet; jeg springer op, styrter mig som en Tiger over ham, griber hans Kniv, som jeg vil fravriste ham . . . . I Kampen faar jeg et dybt Saar i den venstre Haands Tommelfinger, hvis kjødfulde Del kløves lige ind til Benet . . . . Han falder, slipper Dolken, jeg bemæg-

tiger mig den og truer ham med den .... Den anden Skurk flygter forfærdet. Jeg holder min Fange fast mod Jorden med mit Knæ, Blodet strømmer ned over ham fra Saaret i mit Ansigt, han tror, at hans sidste Time er kommet og tigger om Naade .... Det forekommer mig fejgt at dræbe en Mand, som ligger afvæbnet paa Jorden, og jeg faar den Tanke at binde ham og føre ham med mig i min Vogn ... da jeg ser den anden vende tilbage, fulgt af flere Banditer. I mit Raseri slaar jeg den Slyngel, jeg har i min Magt, i Ansigtet med Pistolkolben, saa han mister nogle Fortænder og giver sig til at bløde som en Oxe .... I dette Øjeblik kommer imidlertid min Postillon til, som er bleven urolig over min lange Udebliven, han blæser i sit lille Horn, og denne Støj og Synet af ham skræmmer de øvrige Røvere, saa de spredes ad; senere se min Tjener og Postillonen ham med den blaa Trøje uden Ærmer og Frakken over Armen passere forbi min Vogn».

Denne skriftlige Version af Dagens Hændelser er beregnet paa Venner i Paris og taler som saadan med megen Hemmelighedsfuldhed om den ovale Æske, medens den slet ikke nævner Rejsens Maal eller egentlige Hensigt; der er imidlertid en mundtlig Beretning, bestaaende af den Forklaring, han aflægger i Nürnberg samme Dag, som han skriver Brevet til Paris, og den senere i Wien for Kejserinde Maria Theresia og Grev Sejlern. Det fremgaar af dem, at Beaumarchais, medens han kjører i sin Vogn i Leichtenholz, faar Øje paa Angelucci, som rider ganske rolig og alene et Stykke Vej foran; han springer da af Vognen, indhenter ham, truer ham med sin Pistol, tvinger ham til at stige af Hesten og lade sig undersøge, og ved denne Undersøgelse findes ganske rigtig det svigagtig tilbageholdte Exemplar af Pamfleten samt den Sum Penge, som er bleven Angelucci udbetalt i Amsterdam. Uagtet sin tidligere Forsikring, «at han vilde dræbe denne Mand, hvor han traf ham», lader Beaumarchais ham nu ikke alene slippe derfra med Livet, men giver ham endog

en Del af Pengene tilbage, hvorpaa han gaar bort for at stige til Vogns igjen. Men førend han naar saa vidt, bliver han indhentet af Angelucci, der nu har faaet en Bandit med sig, og overfaldes af dem paa den Maade, som Brevet fortæller.

I Nürnberg beretter Beaumarchais dog ikke om Forholdet mellem sig og Angelucci, heller ikke om Udleveringen af Pamfletexemplaret; han taler kun om Overfaldet og beskriver sine to Angribere paa følgende, overordentlig nøjagtige Maade.

«Den Ene, der er bevæbnet med en Kniv, er omtrent fem Fod to Tommer høj, mager og spinkel, med en krum Næse, store, sorte Øjne og gulbleg Ansigtsfarve; han bærer en blond Paryk over sit sorte Haar. Han er klædt i en blaa Frakke med Kobberknapper, rød Vest, Skindbenklæder og Halvstøvler. Han har i det hele et jødisk Udseende og rider paa en lille rødbrun Hest med en hvid Blis i Panden. Hans Kammerat tiltaler ham med Navnet Angelucci. Den anden er høj, lys af Teint og Haar og har et fyldigt Ansigt; han er iført en graa Trøje uden Ærmer, har en blaa Frakke over Armen og en Hat uden Skygge. Denne kaldes af den første Hatkinson».

Denne Beretning bliver afgivet af Beaumarchais, først i Hotellet «Den røde Hane», hvor han bor; senere gjentages den for Borgemesteren i Nürnberg, hvem han paalægger at lade de to Banditer efterspore og i Tilfælde af, at man finder dem, øjeblikkelig at lade Kejserinde Maria Theresia underrette om deres Paagribelse, «da Efterretningen herom vil interessere Kejserinden overordentlig».

Umiddelbart efter, at Forklaringen er afgivet for Borgemesteren, rejser Beaumarchais uden at lade sine Saar undersøge eller forbinde; Værten i «den røde Hane», som ser, at den Rejsende bløder, tilbyder at lade en Læge hente; men M. de Ronac afslaar det med synlig Uro og Hast og nøjes

med at forlange et engelsk Plaster, hvormed han selv forbinder Saarene.

Han rejser derpaa, og hans Rejse gaar mærkværdig nok ikke til Paris, men til — Wien.

Imidlertid kommer en af de Medspillende i Overfaldsdramaet uventet til Syne paa Scenen. Det er Postillonen, den skikkelige Johan Dratz, som efter at have kjørt «M. de Ronac» til Emskirchen vender tilbage til Langenfeld og paa Vejen tænker over alt det mærkelige, der er hændet denne Dag. Han tænker og tænker, og den excentriske Rejsende, hvem han paa Grund af den engelske Tjener antager for en Englænder, forekommer ham saa besynderlig og til sidst saa mistænkelig, at den brave Tysker beslutter at lette sit Hjerte og med det samme at befri sig fra alt Ansvar ved at afgive en Beretning over det passerede til Øvrigheden i Neustadt, der affatter følgende Protokol:

»Vidneforklaring afgivet i Neustadt, den 14de Avgust 1774, Kl. 6½ om Aftenen.

For Øvrigheden mødte Postillonen fra Stationen Langenfeld, som bevidnede:

Den 14de Avgust om Eftermiddagen kjørte Vidnet en ubekjendt Rejsende til Emskirchen, hvilken Rejsende var en Englænder, som ikke forstod Tysk, men som ledsagedes af en tysktalende Tjener; Vidnet véd ikke, om den Rejsende var ved sin fulde Forstand, men han har troet det nødvendigt at meddele, hvad der er hændt ham med denne Rejsende.

Noget førend de naaede Diebach, rejste den Fremmede sig op og udtog af et Tojletskrin et Spejl og en Barberkniv, hvilket Vidnet meget tydelig har bemærket, da Vidnet sagtnede Kjørselen, indtil den Rejsende var kommet til Sæde igjen, og højlig undrede sig over, at den Rejsende syntes at ville barbere sig, medens han kjørte. Da de havde passeret Diebach og vare komne ind i en Skov kaldet Leichtenholz, nær Neustadt, befalede den Rejsende Vidnet at holde stille,

steg ud af Vognen med en Spanskrørsstok i Haanden og lod Tjeneren sige til Vidnet, at Vognen kunde kjøre videre.

Vidnet vilde kort Tid efter standse for at vente paa den Rejsende, men Tjeneren anmodede ham om at fortsætte Kjørselen, hvilket han gjorde, dog Skridt for Skridt; da de havde naaet Udkanten af Skoven, ventede de i henved en halv Time.

Under denne Venten passerede tre Tømmersvende forbi med Øxer paa Skuldrene; lidt efter kom den Rejsende og havde da Haanden indbunden i et hvidt Lommetørklæde. Den Rejsende fortalte til Tjeneren, som igjen meddelte det til Vidnet, at han havde set Røvere i Skoven. Men den Rejsende syntes i øvrigt uskadt, og Vidnet bemærkede hverken paa hans Haand eller øvrige Person Spor af, at der var tilstødt ham noget, hvorfor Vidnet sagde til Tjeneren, at hans Herre sikkert havde set de tre Tømmersvende og antaget dem for Røvere.

Da de derpaa kjørte gjennem Byen Neustadt, forlangte den Rejsende, at Vognvinduet skulde aabnes, og ved denne Lejlighed bemærkede Vidnet, at det hvide Lommetørklæde om den Rejsendes venstre Haand var plettet af Blod, samt at der saas lidt Blod paa den Reisendes Hals og Halstørklæde; paa Vidnets Spørgsmaal herom havde den reisende ladet svare, at der var blevet skudt paa ham i Skoven. Vidnet vilde da strax kjøre til Amtet for at gjøre Melding herom, men den Rejsende befalede at kjøre uopholdelig videre til Emskirchen, i hvilken By han fortalte Postmesteren, at han var bleven overfaldet, men han vilde ikke vise sine Saar eller afgive nogen Forklaring for Øvrigheden og var strax rejst videre til Nürnberg.

Vidnet mente derfor, at den Rejsende selv maatte have tilføjet sig sine Saar ved Hjælp af Barberkniven, hvorfor Vidnet ved at afgive Melding om det passerede vilde forhindre, at Landevejen paa Grund af den Rejsendes Fortælling

skulde komme i Vanrygte som et Sted, hvor Overfald blev begaaet ved højlys Dag.

Skjønt Skoven Leichtenholz kun har en ringe Udstrækning, og Vidnet ventede ved Udkanten af den, hørte Vidnet intet Skud eller nogen Støj, der kunde tyde paa Kamp; hverken i eller udenfor Leichtenholz har Vidnet set andre end de tre Tømmersvende, som gik forbi, medens Vognen ventede.

Den Rejsendes Saar forekom Vidnet at være meget ubetydelige; det paa Hagen var en lille Rift, som ikke blødte meget.

Vidnet opfordredes derpaa til paa Tilbagerejsen gjennem Leichtenholz at give nøje Agt og i Tilfælde af, at noget mistænkeligt skulde vise sig, da øjeblikkelig at give Melding derom».

Imidlertid er Beaumarchais ankommen til Wien. Hans første Handling her var at skrive et Brev til Maria Theresia, hvori han efter at have udtalt sig vidt og bredt om sine Anstrængelser og Lidelser beder om at blive stedet til Avdiens eller, hvis Kejserinden ikke tror at burde tilstaa en ubekjendt en saadan Gunst, da at blive sat i Stand til at betro en Mand, hvem Kejserinden beærer med sin Tillid, Oplysninger, som sikkert vilde forskaffe ham Avdiens og Tiltro hos Hendes kejserlige Majestæt. Han tilføjer, at det handler om en Sag, der er af stor Vigtighed for Kejserinden, en Sag, «der paa det nøjeste er sammenknyttet med Hendes Majestæts fremtidige Ro og Lykke, ja som staar i Forbindelse med Kejserindens ømmeste og helligste Følelser».

Kejserinden, som maaske anede, at disse hemmelighedsfulde Udtryk sigtede til noget, der vedkom hendes Datter, sendte Brevet til Grev Sejlern, der lod «M. de Ronac» kalde til sig. Denne indfandt sig dog ikke strax, men sendte en

Epistel til Grev Sejlern, hvori han klagede over heftige Smerter, Blodspytning o. s. v., Følger af hans Sammenstød med Røverne, der forhindrede ham i at gaa ud. Først efter at have ladet Grev Sejlern vente i to Timer begav Beaumarchais sig til denne, fortalte sin Røver- og Overfaldshistorie, viste Gulddaasen og Mærket af et Stød derpaa, aabnede den og lod Grev Sejlern se Kong Ludvig XVI's Avtograf; derpaa meddelte han Greven sit virkelige Navn og gjentog sin Anmodning om en Avdiens hos Kejserinden, da hans øvrige Meddelelser kun kunde aabenbares for Hendes Majestæt alene.

Grev Sejlern tog Gulddaasen og opfordrede Beaumarchais til at følge sig til Schønbrunn, hvorhen han just stod i Begreb med at begive sig, for at denne strax kunde være ved Haanden, i Fald Kejserinden skulde være tilbøjelig til at modtage ham. De To begave sig da sammen til Paladset. Maria Theresia, som gjenkjendte Ludvig XVI's Haandskrift i Dokumentet i Daasen, tilstod Beaumarchais Avdiens, men fordrede, at Grev Sejlern skulde være tilstede ved den, samt at Beaumarchais skulde udtale sig frit i hans Paahør. Denne gik ind herpaa, fortalte udførlig om sine Hændelser, om Pamfleten, om sin hemmelige Sendelse, Angelucci's Forræderi, om hvorledes han indhentede Angelucci ved Neustadt, endelig om Overfaldet i Skoven. Han sluttede med at bønfalde Kejserinden om at lade Angelucci efterspore, da denne jo maaske alligevel var i Besiddelse af et Aftryk af sin Paskvil, der, hvilket Kejserinden selv kunde overbevise sig om ved at gjennemlæse det Exemplar, han fremlagde, hovedsagelig angreb hendes ophøjede Datter, Dronningen af Frankrig. Kejserinden, som flere Gange havde afbrudt Fortællingen med Udbrud af den højeste Overraskelse og Forbavselse over den hemmelige Agents utrolige Iver og Nidkjærhed i hendes Datters og Svigersøns Tjeneste, forlangte nu at høre Skriftet; Oplæsningen af det varede i flere Timer. Da den var endt, fremkom Beaumarchais med et Forslag, som synes at have

indgydt Kejserinden nogen Mistillid: han tilbød at lade Brochuren trykke i Wien, men renset for alle Fornærmelser imod Dronningen af Frankrig, saaledes at han ved sin Tilbagekomst til Versailles kunde vise Ludvig XVI et Exemplar, der ikke skulde forstyrre Kongens Ro eller hans Tillid til sin ophøjede Ægtefælle; de nødvendige Forandringer paatog han, Beaumarchais, sig at udføre. Maria Theresia vilde imidlertid aldeles ikke indlade sig herpaa; hun afskedigede ham med de Ord: Gaa til Sengs og lad dem aarelade saa hurtig som mulig — maaske har hun virkelig et Øjeblik troet, at Beaumarchais talte i Febervildelse, den eneste tænkelige Undskyldning for et saadant Forslag. Men hun beholdt Brochuren og sendte den til sin Kantsler, Fyrst Kaunitz.

Fyrst Kaunitz var ikke ubekjendt med Beaumarchais og dennes Historie. Medens Fyrsten var Gesant ved det franske Hof i Ludvig XV's Tid, havde den unge Caron, som da just begyndte sin Karriere, ikke undgaaet hans Opmærksomhed, og naturligvis havde Fyrsten, som alle dannede i hin Tid, læst «Memoires contra Goëzman».

Kaunitz underkastede nu Brochuren, Beretningen om Beaumarchais's Hændelser samt den af Grev Sejlern indsendte Beretning om Avdiensen en meget nøjagtig Undersøgelse, hvoraf Resultatet blev, at ikke faa Omstændigheder forekom ham mistænkelige.

Selve Underhandlingen med Angelucci synes ham at være bleven ført paa en uforklarlig letsindig eller samvittighedsløs Maade. Hvorfor har man ikke som ved Morande betalt med en Livrente, som kunde tilbageholdes i Tilfælde af Forræderi?

Dernæst viser det sig, at selve Brochuren indeholder Meddelelser om Ting, der først ere skete efter dens foregivne Tilsynekomst; den nævner saaledes Ludvig XVI's Inokulation *)

---

*) Inokulation ɔ: Indpodning af Lymfer af ægte Børnekopper, naar disse optraadte mildt, fandt allerede længe Sted hos Hinduer og Kinesere. Lady Montague, den engelske Gesant i Constantinopels

og omtaler, at den har gjort sin Virkning — Kongen blev inokuleret den 18de Juni 1774, (man har et Brev fra Marie Antoinette til Kejserinden af Østerrig, hvori Dronningen angiver dette Tidspunkt for Operationen og tilføjer, at Udbruddet af Koppepustlerne fandt Sted den 26de) — samme Dag den 18de Juni underretter Beaumarchais Mr. de Sartines om Brochuren og viser ham Dele af den, hvorpaa han rejser til London den 25de Juni. Den forbavsende Hurtighed, hvormed Beaumarchais forstaar at tilbagelægge store Distancer og overvinde fabelagtige Hindringer, gjør ligeledes Fyrsten betænkelig*). Hvad betyder dernæst det fantastiske Forslag at lade Brochuren trykke i forandret Skikkelse? Endelig forekommer det Fyrsten hensigtsmæssigt at indhente nærmere Oplysninger om Beaumarchais's mærkelige Hændelser i den famøse Skov Leichtenholz.

Følgen af disse Fyrstens Undersøgelser var temmelig ubehagelig for Beaumarchais: Den 22de Avgust Kl. 9 om Aftenen træde 8 Grenaderer med opplantet Bajonet samt to Officerer med dragen Sabel ind til ham, og det er ikke noget kort Besøg, de aflægge; først efter 26 Dages Forløb bliver han befriet for disse ubudne Gjæster.

Beaumarchais er altsaa Fange**); han bilder sig ind, at man tvivler om hans Identitet og af den Grund holder ham

---

Hustru, lærte den at kjende og lod sin Søn inokulere 1717. Hun bragte Kundskaben om denne Beskyttelsesmaade til England, hvor den i Begyndelsen mødte ivrig Modstand, hovedsagelig af religiøse Grunde, indtil der dannede sig et Selskab med Hertugen af Marlborough og Biskoppen af Worcester i Spidsen, der virkede for den. Den indførtes derpaa i Frankrig, hvor den dog aldrig blev almindelig. I 1798 udgav Jenner sit første Skrift om Kokoppers Overførelse paa Mennesket, og denne Opdagelse blev hurtig anerkjendt og fortrængte Inokulationen.

*) Læseren husker, at Kongens Ordre i Gulddaasen er dateret 14 Dage efter, at Mester Figaros Afrejse i Virkeligheden er gaaet for sig, og at Kongen ordret har kopieret Udtrykket: »har at rejse«.

**) Beaumarchais blev imidlertid, skjønt Fange, ikke behandlet med Haardhed; man sendte ham en Læge og senere efter hans Begjæ-

i Stuearrest, og han skriver det ene lange Brev efter det andet til Grev Sejlern og Kejserinden for at bevise, at han virkelig og i Sandhed er den, han udgiver sig for. Men det

---

ring en Befuldmægtiget, for hvem han kunde gjennemgaa sine Papirer og fremføre alt, hvad der kunde tjene til hans Retfærdiggjørelse. Den, hvem dette Hverv blev overdraget, var Regeringsraad Josef von Sonnenfels, der var vel bekjendt og anset saavel for sin Hæderlighed som sin Begavelse. Denne Mands Løbebane havde i øvrigt været fuldt saa ejendommelig som Beaumarchais's egen. Han var født af jødiske Forældre; skjønt han selv blev opdraget i den kristne Religion, vedblev hans Moder og øvrige Slægt at være Jøder, og enhver, som har nogen Kjendskab til Jødernes Stilling i hin Tid, vil forstaa, hvor meget dette Forhold maatte hæmme den unge Sonnenfels's Bestræbelser for at bane sig Vej. Hans jødiske Fødsel viste sig i Virkeligheden at være en i den Grad uovervindelig Hindring, at han, hvis hele Lyst stod til Studeringer, i sit syttende Aar ikke havde anden Udvej end — at lade sig hverve. Som Soldat lærte han af franske og italienske Desertører deres Modersmaal, han læste alle Bøger, der kom ham i Hænde — endelig lykkedes det ham at finde mægtige Velyndere, og han sattes i Stand til at forlade Militærtjenesten og begynde det juridiske Studium. Imidlertid forlod han atter dette for at ofre sig til literært Arbejde, som snart gjorde hans Navn bekjendt. Hans formaaende Venner skaffede ham en Ansættelse som Lærer i Statsvidenskab ved Universitetet i Wien, og hans Stilling syntes nu sikret for Livet; men han tog ikke i Betænkning at sætte den paa Spil ved med Begejstring at kæmpe for de frisindede Ideer, som den unge Generation bar frem til Strid mod det bestaaende. Hans vindende Ydre, hans glimrende Veltalenhed skaffede ham snart en uimodstaaelig Indflydelse paa hans unge Tilhørere; uden Frygt og uden ringeste personligt Hensyn ivrede han mod de forældede Regeringsformer og Traditioner. Selv direkte Befalinger formaaede ikke at afholde ham fra at angribe Institutioner som Dødsstraffen, Tortur, Klostrenes Asylret o. s. v. Mægtige Fjender forenede sig om at styrte ham — da Kejserinde Maria Theresia lærte ham personlig at kjende. Den Dristighed, hvormed Sonnenfels forsvarede sin Overbevisning, hans Troskab imod den, hans begejstrede, aabne Væsen indtog Kejserinden saaledes for ham, at hun lod ham sige: «Han skulde kun vedblive at arbejde for de Grundsætninger, som han ansaa for de rigtige». Og fra den Tid beholdt Sonnenfels stadig Kejserindens Gunst.

hjælper ham ikke — han er Fange og kan ikke slippe bort fra sine 10 Grenaderer, der have det Hverv at passe paa ham. Fyrst Kaunitz har aldrig tvivlet paa, at han var Beaumarchais, men han tvivler meget paa Redeligheden af hans Hensigter, paa Sandfærdigheden af hans Udsagn, og for at komme til Klarhed om i det mindste en Del af Historien forlanger Fyrsten Oplysninger af Øvrigheden i Nürnberg om Begivenheden i Leichtenholz.

Disse Oplysninger blive ham tilstillede i Form af Protokollerne, der bleve affattede i Neustadt og Nürnberg den 14de og 15de Avgust, tilligemed en Skrivelse, hvoraf vi hidsætte et Uddrag.

«Naadigste Fyrste.»

«Deres Excellence har meddelt os Hendes kejserlige Majestæts Ønske at erholde Underretning om det sande eller ubegrundede i en Erklæring, afgivet af en fransk Adelsmand, kaldet Ronac, der foregiver at være bleven overfaldet af Røvere i Skoven Leichtenholz; tillige har Deres Excellence opfordret os til at lade paagribe en vis jødisk Bogtrykker fra Amsterdam, der sagdes at ville lade et Skrift trykke her, eller i Schwabach, eller et andet nærliggende Sted, hvilket Skrift var farligt eller fornærmeligt for Hendes kejserlige Majestæt. For at bevise vor Hengivenhed og vor Iver i Hendes Majestæts Tjeneste have vi efter bedste Evne bestræbt os for at udføre det dobbelte Hverv, der er blevet os paalagt.

Vi have da ikke alene optaget Vidneforklaring af en vis Konrad Gruber, Vært i Hotellet «den røde Hane», hvor bemeldte Ronac har opholdt sig efter det foregivne Overfald, men vi have ladet anstille de omhyggeligste Undersøgelser saavel her som i vort Universitet i Altdorf angaaende Tilstedeværelsen af en fremmed Bogtrykker, dog uden at opdage det mindste Spor af en saadan.

Ovennævnte Ronacs Fortælling, sammenholdt med den af Postillonen, som kjørte for ham, afgivne Vidneforklaring,

frembyder saa mange Usandsynligheder, at det foregivne røveriske Overfald maa være at betragte som en ren Opfindelse.

Hermed følge de forskjellige Protokoller med Vidneforklaringerne, som de ere afgivne af Postillonen, Værten og Mr. de Ronac selv».

Disse Aktstykker tjente ikke til at berolige Fyrst Kaunitz's Tvivl; han vedblev al holde Beaumarchais under Bevogtning af de 10 Grenaderer og meddelte den østerrigske Gesant i Paris sin Mistanke. Flere Omstændigheder syntes ham paa det tydeligste at bevise, at i det mindste Historien om Overfaldet var fuldkommen opdigtet — sandsynligvis i den Hensigt at gjøre sig interessant ved at have udført Underværker i sin Konges Tjeneste — saaledes den utrolige Nøjagtighed og Omstændelighed, hvormed de forskjellige Banditers Signalement var angivet: Hvilket Menneske, der svæver i yderste Livsfare, ser sig i Stand til at beregne, at den ene af hans to Modstandere er omtrent 5 Fod 2 Tommer høj, eller til at beskrive begges Dragter og Udseende lige indtil Haarets og Parykkens forskjellige Farver og Hestens Blis i Panden? Fyrst Kaunitz kom til samme Slutning som Postillonen: At Mester Figaro havde brugt sin Barberkniv til at give sig nogle ubetydelige Rifter med, som dog ikke vare dybere, end at de ved Hjælp af lidt engelsk Plaster vare fuldkommen helbredede, da han kort Tid efter gjorde Kejserinden sin Opvartning i Schønbrunn.

Men Fyrst Kaunitz bliver ikke staaende herved. Han mistænker Beaumarchais for selv at være Forfatter til den Brochure, hvilken hans Sendelse gik ud paa at tilintetgjøre. Ingen har nogensinde set den foregivne italienske Jøde; hans Existens er alt andet end bevist —; kun figurerer hans Navn — eller Navne — som Underskrift under en Kontrakt mellem ham og Beaumarchais, som denne sender til Ludvig XVI ved Underhandlingernes Slutning; men dette Dokument er affattet i saa fornærmelige Udtryk, om-

taler Angelucci paa en saa haanlig og foragtelig Maade, at det bliver meget usandsynligt at denne, i Fald han virkelig har existeret, skulde have underskrevet et saa lidet diplomatisk Dokument. Dertil kommer det besynderlige Forslag, som Beaumarchais gjør Kejserinde Maria Theresia. Hvis Brochuren er en andens Arbejde, er det uforstaaligt, at Beaumarchais efter al sin Anstrængelse for at tilintetgjøre den alligevel ønsker at se den trykt og udbredt; er den derimod hans egen, kan det tænkes, at han har Interesse af at lade den komme frem i omarbejdet Skikkelse og renset for Angrebene paa Dronningen, som han maaske fortryder eller frygter for at lade Ludvig XVI se.

Kaunitz bemyndiger den østerrigske Gesant i Paris til at give en Fremstilling af disse Punkter ved det franske Hof; af dets Bestemmelse skal det afhænge, om man i Wien skal anlægge Sag imod Eventyreren, om han skal sendes til Frankrig under sikker Bevogtning, eller om man, i Fald det skulde være Hans Majestæt, Kongen af Frankrigs Ønske, skal tilbagegive ham hans Frihed.

Saa mærkelig det end kan synes, bestemte man sig i Frankrig for det sidste Alternativ. Ludvig XVI bevidner Kejserinden sin Tak for den Omhu for hans Interesse, som hun havde vist ved at forsikre sig en Personlighed, »hvem sammenstødende Omstændigheder have givet Skin af Mangel paa Loyalitet«, men forlanger, at man skal sætte hans Agent i Frihed, hvilket derpaa sker. Marie Antoinette skriver til til sin Moder: »Jeg havde nær glemt at omtale Beaumarchais; Kongen anser denne Mand for at være forstyrret uagtet hans store Begavelse, og jeg tror, at han har Ret heri«. Mr. de Sartines tilstaar, at han fra Begyndelsen af har antaget Historien om Røverne for opdigtet, at han vel har tænkt sig Beaumarchais's Rejse til Wien som forudbestemt og beregnet paa at erhverve sig en Belønning af Maria Theresia, samt at den Tanke, at Beaumarchais selv kunde være Forfatter til Pamfleten, ikke er ham fremmed, da ingen uden Beaumar-

chais, som anmelder den og tilbyder sin Tjeneste imod den, nogensinde har hørt eller erfaret noget om dens Tilværelse. Men han anfører til Beaumarchais's Forsvar: at han vel næppe med Bevidsthed om et saadant Forræderi mod den franske Konge vilde have henvendt sig til dennes Svigermoder; at Brochuren indeholder en Del Sigtelser og Fornærmelser mod Folk, som vitterlig vare Beaumarchais's Venner, medens en Fjende af ham, Hertugen af Aiguillon, bliver omtalt med Høflighed; at endvidere det ene af Fyrst Kaunitz's Anklagepunkter: den utrolig korte Tid, i hvilken Beaumarchais har udført sine Heltegjerninger, falder til Jorden, naar man véd, at han i Virkeligheden er afrejst fjorten Dage inden den kongelige Ordres Udstedelse.

Altsaa blev Beaumarchais sat i Frihed den 17de December 1774 paa den franske Regerings Forlangende. Han rejste strax til Paris og præsenterede sin Regning for Ministeren. Den beløb sig til ikke mindre end 2,738 Guineer*), hvilken Sum blev ham betalt efter kort Tids Forløb. Kongen ytrede intet Ønske om at se Brochuren**); Mr. de Sartines, som i Følge sine private Udtalelser delte Fyst Kaunitz's Anskuelser, vogtede sig vel for at drage en saa mislig Sag frem for Lyset, Angeluccis' Navn blev aldrig nævnet, ligesom denne selv naturligvis aldrig senere kom til Syne. Beaumarchais var dristig nok til at forlange Oplysning om Grunden til sin Arrestation i Wien og fik til Svar: «Kej-

*) Her tilføjer Mr. Huot: Mere end 150,000 Francs i vore Penge.

**) Originalen til den saa meget omtalte Brochure blev af Hoffet i Wien tilstillet Politidirektør de Sartines, men er nu rimeligvis forsvundet, i det mindste har Prof. Geffroy ikke, trods nøjagtige Undersøgelser, kunnet finde Spor af samme. Derimod findes der endnu en Kopi af samme Skrift i Wien, og v. Arneth giver i sin ovennævnte Afhandling p. 23—28 et Resumé af Pamfletens faktiske Indhold; paa Grund af sine Gemenheder egner den sig nemlig efter v. Arneths Mening ikke til at gjenvives i sin Helhed. Endelig har Prof. Geffroy i: «Revue critique» (Nr. 27, Aarg. 1870) meddelt enkelte Fragmenter.

serinden maa have anset Dem for en Bedrager». Den 3dje Oktober skrev Fyrst Kaunitz til sin Gesant: «Jeg vil ikke tale mere om den taabelige Historie med Sieur de Beaumarchais; den er nu sluttet for vort Vedkommende, da den Gavtyv er rejst, og jeg har sendt ham en Gave af 1,000 Dukater, en Foræring, der syntes mig passende for Kejserinden, omendskjønt den Person tilvisse hverken er den Møje eller de Penge værd, som han har kostet os».

Det sidste Aktstykke i denne indviklede Sag er en lang Memoire, forfattet af Beaumarchais efter hans Tilbagekomst til Frankrig og stilet til Ludvig XVI, hvori han gjør Forsøg paa at bringe Sammenhæng i de modsigende Udsagn, hvori han har indviklet sig. Et af disse Forsøg gaar ud paa at bortforklare det i Sandhed forbavsende, at hans Beretning til Borgemesteren i Nürnberg skildrer to Banditer, hvoraf den ene har et jødisk Udseende og hedder Angelucci, medens den anden bærer Navnet Hatkinson. «Dette», siger Beaumarchais i sin Memoire, «forekommer mig at være et Mesterstykke af Konduite. Da jeg ankom til Nürnberg, gav jeg Angeluccis Signalement i Stedet for Røvernes, da det jo var af langt større Vigtighed at faa ham arresteret end dem». Saa snildt nu end dette Forsvarskrift er affattet, formaar det dog ikke at svække Virkningen af Fyrst Kaunitz's slaaende Logik, saa meget mere som der aldrig senere saas Spor af Brochuren eller dens Forfatter, uagtet ikke en eneste af de Forholdsregler, som Beaumarchais havde anbefalet som aldeles nødvendige for at forhindre fremtidige Angreb fra denne Kant, blev iagttaget; enkelte uforsigtige Ytringer i Digterens Brevvexling med Sartines — som hans Forsikring i Beretningen fra Amsterdam, at «han vilde indestaa med sit Liv for, at Brochuren var tilintetgjort til det sidste Bogstav», en Forsikring, der, som Kaunitz bemærker, vil være umulig at afgive for nogen anden end den, der som Forfatter har Manuskriptet og de trykte Kopier i

Besiddelse, — synes endog at fjerne den sidste Tvivl, der kunde komme Figaros Digter til Gode.

III.

Saaledes endte dette Intriguespil, der i og for sig afgiver et saa betegnende Exempel paa Tilstandene i det gamle Régimes sidste Tid. Men Digterens senere Liv er ogsaa rigt paa Hændelser, der føje Details til Billedet og saaledes bidrage til Forstaaelse af de Aarsager, der snart skulde resultere i store Begivenheder; vi anføre her et Par af dem.

Beaumarchais havde ingenlunde tabt sin Konges Gunst; tværtimod, allerede det følgende Aar benyttede man ham atter i en hemmelig Sendelse, hemmelig, fordi han som «blâmé» ikke kunde optræde offentlig i Egenskab af Regeringens Agent. Fra nu af stiger han i Yndest og Tillid hos Ministeren og Kongen, ja udøver endog den største Indflydelse paa denne: det er Beaumarchais, der endelig besejrer den franske Regerings Ubestemthed og Vaklen i en Sag, der faar en afgjørende Betydning for Verdensfremtiden — han bevæger nemlig Kongen til at yde de amerikanske Kolonier Understøttelse i deres Kamp for at opnaa Uafhængighed.

I 1775, da Striden mellem England og Nordamerika var i Færd med at gaa over til aaben Kamp, befandt Frankrig sig i en Stilling, som ikke gjorde det raadeligt for det uforbeholdent og aabenlyst at slutte sig til Amerikas Sag. Frankrigs Deltagelse i Syvaarskrigen havde kun bragt det Tab. Dets Flaade var ødelagt, dets Hær opløst, flere af dets oversøiske Besiddelser vare komne i Englands Vold, der i det hele taget førte Sejerherrens Sprog lige over for Frankrig og ydmygede det paa forskjellig Maade. Man stod altsaa i Frankrig med al sin Sympathi paa Amerikas Side; man haabede paa Hævn over England, men vovede ikke at tage aktiv Del i Striden — i det mindste ikke endnu. Ludvig XVI

var fredsommelig og frygtsom af Karakter, Finantserne vare i Uorden, selve den Grundvold, hvorpaa Kongedømmet hvilede, allerede usikker: Regeringen tøvede og vaklede. Men Folkestemningen i Frankrig var ubetinget for Understøttelse af Amerika, og Beaumarchais gjorde sig til Tolk for Folkestemningen. Han indsendte det ene Skrift efter det andet til Regeringen, hvori han udviklede de Fordele, som Frankrig kunde høste ved at tage sig af Amerikas Sag, og angav tillige en Maade, hvorpaa denne Hjælp kunde ydes uden derved at udsætte Frankrig for en Krig, hvortil Øjeblikket ikke var gunstigt.

Det Forslag, han stillede, blev antaget. Det gik ud paa, at Frankrig skulde understøtte Kolonierne hemmelig, det vil sige, ved Hjælp af en Agent, der, forsynet med de fornødne Midler af den franske Regering, i sit eget Navn og altsaa under Skin af et privat Handelsforetagende skulde tilføre Amerika Krigsmateriel og anden Forsyning, medens den franske Regering officielt holdt sig udenfor Sagen og efter at have ydet det fornødne Tilskud unddrog sig ethvert Ansvar eller Risiko ved Foretagendet.

Dette Forslag blev altsaa antaget: den 10de Juni 1776 erholdt Beaumarchais en Kapital paa en Million af Staten, og grundlagde derved et Handelshus, der ved sine Forsendelser af Vaaben og Munition satte Amerika i Stand til at optage Kampen med Moderlandet. Han var altsaa nu i Besiddelse af en Statshemmelighed, hvis Opdagelse vilde have havt de sørgeligste Følger for Landet; han var den, til hvem en Sag af saa yderlig Vigtighed var betroet, at Kongens og Statens Velfærd syntes at afhænge af ham; alligevel var han endnu ikke befriet fra dén vanærende Dom, som Parlamentet Maupeou havde udtalt over ham; thi skjønt dette Parlament havde ophørt at existere, idet Ludvig XVI, skræmmet ved stedse lydeligere Fordringer om dets Fald, havde opløst det og kaldt de gamle Parlamenter tilbage, stod dog Dommen endnu ved Magt, indtil det i September 1776 lyk-

kedes Beaumarchais at faa den annulleret. Mængden, som dengang havde hujet og raset, jublede nu; den bar Beaumarchais i Triumf fra Retssalen til hans Vogn — og Beaumarchais belønnede den ved at offentliggjøre en Tale, der havde været bestemt til at holdes for Retten, og som under Skin af at angribe det besejrede Parlament Maupeou, i Virkeligheden angreb hele det endnu bestaaende Retssystem, paaviste dets Mangler og dets Misbrug og saaledes for første Gang gav Folket Syn paa Trangen til en gjennemgribende Reform.

Som Chef for et storartet kommercielt Foretagende var Beaumarchais ret i sit Element. Han befandt sig nu paa sin Lykkes Tinde: han var rig, hædret og populær, og Beaumarchais ansaa ikke Populariteten for det ringeste af disse tre Goder. Derfor se vi ham midt under sine udstrakte Handelsforetagender og dristige Spekulationer, medens hans Handelsskibe danne en hel Flaade, der senere tager aktiv Del i den paafølgende Kamp mellem England og Frankrig, beskæftige sig med Literaturen. I Aaret 1778 forfattede han — Lystspillet «Figaros Bryllup».

Det blev læst og ansat til Opførelse paa Théatre français i Aaret 1780. Dets Opførelse blev imidlertid forbudt gjennem Censuren; men Paris, som for fem Aar siden havde jublet ved Opførelsen af «Barberen i Sevilla», var i højeste Grad nysgjerrig og længselsfuld efter at gjense sin Yndling og bestormede Kongen i den Grad med Bønskrifter og Ansøgninger, at Ludvig XVI besluttede selv at undersøge, hvorvidt Censuren var begrundet. Han lod sig da Stykket forelæse; men under Læsningen syntes han bestandig at blive mere og mere misfornøjet og tilsidst, da det kom til Figaros Monolog, der angriber forskjellige Statsinstitutioner og slutter med en Tirade mod Statsfængslerne, rejste Kongen sig og udbrød heftig: «Det er afskyligt, utilladeligt! Det Stykke skal aldrig blive opført! Naar dets Opførelse ikke skulde være en Inkonsekvens, der vilde sætte Riget i Fare, maatte man først have jævnet Bastillen med Jorden!» «Stykket vil altsaa ikke

blive spillet?» spurgte Dronningen. «Det skal aldrig blive spillet;» gjentog Kongen; men Beaumarchais havde svoret, at det skulde blive opført, og det var ikke vanskeligt at forudsige, hvem af disse to der vilde blive den stærkeste. Rigtignok maatte han i hele 6 Aar anvende alle mulige Kunstgreb og Intriguer, inden Maalet blev naaet. «Figaros Bryllup» maatte ikke spilles, men Oplæsning af det kunde ikke forhindres, og netop paa Grund af Kongens Forbud fik det forøget Tillokkelse — Beaumarchais forstod at pirre Nysgjerrigheden ved at forelæse enkelte Partier hist og her, for en udvalgt Kreds — det nye Stykke blev snart et staaende Konversationsthema i de fornemme Cirkler. Begjæringer og Bønner om at forelæse det strømmede ind til Beaumarchais — pludselig gjemte Forfatteren sit Manuskript under Laas og Lukke, da han, som han sagde, «frygtede for at paadrage sig den kongelige Vrede ved at gjøre et Skuespil, som havde havt det Uheld at mishage Hs. Majestæt, yderligere bekjendt;» naturligvis blev der nu en sand Væddekamp for at opnaa den Gunst, som Forfatteren nægtede med saa stor Snildhed. Prinsessen af Lamballe f. Ex. fik to Gange Afslag; først da hun for tredje Gang bønfaldt Sieur de Beaumarchais om Æren af hans Besøg, blev den hende tilstaaet.

Det gik da saa, at Paris i Foraaret 1782 fik Besøg af Greven og Grevinden du Nord (Storfyrsten af Rusland, senere Paul I). Man skulde more de høje Gjæster — følgelig blev Beaumarchais opfordret til at læse «Figaros Bryllup», og Følgen heraf var et Tilbud fra Kejserinde Katerina II om at lade Stykket opføre i St. Petersborg. Benyttende sig af eller truende med dette Tilbud lykkedes det næsten Beaumarchais at føre sin Vilje igjennem; der var dog ikke Tale om en offentlig Opførelse, men om en Forestilling i Versailles, ved hvilken Skuespillerne fra Théatre français skulde opføre «Figaros Bryllup». Men i det sidste Øjeblik, da allerede «sex Hundrede Eqvipager rullede hid fra alle Paris's Kvarterer»

indtraf et Budskab fra Kongen, der gjentog Ordren: at Stykket ikke maatte spilles.

«Misfornøjelsen steg nu til en saadan Højde», skriver en samtidig, «at Ordene Tyranni og Undertrykkelse ikke bleve udtalte oftere eller med mere Voldsomhed i de Dage, der gik umiddelbart forud for Tronens Fald end nu i Anledning af Forbudet mod et Lystspil, som Paris var opsat paa at faa at se».

Maaske har dette indvirket paa den vaklende Konge, maaske er det lykkedes Marie Antoinette, som synes at have fundet Behag i «Figaro», at fravriste ham hans Samtykke — vist er det, at «Figaros Bryllup» tre Maaneder efter den her fortalte Hændelse blev opført med Kongens Tilladelse hos Greven af Vandreuil paa hans Landsted i Gennevilliers. Hele Hoffet og Dronningen bivaanede Opførelsen af et Skuespil, som Kongen havde erklæret «afskyligt og utilladeligt». Fra nu af blev det stadig vanskeligere at modstaa det store Publikums voxende Utaalmodighed; — i April 1784 blev «Figaros Bryllup» opført paa Théatre français — man véd med hvilket Resultat.

Imidlertid angrede Ludvig XVI, som aldrig forstod at ville noget med Fasthed og Konsekvens, snart den givne Tilladelse; hans Uvilje mod Forfatteren steg og ventede kun en Lejlighed til at bryde ud. Lejligheden kom. I Bladet Journal de Paris blev der stadig rettet anonyme Angreb mod Beaumarchais, som en Tid lang besvarede dem med Ro; men endelig undslap der ham følgende Ytring: «Naar jeg har besejret Løver og Tigre for at faa min Komedie opført, skal jeg nu være nødt til at kæmpe mod Nattens laveste Kryb» —

Beaumarchais's Fjender rapporterede disse Ord til Kongen med den Tilføjelse, at der med Ordene «Løver og Tigre» umulig kunde være ment andre end Kongen og Dronningen selv. Ludvig XVI sad ved Spillebordet, da Meddelelsen blev gjort ham, og han skrev øjeblikkelig en Ordre med Blyant og paa Bagsiden af et Kort: at man skulde arrestere Beau-

marchais og føre ham til Fængslet Saint-Lazare. Dette Fængsel blev benyttet som et Slags Forbedringsanstalt for moralsk fordærvede unge Mennesker, og der var altsaa tillige noget latterliggjørende ved den Straf, der overgik den 53-aarige Digter. Hans Indespærring varede i fem Dage. I Begyndelsen lo Paris ved at tænke sig Forfatteren til Figaro blandt den umoralske Ungdom; snart forvandlede Latteren sig til Knurren, til Indignation. Enhver følte sig truet paa sin personlige Frihed og sin Værdighed. Bevægelsen voxede, Vredesudbrudene bleve lydeligere; Kongen tabte Modet og skyndte sig at gjøre den Uret god igjen, der var tilføjet Beaumarchais, og naturligvis overskred nu den Oprejsning, der blev ham til Del, al rimeligt Maal og Grænse. Der blev berammet en Festopførelse af «Figaros Bryllup», ved hvilken Hoffet og alle Ministrene vare til Stede; «Barberen i Sevilla» blev spillet i Trianon med Dronningen som Rosine og de øvrige Roller besatte med andre Medlemmer af den kongelige Familie, og man indbød Forfatteren til at overvære Forestillingen; endelig blev der tilstillet Beaumarchais andre og solidere Beviser paa hans Suveræns Velvilje.

I Anledning af Beaumarchais's Skribentvirksomhed og paa Grund af den Virkning, som «Figaros Bryllup» havde paa Masserne, er det blevet sagt om ham: «Han var paa sin Maade en stor Revolutionær». De Loménie benægter dette og anfører Ytringer spredte omkring i Beaumarchais's Skrifter, der langt snarere antyde konservative Tendenser; desuden, siger han, besad Beaumarchais, da han forfattede «Figaros Bryllup», en Formue af flere Millioner, han var anset og hædret — saadanne ydre Forhold føde ikke revolutionære Tilbøjeligheder. Det synes endog, at han senere — og det paa en Tid, da der var Livsfare forbundet med en saadan Oprigtighed — forsvarer denne sin politiske Overbevisning i Skrift og Tale. Hvorledes skal man kunne forklare sig denne tilsyneladende Uoverensstemmelse? Vistnok kun ved at tænke sig Beaumarchais som den, der med Forretningsmandens sikre Øje

griber og benytter hver Chance, og hvis overlegne Begavelse sætter ham i Stand til at forstaa og tilfredsstille Tidens Fordringer — rigtignok ikke med anden Begejstring for Sagen end den, der har sin Oprindelse i den haardnakkede Energi, hvormed han besejrer enhver Modstand.

Alligevel er der Træk i hans Karakter, der formilde dette Billede; han er trofast i sit Venskab, og der siges, «at ingen, som engang havde været Beaumarchais's Ven, kunde blive fjendtlig stemt imod ham;» hans Opførsel mod sin Familie er hævet over al Dadel. Hans gamle Faders Breve udtale den mest rørende Hengivenhed og Stolthed over den berømte Søn, medens de paa samme Tid tydelig vise, at denne, i Stedet for at skille sin Skæbne fra sin tarvelige Slægts, af al Magt søgte at drage sin Familie op med sig, bevarede en varm Kjærlighed til den og senere blev dens trofaste og ædelmodige Støtte. Utallige Smaatræk, der vise stor Godmodighed og Hjælpsomhed, findes spredte i de Loménies udførlige Levnetsbeskrivelse. Beaumarchais var tre Gange lykkelig gift, og hans Enke er utrøstelig ved hans Død; en Rest af Barnlighed giver sig endnu i hans sidste Tid til Kjende ved den bekjendte Indskrift paa hans Hunds Halsbaand: Je suis Mlle Follette; Beaumarchais m' appartient. Nous demeurons sur le boulevard. (Jeg er Mlle Follette, Beaumarchais tilhører mig. Vi bo paa Boulevarden).

O. L.

Fyrst Radzivill, kaldet „Kjære lille Herre“.*)

Aaret 1781 var et ganske mindeværdigt Aar for Novgorodek, thi der holdtes dengang en Landdag, paa hvilken det gik særdeles livligt til. Nogle Tusinde Adelsmænd strømmede sammen for at vælge en Landskriver. Efter Hr. Tadeus Danejkos Død havde Fyrst Voivoden af Vilna**) opstillet Hr. Rejten som Kandidat. Denne Mand var en Broder af den afdøde Tadeus, som havde været almindelig elsket i hele

*) Brudstykke af »Erindringer« udgivne af Severin Soplika, Mundskjænk i Pernau (Paris 1839), oversat paa Tysk og udgivet af R. Roepell i Sybel's »Historische Zeitschrift«, 15de Aargang 4de Hefte 1873. Udgiveren bemærker, at disse »Erindringer« ikke ere Memoirer i den strenge historiske Betydning af Ordet, men at de ere et Værk af Grev Heinrich Rzevuski, der her har givet os et med Mesterhaand udkastet Billede af det polske Liv for omtrent 100 Aar siden. Dette Billede, der er malet efter Traditionen, er saa anskueligt, at den egentlige Historieskrivning sjeldent formaar at give et saadant. — Dette Tidskrifts Redaktion vil henlede Læsernes Opmærksomhed paa, at denne Landdag blev afholdt 9 Aar efter Polens første Deling. Saaledes gik det altsaa til paa en polsk Landdag, medens Russerne holdt hele Polen besat, og paa lignende Maade gik det til ved de polske Rigsdage — en god Kommentar til Polens Skæbne.

**) Fyrst Karl Radzivill fød 1734 † 1790. Som Arving til en kolossal Formue og opvoxet uden en ordentlig Opdragelse lod han fra Ungdommen af sine Indfald, Luner og Lidenskaber hensynsløst have frit Løb og blev paa Grund heraf en af sin Tids originaleste Personligheder. Sammenlign Rulhière, Oeuvres (Paris 1819) 2, 49.

Voivodskabet, og da Valgene hos os sædvanlig skete enstemmig, saa faldt det ingen ind, at der var nogen, som sammen med den ovennævnte Kandidat vilde bejle til dette Embede. Denne Gang skulde det dog blive Tilfældet. Deres Naader, de Herrer Niesiolovski og Felenski, af hvilke den første var Voivod, den anden Kastellan i Novgorodek, ærgrede sig nemlig over, at de ikke havde den mindste Indflydelse paa deres eget Voivodskabs Landdage, og at de for at bevare nogen Anseelse vare nødte til lige over for Fyrst Radzivill at spille de underdanige Tjenere hvad enten de vilde eller ei. Da nu Familien Rejten med sit talrige Slæng førte an i det Radzivillske Parti, gjorde Hans Naade Niesiolovski sig Umage for at bringe Splid ind i Partiet og overtalte Hr. Kasimir Haraburda, som var gift med Rejtens kjødelige Søster, til selv at søge Embedet. Men dette vakte ikke ringe Fortrydelse i Voivodskabet, da Svoger stod imod Svoger, og den ene søgte at skade den anden. Begge Partiers Venner anstrængte sig for at gjøre det indlysende for Hr. Haraburda, at han endelig ikke maatte tilføje sin Svoger en slig Uret, da man allerede forskjellige Steder nogle Gange havde drukket paa Hr. Rejtens Sundhed som tilkommende Landskriver, og Hr. Haraburda jo heller ikke fra Begyndelsen af havde havt noget herimod. Man forestillede ham, at alle vare kjede over denne Familietvist, og at han dog til syvende og sidst ikke vilde kunne sætte sit Valg igjennem lige over for Hr. Michael Rejten. Alle de Anstrængelser, der bleve gjorte, vare imidlertid til ingen Nytte; engang, da Adelen i Novgorodek paa Portiuncula's Dag (den 2den Avgust) strømmede sammen til Bernhardinerklostret og med dem begge Svogrene, gjorde man sig Umage for at faa dem forligte. Men da Hr. Haraburda begyndte at rive Svogeren i Næsen, dels at han havde forurettet ham, da han udbetalte ham Medgiften, dels at han ikke forstod sig noget paa Landets Lov og Ret, og at det passede sig bedre for ham at sidde ved Kortspillet end at studere sig træt paa Dokumenter, og endelig at han Hara-

burda, omendskjønt Hr. Michael gav sig af med at smigre i Niesviesc*), alligevel kun satte sin Lid til sine egne Venner, der ikke vare afhængige af noget Menneske i Verden, trak Hr. Michael Sabelen, og hvis Bernhardinerne ikke havde ført Hr. Haraburda udenfor, medens Adelen samtidig beroligede Hr. Michael, vilde Refektoriet være bleven plettet med Blod.

Der var nu slet ingen Sandsynlighed mere til Stede for at faa de to forligte, og Tiden, da Landdagen skulde holdes, nærmede sig, men da skete der just noget, som indgød Hans Naade Voivoden af Novgorodek godt Haab, og som ikke bidrog lidet til at gjøre Hr. Haraburda standhaftig. Det var den Fremgangsmaade, som Fyrst Voivoden af Vilna viste imod den velædle Hr. Josafat Tryzna, Taffeldækker (Truchsess) i Novgorodek, thi denne Fremgangsmaade oprørte ogsaa mange, der vare ivrige Venner af Radzivill, og det Parti, der var fjendligsindet imod Fyrsten, forstod ypperlig at drage Nytte heraf. Tryzna var fattig, men den sidste Ætling af et gammelt Hus, der endog var beslægtet med selve Radzivill. En Dame af dette Hus havde ved sit Giftermaal med en Radzivill bragt Naliboki**) til denne Familie, og den større Del af Klostret Zuroviec's Godser var en Gave fra en Tryzna, en af Hr. Josafats Forfædre; i Suranianer-Psalmebogen blev der mindet om ham ved følgende Ord: »Hvo kjender ikke, at Hr. Tryzna var en from Mand«. Nu for Tiden ejede Hr. Taffeldækkeren slet intet uden den Sum, for hvilken han havde faaet Pant i Koldyczev, et af Radzivills Godser. Pantet var rigtignok saa fordelagtigt som vel muligt, og en anden vilde vel ogsaa have samlet sig en kjøn lille Formue ved det; men Pengene løb bort mellem Fingrene paa Hr. Tryzna; »Mathias arbejdede, Mathias spiste«, og hyppig spiste han mere, end han arbejdede. Ogsaa et Par Tusinde, som jeg havde

---

*) Radzivills Residens.

**) Naliboki i Voivodskabet Novgorodek.

staaende hos ham, har han taget med sig til den anden Verden; men jeg skal sikkerlig ikke huske det paa Dommens Dag; thi jeg har spist mangen en Skjæppe Salt med ham og drukket mer end et Fad Vin ud sammen med ham. Da han med Undtagelse af en eneste Datter ingen Børn havde, og hans Familie saaledes uddøde med ham, og da Frøkenen, smuk som hun var og tilmed af en saa god Familie, intet Udstyr behøvede for at gjøre et godt Parti — hun blev da ogsaa senere gift med den meget ansete Mand Cyruc fra Vitepsk, Starost i Czuchloviec — var det for vor Hr. Taffeldækker en afgjort Sag, at han ikke behøvede at have nogen Sorg med Hensyn til Fremtiden. Hr. Tryzna var vennesæl, munter, men undertiden ogsaa ret heftig. Da skete det engang i Høstens Tid, at Voivoden af Vilna uden i Forvejen at underrette ham derom pludselig som et Lyn med et stort Jagtfølge slog ned paa hans Enemærker for efter Hjertenslyst at jage i Skovene ved Koldyczev. Hr. Tryzna havde givet sin Forvalter Befaling til at sætte Høstfolkene i Arbejde, og han vilde just selv begive sig ud i Marken, da Klappernes Førere til Hest kom sprængende og opfordrede ham til at sende sine Folk ud som Klappere til Skoven i Stedet for at gaa til Høstarbejdet. Da Førerne nu vare simple og lidet varsomme Folk, forebragte de deres Opfordring paa en saa grov Maade, at han blev utaalmodig. Han nægtede at give dem Folk, overfusede dem selv, og han skal i Følge deres Udsagn have sagt, at hvo, der jagede i Høstens Tid, ikke kunde være rigtig i Hovedet. Efter Klappernes Tilbagekomst udbredte denne Historie sig videre blandt de forskjellige Kredse af Fyrstens Underordnede, og jo oftere den blev fortalt, desmere blev der sat til. Tilsidst fortalte Hr. Mikusch, Fyrstens Sekretær, den til Fyrsten selv, fordi han vilde hævne sig paa Hr. Tryzna; han var nemlig vred paa denne, fordi man havde vist ham Vintervejen, da han optraadte som Frier til Hr. Tryznas Datter. Fyrsten kom i saa stærk Bevægelse herover, at han, hvad nogle, der havde været til

Stede, forsikrede mig, blev fuldstændig maalløs i saa lang Tid, som der kan gaa med til et Par «Ave Mariaer», hvorpaa han begyndte at brøle saa stærkt, at Skoven ved Koldyczev skjælvede. I sin utæmmelige Heftighed befalede han, at Hr. Tryzna strax skulde opsiges og jages bort fra Godset. Dette blev ogsaa paa Øjeblikket udført og oven i Kjøbet med stor Haardhed. Hr. Tryzna, der var bange for sit Skind. flygtede bort og fik ikke andet med sig, end hvad han gik og stod i, og det var tilmed en Lykke, at hans Hustru og Datter vare kjørte til Pinsk for at faa Syndsforladelse og bede til den indviede Bobola*). Kort sagt han flygtede til Fods til Egnen ved Racov; derfra tog han paa en Vogn til Novgorodek og indleverede en Klage til Slotsretten over Fyrsten paa Grund af Kontraktsbrud og voldsom Forstyrrelse af hans Besiddelsesret.

Da det kom til Proces, maatte jeg staa paa Fyrstens Side, og jeg har endog med Taarer i Øjnene beklaget dette lige over for Hr. Taffeldækkeren, idet jeg bad ham om Forladelse for, at jeg efter min Pligt maatte anstrænge mig for at faa ham dømt; thi jeg vidste meget vel, at vor Sag var en daarlig Sag, men hvad skulde jeg gjøre; «dens Brød, jeg æder, dens Vise jeg kvæder». I Virkeligheden fortænkte Hr. Taffeldækkeren mig heller ikke deri, og da alt var til Ende, hørte han ikke op med at beære mig med sit Venskab, idet han vel vidste, at jeg af Pligtfølelse imod min Herre og Velgjører havde bragt min egen Overbevisning som Offer. Jeg forstod ogsaa at berolige min Overbevisning, thi i den Konference, der gik forud for Processen, sagde jeg ligefrem til den velbaarne Hr. Radiszevski, Fanebærer i Starodeck og tillige Fyrstens Generalbefuldmægtigede, hvor ringe Tiltro jeg havde til vor Sags Retfærdighed; men han viste mig strax paa den rette Vej, idet han sagde til mig: «Det er Herrens Sag at føre Fyrstens Sag og at forsvare den og ikke selv at for-

*) Den hellige Joseph, der blev myrdet i Vitepsk.

værre den; derfor bliver Herren betalt». Og dermed lukkede han Munden paa mig. — Da det nu kom til Proces, var det os magtpaaliggende at faa den bragt for Landretten, thi i Slotsretten for Novgorodek havde Voivoden Jurisdiktionsmyndighed, og han afsagde Dommen ved sin delegerede Underdommer; desuden kunde vi gjøre os noget Haab for Landretten; men der gaves intet Middel til at faa Sagen bort fra Slotsretten, da den første Anklage var rejst for denne; desuden hørte Sagen i Følge sin Natur paa Grund af haandgribelig Forstyrrelse i Besiddelsesretten ind under Slotsretten; om endskjønt jeg altsaa hævdede, at der allerede fra vor Side var indgivet et Andragende til Domstolen om at faa en Kjendelse angaaende Sagens Værneting (pro determinatione fori), tog Slotsretten aldeles intet Hensyn hertil, men lod Sagen have sin Gænge. Jeg maatte give efter, og Hr. Taffeldækkeren fik en Dom over Fyrsten. Hvad hjalp det? Den Stakkel, der var sat ud paa Gaden, glædede sig vel over Dommen, men Fyrsten beholdt Koldyczev. Ved den næste Indstævning forsøgte jeg at gaa en anden Vej, da jeg erkjendte, at jeg ikke havde noget Middel til at faa min første Paastand om, at det var et galt Forum, Sagen var indbragt for, fremmet. For at sætte Retten ud af Stand til at afsige en Kjendelse gjorde jeg Indsigelse imod den ene af Dommerne, idet jeg sagde, at han var i Slægtskab med Klageren. Slægtskabet var meget fjernt, thi Hr. Cajetan Uzlovski, den Slotsdommer, hvem jeg nedlagde Indsigelse imod, havde en Ancuta til Hustru, og Hr. Tryzna's salig Stifmoder havde i sit første Ægteskab været gift med en Ancuta. Alligevel var denne Indvending tilstrækkelig til at sætte Retten ud af Stand til fatte en Beslutning. Hr. Slotsdommeren erklærede, at da Fyrst Voivoden ingen Tillid havde til ham, og da han desuden ikke kunde forkaste den Indvending, der var gjort imod ham paa Grund af Slægtskabet, vilde han ikke tage Del i Dommens Afsigelse, men vige Sæde. Da Retten herved ikke blev fuldtallig, fulgte der et «non sunt», og denne Indstæv-

ning blev frugtesløs. En Tid lang gjorde man en Del Ophævelser over Dommerens Adfærd, og Taffeldækkeren sagde lejlighedsvis til ham, at han trak sig tilbage af den Grund, at hans Hustru paa den næste hellige Karlsdag (Radzivills Navnedag) vilde forestille sin Datter i Niesviesc; der blev ogsaa fortalt, at Hr. Leon Borovski i Fyrstens Navn havde foræret ham en Rævepels for hans Villighed, men dette viste sig senere at være en Bagvaskelse.

Saaledes stod denne Sag, da Tiden nærmede sig, til at Landdagen skulde træde sammen for at vælge en Landskriver. Fyrsten drog ogsaa til Landdagen, som han plejede, og denne Gang saa meget mere, som han vilde sætte Hr. Michael Rejtens Valg igjennem, da denne med Liv og Sjæl hang ved Radzivillerne. Fyrsten kom med flere Kareter til Bernhardinerklostret, hvis Syndikus han var, og tog det næsten helt i Besiddelse tillige med sit Hof undtagen nogle Celler, i hvilke Ordensbrødrene maatte stuve sig sammen, saa godt de kunde. Fyrsten selv indrettede sig i Guardianens Celle, efterdi den var den rummeligste; men om Natten vilde en Kat næppe have kunnet snige sig igjennem, thi foruden Fyrsten laa der i Cellen Hr. Michael Rejten, Hr. Bukovski, Fyrstens Kæmmerer, og Pater Ægidius, der var en stor Djævlebesværger. Fyrsten var nemlig bange for onde Aander, og han betingede sig, at denne Mand skulde sove hos ham i Cellen og desuden Nepta, en uhyre stor Støver, Fyrstens Yndling. Hr. Rejten har fortalt os, at han ikke under hele Landdagen fik lukket et Øje, saa frygtelig havde Fyrsten, Pater Ægidius og Nepta snorket. Den omkringboende Adel, der var fulgt Fyrsten til Fods, sov i Klosterets Forgaard, hvor der stod nogle Kjøretøjer med Gryn, Mel, Flæsk og Brændevin; uden Ophør dampede Kjedlerne i Forgaarden, og i Slagteriet blev der hver Dag slagtet to Oxer til Fyrsten. Han spiste to Gange daglig; en Gang spiste han af Kjedelen Bankebyg med Kjødstumper sammen med den lavere Adel fra Omegnen, og den anden Gang i Refektoriet

sammen med de mere ansete Adelsmænd, hvem han beværtede hos sig, eller hos en eller anden af Landskabets højeste Embedsmænd, hos hvem han inviterede sig selv.

Hr. Michael havde gjerne set Sagen med Tryzna endelig afgjort, thi Adelen knurrede højt i Anledning af den, men han havde ikke selv Mod til at lade noget falde herom til Fyrsten, og han sagde derfor til Pater Ægidius, at denne ved en given Lejlighed skulde tale saa meget med Fyrsten, at denne lod sig overbevise og viste Retfærdighed imod Hr. Tryzna. Bernhardineren tog det paa sig, og hvad jeg skriver herom, har Kæmmereren Bukovski, som var Ørevidne, fortalt mig Ord til andet. Efter Aftenbønnen, da alle havde lagt sig ned, begyndte Fyrsten: «Pater Ægidius, lovet være Jesus Kristus» — «Fra Evighed til Evighed, hvad befaler Fyrsten?» — «Hører du ikke, hvor min Nepta knurrer; vistnok hjemsøger salig Volodkovicz*) mig». Derpaa sagde Hr. Michael Rejten, idet han slog Kors for sig: «Drømmer Deres Naade? Folk gaa ude paa Korsgangen, og Nepta brummer ad dem; hvorfor skal det strax være Volodkovicz?» — «Ti stille du, kjære lille Herre; fordi du forstaar at spille med franske Kort, tror du strax, at du er meget klog. Jeg taler ikke til dig, men til Fader Ægidius. Fader, er det ikke sandt, at Sjælene gaa bort fra Skjærsilden for at bede Slægtninge og Venner om Redning? Naar man vil modsige det, saa maa man enten være Biskop Massalki**) eller en Morten Luther».

---

*) Volodkovicz var en Yndling af Radzivill, i hvis adelige Følge, de saakaldte Albenczyks (Hvidkapper), han udmærkede sig ved Voldsgjerninger af enhver Slags. I Aaret 1763 anklagede Czartoryskierne ham for at have ihjelslaaet nogle af Hr. Sølnickis Undersaatter, for hos Hr. Piszczaly at have ladet nogle Folk grave ned i Jorden til Beltestedet og derpaa slaaet Hr. Piszczaly selv ihjel, og endelig for at have anlagt Sag imod den lithauiske Referendar, Hr. Przezdziecki, en af Czartoryskiernes Partigængere, som havde tabt sin Kantschuh og sine Handsker paa hans Gods. — (Kantshuh er en kort, tyk Pisk, flettet af Læderremme).

**) Biskop i Vilna.

— «Saaledes forholder det sig, Deres fyrstelige Naade, det sker undertiden». — «Hører du, Hr. Michael? Ak, hvor behageligt er det ikke at sove sammen med en Theolog, thi han belærer og beroliger En. Pater Ægidius, stedse staar den salige Volodkovicz for mine Øjne; hvilken Ven var han ikke! Naar jeg kunde kalde ham tilbage til Livet, vilde jeg ofre alt, hvad jeg ejer, og selv træde ind hos Eder som Broder. I salig Fyrstens Levetid overfaldt jeg i Drukkenskab Hr. Peter Kotvicz og brændte hans Hus af. Hr. Kotvicz havde fremsat 100,000 Fordringer imod mig og ladet mig sige, at han, naar jeg ikke betalte ham, vilde lade mig indkalde for Retten. Jeg var fattig, thi salig Fyrsten var nærig og tilmed saa stræng, at han engang gav Befaling til at give mig 50 Slag af Kantschuhen, uagtet jeg allerede dengang var Sværdbærer i Lithauen og en Mand, der havde Ordener, og havde han nu hørt om en saadan Ødelæggelse, havde han let kunnet lade mig slaa ihjel. Hvad var der nu at gjøre? ... Min Volodkovicz satte to af sine egne Avlsgaarde i Pant og tilfredsstillede Kotvicz. (Her hørte man, hvor Fyrsten begyndte at hulke). Og hvorfor ofrede han sig dengang for mig? . . . . Engang, som om han havde havt en Anelse om, at jeg ikke længe skulde være sammen med ham, sagde han til mig: «Fyrst Karl, du vil leve længere end jeg; naar jeg dør, tænk saa paa min Sjæl. Da nu det Parti, som denne Spidsbub med Bispehuen, denne Hazardspiller Massalski er Anfører for, ved Underfundighed og Forræderi tog Volodkovicz til Fange og derpaa skød ham i Novgorodek, og da jeg samme Aften desværre kom for silde, da svor jeg at hævne hans Blod paa denne skjændige Bisps Hoved, og jeg vilde ile til Vilna for at hænge ham op i det første det bedste Fyrretræ ved Staden til Skjændsel for hans Præstelighed, og saa vilde jeg senere rejse til Rom for at bede den hellige Fader om Tilgivelse. Jeg var allerede paa Vejen til Vilna, men den første Nat, jeg sov, viste Volodkovicz sig første Gang for mig i Søvne og gjorde Forbøn for Biskoppen

og sagde udtrykkelig til mig, at naar jeg havde ladet Bispen hænge op, vilde han have faaet det endnu hedere i den anden Verden. Pater Ægidius, det er jo vel vist, at han endnu er i Skjærsilden?» — «Ja, hvo kan gjennemskue Guds Bestemmelser? Hans Retfærdighed og Barmhjertighed er stor. Nu det vide vi, at lige i det Øjeblik, da Sjælen skilles fra Legemet, sender Gud den enten til Himlen eller i Skjærsilden eller til Helvede; hans Barmhjertighed bevare os for det sidste». — «Ja, Volodkovicz foer ikke til Helvede, kjære lille Herre! Gud give, at I Ordensbrødre alle maatte være saa ivrige i Troen som han. Han har endnu i den salig Fyrstes Levetid omvendt tre Poper i Sluczysna til Unionen, og den fjerde, der var haardnakket, døde under Kantschuhen. Dette skete endnu førend denne afskyelige Konføderation i Sluck, og før Thornerne udvirkede Privilegier for Dissidenterne; for dem er jeg som Lithauens første Senator ikke ansvarlig for Vorherre, thi jeg har syv Aar i Træk med Vaaben i Haand modsat mig denne Gudsbespottelse. Men Vorherre fandt dengang ikke Behag heri, han gav os ingen Lykke. Hvad jeg, Pater Ægidius, har gjort for Volodkovicz's Sjælero, det maatte være tilstrækkeligt til at tømme hele Skjærsilden. Jeg opgravede i Moldau med mine egne Hænder Lig, der vare døde af Pest, alt for hans Sjælefred, og jeg faster hvert Aar paa hans Dødsdag. Dominikanerne i Volkovysk, hos hvem han ligger begravet, gav jeg en Landsby, og hvad Messer, Sjælemesser, Almisser og Lamper angaar, saa vil Hr. Michael Rejten ikke kunne tælle dem, skjønt han er en stor Regnemester, men trods alt dette hører hans Sjæl ikke op med at vise sig for mig. Min «Nepta» kjender ham saa godt, at den gør, saasnart han nærmer sig, som om der nærmede sig et stort Stykke Vildt. Pater Ægidius, giv mig Raad, og jeg vil til Løn derfor tække Eders Kloster med Tagsten fra Danzig». — «Gid Gud belønne Eders fyrstelige Naades Gavmildhed; enhver Gave er Gud Herren velbehagelig, men jo større Offeret er, desto virk-

sommere er det. Gid I, Herre Fyrste, for den Afdødes Sjælefreds Skyld vilde bringe et eller andet Nag som Offer; for Exempel gid I vilde række Haanden til den, som har fornærmet Eder, thi derved vil Eders Vens Sjæl sikrest blive befriet». — «Se, se, nu taler du ligesom Præsten Kantembring, som altid er Fortaler hos mig i enhver Sag. Endnu i denne Uge kreperede den bedste af mine Tævemynder som Følge af Hundevogteren Grzes Forsømmelighed. Jeg befalede at lægge ham i Jern, hvad der ikke var mer end billigt; han havde fortjent at blive flaaet; men da begyndte nu Præsten Kantembring at bede, at gjøre mig bange og at fylde mit Hjerte med Sønderknuselse, og jeg véd ikke, hvordan Djævlen havde maget det, men nogen havde faaet mig til at tro, at han var en stor Theolog. Saaledes skete det da, at han, skjønt jeg havde sagt, at jeg ikke vilde tilgive, saa sandt jeg var en Radzivill, alligevel gjorde mig saa myg, at jeg lod være med at straffe Karlen. Men jeg har i det mindste holdt ganske godt Hus med Pater Kantembring; ellers havde han maaske endog tilladt, at man røvede fra mig i mit eget Hus. Er Eders Naade ogsaa slaaet ind paa samme Vej? Ere I Bernhardinere nu ogsaa blevne saadanne listige Patroner som Jesuiterne? Snak nu bare ikke noget herom til Pater Kantembring; men til al Lykke staar jeg mig godt med min Samvittighed og jeg bærer ikke Nag til nogen». — «Jeg har noget, jeg gjerne vilde komme frem med, men jeg tør ikke». — «Tal dristig, tal modig, Pater Ægidius; i sit eget Hus skal man jo ikke genere sig, og jeg er jo Eders Gjæst. Det sømmer sig for mig at bejle til Eders Gunst og ikke for Eder at bejle til min, og endelig skal man jo sige Sandheden til sin Syndikus». — «Naar I, Hr. Fyrste, tillader mig en saa stor Dristighed, erindrer Deres Naade da ikke, om De har gjort nogen Mand Uret?» — «Jeg, kjære lille Herre, jeg kan ikke tilføje nogen Skabning Uret; mig gjøre alle Uret, men jeg tilgiver dem det for Guds Kjærligheds Skyld. Jeg fornærmer ingen, skjønt denne Abekat

fra Posen, denne Kassuber Sulkovski i Varsjav kalder mig den lithauiske Bjørn; men jeg skal kradse ham dygtig, saasnart han kommer til Rigsdagen i Grodno. Men det angaar ikke Eder, Pater Ægidius; thi Eders Faderlighed er jo ingen storpolsk Bernhardiner. Og i Lithauen, hvem har jeg gjort Uret der? Jeg er ydmyg som et lille Barn, kjære lille Herre. Pater Kantembring stikler stadig paa mig fra Prædikestolen, og jeg har endnu ikke vist ham saa meget som et surt Ansigt derfor; og har Hr. Leon Borovski ikke spillet Hejgut nok med mig? Og har Hr. Georg Bialopiotrovicz ikke pløjet et godt Stykke bort af min Jord og Ejendom? Og denne Hr. Filosofus, som sover her, Michael Rejten, har han ikke nedlagt mange af mine Bjørne i Naliboki og fanget mange af mine Bævere i Lachvia? Og jeg, jeg siger ikke et Ord dertil; kun for Gud Herrens Aasyn græder jeg af og til i Stilhed. Jeg nærer intet Had i mit Hjerte til noget Menneske, nej ikke imod nogen. Alle gjøre mig Uret, men jeg ingen. Pater Ægidius, du har skudt, men skudt forbi! Hør, lille Pater, du fandt Behag i det Skjærf, som jeg bar i Gaar; du sagde, at der kunde blive et Ornat deraf, og det et saadant, at de ikke havde Magen til det i Vilna i Kathedralens Sakristi. Naar du kan overbevise mig om, at jeg fortrædiger nogen, jeg mener nogen i Lithauen, saa vil jeg give dig Skjærfet; men naar du ikke kan overbevise mig, saa skal der gives dig 50 Svøbeslag til Bedste for Volodkovicz?» — «Jeg er enig med Deres fyrstelige Naade deri; Skjærfet vil blive mit, og jeg vil tugte mig selv til Bedste for den salige, men jeg er bange for at sige, hvad der ligger mig paa Hjerte. Kan jeg ogsaa være sikker paa, at Deres fyrstelige Naade ikke vil blive fornærmet?» — «Tal kun aabent; jeg vil ikke blive vred, saa sandt jeg er en Radzivill». — «Da den naadige Herre indgyder mig Mod, saa vil jeg sige, at der var en anset Adelsmand, der for et Aars Tid siden viste os megen Godhed. Tidligere kom der mange Vogne fra hans Forraadskammer til Klostret, og nu maa vi betænke ham med

noget af de Almisser, vi faa, thi ellers vilde han dø af Hunger, og alt det fordi Deres fyrstelige Naade har befalet at jage ham bort fra den Gaard, han havde i brugelig Pant; og han kom dengang bort til Novgorodek næsten kun med en Skjorte paa Kroppen. Han fører nu Proces med Eders Naade, og han har ikke en Bid Brød, jeg mener ham Taffeldækkeren, Hr. Tryzna». — Her afbrød Fyrsten ham: «Hvorfor blander du dig, lille Pave, i en fremmed Sag! Jeg sætter hele min Formue ind paa denne Sag og vil sætte min Vilje igjennem. Jeg har overvældet ham med Velgjerninger; han, som næsten omsonst havde Koldyczev i Besiddelse, nægtede mig Folk til at klappe; han kastede Snavs paa mine Tjenere, og mig kaldte han et Fæ! Enten skal han eller jeg komme til at gaa med Tiggerposen». — «Han gaar allerede med Tiggerposen, Hr. Fyrste, men erindrer Deres Naade ikke, at De i det mindste to Gange om Dagen beder: Tilgiv os vor Skyld, som vi og tilgive vore Skyldnere». — «Fra nu af vil jeg ikke mere bede Fadervor, men saa vil jeg heller ikke tilgive». — «Men, Hr. Fyrste, dog ....» «Ti paa Øjeblikket stille, flyt dig bort fra mig, Bernhardiner! Skaf mig bare ikke Hovedpine».

Her indtraadte der Tavshed et Øjeblik; derpaa hørte man nogen gaa. — «Alle Aander love Herren!» raabte Fyrsten. — «Ogsaa jeg lover ham; det er mig, Hr. Fyrste. Paa Deres Naades Befaling vilde jeg til at gaa udenfor. Det var mine Trætøfler — jeg beder Deres Ører om Tilgivelse —, der gjorde nogen Larm». — «Jeg beder Eder, kjære lille Herre, om ikke at forlade Cellen. Sov hos mig, thi naar Volodkovicz kommer til mig, bliver jeg syg af Skræk, naar I ikke er hos mig. Med denne Kjætter Rejten, der gjør sig lystig over Spøgelser, gider jeg ikke være alene om Natten, og Bukovski sover, som om han var død. Læg dig ned Pater Ægidius, og vær ikke vred. Naar Tryzna i det mindste vilde ydmyge sig; men saaledes bliver der ikke noget af det».

Derpaa indtraadte der efter Hr. Bukovskis Beretning Stilhed, og strax derpaa istemmede Fyrsten, Pater Ægidius og Nepta deres sædvanlige Koncert. Men Hr. Bukovski, der kjendte Fyrsten til Punkt og Prikke og ønskede Taffeldækkeren alt godt, og ligesaa Hr. Michael Rejten begyndte nu at nære godt Haab for ham. Det kom kun an paa at faa Hr. Tryzna overtalt til at gjøre et eller andet imødekommende Skridt lige over for Fyrsten. Det var imidlertid ikke saa let; thi skjønt det var gaaet tilbage for ham, havde han dog Bevidstheden om, at han var beslægtet med Magnater, og var ikke tilbøjelig til at gjøre Buk. Men Kortene bleve dog alligevel spillede meget fint. Morgenen efter denne Samtale, om hvilken baade Hr. Michael Rejten og Pater Ægidius havde givet Hr. Tryzna Underretning, da Hans Naade, Fanebæreren i Novgorodek, Hr. Rdultovsky, aabnede Landdagen (thi Hans Naade, Underkæmmereren Hr. Niczabitovski var bleven anklaget af hans Naade, Hr. Voivoden Niesiolovski de malo gesto officio og kunde derfor ikke udøve sit Embedes Forretninger), opfordrede han paa sædvanlig Vis Land- og Slotsembedsmændene, Ridderskabet og Adelen i Fyrstendømmet Novgorodek til at vælge en Landdagsmarskalk. Overalt i Kirken blev der da raabt: «Hans Naade Fyrstvoivoden af Vilna ønske vi til Marskalk!» — «Ja! Ja!», begyndte Adelen at raabe, men Hr. Haraburda trængte sig frem til Midten og raabte: «Der er ikke Enstemmighed til Stede. Skjønt jeg vilde være meget lykkelig ved med min Stemme at kunne bidrage til Voivodskabets Ære, til at det fik en saadan mægtig og hædret Marskalk som Fyrsten, maa jeg alligevel samvittighedsfuldt ofre min egen Mening for Lovens Forskrifter, og Loven siger udtrykkelig, at ingen, over hvem der er afsagt en Dom, tør forvalte noget Embede». — Alle Fyrstens Venner og Tjenere droge nu Sabelen og vilde strax have hugget Voivoden af Novgorodeks Parti sønder og sammen, naar ikke Hr. Bialopiotrovicz, som var almindelig agtet, havde bedet os om at

stikke Sabelen i Skeden igjen og lade Forsamlingen afgjøre, hvorvidt Hr. Haraburdas Indvending skulde gjælde. Vi begyndte nu at raabe: «Vi bede Hr. Haraburda om at fremlægge den Dom, han har over Fyrsten», hvorpaa hin svarede: «Jeg har ikke faaet nogen Dom over Fyrsten, men Hr. Tryzna, vor Taffeldækker, som sidder i Forsamlingen, har faaet en af Slotsretten». — Hr. Michael Rejten raabte nu fortørnet til Hr. Haraburda: «Naar Dommen angaar Eders Naade, saa forelæg Beviser for, at Hr. Tryzna har afstaaet den til Eder, og naar De ikke har saadanne, saa gjør Dem ikke til med en andens, men ti stille». — «Eders Naade gjør bedst i at tie selv, hvis Eders Tunge ikke kløר, og giv Eder ikke af med at lære dem Forstand, der har lige saa megen som Eders Naade selv! Jeg for min Part fordrer, at det maatte behage Hr. Fanebæreren at tilkjendegive Hr. Tryzna et Ønske om, at han vil fremlægge den Dom, han har over Fyrsten». — Da begyndte vi alle at raabe, at Hr. Haraburdas Andragende var ubeføjet, og at Hr. Tryzna nok vidste, hvad der tilkom ham, og at han selv forstod at besørge sine egne Sager. — Fyrsten stod meget ophidset imellem os og drejede sit Overskjæg opad, da Hr. Tryzna, der som Taffeldækker sad i Kredsen og hidtil havde tiet, i samme Øjeblik stod op og med bævende Stemme, i hvis Klang en dyb Smerte lagde sig for Dagen, sagde følgende Ord: «Jeg har i Virkeligheden en Dom over Hans Naade, Fyrstvoivoden af Vilna, og jeg fremlægger den herved; men som Patriot er jeg vant til at sætte min personlige Følelse til Side for det almindelige Bedste, og da jeg er overbevist om, at intet kan være bedre for vort Voivodskab, end at Forsædet i og Ledelsen af Landdagen overdrages til Hans Naade, som vil lede den til det lykkelige Maal, der ønskes, saa vil jeg glemme den Uret, der er tilføjet mig, og erklærer, for at besværlige Vidtløftigheder for min Skyld saa meget som mulig kunne undgaas, at jeg giver Afkald paa den Dom, jeg har imod Hans Naade Fyrstvoivoden». — Fyrstvoivoden sprang midt ind i Forsamlingen

og var saa greben, at han ikke kunde sige andet end: «Omendskjønt jeg bærer Nag til Hr. Taffeldækkeren, vil jeg anstrænge mig for at vise mig taknemlig imod ham paa Grund af den Hengivenhed og Tillid, han nu har vist mig». — Overalt i hele Kirken raabte man nu mange Gange: «Leve Fyrsten, Landdagsmarskalken! Leve Taffeldækkeren Tryzna!»

Fyrsten tiltraadte sit Embede, men da Klokken allerede var bleven et om Middagen, udsatte han det næste Møde til Kl. 8 om Morgenen den næste Dag og gik selv til Middag hos Fanebæreren Rdultovsky, i hvis Forgaard der var opstillet en Mængde Borde, hvor Adelen indfandt sig i stor Mængde. Hr. Taffeldækkeren var der ogsaa, og ved Glassene begyndte man at forsone ham og Fyrsten. Fyrsten sagde: «Jeg holder af Hr. Josafat; der er Blod i ham og ikke Vand. Kjære lille Herre, min Oldefaders Moder var en Tryzna. Jeg vil give ham Koldyczev tilbage, og de Fordringer, som han kunde rejse imod mig for Kontraktsbrud, skulle vore Venner udjævne ved deres Afgjørelse. Men jeg er bleven personlig fornærmet af ham. Han har udskjældt mine Tjenere og befalet dem at sige mig, at det ikke stod rigtigt til i mit Hoved. Vi ere begge Adelsmænd, lad os altsaa afgjøre det med Sabelen og det strax».

Forgjæves erklærede Hr. Tryzna, at han aldrig havde sagt sligt, og Hr. Fanebæreren og Hr. Dommer Revienski forsøgte at tale Fyrsten til Rette; men det hjalp ikke. Hr. Tryzna maatte trække Sabelen, og i vor Nærværelse begyndte de at slaas. Hr. Tryznas Klinge sprang itu, saa kraftig trængte Fyrstvoivoden ind paa ham, og Hr. Dommeren dækkede den afvæbnede Hr. Tryzna med sin egen Sabel. Da raabte Fyrsten: «Jeg har faaet fuldstændig Satisfaktion», og kyssede Tryzna; derpaa saa han paa Sabelen og sagde: «Sabelen er min, thi jeg har erhvervet den med mit Blod; naar Hr. Josafat indrømmer, at jeg forstaar at fægte, saa lad os drikke paa Forsoning». Fyrsten var i et brillant Humør. «Hr. Michael», sagde han, «vær rolig med Hensyn til

Landskriveriet, jeg alene skal med min Batorovka*) jage hele Voivoden af Novgorodeks Parti fra hinanden». Fyrsten og Hr. Tryzna toge Hr. Bialopiotrovicz til Opmand, og snart efter tænkte vi kun paa Landdagen.

Adelen, der var henrykt over Fyrstens Opførsel, kunde slet ikke komme sig igjen af Glæde. Man kunde høre dem tale saaledes indbyrdes: «Er vor Fyrste ikke en dygtig Fægtemester; som om Klingen var af Smør, hug han den igjennem. Og Hr. Tryzna er ligeledes en Mester; 12 Tællelys hugger han igjennem i et Hug. Men hvo kommer vor Fyrste nær?»

Man maa nu rigtignok huske paa, at Hr. Tryzna havde en tyrkisk Sabel af blødt Jern, thi han havde ikke tænkt paa, at han skulde komme til at slaas. I denne Tvekamp bar han sig ikke daarlig ad; Fyrsten fik ham meget kjær og plejede stedse senere at gjentage, at naar Hr. Ignaz Revienski ikke havde været der, saa havde han kløvet Hovedet paa Hr. Tryzna.

Efter Maaltidet gik vi alle til Bernhardinerne i Klostergaarden, og endskjønt vi allerede havde en ordentlig Rus allesammen, blev der drukket paa en frisk. Snart var der et net Kommers der. Landskabets Embedsmænd og Adelen, Magnaterne og Bondeadelen Zascianki (som ellers plejede at sidde bagerst ved Væggen) vare som Brødre. Fyrsten, som tilfældigvis traf paa en fattig Adelsmand med en pjaltet Hue, tog den af Hovedet paa ham, satte den paa sit eget Hoved og gav ham sin af Fløjl i Stedet. Det gav Signal til, at vi andre begyndte paa at bytte Huer og at drikke dertil, saa at enhver af os hvert Øjeblik havde en fremmed Hue paa Hovedet. Derpaa begyndte Fyrsten, der nu var dygtig drukken, at klæde sig af og paa en godmodig Maade at skjænde paa Adelen. Saa gav han en sit Skjærf med de Ord: «Jeg giver dig det», en anden gav han sin Underklædning, en tredje sin Brillantnaal, og endelig gav han en fjerde sin Over-

*) En Art Sabel fra Kong Bathorys Tid.

klædning, saa at han stod i amarantfarvede Underbenklæder og i bar Skjorte, paa hvilken han bar et uhyre stort Paternosterbaand, og saa traf han paa en Vogn, hvorpaa der laa et Fad Vin. Han satte sig paa Fadet, og Adelen trak Vognen igjennem Novgorodeks Gader. Naar den var kjørt nogle Skridt, holdt den stille, og hvem der vilde, holdt et Glas eller en Potte under, og Fyrsten tog Tappen ud og holdt Taler, i hvilke han bad Adelen om at blive tro imod ham, at sætte Valget af Hr. Rejten til Landskriver igjennem og ikke lade en Radzivill blive til Spot for sine Fjender. «Kjære lille Herre», sagde han, «her ser I mit kjære Paternosterbaand; jeg bærer det ligesom mine Forfædre. Lizdejko, min Stamfader, bar det, endnu før Vladyslav Jagello afsvor Hedenskabet. Den nyomvendte valfartede med det til Bethlehem. Paternosterbaandet er stort, thi Lithauens Union med Kronpolen er indsyet i det. Jeg elsker vore Brødre Kronpolakkerne, ja det gjør jeg, men ikke saa meget som Lithauerne! Jeg har ogsaa en Bid Land i Kronpolen, men Fanden skulde bo der. Der er det lettere at faa en Bundtmager end en Klapper til en Parforcejagt. Naar vi jage Bjørne, gaa de der ud for at fange Vagtler med Net. Hos Kronpolakkerne gaa Hamstre og gjælde for Højvildt. Da Hans Naade, Biskoppen af Vilna begyndte at forfølge mig, han, der er Svoger til Voivoden af Novgorodek, som nu sætter sig op imod os, for at ikke Hr. Michael Rejten, men Hr. Kasimir Haraburda skal komme til at skrive Forordninger for os, dengang min Herre, vilde jeg af Fortvivlelse forlade Lithauen og begive mig til Kronpolen, og der gav man mig et anseligt Abbedi, fordi jeg skrev smukke Vers. Jeg sad allerede i Reussen, men hver Gang jeg begyndte at bede til den Herre Jesus i Boreml, sagde han til mig: «Radzivill, vend tilbage til Lithauen, thi her vil du ikke kunne udrette noget; her er en stinkende Adel. Ostende patrem patris, denne den herværende Adels store Filosofi gjælder ikke hist som i vort Lithauen (thi min Stammoder var en Lithauerinde), hvor enhver fra Bedstefaders

og Oldefaders Tid bor paa sin egen Jord. Vend altsaa tilbage til Lithauen og hils Adelen i Novgorodek fra mig». Derpaa svarede jeg, idet jeg slog Kors for mig og faldt til Jorden: «Herre, hvorledes skal jeg vende tilbage, hvor din Biskop forfølger mig?» Han svarede mig dertil: «Han er ikke min Biskop, han er en Halunk, men han vil ikke kunne gjøre dig noget. Vend tilbage til Lithauen, Radzivill, og for mig kan du . . . . . naar du ikke vil være en Radzivill efter gammel Sæd og hin, som han var . . . . . saaledes vil han ogsaa være» . . . . . Ser du, kjære lille Herre, ved Herrens Løfte blev jeg gjort dristig og vendte tilbage til Eder, og Herren har gjengjældt mig, fordi jeg troede paa ham, thi jeg har aldrig tvivlet paa hans Ord. Men mine Vers har jeg afstaaet til Hans Ærværdighed Naruszevicz, thi han hører i Følge sit Blod til Radzivillerne, og for mine Vers har han faaet Bispedømmet Smolensk». Og nu saa man, hvorledes Adelen i Hobetal stod omkring ham, spidsede Øren og spærrede Munden op, og det ikke alene Adelige af vort Parti, men ogsaa af det andet lige til de adelige Husmænd, der naa til Voronza; man kunde se, at Vore vandt, og at de Udgifter, som Senatorerne fra Novgorodek havde gjort, vilde gaa op i Røg.

Indtil Kl. 9 om Aftenen fulgte Adelen i Hobetal med Fyrsten svirende og sværmende omkring paa Gaderne og syngende, saa at Voivoden af Novgorodeks Venner vare bange for, at der vilde blive skudt paa dem. Alt løb imidlertid roligt af, og ingen led Overlast. Vi førte Fyrsten, der vedvarende sad paa Fadet, som rigtignok nu var tomt, tilbage til Klostret, hvor han endnu gjorde Spektakel i Forgaarden, men ved Brønden tog han sit Paternosterbaand af, trak Skjorte og Buxer af og befalede, at man skulde hælde ham over med Vand. Da han paa Grund heraf var bleven noget ædru, gik han ind i Cellen, hvor han lagde sig ned for at sove, efter at han endnu havde taget en Aftensbid og bedet

med Pater Ægidius; han huskede paa, at han Kl. 8 den næste Morgen skulde være i Kirken.

Kl. 8 om Morgenen forsamlede vi os altsaa paa Landdagen, og efter at Fyrsten havde indbudt alle Landskabs- og Herredshøvdinger til at træde sammen i Kredsen, aabnede han Landdagen med disse Ord: «Deres Naader, mine meget ærede Herrer og elskede Brødre! Paa Eders Befaling har jeg paataget mig at lede denne Landdag, der er sammenkaldt for at vælge en Landskriver. Jeg har den Ære at meddele Eder, at der er to Kandidater, som have meldt sig. Den ene er Hr. Michael Rejten, Hans Majestæt Kongens Kammerherre, tidligere vor Deputerede ved det lithauiske Tribunal; den anden er Hr. Kasimir Haraburda, Starost i Viladymovski. Hav derfor den Godhed, Brødre, at erklære Eder om, hvem af de to I ønske til Landskriver». — «Vi bede om Hr. Michael Rejten raabte Odynoovierne, Mickieviczerne, Siemiradzierne, Czeczotyerne og alle vi andre». — «Vi ere enige deri, vi ere enige deri», raabte man fra alle Grupper af Tiggeradelen, «Vi bede om Hr. Rejten». — «Vi ere ikke enige», raabte Jesnanyerne, Slusykovierne, Kobzlinskyerne, «vi bede om Hr. Haraburda». Men det var kun et svagt Raab. Ingen af os trak Sabelen, thi Fyrsten havde forbudt os at give noget Paaskud til, at der blev brugt Vold; han ønskede at fuldende sit Hverv i største Orden. Derpaa stod han op og sagde: «Den Sædvane hersker i vort Voivodskab, at alt bliver afgjort *unanimitate*, men dog saaledes, at *nemini vox deneganda;* derfor anmoder jeg de Herrer Brødre om at afgive deres Stemmer. Da begyndte Adelen at stemme; men snart overbeviste Hr. Haraburda sig om, at hans Valg efter al Sandsynlighed ikke vilde gaa igjennem, og at hele Tiggeradelen lod ham i Stikken.

Da han nu ikke vilde have, at hans Partis Svaghed skulde komme for Dagen, traadte han ind i Kredsen, tog Ordet og sagde, at han for ikke at hindre nogen trak sig tilbage. Strax derpaa forlod han Kirken og vendte tilbage til sit Gods, ikke

uden at bære Nag til Voivoden af Novgorodek, som havde faaet ham til at prøve denne Historie. Kort Tid derpaa gjorde Voivoden ham til Herredshøvding. «Hellere en Bid end slet ingen Ting», og hermed stillede han Hr. Haraburda tilfreds. Hr. Michael Rejten blev Landskriver.

Landdagen varede endnu sex Dage; men disse bleve i Sandhed kun anvendte til Fylderi. Imidlertid medførte dette dog den Nytte, at mere end 30 Processer navnlig paa Fyrstvoivodens Tilskyndelse bleve afgjorte ved Voldgiftskjendelser, og imellem dem var der nogle, der vare meget gamle og meget indviklede. Voldgiftsmand i de fleste Sager var Hr. Georg Bialopiotrovicz; han var i Sandhed Voivodskabets Fredsstifter.

C. Lund.

Slaget ved Narva.*)

I.

Slaget ved Narva — og en mod ti — disse to Forestillinger høre efter enhver Svenskers Opfattelse uadskillelig sammen; de minde ham om hine Tider, da det svenske Heltemod viste sig fra sin mest glimrende Side. Han opfyldes med en berettiget Stolthed ved Tanken om, hvad hans Folk engang har været, og han smigrer sig med en hemmelig Forhaabning om, hvad det mulig engang igjen kan blive, hvis en erobringslysten Fjende skulde vove at sætte sin Fod paa svensk Grund. Mindet om hint Slag er ham kjært, ja saa kjært, at han nødig taaler, at det forulempes af den historiske Kritik, der saa gjerne med sin kolde, skarpe Belysning vil sprede det varme poetiske Rosenskjær, der endnu hviler over denne som over saa mange andre Fortidens Tildragelser. Han *vil* tro, at 8,000 Mand sloge 80,000, og han tror det uden at spørge, om det er sandt, om det er muligt, eller hvordan det da gik til. Det er dog netop dette, som vi her ville undersøge lidt nærmere; thi engang maa dog Sagnet vige for Historien; men Læseren vil dog snart finde, at den ædrulige Granskning ingenlunde medfører Resultater, som i nogen Henseende nedsætte den svenske Krigsære.

---

*) Med Forfatterens Tilladelse efter Svea 1874.

I sit attende Aar og i sit tredje Regeringsaar maatte den gudfrygtige og retvise Karl XII — som det vistnok er vore Læsere bekjendt — ved sine falske og ærgjerrige Naboers Overfald opgive sine ungdommelige Adspredelser; han blev kastet ind paa Krigens alvorlige Bane, som han senere aldrig hele sit Liv igjennem skulde komme til at forlade. I Marts 1700 fik han den aldeles uventede Efterretning, at Kong August af Polen med sachsiske Tropper var faldet ind i Lifland. Derimod var den anden Nyhed, som kort derpaa indløb, at den danske Konge Frederik IV havde oversvømmet de holstein-gottorpske Besiddelser, ingenlunde uventet. Der blev strax udstedt Befaling til, at Hæren skulde bryde op fra sine Lægder og Garnisonssteder, og Flaaden blev udrustet. Skjønt Karl XII var dybt forbitret paa Kong August for hans troløse Fredsbrud, er det dog ret betegnende for Kongens ridderlige Tænkemaade, at han først med sin Hovedstyrke ilede Hertugen af Holstein-Gottorp til Undsætning; thi med ham havde Karl indgaaet et Forsvarsforbund; derimod sendte han kun de finske Tropper til Lifland. Efter at svenske og nordtyske Tropper vare rykkede ind i Holstein, efter at en svensk, engelsk og hollandsk Flaade havde indespærret Kjøbenhavn, og Karl XII var gaaet i Land paa Sjælland, maatte den danske Konge Frederik IV opgive sine Planer mod Holstein-Gottorp og i Avgust Maaned samme Aar finde sig i at slutte Fred.

Det stod nu Karl frit med sin talrige Flaade at føre sin skaanske Hær over til Lifland; men af ukjendte Grunde tøvede han ikke desto mindre halvanden Maaned dermed og lod imidlertid de nævnte Tropper langsomt marschere gjennem Skaane til de blekingske Havne; først i Slutningen af September naaede han at indskibe en Del af sine Tropper, 6,000 Mand, paa en mindre Eskadre. Ved denne Forhaling udsatte han sig ikke alene under Overfarten for de voldsomme Høststorme, men han blev ogsaa nødsaget til at foretage et besværligt Felttog under en uheldig Aarstid, da

alle andre Hære plejede at ligge i Vinterkvartér. Nogle Dage før Afsejlingen indløb derhos Underretning om, at ogsaa Czar Peter — trods sine ganske nylig afgivne Forsikringer om Venskab — havde brudt Freden og begyndt at belejre Narva med en stor Hær. Med rette blev Karl XII lige saa forbavset som forbitret over denne Efterretning. Afrejsen paaskyndtes, men først i de sidste Dage af September og i Begyndelsen af Oktober kunde Transportflaaden efterhaanden afgaa fra den svenske Kyst. Den 1ste Oktober afgik Kongen selv fra Karlshamn og landede den 6te i Pernau; den 3dje Oktober opkom en Storm, som spredte Fartøjerne, forhalede deres Ankomst, forvoldte en almindelig Søsyge og dræbte en Mængde Heste. Udskibningen i Pernau varede til langt ind i Oktober.

Efter at Kongen var steget i Land, fik han Efterretning om, at Kong August med sine sachsiske Tropper ganske vist havde opgivet Rigas Belejring, men at han i Stedet herfor havde indesluttet Kockenhusen. Derhos belejrede Russerne Narva og hærgede samtidig den østlige Del af Estland. Den svenske Hær i Lifland, omtrent 9,000 Mand stærk, stod under Ryttergeneral O. W. Wellingks Befaling ved Rujen, omtrent 11 Mil sydøst for Pernau. Derhen tog Kongen med Rhensköld den 12te Oktober og erfarede ved sin Ankomst, at Kockenhusen allerede den 7de Oktober havde overgivet sig, og at Sacherne derpaa vare gaaede i Vinterkvartér syd for Düna.

Nu maatte man anspænde alle Kræfter til Narvas Undsætning. Wellingk fik Befaling til med sine Tropper ufortøvet at gaa over Fellin og Weissenstein lige mod Nord til Wesenberg, som blev udset til Samlingsplads for hele Hæren, ligesom man ogsaa samme Sted skulde oprette et Magasin. Den 14de Oktober kom Kongen tilbage til Pernau; først den 16de kunde Fodgarden begynde sin Marsch over Reval til Wesenberg, nogle Dage senere afrejste Kongen selv og

ankom den 26de til Reval; de øvrige landsatte Tropper fulgte efter ad samme Vej, saa snart de vare ordnede.

Den 27de Oktober ankom Wellingk til Wesenberg og udsendte den næste Dag to Delinger, hver paa 300 Ryttere, under Majorerne Patkull og Tisenhusen for at rekognoscere Vejene til Narva. Disse Afdelinger stødte sammen den 30te, og det lykkedes dem i Byerne Warjel og Hakull (6 Mil øst for Wesenberg) at overraske 1,000 Kosakker, som vare indkvarterede her; kun en ringe Del af dem undkom, men Resten forsvarede sig med Tapperhed i Husene, som derfor bleve stukne i Brand, og mange Kosakker lode sig hellere indebrænde, end de vilde give sig. Medens Svenskerne vare i Færd med denne Kamp, ankom der en Forstærkning paa 21 Eskadroner fra det russiske Rytteris Hovedstyrke, som under General Scheremetieffs Befaling laa i Pyhäjoggi. Nu blev det Svenskernes Tur at forsvare sig; det lykkedes dem kun med Møje at tilkæmpe sig Tilbagetoget over Passet ved Purtz, hvorfra Fjenden søgte at afskære dem; men Major Patkull og Kapitajnlieutenant Andrekas med 20 Mand bleve fangne, 40 bleve dræbte og 70 saarede.

Den 31te Oktober ankom Fodgarden til Wesenberg, og den 6te November kom Karl XII selv. Svenskernes Marscher under de foregaaende Uger havde været meget besværlige; Vejene vare ødelagte af Efteraarsregnen, og Kulden var ofte meget stærk. Det omliggende Land var ved de foregaaende Aars Hungersnød blevet aldeles forarmet, og man havde ikke tænkt paa at oprette Magasiner, saa der ofte var Mangel paa Levnetsmidler og Foder. Mange Soldater maatte lades tilbages af Træthed og Sygdom; Stemningen i Hæren var temmelig mørk, og der var ingen Mangel paa ulykkesvangre Spaadomme, thi Fortrøstningen til den unge Konges Hærførertalent var ikke særdeles stor, og Russernes umaadelige Overlegenhed indgød Frygt og Bæven. Kun Karl XII holdt Mode oprejst og satte sin Lid til den retfærdige Sag;

ogsaa den mistrøstige Befolkning i hine fjerne Landsdele, som havde været udsat for Russernes grusomme Adfærd, rejste atter Hovedet og saa i Kongen en Frelsens Engel.

II.

Czar Peter gik ved denne Tid i sit 28de Aar. De elleve Aar*), han selv havde ført Regeringen, vare først og fremmest hengaaede med Gjennemførelsen af vidt omfattende Reformer, som skulde hæve Moskoviterne af deres Raaheds Tilstand, dernæst med Underkuelsen af Oprør, som navnlig vare foranledigede ved hine Reformer, med Krig mod Tyrkerne (fra Aar 1695), hvem han frarev Asov, og endelig med en længere Udenlandsrejse, paa hvilken han havde stiftet Bekjendtskab med Samfundsindretningerne i det gamle Evropa samt hemmelig indgaaet Forbund med Kong August af Polen om et fælles Angreb paa Sverige, et Forbund, der snart blev tiltraadt af Frederik IV i Danmark.

Særlig Vægt havde Czar Peter lagt paa Uddannelsen af Ruslands Stridskræfter til Lands og Vands. Ved hans Regerings Tiltrædelse dannedes det russiske Fodfolks Kjærne af omtrent 40,000 tøjlesløse Strelitser, der ligesom de tyrkiske Janitsjarer efterhaanden havde tilegnet sig Magten til at ind- og afsætte Regenter og derhos altid havde staaet i Spidsen for de mod Peter rettede Oprørsforsøg. For at danne en Modvægt og for sluttelig at kue disse Tropper havde Czar Peter imidlertid oprettet adskillige udenlandske Regimenter, navnlig af Tyskere og reformerte Franskmænd, som vare udvandrede paa Grund af Religionsforfølgelserne, ligesom han ogsaa havde uddannet nogle Garderegimenter af indfødte. Ved Strelitsernes sidste Oprør, som udbrød 1698 under Czarens Udenlandsrejse og lykkelig kuedes, fik han endelig Lej-

*) Om hele den første Del af Peter den Stores Historie ville Læserne finde en udtømmende Fremstilling i Afhandlingen: »Peter den Store og Admiral Lefort» i Hist. Archiv 1871, II. S. 359 og flg.

lighed til at opløse og aldeles tilintetgjøre de hidtil saa mægtige Strelitser, af hvilke kun nogle faa Regimenter bleve bevarede. Men nu gjaldt det om at udfylde deres Plads, og da Czaren dog ikke vilde gjøre sig ganske afhængig af fremmede Tropper, besluttede han at oprette nye Regimenter af indfødte, men rigtignok uddannede paa evropæisk Vis, og dette skete ogsaa 1699. Hele den regulære Krigsstyrke blev saaledes bragt op til 27 Regimenter Fodfolk og 2 Regimenter Dragoner, til sammen noget over 30,000 Mand, hvoraf den ene Halvdel var Udlændinge, den anden Russere. Hvad Rytteriet angaar, var samme endnu for største Delen irregulært, men dog inddelt paa evropæisk Vis. Artilleriet og Ingeniørtropperne bestode af Udlændinge.

Efter at Czaren saaledes havde opstillet en Styrke, som han troede kunde maale sig med de tapre og krigsvante Svenskere. og efter at han den 13de Juli 1700 havde sluttet Fred med Tyrkerne, besluttede han at understøtte Kong August og prøve paa at fravriste Sverige de Landskaber, som han trængte til for at erhverve Havne ved Østersøen, hvor han vilde bygge sine Flaader. Først og fremmest skulde det gaa løs mod den gamle russiske Fæstning Narva, som De la Gardie havde erobret i Aaret 1581. Den 22de Avgust begyndte de russiske Troppers Afmarsch fra Moskau; den 30te Avgust ankom Czaren til Novgorod, hvorfra den her samlede Hærafdeling, 5,500 Mand Fodfolk (6 Regimenter) og 2,500 Ryttere (Novgorods Adelsopbud), afmarscherede den 1ste September under Fyrst Trubetzkoys Befaling. Den 12te September ankom denne aldeles uventet udenfor Ivangorod, og den følgende Dag lod han slaa en Flaadebro ved Byen Webskyllä, nedenfor Narva, gik her over Floden og opslog en firkantet befæstet Lejr, omtrent 2,500 Alen vest for Staden paa den østlige Skraaning af Hermans Berg. I Narva førtes Befalingen af Oberst H. R. Horn, som kun havde en ringe Garnisonsstyrke, nemlig sit eget Regiment paa 900 Mand og 150 Ryttere samt 400 bevæbnede Borgere og 400 Bønder.

der havde søgt Tilflugt i Byen. Fæstningsværkerne vare nylig blevne betydelig udvidede og forbedrede; men det var dog en Lykke, at Russerne ikke strax forsøgte en Storm, der maaske var lykkedes, da intet var i Stand til et Forsvar. Nu fik Horn Tid til i det mindste at træffe de mest nødvendige Anordninger for Forsvaret.

Den 22de September ankom den polske Generallieutenant Allard, hvem Kong August havde sendt afsted fra Riga tilligemed nogle Artilleri- og Ingeniørofficerer, for at de skulde lede Belejringsarbejderne mod Fæstningen; Generalens Dagbog findes endnu i det svenske Rigsarchiv, og man har saaledes de nøjagtigste Oplysninger om Tildragelserne paa russisk Side. Den 24de September ankom Czaren selv — han havde ved denne Tid ladet sig selv avancere til Kapitajn ved den preobraschensiske Garde —, og med ham fulgte den første fra Moskau afgaaede Afdeling, 7,400 Mand (6 Regimenter) under Generalmajor Buturlin, som slog Lejr mellem Trubetzkoys Stilling og Camperholmen (nordvest for Staden), hvor Czaren tog sit Hovedkvartér. I Czarens Følge var ogsaa Flamlænderen, Hertug Carolus Eugenius de Croix, som 1676 havde været i dansk Tjeneste, derefter 1680 var gaaet i kejserlig Tjeneste og sluttelig i Novgorod havde søgt Ansættelse hos Czaren, som ogsaa havde udnævnt ham til sin Feltmarschal.

Da Czaren ikke var fornøjet med sine Troppers Disciplin, lod han ufortøvet rejse en høj Galge midt i Lejren og daglig uddele en stor Mængde Knut. De nye russiske Regimenter vare i Begyndelsen saa rædde, at baade Officerer og Soldater ved hvert Kanonskud faldt paa Knæ og gjorde Korsets Tegn. Den 29de September afstak Czaren selv den saakaldte Circumvallationslinie, som skulde hindre Angreb og Undsætningsforsøg udenfra; denne Forsvarslinie strakte sig paa begge Sider af Trubetzkoys Lejr i en svag, mod Vest rettet Bue, mellem Camperholmen og Byen Joala, hvor den stødte op til Floden. Linien var af en Længde paa næsten en hel dansk Mil og bestod af en 9 Fod høj Vold med

spanske Ryttere og Palissader paa Brystværnet samt af en foran liggende, 9 Fod bred og 6 Fod dyb Grav, som var forsynet med talrige fremskudte Bastioner, hvor der skulde anbringes Skyts; den 30te flyttedes Flaadebroen fra Webskyllä til Camperholmen.

Natten til den 2den Oktober aabnede man Løbegravene. Da Svenskerne paa Grund af Garnisonens ringe Styrke ikke kunde forsvare den saakaldte bedækkede Vej udenfor Voldgravens Yderkant, kunde Hovedangrebet, der rettedes fra den vestlige Side, begynde lige ved Voldens Fod; et Skinangreb fra Syd maatte dog iværksættes paa større Afstand; et tredje Angreb rettedes fra Øst mod det gamle Slot Ivangorod paa den modsatte Flodbred. Slottene Jama og Coporie, som Svenskerne frivillig havde rømmet, bleve besatte af Russerne.

Den 2den Oktober ankom den tredje russiske Hærafdeling, 6,500 Mand Fodfolk (6 Regimenter) under Infanterigeneral Weide, og den 14de Oktober ankom den fjerde Deling, bestaaende af 8,000 Ryttere (Moskaus og Smolensks Adelsopbud) under Kommando af Generalfeltmarschal og Øverstbefalende Golowin samt 8,000 Mand Fodfolk (8 Regimenter) under Infanterigeneral A. Golowin. Sluttelig ankom, uvist naar, endnu 5 Regimenter Fodfolk, der kunne anslaas til 5,000 Mand. Golowins Fodfolk fordeltes mellem Buturlins og Trubetzkoys Lejre, medens Rytteriet under General Scheremetieff blev henlagt til yderste venstre Fløj ved Joala; Novgorods Adelsopbud indesluttede Ivangorod paa Østsiden. Den 15de Oktober skete der nogen Omflytning med Regimenterne, men naar man sammenregner dem, som de findes optegnede og benævnte paa Adlerfelts Plan, beløber Antallet sig netop tilsammen til 27 Regimenter Fodfolk og 2 Dragonregimenter, altsaa netop til hele det Tal, vi ovenfor anførte som udgjørende Czarens hele regulære Hær. Den russiske Hær udgjorde følgelig henved 31,000 Mand Fodfolk,

2,000 Dragoner og 7,500 Ryttere, til sammen over 40,000 Mand.

Den 19de Oktober paabegyndte man den saakaldte Contravallationslinie, som skulde hindre Udfald fra Staden og gik parallel med Circumvallationslinien med Undtagelse af den nordlige Del, der skilte sig noget fra den sidstnævnte Linie.

Imidlertid fortsattes Belejringsarbejderne, og Løbegravene nærmede sig hver Nat mere og mere Staden; man opførte i Gravene Batterier for Kanoner og Mørsere, der efterhaanden ankom søværts fra Pleskov over Peipus; men Lavetter og Hjul vare ofte saa raadne, at de gik itu under Transporten. I alt ankom under hele Belejringen 140 Metalkanoner, hvoraf de 76 anvendtes paa Circumvallationslinien og 64 anbragtes i Belejringsbatterierne, samt 28 Mørsere og 4 Haubitser. Saa snart den tilstrækkelige Ammunition var ankommen, begyndte Beskydningen og Bombardementet den 20de Oktober fra 7 forskjellige Steder; men dette havde kun ringe Fremgang, skjønt der skal være bleven kastet 3,000 Bomber ind i Staden; thi Oberst Horn havde faaet Tid til at træffe gode Foranstaltninger til Forsvaret og Ildens Slukning; i alt bleve kun 40 Personer dræbte. Da Russerne ved en Overløber havde faaet Underretning om, at Borgerskabet kun nødtvungent deltog i Forsvaret, skød man en Mængde Pile med vedhængende Breve ind i Byen og lovede i disse Breve Borgerne alle mulige Fordele, hvis de vilde medvirke til Fæstningens Overgivelse. Czaren tog for øvrigt selv alle Vegne personlig fat og deltog med Iver i alle Arbejder; derimod viste man den største Ringeagt mod Hertugen af Croix, indhentede aldrig hans Mening om noget som helst Punkt, og i det hele taget lagde Russerne en stor Mistænksomhed for Dagen mod alle de Udlændinge, som befandt sig i Lejren.

I Slutningen af Oktober indløb den uventede Efterretning, at Karl XII var landet i Lifland med en hel Hær.

Paa Grund heraf udsendtes Scheremetieff med sit Rytteri til Pyhäjoggi; om hans Fægtning ved Purtz med Wellingks Avantgarde den 30te Oktober have vi allerede talt.

Den 6te November blev der holdt Krigsraad, i hvilket man foreslog, at der skulde skydes Breche; men herimod fremførtes den Indvending, at det var umuligt, da der kun var et saa ringe Forraad af Ammunition tilovers, at man under Resten af Belejringen maatte indskrænke sig til et dagligt Minimum, for at Ilden dog ikke ganske skulde høre op. Derimod besluttede man, at to Regimenter Streliter skulde storme og søge at sætte sig fast i Voldgraven udenfor Ivangorods høje Mure, og dette blev ogsaa iværksat den 7de November; men allerede den næste Dag bleve Russerne atter forjagede af Svenskerne. Et nyt lignende Forsøg den 13de November løb ikke heldigere af, da Svenskerne den 14de gjorde et Udfald og ødelagde en Del af Fæstningsværkerne. Den 13de November rømmede en russisk Kapitajn Gummert over til Fæstningen og underrettede Svenskerne om Russernes Mangel paa Ammunition og deres nødlidende Stilling i det hele taget, efter som en stærk Sygelighed og Dødelighed, fremkaldt af det kolde, fuktige, regnfulde Efteraarsvejr, rømmede op i deres Rækker. Om endskjønt de Belejredes Mod oplivedes ved disse Efterretninger, synes man dog at have anset Gummert for en Spion og holdt ham fængslet.

III.

Til alt, hvad vi her have anført angaaende Russernes Stilling, havde man kun ringe eller slet ingen Kuudskab i det svenske Hovedkvartér ved Wesenberg. Her troede man tvært imod, at den russiske Hær talte 60,000, 80,000, ja vel endog 100,000 Mand, og at Narva kunde falde, hvad Øjeblik det skulde være. Det blev saaledes Dag for Dag mere og mere paatrængende nødvendigt at bringe Staden Undsætning; men de fra Sverige udskibede Tropper ankom

kun langsomt, brudstykkevis og i en medtaget Tilstand. Karl XII blev med hver Dag mere og mere urolig, og dette saa meget mere, som de ringe Forraad, det var lykkedes Wellingk at skrabe sammen i Wesenberg fra det medtagede Landskab, daglig formindskedes og snart vilde være aldeles opbrugte, hvorpaa der ikke fandtes noget yderligere at leve af.

Endelig fastsatte Kongen den 13de November til Dagen for Opbrudet; mange — særlig det fra Stockholm over Reval ankomne franske Sendebud Guiscard — søgte, men forgjæves, at formaa ham til at afvente nogle endnu resterende Tropper, især det prægtige Livregiment til Hest, der bestod af 1,500 udvalgte Ryttere. Kongens Beslutning stod ikke til at ændre, og paa enhver Forestilling om Russernes umaadelige Overmagt svarede han: «Om de end vare én Gang saa mange til, vil jeg dog gaa løs paa dem, thi jeg véd, at jeg har Gud og den retfærdige Sag paa min Side». I Wesenberg efterlod man alle svage, syge og uberedne tilligemed 5,000 Mand af Wellingks liflandske Tropper, der senere skulde afgaa over Dorpat til den pleskovske Grænse for at dække samme og iagttage det sachsiske Vinterkvartér. Lifregimentet til Hest ankom først til Wesenberg 10 Dage efter Kongens Opbrud.

Selv medtog Kongen af *Fodfolket* Livgarden, 1,500 Mand under Generalmajor K. Posse, Vestmanlands Regimentet, 800 Mand under Major Feilitz, Dalregimentet, 500 Mand under Oberst Stenbock, det halve Nerikes og Vermlands Regiment under Oberst H. Roos, det halve Helsinge Regiment, 450 Mand under Oberst Knorring, Viborgs Regiment, 750 Mand under Oberst Mellin samt Finlands venstre Tremännings-Regiment, 500 Mand under Oberst M. G. Tisenhusen. Af *Rytteri* medtoges Livdrabanterne, 130 Mand under Generalmajor A. B. Horn, Åbo Lens Ryttere, 500 Mand under Oberst B. Rehbinder, Nylands, 600 Mand under Generalmajor J. Ribbing, Viborgs, under Oberst H. H. Rehbinder, Finlands Tremännings-Ryttere, 300 Mand under Oberst C. M. Reh-

binder, Estlands Adelsfane, 200 Mand under Generallieutenant B. Wachtmeister og Estlands Ryttere, 250 Mand under Oberst H. H. Tiesenhusen, samt af *Dragoner*: Livdragonerne, 500 Mand under Generallieutenant C. G. Rehnsköld og 150 af Grotenfels's finske Dragoner. Af *Artilleri* fandtes 37 lette Feltstykker under Befaling af Generalfelttøjmester Sjöblad med 200 Mands Betjening. Foruden de alt nævnte Generaler medfulgte endnu kun Generalmajor Maydel, Chefen for Tavastehus's Regiment.

Alle de her opregnede Tropper talte til sammen altsaa i alt kun 8,430 Mand, hvoraf 5,100 Fodfolk, 2,400 Ryttere, 650 Dragoner og 200 Artillerister. Hver Mand maatte kun medtage saa mange Levnetsmidler, han eller hans Hest kunde bære; foruden Feltvognene blev ogsaa det øvrige Tros for største Delen tilbage i Wesenberg. Opbrudet skete, som det var bestemt, den 13de November, der faldt paa en Tirsdag. Den Dag marscherede man 3 Mil til Maholm i et saa forfærdeligt Uvejr, at Hæren den 14de maatte slaa Lejr og holde Rastdag for at hvile ud og tørre Klæderne. Overalt stødte man paa uhyggelige Spor af Russernes barbariske og vilde Adfærd, som brændte Huse og Lig, der laa ubegravede paa Vej og Mark, hvad der vakte almindelig Forbitrelse. Den 15de i Daggry fortsattes Marschen i to Kolonner — saaledes ordnede, at Dragonerne droge i Spidsen og senere vexelvis en Bataillon og en Eskadron — atter 3 Mil til Hakhoff i Nærheden af Havet, hvor man først naaede hen efter Midnat; Tropperne vare imidlertid næppe komne i deres kolde Bivuaker, og Lejrens Tros var endnu ikke naaet frem, før der blev slaaet Allarm, og Hæren maatte rykke ud i Slagorden, indtil man fandt, at hele dette Uvæsen var opstaaet derved, at en Ammunitionsvogn var sprungen i Luften; Resten af Natten oplystes ved det uhyggelige Skjær fra de Landsbyer Russerne havde stukket i Brand. Den 16de holdt man atter Rast, medens en Oberst Rehbinder blev udsendt med 600

Ryttere og 300 Fodfolk for at rekognoscere Egnen syd for den store Landevej.

Den 17de, og atter ved Daggry, begyndte Marschen mod det 3 Mil fra Hakhoff liggende Pas Pyhäjoggi. Generalmajor Maydel blev sendt frem med 400 Ryttere, dels som Avantgarde, dels som Dækning for Kvartérmestrene, der skulde udse Nattekvarteret. Ved Middagstid stødte Generalen et Stykke fra Pyhäjoggi paa 800 russiske Ryttere, der udgjorde Scheremetieffs Avantgarde og skulde dække de Folk, han havde udsendt paa Furagering. Maydel drev Russerne noget tilbage og sendte Bud efter Kongen, som strax ilede til Stedet med en Mængde Officerer og nu selv jog Fjenden yderligere et Stykke tilbage, hvorpaa han sendte Bud efter 8 lette Feltstykker. Det stærke Pas ved Pyhäjoggi dannedes af en dyb Dal med bratte Skraaninger; i Dalen fløf en Aa med sumpige Bredder, og over denne Aa førte kun en eneste Bro; paa den modsatte Side var Scheremetieff opmarscheret med sin Hovedstyrke. Saa snart Kanonerne vare komne frem bag Rytteriet, lod Kongen Tropperne uformodet afdække Batteriet, som nu aabnede sin Ild med saa god Virkning, at ikke blot de 800 Ryttere, der endnu befandt sig paa denne Side af Dalen, hovedkuls ilede over paa den modsatte Side og lode deres Høknipper i Stikken, men at ogsaa den fjendtlige Hovedstyrke under en voldsom Skrigen og Larm ilede afsted uden at give sig Tid til at afbryde Broen. Dette var et godt Varsel for Fremtiden og forøgede noget Modet hos de nedslaaede Tropper. Armeen lejrede sig paa denne Side Passet, men Kongen lod en Gardebataillon gaa over for at dække Broen. Samme Dag ankom Oberst Rehbinder, der havde været længere borte til højre, ad Jeve til, med nogle Fanger.

Den 18de November, som var en Søndag, blev der først holdt Prædiken. Derpaa drog hele Hæren med den største Besværlighed gjennem Passet ved Pyhäjoggi og marscherede — formeret i Slagorden paa samme Maade som den 15de —, 3 Mil videre til det ligeledes stærke Pas ved Silamäggi. Da

Fjenden, hvem man ikke havde set noget til den hele Dag, heller ikke her gjorde Modstand, gik Hæren gjennem Passet og slog Lejr paa den modsatte Side. Hen paa Eftermiddagen havde det begyndt at regne, og da Lejrens Tros ogsaa nu var blevet tilbage, maatte Tropperne bivuakere paa de opblødte, smudsige Marker; et Øjenvidne kalder Lejren for «en Smudslejr, hvis Mage jeg aldrig har set; der var en stor By, og i hele Byen var der ikke mere end to Tørrehuse tilbage; alle maatte ligge under aaben Himmel og i Smuds til op over Knæerne; vi fik os endelig et Tørrehus, eftersom Complaisancen mellem Generalerne var saa stor, at den ene ikke vilde have nogen Kommoditet fremfor den anden». Det værste var dog, at de Mundforraad, som vare medtagne, begyndte at slippe op, saa at baade Mennesker og Dyr maatte sulte. Sindsstemningen hos Tropperne var heller ikke særdeles glædelig, og mange knurrede højt og lydelig over Kongens Umenneskelighed og Mangel paa Forudseenhed.

Ved Daggry den 19de November fortsattes Toget; rundt omkring saa man Brandrøgen fra Byer og Gaarde, der vare antændte af Russerne. Ved Middagstid, da Marschen var fortsat omtrent 1½ Mil, naaede man til den vakre Herregaard Lagena, som ogsaa var afbrændt. Her fik man pludselig den allarmerende Efterretning, at den russiske Hær nærmede sig, hvorfor Svenskerne marscherede op i Slagorden for at tage imod den; man fandt imidlertid snart, at det hele beroede paa en Misforstaaelse, men da den korte Efteraarsdag alt begyndte at helde, lod Kongen sine Tropper bivuakere paa Stedet. En Mølle var alt, hvad der var blevet staaende af Bygninger; af Levnetsmidler fandt man hverken vaadt eller tørt. Værst stod det til med Hestene, som vare aldeles udasede af Sult og Marschen paa de bundløse Veje. Da man nu kun var omtrent 1½ Mil borte fra Narva, lod Karl XII skyde dobbelt svensk Løsen til Tegn paa, at Undsætning nærmede sig, og til hans uudsigelige Glæde hørte man kort derpaa 4 dumpe Skud fra Fæstningen som Svar

paa, at Narva endnu holdt sig. I Nattens Løb blev Avantgarden skudt frem til ³/₄ Mil fra Staden, ja man paastaar endog, at en Oberst Rehbinder sneg sig ind under Fjendens Circumvallationslinie og opmaalte Gravens og Voldens Dimensioner. I den svenske Lejr forudsaa man ganske almindelig, at det den følgende Dag vilde komme til Kamp, og hermed vare de fleste vel fornøjede, thi de fjendtlige Fortroppers Fejghed havde oplivet Modet, og hvordan Udfaldet end blev, vilde man dog i det mindste faa en Ende paa den nuværende Elendighed.

IV.

Vi ville nu se til, hvorledes Sagerne imidlertid stode i den russiske Lejr. Den 12te November indberettede Scheremetieff, at den svenske Konge befandt sig i Reval, og at han selv med 2,600 Ryttere stod i Begreb med at bryde op mod Wesenberg for at rekognoscere; den 16de indløb en ny Rapport, at han havde trukket sig tilbage til Pyhäjoggi, men at Svenskerne endnu vare i Wesenberg. Lige til det sidste troede man derfor i det russiske Hovedkvartér, at Karl XII ikke vilde vove noget Forsøg paa at undsætte Narva; men da der den 18de kom en tredje Rapport fra Scheremetieff med Melding om, at han havde trukket sig tilbage til Silamäggi, og at den svenske Hær var i Anmarsch, bleve baade Czaren og hans russiske Omgivelser grebne af en heftig Forskrækkelse. Peter var paa Forhaand overtydet om, at hans Tropper vilde blive slaaede, og besluttede derfor ved en betimelig Afrejse at unddrage sig et muligt Fangenskab, ja han vilde endog medtage sin Yndling, Overgeneralen Golowin. Han lod derfor strax Hertugen af Croix og General Allard kalde til sit Hovedkvartér paa Camperholmen, tilkjendegav dem, at han var nødt til en hurtig Afrejse, dels for at træffe den polske Konge i Birzen eller Polock og med ham træffe Aftale om Undsætning, dels for at modtage de tyrkiske Sende-

bud i Moskau og endelig for at paaskynde Ankomsten af en Forstærkning, der blev ventet og skulde bestaa af 13,000 Mand Fodfolk under General Repnin samt 8,000 Mand Rytteri og Kosakker. Da han derhos havde til Hensigt at tage Golowin med sig, overlod han Befalingen til Hertugen af Croix.

Hertugen vægrede sig imidlertid bestemt ved at modtage samme; hidtil havde man ikke skænket ham nogen Tillid, ja næsten behandlet ham som Fange; han havde ikke fundet de Tropper, han havde ventet, ikke heller havde Czaren holdt sit Løfte om en Forstærkning af de 30,000 Polakker, han nu vilde hente; desuden kunde han ikke Sproget og kjendte lige saa lidt til Tropperne, som de kjendte til ham, hvorhos han savnede en god Hest og anden fornøden Ekvipering. Mødet opløstes derfor, uden at nogen Beslutning blev fattet.

Den følgende Nat var der imidlertid en stadig Kommen og Gaaen omkring Czarens Telt, hvor den største Uro herskede. Alle Russernes Selvhersker skal have opført sig som et halvgalt Menneske, og af hans Omgivelser hørte man kun Graad og Jammerskrig, saa at de i Nærheden værende Udlændinge formelig skammede sig over dette modbydelige Uvæsen. Sluttelig begyndte Czaren at sende Bud paa Bud efter Hertugen af Croix, som havde sit Kvartér strax nord for Trubetzkoys firkantede Lejr. Syv Bud vare allerede styrtede ind til Hertugen, inden han endnu ret var kommet i Orden, da Czaren selv indtraf Klokken 4 om Morgenen til den 19de November; Selvherskeren var i en oprørt Sindsstemning, overøste Hertugen med Smigrerier og Bønner om, at han dog endelig maatte overtage Kommandoen. Skjønt Hertugen gjorde Modstand saa længe som mulig, blev han dog sluttelig nødt til at give efter mod Løfte om, at Czaren ufortøvet skulde sende ham Ammunition til Belejringen og i øvrigt give ham en nøjagtig, skriftlig Instrux med egenhændig Underskrift og Segl. Czaren lovede alt, hvad Hertugen begjærede, og afrejste derpaa til Pleskov.

Da Hertugen senere aabnede sin Instrux, fandt han, at denne ikke var underskreven samt blot i almindelige Udtryk indeholdt, at Hertugen havde faaet Overkommandoen, og at alle skulde lyde ham; han skulde fortsætte Narvas Belejring, naar Ammunitionen ankom; han skulde ophøre med Angrebet, hvis Svenskerne naaede frem, og da sætte sig til Modværge; end videre indeholdt Instruxen en Udnævnelse for Underfeltmarschal, Fyrst Dolgorucki, til Generalkommisær, og at denne skulde sørge for Levnetsmidler til Hæren. Hertugen var saaledes overlistet, men der var nu ikke andet for end at føre Befalingen, saa godt det lod sig gjøre.

Op paa Formiddagen under Regn- og Snevejr ankom Scheremetieff med sit hele Rytteri i største Uorden og Forvirring; han berettede, at Svenskerne allerede vare naaede til St. Peter (saaledes kaldtes Lagena-Herregaard ogsaa). Da en lille svensk Deling henimod Aften kom til Syne, blev der allarmeret, Hertugen steg til Hest for at træffe sine Foranstaltninger og befalede, at en Feltvagt paa 100 Ryttere skulde rykke ud og patrouillere; men denne Befaling blev ikke adlydt, thi hverken Dolgorucki eller Scheremetieff kunde faa fat paa Folk, som i Mørket vilde vove sig udenfor den befæstede Lejr. Heri har man da en Forklaring af, hvorledes det kunde være muligt for Rehbinder i Nattens Løb at udspejde Værkernes Beskaffenhed.

Hertugen udstedte derpaa en almindelig Ordre, hvori han bestemte Feltraabet til «St. Peter og Moskau» og yderligere anordnede, at der om Natten flittig skulde patrouilleres mellem hvert Regiment, og at man strax skulde underrette ham om enhver opstaaende Larm; ingen maatte under Livsstraf skyde uden Ordre; Halvdelen af Mandskabet skulde holdes i Beredskab; den følgende Morgen skulde der uddeles i Ammunition 24 Skud pr. Mand; Geværerne skulde renses, Artilleriet holdes i Beredskab, og ingen maatte faa Tilladelse til at gaa udenfor Lejren; alle skulde træde under Vaaben, naar der blev skudt Allarmløsnet med tre Skud fra Hoved-

batteriet; den næste Morgen skulde Værkerne besigtiges og have deres Besætning; Fodfolket maatte ikke give Ild, før Fjenden var kommet paa 20—30 Skridts Afstand.

Senere tilbragte man Natten under Uro og Frygt for et uventet Overfald. Klokken 7 om Morgenen den 20de November*), der faldt paa en Tirsdag, og medens det endnu var mørkt, saa man to Raketter stige op fra den svenske Lejr, og Signalet blev strax besvaret fra Staden. Saa snart Dagen brød frem — hvilket ved denne Aarstid under en saa nordlig Beliggenhed sker Klokken 8½ om Formiddagen — steg Hertugen til Hest, lod Tropperne rykke ud af Teltene og opstille, for at man kunde se, paa hvad Maade Circumvallationslinien bedst kunde besættes. Derpaa begav han sig, ledsaget af de øvrige Generaler, til højre Fløj og begyndte Ridtet langs Linien. Da han kom til den Højde, hvor det store Batteri var beliggende (omtrent midt imellem Camperholmen og Trubetzkoys Lejr), fik man i Afstand Øje paa den svenske Avantgarde, først Rytteriet og senere ogsaa noget Fodfolk. Hertugen lod affyre de tre Allarmskud, ligesom hver General begav sig til sin Plads, nemlig Dolgorucki, Buturlin og Golowin med 9 stærke Regimenter paa højre Fløj, Trubetzkoy med 6 Regimenter i Centrum, Weide og Scheremetieff med 14 Regimenter foruden Rytteriet paa venstre Fløj. Signalerne løde rundt om, og de vajende Faner bleve plantede paa Voldene. Selv fortsatte Hertugen sit Ridt til venstre Fløj og ordnede Forsvaret, saa godt han formaaede; den for Haanden værende Styrke af Fodfolk, der næppe nok udgjorde 24,000 af Sult og daarligt Vejr medtagne og nedslaaede Soldater, var saa utilstrækkelig til at besætte den lange Forsvarslinie, at Mandskabet, som paa den Tid altid stillede 6 Mand højt, blot kunde stille 2 til 3 Mand højt,

*) Medens man i Danmark indførte den gregorianske Kalender ved Forordn. 28de November 1699, i Følge hvilken man efter den 18de Februar 1700 lod følge den 1ste Marts, traf man i Sverige først Aar 1752 den samme Bestemmelse; Slaget ved Narva leveredes altsaa den 30te November efter ny Stil.

uden at man kunde danne en anden Træfning eller Reserve; til en saa lang Linie burde der i det mindste have været en Besætning af 60—70,000 Mand*).

Medens Hertugen befandt sig paa venstre Fløj, hørte han pludselig en stærk Kanonade fra Liniens Midte. Efter at have givet Scheremetieff og Weide de sidste Ordre, ilede de Croix til det truede Sted og fandt det svenske Artilleri kjørt op i en Afstand af 12-1500 Skridt og i fuld Kanonade med det russiske. Derefter kunde man i Kikkerter se den svenske Hær i en betydelig Afstand opstillet i Slagorden, saaledes at Fodfolket var fordelt mellem Afdelinger af Rytteriet. Længere op paa Dagen, henad Klokken 1, saa man Rytteriet trække til højre og venstre, saa at Fodfolket kom i Centrum, hvorpaa dette til Russernes almindelige Forundring trak sig tilbage. I det samme førte man en svensk Dragon frem, hvem Kosakkerne havde opsnappet i Krattet udenfor Lejren; han blev forhørt og indrømmede, at Svenskerne havde lidt meget af Marschen paa de daarlige Veje og af det slette Vejr, ligesom de ogsaa lede stor Mangel paa Levnetsmidler, saa at Hestene ikke havde faaet Foder i 2 Dage; men han forklarede tillige, at den svenske Hær beløb sig til 16 Regimenter Fodfolk, 10 Regimenter Ryttere, 6 Dragonregimenter samt 32 Stykker Skyts, hvorhos Hæren førtes af selve Kongen. Paa Grund af denne falske Opgivelse opgjorde man den svenske Hærs Styrke til 24-25,000 Mand; man kan derfor lettelig forklare sig, hvilket Indtryk denne Underretning maatte gjøre paa de alt forud ikke saa særdeles modige Russere. Mange troede alligevel, at Svenskerne ikke vilde vove at angribe dem indenfor Forskansningerne.

*) Denne Beregning stemmer fuldkommen med de virkelige Forhold; Circumvallationslinien var 12,000 Alen lang, antager man en Alen for hver Mand, og at der stilles med 6 Geledder, udfordredes der altsaa 72,000 Mand. I de ovennævnte 24,000 Mand ere ikke Rytteriet, Besætningen i Løbegravene eller de, som vare døde eller saarede efter Belejringens Begyndelse, indbefattede. Allard anslaar ogsaa paa et andet Sted Russernes hele Styrke til 32,000 Mand.

V.

Saa snart man i den svenske Lejr havde afskudt de ovennævnte Raketter, var hele Hæren brudt op fra Lagena. Da man imidlertid havde 1½ Mil at marschere, naaede man først omtrent Kl. 11 om Formiddagen Egnen ved Narva. Saa snart Kongen fik Øje paa den fjendtlige Linie, opstillede han — omtrent i en Fjerdingvejs Afstand ved Poppelmanshof — Hæren i Slagorden paa to Træfninger, saaledes at Fodfolket, som ovenfor nævnt, blev fordelt i Aabningerne mellem Rytteriet, medens Fodfolket ellers i Almindelighed stod i Centrum med Rytteriet paa Fløjene. Fodfolket blev delt i 21 smaa Batailloner, hver paa omtrent 250 Mand, Rytteriet og Dragonerne i 46 Eskadroner paa 68 Mand. Højre Fløj førtes af General Wellingk (1649-1708) med hans Underbefalingsmænd, Generalmajor A. B. Horn (1664-1742) og Generallieutenant Wachtmeister (1644-1701), over første og anden Træfning. Kongen førte selv Centrum med Generalmajor Posse (1650-1714) over første og Generalmajor Maydel (1648-1710) over anden Træfning; venstre Fløj endelig kommanderedes af Generallieutenant Rhensköld (1651-1722) for første og Generalmajor Ribbing (1640?-1700) for anden Træfning.

Saa snart Slagordningen var formeret, søgte Kongen at æske Fjenden til Kamp paa aaben Mark ved at skyde dobbelt svensk Løsen og røre Pavker og Trommer. Da man imidlertid efter en Tids Forløb ikke sporede nogen Bevægelse paa den fjendtlige Side, besluttede han selv at opsøge Fjenden indenfor hans Forskansninger. Saa dristig og forvoven denne Udvej end maatte synes, var den alligevel den eneste, der stod tilbage; thi Manglen paa Levnetsmidler bevirkede, at baade Stillestaaen og Tilbagetog lige sikkert vilde medføre Hærens Undergang. Kongen lod derfor Artilleriet rykke frem og opstille i to Batterier, saaledes at 16 Kanoner under Major Apelmans Befaling prodsede af paa Hermans-Berg for at beskyde Hovedlejren (Trubetzkoys) i Centrum, og 21 Kanoner under Felttøjmester Sjøblads Befaling kjørte op omtrent

1,500 Alen længere mod Nord og rettede deres Ild mod den store Bastion. Derpaa red Kongen med Wellingk og Rhensköld temmelig nær ind paa den fjendtlige Circumvallationslinie, undersøgte dens Beliggenhed og lod Generalkvartérmester-Lieutenant Ehrenschantz gjøre en Tegning af samme. Man fandt Terrænet paa begge Sider af Hermans-Berg temmelig aabent, medens Skov og Krat bredte sig længere mod Nord og Syd paa begge Sider af Bakken. Imidlertid trak Rytteriet til højre og venstre, Fodfolket sluttede sig sammen og rykkede derpaa lidt tilbage for at lægge Kapper og Tornistre samt hugge Faskiner i Kratskovene til at fylde Voldgravene med. Det var denne tilbagegaaende Bevægelse, hvis Formaal Russerne ikke kunde fatte.

Derpaa førtes Fodfolket atter frem, og Kongen, som kom tilbage fra Rekognosceringen, opstillede det nu paa begge Sider af Hermans-Berg i to Hovedkolonner med en Afstand af omtrent en Fjerdingvej. Til den højre Kolonne, som førtes af General Wellingk og Generalmajor Posse, hørte 11 Batailloner, af hvilke Garden dannede de 6, Vestmanlands og Helsinge Regimenterne hver 2 og Tisenhusens finske Tremänninger det 11te og sidste; i Spidsen for Kolonnen gik 50 Mand af Gardens Grenaderer, og umiddelbart derpaa fulgte samme Regiments Grenaderbataillon; de øvrige 10 Batailloner vare ordnede saaledes, at 4 dannede en Kolonne til venstre, 4 andre en tilsvarende højre Kolonne, og de 2 sidste dannede Forbindelsen mellem Kolonnernes Tête og Queue. Bag denne Kolonne fulgte højre Fløjs Rytteri under Generallieutenant Wachtmeister; han førte 9 Eskadroner af Nylands Rytteri og 7 af Viborgs (Kareliens), 4 Eskadroner af Livdragonerne og 2 af de finske Dragoner. Denne Kolonne skulde storme omtrent 1,000 Alen syd for Trubetzkoys Lejr ved Rathshoff; saa snart Fodfolket var kommet over Gravene og Voldene, skulde der træffes Anstalter til at slippe Rytteriet ind.

Den venstre Hovedkolonne deltes i to mindre, af hvilke den højre førtes af Generalmajor Maydel og bestod af 8 Ba-

tailloner, nemlig 2 fra Vermlands Regimentet, 1 fra Dalregimentet, 1 fra Vestmanlands og 3 fra Viborgs Regiment samt 1 fra de finske Tremänninger; disse 8 Bataılloner dannede to mindre Kolonner, hver paa 4 Batailloner, og foran dem gik en Grenaderafdeling. Bag denne Kolonne fulgte en Del af venstre Fløjs Rytteri under Generalmajor Ribbings Befaling, nemlig 6 Eskadroner af Åbo-Lens Rytteri, 3 af det estlandske Rytteri og 3 af den estlandske Adelsfane. Denne Hærafdeling skulde overstige Linien strax syd for den store Bastion. Den nordligste Kolonne endelig skulde angribe samme Bastion nord fra; den bestod blot af 1 Bataillon af Dalregimentet og 1 af de finske Tremänningar og førtes af daværende Oberst, den senere hen saa bekjendte M. Stenbock (1664-1717); efter samme vilde Kongen, Generallieutenant Rhensköld og Generalmajor A. B. Horn følge med 2 Eskadroner af Livdrabanterne, 4 af Livdragonerne, 2 af de finske Dragoner og 2 af de finske Tremänninger. Kongen valgte sin Plads her, da et Rygte var bleven udspredt om, at Czaren i egen Person befandt sig paa denne Side.

Infanteriet stillede den Gang endnu sex Mand højt, med Spyddragerne (en Tredjedel af Bataillonen) i Midten og Musketererne paa Fløjene. Under Marschen til Wesenberg havde dog i det mindste en Del af Garden faaet Bajonetgeværer, ved denne Tid en ny Opfindelse, som paa én Gang skulde forene Spydets og Muskettens Fordele. Hver Mand havde 24 Skud ligesom Russerne. Fodfolkets Uniform bestod af en sort, trekantet Filthat, en Art lang Halsdug, mørkeblaa Livkjole med gule Opslag, Tornister og Patrontaske med Bandolerrem over Skulderen, lang, gul Vest og gule Knæbuxer af Skind samt Uldstrømper og høje Sko; foruden Spydet eller Musketten havde hver Mand et dygtigt Sværd i et Gehæng, som var gjort fast ved Livbæltet; Officererne havde Hellebarder. Rytteriet, som stillede med 3 Rækker, havde foruden Sværdet to grove Pistoler ved Sadelknappen og var

uniformeret paa samme Maade som Fodfolket, kun at det havde grove Kravestøvler.

Efter at Hæren var ordnet til Angreb paa den beskrevne Maade, gav Kongen Feltraabet: «Med Guds Hjælp!» og begav sig derpaa fra højre Kolonne, som han selv havde opstillet, til den venstre. Umiddelbart efter Ankomsten opsendtes tvende Raketter, som skulde give Signalet til Fremrykningen. Klokken var da omtrent to paa Eftermiddagen. Hidtil havde det været temmelig klart Vejr med en skarp Vestenvind; men netop som Hæren satte sig i Bevægelse, overskyggedes Egnen pludselig af en mørk Sky, der opstod en stærk Sneslud, som piskede Russerne i Ansigterne, saa de ikke kunde se, og aldeles dulgte Svenskernes Fremmarsch for dem. Da Kolonnerne kom ind paa Livet af Fjenderne, hørte det svenske Artilleri op at spille for ikke at ramme deres egne Folk.

Den højre Kolonne, som tillige skjultes af Kratskov, kom saa nær ind paa Russerne, inden den blev opdaget, at Ilden baade fra Kanonerne og Musketterne fuldstændig gik hen over Hovedet paa den. Paa 30 Skridts Afstand gjorde Gardebataillonerne Holdt, Snesluden hørte i det samme op, og Bataillonerne affyrede deres Salver med saa god Virkning, at Russerne «faldt som Græs». Derpaa gik de med Sværdet i Haanden over til Stormløb; Grenadererne gik i Spidsen. Efter at have passeret Graven, hvor Vandet gik op til Midten af Livet, ryddede man Palissaderne og de spanske Ryttere paa Voldkammene til Side, hvorpaa de raske Garderkarle sprang ind i Lejren, gjennembrøde den tynde Linie og begyndte et forfærdeligt Blodbad, men Russerne forsvarede sig tappert og skøde «meget vakkert Folk» ihjel. Efter at flere Tropper vare komne til, drev man de to nærmeste af Weides Regimenter, som synes at have bestaaet af Rekruter, bort paa begge Sider af Angrebspunktet, men derpaa vendte Wellingk og Posse sig til venstre, lode Weides Regimenter paa deres højre Flanke skytte sig selv og trængte efterhaanden frem

over Contravallationslinien og bag om Trubetzkoys Lejr for at understøtte den venstre Hovédkolonne; den samme Manøvre foretog Wachtmeisters senere indtrængende Ryttere. Den hele Bevægelse havde imidlertid kunnet blive meget farlig, hvis Russerne havde havt Mod til at falde Svenskerne i Ryggen; men dels blev General Weide saaret strax ved Slagets Begyndelse, dels fandt Scheremetieff for godt at begive sig paa Flugten med den venstre Fløjs Rytteri; ved Joala Holme, omtrent 5-600 Alen ovenfor Vandfaldet, satte han over Narvafloden; men herved omkom alligevel en stor Mængde af hans Ryttere, efter Opgivelser endog flere Tusinde. Denne skammelige Flugt give Russerne først og fornemligst Skyld for Slagets uheldige Udfald. Længere ud paa Aftenen rykkede Weides Folk alligevel frem til det Punkt, hvor Svenskerne vare brudte ind i Lejren.

VI.

Paa venste Fløj havde Sagerne taget samme Vending som paa højre. Inden et Kvarter vare Maydels og Stenbocks Tropper komne over Volden og havde gjennembrudt den tynde Linie. Alle kappedes om at være de forreste; endog Kancellipræsident Piper og andre civile Personer toge med Sværd i Haanden Del i Stormen. Ogsaa her synes Svenskerne først at være stødte sammen med to nyformerede Strelitserregimenter (de novgorodske og bialogrodske), der strax kom i Uorden, hvorpaa Svenskerne bemægtigede sig Skytset, særlig de 16 Kanoner, som stode i den store Bastion. Ligesom paa højre Fløj vendte ogsaa her de frembrydende Svenskere sig til venstre og joge det ene fjendtlige Regiment ind paa det andet. Der opstod et forfærdeligt Myrderi, og Finnerne, som i ældre Tider havde lidt under Russernes vilde Fremfærd, gave ingen Pardon. Trængslen blandt Russerne blev endelig saa stor, at hele Skarer hoppede over Volden og søgte at redde sig ud i fri Mark, men her

holdt Kongen med sit Rytteri, gjorde Anfald paa dem og jog dem ind i Lejren igjen; derimod synes Ribbings Ryttere at være komne ind i den fjendtlige Lejr bag efter Maydels Fodfolk; Ribbing blev strax skudt tillige med Oberst H. H. Rehbinder; Oberst Stenbock saaredes.

Sluttelig begyndte Russerne at flygte over Flaadebroen ved Camperholmen; de Tropper, som havde opholdt sig i Løbegravene mod Narva, ilede nu ogsaa langs med Floden til samme Sted, og skjønt mange søgte at komme over paa Baade og Pramme, blev Trængslen ved Flaadebroen dog sluttelig saa stor, at den gik itu, hvorved en stor Mængde druknede. Overalt ragede Heste og Menneskehoveder, Arme og Ben op over Vandfladen, og Svenskerne skøde efter dem som «efter Ænder». Nu var al Udsigt til Flugt afskaaren, og Følgen blev, at alle de Tropper, som endnu vare tilbage paa venstre Bred, berédte sig til Modstand. Disse Tropper udgjorde de 6 bedste Regimenter paa højre Fløj, nemlig de preobraschensiske og semenovske Garderigimenter under Obersterne Blomberg og Tschammer samt Obersterne Werdens, Schnewens, Pohlmans og Fliewerks tyske Regimenter. Ved disse Troppers Hjælp søgte nu Hertugen af Croix og Generallieutenant Allard, som nylig var faldet i en Mose med sin Hest og helt gjennemblødt var trukket op igjen, at faa dannet en Art Vognborg af den bag Linierne staaende Artilleriparks Kjøretøjer og spanske Ryttere; ligeledes søgte de at faa de 9 Kanoner, som stode i de 3 Bastioner, der endnu vare i Russernes Magt, bragte frem, og de vilde saaledes i det mindste forsvare sig saalænge som mulig og se at skaffe en hæderlig Kapitulation til Veje. Trods den almindelige Forvirring lykkedes dette da ogsaa tildels. Russerne havde imidlertid længe næret Had til de fremmede, hvem de tilskreve alt det onde, som var indtruffet; nu brød den længe ulmende Forbitrelse løs, en Mængde Tyskere myrdedes, og for at undgaa den samme Skæbne maatte Hertugen af Croix, Allard, det polske Sendebud, Generalmajor v. Langen, og

nogle andre Officerer søge deres Redning ved at skynde sig ud af Lejren langs med Floden og senere langs med Linien opsøge Svenskerne, blandt hvilke de sluttelig stødte paa den saarede Oberst Stenbock, til hvem de da overgave sig.

De tilbageblevne Russere værgede sig imidlertid tappert bag Moradserne, Vognene og Lejrhytterne, i hvilke de havde anbragt Skydeskaar, saa at Svenskerne ikke kunde komme videre frem. Da Kongen, som hidtil uafbrudt havde holdt med sit Rytteri udenfor Circumvallationslinien, hørte den Skydning, som opstod herved, begav han sig, alene fulgt af Staldmesteren Hård, indenfor Forskansningerne og ilede til Kamppladsen; men da Skumringen allerede begyndte at falde paa — Klokken kunde saaledes vel omtrent være 5 om Eftermiddagen —, styrtede han i det alt omtalte Morads og kom til at ligge under Hesten i Vand op til Hagen. Da Hård ikke selv var i Stand til at trække ham op, kaldte han to Finner, som heldigvis vare i Nærheden, til Hjælp, og det lykkedes dem saaledes sluttelig at faa Kongen frem, men Sværdet, den ene Støvle og Strømperne bleve stikkende i Sumpen. Herved kom ogsaa Hesten paa Benene igjen, og efter at Karl havde taget Sablen fra en Garderkarl og trukket en af Hårds Støvler paa, red han saaledes, vaad og barbenet, omkring den hele Nat, skjønt Kulden blev saa stærk, at mange saarede, som ellers vilde være komne sig, frøs ihjel.

Imidlertid blev Karl XII snart efter indhentet af Rhensköld med Livdrabanterne og Livdragonerne, og med dem gjorde han nu Indhug overalt, hvor der tilbød sig en gunstig Lejlighed, idet han trængte frem til Floden mellem Havnedæmningen og Staden. Efter at Mørket var brudt frem, omtrent Kl. 6 paa Eftermiddagen, blev Uordenen mellem de svenske Tropper snart lige saa stor som mellem Russerne; Afdelingerne blandedes med hverandre, og Folkene spredte sig i Lejren for at plyndre, saa at der ved mange Batailloner næppe nok var 70-80 Mand samlede om Fanerne. Finnerne

drak sig fulde i Russernes rigelige Brændevinsforraad og laa aldeles ubevægelige spredte rundt omkring, medens Russerne uophørlig skøde fra Vognborgen og «vedligeholdt en djævelsk Ild fra den forgiftede Rede». Sluttelig begyndte ogsaa højre Fløjs Batailloner, der havde renset Kontravallationslinien, at komme til, først og fremmest Oberstlieutenant Palmqvists og Major v. Numers Gardebatailloner. Disse stødte i Mørket paa Dalregimentet og Vestmanlændingerne fra venstre Fløj, som toge dem for Fjender og aabnede en dræbende Ild mod dem, hvorved mange Officerer og Soldater styrtede. Sluttelig mærkedes dog Fejltagelsen: «Det var en Lykke», siger v. Numers, «at mine Drenge tillige med nogle af Officererne selv mærkede det og af den Grund trak sig lidt tilbage, medens jeg hentede alle Fanerne og plantede dem omkring mig; men de raabte, at det var vort eget Folk, som skød paa os, og de raabte Løsnet: med Guds Hjælp; men da dette ej kunde høres eller forstaas paa Grund af den stærke Raaben, samlede jeg alle Trommeslagerne omkring mig og lod slaa vor svenske Marsch, da vi gjenkjendte hverandre i Mørket».

For at forebygge lignende Optrin lod Kongen derpaa, rimeligvis omtrent Kl. 7 om Aftenen, paa alle Punkter blæse Signal til Kampens Afbrydelse og lod uddele Befaling til, at Tropperne skulde forholde sig rolig der, hvor de stode. Kun Sjöblad, Stenbock og Maydel fik Ordre til at samle nogle Folk og besætte Trubetzkoys Lejr i Midten, der indeholdt Fjendens meste Artilleristyrke, som lige til dette Øjeblik synes at have været urørt. Dette blev ogsaa iværksat uden Modstand, og herved bleve Russernes højre og venstre Fløj aldeles skilte fra hinanden, hvorved et natligt Angreb fra Russernes Side vanskeliggjordes. De øvrige Tropper vare ved den Tid spredte nord for Trubetzkoys Lejr paa den store sumpige og skovbevoxede Flade mellem Circum- og Kontravallationslinierne, til dels endog udenfor samme; sønden for det nævnte Sted fandtes ikke mere en eneste Svensker. For øvrigt var Uordenen almindelig; ingen vidste, hvor Regimen-

terne vare; Rytteriet og Fodfolket vare blandede mellem hinanden; man kunde ikke faa Rede paa, hvor Kongen opholdt sig. Under hele den første Del af Natten hørtes hist og her Skud, der vedligeholdt Forvirringen. Det er sikkert, at hvis Scheremetieff var bleven paa sin Post og havde forenet sig med Weides for største Delen urørte Regimenter til et Angreb paa den opløste, svenske Hær, havde samme staaet Fare for at blive aldeles sprængt.

VII.

Heldigvis tænkte de forfærdede Russere paa intet mindre end et Angreb. Da de Generaler, som vare blevne tilbage indenfor Vognborgen, fik Tid til at overveje Sagernes Stilling og indsaa, at intet yderligere Forsvar var muligt paa Grund af den almindelige Uorden, og at ligeledes alle Udveje til et Tilbagetog vare afskaarne, besluttede de at underhandle om fri Afmarsch. Først afsendte man den russiske Major Piehl i Følge med den fangne Major Patkull for at høre sig for; da Major Piehl af de svenske Officerer, han traf paa, havde faaet Forsikring om, at Kongen ikke var ugunstig stemt mod en Kapitulation, vendte han tilbage og kom længere ud paa Natten igjen med Generalmajor Buturlin og Oberst Tschammer som Parlementærer. Baade om de senere følgende Underhandlinger og om Betingelserne ved den endelige Overenskomst ere de ulige Kilder meget afvigende; de svenske paastaa, at Karl XII fordrede, at Russerne skulde overgive sig paa Naade og Unaade, hvorpaa alle højere Officerer skulde blive tilbage som Fanger, men de øvrige tilligemed Mandskabet have Tilladelse til Afmarsch uden Vaaben. De russiske Kilder sige derimod, at Kongen ganske vist i Begyndelsen fordrede dette, men senere gav efter, da Dolgorucki erklærede, at Russerne i saa Fald yderligere vilde fortsætte Modstanden; hvad de højere Officerer angaar, skulde de kun i en Tid blive tilbage som Gisler for, at de tilbage-

vendende Tropper ikke ødelagde Landet ved Hærgen og Brænden; senere skulde imidlertid ogsaa de slippes fri.

Hvorledes det nu end forholder sig hermed, saa foraarsagede Underhandlingerne megen Senden frem og tilbage, hvilket efter en Opgivelse endog trak ud til efter Midnat. Det endelige Resultat blev, at det højere russiske Generalitet, nemlig Dolgorucki, Archelowitz, Trubetzkoy, Golowin og Buturlin, indfandt sig i den svenske Bivuak, hvorimod Mandskabet tillige med de øvrige Befalingsmænd fik Tilladelse til at marschere tilbage til Rusland; Vognborgen blev besat af to Gardebatailloner, og Russerne begyndte at arbejde paa Flaadebroens Istandsættelse. Efter at dette var sket, tiltraadte de Tilbagetoget over Broen Kl. 4 om Morgenen med Vaaben og 6 smaa Feltstykker, men uden Faner og Standarter.

Saa snart den saarede General Weide paa venstre Fløj havde faaet at vide, at højre Fløj havde faaet Tilladelse til at afmarschere, sendte han ved Daggry en Generallieutenant med en Trommeslager til den svenske Lejr for at overbringe et Brev til den *svenske General*; Brevet indeholdt, at skjønt han vel kunde forsvare sig til sidste Bloddraabe, vilde han alligevel modtage en hæderlig Kapitulation, hvis en saadan tilbødes ham. Kongen indrømmede da, at hans Folk skulde faa Tilladelse til at afmarschere uden Vaaben og Faner, men at enhver skulde have Lov til at medtage saa mange Levnetsmidler, han kunde bære paa Ryggen, dog paa den Betingelse, at man ikke mere maatte røve, plyndre og brænde; derimod skulde Weide selv tillige med sine Officerer blive tilbage. Saa snart denne Overenskomst var sluttet, begyndte ud paa Formiddagen den 21de Toget fra den russiske venstre Fløj til den højre. Paa en Høj indenfor den store Bastion havde Kongen samlet 3,000 Mand og sad selv til Hest med sine høje Officerer. Russerne, i et Antal af 10-12,000 Mand, nedlagde her deres Vaaben og maatte derpaa med blottede Hoveder og Kæppe i Hænderne defilere forbi Kongen og over Flaadebroen, hvor Trængslen

atter blev saa stor, at mange skuppedes i Vandet og druknede. Toget med den lange, smalle Kolonne skal have medtaget saa lang Tid, at det varede hele Resten af Dagen og langt ud paa Natten, under hvilken Svenskerne saaledes atter synes at have bivuakeret under aaben Himmel.

Torsdag Morgen den 22de Novbr. holdt Kongen med Livdrabanterne sit Indtog i Narva, hvor han blev modtaget med Kanonsalut, Klokkeringning og lydelige Glædesudbrud af Befolkningen, som saa længe havde svævet i Angst og Uvished. Oberst R. Horn blev for sit gode Forhold under Forsvaret forfremmet til Generalmajor. Efter at Kongen havde spist til Middag, begav han sig med Livdrabanterne og Livdragonerne mod Syd til Vask-Narva ved Peipussøen for at sprænge en Hob Russere, der, som Rygtet gik, havde samlet sig her og øvet Vold mod Befolkningen. Da han kom 1½ Mil fra Staden, fandtes Rygtet at være ugrundet; derimod fandt han paa Narvafloden 120 Fartøjer fra Pleskov, hvis Førere, der ikke vidste noget om Slaget, havde til Hensigt at begive sig til den russiske Lejr med 1,000 Centner Krudt, 1,000 Centner Bly og 1,000 Tønder Korn samt en stor Mængde Kjød og Flæsk, hvilket nu alt blev et let Bytte. Da Kongen kom tilbage, lod han endelig samle de syge og saarede og førte dem til Narva, hvor han selv med Drabanterne tog Kvartér. Den øvrige Hær forlagdes til Forskansningerne i Russernes forladte Lejr, hvor de forhungrede Soldater gjorde et rigt Bytte og fandt Overflod paa alt.

Den følgende Mandag, den 26de November, fejredes en højtidelig Takkegudstjeneste i alle Narvas Kirker, og da Te Deum begyndte, løsnedes alle Stykker i Staden og paa Slottet Ivanogorod, og Regimenterne, som vare rykkede ud af Lejren affyrede Geværsalver.

Svenskernes Tab opgives paa følgende Maade:

	Officerer.		*Menige.*		*Sum.*
	Døde.	Saarede.	Døde.	Saarede.	
Livdrabanterne	2	2	10	24	38.
Garden	7	14	120	170	311.
Dragonerne	»	9	45	93	147.
Dalregimentet	3	7	55	121	186.
Vestmanlændingerne . .	1	4	92	197	294.
Vermlændingerne . . .	3	3	100	200	306.
Helsingerne	2	2	24	100	128.
Finnerne	3	1	200	300	504.
Sum	21	42	646	1,205	1,914.

Som Læseren vil se, ere Rytteriet og Artilleriet ikke optagne paa denne Liste. I Forhold til den oprindelige Styrke havde Vermlands Regimentet, der havde mistet sit halve Mandskab, tabt mest, dernæst Finnerne, Vestmanlands Regimentet o. s. v. Blandt de døde vare, som alt nævnt, Generalmajor Ribbing og Oberst H. H. Rehbinder samt Lieutenant ved Livdrabanterne O. Wrangel (med Oberstś Rang) og Major Fechtenberg ved Dalregimentet. Blandt de saarede fandtes Oberst M. Stenbock, som nogle Dage senere udnævntes til Generalmajor, samt Majorerne Rothlieb ved Livdragonerne, Feilitz ved Vestmanlands og Wulff ved Helsinge Regimenterne.

Russernes Tab i døde og saarede anslaas af Allard til 7-8,000 Mand, hvoraf dog næppe ca. 4,000 bleve paa Valpladsen, medens de øvrige druknede dels ved Scheremetieffs Flugt over Narvafloden, dels ved Flaadebroens Sønderbrydning og paa de overlastede Baade og Fartøjer, som efter denne Katastrofe bleve satte i Vandet. Af Materiel mistede Russerne 140 nye Metalkanoner, af hvilke omtrent en Tredjedel var af grovere (10-47 pundigere) og de øvrige af lettere Kaliber (mest trepundigere), derhos 47 Mørsere, 4 Haubitser, en Mængde Ammunition, Haandvaaben, Heste, Telte, Baraker m. m.; af Trofæer mistedes 6 Par Pavker, 151 Faner og

20 Standarter foruden alt, hvad Russerne selv ødelagde eller kastede i Floden. Derimod indeholdt den russiske Feltkasse mod al Forventning kun 32,000 Rubler, af hvilken Grund de russiske Generaler bleve mistænkte for at have tilegnet sig den største Part af Kassens Indhold; det synes endog, at man har fordret af Dolgorucki, at han skulde bekræfte sin Uskyldighed i saa Henseende ved at kysse Korset, hvilket hos Russerne gjælder for mere end den kraftigste Ed; da Dolgorucki vægrede sig herved, paastaar man, at dette var Aarsagen saa vel til hans som til de øvrige russiske Generalers Tilbageholdelse i Fangenskabet; efter en anden Forklaring skal dette være sket, fordi de bortdragne russiske Soldater imod Kapitulationens Betingelser gave sig til at plyndre. Imidlertid benyttede Czaren sig senere af denne Omstændighed til under hele den øvrige Krig at tilbageholde en Mængde fangne svenske Officerer uden at ville udløse dem. Da de russiske Fanger den følgende Vaar ankom til Stockholm, talte de endnu med Oppassere o. s. v. i alt 132 Personer.

VIII.

Saaledes er Slaget ved Narva simpelt hen gaaet for sig; det er her fremstillet efter talrige Øjenvidners Beretninger, der bleve nedskrevne strax efter Slaget. I hele denne Begivenhed er der slet intet overordentligt eller uforklarligt; man finder her en halvbarbarisk Hær, hvis bedste Bestanddele hidtil blot havde kæmpet mod Tyrker og Tartarer, men som for øvrigt væsentlig var sammensat af ukrigsvante Rekruter; den besejres af en lille, men veløvet og til dels af Veteraner bestaaende Styrke, som førtes af Officerer, der havde samlet Krigserfaring dels under Karl XI's Felttog, dels i en Mængde udenlandske Krige blandt Evropas mest civiliserede Nationer. Man finder dernæst denne halvbabariske Hær opstillet bag Forskansninger, som ere tre Gange for lange for deres Styrke, hvorfor Linien er saa udtyndet, at den kan gjennembrydes

med en samlet Kolonne paa et hvilket som helst Punkt. Denne Linie er derhos saa udstrakt, at den ene Del vanskelig i rette Tid kan komme den anden til Undsætning; under saadanne Forhold gjør den overlegne Styrke lidet til Sagen. Imidlertid er det vel ogsaa alt af det foregaaende tydeligt, at denne Styrke paa selve Slagdagen vanskelig kunde beløbe sig til mere end det firdobbelte af den svenske. Man véd nu, at Czaren ved Narva havde hele sin regulære Hær, og at denne ved hin Tid vanskelig kunde være større end 30,000 Mand. Man kjender end videre af Allards Dagbog — som vel maa adskilles fra hans senere under Fangenskabet skrevne Relation til Kong August — Ankomstdagen for og Styrken af hver enkelt russisk Afdeling. Men selv om man vilde drage hans Opgivelser i Tvivl, saa bekræfte flere ældre svenske Kilder Rigtigheden af de ovenfor anførte Angivelser om Russernes virkelige Styrke. Adlerfeld siger utrykkelig, at Weides Afdeling, som bestod af 14 Regimenter af de 29 paa hans egen Plan optagne, ved Bortmarschen blot beløb sig til 10-12,000 Mand, hvilket synes rigtigt, naar man hertil lægger Tallet paa de faldne, saarede og de under Belejringen døde; Opgivelsen 10,000 findes ogsaa i en anden Beretning*). Heller ikke Piper anslaar i sit Brev til Enkedronningen Weides Styrke til mere end «dobbelt saa stor som vor hele Armé», hvilket da i det højeste kan blive 16,000 Mand.

Disse Opgivelser forhøjedes imidlertid senere i de yngre Beretninger; Nationalforfængeligheden og Ønsket om at smigre den unge, enevældige Konge begyndte at sættes i Bevægelse; ogsaa de fangne Udlændinge gjøre deres for at vinde Sejrherrens Yndest (se von Langens og Allards anden Indberetning); selve Sejrherrerne havde desuden Vanskelighed ved i Nattens Mørke nøje at beregne de besejredes Styrke. Saaledes forøges Tallene til 60,000 og sluttelig for en Nemheds Skyld til 80,000, saa at man kunde tale om

*) Relation Nr. 10 i Rigsarchivet, Brev fra tre Landraader i Wesenberg til Guvernør de la Gardie i Reval nogle Dage efter Slaget.

ti mod en. Paa denne Maade opstod det Sagn, som saa længe har smigret Svenskernes Øren og slaaet saa faste Rødder i Folketroen, at endog tvivlende Historikere ikke have vovet at rokke ved samme.

Ved det her anførte formindskes dog paa ingen Maade den Svenskerne tilkommende Ære ved Narvaslaget; thi det er sikkert, at Russernes Styrke før Slaget *virkelig* af Svenskerne *blev anslaaet* til det højst nævnte eller dog et lignende højt Tal, og ganske vist havde Svenskerne tidligere alt mange Gange slaaet overlegne russiske Hære, men Forskjellen mellem Stridskræfterne havde aldrig før været saa betydelig, hvortil kom, at man vidste, at Fjenden var vel forskanset; i selve Beslutningen: desuagtet at gaa mod ham og opsøge ham bag hans Skytsværn ligger derfor lige saa megen Storhed og lige saa meget sandt Heltemod, som hvis Russerne virkelig havde havt 80,000 Mand. Først og fremmest tilfalder Berømmelsen herfor unægtelig den unge Konge; thi det var dog ham, som trods alle Indvendinger af kloge og forstandige Folk fattede Beslutningen, drev den igjennem og fastholdt den til det yderste trods de mest besværlige Omstændigheder.

En anden Sag er det rigtignok, hvor vidt den let vundne Sejr og de overdrevne Angivelser om Fjendens Styrke i sine Følger vare fordelagtige for Karl XII's egen Karakterudvikling og for Sveriges Fremtids Skæbne i Almindelighed. Den unge Konge befandt sig endnu i den Alder, da Reflexionsevnen ikke var særdeles udviklet gjennem Erfaring og Modgang; ved sin Opdragelse havde han faaet den Forestilling, at Monarkerne af Guds Naade vare begavede med særlige Egenskaber, som hævede dem over andre dødelige og gjorde dem værdige til deres høje Kald. Nu saa han tydelig, at han ved denne første tunge Prøve havde set klarere end de fleste af sine Omgivelser, og Følgen blev, at han senere foragtede deres Raad. Den Lethed, hvormed han vandt sin første Fremgang, og det berusende i den herlige

Sejr fremkaldte en Begjærlighed efter krigerisk Virksomhed, som senere, da den opildnedes af vedvarende Held, udartede til en alt andet opslugende, voldsom Lidenskab. Russernes unægtelig store Overlegenhed og endnu mere de overdrevne Opgivelser med Hensyn til deres virkelige Styrke indgav ham en Foragt for denne Fjende, som deltes af hans Soldater og Officerer, og som visselig førte hans Hær fra den ene Sejr til den anden, men dog efterhaanden fremkaldte et Overmod, der sluttelig lagde Grunden til store Ulykker og Modgang.

Fra disse overdrevne Opgivelser hidrøre endelig ogsaa andre, mere fjerne Følger, som indvirkede højst skadelig under Svenskernes senere Krige mod Rusland. Den Vane uden nærmere Overlæg at anse Russernes Stridskræfter for flerdobbelt overlegen vedvarede uafbrudt; men efterhaanden maatte man derhos erkjende, at disse Stridskræfter i militær Henseende vare blevne jævnbyrdige med de fleste andre evropæiske Hære. Ved mange Lejligheder, da Kamp og Modstand baade havde været mulige og kunnet bringe et heldigt Udfald, opgave de svenske Generaler dog, under Trykket af de fra gammel Tid gængse Forestillinger, ethvert Forsøg herpaa. Alt under Krigene 1741-43 og 1788-90 kan man ved flere Lejligheder skjønne Følgerne af denne ulyksalige Indbildning; men tydeligst lægger den sig for Dagen i Krigen under Aarene 1808-9, hvis ulykkelige Udfald i mange Henseender kan tilskrives denne Fordom.

Russerne have senere gjort sig al Flid for at vedligeholde samme Tro. I deres statistiske Opgivelser forekomme stedse Tal med Hensyn til Hærens Størrelse, som i Sandhed ere næsten gruopvækkende, og disse Tal troes med Begærlighed, skjønt næsten hver eneste Krig, Russerne have ført i den nyere Tid, er bleven udkæmpet med Stridskræfter, som ere særdeles tarvelige, i det mindste for et saa stort Land; men Verden vil nu engang bedrages, og den bliver bedragen.

J. Mankell.

Robert Owen, Menneskevennen og Socialisten.*)

Hvorledes man har kunnet falde paa at kalde Kristus for «den første Socialist», er ikke let at se, dersom denne Paastand ikke hviler paa en grundig Misforstaaelse af Forholdet mellem Guds Rige og Verdens Rige — vist er det i ethvert Tilfælde, at Socialismen, saaledes som den efterhaanden har manifesteret sig, er absolut irreligiøs og gjør sig til deraf, ja at den i Følge sin Natur maa stille sig i Opposition til ethvert positivt Religionssystem. Hvorfor dette er saa, skal ikke nærmere paavises her, skjønt det nok kunde være Umagen værd: men det vil selv ved en løs Betragtning falde i Øjnene, at Samfundet i en nok saa høj Grad bæres af Folkenes sædelig-religiøse Bevidsthed som af Lovene, der komme og gaa, og at Modstanden mod de socialistiske Ideer er størst der, hvor denne Bevidsthed er stærkest. Om dette Faktum staar klart for Socialismens Bærere og Forkæmpere, kunne vi ikke vide; vist er det, at den Mand, om hvem de følgende Blade skulle handle, Robert Owen, aabenbart vedkjendte sig at være Modstander af enhver Religion, og at denne Omstændighed

*) Efter J. Althaus: Sociale Bilder aus England. Hamburg 1863. English Essays: Hamburg 1869, Artiklen Robert Owen (Athenæum 1869 Nr. 2082), Uddrag af: Robert Owen, the founder of the Socialism in England; by Arthur John Booth M. A. London 1869. — Social Utopians i Chambers's Papers for the people Vol. 3. London and Edinburgh 1856.

ganske sikkert bidrog lige saa meget til at bringe hans Ideer i Vanrygte, da han først vovede sig ud paa et større Gebet, som disse Ideers egen Natur. Han var en besynderlig Fremtoning paa den engelske Himmel, hvis Historie vel fortjener at blive bekjendt; han anvendte et langt Liv og en stor Formue paa at sætte det i Værk, som han mente vilde gjenføde Verden, men, som en engelsk Forfatter siger, «Mindet om hans hele Løbebane har Efterverdenen samlet i det ene Ord: mislykket!» Han er næsten glemt, hans Theorier have kun faa Tilhængere, hans Koloni er spredt for alle Vinde, og af hans Virksomhed er der næppe Spor tilbage.

I.

Robert Owen blev født den 14de Maj 1771 i Newtown i Montgomeryshire, hvor hans Fader var Sadelmager og Postmester. Han havde tidligere havt en Smule Formue, men mistede denne. Robert var den yngste af syv Børn. I fem Aars Alderen blev han sendt til Skole og viste strax en afgjort Lyst til Bøgerne, ja han var saa ivrig for at komme betids i Skole, at han en Gang ved at sluge en Tallerken glohed Melpap i sig forbrændte sig saaledes, at han aldrig forvandt det. Da han var syv Aar gammel, kunde hans Lærer ikke lære ham mere, og de tre følgende Aar tilbragte han derfor med at læse en Mængde Bøger, som han umulig kunde forstaa, men hvis Indhold dog ikke blev uden Indflydelse paa hans fyrige Aand, og det lyder næsten komisk, naar det fortælles om ham, at han som ni Aars Dreng tvivlede om alle kristelige Sekter og Lærebegreb. Sagen var den, at han i de mange forskjellige Bøger, han læste, fandt meget, som han ikke kunde rime sammen, og derved bleve hans kritiske Evner saaledes udviklede, at han søgte at komme til Klarhed om, hvorvidt der kunde findes et absolut Kjendetegn paa Sandheden eller ej. Paa denne Vej blev han ført videre, da han kom i Huset hos en Linnedhandler, der selv var

Skotte og Presbyterianer, hvorimod hans Hustru tilhørte den engelske Højkirke. For at undgaa religiøse Kjævlerier var Ægteparret kommet overens om den ene Søndag at overvære den skotske, den anden den engelske Gudstjeneste, og den niaarige Robert ledsagede dem. I Kirken hørte han nu den ene Søndag Presbyterianerne rive ned paa de Højkirkelige, den anden de Højkirkelige rive ned paa Presbyterianerne, og deraf sluttede han, at begge maatte have Uret. Allerede tidligere havde et Par methodistiske Damer, der vare beslægtede med hans Familie, forsøgt at omvende ham, men Robert var derved kun bleven end mere overtydet om, at alle Religioner vare falske, og fast i sin Beslutning om selv at finde den sande. »Med stor Modstræben«, siger han i sin Selvbiografi, »og efter lang indre Kamp saa jeg mig nødsaget til at opgive mine oprindelige og dybt rodfæstede Anskuelser til Gunst for Kristendommen og alle andre Religioner, da jeg havde opdaget, at de alle gik ud fra den samme falske Forudsætning, at ethvert Menneske selv danner sine Egenskaber, selv bestemmer sine Tanker, sin Vilje og sine Handlinger og er Gud og Mennesker ansvarlig derfor. Min Fornuft siger mig, at jeg ikke selv har kunnet danne mine Egenskaber, at mit Sprog, min Religion og mine Sædvaner ere mig paatvungne af Samfundet, og at jeg ganske er Naturens og Samfundets Barn. Naturen gav mig Egenskaberne, Samfundet ledede dem. Saaledes blev jeg tvungen til at opgive alle Religioner, da jeg engang havde indset deres Grundvildfarelse; men i Stedet derfor traadte strax den almene Kjærligheds Aand, ikke Kjærlighed til en Sekt eller et Parti, ikke til et Land eller til en Fane, men til hele Menneskeslægten, hvem jeg nærede et glødende Ønske om at gavne og gjøre vel imod«.

Som et kuriøst Supplement til denne aabenhjertige Trosbekjendelse kan føjes et lille Træk, der viser, i hvilken Grad en særegen Betragtning af en enkelt Side af det religiøse Samfundsliv kan ligge i Blodet og komme i Kollision med saa

radikal-uafhængige Ideer som Owens: han vilde som ægte Britte helligholde Sabbathen, og da han saa, at mange Mennesker arbejdede om Søndagen og foretoge sig Ting, som han syntes vare upassende, skrev han et Brev til den yngre Pitt, der kort i Forvejen var bleven Premierminister, og bad ham om at træffe Forholdsregler derimod. Man tænke sig hans Henrykkelse, da han et Par Dage efter i en Avis læste en kongelig Proklamation, der anbefalede en strængere Helligholdelse af Søndagen. Han troede naturligvis, at det var hans Brev, der havde fremkaldt Proklamationen; havde han kjendt noget mere til Ministre og Forretningsgang i Ministerier, vilde han have indset, at denne Antagelse var fejlagtig, og senere, da han lærte disse Herrer og deres Kontorer at kjende, begreb han ogsaa, at der havde fundet et tilfældigt Sammentræf Sted, eller at det havde været et Tilfælde, der saa ud som en Tanke.

Med sit fjortende Aar opgav Owen sin Plads som Lærling hos Linnedhandleren og gik til London, hvor han haabede dels at kunne forøge sine Kundskaber, dels at faa større Brug for sine Evner. Han fandt ogsaa snart en Plads, men maatte arbejde saa haardt, at han aldeles ingen Fritid fik, og han tog derfor til Manchester, hvor dengang Byens senere saa berømte Bomuldsmanufakturer netop begyndte at tage noget Opsving. Owen saa strax, hvilken glimrende Fremtid denne Industri vilde faa, og begyndte paa egen Haand en Forretning. Kapitalen, der ikke var synderlig stor, havde en Broder i London forstrakt ham med; men han kunde dog beskæftige tre Arbejdere, og hans ugentlige Fortjeneste var over halvtresindstyve Rigsdaler. Saa fordelagtig en saadan Indkomst maatte synes for et Menneske paa nitten Aar, var Beskæftigelsen dog altfor lille for Owens virksomme Aand, og han modtog derfor en Plads som Forvalter ved et stort Bomuldsspinderi, som en rig Udlænding ved Navn Drinkwater havde anlagt. Uden sin store Selvtillid og ulastelige Vandel vilde Ynglingen dog næppe have opnaaet denne an-

svarsfulde Post, men da han paa Mr. Drinkwaters Spørgsmaal om, «hvor mange Gange han drak sig fuld om Ugen», med god Samvittighed kunde svare, at han endnu aldrig havde været drukken, forekom dette Fabrikanten saa forbavsende, at han strax tog Owen i sin Tjeneste. Men det var ikke noget lille Ansvar, denne havde paataget sig, og han blev selv næsten forskrækket derover. Fabriken var i Grunden kun et Forsøg, da ingen endnu havde spundet Bomuld paa Maskiner, og Owens Erfaring var langt fra at være udviklet; der var fem Hundrede Arbejdere at beskæftige; Fabrikens hele Bestyrelse var lagt i hans Hænder; han maatte selv indkjøbe Raastoffet, konstruere de endnu manglende Maskiner, spinde Bomulden, udbetale Lønninger, afsætte Varerne og føre Bøgerne! Det var Arbejde nok til en fire, fem flinke Folk, som Owen alene paatog sig, saa det var ikke sært, at han kunde blive noget forskrækket, og det manglede naturligvis ikke paa velvillige Aander, som spaaede Mr. Drinkwater, at Fabriken snart vilde gaa i Spaanerne, og mente, at han maatte have mistet Forstanden, naar han kunde lade saadan et Barn bestyre det Hele. Men det gik ikke saadan. Owen fuldkommengjorde Bomuldsspinderiet meget betydelig; det lykkedes ham at holde Arbejderne til Orden og god Opførsel, lige som de vare fornøjede med den Løn, de fik, og hele Forretningen gik derfor ypperlig. Mr. Drinkwater forhøjede sin unge Forvalters Gage, der tidligere havde været tre Hundrede Pund om Aaret, meget betydelig og lovede at tage ham til Kompagnon efter tre Aars Forløb; Owen fordoblede sine Anstrængelser, og snart gav Fabriken det dobbelte Udbytte.

Her kom Owen for første Gang sammen med dannede Mennesker, blandt hvilke Coleridge og Fulton, Dampskibets berømte Opfinder, vare de mærkeligste. Han blev Medlem af «det literære og filosofiske Selskab» i Manchester og tog hyppig Del i Selskabets Diskussioner. Men imidlertid gik Forbindelsen med Drinkwater over Styr, da denne gjerne vilde

have sin Svigersøn til Kompagnon i Stedet for Owen. Denne, som ikke skjøttede om at blive i en Plads, hvor man helst vilde være af med ham, var højmodig nok til at kaste Kontrakten, der tilsikrede ham hans Ret, paa Ilden; men det er let at forstaa, at han med sit store Ry som Bomuldsspinder ikke kunde komme til at savne Anvendelse for sine Evner. Han plejede at gjøre hyppige Forretningsrejser til Lavskotland og kom paa en af disse Rejser til Glasgow. Det var den Gang, man brugte to-tre Dage for at tilbagelægge et Stykke Vej, som nu gjennemfares i lige saa mange Timer. Omtrent sex Mil fra Glasgow laa Landsbyen New-Lanark, hvor en af Skotlands største Kjøbmænd, en Hr. Dale, havde anlagt en Fabrik ved Floden Clydes hurtige Strøm. Herhen kom Owen engang; Stedets og Vandmøllernes Beliggenhed behagede ham vel, og han ytrede til en Ven, der ledsagede ham, at dette Sted forekom ham, mere end noget, han tidligere havde set, skikket til et Forsøg, som han længe havde ønsket at gjøre. Kjøbmand Dale var imidlertid et ganske besynderligt Menneske: Fabrikant, Prædikant og Independent paa en Gang og desuden Patron for mere end fyrretyve Kirker og Kapeller rundt om i Skotland, lidet tilgængelig og strængt religiøs. Men førend Owen gjorde denne Mands Bekjendtskab, havde han lært hans Datter at kjende, og mellem de to unge Mennesker rejste der sig snart en inderlig Tilbøjelighed, skjønt det nok maatte synes noget dristigt af den unge, ubemidlede og atheistiske Forvalter at løfte sine Øjne til Datteren af en af Skotlands Rigmænd, som tilmed var meget from. Ved en List fik han dog den gamles Indvilligelse. Han havde nemlig hørt, at Hr. Dale vilde sælge New-Lanark, og fremstillede sig nu selv som Kjøber til Ejendommen. Kjøbmanden vilde først ikke vide noget deraf at sige, men da han fandt, at Owen stod i Forbindelse med betydelige Kapitalister, gik han ind paa Handelen, og Ejendommen blev tilslaaet Owens Kompagnoner for noget over en halv Million Rdl. Men da Hr. Dale senere af Datteren

fik Hensigten med dette Kjøb at vide, blev han vred og skjældte Owen ud for en Landløber og et eventyrligt Menneske; dog da den unge Pige naturligvis hellig erklærede, at hun aldrig vilde gifte sig med nogen anden end Robert Owen, føjede den gamle sig, og i September 1799 blev Brylluppet fejret. Ceremonien var meget simpel og fandt Sted i Hjemmet. Præsten bad blot Brudeparret rejse sig, derpaa spurgte han dem, om de vilde have hinanden til Mand og Hustru, og da de havde nikket dertil, var det Hele forbi. Tre Maaneder efter overtog Owen Overbestyrelsen af New-Lanark.

Den Tid, som nu begyndte, var den lykkeligste og berømmeligste i Owens Liv. Det lykkedes ham i New-Lanark i temmelig kort Tid at forvandle en Bande fordrukne og liderlige Slyngler til flittige, tilfredse og lykkelige Arbejdere; paa intet Punkt af sit Liv har han vist sig som en større Menneskeven. Som bekjendt frembragte Indførelsen af Maskinerne og Fabrikerne i det hele taget en fuldstændig Revolution i de Distrikter, hvor de anlagdes. Bønderne, som boede i Omegnen, og som blot tarvelig paa anden Maade kunde friste Livet, vilde ikke arbejde i Fabrikerne, hvor de maatte sidde hele Dagen i indelukte Rum, hvad de aldeles ikke kunde døje, og Fabrikanterne saa sig derfor nødte til — horribile dictu — at forskaffe sig Børn fra Vajsenhuse og lignende Steder, og da Owen tiltraadte Bestyrelsen af New-Lanark, fandtes der ikke mindre end fem Hundrede slige Smaastakler paa Fabriken. De maatte arbejde tretten Timer om Dagen og endda om Aftenen gaa i Skole! Intet Under, at en Mængde af dem løb deres Vej, og de andre bleve Idioter og Kretinere.

Med de voxne Arbejdere stod det sig ikke bedre. For at lokke dem til havde man i Nærheden af Fabriken bygget en Landsby, hvis Huse udlejedes for en meget billig Leje; men ingen skikkelige Folk vilde bo der — formodentlig vare de fra første Færd af blevne berygtede —, og kun alt det Pak, der fandtes i flere Miles Omkreds, optraadte som

Lejere. At saadanne Folk ikke kjendte Forskjel paa mit og dit og ansaa Fabrikherrens Ejendom for at være Fællesgods, kan ikke forundre; tilmed vare de egensindige og vilde ikke lade sig raade, gjorde allehaande Optøjer og — hvad der næsten var det værste — søgte ikke desto mindre ved hyklet Fromhed og stræng Overholdelse af de religiøse Former at indsmigre sig hos deres Herre.

Ind i denne Elendighed og Jammerlighed traadte nu den unge Owen. Han havde rigtignok en tiaarig Erfaring i Retning af at bestyre en Fabrik og stolede fuldkommen paa sig selv; men Uføret var saa stort, at det næsten syntes at maatte kunne voxe selv en saa energisk Mand som ham over Hovedet. Han kunde slaa ind paa tvende Veje: Enten kunde han tage Kampen op mod dem og sætte haardt imod haardt, hovmesterere dem, sætte dem fast for Tyveri og lade adskillige af dem deportere eller hænge; eller han kunde betragte dem som ulykkelige Mennesker, der ved Forholdene og slet Opdragelse vare sunkne i Elendighed, og for hvis Ulykke Samfundet bar Skylden. I Stedet for altsaa at straffe de enkelte efter Fortjeneste og derved holde hele Arbejderbefolkningen i en stadig Ophidselsestilstand og gjøre den endnu mere trodsig end forhen maatte det være hans Opgave at forvandle de slette Mennesker til gode og brugbare ved at behandle dem godt, stille dem gode Exempler for Øje og saa vidt mulig fjerne de onde Anledninger. Men idet Owen slog ind paa denne Vej, mødte han store Hindringer. Arbejderne selv vare uvidende, drikfældige, uhæderlige og mistroiske imod ham, som var en Englænder og talte et andet Sprog end de; Owens Kompagnoner havde kun kjøbt New-Lanark for Indtægtens Skyld og vare aldeles ikke tilbøjelige til at indlade sig paa filanthropiske Experimenter. Alle Owens Forandringer bleve derfor modtagne med Mistro baade fra oven og fra neden; thi Arbejderne troede, at han vilde berige sig paa deres Bekostning, og Kompagnonerne bade ham stadig om ikke at sætte sine vidtflyvende Planer i Værk.

Man modarbejdede ham derfor paa alle Punkter, og alle de Fordomme og slette Vaner, som han vilde besejre og udrydde, bleve haardnakket forsvarede og bibeholdte. Det saa sørgelig ud med Virkeliggjørelsen af hans menneskekjærlige Planer, da et heldigt Tilfælde kom ham til Hjælp. I Aaret 1806 lukkede de Forenede Stater paa Grund af nogle diplomatiske Differentser deres Havne for Englænderne, hvorved den engelske Bomuldshandel øjeblikkelig standsede. Raaproduktet blev saa kostbart, at de engelske Fabrikanter enten maatte standse Arbejdet eller opkjøbe Bomulden til de opskruede Priser og forarbejde den med saa stort Tab, at det vilde have ødelagt dem, dersom Havnene efter kort Tids Forløb atter bleve aabnede. Owen besluttede sig under disse Omstændigheder til at standse Arbejdet, men for ikke at lade Arbejderne i Stikken ved at give dem Afsked udbetalte han dem deres fulde Lønning for at holde Maskinerne rene og i god Orden. I fire Maaneder vare de amerikanske Havne lukkede, og i denne Tid udbetalte Owen syv Tusinde Pund Sterling i Arbejdsløn. Derved vandt han Folkenes Hjerter, og som Følge deraf kunde han i Fremtiden med langt større Held indvirke paa dem. For at forebygge Tyveri indførte han et sindrigt Tælleapparat; for slet Opførsel satte han større eller mindre Pengestraffe, medens god Opførsel blev belønnet med Befordring. I Indledningen til sin Selvbiografi siger Owen rigtignok, at man kan regere Menneskeslægten uden nogen som helst Anvendelse af Straffemidler og blot ved Kjærlighed og Barmhjertighed, som efter hans Mening ere de eneste rette Opdragelsesmidler, men hans egen Praxis stemmede ikke overens med denne skjønne Theori, al den Stund han baade anvendte Pengebøder og moralsk Tvang mod Arbejderne i New-Lanark, ja han dikterede endog Pengebøder for Drukkenskab og sexuelle Udsvævelser, for hvilke dog ellers de fleste Regeringer lukke Øjnene. Paa den anden Side maa man jo vistnok indrømme, at Forholdene paa New-Lanark vare noget exceptionelle og derfor nok kunde tillade

særegne Forholdsregler. En af disse var den saakaldte «stille Formaner», et Instrument, ved hvilket han vilde sikre sig Arbejderens gode Opførsel i Almindelighed. Det bestod af et firkantet Stykke Træ, som var to Tommer langt og én Tomme bredt og tykt. Den ene Side var sort, den anden blaa, den tredje gul og den fjerde hvid. Ved Siden af hver Arbejder var nu et saadant Instrument ophængt paa et iøjnefaldende Sted, saa at Owen, naar han blot gik igjennem Arbejdsstuen, med ét Blik kunde se, hvorledes Arbejderen havde opført sig den foregaaende Dag. Farverne havde nemlig forskjellig Betydning: sort betød «slet», blaat «ganske godt», gult «godt» og hvidt «udmærket», og den Side, som blev vendt fremad, angav Karakteren. Tilmed førte Owen selv Opførselsbøger for hver Afdeling af Arbejderne, og heri bleve den «stille Formaners» Udsagn indførte, for at han efter Aarets Forløb nøjagtig kunde vide, hvorledes hver enkelt Arbejder havde opført sig. Man kan forestille sig Owens Fryd, da han bemærkede, at Sort lidt efter lidt fra at være den fremherskende Farve forvandledes til Blaat, dette igjen til Gult, og det Gule i enkelte Tilfælde til Hvidt.

Man vil maaske kalde saadanne Ting Besynderligheder; men lige meget, de gjorde deres Nytte. Des foruden søgte Owen paa enhver Maade at befordre Arbejdernes materielle Velvære, og dette skete ikke mindst derved, at han indkjøbte Levnetsmidler og Drikkevarer, som vare meget slette og meget dyre i Landsbyen, til en gros Priser fra de bedste Fabrikanter og lod dem sælge til Arbejderne — men kun mod Kontant — for Indkjøbsprisen. Det er den samme Tanke, som senere er kommen frem i vor Tids talrige Forbrugsforeninger, og de gode Følger viste sig snart. Arbejderne fik bedre og sundere Varer og bleve ikke ruinerede af Kreditsystemet, der har kostet saa mangen fattig Mand hans timelige Lykke. Der blev fremdeles oprettet en almindelig Syge- og Alderdomsforsørgelseskasse, og for Børnenes Opdragelse blev der sørget meget godt. Børn under ti Aar fik slet ikke

Lov til at arbejde i Fabrikerne, og det er intet Under, at hele Koloniens sædelige og materielle Tilstand som en Følge af disse kloge Forholdsregler i kort Tid bedredes meget betydelig.

I Aaret 1808 døde Owens Svigerfader, der trolig havde staaet ved hans Side og hjulpet ham meget baade ved Raad og Modsigelse; men fra dette Øjeblik kom han hyppig i Strid med sine Kompagnoner, og han begik vel ogsaa nu og da Fejl i Forvaltningen, som Kompagnonerne ikke kunde godkjende. Blandt andet fandt han paa at oprette et »Institut for Karakterens Uddannelse», i hvilket han vilde, at Børnene tidlig skulde udsættes for den gavnlige Paavirkning af god Omgang. Kompagnonerne vilde imidlertid aldeles ikke vide noget af denne Plan at sige, og Enden blev, at Owen løste sig fra Forbindelsen med dem og i Forening med nogle af sine Slægtninge kjøbte Ejendommen for fireogfirsindstyve Tusinde Pund. Men han saa snart, at han var kommen fra Dynen i Halmen. De nye Interessenter vare ikke fornøjede med nogen Ting. De vilde have Arbejdernes Løn nedsat og Arbejdstiden forlænget, og da Owen naturligvis paa ingen Maade kunde gaa ind herpaa, blev Uenigheden saa stor, at Interessenterne erklærede at ville sælge New-Lanark til den Højstbydende. For imidlertid at faa Fabriken for saa godt Kjøb som mulig udspredte de det Rygte, at Owen, som var en taaget Drømmer og upraktisk Filosof, der ikke forstod sig paa at bestyre en Fabrik, i kort Tid havde reduceret New-Lanark til dens halve Værdi, og, tilføjede de, det vilde glæde dem, om nogen vilde give fyrretyve Tusinde Pund for den. Men Owen lod sig ikke saa let kaste af Sadlen. Han fattede den Plan at gjøre New-Lanark til en filanthropisk Stiftelse uden merkantile Formaal, skrev en Brochure i denne Anledning og lod den omdele som Manuskript til indflydelsesrige Mænd. Han havde Held med sig. En Del rige og godgjørende Mænd vare villige til at støtte ham til dette Formaals Fremme, og der blev stiftet et Selskab paa syv Med-

lemmer, deriblandt tre Kvækere, for at kjøbe Fabriken til Owen. Tretten Aktier, hver paa ti Tusinde Pund, bleve udstedte; Owen havde allerede arbejdet sig saaledes i Vejret, at han kunde overtage de fem af dem for sin Part, og da Auktionsdagen kom, blev New-Lanark til de tidligere Interessenters uhyre Overraskelse og Ærgrelse tilslaaet Owen for et Hundrede og fjorten Tusinde Pund. Arbejderne erfoer med Glæde denne Efterretning, og da han kom hjem, spændte de Hestene fra hans Vogn og trak ham igjennem den festlig oplyste Landsby til ikke liden Forskrækkelse for de tre Kvækere, der fulgte med ham og ikke vare vante til slige Folkedemonstrationer.

II.

Nu stod Owen altsaa i Spidsen for en stor Fabrik, som udelukkende var bestemt til at virke for Arbejderens Nytte og Velfærd. Imidlertid havde han allerede før den Tid begyndt at føre sine Tanker om Samfundet i Almindelighed og Uddannelsen af den menneskelige Karakter i Særdeleshed frem for et større Publikum, om end ikke for Offentligheden, idet han i Aarene 1812-13 havde omsendt fire som Manuskript trykte Afhandlinger om disse Spørgsmaal til Englands og Fastlandets mest fremragende Statsmænd, Skribenter og Gejstlige saavel som til en stor Del Regeringer. Disse Afhandlinger ere et altfor væsentligt Bidrag til Forstaaelsen af Manden og hans Virksomhed, til at de i Tavshed kunne forbigaas, og vi maa derfor kortelig omtale dem. I den første Afhandling fremstillede han sin Theori om Uansvarligheden. «Hvorfra», siger han, «komme Menneskenes legemlige og aandelige Forskjelligheder? Tilhøre de vor Natur, eller skrive de sig fra den forskjellige Jordbund, paa hvilken vi ere fødte? Aabenbart ingen af Delene; de ere ene og alene Virkninger af Opdragelsen. Mennesket bliver en blodtørstig Vild, en Kannibal eller et højt civiliseret Individ, alt efter de Forhold,

under hvilke han befinder sig ved sin Fødsel. Det er derfor vigtigt at undersøge, om vi have nogen Indflydelse paa disse Forhold, om vi kunne beherske dem, og om saa, i hvilken Grad. Vi ville derfor engang tænke os, at vi, for at anstille et Forsøg, bragte et Antal Børn, der vare fødte under lige Forhold, fra England til fjerne Egne og dèr overgave dem til de indfødte, for at de skulde opdrage dem. Resultatet kan ikke blive tvivlsomt; hvorledes end deres Karakterer monne være, vilde de alle komme til at ligne hine Vilde, iblandt hvilke de levede. Paa samme Maade vilde det gaa, dersom man byttede et vist Antal Kvækerbørn umiddelbart efter deres Fødsel med et lignende Antal, som ere satte i Verden af det liderlige Pak i St. Giles i London, og lode dem opdrage hos disse to Slags Folk; thi det er sikkert nok, at Kvækernes Børn vilde blive lige saa store Slyngler som St. Giles's Befolkning i Almindelighed, medens St. Giles's Børn, der opdroges hos Kvækerne, vilde blive lige saa maadeholdne, gode og retskafne Mennesker som disse». Det er indlysende, at det uholdbare i disse tilsyneladende meget plausible Theorier ligger i Owens Mangel paa Blik for den personlige Frihed og Selvbestemmelsesevne hos Mennesket; men det er jo netop ogsaa paa dette Punkt, at Ansvarligheden kan gjøres gjældende. En slet Opdragelse er altid en Undskyldning, men borttager ikke Ansvaret; thi da maatte jo enhver, som var opdraget slet og i slette Omgivelser, blive et slet Menneske, hvilket paa ingen Maade er Tilfældet; og skulde Opdragelsen og Forholdene alene bære Ansvaret, som Owen mener, hvor skal man da søge Forbrydelsens dybeste Grund i et Tilfælde, hvor til Exempel to Brødre ere aldeles ens opdragne og under samme lykkelige Forhold, og dog bliver den ene en Kjeltring og den anden en retskaffen Mand — uden netop i den personlige slette Tilbøjelighed? Heller ikke synes han at have Blik for den Indflydelse, som den civiliserede Slægtfølges Kontinuitet udøver paa Barnet, men anser enhver Barnesjæl for en i alle Henseender fuldkommen tabula rasa,

hvad der umulig kan indrømmes ham; thi ethvert Barn fødes med større eller mindre Muligheder, og disse skulle nok paa et senere Stadium vide at bane sig Vej, om end tillempede efter de Forhold, hvori Mennesket voxer op. Dog — vi overlade den tænkende Læser videre at tænke over disse Problemer; Historiens Opgave er det i ethvert Tilfælde ikke. —

I sin anden Afhandling gav Owen en Fremstilling af Forholdene i New-Lanark fra det Øjeblik, da han kom dertil, og til hans Interessentskab med Kvækerne. Alt dette kjender Læseren. I den tredje Opsats imødegik han visse Lovbestemmelser, som han ansaa for skadelige, men først og fremmest dem, som befordrede Drukkenskaben. Han vilde have Afgiften paa brændte Drikkevarer forhøjet saaledes, at Folket ikke var i Stand til at kjøbe saadanne; Øllet vilde han derimod have nedsat saaledes, at selv den fattigste kunde faa denne Drik. Ligeledes vilde han have, at Statslotteriet skulde ophøre, da det kun var til at lokke uvidende i Fælden med. Han angreb ogsaa Fattiglovene, som under den store Krig med Frankrig vare blevne forandrede paa en uheldig Maade. England producerede nemlig ikke saa meget Korn, som det selv behøvede, og da Indførselen i Krigens Tid var forbunden med store Vanskeligheder, blev Kornet saa dyrt, at der opstod en formelig Hungersnød. Men Landmændene vilde hellere betale en høj Fattigskat end forhøje deres Arbejderes Løn, fordi de mente, at den første i Tidens Løb lettere vilde blive reduceret end den sidste, og Følgen heraf var naturligvis, at de kraftige Arbejdere faldt Sognet til Byrde og gjorde store Fordringer til Fattigkasserne. Owen paastod nu, at paa denne Maade vilde flittige, flinke og skikkelige Folk komme til at understøtte de dovne og uskikkelige, og androg derfor paa Fattigskattens Ophævelse, men han saa derved, som sædvanlig, kun paa den ene Side af Sagen og glemte, at syge, Enker og faderløse paa denne Maade vilde komme i en meget sørgelig Stilling. End videre angreb han Kirken og bemærkede, at han ganske vist ikke fuldstændig vilde afskaffe

den, da den var et vigtigt Værktøj til Reformers Gjennemførelse, men visse Læresætninger, som gjorde den farlig og paa samme Tid svækkede den, maatte afskaffes. Endelig forlangte han, at man overalt i Landet skulde lade forfatte Skemaer over, hvor megen Arbejdsløn der blev udbetalt Arbejderne, og hvor mange af disse der vare beskæftigede i de forskjellige Brancher — de som intet Arbejde havde, skulde Regeringen skaffe Beskæftigelse ved Veje, Kanaler, Havne og Skibsværfter. Sluttelig ytrede han i sin fjerde Opsats, at han var i Besiddelse af en Filosofi, som var i Stand til at gjenføde Samfundet, naar blot — men dette er jo rigtignok ogsaa en Betingelse, som nærmest ligner et fromt Ønske — Menneskenes Gemyter vare forberedte til at tage imod den.

Det vil let ses, at de fleste af Owens Udtalelser have en afgjort revolutionær Karakter, og man maa derfor undres over, at de virkelig bleve godt optagne af det aristokratiske og toryistiske England. Til Trods for Angrebene paa Kirken var Erkebiskoppen af Canterbury meget indtaget for Owens Ideer; Premierministeren, Lord Liverpool, gav Owen en Avdiens og forsikrede ham om sin oprigtige Sympathi, ja sendte endogsaa to Hundrede Exemplarer af Owens Afhandlinger med gjennemtrukne Blade til de evropæiske og amerikanske Regeringer foruden til alle Universiteter og bekjendte Lærde, for at man kunde gjøre sine Bemærkninger. Mange af disse Bøger kom ogsaa tilbage med den Bemærkning, at man intet selv havde at indvende mod de Owen'ske Ideer — tvært imod; men at Regeringerne der og der og D'hrr. Dit og Dat aldeles ikke vilde indlade sig paa dem, og Owen saa snart, at han ad denne Vej høstede smukke Ord nok, men saare liden virkelig Sympathi. Imidlertid havde hans Anlæg i New-Lanark begyndt at gjøre nogen Opsigt. Den lille Arbejderkoloni var voxet saa vidt, at den fuldstændig regerede sig selv. Husejerne udvalgte engang aarlig Valgmænd, der udvalgte en Edsvorneret paa tolv Medlemmer, som engang om Ugen kom sammen med Fabrikens Forvalter og undersøgte forekom-

mende Tilfælde af slet Opførsel. Der herskede altsaa fuldstændig «self-government» paa Stedet, og Indbyggerne kom aldeles ikke i Berøring med de udenfor staaende Retsbetjente. Befolkningen var nu stegen til to Tusinde, som alle vare beskæftigede paa Fabriken, og i Løbet af kort Tid steg den endnu noget; desforuden var der i Landsbyen fire Hundrede Børn, som bleve underviste i et «Institut for Karakterens Dannelse», der havde nogen Lighed med den ogsaa paa dansk Grund omplantede Frøbel'ske Børnehave. Børnene bleve optagne i Skolen, saa snart de kunde gaa; ved Opdragelse forstod Owen nemlig ikke Undervisning alene i Skolen, men ethvert Indtryk, som man modtog lige fra den første Barnealder, indtil Karakteren havde dannet sig. Naar Børnene vare to Aar gamle, lærte de at danse, med det fjerde Aar lærte de at synge; senere bleve de indexercerede paa militær Vis i Kompagnier, der bleve førte af Trommeslagere og Pibere. Desuden satte man deres Forstand og Opfattelsesevne i Bevægelse ved forskjellige Malerier, Modeller og andre Gjenstande, der befandt sig i Skolestuen. Børnene, som bestandig bleve venlig behandlede og aldrig behøvede at frygte Straf eller et haardt Ord af deres Lærere, opførte sig beundringsværdig godt, saa godt, at fremmede Besøgende bleve i høj Grad overraskede derved. Iblandt notable Fremmede kan nævnes den preussiske Gesant, Baron Hocabi, som allerede tidligere havde sendt Owens fire Afhandlinger til Friedrich Wilhelm III; og denne sidste sendte en Skrivelse til Owen, hvori han takkede ham og bemærkede, at han havde givet sin Indenrigsminister Paalæg om — saa vidt det lod sig gjøre — at indføre hans Opdragelsesmethode i Preussen. Ogsaa den østerrigske Gesant, Fyrst Esterhazy, Hertugerne af Kent, York og Sussex kom til New-Lanark, ja selv den senere Kejser Nikolaus af Rusland, som dengang var Storfyrste, besøgte Institutet og blev saa henrykt over Owens Virksomhed, at han indbød ham til Rusland og bad ham tage to Millioner af Englands overtallige Befolkning med sig for at gjennemføre sine Ideer

i Rusland efter en stor Maalestok! Derpaa kunde Owen dog ikke indlade sig.

Indtil nu var alt gaaet lykkeligt for Reformatoren, og alle de Hindringer, der havde mødt ham paa hans Vej, havde snarere bidraget til at skærpe hans Energi end lamme den: Alt var lykkedes ham. Han var bleven rig og berømt, og hans Held paa New-Lanark havde gjort umaadelig Opsigt i England, saa meget mere, som der ellers i Landet herskede en uhyre Nød. De store Krige med Frankrig vare endte med Napoleons Fald (1815), men Velstanden var ikke vendt tilbage med Freden som Følge af de mangfoldige Indskrænkninger i alle Forhold, de uhyre Skatter og den Forvirring overalt, som følge med den hurtige Vexel af Krig og Fred, og det kan derfor heller ikke undre os, at Owen, der troede at have fundet en ny Livselixir, som kunde kurere alle fysiske og moralske Daarligheder i Samfundet, tænkte paa at træde frem paa en større Skueplads end New-Lanarks stille Skygger, en Plan, hvortil ikke alene hans utrættelige Virksomhed, men ogsaa hans Ærgjerrighed og velvillige Sindelag ansporede ham. Han mente endelig, at, naar det var lykkedes ham at løfte en Landsby, som han havde fundet i Elendighed, Svineri og Usædelighed, til en velhavende og sædelig Tilstand, vilde det heller ikke falde vanskeligt at gjøre det samme i det store. Men han glemte, at Forholdene i New-Lanark vare ganske særegne, ikke mindst af den Grund, at Kolonien stod under en af den Tids dygtigste og talentfuldeste Fabrikanters Overbestyrelse, at denne Fabrikant raadede over en meget betydelig Kapital, og endelig at alt Udbytte, der oversteg fem Procent af Anlægskapitalen, blev anvendt til bedste for Arbejderne. Havde de øvrige Fabrikanter villet handle ligesom Owen og tænkt lige saa meget paa at gavne deres Arbejdere som paa at mele deres egen Kage, kunde Sagen let have været ført igjennem, men Owen troede slet ikke, at Grunden til hans Kolonis Blomstring laa i denne Omstændighed, men derimod i et Princip, som havde

Gyldighed overalt og kunde gjennemføres overalt, i en hidtil ukjendt Sandhed, som Regeringen blot behøvede at lære at kjende for strax at adoptere. Sagen er den, at Owen i en stor Del af sit Liv havde levet mellem Folk, som dels stode under ham og dels ikke stode i aandelig Niveau med ham, saa at de kunde imødegaa hans fejlagtige Theorier, og heri maa Grunden søges til hans uhyre Selvtillid, som intet kunde rokke; ja, hans Held havde gjort ham saa sikker i sin Sag, at han erklærede gjerne at ville sætte sin Ære, sin Formue, sit Liv til for at bane Vejen for Menneskehedens Lykke, naar han blot maatte gjøre Forsøget.

Men allerede det første Forsøg, som han gjorde udenfor sin Koloni, mislykkedes og kunde have vist ham, at der i den store Verden kom ganske andre Lidenskaber i Bevægelse end indenfor New-Lanarks Omraade. Han sammenkaldte nemlig i Glasgow et stort Møde af alle Skotlands Fabrikanter og foreslog her, at man skulde rette to Anmodninger til Ministeriet, den ene om at faa Bomuldsafgiften afskaffet, den anden om at forbedre Fabrikarbejdernes Stilling i Almindelighed og afkorte deres Arbejdstid. Det første Forslag gik glat nok igjennem, men det sidste blev meget unaadig optaget af de gjæve Fabrikanter, og det var jo slet intet Under — fra deres Standpunkt!

I Aaret 1816 fremtraadte Owen i London, hvor han allerede havde skaffet sig mange Venner ved sine tidligere nævnte fire Afhandlinger. Nøden var dengang saa stor, at de højere Klasser vare alvorlig betænkelige og ivrig plejede Raad om, hvad der var at gjøre for at lindre den. Iblandt andet blev der i denne Anledning afholdt en stor Forsamling i «City of London Tavern» under Hertugen af York's Forsæde. Her var Owen tilstede tilligemed en Mængde ansete og fornemme Mænd, og da en Mængde Talere havde drøftet Spørgs-

maalet pro & contra uden at kunne blive enige, traadte Owen frem. Han erklærede, at Hovedgrunden til Nøden var at søge i de Forhold, som Krigen med Frankrig havde fremkaldt. Krigen havde været en stor, umættelig Kunde for Landmænd, Fabrikanter og andre Producenter, og mange vare i denne Tid blevne hovedrige. Ved Fredsslutningen var nu imidlertid denne Kunde død, og Priserne vare faldne i samme Forhold, som Efterspørgslerne aftoge. Saa langt var Owens Betragtning utvivlsomt rigtig, men han havde Uret, naar han videre mente, at Ondet ikke var forbigaaende, men dybt rodfæstet og permanent. Han vilde ikke tro, at det kom an paa at hjælpe den arbejdende Klasse ud over den for Haanden værende Nød, men han fastholdt, at Industriens Udvikling bestandig arbejdede hen til at formindske Efterspørgslen efter Arbejdere og trykke Arbejdslønnen ned til det mindst mulige, og at dette vilde blive ved, indtil hele Samfundet gik til Grunde i en almindelig Opstand af de lavere Klasser. Overfor en begyndende Maskinindustri maatte Owen kunne synes at have Ret, idet Maskinerne ganske vist gjøre en Del Arbejdere overflødige, men de sidste tresindstyve Aars Erfaringer have vist Uholdbarheden af hans Doktrin, idet Maskinerne have gjort Produkterne billigere, derved fremmet Omsætningen, forstørret Forbruget og derved skaffet et langt større Antal Arbejdere Beskæftigelse end tidligere. Men i det Øjeblik, Owens Udtalelser fremkom, gjorde de uhyre Opsigt, og han blev anmodet om at udkaste en Plan til at afhjælpe Nøden. Han efterkom Opfordringen og forelæste i den næste Forsamling sit Forslag, der gik ud paa, at hele England skulde deles i Stykker paa tusinde Dages Pløjeland; at der i hvert saadant Distrikt skulde bygges Landsbyer i Form af Parallelogrammer; at disse skulde forsynes med Bygninger og Redskaber til Agerbrug og Industri; at hver Landsby skulde have tusinde Indbyggere, som skulde bearbejde Jorden og derved tjene deres Livsophold, og at der øjeblikkelig skulde anlægges Skoler for Smaabørn til Karakterens Uddannelse.

Man kan ikke undre sig over, at Forsamlingen efter at have hørt denne Plan svarede Owen, at den ikke saa sig i Stand til nærmere at drøfte et Forslág, «som var saa nyt i Principet, og som i sin Udførelse fordrede saa overordentlig store nationale Forandringer». Derimod raadede man Owen til at henvende sig til et Underhusudvalg, som netop dengang var sammensat for at raadslaa om en Forandring i Fattiglovgivningen, og dette Raad fulgte Owen; men efter to Dages Raadslutning om, hvor vidt man skulde give ham Foretræde eller ikke, begik man den uhyre Fejl at bestemme sig for det sidste. Følgen var den, at Owen hævnede sig ved i et Blad at indrykke «Robert Owens Examination, som ikke er foretagen af Underhusets Komité», og dertil knytte den Bemærkning, at, dersom man kunde faa en Beretning om Debatten, vilde man faa en glimrende Illustration til de højere Klassers Sammensværgelse mod de lavere Stænders naturlige og lovmæssige Rettigheder.

Større Held havde Owen i sine Bestræbelser for at forbedre Arbejdernes Stilling i Almindelighed. Han paastod, at de i Henseende til Sundhed, Næring og Klæder vare værre stillede end Negerslaverne. Børn paa fem Aar maatte daglig arbejde indtil femten Timer i Fabrikerne og bleve pryglede til Arbejdet, naar de segnede af Mathed. Allerede i Aaret 1815 havde Owen i Glasgow forsøgt at sætte en Stopper for denne Elendighed, og i 1816 forsøgte han at overtale Regeringen til at tage denne Sag i Haand. Ministeriet erklærede, at det selv ikke kunde indbringe et saadant Lovforslag, men det skulde gjerne støtte Sagen, naar en anden vilde indbringe det, og som Følge af dette Løfte søgte Owen nu at stemme de indflydelsesrigeste Parlamentsmedlemmer gunstig for sin Ide; den mest bekjendte af dem, Sir Robert Peel (Fader til den i 1850 afdøde Statsmand af samme Navn), som selv var en stor Fabrikant og stod sig godt baade med Underhus og Regering, lovede at indbringe Billen; men det varede fire Aar, førend Billen blev til Lov. De theoretiske National-

økonomer kunde ikke finde sig i Regeringens Indblanding i Forholdet mellem Arbejdere og Farikherrer, og de i Underhuset siddende Medlemmer af denne sidste Klasse erklærede meget koldblodig, at det aldeles ikke kunde skade et Barn at arbejde fjorten eller sexten Timer daglig i et stærkt ophedet Lokale! Owens store Held paa New-Lanark talte imidlertid her imod og leverede Hovedargumentet for Nytten af en saadan Bill, og som Følge deraf gjorde Oppositionen sig al optænkelig Umage for at finde noget at udsætte paa dette Institut. I den Anledning sendte man to Fabrikanter paa en Opdagelsesrejse til New-Lanark med det Formaal at opstøve en eller anden Skandale. Heldigvis fandt de nogle Personer, en Gejstlig og et Par gamle Kjællinger, der ansaa Owen for en Kjætter og Antikrist og betroede Spionerne, at han engang i New-Lanark havde holdt en Tale, hvori han havde prædiket Forræderi mod Stat og Kirke, ikke at tale om, at han var lige saa høflig mod Dissenternes Præst som mod Statskirkens Gejstlige! Sjæleglade tiltraadte de to Fabrikanter Tilbagetoget til London og bade om en Audiens hos Indenrigsministeren. Denne hørte meget høflig paa dem og lod dem derpaa gaa med den ironiske Bemærkning, at han allerede for lang Tid siden havde set den berørte Tale, men at der i denne hverken fandtes noget oprørsk eller forrædersk Ord! Billen fik kongelig Stadfæstelse i Aaret 1819, men var rigtignok undergaaet en betydelig Modifikation paa sin Vandring i Parlamentet. Owen havde nemlig villet indskrænke Arbejdstiden til ti Timer daglig og udelukke alle Børn under tolv Aar fra Fabrikerne, indføre en tvungen Undervisning for dem, førend de kom der, og udvide Lovens Bud ogsaa til Hør-, Uld- og Silkemanufakturerne, men dette lykkedes ham ikke. Ikke desto mindre gjorde Loven, som den forelaa, sin store Nytte og blev senere fuldstændiggjort ved Titimersbillen og flere andre Forholdsregler, og selv om Owen intet videre havde kunnet gjøre, havde han dog ved at begynde Agitationen til Gunst for Fabrikarbejderne fortjent

ikke alene den arbejdende Klasses, men hele Efterverdenens Anerkjendelse og Taknemlighed.

I Avgust Maaned 1817 holdt Owen et stort «Meeting» i «City of London Tavern», hvor han forelagde sine Forslag til Beskæftigelse af dem, som vare uden Arbejde, for en hovedsagelig af de lavere Stænder bestaaende Forsamling. Nøden i Landet var endnu lige stor; Handelen stod stille, Kornmagasiner og Varehuse vare overfyldte, men Priserne saa lave, at de næppe dækkede Transportomkostningerne. Agerdyrkerne og Fabrikarbejderne vare uden Beskæftigelse, en daarlig Høst gjorde Nøden endnu føleligere, og det er derfor ikke underligt, at Owens Ideer fandt villige Tilhørere blandt denne Forsamling, men for at gjøre sine Anskuelser bekjendte i hele Landet anvendte han i Løbet af faa Maaneder sexogtredive Tusinde Rdl. dels til at kjøbe sig Pressens Bistand, dels til Indkjøb af saadanne Blade, som indeholdt udførlige Beretninger eller Artikler om hans Forslag. Disse Blade lod han sende rundt i hele Landet, og Brevkasserne vare saaledes overfyldte med dem, at Posterne bleve nødte til at afgaa tyve Minutter senere end sædvanlig. Owen var paa dette Tidspunkt den populæreste Mand i hele England, og hans Forslag fandt en saadan Gjenklang hos den hungrige, urolige og paa Omvæltninger pønsende Folkemasse, at Regeringen begyndte at blive forskrækket; Lord Liverpool, som dengang var Førsteminister, rettede i den Anledning det betegnende Spørgsmaal til Owen, **«om man ikke kunde gjøre noget for ham»**; men Owen forstod eller vilde ikke forstaa Meningen med dette Spørgsmaal og svarede blot, at han var aldeles tilfreds, naar man blot vilde tillade ham at nævne de indflydelsesrigeste Ministre som Medlemmer af det Udvalg, han vilde sammensætte for at raadslaa om den herskende Nød og de bedste Midler til at afhjælpe den. Dette Forlangende indrømmede Førsteministeren, og den 21de Avgust 1817 holdt Owen et nyt «Meeting», som han selv kalder for «evig berømt i Historiens

Aarbøger». «Da jeg gik til dette Møde», siger han, «var jeg den populæreste Mand i hele den civiliserede Verden og havde den største Indflydelse paa Ministeriets og Regeringens betydeligste Medlemmer. Jeg gik til det med den Beslutning med ét Slag at knuse hele denne Popularitet». Hidtil havde Owen nemlig tiet med eller i ethvert Tilfælde udtalt sig temmelig maadeholdende om Religionen. I New-Lanark lod han paase, at alle handlede i Overensstemmelse med Religionens Væsen og ikke, saaledes som Verden opdrages til at handle, det vil sige, overse Religionens Væsen og Indhold og ofre Kræfterne og Talenterne paa det, som er værre end dens Skygge, Sektvæsenet, og for at undgaa de Ubehageligheder, som altid ere forbundne med at indføre en bestemt Troslære i Skolen, lod han Børnene i New-Lanark kun læse saadanne Bøger, som indeholdt de af den kristelige Religions Forskrifter, hvori alle Sekter vare enige. Det vil med andre Ord sige, at Owen hyldede den kristelige Moral, løsrevet fra dens Dogmatik, og i den Retning er han intet mindre end original.

Paa Mødet den 21de Avgust gik han imidlertid endnu videre. «Et vigtigere Spørgsmaal er aldrig forelagt Menneskebørn», sagde han; «hvem kan besvare det, selv om han gav sit Liv derfor? Hvorfor ere talløse Millioner af vore Medskabninger fra Slægt til Slægt faldne som Ofre for Uvidenhed, Overtro, aandelig Fornedrelse og Elendighed? Hvorfor er Verden nedsunken i Vildfarelse og Forbrydelse? . . . . . Jo, mine Venner, I ere blevne forhindrede fra at lære den sande Lykke at kjende ved de Vildfarelser, de grove Vildfarelser, som ere forbundne med Grundprincipet for alle de Religioner, der endnu ere forkyndte for Menneskeheden, og saaledes er det gaaet til, at Mennesket er blevet det mest inkonsekvente og ulykkelige Væsen, som er til! Ved disse religiøse Vildfarelser er han bleven et svagt, uselvstændigt Dyr, en rasende, bigot Fanatiker eller en væmmelig Hykler, og skulde disse Egenskaber forplantes ikke alene til de Landsbyer, jeg har

foreslaaet, men ogsaa til Paradiset, saa vilde der intet Paradis være mere»!

Denne Tale, der indeholdt en Mængde lignende Kraftudtryk, blev modtaget med stort Bifald af Forsamlingen. — «Sejren er vunden»! raabte Owen; «naar Sandheden engang er offentlig udtalt, er den almægtig!», og i den stolte Følelse af at have givet Religionen Dødsstødet opgav han baade den ovennævnte Undersøgelseskomité og Mønsterlandsbyerne; men med dette Udfald mod Religionen var Owen tabt for England — her kunde han ikke mere blive. Og om end skjønt alle hans Venner dengang fordømte denne dristige Handling, betragtede Owen den dog som det vigtigste, han i sit Liv havde udført, ja endnu i Aaret 1857 i sit 87de Aar erklærede han, at den Dag, da han havde givet Bigotteri, Overtro og alle falske Religioner Dødsstødet, var den betydningsfuldeste i hans Liv, og heri havde han ganske vist Ret, om end paa en anden Maade, end han mente.

Ikke længe efter Avgustmødet foretog Owen en Udenlandsrejse i Selskab med Genferen Pictet, Stifteren af «Bibliotheque universelle» og en berømt Naturforsker. Pictet havde været paa New-Lanark og indbudt Owen til Genf, og den berømte Socialist blev i det hele modtaget med Udmærkelse paa Fastlandet, hvor man var noget mere tolerant i religiøse Sager end i England. At han ved denne Lejlighed lærte en stor Del af Tidens berømte Mænd at kjende, er en Selvfølge. I Paris traf han Louis Philippe, dengang Hertug af Orleans, Alexander Humboldt, la Place, Cuvier og flere; i Genf, hvorhen han fulgte Pictet fra Paris, lærte han Sismondi, Pestalozzi og Fellenberg at kjende og omgikkes meget med den førstnævnte. Ved et Middagsselskab i Frankfurt am Main traf han sammen med Gentz*), til hvem han ytrede,

*) Bekjendt tysk Publicist, ivrig Fjende af Napoleon I og Forkæmper for den fuldstændige Reaktionspolitik, som gjorde sig gjældende efter Kejserens Fald. Han stod i intim Forbindelse med flere af de tyske Hoffer, der benyttede hans Pen.

at, naar Enighed traadte i Stedet for Uenighed, vilde alle Mennesker have nok at leve af, hvortil Publicisten svarede: »Ja, det vide vi meget godt altsammen; men vi ville ikke, at Massen skal blive velhavende og uafhængig; hvorledes skulde man da kunne regere den?» — Ogsaa til Aachen gik Owen for at overvære Fyrstekongressen, og gjennem Lord Castlereagh lod han denne forelægge tvende Forslag om Forbedring i Arbejdernes Stilling, og han hørte siden, at disse Forslag vare noget af det vigtigste, der var fremkommet ved denne Lejlighed. Det er overhovedet ganske mærkeligt, at Owen med sin Retning aldeles ingen Afsky havde for Datidens »landsfaderlige» despotiske Regeringer; han var aldeles ikke Demokrat, men ventede alt af Kabinetterne og Aristokratiet. Derfor gik hans Hovedbestræbelse altid ud paa at gjøre sig indflydelsesrige Mænd til Venner for gjennem dem at kunne indvirke paa Regeringerne. Han vedblev at sende Petitioner til det engelske Parlament, i hvilke han erklærede, at han havde fundet Aarsagerne til Menneskeslægtens Ulykker, og at disses Vedvaren og Ophør kun beroede paa Øvrighederne; han for sit Vedkommende vilde forbinde sig til strax at sætte sine Theorier i Praxis, og hans Planer vare hverken uudførlige eller Drømmebilleder. Ja endnu i Aaret 1857 henvendte han sig til alle Jordens Potentater, men fortrinsvis til Kejserne og Kongerne af Østerrig, Frankrig, Storbritannien, Preussen, Rusland og Sardinien, Sultanen og de forenede Staters Præsident, som han mente let kunde faa alle andre Folks Regeringer til at slutte sig sammen med dem i Udførelsen af praktiske Forholdsregler til Arbejdernes og hele Menneskeslægtens Vel, da der dengang herskede almindelig Fred.

Ved sin Tilbagekomst til New-Lanark blev Owen slet modtaget. Hans Udtalelse imod Religionen havde i højeste Grad mishaget hans Kompagnoner, de tre Kvækere. Allerede for lang Tid siden havde disse alvorlige Mænd set skjævt til den megen Dansen og Syngen i Børnehaverne; men da Bibel, Psalme og Bønnebøger ogsaa kom til deres Ret, havde

de ikke ytret noget videre derom. Men da Owen havde erklæret, at alt Ondt i Verden stammede fra Religionen, bleve Kvækerne grebne af Forfærdelse og ansaa det for deres helligste Pligt at redde de arme Børns Sjæle ud af Fordærvelsens Pøl saa hurtig som mulig. De bragte det ogsaa dertil, at Dansen og Sangen bleve afskaffede, medens Psalmesangen vedblev. Desuden bleve alle mandlige Individer over sex Aar beordrede til at bære Benklæder eller Underbenklæder, da Skotternes barbenede Tilstand forekom Kvækerne altfor kjødelig. Ved disse og lignende Foranstaltninger blev Owen saa kjed af New-Lanark, at han i Aaret 1829 fuldstændig trak sig tilbage fra Koloniens Bestyrelse.

Imidlertid havde Owen søgt at udbrede sine Ideer i en saa vid Kreds som mulig. I 1822 eller 23 gjorde han en Rejse til Irland, som dengang var i en meget bedrøvelig Tilstand. Bønderne vare blevne Tiggere og havde ikke Midler til at friste Livet; Stadbeboerne vare nærved at omkomme af Mangel, Sygdom og Snavs, Kjøbmænd og Fabrikanter havde mistet alt undtagen Haabet; de Gejstlige fik ingen Tiende og imødesaa Hungersdøden; Grundejerne fik ingen Leje af deres Ejendomme; de filanthropiske Damer vare fortvivlede, fordi det syntes, som om deres Bestræbelser snarere forøgede end formindskede Nøden; Kvinder bade om Arbejde for to Pence om Dagen, og stærke Mænd ansaa sig for lykkelige, naar de kunde tjene otte Pence om Dagen; de mere formuende Folk gjorde deres bedste for at afhjælpe Nøden, men saa sig nødsagede til at barrikadere deres Huse for ikke at blive plyndrede, som om de vare i et fjendtligt Land. Men paa den anden Side lod det sig ikke nægte, at Jorbunden var forbavsende frugtbar, Klimaet godt, Floderne herlige, Havnene fortræffelige og Produktionsevnen uhyre. Hvem havde da Skylden for Elendigheden? Adelen og Grundejerne? Nej! De producerende Klasser? Nej! Hverken Arbejdere eller Kapitalister. Owen paastod, at Systemet maatte være forkert, og hans Hjælpemiddel var derfor det samme, som han havde

foreslaaet i London: Mønsterlandsbyer i Form af Parallelogrammer, spartansk Opdragelse, Anvendelse af Spaden i Stedet for Ploven til Jordbundens Dyrkning. Han afholdt flere store Forsamlinger i Dublin, og skjønt han ikke fik delt Irland i de forønskede Parallelogrammer, fik han dog oprettet et «hibernisk filanthropisk Selskab til Lindring af Nøden», til hvis Kasse han selv gav tusinde Pund Sterling.

I England havde imidlertid adskillige indflydelsesrige Personer, der havde Interesse for Owens Planer, skudt betydelige Summer sammen for at faa oprettet en Mønsterlandsby i Form af et Parallelogram. Først vilde Owen have 750,000 Pund derfor, derpaa vilde han nøjes med 250,000, og endelig erklærede han sig tilfreds, naar man vilde give ham 50,000 Pund Sterling. Men førend man havde begyndt at anlægge Landsbyen, begav Owen sig til de Forenede Stater (1826). I England vare Grundejendommene nemlig saa kostbare, at det ikke kunde nytte at tænke paa at anlægge en Mønsterlandsby af egne Midler; og naar andre skjøde Penge til, vilde de naturligvis ogsaa have et Ord med at sige om Anlæget, og dette kunde Owen selvfølgelig ikke finde sig i, al den Stund han hele sit Liv igjennem havde hadet Modsigelse; derfor fattede han den Plan at kjøbe et Stykke Land i Amerika, hvor Jorden endnu var billig, og anlægge en Mønsterlandsby ganske efter sit eget Hoved. Saa kjøbte han da i Staterne Indiana og Illinois tredive Tusinde Dages Pløjeland, befolket af en sex-syv Hundrede tyske religiøse Sværmere, som havde nedsat sig her for en otte-ni Aar siden for at fly bort fra den onde Verden. Det var lutter alvorlige, melankolske Folk, som havde en sand Gru for Spøg, og hos hvem Ægteskab var saa sjeldent, at der i tre Aar kun havde fundet én (!) Vielse Sted mellem dem. Byen, som de havde anlagt ved Bredderne af Floden Wabasch, kaldte de Harmonia og sig selv Harmoniter. De levede fuldstændig kommunistisk; de arbejdede meget flittig fra Solopgang til Solnedgang, producerede selv alt, hvad de behøvede, med Undtagelse af Kramvarer af forskjellig

Slags, og disse skaffede de sig ved Bytning for deres overflødige Produktion. De solgte Korn, Kjød, Flæsk, Øl og Vin til New-Orleans og andre Byer; men da de fandt, at den profane Verden rykkede dem for nær, besluttede de at gaa dybere ind i Skovdistrikterne.

Førend Owen befolkede den af Harmoniterne forladte Koloni, gik han til Washington for at forklare Regeringen sine Planer. Ogsaa her fandt han talrige og villige Tilhørere, for hvem han udtalte, at Amerikanerne gjorde Fordring paa at besidde flere Fortrin end alle andre Mennesker, og at denne Mening ganske vist ogsaa var begrundet; ikke desto mindre herskede der dog blandt dem, hvor Lovene vare mildere og meget forstandigere end andet Steds, saadanne mærkelige Ideer, som at man til Exempel dømte Folk til Døden, fordi de havde handlet, som de maatte handle, og belønnede andre, hvem man aldeles ikke kunde tilregne nogen Fortjeneste; i det hele vare Belønninger og Straffe bedrøvelige Vildfarelser fra en overvunden Fortid. Derefter gik han over til at fordømme Handelen, saaledes som den blev dreven af den moderne Verden. At kjøbe billig og sælge dyrt var vanærende og fordærveligt; hele Handelssystemet beroede paa en Skuffelse, idet enhver kun havde for Øje at tage saa megen Fordel som mulig af sin Nabo, og det nødvendige Resultat af en saadan Fremgangsmaade var, at Flertallet af Menneskene vare fattige og elendige, medens nogle faa vare rige og mægtige. Derefter angav Owen det specifike Hjælpemiddel for de forenede Stater, et Hjælpemiddel, som i kort Tid vilde bedække hele Landet med Lysthaver og Paladser, og erklærede, at han foreløbig paa egen Haand vilde grunde et nyt Samfund i Harmonia, hvis Formaal skulde være at gjøre alle dets Medlemmer lykkelige. Dette vilde kunne naas ved Forening og Samarbejde, grundet paa Menneskekjærlighedens Princip og styret af et rigtigt Kjendskab til den menneskelige Naturs Særegenhed. Til en Begyndelse vilde han i Kolonien optage baade Folk med Formue og uden

Formue. De første skulde, naar de ikke havde Lyst til at arbejde, underholdes imod at betale en fast Aarsrente; ubemidlede Folk derimod skulde bruges i Fabriker, Haver, paa Markerne og til Undervisning; derfor skulde de have den bedste Næring, Bopæl og Klæder, som Samfundet kunde skaffe til Veje, og man vilde sørge for dem, naar de bleve gamle og svagelige. Alle Børn skulde opdrages i Fællesskab saa fortrinlig som mulig. Ved Slutningen af hvert Aar skulde enhver Familles Arbejde og Udgifter gjøres op og en vis Sum godskrives enhver af dem, da det lod sig forudsætte, at Samfundets Indtægter langt vilde overstige Udgifterne. Enhver kunde, naar han vilde, gaa ud af Samfundet og modtage det, som var ham godskrevet. Ingen Forbryder maatte taales, men vilde strax blive udstødt; dog mente Owen, at en saadan Retfærdighedens og Kjærlighedens Aand vilde gjøre sig gjældende i Samfundet, at en slig Haardhed blev unødvendig. Tillige havde Owen i Sinde at organisere et Samfund af endnu højere Rang, som skulde stemme overens med den menneskelige Naturs Forfatning i alle Retninger; her skulde der være fuldstændig Lighed i Rettigheder og Ejendom —, kun Alderen skulde gjøre nogen Forskjel. I dette Samfund skulde ethvert Onde, som ellers trykkede Menneskeslægten, være afskaffet, og det var derfor til at vente, at Medlemmerne af det nysnævnte provisoriske Samfund, der havde Adgang, vilde skynde sig med at komme. Idealsamfundet skulde have en Forfatning paa 39 Artikler, der nærmere fastsatte Bestyrelsen. Hovedartiklerne vare, at Antallet af Samfundets Medlemmer skulde være omtrent fem Hundrede (med Kvinder og Børn), og at man skulde spise ved et fælles Bord. Dog var det en frivillig Sag, om man vilde dette.

Efter at nu Owen havde givet disse Forklaringer i Washington, rejste han tilbage til Harmonia og begyndte at optage Medlemmer. I et Øjeblik var Kolonien befolket, og Owen udnævnte som Ejer af Besiddelsen en Styrelseskomité. Han satte selv Maskineriet i Gang; Folkene fortsatte de Ar-

bejder, som Tyskerne havde forladt, og Owen rejste videre i de forenede Stater. Da han efter en Maaneds Forløb kom tilbage, fandt han alt i en saa skjøn Tilstand, at han opløste Komiteen og anmodede Harmoniterne om selv at vælge en Bestyrelse. Det skete, og næsten alle de gamle Medlemmer bleve gjenvalgte. Imidlertid maatte Owen tilbage til Skotland, da han endnu ikke havde opgivet Bestyrelsen af New-Lanark (se ovenfor), og da han tre Fjerdingaar efter gjensaa Harmonia, fandt han, at der vistnok hist og her var forekommet mindre Uregelmæssigheder, men at Etablissementet dog i det hele og store ikke lod noget tilbage at ønske. Han havde først bestemt, at den nye Kolonis Læretid skulde vare to Aar, for at Medlemmerne kunde faa Tid til at lære hinanden rigtig at kjende og blive faste i Principerne for det nye Samfund; men da han saa, hvor ypperlig alt stod til, besluttede han strax at gjøre Kolonien uafhængig. Dette satte han ogsaa i Værk, og det gik da, som man kunde formode: Kommunismen i sine fulde Konsekventser behagede aldeles ikke Medlemmerne, og man maatte tillade dem at have Privatejendom. Men herved var Brechen skudt i Fæstningen, og baade Harmonia og de andre Kolonier af samme Slags, som rejste sig i Omegnen, faldt hurtig sammen, da det viste sig, at Individualismen blandt Medlemmerne var altfor stærk til at kunne se bort fra egne Interesser og blot have Blik for Menneskehedens Lykke og Velvære i Almindelighed. Owen søgte at dække og forklare denne Mangel paa Held derved, at han havde været noget uforsigtig ved Optagelsen af Medlemmer; naar Forsøget skulde lykkes, maatte man udelukke alle egenkjærlige, dovne, sorgløse, umaadeholdne og trættekjære Individer. Men at ville grunde et Samfund, i hvilket der ikke findes i det mindste egoistiske Personer, for at lade alle de andre uheldige Egenskaber ude af Betragtning, er en Kimære, og Owen havde ved denne Tilstaaelse indrømmet **Umuligheden af at gjennemføre Kommunismen af rent psykiske Grunde i den menneskelige Natur.**

Allerede i Aaret 1828 var Ny-Harmonia og alle de omkring liggende Landsbyer fuldstændig desorganiserede; men dog lod Owen sig ikke afskrække fra at forfølge sine Planer. Han blev kaldt til Mexiko, hvor Regeringen havde solgt nogle Personer en hel Del Land, som disse gjerne vilde have befolket paa Owens Manér. Filanthropen var strax rede og begav sig paa Rejsen, som han lagde om ad de vestindiske Øer. Her blev han saa henrykt over Slavernes Stilling paa Jamaica, at han øjeblikkelig ansaa den for at være noget nær **Menneskehedens Idealtilstand**, ja han mente, at de arbejdende Klasser i England og Irland maatte prise sig lykkelige, om de kunde opnaa en saa lykkelig Tilværelse! Denne Udtalelse er saare karakteristisk for Owen. En Idealist, der tillige er Avtodidakt, er i Reglen bornert og umedgjørlig, og i intet Tilfælde viser det sig klarere end her, hvilke svage Præmisser han behøvede for strax at slutte apodiktisk. Han tilbringer et Par Dage paa Jamaica i Selskab med et Par Plantere og Slaveejere, som naturligvis søge at fremstille Slaveriet i det skjønneste Lys for ham; strax er han paa det Rene med, at Slaveriet er at foretrække for Friheden, og mener herved at have gjort Menneskeheden en stor Tjeneste. Han saa ikke, at Slaveriet kun trives i Kraft af Despotiet, lige saa lidt som han nogensinde synes at have faaet Øje for, at alle hans kommunistiske Anlæg ere strandede, saa snart det kraftige Eneherredømme, han selv udøvede, var borte.

Saa gik Owen til Mexiko, hvor han allerede havde beredt Jordbunden ved sine Skrifter, og Republikens Præsident, Victoria, erklærede, at Regeringen »efter moden Overvejelse« havde besluttet at overlade Owen et to Hundrede engelske Mile langt og halvtresindstyve Mile bredt Stykke Land langs med den amerikanske Grænse; man ventede blot Kongressens Sammentræden for at faa dens Samtykke. Om Præsidenten har havt en Ræv bag Øret og ønsket paa en billig Maade at faa en Slags fredelig Militærgrænse mod de amerikanske Fristater og de vestlige Indianerstammer, skulle vi lade være

usagt, men det synes næsten saa. I ethvert Tilfælde fik han ikke Tid til at se sin Plan virkeliggjort; thi en af de mange Revolutioner, der til alle Tider have været et Kjendetegn paa den spanske Race, gjorde Ende paa Victorias Præsidentskab, og den nye Regering vilde ikke have noget med Owen at bestille.

Owens Venner og Tilhængere hjemme i Skotland havde imidlertid ikke ligget paa den lade Side, men selv gjort et Forsøg paa en praktisk Kommunisme. De havde kjøbt et stort Stykke Land i Nærheden af Glasgow og besluttet at optage to Hundrede Familier i den Landsby, som de vilde bygge der. De Herrer, som skjøde Penge til, vilde selv intet have med Bestyrelsen af det hele at skaffe, men forlangte blot rimelige Renter af deres Kapital, hvorimod de anlagde Fabriker, Værksteder og saa videre. Beboerne skulde ikke bo i særegne Huse, men i en eneste uhyre Bygning; alle Værelser i denne skulde være af samme Størrelse, nemlig otte Alen høje og sex Alen lange; Spisesalen skulde ved Skillevægge deles i Loger til otte Personer; desuden skulde der være en Læsestue, Selskabssal, Balsal og Bibliothek. Men Koloniens Bestyrer, Abraham Comb, erklærede snart, at hvor store Fordele end Samarbejdet frembød, maatte dog ethvert Medlem føle Sporen af den individuelle Fordel, og han foreslog derfor, at enhver skulde underholdes af det Arbejde, han udførte. Derved røg atter Kommunismen i Lyset; Kolonien var bleven grundet i 1825; i Aaret 1828 var det hele opløst, Aktionærerne maatte sælge Grunden, Høsten, der stod paa Marken, Møblerne og Værktøjet, og det store Hus blev nedrevet!

Da Owen vendte tilbage fra Amerika — han havde paa Hjemrejsen været i en »Fredsmission« hos Præsidenten i de forenede Stater, en Mission, som han selv tillagde stor Betydning, men som i Virkeligheden ikke havde det mindste at sige, da alle Udtalelser vare i den bekjendte diplomatiske Stil —, maatte han kunne se, at alle hans kommunistiske

Planer vare styrtede sammen som Korthuse; han var en gammel Mand, men Mod og Arbejdskraft manglede ham ikke: han slog kun ind paa en anden Vej, der ganske vist ogsaa var ulige rigtigere. Han holdt Foredrag for de arbejdende Klasser og søgte derved at berede dem for de store Opgaver, de havde at løse, og hvis Virkeliggjørelse han endnu bestandig haabede paa, og skjønt hans Theorier vare de samme som tidligere, forandrede han dog sin Politik. Han erkjendte, at Kommuner af den Slags, som han havde oprettet i Amerika, ikke kunde bestaa ret længe uden Tvedragt og anbefalede derfor kooperative Selskaber, i hvilke Arbejderne skulde slutte sig sammen for at kjøbe Levnetsmidler til en gros Priser og fordele dem mellem sig (Forbrugsforeninger). Denne Plan var god, men den strandede paa de londonske Grossisters Ondskab, idet disse bedroge de uvidende Kjøbere saaledes, at den formentlige Fordel blev til et ligefremt Tab. Men Tiden har víst, at Ideen var rigtig, og mangfoldige Forbrugsforeninger blomstre nu rundt omkring.

Owens næste socialistiske Foretagende var Oprettelsen af «Arbejderbørser». I Stedet for Guld, Sølv og Banknoter skulde man have Arbejdsnoter, som angave en bestemt Arbejdsværdi, og som paa Børserne skulde kunne vexles med den i Landet gjældende Mønt. Planen var skrækkelig indviklet: Først maatte enhvers Arbejde taxeres; derfor fik han ikke Penge, men en Arbejdsnote, og denne kunde han nu bringe til Arbejdsbørsen og faa Penge for den. Hvorfor man ikke lige saa godt strax kunde give Manden hans Penge, er ikke let at se. Desuden var Taxationen af de Sager, som indkom, yderst vanskelig, og store Bedragerier kunde gaa i Svang, for Exempel derved, at man indleverede Ting, som vare usælgelige, fordi ingen brød sig om dem, og de vare gaaede af Mode; derfor blev det offentliggjort, at man stolede paa Deponentens Ære og Redelighed; at den, som forsøgte at bedrage Børsens Personale, ikke alene vilde komme til at

lide under det selv, men at han ogsaa vilde bringe Ulykke over andre, at hans Navn vilde blive offentliggjort, og han selv, hvis han ikke forbedrede sig, blive udstødt af Selskabet.

I September 1832 blev den første Arbejdsbørs aabnet i Grays Jnn i London, og der indkom naturligvis strax en stor Mængde Sager; Spørgsmaalet var blot at blive af med dem igjen, og det gik ikke slet saa livlig. Man fik snart Øjnene op for, at der kom en uhyre Masse værdiløse Gjenstande med, og derfor besluttede man ikke at ville modtage Sager, der ikke vare et Pund Sterling værd. Derover rejste sig imidlertid et Ramaskrig, og Bestemmelsen toges tilbage. Herligheden varede kun kort; thi enhver fandt Taxationen for lav. En Skrædersvend skrev et Brev til «Times», hvori han bemærkede, at han var en stakkels ubeskæftiget Fyr, der havde laant to Pund Sterling i Tillid til Arbejdsbørsens Løfter, kjøbt Klæde og syet en Frakke. Han havde maattet vente tre Dage paa Børsen, langt om længe havde han faaet Arbejdsnoter for 36 Shillings (et Pund Strl. er 20 Shillings), og saaledes havde han betalt fire Shillings for at faa Lov til at sy Frakken, og desuden var han gaaet glip af hele sin Arbejdsløn! Saaledes kunde det selvfølgelig ikke gaa. Kort efter gik hele Institutionen overstyr, men den korte Glæde havde dog kostet Owen fireogtyve Tusinde Daler.

Efter at dette Forsøg var mislykket, kastede Owen sig over Arbejderforeninger, og mange af disse ærede ham som en Profet. Men udenfor denne Kreds hørte man intet mere til ham. Saalænge New-Lanark havde blomstret, havde man talt om ham tidlig og sildig; men da alle hans senere Foretagender mislykkedes, hørte man op at beskæftige sig med ham og trak paa Skuldrene, naar hans Navn nævnedes. De indflydelsesrige Klasser trak sig tilbage fra ham, men han skrev og agiterede lige saa stærkt som tidligere. Han blev bestandig ved at gjentage sine Maximer, at Spaden skulde indføres i Stedet for Ploven, og at hele Samfundsbygningen

hvilede paa et forkert Grundlag. I Aaret 1840 blev han forestillet for Dronningen, og det var sidste Gang, den offentlige Opmærksomhed var henvendt paa ham. Han vedblev at skrive og udgav i 1850 en Journal, i hvilken han kaldte Verden et stort Narrehus. I Aaret 1851 fremkom han med en ny Petition til Parlamentet, og ved den store Industriudstilling i Hydepark lod han uddele Traktater paa Fransk, Tysk og Engelsk, i hvilke han for tusinde Gang udtalte sine Anskuelser om den menneskelige Karakters Dannelse. I sit enogfirsindstyvende Aar forsøgte han at komme ind i Underhuset, og fem Aar senere gjentog han Forsøget, men begge Gange med lige lidt Held; rigtignok forlangte han, at vedkommende Valgkreds selv skulde afholde Omkostningerne, og det var vel en væsentlig Grund til hans Uheld. I Aarene 54 og 55 afholdt han adskillige Forsamlinger og erklærede her, at nu var det tusindaarige Rige kommet, medens han paa samme Tid var en troende Tilhænger af Borddans og Bankeaander og mente at have aandelig Omgang med sin afdøde Ven, Hertugen af Kent. I denne Periode falder ogsaa en Udtalelse i hans Blad, «det tusindaarige Riges Tidende», der er altfor betegnende til ikke at meddeles in extenso:

«Det er et glædeligt Tidens Tegn, at de Franskes Kejser offentlig har erklæret, at den kejserlige Prinses, Frankrigs Barns Karakter skal dannes saaledes, at han kan befordre Tidsalderens Fremskridt. Naar Kejseren kan forkynde dette, hvorfor kan han da ikke træffe saadanne Forholdsregler, at ethvert fransk Barns Karakter bliver dannet saaledes, at det kan befordre Tidens Fremskridt, ja, hvorfor kunne ikke alle Herskere over alle andre Folk befale, at deres Sønner og Døtre skulle dannes saaledes? Glæder Eder, alle sande Menneskevenner, hvilket end Eders Flag, Klasse, Fædreland og Tro monne være, over, at de Franskes Kejser, denne overordentlige Mand, Napoleon III, har forkyndt dette. Efter denne guddommelige Aabenbarelse vil der visselig snart overalt

blive truffet Forholdsregler til at forhindre ethvert Folk i at danne slette Karakterer, end sige da Tyve, Røvere, Mordere eller saadanne, som ere ondskabsfulde, skinsyge, egenkjærlige eller uvenlige. Lyset er kommet til Verden ved Mediet Napoleon III, de Franskes Kejser, der staar ophøjet som et af denne overordentlige Tids vigtigste og indflydelsesrigeste Medier, denne Tid, i hvilken saa mange mærkelige Medier ere optraadte i Verden».

Efter saadanne Udtalelser skulde man tro, at Owen var gaaet i Barndommen, men hans Selvbiografi, der udkom i Aaret 1857, da han gik i sit fireogfirsindstyvende Aar, indeholder saa mange ikke alene forstandige, men skarpe og aandrige Bemærkninger, at man aldeles ikke kan antage, at Oldingens Aandskraft i nogen væsentlig Grad var svækket.

Tro mod sine Ungdoms Idealer vilde Owen ikke lade Lejligheden gaa fra sig til sidste Gang at bringe sit Budskab frem paa «Kongressen til Befordring af de sociale Ideer», der under den bekjendte Lord Brougham's Præsidium blev afholdt i Liverpool i Oktober 1858. Skjønt medtaget af Alder og Svagelighed gjorde han dog Rejsen, men da han kom til Liverpool, var han saa angreben, at han maatte gaa til Sengs. Et Par Dage efter lod han sig imidlertid klæde paa, og ført af sin Ven, Lord Brougham, traadte han frem for Kongressen. Men næppe havde han talt en Sætning, førend han bevidstløs styrtede til Jorden. Han blev bragt hjem og svævede i fjorten Dage mellem Liv og Død; da udtalte han det Ønske, at han vilde tilbage til sin Fødestavn for at dø og hvile der, «hvor han var kommen fra», og efter halvfjerdsindstyve Aars Forløb gjensaa han sin Fødeegn paa Grænsen mellem England og Wales. Her døde han stille og rolig den 17de November 1858. I sin Levetid høstede han kun saare faa Frugter af alt sit

Arbejde og alle sine Opofrelser, og det staar jo heller ikke til at nægte, at mange af hans Ideer bære Vildfarelsens umiskjendelige Mærke; men muligt er det, at adskillige af hans Tanker indeholde et Frøkorn, der gjemmer Spiren til en ny og maaske lykkeligere Samfundsorden, naar den gamle, hvori vi nu leve, bliver vejet og fundet for let.

Joh. Petersen.

Et ægte Soldaterliv.*)

Ulrik Pultz v. Carlsen blev født i Roskilde den 25de Avgust 1773. Hans Fader var Major og hans Morbroder v. Pultz, efter hvem han var opkaldt, var Ritmester. Da han var tolv Aar gammel, gik han til Søs, og hans første Rejse gjaldt Kina, paa hvilket Land Danmark dengang drev en levende Handel. Tre Aar efter blev den unge Carlsen paa en anden Rejse til Kina konfirmeret paa Java. Imidlertid forlod han kort Tid efter Søen; thi uagtet han var kraftig bygget, kunde han dog ikke udholde Strabadserne om Bord. I 1790 blev han da ansat som Kadet ved det ridende Jægerkorps, der dengang kommanderedes af Oberst Binzer, under hvis Ledelse han ivrig kastede sig over Studiet af Militærvidenskaberne. Her forblev han i fire Aar, men imedens var den franske Revolution udbrudt, og næsten hele Evropa stod i Vaaben. Da Danmark vedligeholdt sin Neutralitet, var der herhjemme intet at gjøre for en ung Mand, der havde Lyst til at komme i Krig og opleve noget interessant, hvorfor Carlsen den 14de Marts 1794 tog sin Afsked som Kornet i Kavalleriet, og den

*) Omendskjønt den Officer, hvis Levnet vi her have meddelt efter «Algemeine Militair-Zeitung» (Darmstadt) Nr. 49 og 50 for 1873, ikke har spillet nogen betydelig Rolle i Verdenshistorien, har Redaktionen dog anset det for rigtig at optage denne lille Skitse, fordi den mente, at man dog et Steds i Danmark burde bevare Mindet om en brav dansk Mand, der har tjent sig op i Udlandet og gjort det danske Navn Ære.

27de Avgust samme Aar indtraadte han efter Anbefaling af Kronprins Frederiks Svoger, Prins Friedrich af Hessen, som Sekondlieutenant i det landgrevelig hessen-darmstadtske Chevauxlegers-Regiment, der dengang stod paa Forpost i Holland lige over for den franske General Pichegru. Her fandt han snart Lejlighed til i Fægtningen ved Boxtel at aflægge en glimrende Prøve paa sit Mod og sin Energi. Han fortæller selv følgende derom: «Jeg havde vovet mig for nær til Fjenden, da jeg pludselig saa mig omringet af franske Jægere til Hest, som vilde tage mig til Fange, og jeg reddede mig kun derved, at jeg ved kraftige Sabelhug spaltede Hovedet paa en af mine Modstandere og lammede en andens Arm. Min Hest maatte jeg imidlertid lade i Stikken, og jeg maatte springe ud i en nærliggende Flod, over hvilken det lykkedes mig at svømme rigtignok under de skrækkeligste Smerter og med den største Anstrængelse; saaledes kom jeg igjen tilbage til mine Folk».

Efter at Carlsen havde gjenvundet sin Helbred, blev han Ordonnantsofficer hos Regimentskommandøren, og da Regimentet i 1796 vendte tillbage til Darmstadt, lod han sig forsætte til en Infanteribrigade, der fra Triest skulde indskibes enten til Gibraltar eller Vestindien for at hjælpe Englænderne. I Slutningen af Februar 1797 kom Brigaden til Triest. Paa Grund af flere sammenstødende Omstændigheder kunde Udskibningen ikke gaa for sig, og Brigaden fik da Befaling til at støde til den østerrigske Hær, der dengang næsten var kastet ud af hele Norditalien af General Napoleon Bonaparte. Hesserne besatte først det adriatiske Havs Kyster i Istrien med Stæderne Triest og Fiume og senere ogsaa Carlstadt i Kroatien. En Afdeling af Brigaden skulde sejle fra Istrien til Staden Zengg i Militærgrænsen for derfra at marschere til Carlstadt, og da Carlsen tidligere havde været Sømand, fik han Kommando over Transporten. Han viste her megen Bestemthed og Dygtighed til at lede et større Foretagende, saa at det skyldtes ham, at Tropperne lykkelig

naaede deres Bestemmelsessted, uagtet man baade havde at kæmpe mod Storm, og Skibsmandskabet gjorde Opstand, hvortil endnu kom, at tunesiske Sørøvere søgte at opsnappe hele Transporten. Paa Marschen til Carlstadt fik Carlsen Lejlighed til at aflægge Bevis paa sin store Aandsnærværelse. I en Landsby, hvor Afdelingen holdt Rast, havde en hessisk Korporal slaaet Armen over paa en Bondepige, der ikke vilde give ham al den Mad, han forlangte. Da dette rygtedes, flokkede flere Hundrede Kroater sig sammen og vilde have fat i Korporalen, der ilede til Lieutenant Carlsens Kvartér for at søge Beskyttelse der. Carlsen, der igjennem Vinduerne havde set, hvad der gik for sig, og som maatte frygte for, at de forbitrede Kroater vilde lade deres Hævn gaa ud over ham og hans Soldater, ilede udaf Huset, trak sin Kaarde og begyndte ordentlig at gjennemfugtle Korporalen. Dette gjorde sin Virkning. Kroaterne standsede deres Forfølgelse, og da Carlsen vedblev med at prygle Korporalen, traadte endog nogle af dem frem, gjorde Korsets Tegn, kyssede hans Uniform og bade om Naade for Synderen. Det følger af sig selv, at denne bagefter var meget taknemlig imod sin Lieutenant, som paa denne Maade havde frelst hans Liv.

Hen paa Aaret 1797 vendte Brigaden, der ikke var kommen i Berøring med Franskmændene, tilbage til Darmstadt, hvor Carlsen laa i Garnison til det for Tyskland saa skæbnesvangre Aar 1806. Men sloges Carlsen i denne Tid ikke med Fjenden, saa havde han dog Kampe at bestaa af en anden Slags. Som Dansk var han ikke det tyske Sprog fuldkommen mægtig, hvilket ofte førte til Drillerier fra hans Kammeraters Side, og da han tilmed ikke tog Del i de andre Officerers hyppige Orgier, saa var der Stof nok til Stede, hvoraf der kunde opstaa Dueller. Carlsen maatte da ogsaa duellere 32 Gange, uagtet han aldrig havde givet Foranledning til nogen Duel. Næsten hver Gang blev han Sejrherre, og først da alle disse Kampe vare bestaaede, kom han til at staa i et venskabeligt Forhold til sine Kammerater. «I to

af disse Dueller», skriver han selv, «saarede jeg min Modstander saaledes, at jeg saa mig nødsaget til for en kort Tid at flygte. Men da man paa højere Steder havde overbevist sig om, at jeg ikke havde givet Anledning til disse Dueller, vendte jeg den ene Gang efter kort Tids Forløb tilbage af mig selv, og den anden Gang, da jeg ikke vovede at komme af mig selv, fik jeg af det daværende Overkrigskollegium tilsendt et Sikkerhedsbrev, hvorpaa jeg igjen turde vende tilbage til min Garnison uden Frygt for at blive straffet».

I Aaret 1801 havde Carlsen giftet sig med Friedericke Jäckel, en Datter af en Embedsmand, og fik med hende fem Børn; men Krigsaaret 1806 gjorde en brat Ende paa hans lykkelige Familieliv. Under Krigen med Preussen var Hessen - Darmstadt paa Napoleons Side, og saaledes kom Carlsen, der imidlertid var bleven Premierlieutenant, til at deltage i Slaget ved Jena og i Belejringen af Fæstningerne Graudenz og Stralsund. Avancementet gik nu igjen noget raskere, og midt under Krigen blev han forfremmet til Kapitajn. I Krigen imod Østerrig 1809 maatte Rhinforbundets Tropper, som bekjendt, deltage paa fransk Side, og saaledes kom Carlsen med i Slaget ved Wagram og i Fægtningerne ved Pressburg og Znaim. Han udmærkede sig i begge disse Fægtninger saa meget, at han to Gange blev indstillet til at faa Æreslegionens Kors, dog uden at komme i Betragtning. Da den franske Hær og dens Forbundstropper i Sommeren 1812 begyndte at marschere imod Rusland, var han først ansat paa Øen Rygen som Kommandant for et Fort Napoleon, og han havde den Opgave at forhindre fjendtlige Skibe fra at sejle ind imellem Rygen og Svensk-Pommern til Stralsund. Han viste sig her meget venlig imod Fiskerne, hvem han tillod at sejle ud for at fiske, hvad der tidligere var dem forbudt, fordi man frygtede for, at de skulde lade sig bruge til Spioner, ligesom han ogsaa fandt Lejlighed til oftere at vise Landsmænd, de Danske, adskillige Tjenester. Den 19de September 1812 maatte han imidlertid marschere til

Rusland over Stettin, Königsberg, Kovno, og kom den 30te November til Vileika paa den anden Side af Niemen, hvor hans Regiment kom til at høre til det bayerske Korps under General, Grev Wrede. Her ved Vileika, hvor det stærkt sammensmeltede bayerske Korps skulde opholde Russerne, udmærkede Carlsen sig igjen meget. Efter General Wredes eget Udsagn skyldes det Carlsen og en anden Kapitajns gode Holdning, at han selv i en Fægtning ikke blev taget til Fange af Russerne. Carlsen blev nu tredje Gang indstillet til at faa Æreslegionen og fik den da ogsaa næste Aar.

Den 13de December skulde Carlsens Regiment gaa tilbage over Niemen, og han fik den Dag Ordre til med 80 Mand at sørge for, at de Kanoner og Munitionsvogne, der hørte til den storhertugelige hessiske Division, kom lykkelig over Floden. Ved Kovno var der slaaet en Bro, men det var meget vanskeligt at komme til den, da Gaderne i Staden vare overfyldte af flygtende Mennesker. Efter usigelig Møje og efter Anvendelse af de voldsomste Midler lykkedes det dog at faa Kanonerne over Broen, men nu skulde de føres over en meget stejl, med Is bedækket Højderyg, der laa paa den anden Side af Floden. Vejen over denne var saa opfyldt af Kjøretøjer af alle Slags, at det ene spærrede Vejen for det andet, og der var stor Fare paa Færde, thi Kosakkerne vare gaaede over Niemen paa Isen, og de førte nogle Kanoner med sig. Der var ikke andet for at gjøre end at kaste alle Vogne til Side med Magt, og dette skete ogsaa med stor Kraft og Hensynsløshed. Sex til otte Heste bleve spændte for hver Kanon, og saaledes bleve efterhaanden alle Kanoner og Munitionsvogne bragte lykkelig frem. Det blev senere anerkjendt, at Kanonernes Redning under de daværende Omstændigheder maa betragtes som et rent Vidunder, og at Æren derfor dels tilkom Artilleristernes og Infanteristernes storartede Anstrængelser og dels Kapitajn Carlsens fortræffelige Ledelse og utrættelige Energi. Han blev da ogsaa belønnet, idet han efter Tilbagekomsten til Hessen den 8de

Februar af Storhertugen fik Ludvigsordenens Kommandørkors af 2den Klasse med de Ord: »For at have frelst mine Kanoner«. Dette var en stor Udmærkelse, da han endnu kun var Kapitajn.

Den 15de Februar blev Carlsen udnævnt til Major og overtog Kommandoen over en Bataillon i Gardefusilierregimentet. Han maatte strax rykke i Felten og deltog allerede den 1ste og 2den Marts under Marschal Neys Kommando i Slaget ved Lützen. Den 26de Avgust fik han det ærefulde Hverv at blive kommanderet med sin Bataillon som Æresvagt til Napoleons Hovedkvartér, hvor han i flere Uger gjorde Tjeneste skiftevis med Afdelinger af den gamle Garde. Han udførte sit Hverv saaledes, at Kejseren flere Gange ved General, Grev Monthion lod ham bevidne sin højeste Tilfredshed. Senere eskorterede han med sin Bataillon den kejserlige Krigsskat fra Dresden til Torgau, hvilket Hverv han skilte sig fra til fuldstændig Tilfredshed, uagtet han flere Gange blev haardt trængt af Fjenderne. I Torgau, hvor han indtraf med sin Bataillon den 19de Oktober, altsaa samme Dag, som de Allierede indtoge Leipzig, maatte han nu udholde en meget stræng Belejring. Medens denne Belejring stod paa, faldt Storhertugen ligesom de andre Fyrster i Rhinforbundet fra Napoleon, hvilket maatte have til Følge, at hans Tropper, der vare i Torgau, ikke mere kunde kæmpe sammen med Franskmændene. Den franske Guvernør, Grev Dutalie, vilde ogsaa lade dem gaa, naar Carlsen ved sin Underskrift vilde forpligte sig til med sin Bataillon ikke at tjene imod Frankrig i et Aar. Hertil var han, uagtet han blev truet og endog i flere Dage holdt fængslet, ikke villig. Da han senere paa den preussiske General Tauenziens Forlangende fik Lov til at komme ud af Fæstningen, omfavnede Grev Dutalie ham ved Afskeden og sagde: »De er en brav Mand. Jeg har været haard imod Dem, men dette skyldte jeg min Kejser at være, lige som De har skyldt Deres Fyrste at gjøre, hvad De har gjort«.

Major Carlsen deltog nu i 1814 sammen med de øvrige tyske Tropper i Indrykningen i Frankrig, men kom ikke dengang i Fægtning, da det Korps, hvortil han hørte, besatte Lyon og Egnen deromkring. Da han næste Aar anden Gang maatte marschere ind i Frankrig, deltog han i Fægtningen ved Strassburg og laa senere i Kantonnement ved Loire indtil Afslutningen af den anden Fred i Paris. Medens han laa her, kom hans Bataillon i Avgust Maaned til La Charité ved Loire. Natten imellem den 7de og 8de Avgust passerede igjennem Staden den kort i Forvejen i Nevers fængslede Marschal Ney. Da Postvognen, hvori han sad, standsede i Staden, fordi man skulde skifte Heste, benyttede en tysk Militærembedsmand Lejligheden til igjennem det aabne Vindue paa Vognen at raabe: «Traitre!». Men Marschallen, der i sin nuværende pinlige Stilling var lige saa uforfærdet som paa Valpladsen, svarede den ukaldede Vigtigmager i sin tysk-lothringske Dialekt: «I ere ikke mîne Dommere». Da Vognen senere kjørte forbi Vagten, der bestod af Hessere, traadte denne i Gevær og præsenterede uden dog at lade blæse. Indbyggerne i La Charitè vare i øvrigt forblevne rolig i deres Huse, saalænge Marschallen opholdt sig i Staden, skjønt Efterretningen om hans Komme hurtig havde udbredt sig i Staden, thi de holdt med Bourbonnerne og havde intet tilovers for den trefarvede Fane. Dette viste sig ogsaa den 25de Avgust 1815, den første Navnedag, Ludvig XVIII oplevede i Frankrig efter sin Tronbestigelse. Borgerne illuminerede om Aftenen en offenlig Have og opstillede et Transparent, hvis Indskrift endte saaledes:

De Philippe*) et Emile**) nous implorons
la clémence.
Nous rendant Louis, Vous nous rendez la paix,
Princes protegez les Francais!

---

*) Prins Philipp af Hessen-Homburg.
**) Prins Emil af Hessen.

Efter den anden Fred i Paris sendtes Carlsen hjem med sin Bataillon, og i den lange Fredsperiode, der nu begyndte i Evropa, fandt han ikke mere Lejlighed til krigerisk Daad. I 1819 blev han udnævnt til Oberstlieutenant og i 1823 til Oberst og Regimentskommandør for Regimentet «Gross- und Erbprinz», der laa i Garnison i Offenbach og Friedberg. Indtil 1837 laa han nu i Offenbach, kvis Indbyggeres Agtelse og Kjærlighed han erhvervede i saa høj Grad, at de udnævnte ham til Æresborger, da han i ovennævnte Aar blev udnævnt til Generalmajor og Kommandant i Residentsstaden Darmstadt. Af alle de Ordener og Udmærkelser, han i Tidens Løb opnaaede, var der ingen, han glædede sig saa meget over, som da Kong Frederik VI af Danmark sendte ham Kommandørkorset af Danebroge med følgende Skrivelse: «Ulrik Pultz v. Carlsen, som i Aaret 1794 blev afskediget af vor Tjeneste i Naade som Kornet, og som siden indtraadte i den storhertugelige Hessen-Darmstadtske Tjeneste, i hvilken han er bleven forfremmet til Generalmajor og er bleven Kommandør af den storhertugelige hessenske Ludvigsorden af 1ste Klasse, udnævnes herved allernaadigst til Kommandør af vor Danebrogsorden som en Anerkjendelse af hans krigeriske Bedrifter og udmærkede Tjeneste, hvorved han har bidraget til at hædre det danske Navn i Udlandet, tilmed da han, uagtet en lang Adskillelse, har bevaret Mindet om og Følelsen for sit Fædreland».

I 1844 blev Carlsen paa den Dag, da han i 50 Aar havde været i hessisk Tjeneste, udnævnt til Generallieutenant. Fire Aar efter, da Revolutionen i 1848 udbrød, følte han sig ikke til Pas i de nye Forhold, hvorfor han søgte om sin Afsked som Kommandant i Darmstadt, hvilken han fik den 12te April, men han vedblev i øvrigt at staa i aktiv Tjeneste, saa at han i Avgust 1854 kunde fejre sit 60-aarige Jubilæum som hessisk Officer. I 1851 holdt han sit Guld-

bryllup, men hans Hustru døde to Aar efter. Da han den 25de Avgust 1862 fyldte sit 90de Aar, gav Storhertugen ham Ludvigsordenens Storkors. Næste Aar døde han stille og rolig den 15de April som den ældste Soldat i den hessen-darmstadtske Hær, hædret og æret af alle, med hvem han var kommen i Berørelse.

C. L.

Russisk Hofliv under Anna Ivanovna.*)

I.

Kejserinde Anna Ivanovna (i officiel Stil: Ioannovna), der regerede Rusland fra 1730 til 1740, har en ganske ejendommelig Stilling og Betydning i det russiske Riges Historie. Der er ingen af alle Ruslands Herskere, hvis Eftermæle er i den Grad upopulært som hendes; selv det forfærdeligste Uhyre, der nogensinde har indtaget en Trone, Ioann eller Ivan IV (1533-1584), staar i russisk Historieskrivning, Poesi og Sagn i en heldigere Belysning end Anna. Om end alvorlige Historikere som Soloviev have formaaet at skildre hendes Personlighed og hendes Regering med Upartiskhed, saa ere dog endnu Digtere og Journalister alle enige i at fremstille hende som historisk Repræsentant for det absolut onde Princip i Ruslands indre Styrelse. Grunden hertil ligger i saaret Nationalfølelse. Russerne have ikke meget imod at regeres tyrannisk; de ere vante dertil, og Annas Regering var i denne Henseende næppe værre end de nærmest foregaaende

---

*) Kilder: S. Soloviev, »istorija Rossii« (Ruslands Historie), XIX—XX. S. N. Szubinski, »Imperatrica Anna Ioannovna, pridvornyj byt i zabavy« (Kejserinde A. I., Hofliv og Fornøjelser) i »ruskaja starina« (Ruslands Fortid), Martsheftet for 1873. »Ledianoj dom, opisanie oczevidca Krafta, 1741« (Ispalladset, Beskrivelse af et Øjenvidne, Kraft, 1741), sammesteds. »Jegor Stoljetov« i samme Tidsskrifts Julihefte.

og efterfølgende Regeringer; men de ville nødig tyranniseres af Tyskere. Peter den store havde for at kunne føre sine Reformer igjennem nødvendigvis maattet tage en stor Mængde dygtige Udlændinge og da, som sædvanlig, især Tyskere i sin Tjeneste, men han gjorde sig altid til Regel at bruge dem uden at indsætte dem i de højeste, mest indflydelsesrige Stillinger, som han stedse forbeholdt de med hans Planer samstemmende Russere. Anna, der som alle Peter den stores Efterfølgere gik frem i hans Fodspor, var ved sine personlige Forhold dog tvungen til at opgive hint Princip, og det bliver saaledes just ikke retfærdigt, men dog forstaaeligt, naar en Forfatter fra russisk Synspunkt betegner hendes Regering som det Moment i Reformperiodens Gjæringsproces, da Grumset, da alle de slette Elementer svømmede ovenpaa.

Anna Ivanovna, Datter af Peter den stores Broder og nominelle Medkejser, lignede aldeles ikke sin saa godt som idiotiske Fader, men desmere sin Moder, der var en haard og kraftig gammelrussisk Karakter. Af Naturen stolt og herskesyg maatte Anna saa meget dybere føle de trykkende og ydmygende Forhold, under hvilke hun maatte tilbringe sin Ungdom. I sin Moders Hus havde hun ingen Glæde havt; Moderen var bigot og omgikkes med Hellige eller Hyklere i gammelrussisk Smag; Datteren, som var overladt til Barnevogtersker og andet Tjenerskab, blev verdsligsindet og var ikke yndet af Moderen. Kejserinde Praskovia ydede dog for saa vidt en Hyldest til Peters Principer, at hun holdt udenlandske Lærere til sine Døtre, men stort have disse ikke udrettet; uagtet Anna siden tilbragte en stor Del af sit Liv i Kurland, omgiven af lutter Tyskere, lærte hun dog i det højeste kun at forstaa Tysk, men aldrig at tale andet end Russisk. Sytten Aar gammel blev hun gift med Hertug Frederik Wilhelm af Kurland, og to Maaneder derefter var hun Enke. Peter den store satte Peter Michailovicz Bestuzsev-Rumin (Fader til den bekjendte Aleksiej Bestuzsev) som Hushovmester til at bestyre Enkehertugindens Indtægter og kun

udbetale saa meget deraf til hendes Fornødenheder, som var absolut nødvendigt, hvad der efter Peters sparsommelige Grundsætninger for en Hofholdning kun maadelig kunde tilfredsstille den unge livslystne Hertuginde. Hun var bestandig i Nød for Penge og maatte idelig stride for sin Subsistents, dels ved Laan, dels ved ydmyge Skrivelser til den store Onkel, der disponerede over hendes Husvæsen, som om det var hans. Heller ikke i hans Efterfølgeres Tid blev hun bedre behandlet fra det russiske Hofs Side. Mellem hende og Bestuzsev var der opstaaet et Kjærlighedsforhold, som paadrog Anna hendes Moders Forbandelse, men ikke hindrede Bestuzsev i at virke for hendes Giftermaal. Hendes afdøde Mands Efterfølger som Hertug af Kurland var en gammel barnløs Onkel, og Kurlands Stænder fordrede, at dennes eventuelle Eftermand skulde ægte Enkehertuginden. Anna var følgelig et godt Parti, og den polske Konge August II intriguerede for sin uægte Søn, den bekjendte Marschal af Sachsen, trods den polske Rigsdag, der ønskede at inddrage Kurland som et hjemfaldent Len. Moritz vandt saavel Annas som Kurlændernes Hjerter, men dette Valg stemmede hverken med Ruslands, Preussens eller den polske Republiks Interesser. Moritz maatte fortrække, og Anna undgik med Nød og næppe at blive gift med gamle Menszikov, der ogsaa havde Lyst til at blive Hertug af Kurland. Bestuzsev, der ikke havde anvendt sin Indflydelse i Kurland til Menszikovs Fordel, blev kaldet til Petersborg og her til Annas store Sorg holdt tilbage af Menszikov. I dette ligesom i flere áf hendes forviklede Anliggender maatte hun skrive ydmyg og smigrende, ikke alene til Katerina I og Peter II, til dennes Søster og til Peter den stores Døtre, men endog til Menszikov og efter dennes Fald til Ostermann. Den sidste, der havde Slægten Bestuzsev til Fjender, ønskede ikke at forøge dens Indflydelse og hindrede derfor Peter Bestuzsevs Tilbagerejse saa længe, indtil han havde faaet sikker Vished om, at Anna havde faaet en ny Elsker. Da Bestuzsev omsider kom

tilbage og fandt sin Plads optagen af en Kammerjunker af tvivlsom Adel ved Navn Bieren eller Biron, hævnede han sig ved at sætte Ondt for Anna hos den kurlandske Adel samt søgte at agitere mod hende og Biron gjennem sine Forbindelser ved det russiske Hof, medens hun klagede hos den russiske Regering over, at han havde bestyret hendes Pengeaffærer til sin og ikke til hendes Fordel og forgjæves stræbte at faa Ret over ham i denne Sag. Af alle disse pinlige og ydmygende Forhold skulde hun pludselig udfris, saa syntes det, ved Peter II's Død. Anna, der med stor Møje havde opnaaet Tilladelse til at overvære denne sin lykkeligere Slægtnings Kroning i Moskva, modtog nu et Gesantskab, der kaldede hende til at bestige hans Trone. Men Valget var knyttet til Betingelser, som vistnok ingenlunde behagede hende, og mindst den, at Biron skulde være udelukket fra Rusland. Hun maatte bekvemme sig til foreløbig at underskrive, men efter at være ankommen til Moskva fik hun snart at vide, at Dolgorukiernes kras aristokratiske Haandfæstning ingenlunde behagede Russerne. Alle Samfundsklasser vare enige i, at de i alt Fald hellere vilde staa under en Enevoldshersker end under en halv Snes Magnatfamilier. Adelen forelagde hende en ny Haandfæstning, som hun ogsaa underskrev, men Garden slog en Streg over dem begge og udraabte hende til Enevoldsherskerinde. Saaledes var den fattige og fortrykte lille Lensfyrstinde i sit syvogtredivte Aar bleven hævet til uindskrænket Herskerinde over et stort Rige, men hendes lange Fornedrelsestid havde indpræget mange bitre Minder i hendes Sjæl, som ingenlunde kunde tjene til at formilde hendes haarde Karakter. Hun var fremgaaet af et Valg, hvis Betingelser hun havde brudt, og kunde hverken efter den gamle Arvefølgevedtægt eller efter Peter den stores Anordning, der gav hver Czar Ret til efter eget Tykke at udnævne sin Efterfølger, anses for legitim. Adelen, der ved et Statskup var skudt til Side, var selvfølgelig højst misfornøjet; i St. Petersborg levede Peter den stores Datter

Elisabet, og i Holsten opvoxede hans Dattersøn Carl Peter Ulrich; Anna indsaa meget vel, at hendes Stilling ingenlunde var uden Fare; for at sikre sig maatte hun lægge Magten i paalidelige Hænder; det maatte være Folk, som ganske afhang af hende og kun kunde staa og falde med hende; men saadanne Folk vare hovedsagelig Udlændinge eller Russere, som stode paa en fjendtlig Fod med det nationale Adelsparti. Ostermann blev Sjælen i Regeringen, Münnich blev Overgeneral, og Löwenwolde Hofchef. Dette havde man maaske fundet sig i, da i alt Fald de to førstes Fortjenester og udmærkede Dygtighed var almindelig erkjendt. Men at Biron, der kun udmærkede sig som Hestekjender, om hvem en fremmed Diplomat sagde, at naar han talte om Heste eller med Heste, saa talte han som et Menneske, men naar han talte om Mennesker eller med Mennesker, saa talte han som en Hest, at denne Person skulde være den almægtige ved Hoffet og, saa snart det faldt ham ind at blande sig i Landets Anliggender, skulde kunne opnaa alt, hvad han vilde, det var for meget for Russerne. Anna var haard og frastødende i sin Optræden og holdt strængt indtil Grusomhed over de stive Anstandsformer, der skulde værne om hendes personlige Anseelse; men hun kunde ogsaa være højmodig og paa sin Maade kjærlig mod dem, hun fattede Godhed for; hun kjendte og agtede sine Regentpligter, ønskede at opretholde og fremme sin store Onkels Reformer og lyttede gjerne til Ostermanns og andre kyndiges Raad. Men Biron ænsede kun sin egen Fordel, foragtede den russiske Nation, af hvem han vidste sig forhadt, var i høj Grad mistænksom og hævngjerrig og udøvede ulykkeligvis en uimodstaalig personlig Magt over Kejserinden. Den egennyttige og samvittighedsløse Maade, hvorpaa Dolgorukierne havde benyttet sig af Peter II's Ungdom og Uerfarenhed, havde Russerne ingenlunde været tilfreds med; men den grusomme Hævn, hvortil den ulykkelige Familie under den nye Regering hjemfaldt, billigede de endnu mindre. At Peter den stores mangeaarige

Medarbejdere Rumjancev, Jaguzsinski og Szafirov forvistes eller fjernedes, forøgede ydermere Utilfredsheden. I Bevidsthed om den almindelige Misfornøjelse tog Regeringen Forholdsregler til sin Sikkerhed. Garden blev forøget med nye Regimenter under tyske Officerer. Det i Peter den stores Tid saa frygtelige Tribunal, kaldet det preobrazsenske Kollegium, som var blevet ophævet under Peter II, gjenoprettedes under Navn af det *hemmelige Kancelli* og dømte under Forsæde af General Uszakov ubarmhjertig enhver, der havde gjort sig skyldig i en illoyal eller uærbødig Ytring om Kejserinden eller hendes Omgivelser, hvorved Angiveriet fik Lejlighed til at udfolde en storartet Virksomhed. Et Par Exempler kunne tjene til at anskueliggjøre Tilstanden.

I Aaret 1733 indfandt en vis Feodor Milaszevicz sig hos Aleksiej Bestuzsev, paa den Tid russisk Resident i Hamborg, og foregav at have vigtige Ting at meddele. Han var sendt af Guvernøren i Smolensk, Fyrst Czerkaski, en nær beslægtet af en af de russiske Ministre, med Breve til Hertugen af Holsten for at forsikre Hans Højhed om Guvernørens og hele Guvernementets Hengivenhed. Guvernøren plejede at tale med stor Misfornøjelse om Biron og den nuværende Regering, under hvilken han fandt det umulig for nogen hæderlig Mand at leve og være sikker paa sit Liv. Guvernørens Ven, General Potemkin stod i Begreb med at gaa over til Stanislav Leszczynski med hele den smolenske Adel*) m. m. Bestuzsev blev meget glad over at faa Lejlighed til at gjøre sig fortjent ved en saa vigtig Opdagelse. Han rejste selv med Milaszevicz til Petersborg, og Uszakov begav sig ilsomt i egen Person til Smolensk og arresterede Czerkaski. Potemkin synes han ikke at have faaet fat paa og kom heller ikke paa noget Spor efter hans formentlige Sammensværgelse. Czer-

*) Paa denne Tid førtes, som bekjendt, den polske Tronfølgekrig (1733—35), ved hvilken Frankrig vilde sætte Ludvig XV's Svigerfader Stanislav paa Tronen i Polen, medens Kejserinde Anna ivrig støttede August III af Sachsen, som havde lovet Biron Kurland.

kaski bragtes til det hemmelige Kancelli, hvor han af Skræk for Torturen gjorde Tilstaaelser, i Følge hvilke han dømtes fra Livet, men benaadedes med Forvisning til Kamczatka*). Men i Aaret 1739 faldt Milaszevicz selv i Hænderne paa det hemmelige Kancelli og erklærede nu, efter at være dømt til Døden, at hans Beskyldninger mod Czerkaski vare opdigtede. Czerkaski havde raadet ham at rejse til Holsten for at blive ham kvit som Rival hos en Dame, til hvem de begge gjorde Kur. I Kiel havde han ikke truffet Hertugen, og da han ikke havde flere Rejsepenge, havde han henvendt sig til Bestuzsev i Hamborg med sin opdigtede Angivelse.

Jegor Stoljetov havde været Privatsekretær hos Kammerherre Mons, der i den sidste Del af Peter den stores Regeringstid stod i høj Yndest hos Kejseren og især hos Kejserinden. Da den store Verden flittig gjorde sin Opvartning hos den ved Hoffet almægtige Yndling og overvældede ham med Smiger og Foræringer for at faa hans Anbefaling, blev det nødvendigt for ham at holde en Sekretær til sin vidtløftige Korrespondance, især da han ikke selv kunde skrive Russisk, og Stoljetov fik her en særdeles fordelagtig Stilling som Yndlingens Yndling, gjennem hvem Vejen til hin maatte banes. Mons ydede ikke sine Tjenester for intet, og Stoljetov undlod heller ikke at lade sig betale for sine. Han blev

---

*) Den russiske Tortur, som først blev afskaffet af Alexander I, bestod i, at Inkvirenden blev hejsset op i et Slags Galge i en pinlig sammensnøret Stilling og saaledes hængende jævnlig fik et Antal Slag af Knuten. Tindinghaarene spændtes fast foroven, og var man endnu ikke tilfreds med hans Bekjendelser, anvendte man yderligere Pinsler ved at dryppe Vand paa Hovedet og føre brændende Lunter over Ryggen af ham. Ved samme Lejlighed vil jeg berigtige en latterlig, men temmelig almindelig Forestilling hos os. Paa Grund af den tilfældige Lydlighed mellem det russiske Ord Knut og det danske Ord Knude tro mange, at Knuten er en Tamp! At give en Russer Tamp vilde være at slaa Vand paa en Gaas.

ligesom hans Herre, om end i noget formindsket Maalestok, Gjenstand for udsøgt og indbringende Opmærksomhed, fik Adgang til Hoffet og Hovedstadens fornemme Cirkler og befandt sig under Tagdryppet af den Guldregn, som faldt over hans Herre. Mons havde et blødt Hjerte, og til hans Sekretærs Forretninger hørte ogsaa den at skrive Kjærligheds-breve og erotiske Vers paa Russisk og overlade ham Forfatteræren. Men dette blev baade Herrens og Sekretærens Ulykke. I Aaret 1724 opdagedes en Kjærlighedshistorie mellem Mons og Kejserinden; Mons mistede Liv og Gods, hans Søster fik elleve Slag Knut og sendtes til Siberien, Stoljetov fik en betydeligere Portion af samme Traktement og dømtes til tiaarigt Slavearbejde i Rogerwiek; Balakiriev, der paa Mons's Anbefaling var bleven Kammerlakej og havde begyndt at fungere som Hofnar, fik Stokkeprygl og sendtes paa tre Aar ligeledes til Rogerwiek. Dog kom de to sidste efter et Aars Forløb ved Katerina I's Tronbestigelse igjen paa fri Fod. Balakiriev blev gjort til menig Soldat, og først i Annas Tid lykkedes det ham at faa Adgang til Hoffet, hvor han fik formelig Ansættelse som Hofnar. Stoljetov opnaaede en Plads ved Prinsesse Elisabets Hofstat, men fandt sig kun lidet tilfreds i denne Stilling; thi da Elisabet selv havde en knap Apanage, kunde hun ogsaa kun knapt lønne sine Hoffolk, og desuden havde hun personlig Antipathi mod Stoljetov. Denne stræbte derfor at opnaa en anden Stilling, og da det i Peter II's Tid var lykkedes ham at indynde sig hos Feltmarschal Vasilii Dolgoruki, fulgte han med denne til Moskva, da Hoffet flyttede herhen. Han havde efterhaanden fornyet en Del af sine tidligere Bekjendtskaber fra Mons's Tid og var atter velset i aristokratiske Huse. Feltmarschallen var ikke umiddelbart indviklet i sine Slægtninges Foretagender og undgik derfor ogsaa den Skæbne, som strax efter Annas Tronbestigelse ramte disse; men det blev kun en kort Frist. I December 1731 havde han en Dag nogle gode Venner hos sig; her faldt i Samtalen nogle uforsigtige Ytringer

om den nuværende Regering og det nuværende Hof; en Prins Ludvig Johan af Hessen-Homburg, som stod i russisk Tjeneste, var tilstede og ansaa det for en hellig Pligt at indgive en Beretning derom paa højeste Sted, hvoraf Følgen blev, at Vasilii Dolgoruki indespærredes i Schlüsselburg, og hans Husvenner sendtes til forskjellige Kanter af Siberien, Stoljetov til Nerczinsk. Sidstnævnte levede her i stor Fattigdom og Elendighed blandt Ulykkesfæller, der stode dybt under ham i Opdragelse og Dannelse, straffede Lovtrækkere, Bedragere og Gavtyve, forfaldne Subjekter af simpel Stand og Tænkemaade, som imidlertid satte Pris paa at kunne omgaas en Adelsmand og drikke med ham. Fysisk og moralsk sløvet som Stoljetov var, forfaldt han snart til den samme Drikfældighed, som herskede blandt hans Omgivelser. Imidlertid fandtes der dog ogsaa gode Mennesker i Nerczinsk, som havde Medynk med Stoljetov og toge sig af ham. De Penge, som hans Søster i Petersborg, der var gift med Prinsesse Elisabets Mundskjænk, nu og da sendte ham, modtog han gjennem Stedets Voivod, Gavrilo Derevnin. Viceguvernøren Aleksiej Zsolobov modtog ham i sit Hus, lod ham spise med sig, spillede Kort med ham, gav ham sine aflagte Klæder og hjalp ham paa forskjellige andre Maader. Men hans nærmeste Foresatte var en Kommissær Timofej Burcov, en lumpen Knegt, der havde sin Fornøjelse af at plage den faldne Storhed. Da Overøvrigheden yndede Stoljetov, kunde han ikke ligefrem undertrykke ham, men søgte dog at forulempe ham saa meget som mulig og søgte jævnlig Strid med ham. Engang ved Fastelavnstid 1733 vare de begge til Gilde hos en Bonde; Stoljetov drak sig fuld som sædvanlig og kom i Strid. «Du er ikke bedre end vi», skreg Modstanderen, «thi om vi andre ogsaa ere i Unaade hos Hendes Majestæt, saa er der dog ikke udstedt noget saadant Manifest om os som det, hvoraf man ser, hvad I ere for Karle!» — «Der haaner du ikke mig alene, men andre, som ere bedre end baade jeg og du!» — «Hvem da? Hvem?!» Herpaa vilde Stoljetov ikke

svare, men forlod rasende Selskabet, løb hjem en Vej paa næsten to Mil, kastede sig paa Sengen og sov som en Sten. Den følgende Dag var efter græsk Kalender den 3dje Februar, Kejserindens Navnedag. Stoljetov forsømte Morgengudstjenesten, og da Burcov, som savnede ham i Kirken, sendte Bud efter ham, lod han sige, at han ikke var rask. Efter at have sovet Rusen helt ud overværede han Højmessen og blev derefter buden eller tilsagt til Bords hos Burcov. Her beklagede han sig over de Fornærmelser, han Aftenen i Forvejen havde døjet, men Burcov gjorde ham opmærksom paa, at en forvist Delinkvent ikke kunde søge Æresoprejsning for Retten, og erklærede, at han ikke vilde tilgive ham hans Udeblivelse fra Morgengudstjenesten. Dette maa dog ikke have været tilstrækkeligt til at begrunde en Angivelse, thi Burcov lod endnu hengaa syv Fjerdingaar, formodentlig for at give Stoljetov Tid til at begaa flere Dumheder, der kunde levere ham de fornødne Data. Først i December 1734 henvendte Burcov sig i en Skrivelse til det sibiriske Bjergvæsens Chef, under hvem de forvistes Sager synes at have sorteret, og gjorde opmærksom paa Stoljetov som en mistænkelig Person. Vi møde her et Navn, som maa sætte os i Forbavselse. Overbjerginspektor var paa den Tid Vasilii Nikiticz Tatiszczev, en Mand, der ellers nyder et i høj Grad hæderligt Eftermæle, baade i Rigets Historie som oplyst og patriotisk Deltager og Medarbejder i Peter den stores Reformplaner og i Literaturhistorien som Videnskabsdyrker og som Forfatter til den første fornuftige, kritiske og intelligente Ruslands Historie og til et saakaldt «Testament til min Søn», hvori han fra et praktisk Synspunkt udtaler de ædleste og reneste Grundsætninger om, hvorledes man bedst tjener sit Fædreland, sine Medmennesker og sin egen Værdighed. Men man ser her et overraskende Exempel paa, hvorledes en Mand kan vise sig ganske anderledes i det virkelige Liv end i sine Skrifter. I Februar 1735 begyndte Tatiszczev at tage sig af Sagen og udspurgte først Burcov nøiagtig om alt, hvad der

var forefaldet ved hint Gilde for to Aar siden. I Juli lod han Stoljetov i Lænker føre til sig i Jekaterinenburg tilligemed de Personer, han havde havt Strid med hin ulykkelige Fastelavnsaften. Hans første Spørgsmaal til Stoljetov var, hvorfor han ikke gik i Kirke paa Kejserindens Navnedag. Den ulykkelige svarede, at han kun den ene Gang, den 3dje Februar 1733, havde sovet fra Morgengudstjenesten og forklarede aabenhjertig Aarsagen dertil. «Hermed», siger vor russiske Hjemmelsmand, «burde Forhøret været endt og Stakklen hjemsendt med en Paamindelse om en anden Gang ikke at drikke sig fuld», og ganske vist kunne vi nu til Dags fra vort Standpunkt kun dømme saaledes; men i Betragtning af Datidens Forhold kan denne Dom dog maaske næppe kaldes ganske retfærdig; vi tør ikke ganske overse, at Burcov som Angiver mulig kunde blive lige saa farlig for Tatiszczev som for Stoljetov. Dog, havde Tatiszczev været den Mand, som man i Følge det Navn, han har, skulde antage ham for, saa havde han sikkert nok vidst at finde sig bedre tilrette i dette Forhold. Af hint første Spørgsmaal fremgik en hel Række andre: «Hvem mente du med dem, der skulde være bedre end du, og som Fornærmelsen ogsaa maatte ramme?» — «Fyrsterne Dolgoruki, Vasilii og Jurii, samt Barjatinski; jeg havde rigtignok hørt, at Fyrst Vasilii var død». — «Hvem havde sagt dig det?» — «Viceguvernør Zsolobov». — «Hvad var det, du truede Kommissær Burcov med?» — «Jeg har ikke truet ham, jeg sagde bare: om ogsaa Gjedden er død, saa ere Tænderne hele endnu; dermed mente jeg kun, at min Søster er gift med Hendes Højhed Prinsesse Elisabets Mundskjænk, Sergiej Nesterov, og at jeg kunde haabe at blive benaadet i Anledning af Prinsesse Annas Bryllup eller Kroning» *). — «Hvo har talt til dig om det Bryllup og den Kroning?» — «Det har Michail Vistickoj». — «Har din Søster mundtlig eller skriftlig givet dig et saadant Haab?» —

*) Talen er om Kejserindens Søsterdatter, Anna Leopoldovna.

«Aldrig; hun har kun sendt mig Penge gjennem Voivoden i Nerczinsk, Gavrilo Derevnin». — «Har der ellers nogen været godgjørende imod dig?» — «Ja, Zsolobov». — «Hvorom har han talt med dig?» — Stoljetov fortalte, at Zsolobov havde udspurgt ham om Prinsesse Elisabets Hofstat, havde ønsket at tjene hende, havde sagt, at han gjerne vilde give Jaguzsinski et Par tusinde Gylden for at faa en saadan Plads; han havde Raad dertil, og ved den Lejlighed havde han fortalt Stoljetov, at han gjennem Kommissær Burcov havde modtaget 300 Rubler i Anledning af Bojarsønnen Bjelokopytovs Proces, hvad han ikke ansaa for nogen stor Synd.

Her havde jo Tatiszczev adskillige Data at gaa ud fra. Han havde imidlertid ladet opføre et Torturhus, som blev færdigt i Begyndelsen af Avgust. Han paalagde Stoljetov at opskrive alt, hvad han havde at tilstaa, og intet stikke under Stol, da han ellers vilde blive underkastet den strængeste Tortur. Den ulykkelige skrev en saadan Bekjendelse, som han endog to Gange maatte skrive om, og paa Grundlag heraf anstillede saa Tatiszczev sit pinlige Forhør. Den første Dag hang Stoljetov i Maskinen en halv Time og fik 40 Slag, og dette gjentoges i flere Dage. Spørgsmaal og Svar behøver jeg ikke at opskrive, da Læseren vistnok allerede af det foreløbige Forhør har faaet en tilstrækkelig Forestilling om, i hvad Smag de vare. De Tilstaaelser, der paa denne Maade afpressedes Inkvirenden, drejede sig om saare lidet betydelige Ytringer, som han dels selv havde tilladt sig, dels havde hørt af forskjellige andre Personer, saasom hans Søster og Svoger, en Hushovmester Adrian Jelagin og en Kammerjomfru Anna Pique, alle i Tjeneste hos Prinsesse Elisabet, end videre af Balakiriev og Zsolobov angaaende bemeldte Prinsesse, Hertugen af Holsten og dennes nyfødte Søn. Naar han ikke vidste eller kunde finde paa mere, som han havde sagt eller hørt, gav han sig til at aabenbare, hvad han havde *tænkt*, og Inkvisitoren søgte da ogsaa i denne Retning at pine saa meget ud af ham som mulig. Han havde tænkt noget

meget slemt om Hendes Majestæt og om Grev Biron og talt herom med sin Ven, Fyrst Michail Bjelosjelski, da denne kom hjem fra det mecklenburgske Hof; han havde ogsaa en Tid ønsket, at Prinsesse Elisabet maatte komme paa Tronen.

Imidlertid modtog Tatiszczev en mindre behagelig Skrivelse fra Ministeriet i St. Petersborg, hvori han mindedes om ikke at give sig af med saadanne retslige Undersøgelser, hvortil han ikke havde Kompetence. Dette forskrækkede ham i høj Grad, som man ser af hans yderst krybende Svar. Han maatte nu se at faa saa meget ud af Stoljetov, at han i sin Rapport kunde give Sagen den Vigtighed, som var nødvendig til hans Retfærdiggjørelse. I et nyt Forhør fik Stoljetov efterhaanden 300 Slag; men der kom dog kun lidet nyt frem. Fyrst Bjelosjelski vilde, efter hvad han havde fortalt Stoljetov, have hørt af Hertuginden af Mecklenburg Jekaterina Ivanovna (Kejserindens Søster, hos hvem Bjelosjelski havde været i Tjeneste), at Kejserinden selv havde undret sig over, at der ikke udbrød Oprør i Moskva den Dag, da hun blev udraabt til Enevoldsherskerinde; samme Bjelosjelski havde sagt ham, at der ikke mere var noget Haab for Prinsesse Elisabet, og derved forledt ham til ikke at vise Prinsessen skyldig Ærbødighed; desuden beskyldte han Sergenten og Soldaterne, der havde ført ham fra Nerczinsk til Jekaterinenburg, for forsømmeligt Opsyn med Fangerne. Tatiszczev skrev nu en meget partisk Indberetning, ledsaget af en udførlig Extrakt af alle Stoljetovs Tilstaaelser, til det hemmelige Kancelli, efter hvis Ordre foreløbig Stoljetov, Burcov, Vistickoj samt Sergenten og en Soldat førtes til St. Peterborg, hvor de ankom i November 1735.

Man gav dem tre Maaneders Hvile, for at de kunde samle Kræfter til de nye Forhør, som begyndte i Februar 1736. Uszakovs første Spørgsmaal til Stoljetov var, hvad det var for noget «meget slemt», som han havde tænkt om Kejserinden, og som han havde talt om med Fyrst Bjelosjelski, og hvorved han havde omtalt Grev Biron og Hertuginde

Jekaterina Ivanovna. Stoljetov kom nu frem med en Fortælling om, at Bjelosjelski for ham havde rost sig af et Kjærlighedsforhold til Hertuginden, som skulde have opmuntret ham med en Henvisning til et lignende Forhold mellem hendes Søster Kejserinden og Biron. Han berettede dette med adskillige, tildels temmelig obscoene Biomstændigheder. For øvrigt gav han nogle efter vort Begreb højst ubetydelige Forklaringer angaaende Vistickoj, Balakiriev, Zsolobov og andre.

For det første maatte nu Fyrst Bjelosjelski møde for det hemmelige Kancelli. Han vedgik at have gjort Stoljetovs Bekjendtskab i Mons's Tid og senere fornyet det i Moskva og betragtet ham som sin Ven, men tilbageviste bestemt dennes ærerørige Beskyldninger mod den da allerede afdøde Hertuginde og mod ham selv. Han konfronteredes med Stoljetov, der gjentog sin Forklaring med nye tilføjede Omstændigheder, og begge aflagde højtidelig Ed paa deres modstridende Udsagn. Den nærmeste Følge blev, at Fyrsten holdtes tilbage i Arrest. Da man derpaa erkyndigede sig om de andre Personer, som Stoljetov havde beskyldt, havde man den Sorg at erfare, at Kammerjomfruen Anna Pique allerede var død for to Aar siden; paa hendes Ryg maatte man altsaa renoncere, men man havde jo levende nok at holde sig til: Stoljetovs Søster og hendes Mand, Jelagin, Vistickoj, Balakiriev, Zsolobov og flere, der hidførtes fra forskjellige Kanter af Riget. Martha Nesterov erklærede, at hun i Anledning af Kejserinde Annas Tronbestigelse havde sagt til sin Broder: «Herren har opfyldt sit Ord: Du har været tro over lidet, jeg vil sætte dig over meget». Om hendes Broder havde svaret noget herpaa, huskede hun ikke, og heller ikke, om hun havde talt med ham om den unge holstenske Prinses Rettigheder til den russiske Trone, eller om Broderen havde sagt: «En indfødt er bedre end en fremmed». At hun havde meddelt sin Broder en Ytring af Prinsesse Elisabet i Anledning af Annas Tronbestigelse, saa lydende: «Hele

det russiske Folk har for længe siden givet sig Fanden i Vold!» tilstod hun. Hendes Mand blev spurgt, om han for Stoljetov havde beklaget, at Kejserinden var omgiven af lutter Tyskere, hvilket han benægtede. Ved Konfrontationen tilbagekaldte Stoljetov Beskyldningerne mod sin Søster og Svoger, hvorimod han gjentog med yderligere Omstændigheder alt, hvad han havde udsagt om sin forhenværende Ven Bjelosjelski. Denne fastholdt standhaftig sin Benægtelse. Jelagin vedgik at have kjendt Stoljetov, men nægtede at have havt ham til Ven eller nogensinde havt fortrolige Samtaler eller Brevvexling med ham om Folkets Stemning for Prinsesse Elisabet eller om noget som helst. Balakiriev havde levet sammen med Stoljetov hos Mons, men efter at de begge vare komne tilbage fra Rogerwiek, havde han ikke havt nogen nærmere Forbindelse med ham; Stoljetov var kun nu og da kommen til Middag hos ham; om han havde talt med ham om Hertuginde Jekaterina eller om Prinsesse Elisabet, huskede han ikke.

Zsolobovs Forklaring er et mærkeligt Exempel paa, hvor vanskeligt det er at sætte sig ind i en fremmed Nations Forhold og bedømme de psykologiske Fænomener, som fremgaa af disse. «Efter alle disse Krogveje, Løgne og Bagtalelser», siger vor russiske Hjemmelsmand, «gjør denne ædle og aabne Karakters Udtalelser et velgjørende Indtryk». Lad os da høre, hvad han siger: «Da Stoljetov forvíst kom fra Moskva til Irkutsk, expederede jeg ham derfra til Sølvværket i Nerczinsk. Senere blev jeg under mit Ophold der opmærksom paa Stoljetovs Fattigdom og Nød; jeg gav ham derfor 20 Rubler, noget Linned, en atlaskes Vest og en Hue, modtog ham hos mig til Middag og Aften og spillede Kort med ham. Jeg har spurgt ham om, hvor meget Jordegods Prinsesse Elisabet havde, og hvem der bestyrede det, ligesom ogsaa, hvorledes det var gaaet til, at Arcybuszev var bleven en rig Mand i hendes Tjeneste. Jeg har ogsaa talt om Hertugen af Holstens store Sorg ved Tabet af hans Gemalinde

Anna Petrovna og maatte græde, naar jeg tænkte paa den Naade, hendes Fader Peter den store havde vist mig. Jeg har ogsaa spurgt Stoljetov, om Prinsessen tidt skrev til Hertugen. Jeg har ogsaa talt om Grev Biron, hvorledes han havde fundet Naade for Gud og Hendes kejserlige Majestæt. Det er en sand Gudsnaade! har jeg sagt. Dengang jeg var Kommissær i Riga, havde jeg slaaet samme Biron, og nu vilde jeg anse det for en Lykke, om Hans Excellence kjendte mig. Ikke for nogen Fordels Skyld, men blot for at have den Ære. Jeg ejer en egen lille Kuriositet, tolv smaa Skaale af Nøddetræ, den ene indsluttet i den anden; det kunde være en Foræring til en saadan Greve; thi Guld og Sølv behøver han jo ikke. Jeg har ogsaa ligefrem omtalt og fortalt Stoljetov, hvorledes det var paa en Assemblé i Riga hos salig General Repnin, at samme Biron trak Stolen bort under mig, og jeg, fuld som jeg var, greb ham i Struben og satte ham til Vægs. Det er ogsaa sandt, at jeg har talt til Stoljetov om de 300 Rubler, som jeg fik i Anledning af Bjelokopytovs Sag, og har vist ham Pengene. Jeg har ogsaa engang sagt til ham, at Fyrst Vasilii Dolgoruki var død i Schlüsselburg; der gik dengang et saadant Rygte i Irkutsk». Om det er Enfoldighed eller Ironi, der taler saaledes, finder jeg mig ikke i Stand til at afgjøre.

Den 17de Marts befalede en kejserlig Resolution, at Balakiriev skulde frigives, men Stoljetov tages i skarpt Forhør, og de af ham beskyldte Personer Bjelosjelski, Jelagin og Nesterov skulde i Torturkamret til Konfrontation. Om Torturen ogsaa skulde anvendes og er bleven anvendt paa dem, er af disse Udtryk ikke klart, men Stoljetov maatte den 7de April og 10de Maj gjennemgaa Torturen paa ny. De sidste Bekjendelser, som saaledes bleve ham afpressede, ere, som næsten alle Indicier i denne Sag, af saare liden Betydning og ikke Umagen værd at opskrive. Den 11te Juli 1736 dømtes Stoljetov fra Livet og blev halshugget den følgende Dag. Hans Liv forkortedes rimeligvis kun lidet der-

ved, da Døden sikkert snart vilde være indtraadt efter de Misbandlinger, han havde lidt. Bjelosjelski dømtes paa Livstid til Slavearbejde ved Skibsbyggerierne i Orenburg; Jelagin skulde indtil videre forblive i Fængsel, da der var andre Sager imod ham; Martha Nesterov skulde pidskes og med sin Mand forvises til Orenburg; Burcov skulde miste den Angiverløn, som ellers havde tilkommet ham paa Grund af disse vigtige Opdagelser, og vende tilbage til sin forrige Stilling i Sibirien; Osip Ipatiev, der paa Zsolobovs Vegne havde fordret Stikpenge af Bjelokopytov, skulde fritages for Knut og have Pisk i Stedet; Vistickoj, der havde gjort sig skyldig i utilbørlige Ytringer, skulde have Stokkeprygl og sendes til Sibirien; Sergenten skulde have Pisk og Soldaten forsættes til de irregulære Tropper. Om Zsolobovs Skjæbne melder Dokumentet intet*).

Feofilakt Lopatinski, Erkebiskop af Tver, var en lærd og almindelig højagtet Gejstlig; men han hørte til det gammelrussiske Parti og delte det Had til Protestantismen, som næredes af den russiske Gejstligheds Flertal alt længe før Peter den stores Tid paa Grund af de mange, største Dels protestantiske Udlændinge, der tjente eller havde nedsat sig i Rusland, og hvis Indflydelse paa de rettroende Russere kunde synes farlig. Peter den stores personlige Overbevisning heldede maaske til Protestantismen; men han var i alt Fald for statsklog, maaske ogsaa for lidet religiøs, til at ville indføre en ny Tro i Rusland. Da imidlertid de Reformer i Kirken, som han indførte ved sin tro Tilhænger og ivrige Medarbejder Biskop, senere Erkebiskop af Novgorod, Feofan Prokopovicz, umiskjendelig havde noget af protestantisk Aand,

*) Det er senere oplyst, at Zsolobov dømtes fra Livet, ikke for sit Forhold til Stoljetov, men for mangfoldige Underslæb, Modtagelse af Bestikkelser, Bedragerier, Smuglerier, Udsugelser og Voldsgjerninger, som Undersøgelsen havde bragt for Lyset. Han henrettedes den 1ste Juli 1736, altsaa tidligere end Stoljetov. (Ruskaja starina, Decemberheftet for 1873).

tog Misfornøjelsen til og vendte sig fornemlig mod Feofan, der blev Gjenstand for idelige Intriguer, Bagtalelser og Angivelser, som gik ud paa at mistænkeliggjøre hans Rettroenhed. Da nu paa samme Tid Sorbonnen i Paris dels ved direkte Underhandlinger med den russiske Synode, dels gjennem det spanske Gesantskabs Præster søgte at virke for en Union mellem den romerske og græske Kirke, gjengjældte Reformvennerne Modpartiets Angreb ved at beskylde det for at helde til Romanismen. Peter lod Feofan polemisere offentlig mod begge de vestevropæiske Religionspartier, men da Metropoliten af Rjazan, Stefan Javorski, en Mand, som uagtet hans gammelrussiske Sindelag holdtes i Ære af Peter, forfattede en Bog mod Protestantismen, betitlet «Troens Hjørnesten», blev Trykningen af denne ikke tilladt. Efter Peters Død fik det gammelrussiske Parti større Indflydelse. Erkebiskoppen af Novgorod, Feodosii Janovski, der havde vovet dristige Forsøg paa at afskaffe Billed- og Relikvidyrkelse, blev styrtet, og Feofan Prokopovicz, der blev hans Eftermand, havde dog nok egentlig kun Menszikovs Fald at takke for, at det ikke gik ham ligesaa. Hans Stilling blev under Katerina I's og Peter II's Regeringer stedse farligere, og desværre lader det sig ikke nægte, at denne ellers saa udmærkede og hæderlige Mand nødtes til ogsaa paa sin Side at betjene sig af sine Fjenders uværdige Vaaben til sit Forsvar; han maatte paa enhver Maade skaffe sig mægtige Forbindelser ved Hoffet og ved hemmelige Angivelser forekomme dem, der ad saadanne Krogveje vilde ham til Livs. Dette blev ham lettere i Annas Tid, da Biron, Ostermann og flere af de Mænd, der indtoge de højeste Stillinger, vare Protestanter. Den betydeligste af dem, som dette gik ud over, var Feofilakt Lopatinski. Denne havde i Peter II's Tid opnaaet Tilladelse til at udgive den da allerede afdøde Stefan Javorskis Skrift «Troens Hjørnesten» med tilføjede Anmærkninger og Forklaringer. De stærke fanatiske Anfald mod Protestantismen,

som fandtes i dette Skrift, der i latinsk Oversættelse under Haanden meddeltes tyske Theologer som Buddæus og Mosheim, fremkaldte en skarp offentlig Kritik fra disses Side, der atter paa samme Maade blev imødegaaet af en Præst ved det spanske Gesantskab i Rusland, Ribeira. Oversættelser af disse Stridsskrifter cirkulerede i Rusland i Manuskript. At Mosheim roste Feofan og Ribeira Feofilakt, kunde kun skade begge de russiske Prælater i deres Stilling, idet det forøgede Forbitrelsen mellem Partierne. Feofilakt henvendte sig til Kejserinden med en Ansøgning om at maatte udgive et Svar til de tyske protestantiske Theologer. Først blev det bevilget, men senere lod Kejserinden sig omstemme, og Feofilakt modtog fra Ministeriet et Forbud derimod under Livsstraf. Ligeledes blev «Troens Hjørnesten», der allerede havde oplevet fire Udgaver, forbudt og de for Haanden værende Oplag konfiskerede. Men hermed vare Biron og Feofan endnu ikke fornøjede. Paa Grund af Ytringer, som fandtes i det forelagte Manuskript, blev Feofilakt af Synoden under Feofans Forsæde dømt fra sin gejstlige Værdighed, udelukket af Munkestanden og derpaa, da der om Ytringer, han skulde have tilladt sig i Privatsamtaler, var indløbet Angivelser af den Art, som vi nu allerede kjende, overgivet til det hemmelige Kancelli. Feofans Adfærd i denne Sag er desværre vanskelig at forsvare; til hans Undskyldning kan kun siges, at Feofilakt ganske vist havde havt Del i de Angivelser, hvorimod han selv tidligere havde maattet forsvare sig, og som endnu bestandig bragte ham i Fare, saa at et irriteret personligt Nag vistnok var temmelig naturligt. Feofilakt holdtes tre Aar i Fængsel og blev ofte skarpt forhørt; omsider anvendtes ogsaa Torturen; dog heri kan Feofan ingen Skyld have havt, thi han var imidlertid død (1736). Feofilakt blev under Torturen ramt af et apoplektisk Anfald, som gjorde ham fuldstændig ubevægelig, og i denne Tilstand førtes han til Viborg Fæstning og indelukkedes i et mørkt, snevert Fængsel (1739). Efter Annas Død og Birons Fald

lod Regentinden Anna Leopoldovna ham sætte i Frihed og beordrede Synoden til atter at indsætte ham i hans forrige gejstlige Embede, som han dog selvfølgelig i sin nuværende Tilstand ikke mere kunde overtage. Han døde faa Maaneder derefter i St. Petersborg (1741). Det er begribeligt, hvad en saadan Fremfærd, betragtet fra et russisk nationalkirkeligt Standpunkt, maatte gjøre for et Indtryk.

II.

Foruden saadanne følelige Ytringer af det hemmelige Kancellis Virksomhed, der hørte til Dagens Orden, og som Høje og Lave i lige Grad vare udsatte for, var der ogsaa andre Omstændigheder, som maatte vække stor Utilfredshed, og som uden Tvivl have bidraget til, at det i Ruslands Historie ikke ualmindelige Fænomen, der paa Russisk kaldes samozvanstvo, i Annas Regeringstid gjentog sig ikke mindre end tre Gange, idet nemlig Bedragere optraadte i Provinserne som foregivne Kronprætendenter. To af disse udgave sig for Peter den stores bekjendte ulykkelige Søn Aleksiej, og én for hans anden Søn Peter. Almuen var trykket med uhyre Skatter; i Fredsaarene under Katerina I og Peter II var der víst megen Overbærelse med Restancer; men i Annas Tid bleve disse inddrevne med samme Strænghed som under Peter den store, uden at man saa nogen Anvendelse deraf, som kunde sammenlignes med Peter den stores. To Krige førtes vel med Hæder, hvad der fornemlig skyldtes Münnich; men Udbyttet ved Fredsslutningerne stod ikke i noget Forhold til det store Tab af Menneskeliv og Penge, og det var en almindelig Mening, at det paa den Tid ingenlunde rige Lands Midler hovedsagelig forbrugtes til Hofforlystelser. Ved Hoffet herskede der nemlig en Pragt, som man tidligere ikke havde kjendt i Rusland. Højtidelige Avdientser, Hoffester, Baller, Maskerader, Skuespil, Illuminationer, Fyrværkerier og deslige fulgte Slag i Slag. Anna vilde ikke, at hendes Hof i saa Henseende skulde staa tilbage for noget andet evropæisk

Hof. Hun oprettede en stor Mængde nye Hofembeder, indførte italiensk Opera, Ballet, et tysk Skuespillerselskab og to Orkestere, hvortil man fra Udlandet indforskrev de bedste Kunstnere, man kunde faa; hun lod opføre et nyt Vinterpallads, der i sig indesluttede Kirke, Theater, en pragtfuld Tronsal og halvfjerdsinstyve større og mindre Værelser. Til Hoffesterne fordrede hun, at Adelen hver Gang skulde møde i nye, kostbare Dragter, saa at det ikke alene blev Statskassen, men ogsaa de private Formuer, som denne Hofholdning gik ud over. Allerede i Peter den stores Tid havde det været misligt nok, at Adelen, som ved hans Love forpligtedes til at indtræde i den sletlønnede Statstjeneste, maatte leve i den nye Hovedstad fjernt fra sine Godser og overlade Bestyrelsen af disse til Forvaltere. Men Peters Hofholdning og personlige Levevis var tarvelig, og han fordrede heller ingen Overdaadighed af sine Undergivne. Under Anna blev Hof- og Embedslivet ligefrem ødelæggende for Adelens Husvæsen, hvoraf Følgen blev, at Udsugelser, Bedragerier, Underslæb og Bestikkelighed tiltoge efter en stor Maalestok. Dette var en gammel Skade i den russiske Stat, som Peter den store forgjæves havde søgt at udrydde; han havde maattet erkjende Forholdenes Vanskelighed og se igjennem Fingre med meget mere, end han ønskede*). Fra Annas Tid var

*) Han skal engang have spurgt Tatiszczev, om det var sandt, at han tog imod Gaver, hvortil Tatiszczev aabenhjertig skal have svaret: »Ja, thi jeg anser det ikke for nogen Synd, om en god Dommer, der dømmer, som sig hør og bør, modtager, hvad Parterne af Taknemlighed ville give ham, og forbydes det, saa ville Dommerne tabe Lysten til Arbejde ud over den strængt foreskrevne Tid og Sagerne følgelig trækkes i Langdrag til Skade for Parterne«. »Kan være«, sagde Peter, »men det gaar dog ikke an, thi det vil føre til, at slette Dommere aftvinge Folk Gaver under Skin af Frivillighed«. En anden Gang, da Peter i Senatet forbitret udbrød: »Man bør hænge enhver, der blot tager saa meget af en Ansøger, som der behøves til at kjøbe en Strikke!« bemærkede Jaguzsinski: »Ja, saa maa vi hænges allesammen«, hvortil Peter kun svarede med et resigneret Smil. Heraf maa man ogsaa for-

Umuligheden af en konsekvent Justits i denne Henseende slaaet fast; Retsforfølgelse mod mislig Embedsførelse kunde anvendes næsten mod enhver og anvendtes knn vilkaarlig, naar en, som var mægtig nok dertil, vilde bruge dette Middel at undertrykke en Mand.

Overhovedet havde den Uro, hvori Anna i Følelsen af sin farlige Stilling bestandig maatte leve, en dobbelt Virkning. Den ene kjende vi allerede; det var Usurpatorers sædvanlige Lod at maatte herske ved Skræk, hvorved det hemmelige Kancelli uafbrudt var i Arbejde. Dog have Russerne næppe havt Uret, naar de fornemlig gave Biron Skylden herfor. Anna manglede ikke Retfærdighedsfølelse; vi skulle anføre et Exempel derpaa. En Fyrst Szachovskoj havde under Tyrkekrigen Kommando i Ukraina og kom i Anledning af nogle militære Rekvisitioner i Strid med Münnich. Denne havde i sine Rapporter indtaget Biron imod ham. Han var en gammel Mand og maatte engang paa Grund af Øjensygdom udbede sig nogle Ugers Permission for at underkaste sig en Kur i Moskva, og da denne tog længere Tid end beregnet, maatte han søge om at faa Permissionen forlænget. En Neveu af ham, som han i dette Anliggende havde sendt til Petersborg, blev i et Avdientsgemak overfuset med Grovheder af Biron, der beskyldte hans Onkel for Forsømmelighed og Uredelighed og paastod, at hans Kosakkorpser vare i en uforsvarlig Forfatning. Den unge Szachovskoj forsvarede sin Onkel, i Begyndelsen ærbødig; men da Biron blev mere og mere nærgaaende, blev han varm og heftig, erklærede, at Münnich slet ikke havde set de Kosakkorpser, om hvilke han havde rapporteret, talte djærvt om hemmelige Rapporter, der maatte gjøre Hvermands Stilling usikker, og fordrede aaben Undersøgelse af Sagen. Biron forbavsedes og

---

klare sig den for Peter ejendommelige Skik med egen Haand at afstraffe utro Embedsmænd. Det var Kejseren, der laante Retfærdigheden sin Arm, ikke alene hvor Lovens var for kort, men ogsaa hvor den var for tung.

forbitredes højlig over, at nogen vovede at svare ham paa en saadan Maade, og udstødte farlige Trusler. Alle øvrige Tilstedeværende listede sig forskrækkede bort, saa at Ordstriden omsider førtes tilsyneladende under fire Øjne, men dog ikke saa ganske. Paa én Gang bevægede sig et Forhæng for en aaben Dør; Kejserinden kom til Syne og vinkede Biron ind til sig. Szachovskoj gik bort i den Overbevisning, at det var ude med ham, og maaske ogsaa med hans Onkel. Men deri tog han dog fejl. Den forlangte Permissionsforlængelse blev Onkelen bevilget, og ingen af dem led nogen Ulempe.

En anden Virkning af den vistnok alt andet end behagelige Stilling, hvori Kejserinden befandt sig, have vi ogsaa allerede antydet. Hendes urolige Sjæl trængte bestandig til Adspredelse, og hendes ødsle og larmende Hofholdning var maaske mere en Følge af Melankoli end af Forfængelighed eller Pragtsyge. Af samme psykologiske Grund lader sig ogsaa den strænge og haarde Stivhed forklare, som gjorde hende til en Skræk for hendes kvindelige Omgivelser. I sædelig Henseende stod hun ubetinget højere end det attende Aarhundredres tre andre russiske Kejserinder. Hun var maadeholden i sine Nydelser og i ingen Henseende udsvævende; hendes Forhold til Biron ligesom tidligere til Bestuzsev, finder stærk Undskyldning i hendes særegne personlige Forhold og vilde maaske endog ligefrem kunne moralsk forsvares, dersom disse hendes Elskere havde været ugifte, hvad der rigtignok desværre ikke var Tilfældet. Men hun kunde ikke taale at være i Ro, og da hverken Hoffesterne, hvor hyppige de end vare, eller Regeringsforretningerne, som hun med Alvor tog sig af, ganske kunde udfylde hendes Tid, saa fordrede hun, for lidet dannet til ædlere aandelig Sysselsættelse, uafbrudt at underholdes af sine Hofdamer med Eventyr, Anekdoter, Bynyt og Spøg, og man søgte over hele Rusland efter saadanne kvindelige Individualiteter, som vare bedst skikkede til at fyldestgjøre denne Opgave. «Hos en Enkefrue Avdotia Ivanovna Zagriaski», skrev Kejserinden engang til Guvernøren

af Moskva, «skal der bo en ugift Fyrstinde Vjazemski; søg hende op og send hende herhid, men for ikke at forskrække hende saa lad hende vide, at jeg tager hende til mig i Naade, og sørg godt for hende paa Vejen; jeg vil have hende til min Fornøjelse, da jeg hører, at hun har et godt Snakketøj». En anden Gang skrev hun til Perejaslavl: «Opsøg i Perejaslavl blandt fattige Piger af Adel eller Borgerstand nogle, som kunne være skikkede til at afløse Tatiana Novokszczenov, thi hun er nu gammel og døer nok snart; du kjender Vor Smag og véd, at Vi holder meget af saadanne, som ere fyrretyve Aar gamle og rigtig snaksomme, saaledes som bemeldte Novokszczenov og som de salig Fyrstedøtre Nastasia og Anisia». Tillige satte Anna Pris paa Sangstemmer. Om Aftenen, naar der ikke var Fest eller Selskab ved Hoffet, sade de unge Hoffrøkener i et Værelse, der stødte op til Kejserindens, sysselsatte med Haandarbejde. Naar Kejserinden havde moret sig længe nok med sine Hofnarre og Selskabsdamer, aabnede hun sædvanlig Døren til Hoffrøkenernes Værelse og sagde: «Syng nu Piger!», og de sang da, indtil Kejserinden raabte: «Nu er det nok!» Undertiden lod hun Gardesoldater kalde med deres Koner for at opføre russiske Nationaldanse, hvori da ikke sjelden tilstedeværende fornemme Gjæster og selv Medlemmer af den kejserlige Familie toge Del. Ogsaa for Digtekunsten var hun ikke ganske ligegyldig. Da hun hørte, at Akademiets professor eloquentiae Tredjakovski skrev Digte af spøgefuldt Indhold, lod hun ham hente og forelæse sine Produkter. Tredjakovski har til et af sine Digte føjet følgende Anmærkning: «Denne Sang har jeg havt den Lykke at forelæse for Kejserinden, liggende paa Knæ ved Kaminen for Hendes kejserlige Majestæt, og efter Læsningen værdigedes jeg af Hendes kejserlige Majestæts allerhøjstegen Haand at modtage et allernaadigst Ørefigen».

At Poeten kun i knælende Stilling kunde nyde denne Avdients, der gjorde ham saa lykkelig, var i Overensstemmelse med den hele Hofskik. Anna tillod aldrig sine Damer

at sætte sig i hendes Nærværelse. Hendes særlige Favoritdame, en Grevinde Avdotia Czernyszev, der besad et fortrinligt Talent til at fortælle, befandt sig en Aften saa ilde, at hun næppe kunde holde sig oprejst. Anna mærkede det og sagde til hende: «Du kan støtte dig til Bordet; Kammerpigen kan staa for, saa ser jeg det ikke». To Frøkener Soltykov dristede sig engang, da de maatte synge en hel Aften, omsider til at sige, at de vare trætte. Kejserinden tog dette saa ilde op, at hun nær havde slaaet dem, og lod dem til Straf arbejde en hel Uge i Hofvaskeriet. En anden Gang, da hun følte sig forstemt, sendte hun Bud efter fire af St. Petersborgs mest udmærkede Balskjønheder og lod dem opføre en Dans for sig. Kejserindens vrede Blik gjorde dem saa betuttede, at de foer vild i Turene og bleve staaende paa Halvvejen. Da rejste Kejserinden sig, gik hen mod de ulykkelige unge Damer og gav dem hver et dygtigt, ingenlunde «allernaadigst» Ørefigen, hvorpaa hun befalede dem at begynde forfra igjen.

Biron var en lidenskabelig Hesteelsker. Han fik i Nærheden af det kejserlige Pallads opført ved en italiensk Arkitekt en storartet Rideskole, hvis Vedligeholdelse aarlig kostede 100,000 Rubler. Kejserinden besøgte den ofte, i Begyndelsen kun for at fornøje sin Yndling, men snart fik hun selv Interesse derfor og uddannede sig uagtet sin fremrykkede Alder og noget besværlige Fyldighed til en dygtig Rytterske. I Rideskolen var der indrettet et eget Værelse for Kejserinden, hvor hun ikke sjelden var sysselsat med Regeringsforretninger og gav Avdients. Ligeledes elskede hun Jagt og opnaaede en saadan Sikkerhed i at skyde, at hun næsten aldrig forfejlede en Fugl i Flugten. Overalt i hendes Værelser stode ladte Bøsser, hvormed hun skjød ud af Vinduerne efter de forbiflyvende Svaler, Spurve og Alliker. Ved Hoffet holdtes Kapskydning, og i et Galleri i Palladset var der opstillet en Skive, hvorefter Anna om Vinteraftener ved stærk Belysning morede sig med at skyde til Maals. De daværende peters-

borgske Aviser ere fulde af Beretninger om Kejserindens Jagtbedrifter. I Peterhof og andre Steder i Hovedstadens Omegn havde hun zoologiske Etablissementer fulde af saavel indenlandske som udenlandske Dyr og Fugle, og Hendes Majestæts tro Undersaatter mindedes i særlige officielle Bekjendtgjørelser om ved Foræringer at bidrage til disse Samlinger.

For øvrigt havde saavel de store Hoffester som de mindre Selskaber ved Hoffet faaet en noget forandret Karakter. De vilde Drikkelag, der havde været karakteristiske for de tidligere russiske Hoffer, fandt ikke mere Sted, da Anna havde Afsky for berusede Mennesker. Kun én Dag om Aaret var undtagelsesvis helliget Bacchus, nemlig den 19de Januar, Aarsdagen for Annas Tronbestigelse; paa denne Dag maatte enhver ved Hoffet tilstedeværende paa Knæ for Kejserinden tømme en uhyre Pokal ungarsk Vin. Ogsaa skete det undertiden efter militære Maneuvrer eller om Aftenerne paa de store Festdage, at Kejserinden selv præsenterede hver af Hoffolkene og Garderofficererne, som vare stedte til Avdients og Haandkys, en Pokal Vin. Derimod kom nu Hasardspil i Gang ved Hoffet og har vist ikke bidraget lidet til mangen Mands og mangen Families Ruin. Dog, naar Kejserinden selv deltog deri, var det kun for at tabe; hun holdt da Bank, og de vindende fik strax deres Penge, hvorimod hun aldrig indkrævede eller modtog noget af de tabende.

Særlig karakteristisk for Hoflivet under Anna var Hofnarrenes Korps. Om Peter den store siges der, at han holdt Hofnarre mest for at faa det daværende russiske Selskabs grove, uvidende Fordomme revsede med skarp Spot og, naar Magnaterne beklagede sig derover, plejede at sige: «Ja, hvad ville I, at jeg skal gjøre ved dem? Det er jo Narre!» Hos Anna var der i alt Fald ikke Tale herom; slig Dristighed vilde sikkert være bekommet Narrene ilde. De havde kun at more deres Herskerinde med Løjer og Bajasstreger. Anna holdt meget af Spøg, men hendes Smag var i denne Hen-

seende yderst raa. Biron spurgte engang Narren Pedrillo, om det var sandt, at han var gift med en Gjed, hvortil Narren svarede ja og tilføjede, at hans kjære Hustru havde faaet et Kid, og at han indbød de ærede Herskaber til Barselvisit. Biron saa vel som hele det øvrige Hof maatte nu paa Kejserindens Befaling gjøre Visit hos Narren, der havde lagt en Gjed i sin Seng, og her erlægge en Faddergave. Naar Kejserinden kom fra Kirke, sade Hofnarrene i de Værelser, Hendes Majestæt skulde passere, i Kurve og klukkede som Skrukhøner, hvorover Kejserinden og hendes Følge vare nærved at dø af Latter. Anna havde i det hele sex Hofnarre, hvoraf to vare Udlændinge og fire Russere; to havde hun arvet efter Peter den store, nemlig Balakiriev og d'Acosta; selv havde hun anskaffet de øvrige: Pedrillo, Volkonski, Golicyn og Apraksin; de tre sidste hørte til den højeste russiske Adel. Om Ivan Balakiriev have vi allerede talt. Der har cirkuleret i Rusland og er udkommet i trykte Samlinger en Mængde Anekdoter om hans lystige Indfald, men de skulle ikke være historisk paalidelige og til Dels laante fra andre, især polske Anekdotsamlinger af lignende Indhold.

Juan d'Acosta, en portugisisk Jøde, havde en Tid lang flakket om i Evropa og drevet Smaahandel, senere havt et Mæglerkontor i Hamborg og var, da dette gik over Styr, bleven Husnar hos den derværende russiske Resident; det var nemlig en gammel russisk Bojarskik at holde Husnarre. Da hans Herre tog ham med sig til Rusland, skaffede hans komiske Udvortes og hans Dygtighed i at tale næsten alle evropæiske Sprog ham Plads som Nar ved Peter den stores Hof. Han var meget bibelfast, og Peter førte gjerne theologiske Disputer med ham. Han blev af Peter forlenet med en ubeboet Sandø i den finske Bugt og fik Titel af Samojedernes Konge.

Pietro Mira, sædvanlig kaldet Pedrillo, var kommen til Annas Hof, engageret som Violinspiller ved den italienske Opera; men da han ikke kunde komme ud af det med Ka-

pelmesteren, opgav han denne Stilling og blev Hofnar. Han kom i høj Yndest hos Kejserinden og fik sig samlet en ret klækkelig Kapital, hvormed han efter Annas Død begav sig hjem til Italien. Foruden sin Embedsfunktion som Hofnar havde han forskjellige andre Hverv og Forretninger i Kejserindens Tjeneste, saasom at indforskrive Sangere og Sangerinder for den italienske Opera og at underhandle om Kjøb af Ædelstene og andre Kostbarheder, og han førte i saadanne Anliggender Korrespondance, ofte med højtstaaende Personer, samt sendtes flere Gange uden Lands. Det lader næsten til, at Anna i Aaret 1735, da Spanierne vare rykkede ind i Toskana, og der var Spørgsmaal om Tronfølgen efter den barnløse Hertug Gaston af Medici, har spekuleret paa at komme i Besiddelse af en bekjendt toskansk Krondiamant for billig Pris ved at lade Pedrillo underhandle med den forfaldne og svagsindede Hertug. Narren skrev nemlig følgende originale Brev til Hertugen:

«Kongelige Højhed! Jeg har hidtil forsømt den Skyldighed at skrive til Deres kongelige Højhed, men da der nu tilbyder sig en Lejlighed, finder jeg mig forpligtet til at besvære Højstsamme med nærværende Skrivelse i min høje Herskerindes, Hendes kejserlige Majestæts Tjeneste. Jeg skal altsaa ærbødigst tilkjendegive, at da her er kommen Efterretning om, at Deres kongelige Højheds Land har lidt stor Skade ved fjendtlige Troppers Indrykning, og navnlig samme vandalske Tropper have inddrevet store Kontributioner, hvorved Deres kongelige Højheds Undersaatter ere blevne ødelagte, saa har jeg herved den Ære at tilbyde Deres kongelige Højhed paa min høje Kejserindes Vegne 15,000 Mand russiske Tropper med en Avantgarde af 40,000 Kosaker og Kalmuker, og haaber jeg, at naar denne tapre Hær viser sig, saa ville de spanske Tropper faa travlt med at komme hjem og helst skjule sig midt i Afrika, ja General Montemar og hele det spanske Hof vil næppe finde sig sikker i selve Madrid. Men for at underholde denne tapre Hær maa Deres

kongelige Højhed have et tilstrækkeligt Kvantum af det stærkeste Danzigerbrændevin i Beredskab af den Sort, som Deres kongelige Højhed drak med saa stor Fornøjelse, da Højstsamme var i Bøhmen. Maatte det behage Deres kongelige Højhed at antage mit Forslag, saa vil sikkert Højstsammes Rige blive opretholdt, Undersaatterne ville fryde sig, og Deres kongelige Højheds Liv vil blive forlænget paa hele tyve Aar. Jeg kan tænke, at Deres kongelige Højheds Kasse paa Grund af de nærværende Ubehageligheder er udtømt, og jeg vil derfor foreslaa i Mangel af Penge at sælge Højstsammes største Diamant, hvorom Rygtet gaar, at den ikke har sin Lige i Italien, og dersom Deres kongelige Højhed ikke vil holde den i for høj Pris, saa har jeg fundet en Kjøber, hvorved jeg, for at sige Sandhed, ogsaa selv ønsker at have lidt Fordel. Hendes kejserlige Majestæt agter at kjøbe og betale denne Diamant, men det er Hendes allernaadigste Vilje, at jeg skal gjælde for Kjøber og underhandle derom. Jeg turde maaske haabe, at Deres kongelige Højhed, som er uden Arvinger, vil benytte denne Lejlighed og finde, at denne Diamant kan sælges uden Skade, da ingen uden Gud véd, hvem Deres kongelige Højheds Efterladenskab skal tilfalde. Jeg foreslaar dette som god Neapolitaner og ærlig Ven og venter, at Deres kongelige Højhed vil erkjende mig som saadan. Maatte det behage Deres kongelige Højhed snarest at besvare dette og underrette mig om Højstsammes Mening, at jeg kan skaffe Pengene og den ovenomtalte Krigshær til Veje og jage de spanske Slyngler paa Døren».

«Den Hilsen til Hendes kejserlige Majestæt, som Deres kongelige Højhed sendte mundtlig gjennem mig, har jeg pligtskyldig overbragt i Overensstemmelse med, hvad Deres kongelige Højhed under mit Ophold i Italien oftere paalagde mig, og min allernaadigste Herskerinde behager at svare med samme Velvilje og har befalet mig at hilse Deres kongelige Højhed og ønske al mulig og varig Held og Lykke, saa at Højstsamme endnu i mange Aar maa kunne drikke de smag-

fulde Vine: Montepulciano, Gianti, Verde, Muskatello og andre. Og for at kunne tilbringe Livet med Fornøjelse bør Deres kongelige Højhed følge min allernaadigste Kejserindes Exempel, der stadig muntrer sig ved Operaer, Komedier, Baller, Intermezzoer, privat Musik, Fyrværkerier, Kanefarter, Maskeradekostumer og alle de Behageligheder, som slig Morskab medfører. Skjønt vi befinde os her i det høje Norden, have vi dog ved dette Hof alle saadanne Fornøjelser, som kunne haves ved de første evropæiske Hoffer, og bryde os ikke om nogen Bekostning. Det er et følgeværdigt Exempel, som Deres kongelige Højhed burde føre sig til Nytte. For øvrigt har jeg den Ære at kalde mig og med dybeste og ærbødigste Respekt at forblive Deres kongelige Højheds ydmygste og lydigste Tjener Peter Mira. St. Petersborg, den 13de Januar 1736»,

«Om der indløb noget Svar paa dette Brev», siger vor russiske Hjemmelsmand, «eller om disse Pedrillos Underhandlinger med Hertugen af Toskana førte til noget Resultat, vides ikke». For os paatrænger sig meget naturlig en Tvivl, om dette Brev nogensinde er afsendt, men da vor Hjemmel kun meddeler det paa Russisk uden at sige, hvorfra det haves (dog formodentlig fra et russisk Archiv), eller i hvilket Sprog det forefindes, kunne vi intet videre sige herom.

Fyrst Nikita Volkonski havde været Kammerherre ved Peter II's Hof og gift med en Datter af Peter Bestuzsev. Denne Dame havde været et Hoveddrivhjul i de Intriguer, hendes Fader satte i Værk ved Hoffet, og som især gik ud paa at skade Anna og Biron. Til Straf for disse og flere lignende Machinationer, som opdagedes, var hun 1728 bleven indespærret i et Kloster. Efter at Anna var kommen paa Tronen, hævnede hun sig yderligere over hende ved at gjøre hendes Mand til Hofnar. Han havde som saadan den Bestilling at passe Kejserindens Mynde.

Grev Aleksiej Apraksin, en Brodersøn af Peter den stores bekjendte Admiral, havde begyndt sin Tjeneste som Kammer-

junker under Katerina I og var bleven gift med en Datter af Fyrst Michail Golicyn, om hvem nedenfor mere. Af sin fra Udlandet hjemkomne Svigerfader havde han ladet sig forlede til at antage den romersk-katholske Religion og blev til Straf gjort til Hofnar. Han skal for øvrigt have egnet sig til dette Embede, som om han var født dertil, og have virket i sit Kald med en saadan Iver, at det undertiden indbragte ham en Dragt Prygl.

Fyrst Michail Golicyn var en Sønnesøn af Storfyrstinde Sophias engang saa mægtige Yndling Vasilii Golicyn. Han var født 1689, faa Dage førend hans Fader og Bedstefader transporteredes til det nordlige Siberien. Da han havde naaet den voxne Alder, gjorde Peter den store ham til menig Soldat, og først i sit fyrretyvende Aar naaede han Majors Rang. Efter hans første Kones Død, der indtraf paa samme Tid, opnaaede han Tilladelse til en Udenlandsrejse. I Florents blev han forelsket i en Italienerinde af ringe Stand, giftede sig med hende og gik efter hendes Tilskyndelse over til den romerske Kirke. Efter sin Hjemkomst boede han i Moskva og søgte omhyggelig at dølge baade sit Ægteskab og sin Religionsforandring, men begge Dele kom dog snart for Dagen og til Kejserindens Kundskab. Golicyn førtes til St. Petersborg for det hemmelige Kancelli, hans Ægteskab erklæredes for ugyldigt, hans Hustru sendtes ud af Landet, og han selv benaadedes kun paa Betingelse af, at han lod sig ansætte som Hofnar hos Kejserinden. Den ulykkelige underkastede sig dette Vilkaar og fik blandt andet den Bestilling at præsentere Kejserinden Kvas, hvorfor han sædvanlig kaldtes Kvasbryggeren og forekommer under denne Titel endog i officielle Dokumenter fra den Tid.

Blandt Annas Omgivelser befandt sig en Kalmukpige, som ikke var ung, alt andet end smuk og temmelig enfoldig, men som Kejserinden dog ganske godt kunde lide. Hun kaldtes sædvanlig «Frøken Grisesylte», fordi hun havde at sørge for, at Hendes Majestæt blev opvartet med denne sin

Livret. Dette Fruentimmer ytrede engang for Kejserinden, at hun kunde have Lyst til at gifte sig. Dette Indfald fandt Kejserinden højst morsomt; hun spurgte Kalmukinden, om hun havde udset sig nogen bestemt Person til Brudgom, og da Svaret herpaa var nej, lovede hun at vælge for hende. Den følgende Dag underrettedes Golicyn om, at Kejserinden havde fundet en Brud til ham og vilde for sin Regning overtage alle Omkostninger ved hans Bryllup. Den Tanke at gifte Kvasbryggeren med Grisesyltefrøkenen vakte almindelig Munterhed ved Hoffet. Man besluttede at højtideligholde de elskendes Bryllup i et Ispallads paa Neva. Den, som først fik denne geniale Ide, var — Tatiszczev, den samme Forfatter, der i Testamentet til sin Søn ved at gjennemgaa de forskjellige Arter af Statstjeneste omtaler Hoftjenesten som den mest demoraliserende og mindst hæderlige for en brav Mand. I Sandhed, han kunde tale af egen Erfaring derom! Tatiszczev var paa den Tid kommen tilbage fra sin Post i Sibirien og bleven Kammerherre hos Anna. Der udnævntes en saakaldt Maskeradekommission under Forsæde af Kabinetsminister Volynski med det Hverv hurtigst mulig at sørge for Udførelsen af Tatiszczevs Ide. Under denne Bestyrelse opførtes der nu paa Nevaen mellem Admiralitetet og Vinterpalladset en énetages Bygning paa syv Fag af stadselig Arkitektur, otte Favne lang, halvtredje Favn bred og tre Favne høj, hvortil ikke brugtes andet Materiale end Is, tilhugget i regelmæssige kubiske Stykker, der sammenbandtes ved Frosten, idet man overgjød dem med Vand. Om Randen af Taget løb et Galleri med arkitektoniske Forsiringer og Statuer. Foran Hovedfaçaden indesluttede en paa samme Maade prydet lav Balustrade en Forgaard, hvis Indgang bevogtedes af to Isdelfiner, som af deres Svælg ved Hjælp af Pumpning kunde udstraale Vand om Dagen og brændende Nafta om Natten. Hoveddøren til selve Huset, prydet med en sirlig Frontispice, førte ind til en Forhal, som delte det Indre i to Værelser, et Soveværelse med en Himmelseng, en Løjbænk,

to Par Tøfler, to Spejle, et Tojletbord med tilhørende Rekvisiter, en Kamin med Brændestykker, der ligesom alt det øvrige vare af Is og ved at overgydes med Nafta kunde bringes til at brænde, men næppe til at varme, og andet mere, og paa den anden Side en Dagligstue med et Bord udarbejdet med Snitværk, to Divaner, to Stole, en Buffet med Thetøj, Flasker, Glas, Fade, og i Hjørnerne af Værelset to Statuer, der forestillede Kjærlighedsguder, altsammen af Is. Den udvendige Væg paa Forsiden af Huset var smykket med grønmalede Pilastre; Vinduerne havde Ruder af tynde Isflader, og inden for disse anbragtes malede komiske Figurer paa Papir, som, naar der oplystes indenfra, viste sig i Transparent for den beundrende Folkehob. For hver af Bygningens to Fløje, noget mere fremrykket end Balustraden, stod et Slags Pyramide eller Obelisk paa et to Etages Fodstykke, som var indvendig hult med runde Lufthuller, hvori der da om Natten anbragtes farvede Lamper. I Nærheden af den ene Pyramide stod en Elefant af Is i naturlig Størrelse med en Perser af Is paa Ryggen og to andre lignende Persere ved Siden; den var indvendig hul og kunde ved et Pumpeværk udskyde en fireogtyve Fod høj Vandstraale af Snablen; den kunde ogsaa brøle, naar en Mand krøb ind i den og blæste paa Trompet. I samme Nærhed af den anden Pyramide fandtes en Badstue med alt, hvad dertil hører, af Is, hvori man dog vist næppe har kunnet faa russisk Dampbad. Foran Balustraden stode sex Trepundskanoner og to Topundsmorterer, hvormed man nu og da skjød, dog rimeligvis med Forsigtighed og kun med svag Ladning. Bagsiden af Bygningen, som ikke var dækket af Balustraden, havde ogsaa en Indgang modsat Hovedindgangen, og ved hver af Husets Fløje førte fra denne Side en Port ind til det af Balustraden fra den anden Side omsluttede Rum; Portstolperne bare store Vaser med Træer af Is, i hvis Grene der sad Fugle af Is.

Da disse Forberedelser til Narrebryllupet vare færdige, samlede man et Brudefølge, der blev et Slags levende ethno-

grafisk Udstilling, idet man paa offentlig Bekostning lod komme fra alle Kanter af Riget mandlige og kvindelige Repræsentanter saa vidt mulig for alle de Nationaliteter, som levede under russisk Scepter, i deres respektive nationale Kostume og med deres nationale Instrumenter, for at forherlige Festen med Musik og Dans hver paa sin Vis. Bryllupet bestemtes til den 6te (17de) Februar 1740. Tredjakovski blev beordret at forfatte et til en saadan Narrefest passende Bryllupskarmen.

Dette skete paa følgende Maade: bemeldte Akademiker, Professor og Poet havde det Uheld at være en Klient af Volynskis Dødsfjende, Fyrst Kurakin. Om Aftenen den 4de Februar fik han Besøg af en Kadet, som foregav at skulle hente ham til Kejserindens Kabinet. Denne Ordre paa en saa usædvanlig Tid af Dagen satte Tredjakovski i stor Skræk. Han steg med Kadetten i en Vogn, men da han mærkede, at denne kjørte i en anden Retning, bad han Kadetten oprigtig at sige ham, hvor han førte ham hen. Kadetten sagde ham nu, at han var sendt af Hs. Exc. Minister Volynski for at hente ham til Maskeradekommissionen. Beroliget herved begyndte Tredjakovski at skjænde paa Kadetten, fordi han havde forskrækket ham, og kaldte ham en Dreng, hvorover Kadetten blev forbitret, og de truede gjensidig med at forklage hinanden for Volynski. Tredjakovski fandt Kommissionen samlet, og da han her begyndte at beklage sig over Kadettens Adfærd, svarede Volynski ham blot med en halv Snes Ørefigen og Næsestyvere, hvoraf han blev døv paa det ene Øre og fik et blaat Øje. Da Kadetten herved fik Mod til at klage over at være bleven kaldt en Dreng, maatte det unge Menneske paa Volynskis Befaling ligeledes traktere Professoren med Ørefigen. Derpaa henvistes denne til et andet Medlem af Kommissionen for at faa at vide, hvad han skulde, og modtog paa en Seddel sin poetiske Opgave. Tredjakovski gik hjem og gjorde de forlangte Vers, men besluttede at klage den følgende Dag over den lidte Behandling for Her-

tugen af Kurland*). Men da han næste Morgen ventede i Hertugens Forgemak, traf det saa ulykkelig, at Volynski netop kom derhen og, da han saa Tredjakovski, strax spurgte, hvad han vilde her. Da Tredjakovski ikke vovede at svare noget herpaa, greb Volynski ham i Kraven, slog ham, kastede ham udenfor og overgav ham til en Sergent med Befaling at føre ham til Maskeradekommissionen. Noget derefter kom ogsaa Volynski herhen med en Korporal og lod Tredjakovski i Kommissionens Nærværelse give 70 Slag Stokkeprygl paa den blottede Ryg og derpaa transportere til Hovedvagten, hvor den stakkels Poet maatte tilbringe Dagen og den følgende Nat, øvende sig paa at indprente sig og fremsige sine Festvers. Da derpaa Festdagen oprandt, lod Volynski ham atter hente til Kommissionen og trods alle hans Bønner om Skaansel paa ny behandle paa samme Maade som den foregaaende Dag, hvorpaa han klædtes i Maskeradedragt og førtes til Festmaaltidet, hvor han maatte fremsige sine Vers. Da Festen var forbi, førtes han tilbage til Kommissionens Lokale og fik, efter endnu engang at være mishandlet, endelig sin Kaarde tilbage og blev løsladt, dog med det Løfte, at det ikke skulde blive derved. Man mener, at Bevæggrunden til denne Adfærd har været den, at Volynski i et satirisk Digt af Tredjakovski har troet at finde en personlig Hentydning paa sig. Hvor tilbøjelige Datidens Folk vare til at finde personlige Sigtelser i Satirikernes Ytringer, vide vi jo ogsaa af vor Literaturhistorie; man ser imidlertid heraf, hvilken Lykke det var for Holberg ikke at være født i Rusland; dog skal dette være sagt uden al Sammenligning, thi Tredjakovski var en talentløs Stakkel.

Dette var nu en Episode i Festens Historie; vi vende tilbage til Hovedbegivenheden. Vielsen foregik paa sædvanlig Vis i en Kirke, medens Brudefølget paa sin Samlingsplads,

---

*) Biron, som i Aaret 1737 ved Annas Indflydelse hos de kurlandske Stænder var bleven hævet til denne halvsuveræne Stilling.

formodentlig udenfor Kirken, ordnedes af Volynski og Tatiszczev. Toget fra Kirken aabnedes af de Nygifte, der sade i et Jernbur paa Ryggen af en Elefant. Derefter fulgte en uendelig, broget Række, hørende til de forskjelligste halvvilde og heltamme Nationer, hver Mand med sin Dame i Nationaldragt, saasom Ostjaker, Mordviner, Czuvaszer, Czeremiser, Zyrjæner, Somojeder, Kamczadaler, Jakuter, Kirgiser, Kalmuker, Finner og andre, men ogsaa russiske Bønder og Hyrder fra forskjellige Provinser. Nogle rede paa Kameler, andre rede paa eller kjørte med Rensdyr, andre med Hunde; man gik for større Afvexlings Skyld ogsaa udenfor den ethnografiske Sandhed og lod nogle ride paa Oxer, andre kjøre med Geder eller med Svin; Slæderne vare gjorte i eventyrlige Former af Land- og Sødyr og besynderlige Fugle. Toget bevægede sig forbi Vinterpaladset og gjennem alle Byens Hovedgader til Hertugen af Kurlands Rideskole. Her var rigelig opdækket paa lange Borde, hvor hver Nation blandt andet opvartedes med sin nationale Spise. Under Maaltidet fremsagde den ulykkelige Tredjakovski sit Bryllupsdigt, der er et yderlig flovt, talentløst Forsøg i Vittighed. Efter Bordet opførtes allehaande Nationaldanse med Nationalmusik til stor Fornøjelse for det tilstedeværende Hof. Omsider brød man op, og Toget drog i samme Orden som før til Ispaladset paa Neva, der var pragtfuldt oplyst, og hvor Brudeparret hilsedes med Jubelskrig af den sammenstimlede Mængde. Man førte Parret ind og lagde dem med Højtidelighed til Sengs. Om Natten holdtes der Vagt ved Huset for at passe paa, at de ikke skulde liste sig til at forlade den kølige Bolig før Morgenen. At de kom uskadte derfra, er et Bevis paa, at de have havt en sandt russisk Helbred. Ispaladset blev staaende og kunde daglig under Opsyn af Politiofficianter udvendig og indvendig tages i Øjesyn af alle Lysthavende, indtil Foraaret kom, da det naturligvis sejlede af med Tøbrudet. En daværende Akademiker og Professor i Fysik, G. W. Kraft, har 1741 udgivet en udførlig

Beskrivelse, ledsaget af Afbildninger, som længe har været en stor literær Sjeldenhed og først nu paa ny er gjort tilgængelig for Publikum.

Efter Annas Død, da Regentinde Anna Leopoldovna afskedigede alle Hofnarrene og dermed for stedse gjorde Ende paa denne Institution ved det russiske Hof, begav Fyrst Michail Golicyn sig til Moskva, hvor hans kalmukiske Gemalinde nogen Tid derefter afgik ved Døden. Han giftede sig endnu for fjerde Gang og døde først 1778, 89 Aar gammel. Med sin første Hustru havde han en Søn og en Datter, med den tredje, Kalmukinden, to Sønner, og med den fjerde tre Døtre.

Af de to Mænd, der ledede det ovenfor beskrevne Narreoptog, Volynski og Tatiszczev, er den sidste alt tilstrækkelig omtalt. Angaaende den første vil det være af Interesse for Tidsalderens Karakteristik at høre noget mere. Artemii Petrovicz Volynski var ved sin Forretningsdygtighed, sit gode Hoved og sit livlige og behagelige Væsen kommen i en saadan Yndest hos Peter den store, at han, endnu ikke tredive Aar gammel, udnævntes til Guvernør i Astrachan. Men han var et fuldstændig samvittighedsløst Menneske og derhos lidenskabelig i en utrolig Grad. Om hans Misbrug af Magten til allehaande Udpresninger, Ran og Voldsgjerninger fortælles meget, som vi dog her ikke ville opholde os ved, da Læseren uden Tvivl allerede har faaet nok af uhyggelige Scener. Tillige forstod han sig tilstrækkelig godt paa Smiger, Intriguer, Insinuationer og Angivelser paa højere Steder til at kunne afværge Virkningerne af det Had, han vakte imod sig. En højst tvetydig Adfærd, som han udviste ved en ham betroet Underhandling med Persien, paadrog ham dog en saadan Revselse af Peters allerhøjstegne Stok, at det maaske havde kostet hans Liv, dersom Katerina ikke i Tide

var gaaet i Forbøn for ham. Senere blev han Guvernør i Kazan, hvor Klagerne over hans Tyranni dog omsider gik saa vidt, at han blev sat under offentlig Retsforfølgelse, men hans mægtige Slægtninge fik udvirket, at han slap med Afskedigelse og Forsættelse til de ukrainske Tropper med Generalsrang. Højst karakteristisk er en ved denne Tid ført Brevvexling mellem ham og hans Onkel Soltykov, Guvernør af Moskva, der som Onkel faderlig formaner ham til at forandre sin Adfærd og tillige som Foresat opfordrer ham til at møde for en Ret og offentlig godtgjøre Rigtigheden af en hemmelig Angivelse mod Tredjemand, som han har indsendt, hvilket sidste Forlangende Volynski finder i høj Grad ubillig, da han som Mand af Ære formentlig ikke kan være bekjendt offentlig at optræde i en Angivers uhæderlige Bestilling, men derimod i samme Egenskab forlanger, at hans hemmelige Angivelser skulle staa til Troende. Med de ukrainske Tropper deltog Volynski i den polske Krig under Münnich, men var dog under den største Del af Felttoget syg eller foregav at være det. Imidlertid bevirkede Forholdene ved Hoffet en uventet Forandring i hans Stilling. Biron, der holdt af at sige, at han aldrig blandede sig i Statens Anliggender, uden naar han troede at kunne hjælpe sine Venner (og, burde han have tilføjet, knuse sine Fjender), taalte dog ikke gjerne nogen Begrænsning af sin Indflydelse. Den, der egentlig regerede Rusland var Ostermann, og Anna havde sund Forstand nok til at indse, at denne Mand var hende uundværlig. Biron maatte altsaa finde sig i, at der dog gaves én Mand i Rusland, som uafhængig af ham kunde indtage en rolig og fast Holdning, og hvis Opmærksomhed imod ham dog kun var formel Høflighed. Han ønskede derfor meget at faa en Kapacitet ind i Ministeriet, der kunde opveje Ostermann, men som tillige skulde skylde Grev Biron sin Stilling og være ham ubetinget hengiven. Derhos maatte det helst være en Russer, da den almindelige Misfornøjelse med det tyske Regimente, som den offentlige Mening gav Biron Skylden

for, derved maaske kunde forsones noget. Ostermann havde vel som Kabinetsminister en Kollega i Fyrst Czerkaski, men dennes Dygtighed var saa underordnet, at han ved Siden af Ostermann betragtedes som et Nul, og desuden var han langtfra at have Hengivenhed for Biron, for hvis Skyld hans Slægtning, den føromtalte Guvernør af Smolensk, var styrtet i Ulykke. Derimod kunde Jaguzsinski nok synes at være Manden, og Biron fik ogsaa udvirket, at denne kaldtes tilbage fra Gesantskabsposten i Berlin, der var at betragte som en Forvisning i Unaade, og indførtes som tredje Medlem i Kabinetsministeriet. Dette var virkelig et temmelig haardt Stød for Ostermann, da han altid havde staaet paa en ubehagelig spændt Fod med Jaguzsinski, men denne døde efter et Aars Forløb (1736), og Biron maatte nu se at skaffe ham en Eftermand. Hans Opmærksomhed henvendtes da paa Volynski, som ved Smigrerier for den nye Hertug af Kurland havde opnaaet Adgang til Hoffet, var bleven Overhofjægermester og sendt som russisk Befuldmægtiget til Kongressen i Njemirov (1737). Biron lovede sig meget af hans Dygtighed, Ærgjerrighed og Energi og udvirkede, at han udnævntes til Kabinetsminister (1738). Men Biron, der uden Tvivl var dygtigere som Hestekjender end som Menneskekjender, maatte snart erfare, at han havde taget fejl af Manden. Han havde ment saa meget sikrere at kunne stole paa Volynski, som denne maatte vide sig forhadt af overmaade mange og nødvendig indse, at han kun kunde holde sig ved den mægtige Yndlings Protektion. Men Volynski saa denne Sag fra en anden Side; nu da han havde opnaaet, hvad han vilde, mente han ikke mere at trænge til Biron og undlod at vise denne den Opmærksomhed, gjøre ham de Opvartninger, hvorpaa han satte Pris. Men ogsaa i Henseende til hans Evner havde Biron forregnet sig; Volynski var i Virkeligheden kun en Projektmager og Skryder, og alle hans sangvinske Forsøg paa at gjøre sig vigtig i Ministerraadet, alle hans glimrende Ideer strandede paa Ostermanns overlegne Indsigt og sikrere

Overblik over Rigets Forhold. Han kunde intet sætte igjennem og følte med Harme, at Ostermann i Grunden holdt ham for Nar, idet alle Sager af underordnet Betydning, som Statsmanden maa finde trivielle, læssedes paa ham, og tillige havde han den tvetydige Ære af Foredrag hos Kejserinden i Ministeriets Navn, hvorved det ikke alene maatte ærgre ham, at han skulde foredrage Ostermanns og ikke sine egne Ideer, men det ogsaa blev ham, der maatte tage Stødet af, naar Hendes Majestæt, som vel kunde hændes, ikke var i Lune. Hans selskabelige Talent og vindende Væsen bevirkede imidlertid, at Anna gjerne talte med ham, men dette mishagede Biron, der ærgrede sig over og lod ham høre, at han havde for lange Avdientser hos Kejserinden. At Biron i egentlig erotisk Betydning skulde have været skinsyg paa Volynski, er aldeles ikke sandsynligt; det har sagtens kun været den Anseelse, som Volynski i Hoffets Øjne maatte faa ved Kejserindens Fortrolighed, der var ham imod. Ogsaa saa den mistænksomme Biron skjævt til, at Volynski nærmede sig Prinsesse Anna, hvem han hadede, fordi hun vragede hans Søn som Brudgom og tog Hertug Anton Ulrich af Brunsvig.

Da Volynski ikke kunde sætte sine Reformplaner igjennem i Ministerraadet, besluttede han at nedlægge dem i Skrifter og forfattede et Skrift, kaldet «Almindelig Betragtning over ønskelige Forbedringer i den indenrigske Styrelse», som han forelæste for sine Venner, der i høj Grad beundrede det. Om han har gjort noget Skridt til at faa dette Skrift enten offentliggjort eller forelagt Kejserinden eller overhovedet bekjendt i en videre Kreds, er af Solovievs Fortælling ikke rigtig klart, men vist er det, at hans Had til Ostermann drev ham til at skrive en Memorial om «uværdige Personer i Kejserindens Omgivelser», hvori han uden at nævne nogen ved Navn leverede forskjellige Karakteristiker af politiske Personligheder, hvorom hans Venner fandt, at de fleste Træk passede ypperlig paa Ostermann, og at han var ubesindig nok til efter deres Tilskyndelse at overrække Kejserinden sit

Produkt samt tilstille Biron en tysk Oversættelse deraf i den Forudsætning, at det vilde være denne en Fornøjelse at se Ostermann saaledes skildret. Kejserinden optog dette, som man kunde vente, unaadig, skjønt uden Heftighed; hun spurgte Forfatteren, hvem han havde sigtet til, og da Volynski aabenhjertig svarede: Kurakin, Golovin og fremfor alle Ostermann, sagde hun blot: «Du giver mig Raad, som om jeg var en ung, umyndig, uerfaren Suveræn!» Hvad Indtryk Skriftet gjorde paa Biron, er ubekjendt, men med ham var Forholdet forud fordærvet, hvad Volynski paa mange Maader fik at mærke, og hertil kom nu det ovenfor omtalte Optrin med Tredjakovski, som jo for en Del foregik i Birons Bolig, og som denne altsaa med rette kunde betragte som en personlig Fornærmelse mod sig. Omsider satte Volynski Kronen paa sine Ubesindigheder ved en Ytring i Kabinetsministeriet. Der var indkommet et af Biron understøttet Andragende fra polske Godsejere af det russiske Parti om Skadeserstatning for, hvad de havde lidt ved de russiske Tropper under Krigen mod Stanislav Leszczynski og hans Parti. Volynski modsatte sig dette Forlangende og bemærkede, at han hverken var polsk Godsejer eller Vasal af den polske Krone og følgelig ingen Grund havde til at smigre for en Nation, der var Ruslands Arvefjende, Dette var at røre Biron paa hans ømmeste Sted. Han vidste vel, at han havde Ord for at næres og berige sig paa Ruslands Bekostning uden at gjøre Rusland nogen Nytte, og nu skulde han af en Minister høre den Beskyldning, at han for egen Fordels Skyld satte en anden Stats Interesser over Ruslands. Han indgav nu en Klage over Volynski til Kejserinden, hvori han efter først at have udtalt sig om, at hans Indblanding i Ruslands Anliggender altid havde været upaavirket af alle Privathensyn og kun havde sigtet til at værne om Kejserindens Interesser og hendes Sikkerhed, beklagede sig over, at der gaves Mennesker, som stræbte at sværte selv de uegennyttigste Bestræbelser, og henviste til det Skrift, Volynski havde leveret Kejserinden,

hvori han havde søgt at mistænkeliggjøre de Mænd, hvem Kejserinden skjænkede sin Tillid. Han androg derfor paa, at Forfatteren droges til Ansvar og nødtes til at bevise de der fremsatte Beskyldninger, samt at Volynskis egen Embedsførelse blev undersøgt, da den, der vilde mistænkeliggjøre andre, fremfor alt burde kunne gjøre rede for sig selv. Endelig klagede han ogsaa over den Fornærmelse, han havde lidt af Volynski i Tredjakovskis Person. Anna vilde dog nødig give Volynski til Pris for hans Fjender; hun vægrede sig i nogen Tid, men da Biron bestemt udtalte sit: «Enten han eller jeg!» og truede med at forlade Rusland, formaaede hun ikke at staa imod. Først blev Adgangen til Hoffet Volynski forment, derpaa belagdes han med Husarrest og maatte møde for en særlig anordnet Kommission. Klagepunkterne drejede sig i Hovedsagen om det ovenomtalte Skrift. Da man foreholdt ham det uærlige i saaledes at mistænkeliggjøre Personer uden at nævne deres Navne ligesom af Frygt for at skulle bevise sine Beskyldninger, vedgik han med samme Oprigtighed som tidligere for Kejserinden, hvem han havde ment, tilstod, at hans Beskyldninger vare ugrundede, og at han havde ladet sig henrive af en irriteret lidenskabelig Stemning, beklagede sig i den Anledning bittert over Ostermanns skjulte Væsen og appellerede ene til Naaden. Hvad angik hans Adfærd mod Tredjakovski og andre lignende Optrin, idet han f. Ex. havde ladet Politibetjente mishandle, fordi de havde forsømt at tage Hatten af for ham paa Gaden, undskyldte han sig med sin Hidsighed og bad om Tilgivelse. I det Hele havde hans Optræden for Retten en vis Aabenhed, som dog forsoner lidt med ham, da den ikke ganske lader sig betegne som Karakterløshed. Han tilstod saaledes under de fortsatte Forhør en Mængde Udpresninger, Underslæb og Ran, hvori han havde gjort sig skyldig i sine tidligere Embedsstillinger i Astrachan, Kazan og Ukraina, og endelig ogsaa adskillige for Kejserinden og hendes Regering fornærmelige Ytringer, som han havde tilladt sig i Privatsamtaler,

hvorved det da gik som sædvanlig, at hans Venner, der havde deltaget i disse Samtaler, bleve dragne med ind i Sagen og for deres Vedkommende maatte gjøre lignende Tilstaaelser. Derimod vilde han ikke af Frygt for Torturen lyve sig selv noget paa. Han fastholdt, at han vel havde forset sig mod Kejserinden i Ord, men ikke i Gjerning, og fralagde sig alle revolutionære Planer. Heri vilde man ikke tro ham og underkastede ham den sædvanlige Tortur, men i dette Punkt forblev han urokkelig. Han dømtes fra Livet og blev halshugget den 27de Juni (8de Juli) 1740. Af hans saakaldte medskyldige bleve en Senator Chruszczov og en Arkitekt Jeropkin henrettede tilligemed ham; en Kabinetssekretær Eichler, en Overkrigskommissær Sojmonov og en Kollegialsekretær Delasuda fik Knut og sendtes til Slavearbejde i Sibirien.

En saadan Dom kunde jo ifølge den daværende Retspraxis i saadanne Sager egentlig ikke være paafaldende for Russerne, og heller ikke for os, efter hvad vi have set Exempel paa i Stoljetovs og Lopatinskis Processer. Derimod kan man nok forestille sig, at den kunde være noget vanskelig at forstaa for de fremmede Diplomater i Rusland, og det er saaledes forklarligt, at man har villet gjøre dem Sagen mere begribelig ved at faa dem til at tro, at Forhørene havde bragt højforræderske Planer for Dagen, hvad man jo let kunde, da Forhandlingerne ingen Offentlighed havde. I Herrmanns «Geschichte des russischen Staats», der har en temmelig stærk germanistisk Farve, læses en forskrækkelig Beskrivelse af Volynskis catilinariske Planer, der ikke skulle have gaaet ud paa mindre end at tage Kejserinden til Fange, sende Prinsesse Anna med hendes Mand og Barn ud af Landet, tilbyde Kejserinde Anna sin Haand og, saafremt hun ikke vilde indvillige i at ægte ham, spærre hende inde i et Kloster, gjøre Prinsesse Elisabet samme Tilbud og i Tilfælde af en Kurv behandle hende paa samme Maade, selv bestige Tronen og ved et Slags siciliansk Vesper eller Bartholomæus-

nat udrydde alle Tyskere i Rusland; Ligheden med Catilina skal endog gaa saa vidt, at nogle store Ildebrande, som i de nærmest foregaaende Aar havde raset i St. Petersborg, Moskva og flere russiske Stæder, skulle være anstiftede af Volynski. Denne Fortælling grunder sig paa en Beretning af den sachsiske Legationssekretær Pezold, der er ret interessant som Exempel paa, hvad fremmede Diplomater i Rusland kunde lade sig bilde ind. Volynski havde sikkert ærlig fortjent, om ikke just at straffes paa Livet, saa dog at straffes alvorlig for sine mange Voldsgjerninger og Gavtyvestreger; men Statsforbryder har han efter al Sandsynlighed slet ikke været. Soloviev meddeler udførlig Indholdet af den under hans Forhør førte Protokol, hvorpaa vor ovenstaaende Fremstilling er grundet. Hele hans Færd har afgjort Præg af lidenskabeligt Fusentasteri og ikke af nogen Grublen over beregnede, vidtudseende, farlige Planer. Paa den anden Side er det ogsaa et mærkeligt Tegn paa en usund national Overspændthed, at en Person som Volynski af den almindelige Mening i Rusland kan betragtes som en ædel og ophøjet Martyr, der er falden for den nationale Sag, og som saadan besynges af Digtere som Ryliejev og andre. Dog er denne Anskuelse vistnok først opstaaet i en senere Tid og har næppe tilhørt hans Samtid. Tvert imod synes han af denne at have været temmelig almindelig forhadt og foragtet; saaledes skal Jaguzsinski kort før sin Død profetisk have sagt: «I skulle se, Volynski naar nok endnu til at blive Minister og et Par Aar derefter til at blive hængt», og af saadanne Træk, som tyde paa det samme, findes der flere. Selv det Nationalhad til Tyskerne, som i nuværende russiske Historikeres Øjne næsten er en ligesaa stor Dyd, som det i Tyskernes er en Skændighed, har næppe hos Volynski havt den Karakter, hvormed russiske Patrioter nu til Dags ville beære det. Til hans inderste Kreds hørte Tyskerne Eichler, Schönberg og Mengden, og hans værste Fjender være Russere. Han har sikkert fremfor alt været Egoist.

En russisk Kunstner Jakobi, skal nylig have fuldført et stort, udmærket historisk Maleri, der forestiller en Morgen ved Anna Ivanovnas Hof, og hvoraf det os foreliggende russiske Tidsskrift giver en særdeles livlig og anskuelig Beskrivelse. Samtlige Figurer, nogle og tyve i Tallet, ere paa et Par nær historiske Portræter. Kejserinden ligger paa en Seng, mat og med et lidende Udtryk. Biron sidder ved Sengen i en skjødesløs Stilling og skraber sine Negle; Uszakov, Præsidenten i det hemmelige Kancelli, hvisker ham noget i Øret. Paa den anden Side af Sengen bringer Birons Gemalinde Kejserinden Medicin. Den dvergagtige Kalmukinde, Bruden i Ispaladset, sidder ved Siden af paa Gulvet. I Forgrunden er hele Narrekorpset i Bevægelse med at springe Buk. Golicyn staar i bøjet Stilling med Hænderne paa Knæerne; paa Gulvet foran ham ligger Apraksin, for hvem Springet over Svigerfaderen er mislykket; over Golicyns Ryg hæver sig Volkonski, og over denne igjen med behændig og overgiven Hurtighed Balakiriev. Ved Døren staar Pedrillo i en komisk Positur og spiller paa Violin, medens d'Acosta siddende paa Gulvet driver paa Bukspringerne med en Narrepisk, hvortil der er fæstet en Blære, og Birons uopdragne halvvoxne Søn fra den anden Side forfølger dem med en virkelig Pisk. Denne Spøg formaar dog næppe at aflokke Kejserinden et Smil, hvorimod andre Tilstedeværende betragte den med uskrømtet Fornøjelse. Ved Foden af Sengen ses den skjønne Hofdame Natalia Lopuchin, som senere, under Elisabets Regering, blev Offer for en rædselsfuld Grusomhed, en Hertuginde af Hessen-Homburg og Grev Løwenwolde ved et Kortspil, men Spillet er afbrudt, idet de more sig over Bukspringet. Fra Baggrunden betragtes dette ligeledes af Anna Leopoldovna, Elisabets Livlæge Lestocq, den franske Gesant Chetardie og endnu en fornem Person, medens her ved en anden Side Münnich og Trubeckoj ses med bekymrede Miner fordybede i en alvorlig Samtale. I Nærheden af Papegøjeburet ses Tredjakovski staaende i en ydmyg Stilling med en Rulle Papir i Haanden; det er en

ny Ode; hans ærbødige Blik er henvendt mod Kejserinden, men ingen lægger Mærke til ham. En Czeremiserinde i Nationaldragt og en lille Neger, som sidde paa Gulvet, fuldstændiggjøre Grupperingen. Dybest i Baggrunden ses endelig Volynski, hvem Kunstneren idealiserer i Overensstemmelse med den almindelige i Rusland herskende Anskuelse. Han er ubemærket traadt ind ad en Dør og betragter staaende paa Dørtærskelen med dyb Indignation hele dette for den russiske Adel saa nedværdigende Skuespil.

C. V. Smith.

Kejser Claudius.*)

I det romerske Riges Historie var der ingen brat Overgang fra Republik til Kejserdømme. Umærkelig og stille glider Magten fra Folket over til enkelte Stormænd og fra disse til den enevældige Imperator, som bibeholder alle det svundne Folkeherredømmes Former og Institutioner. Det romerske Folk, der er træt af Blodsudgydelser og indre Kampe, vænnes efterhaanden til den monarkiske Regeringsform, som først i Aarhundredernes Løb konsoliderer sig.

Der er dog enkelte Øjeblikke i det begyndende Kejserdømmes Annaler, hvor Mindet om de svundne Dage vender tilbage hos Romerfolket, hvor man rejser sig for at gribe efter Frihedens ranede Skat, men det er kun flygtige Momenter, der svinde lige saa hurtig, som de fremkomme.

---

*) Kilder: Svetonius: Vitæ Cæsarum 5te Bog. Tacitus: Annaler 11—12 Bog. Dio Cassius: Historia Romana, 60de Bog. Seneca: ludus de morte Claudii, øvrige Skrifter passim. Tillemont: Histoire des empereurs, 1ste B. 1696. Paris. Hoekh: Römische Geschichte. 1ster Band, 3te Abtheilung. Göttingen 1850. Merriwale: History of the Romans under the Empire. Vol. 5. London 1856. Ampére: l'empire Romain á Rome. Tom. I. Paris 1867. A. Stahr: Agrippina. Berlin 1867. Beulé: le Sang de Germanicus. Paris 1869. Lehmann: Claudius und Nero. Gotha 1858. Duruy: Histoire des Romains. Tom. 3. 1871. Friedländer: Darstellungen aus der Sittengeschichte Roms. 1ster Th. 4. Aufl. 1873. Leipzig.

En saadan Mærkedag, der bringer en Frihedens Luftning fra Republikens Dage, er Kejser Caligulas Dødsdag, den 24de Januar i Aaret 41 efter Kristus. Den myrdede Tyran havde ikke efterladt sig Sønner; der var ingen Tronprætendent; i det romerske Aristokrati's Rækker hævede intet Hoved sig højere end de andre; Tiberius og Caligula havde forstaaet at nivellere dem; for anden Gang efter den højsalige Kejser Augustus's Død bankede Republiken paa Kejserdømmets Porte. Da Tyranmorderen, Tribunen Chærea, tilraabte Folket paa Roms Gader, at nu var det frit, var det virkelig frit. Den stolte Dagsparol «libertas», som Chærea i Senatets Navn og under Folkets Jubel meddelte Soldateskaen i Hovedstaden, var ikke noget tomt Ord.

Men det romerske Folk var dorsk og sløvt, Senatet uden Energi og Handlekraft; det kostbare Øjeblik var snart forbi. Medens Fædrene paa Capitolium uden Enighed trættes om det eventuelle Herredømmes Former, har et Tilfælde afgjort Verdensrigets Skæbne. Det er Soldaterne, Prætorianergarden, som for første Gang paatage sig at give Rom en Kejser. I vild Uorden styrter den tyske Garde gjennem Kejserpaladset, hvor deres Kejser for nylig har udaandet sit sidste Suk. Bag et Forhæng i en Korridor bemærker en Soldat — en Epiroter ved Navn Gratus — to Fødder stikke frem. Han løber hen for at undersøge, hvem det er, og gjenkjender overrasket den faldne Tyrans Onkel Claudius. Der samler sig bestandig flere og flere Soldater om ham, medens Manden halvdød af Skræk over at være opdaget i sit Skjulested paa sine Knæ tigger Soldaterne om sit Liv.

«Vær vor Kejser» tilraabe de ham som Svar og hilse deres forgudede Germanicus's Broder med Navnet «Imperator»; man sætter ham i en Bærestol og bærer ham paa Skuldrene til Prætorianerlejren.

Ved dette forunderlige Skuespil stimler Folket til i tætte Skarer fra Gader og Pladser; Skræk og Forbavselse staar malet i alles Ansigter, thi man tror, at Tyrannens nære

Slægtning bæres til Døden; men dets Tavshed forvandler sig til høje Jubelskrig, saasnart det hører Sagens rette Sammenhæng.

Snart er hele Prætorianerkorpset stemt for Claudius som Kejser. Denne fatter Mod, vægrer sig ikke længer og lover Soldaterne som Løn for deres Arbejde — det er første Gang i Roms Historie — et kejserligt Donativ. Snart indfinder der sig i Prætorianerlejren en Deputation fra Senatet; Fædrene fraraade ham at modtage Magten, men opfordre ham derimod til at underkaste sig Curiets Bestemmelser; man indbyder ham til at fremstille sig i Senatet. Claudius giver det Svar, at han holdes med Vold tilbage i Lejren.

Endnu engang sammenkalde Konsulerne Senatet i Juppiter Victors Tempel, men kun omtrent hundrede — flere vove det ikke — indfinde sig. Medens Chærea ivrer for Republik og Frihed og udsender lave Skjældsord mod den af Soldaterne kaarede Kejser, drage Bykohorterne bort fra Senatsmødet med flyvende Faner og dragne Sværd og slutte sig til deres Kammerater i Prætorianerlejren.

Under skingrende Fanfarer føres Claudius til Kejserpaladset. Herhen kalder han i Kraft af sit Valg Senatorerne, som nu finde det raadeligt ikke længer at nøle. Den kejserlige Magts Prærogativer overdrages ham.

Saaledes endte denne korte Revolution, der giver os et klart Billede af Roms daværende Tilstand. Medens der hos enkelte Patricier viser sig republikanske Tendentser, findes der kun Underkuelse og slavisk Sindelag hos Majoriteten i Senatet. Borgerne se til med egoistisk Ligegyldighed, kun som Borgere i Byen uden at være interesserede for Romerrigets Tarv. Under den civile Magts Svaghed er det Armeen, der handler. Men det er ikke de 25 Legioner, kun de 10,000 Prætorianere, som sælge Kejsermagten uden at drage deres Sværd og uden at gaa ud af deres Lejr.

De 27 Aar, som ere forløbne siden Augustus's Død, have bragt en Alliance i Stand mellem Soldateskaen i Rom og

Pøbelen i dens Gader, og det hele Verdensrige modtager uden at kny det, som det behager disse Allierede at bestemme!

Rom havde altsaa paa ny en Imperator. Hvem var da denne improviserede Herre, hvem Soldater havde sat paa Cæsarernes Trone? Hvilke vare denne tilfældige Kejsers Fortjenester? Hans Krav? Hans Fortid? Hans Karakter?

I.

Tiberius Claudius blev født i Lyon (Lugdunum) i Frankrig i Aaret 10 før Kristus. Hans Forældre vare Drusus, Augustus's Stifsøn, der døde saa brat paa sin sejrrige Krigerbane i Germanien, og Antonia, Augustus's Søsterdatter, en ædel og dydig Kvinde, som fulgte sin Mand paa hans Krigstog. Claudius's Barndom var sørgelig og mørk; den sygelige Dreng blev idelig forfulgt af haardnakkede Børnesygdomme, som endogsaa sløvede hans Aandsevner i den Grad, at han gjaldt for dum og enfoldig. I Oldtiden betragtede man et svagt Barn som en Byrde, man helst saa sig fritaget for at pleje; hans nære Forhold til Cæsarernes Herskerhus maatte gjøre ham dobbelt forhadt. I en Familie, hvis ivrige Stræben var og maatte være henvendt paa at indgyde Samtiden den Mening, at deres Medlemmer af Guddommen selv vare hævede over almindelige Dødeliges Vilkaar, kunde den baade legemlig og aandelig forkrøblede Dreng kun daarlig finde Plads. Hans Moder holdt mere af at bortødsle sin Kjærlighed paa en Muræne i sin Villa ved Bugten ved Neapel end paa sin Søn, der efter hendes egne Ord var et menneskeligt Misfoster, hvem Naturen havde begyndt paa, men ikke gjort færdig. Drengens Aandsevner forekom hende saa lave, at hun plejede at sige, naar hun vilde betegne den højeste Grad af Enfoldighed: «Han er dummere end min Søn Claudius».

Bedstemoderen, den kloge og kolde Livia, Augustus's Gemalinde og Herskerinde, værdigede aldrig sin lille, faderløse Sønnesøn et mundtligt Ord. Hendes Formaninger, paa én Gang baade korte og skarpe, bleve opskrevne og tilstillede ham. Kan noget Barn trives uden Moderømhed og Pleje? Medens Germanicus, hans ældre, af Naturen rigtudstyrede Broder var Kejserens Afgud og adopteredes af ham, var den stakkels Claudius som en Askepot ved Kejserhoffet idelig udsat for Tilsidesættelser og Forhaanelser af enhver Art. Han var af Naturen en frygtsom, kejtet, ubehjælpsom Skabning, men denne Behandling var særlig egnet til at forværre disse Mangler. Da han skulde anlægge Mandstogaen, en højtidelig Handling, som hos Romerne skete i det 15 Aar og tilkjendegav den unges Indtræden i de voxnes Samfund, blev han ved Midnat, for at Folket ikke skulde se ham, uden nogen Ceremoni i en Bærestol ført op til Capitolium!

Som ungt Menneske levede han fjernt fra Kejserpaladset paa Palatium og blev under hele Augustus's Regering holdt borte fra det praktiske Liv, hvortil Kejseren ikke troede ham skikket; han befordrede ham kun til Augurembedet. Vel forekommer der af og til i Kejserens Breve Glimt af, at den kloge Augustus har set mere end andre; saaledes forbavses han over at høre Claudius holde en Øvelsestale smukt og tydelig, medens man ellers ikke kan forstaa hans Kragemaal; men dette bedre Indtryk af ham var kun sjeldent og havde ingen Indflydelse paa hans Stilling.

Den forskudte opgav da alt Haab om Æresposter og kastede sig over Videnskaben, hvorfor han fra sin Barndom røbede stor Iver. Det var navnlig Historien, hvormed han paa Historieskriveren Livius's Opfordring sysselsatte sig. Dette var den ædlere Side af den kejserlige Prinses Beskæftigelse, i øvrigt var han i sin Omgang kun henvist til Slaver, Frigivne og Gjøglere, med hvilke han førte et vildt og udsvævende Liv.

Kejser Augustus døde i Nola, og hans Stifsøn Tiberius greb Rigets Tøjler, men Claudius's Stilling forblev den samme. Da han ansøgte om Konsulatet hos den kejserlige Onkel, blev han haanlig afvist med en ubetydelig Pengesum som Erstatning. Han trak sig da ganske og aldeles tilbage til Privatlivet og levede i sine smudsige Selskabsbrødres Kreds med sin Sulpicius og Athenodorus, og hvad de andre hedde, dels i en Forstad ved Rom, dels i Campanien. I denne lange Tilbagetrukkenhed forfattede han ikke faa historisk-antikvariske Skrifter; der nævnes en etruscisk og en karthageniensisk Historie, fremdeles en romersk Historie siden Slaget ved Actium, en Selvbiografi og andre Værker. De indeholdt vidtløftig Lærdom, men mange Smagløsheder og upassende Ting og vare affattede i en lidet elegant Form; men om endogsaa Claudius's Værker havde en tvivlsom historisk Værdi, saa beviste dog deres blotte Tilværelse, at de Beskyldninger, man rettede mod ham som fjollet og aandssvag, for en stor Del vare overdrevne og savnede Grund.

Under Tiberius's 23-aarige Principat, medens Claudius udelukkende var henvist til sig selv, udviklede og fæstnede sig hans Karakter saaledes, som den senere fremtraadte. Uselvstændig, fejg og indolent bøjede han sig for enhver, der havde Lyst til at indgyde ham Frygt. Velvillig, godmodig, overbærende til det yderste, kunde han bruse op med en saadan Vildhed og Hidsighed, at ingen var sikker for hans rasende Vrede. Hans Manerer vare kejtede og plumpe, hans Tilbøjeligheder raa og sandselige; en overdreven Hang til Bordets Glæder, som denne fyrstelige Bonvivant nød i et Overmaal, der grænsede til Dyriskhed, en Sandselighed, der idelig ledte ham til at færdes mellem Kvinder og tillige til at lade sig beherske af dem, en rasende Lidenskab for Tærningspil, som han endog gjorde til Gjenstand for et eget Skrift, vare Egenskaber, der ledsagede ham gjennem hele hans Liv.

Medens hans underlige Væsen og kejtede Manerer idelig udsatte ham for Latter og endog gjorde ham til en Karrikatur,

kunde hans Selvforglemmelse (oblivio) og Aandsfraværelse (inconsiderantia) gaa til en Grad, som strejfede Vanvidets Grænser.

Claudius's ydre Skikkelse røbede den samme Strid, som aabenbarede sig i hans Væsen og Karakter, mellem det høje og det lave, mellem det værdige og det komiske. Hans Naturs inderste Kjærne var sund og god, men de indgroede Vaners og slette Tilbøjeligheders raa Bark gjemte den og tilslørede den.

Sveton skildrer ham som en stor og anselig Mand, med smukke Ansigtstræk, der, især naar han sad, kunde imponere; men dette gode Indtryk blev igjen udvisket af de svage Fødders slæbende Gang, det rystende Hoved, de sitrende Hænder og den stammende Tunge. Det var især i Sindsbevægelser, i utæmmelige Vredesudbrud eller uanstændige Latteranfald, at denne Skikkelse blev hæslig og modbydelig; Hovedet fløj da fra den ene Side til den anden, Stemmen, der var utydelig i Forvejen, blev hæs som et Sødyrs, den brede Mund eller snarere Gab (rictus) dækkedes med Skum; med underlige og heftige Fagter søgte han at udtrykke de Tanker, som hans Tunge nægtede ham.

Sammenligner man nu denne Beskrivelse med de os levnede Billeder af ham, kunne vi endog kalde hans Ansigtstræk overordentlig smukke; men det stirrende Øje taler til os om Nattevaagen med Bøger og Nattesvir, det frygtsomme Blik om de aabenbare og hemmelige Fjender, det ræddes for. Et sørgmodigt, svagt og afhængigt Udtryk er udbredt over det hele.

Under Tiberius's Eftermand, den afsindige Caligula, forbedredes ikke Claudius's Liv. Han kom rigtignok mere i Berørelse med Hoffet end under den kolde og grumme Onkels Regering, men det var just ikke paa den bedste Maade. Caligula gjorde ham vel til Konsul, men foruroligede den ængstelige Mand ved idelige Angivelser, som snart hans Slaver, snart fremmede forebragte mod ham. Ved Hoffet tjente

hans komiske Væsen og Manerer Hoffolkene til Skive for kaad Spøg og plumpe Drillerier, et Bevis paa, med hvor stor Agtelse den kejserlige Neveu behandlede sin Onkel.

Hvis han kom — fortæller Sveton i sin indholdsrige Biografi — for sent til det kejserlige Taffel, maatte han selv søge sig en Plads, og man indrømmede ham den først, efter at han til Gjæsternes Moro paa sin ubehjælpsomme Maade havde haltet gjennem Salen. Sov han ind ved Bordet, noget, som ikke saa sjeldent indtraf, kastede man Oliven- eller Daddelkjærner paa ham, indtil han vaagnede af sin Slummer, eller ogsaa satte man Sko (socci) paa Hænderne af ham, medens han snorkede, lod da en Spasmager ligesom i Spøg vække ham ved et Piskeslag, saa han forskrækket vaagnede op og gned sig med Skoene i Ansigtet, medens det rungede i Salen af et almindeligt Latterkor. Det synes endogsaa, at Caligula ikke lod det mangle paa virkelige Mishandlinger, Piskeslag, Stokkeprygl og Ørefigen, lige som det berettes, at han «kun til Spot» lod ham beholde Livet.

Og hvorledes forholdt Claudius, den store Germanicus's Broder, Drusus's og Antonia's Søn, sig lige over for disse Efterstræbelser, disse raa Beskæmmelser og Krænkelser? Tidlig, allerede som Barn, havde han lært at gjemme sine Følelser hos sig selv; nu mere end nogensinde før havde han vigtige Grunde til at beherske sig, til at taale og bie. Den excentriske Caligulas Regimente kunde ikke være af lang Varighed; blandt hans nærmeste Omgivelser hed det sig end ogsaa, at Onkelen, hans nærmeste Slægtning, efter ham vilde bestige Tronen, hvad der var ham forudsagt som Dreng og senere bestyrket ved sælsomme Varsler. Derfor udviste han den urokkeligste Taalmodighed og Langmodighed lige over for de lave Fornærmelser. Eller skulde Kilden til denne Adfærd ikke være Selvbeherskelse og Beregning, men kun Sløvhed, Enfoldighed og Aandssvækkelse? Uden at lægge nogen Vægt paa hans egne Ord som Kejser i Senatet, «at han havde hyklet Enfoldighed under Caligulas Regering for at slippe for Døden

og holde ud», — en Tilstaaelse, som blev troet i Senatet, men fremkaldte satiriske Flyveskrifter i den talelystne Hovedstad —, kan det ikke nægtes, at hans hele Færd fra den tidlige Ungdom af har været rettet paa noget høiere; hans Skribentvirksomhed, hans gjentagne Bønner om at indtræde i det offentlige Liv, endelig hans Ægteskab med Messalina bevise det.

I Historien er hans Billede fortegnet ved de mange Latterligheder, Svagheder og modbydelige Ejendommeligheder, som klæbe derved; men disse tilhøre for en stor Del hans Ydre, Manerer, Vaner, uden at berøre hans inderste Væsen, som synes at have været ædelt og godt. Det ligger nærmest at antage, at Claudius hverken har været blind eller døv for sine Forhaanelser, men at han med sin sky Ængstelighed for sin personlige Sikkerhed har ladet alt ske; at han med Bevidsthed har bestræbt sig for, hvad det end skulde koste, at holde sig oppe for sin og Romerfolkets Fremtid.

Claudius var opdragen mellem Kvinder og var tidlig bleven vænnet til at lade sig beherske af dem. Kvinderegimentet var næsten blevet ham en Trang; i denne Svaghed og Afhængighed ligger Hovedkilden til hans sørgelige og foragtelige Stilling i Historien, den nærmeste Oprindelse til alt det onde, der hjemsøgte hans Regering, og endelig Spiren til hans voldsomme Endeligt. Han havde i sin tidligste Ungdom været 2 Gange forlovet og var allerede formælet for tredje Gang. Det romerske Ægteskab var især paa disse Tider let opløseligt; hans to første Gemalinder havde Døden og Skilsmisse paa Grund af Utroskab berøvet ham; hans daværende Gemalinde, der skulde spille en sørgelig Rolle under hans kommende Principat, var Valeria Messalina; gjennem sin Bedstemoder Marcella, Kejser Augustus's Niece, var hun i Slægtskab med det regerende Cæsardynasti. Det var uden Tvivl dette Slægtskab, som bestemte Claudius til Formælingen, da det mulig engang kunde fremme hans eventuelle Berettigelse til Tronen. Denne Messalina blev den svage, over-

bærende Ægtemands onde Genius. Det var en af de sandseligste og vellystigste Kvinder, Historien har at opvise. Uden Aand, uden Sands for Kunst og Videnskab, der ellers var saa almindelig hos denne Tids højtstaaende Damer, uden engang at eje den kvindelige Stolthed, som maskerer sig med Dyden, var hun kun de sandselige Lysters Præstinde, en sand Venus Astarte, paa én Gang vellystig og blodtørstig. Tøjlesløs Sandselighed, letoptændelig Hævngjerrighed, umættelig Havesyge vare de 3 Furier, som rasede hos denne dæmoniske Kvinde, der af Naturens Haand var udrustet med en forførerisk, men sandselig Skjønhed. Den lave Pande, den mægtige Hals, det runde, fyldige Ansigt, den smukke Mund, de fremspringende Øjne, alt aandede Kjødets og Sandsernes Vellyst. Kun 17 Aar gammel havde hun skjænket sin Ægteherre en Datter, der blev kaldt Octavia, og fødte ham snart igjen en Søn, som senere fik Navnet Britannicus, 2 Børn, hvis Skæbne engang skulde blive lige ulykkelig.

Det var denne Mand, hvis Ungdom, Væsen og Karakter vi her i korte Træk have tegnet, hvem Prætoriansoldaten Gratus havde opsamlet i Kejserpalladsets Gange og hans Kammerater løftet op i de cæsariske Ørnes Rede. Han var dengang en moden Mand, 50 Aar gammel.

Hvorledes vilde denne Claudier, der synes at have arvet saa lidt fra sine store Forfædre, der aldrig havde kommanderet en Hær og forvaltet en Provins, der aldrig havde lært Statskunst, hverken ved praktisk Statstjeneste eller ved Omgang med sagkyndige Mænd — hvorledes vilde denne pedantiske Stuelærde, der kun havde bevæget sig mellem Slaver og Kvinder, te sig som det mægtige Verdensriges Princeps og Imperator?

II.

I 30 Dage holdt den unge Soldaterkejser sig indenfor Kejserpaladsets Mure; Caligulas Mord og Frygt for at komme

til at dele hans Skæbne, holdt ham tilbage. Først lidt efter lidt fattede han Tillid til Senatet, som kun nødtvungen havde bekræftet hans Valg, og i hvis Midte der sad Mænd, som vare værdigere end han til Purpuret. Alle hans første Foranstaltninger forraade den Skræk, som den blodige Daad havde fremkaldt hos ham. Han omgav sig med Militærvagter ikke alene i Paladset, men ogsaa i Senatet. Soldater betjente ham ved Taflet i Stedet for Slaver, og Soldater med Hellebarder i Haanden holdt Vagt omkring ham. Ingen stededes til Avdients, ikke engang en Kvinde eller et Barn, uden at der først var anstillet Undersøgelse, om man ikke bar Vaaben skjult hos sig. Ja, han besøgte ikke engang sine syge Venner uden først at have ladet alle Værelsets Kroge, endog Sengemadraser og Tæpper undersøge!

I øvrigt begynder han sin Regering med Klogskab og besindigt Maadehold. Man mærker, at han har taget sin Bedstefader Augustus til Mønster og Rettesnor i sin Politik. Der er ingen Tale om lav Hævn mod dem, som have haanet ham og drevet Gjæk med ham i fordums Tider. Der udstedes Amnesti for alle Ord og Gjerninger i hine skæbnesvangre Dage efter Caligulas Mord, da Roms Skæbne vaklede mellem Republik og Kejserdømme. Kun Tribunen Chærea, Tyrannens Morder, Sammensværgelsens Hoved, maatte bløde; han gik Døden imøde med Fasthed, og Folket, der i ham saa «en sidste Romer», ofrede til hans Minde.

Senatets Anerkjendelse havde gjort Claudius's Ret til Tronen utvivlsom; men af det republikanske Skin, som det romerske Monarki endnu maatte bevare, kunde mange maaske forledes til at betragte ham som en Usurpator; hans eneste legitime Ret til Tronen maatte støtte sig til hans nære Slægtskab med Herskerhuset ved hans Moder Antonia, der var en Søsterdatter af Kejser Augustus. Derfor søgte han i sine første Regeringshandlinger at knytte sin Person saa nær som mulig til Cæsarernes Hus, til Augustus's hellige Blod.

Augustus, hans Bedstemoder Livia, hans Fader Drusus, hans Moder Antonia bleve ihukommede ved højtidelige Mindefester og mangfoldige Æresbevisninger. End videre blev hans Broder Germanicus's Dødsdag især deleshed fejret med stor Pomp og Ceremoni. Den lærde Kejser skrev endog til hans Ære en græsk Komedie, som blev opført i Neapel og kronet; thi han baade skrev og talte Græsk, det almindelige Hofsprog, med flydende Lethed, ja, han har end ogsaa forfattet flere af sine historiske Værker i dette Sprog. Med Hensyn til Æresbevisninger mod sig selv viste han derimod stor Beskedenhed og Maadehold. Æresnavnet «Fædrelandets Fader» og Imperatortitlen blev afvist; det tillodes ingen at ofre til ham eller vise ham andre guddommelige Hædersbevisninger.

I øvrigt slog hans Regering ind paa en mild og forsonlig Vei. Alle de, som hans Formand havde forvist fra Rom, fik Tilladelse til at vende tilbage, blandt disse de to Prinsesser af Blodet, Agrippina og Julia, den onde Caligulas haardt mishandlede Søstre. Den milde Claudius gav dem deres Formue tilbage; i det hele søgte han saa vidt mulig at gjøre sin Forgængers Uret god igjen. Han erstattede Privatmænd deres afpressede Ejendomme, ophævede trykkende Skatter, forbød at give Kejseren Nytaarsgaver og at indsætte ham som Arving.

Iblandt den myrdede Tyrans efterladte Papirer fandtes de berygtede Bøger, «Dolk» og «Sværd», som Protogenes, en af Caligulas foragteligste Kreaturer, havde affattet, og som indeholdt en Fortegnelse over de til Døden udsete Senatorer og Riddere. Disse sørgelige Aktstykker lod Claudius først forevise i Senatet og dernæst opbrænde; ligeledes lod han en stor Kasse, der var fyldt med Giftstoffer, og som hyppig var bleven anvendt under den foregaaende Regering, kaste i Havet; endelig blev Protogenes selv, Tyrannens fornemste Redskab til alle hans Rædselsgjerninger, henrettet.

Den let bevægelige Befolkning i Hovedstaden glemte snart den frygtagtige Kejsers mange Forsigtighedsregler for

denne kloge og milde Fremgangsmaade, for de mange klare Beviser paa Retfærdighed og godmodig Popularitet, han lagde for Dagen. Som Modstykke til den afsindige Caligulas Grusomheder vandt hans første Regeringsforanstaltninger i den Grad Romernes Hjerter for ham, at der rejste sig et farligt Oprør i Hovedstaden, da det hed sig, at Kejseren paa en Rejse til Ostia var bleven snigmyrdet. Store Folkemasser hobede sig sammen og belejrede Senatets Forsamlingslokale, som om det var medskyldigt i Drabet paa den elskede Monark; først da flere af de højeste Embedsmænd fra Talerstolen paa Forum højtidelig havde givet Forsikring om, at Rygtet var tomt og usandt og Fyrsten uskadt, adsplittede Masserne sig.

Alle de omtalte Regeringshandlinger udgik vistnok fra Kejseren selv, ikke fra hans Omgivelser. De vidne tilsammen om et mildt Sindelag og en god Forstand og tyde ikke paa Enfoldighed og Dumhed. Dio Cassius fortæller, at, naar Claudius var overladt til sig selv og kunde følge sin egen Forstands Indskydelser og høre sit gode Hjertes Stemme, gik han ofte meget forstandig tilværks, ja, at han da imod sine Omgivelsers Raad bragte mangen nyttig Indretning i Stand, ikke faa storartede Planer til Udførelse. Derfor maa det atter og atter beklages, at han ikke besad Selvstændighed og Selvbeherskelse nok til altid at lytte til sin egen Røst. Han blev desværre kun altfor ofte et Legetøj, en Boldt i sine Gemalinders og Frigivnes Hænder.

Messalina, som nu var Kejserinde og forstod at bruge sin Magt hos sin kejserlige Ægteherre, søgte ved Hoffet at danne sig et Parti, at skabe sig Haandlangere og Hjælpere, som kunde være ved Haanden, naar hun trængte til deres Bistand. Saaledes kom der en Alliance i Stand mellem den rænkefulde Kvinde og de græske kejserlige Frigivne, som med listig Kløgt og underfundig Falskhed, Grækerens daværende Nationalmærke, forstode paa én Gang at tjene deres Herskerindes Planer og deres egen Fordel. Her er Reversen af Medaillen, den mørke, uhyggelige, sørgelige Side af Claudius's Regering.

Den ryggesløse Messalina var almægtig ved Kejserhoffet, saalænge de Frigivnes og Kejserindens Interesser gik sammen; thi de Frigivne dannede den Magt ved Hoffet, af hvilken den uselvstændige Kejser var afhængig.

Den Frigivnes Betydning i det romerske Kejserdømme udvikler sig først lidt efter lidt og er udsprungen af Tronens isolerede Stilling og det romerske Aristokratis Stolthed. Den romerske Aristokrat var stiv og ceremoniel lige over for sin Ligemand; Venskab og Fortrolighed var en Sjeldenhed mellem dem i en Stat, hvor deres Ærgjerrighed saa ofte gjorde dem til Medbejlere til Æresposter og Embeder, eller hvor den i det mindste kunde gjøre det. Desto større Aarsag var der for den romerske Princeps, Roms første Aristokrat, til at trække sig tilbage og isolere sig. Men Kejseren trængte ikke mindre end Privatmanden til Omgivelser, i hvis Kreds han uden at forringe sin Værdighed kunde aflægge de stive Former og give sig hen i naturlig Meddelelse og Fortrolighed.

Endvidere var det en Gjenstand for de romerske Kejseres Stræben bestandig at give deres Hof Skinnet af en Privatmands Hus. De havde ligesom enhver fribaaren Romer deres Slaver og Frigivne. Men det laa i Cæsarismens Natur ved et vidt udbredt Nivelleringssystem, ved al Udvisken af Standsforskjel at søge at bryde Aristokratiets Modstandskraft; ved at forvandle den laveste Stilling i Samfundet (Slavens eller den Frigivnes) til den højeste og mest betroede vilde man give tilkjende, at over for Kejseren vare alle hans Undersaatter lige. Saaledes kan det kun forklares, hvorledes det var muligt, at Frigivne (liberti), som vare udgaaede fra en i Oldtiden saa dybt foragtet Samfundsklasse som Slavens og ikke tilhørte det herskende Folk, kunde opnaa en saa mægtig Indflydelse ved Hoffet og paa Regeringen.

Naturligvis var det kun enkelte blandt de Tusinder af Frigivne, som befolkede Roms Gader, der kunde egne sig til en Kejsers Hofpersonale. Den romerske libertus tilhørte lige som den romerske servus alle Nationer i det store Rige; men

det var dog fornemlig kun Grækeren, Joneren, Syreren og Ægypteren, som paa Grund af deres særlige Kvalifikationer udtoges til det kejserlige Tjenerskab. Medens de nordlige og vestlige Provinser for det meste afgave den Livgarde, til hvem Kejseren betroede sin Person, valgte han helst Grækere og Orientalere til sin personlige Opvartning, til sine Medhjælpere og Sekretærer i Statstjenesten.

Grækerne i Rom havde ikke noget godt Ord paa sig. De gjaldt for bedrageriske, utilforladelige og fremfor alt for løgnagtige. Den lange Trældom havde vænnet dem til Falskhed og Smiger mod deres Herrer; men skjønt falden bar dog Grækeren endnu Adelsmærket fra fordums Tider paa sin Pande. Det ædle Udvortes, det belevne og høflige Væsen, den skarpe Forstand, den fine Dannelse var en Arv fra Fortiden; hertil kom et praktisk Blik og Dygtighed i Forretningssager. Ved disse anbefalende Egenskaber bleve Pericles's og Sophokles's Landsmænd lige saa uundværlige ved det palatinske Hof i Rom, som de tidligere havde været det ved Hofferne i Susa og Persepolis.

Disse kejserlige Tjeneres Skæbne, som ikke sjelden bleve deres Herskeres Beherskere, høre til det sælsomste i denne paa Sælsomheder saa rige Tid. Ofte havde de staaet til Salgs som Slaver paa Torvet med kridtede Fødder — som det var Skik og Brug — og vare blevne beføIte af Lysthavende. Derpaa vare de blevne solgte og vare gaaede fra Haand til Haand, havde lidt alle det romerske Slaveris Nedværdigelser, førend de enten som Slaver eller Frigivne ved et Tilfælde kom til det kejserlige Hus; Skjønhed, Talenter, Brugbarhed hæftede deres Herres Øjne paa dem og hævede dem frem blandt det umaadelige Tjenerpersonale.

Baade Augustus og Tiberius havde betroet deres Hofholdning og Regnskabsvæsen til Frigivne, men det var dog først under Claudius's Regering, at deres egentlig gyldne Tid oprandt. Denne Kejser havde henlevet hele sin Barndom mellem Slaver og Frigivne, og i hele sin Ungdom alene

henvist til deres Selskab, havde han paa det fortroligste sluttet sig til dem. Denne Vane fulgte ham gjennem hele hans Liv; han brugte Frigivne til sine Sekretærer, sine Intendanter, sine literære Arbejdere; de vare hans Kavalerer og hans Bordfæller; de ledsagede ham overalt, i Senatet, i Cirkus, i Amfitheatret, i Badet, i Retssalen og paa hans Rejser. Mellem disse Tjenere, som Rom foragtede, men som vare hans eneste Venner, følte han sig lykkelig og tilfreds.

Blandt de mange Navne, Historien har opbevaret os paa højtansete Frigivne under denne Kejser, er der 3 Mænd, som fremfor alle maa nævnes. Det er det mægtige Triumvirat Narcissus, Callistus og Pallas, som alle tre bleve vigtige historiske Personer under dennes Regering.

Narcissus, en alvorlig Mand af strænge Sæder — man sagde, at han var Eunuk — var Claudius's første Kavaler og uadskillelige Ledsager. Som kejserlig Kabinetssekretær (ab epistulis) — han bar en Dolk til Tegn paa sin Værdighed — modtog og besvarede han alle Fyrstens Breve og udøvede den mest gjennemgribende Indflydelse i alle Statssager. Det bestandige Vellevnet, man nødtes til at føre i Claudius's Selskab, gjorde ham til Podagrist. Han tabte aldrig sin Herre af Syne og vaagede idelig over ham; men han var lige saa meget betænkt paa sin egen Fordel. Hans Rigdom stod ikke tilbage for hans Magt og Indflydelse. Hans Formue (400 Millioner Sestertier), den største i Oldtiden, overgik Kongernes i Orienten; foruden at samle Penge havde han en anden Passion: han var en Elsker af hvide Skjødehunde.

Pallas, engang Antonias's tro Slave*), var Claudius's Barndomslegekammerat og opvoxet sammen med ham under et lige saa haardt Aag. Han blev Intendant (ab rationibus) over den kejserlige Fiskus; det var en galant, men hovmodig Hofmand, hvis Stolthed gik over alle Grænser. For at smigre den mægtige lod Senatet hans Stamtræ begynde med de ar-

---

*) Se Hist. Archiv, Aarg. 1873 I, p. 431.

kadiske Konger og Agrippina, den fra Landflygtighed tilbagevendte Prinsesse, Germanicus's Datter, beærede ham med sin fortrolige Gunst. Til sit talrige Tjenerskab plejede den stolte Græker, den fordums Slave, kun at give sine Befalinger med en Haandbevægelse, et Vink med sine Øjne. Hans Formue beløb sig til 300 Millioner Sestertier.

Den tredje mægtige Minister var Callistus, engang falbudt paa Torvet som «Slave, god til at le». Han havde været en høitbetroet Mand under Caligula og havde altid taget den stakkels Onkel i Forsvar mod den frygtelige Neveu. Det var en fin Mand med et behageligt Væsen. I Overdaadighed og Luxus, i Pragt og Rigdom stod han ikke tilbage for sine Kolleger; hans Spisesal hvilede paa 30 Søjler af orientalsk Alabast; Videnskabsmænd dedicerede ham deres Værker.

Det var disse tre Mænd, som gik i Ledtog med Messalina og berigede sig i Smug paa Kejserens Bekostning; man solgte i Flæng ikke alene Borgerret — det hed sig, man kunde kjøbe den for et «Glasskaar» — Embeder, Statholderposter, men ogsaa Strafløshed og Dødsdomme.

Blandt de mange andre Frigivne, hvis Navne vi ikke her ville opregne, maa endnu omtales Polybius, Claudius's videnskabelige Medhjælper (ab studiis), Messalinas Elsker. Det var en kundskabsrig Mand, som havde oversat Homer paa Latin og Virgil paa Græsk; alle Roms Ansøgere bankede paa hans Dør; man saa ham vandre paa Gaden med en Konsul paa hver Side. Det var til denne mægtige Frigivne, at Seneca fra sit Forvisningssted skrev et Bønskrift om at maatte vende tilbage til Rom.

Det var dog ikke blot mellem Slaver og Frigivne, at Messalina talte sine Kreaturer; ogsaa Mænd blandt Roms ædleste Slægter sluttede sig til hendes Parti i Haab om Vinding og Fordel. Blandt disse vanslægtede Romere er ingen bleven mere bekjendt og berygtet end Lucius Vitellius, Faderen til den senere Kejser af dette Navn. Denne Mand var

under Caligula bestemt til Døden, men forsonede ham og frelste sit Liv ved den mest krybende Smiger. Det var ham, der engang adspurgt af denne Kejser, om han ikke saa Maanegudinden ved hans Side — Caligula antog sig selv for en Gud og troede at have Omgang med Guderne —, gav det kloge og undvigende Svar, idet han sænkede sit Øje, som bedøvet af en Guddoms straalende Lys: «Det er kun Eder, I Guder, beskikket at skue hverandre». Det var en smidig og glat Hofmand, denne Vitellius, som forstod i god Behold at glide fra Neveuens over i Onkelens Gunst ved det fadeste Spytslikkeri. Han havde opstillet gyldne Billedstøtter af Narcissus og Pallas mellem sine Husguder i sit Atrium. Som en allerhøjeste Naade udbad han sig af Kejserinden Tilladelse til at maatte bære hendes Sko (soccus) mellem sin Toga og Tunica og af og til væde dem med sine Kys. Det var tillige ham, der komplimenterede den 57-aarige Kejser, da han i Aaret 47 efter Kristus højtideligholdt Roms ottende Hundredeaarsfest, paa den flove Maade: «Sæpe facias» (Gid Du ofte maa gjøre det).

III.

Det varede ikke længe, før Messalinas og hendes Allieredes Indflydelse i Statssager over Kejseren gav sig tilkjende paa en sørgelig Maade, idet med det samme den hidtil saa fortræffelige Regering begyndte at vende sig til det værre. Rækken af de oprørende Voldsgjerninger, som drager sig gjennem Claudius's Regering, tog sin Begyndelse.

Af Naturen synes Kejseren ikke at have været grusom og have holdt af at udgyde Blod, skjønt Sveton forsikrer det (sævus et sangvinarius). Men hans Sands og Følelse for Menneskeliv sløvedes bestandig ved hans Forkjærlighed for Amfitheatrets Glæder; han nærede en lidenskabelig Passion for Gladiatorlege, Romernes yndede Nationalforlystelse; ved disse var den borgerlige Kejser en stadig Tilskuer fra

Morgen til Aften og gav sine daarlige Vittigheder til bedste blandt det forsamlede Folk, medens Løver og Bjørne kæmpede med Mænd eller Mand og Mand indbyrdes. Det fortælles endog, at han ikke kunde se sig mæt paa de Døendes Fordrejninger og Krampetrækninger. Da engang to Gladiatorer i samme Nu havde gjennemboret hinanden med deres Sværd, lod den passionerede Ynder af denne raa Sport sig som en Kuriositet forfærdige Knive til daglig Brug af deres Sværd.

Det første Offer for Messalinas Hævntørst var Julia, Caligulas Søster, en af de fra Landflygtighed tilbagevendte Prinsesser. Anklagen lød paa Ægteskabsbrud; den sande Grund var imidlertid, at den smukke Niece var godt, maaske for godt lidt af Onklen, og at hun bar sin høje Fødsel paa en stolt Maade til Skue lige over for den regerende Kejserinde; Julia blev paa ny forvist og maatte snart efter dø Hungersdøden; Filosofen Seneca blev som hendes formentlige Elsker draget ind i Sagen og jaget i Landflygtighed til den øde og vilde Ø Korsika.

Messalinas næste Offer var ogsaa en højtstaaende Person, Appius Silanus, en Mand, der tilhørte Roms ældste og fornemste Adel. Han stod Cæsar meget nær; hans Søn var forlovet med den lille Kejserdatter Octavia, og han selv havde paa Kejserens egen Anmodning paa ny formælet sig med Messalinas Moder, Domitia Lepida. Han stod altsaa i den bedste Forstaaelse med Fyrsten, da den sandselige Kejserinde kastede sine Øjne paa ham og udsaa ham til sin Elsker. Da hun blev afvist med Stolthed af den ædle Silanus, forvandlede hendes Kjærlighed sig til Had og Hævntørst, og hun pønsede fra nu af paa hans Undergang. I Forening med Narcissus udklækkede hun et skændigt Anslag for at faa ham dømt. En tidlig Morgen paa en aftalt Dag indfinder Narcissus, den højtbetroede Mand, som vaager Dag og Nat over sin Herre, sig i dennes Sovegemak og fortæller ham, at han den sidste Nat har drømt, at Cæsar er bleven myrdet af Silanus. Mes-

salina, som efter Aftale er tilstede, paatager sig en forundret Mine og tilstaar, at hun ogsaa flere Nætter efter hver andre har havt det samme uheldvarslende Drømmesyn. I det samme Øjeblik træder Silanus ind i Værelset, saaledes som Claudius selv havde befalet det. Da ser den frygtagtige Kejser Narcissus's og Messalinas Drømmesyn gaa i Opfyldelse; Silanus gribes og henrettes strax uden Lov og Dom. Den næste Dag aflægger Kejseren i Senatet Beretning over det Forefaldne og udtaler sig i smigrende Ord til Narcissus, fordi han ogsaa sovende vaager over sin Kejsers Liv.

Paa lignende Maade fandt mange deres Død. Man hvisker Claudius et Ord i Øret, strax er hans Forstand omtaaget; han undertegner Domme, som han ikke erindrer at have set, naar han igjen kommer til sin fulde Samling. Ja, hvad skal man sige, naar han lader dem indbyde til at spille Tærninger med sig, hvem han Dagen forud har ladet henrette, og kalder dem «Syvsovere» (somniculosi, Svetonius Kap. 39), fordi de ikke komme? Denne Abnormitet var ikke andet end en momentan Hjerneaffektion, et Slags sporadisk Vanvid, som ytrede sig i total Aandsfraværelse. Det var en Arv i Slægten; Sindssygdomme gik igjen i den julisk-claudiske Families Medlemmer. En Tiberius, en Caligula, en Nero kunne afgive Exempler!

Disse Voldsgjerninger, fremfor alle Justitsmordet paa den højtstaaende Silanus, stillede Claudius i et hadefuldt Lys hos det romerske Aristokrati — hos Folket vedblev hans gode Egenskaber at gjøre ham populær — og gjorde ham mere frygtet end den blodgjerrigste Despot. Der udspandt sig saaledes en Sammensværgelse mod hans Liv i Aaret 42 efter Kristus. Det var Vinicianus, en af de Adelsmænd, hvem Opinionen efter Caligulas Mord havde udpeget som værdige til Tronen, og Statholderen i Dalmatien, Scribonianus, som stode i Spidsen for den.

I et bydende og truende Manifest til Kejseren forlangte Vinicianus, at han skulde takke af og lovede ham personlig

Sikkerhed, hvis han frivillig nedlagde Kronen. Den frygtsomme Claudius blev betænkelig og begyndte allerede at overlægge med Statens fornemste Mænd, da der indløb Efterretning om, at Sammensværgelsen af sig selv var bleven dæmpet. Ordene »Folk» og »Frihed» i den republikanske Vinicianus's Proklamation til Soldaterne havde gjort dem betænkelige; uheldige Varsler havde ganske forstemt dem, saa de til sidst nægtede at følge ham. Scribonianus blev dræbt af en menig Soldat; Vinicianus døde paa republikansk Vis ved egen Haand.

Medens de tro Legioner bleve ærede med smigrende Tilnavne (Claudianæ, Piæ, Fideles!), vendte den forskrækkede Kejsers hele hævnende Vrede sig mod Sammensværgelsens Deltagere blandt Adelstanden; hans Forbitrelse kunde kun sones med Blod. Ofrene faldt Slag i Slag; man regner, at 30 Senatorer og 200 Riddere have fundet Døden under Claudius's Regering, og af disse omkom mange ved denne Lejlighed; her var en vid Mark for Messalina og hendes Haandlangere!

Midt under disse Rædselsgjerninger traadte Tidens frivole Spot for Dagen. Naar Claudius under Retsmøderne i Senatet og blandt Soldaterne efter sin Vane kastede om sig med græske, især homeriske Vers og for at retfærdiggjøre sin blodige Færd mod sine Fjender citerede det 72de Vers af Odysseens 16de Bog, hvor Telemak taler til Hyrden Eumaios om at forsvare sig mod sine Fjender, saa forstod snart de vittige Hoveder blandt hans Tilhørere at anvende det foregaaende Vers: »Selv er jeg ung endnu og ej paa min Arm kan jeg stole», med bitter Ironi paa ham selv som straffende Kejser og hans svage, barnartige Afhængighed af hans Omgivelser. Ja, selv den almægtige Narcissus fik ved denne Lejlighed en drøj Irettesættelse af Galæsus, en af Scribonians Frigivne. Da Ministeren i egen Person traadte frem i Senatet og forelagde ham det Spørgsmaal: »Hvad vilde Du gjøre, hvis Scribonianus var blevet Kejser?», fik den forhørende Frigivne af

den anklagede det bidende Svar: «Jeg vilde staa bag ved ham og tie!».

Medens de sammensvornes Lig opdynges paa Gemoniæ, Forbrydertrappen i Rom, og Claudius som et svagt Redskab gaar i Messalinas og Hofkamarillaens Ledebaand, føres Kampen mod Barbarerne med Kraft paa Grænserne af det uhyre Verdensrige, fra Atlanterhavet til Eufrat og fra Sahara til Tyskland. Ved Rhinen og Donau, i Afrika og Orienten indtage de romerske Legioner en imponerende, Frygt indgydende Stilling; dygtige Hærførere, dannede i Drusus's og Tiberius's Krigsskole, som Svetonius Paullinus, Plautius Silvanus, Domitius Corbulo, Sulpicius Galba, Flavius Vespasianus, — de to sidstnævnte skulde en Dag bestige Claudius's Trone — hævde det romerske Navn og de romerske Ørnes Værdighed i de fjerne Provinser. Her oprulles et lysere og bedre Billede af dette Principat end i Hovedstaden med dens skumle Henrettelser. Om end ikke Æren for disse Sejrvindinger umiddelbart kan tilkomme Claudius, er det dog hans Politik, der skinner igjennem, hans taktiske Ordrer, som de krigserfarne Generaler følge. I det yderste Syden og Norden forøges Riget med nye Provinser, med Mauritanien og Britannien, ja, den fredelige Claudius aflægger selv sin Toga og forvandler sig til Kriger; han forlader sin Hovedstad og sit Palads for at drage mod de fjerne Briter.

Kejser Augustus havde i klog Erkjendelse af den Fare, som laa i Romerrigets Udvidelse, fraraadet sine Efterfølgere nye Erobringer. Siden Julius Cæsars Landing ved Britanniens Kyster havde Romerne, naar Caligulas latterlige Foretagende undtages, intet foretaget i det mægtige Øland, skjønt fordrevne britiske Fyrster af og til havde søgt Beskyttelse i Rom. En forjagen Brite ved Navn Bericus, hvem hans Fjender fordrede udleveret, opfordrede Claudius til at sende en romersk Hær til Øen. Kejseren laante Øre til hans Bønner; det af indre Krige rystede Land lod ikke vente nogen stor Modstand. Vilde det ikke være ærefuldt for Drusus's

Søn, Germanicus's Broder, for ham, der saa nøje søgte at vandre i sine Forfædres Spor, hvis han som en sejrrig Erobrer fuldførte det Lands Betvingelse, som den guddommelige Julius for 100 Aar siden havde paabegyndt? Vilde ikke hans aktive Deltagelse i en udenlandsk Krig være det bedste Middel til at forhøje hans sunkne Popularitet, til at forebygge lignende Foretagender for Fremtiden som Scribonians?

Saaledes begyndte Claudius Krigen mod Britannien. Den til Expeditionen bestemte Hær, der var sammensat af øvregermaniske og pannoniske Legioner, viste liden Lyst til at drage ud over Verdens Grænser. Narcissus blev derfor afsendt for at forjage Soldaternes Betænkeligheder. Da den frigivne, den fordums Slave fra Overgeneralen Plautius's Sæde vilde tiltale Soldaterne, forekom dette de raa Krigere saa latterlig, at de istemte Saturnalfestens Raab og ikke lode ham komme til Orde. Lydige fulgte de derpaa deres Generals Befalinger; Indskibningen over Kanalen mellem Gallien og Britannien gik for sig i 3 Afdelinger, vel ikke uden Besværlighed, men dog heldig. Briterne, der havde troet, at det hele Foretagende vilde strande paa Hærens Ulydighed, søgte, da Romerne gjorde Landgang, Beskyttelse i deres Lands Skove og Sumpe. Under store Møjsommeligheder maatte Plautius opsøge dem her. Dog besejrede han Kong Cynobellinus's to Sønner, Caratacus og Togodumnus; Briterne trak sig tilbage til Floden Themsen og lejrede sig ved dens Munding. Romerne maatte nu slaa en Bro over Floden ved Hjælp af deres galliske Soldater, som vare vante til i fuld Rustning at svømme over en rivende Strøm. Her fulgte flere hidsige Fægtninger, i hvilke Togodumnus faldt; men hans Død snarere opflammede end svækkede Briternes Modstandskraft, og Plautius blev betænkelig over sin Stilling. Den kejserlige Ordre lød, at hvis Plautius traf paa betydelige Vanskeligheder, skulde han ikke trænge videre, men oppebie yderligere Instruxer. Dette gjorde han og holdt indtil videre det vundne Terræn besat.

Ved disse Efterretninger var det, at Claudius i egen Person besluttede at begive sig til Krigsskuepladsen. De triumfalske Ærestegn (ornamenta triumphalia), som Senatet havde tilkjendt ham, formodentlig i Anledning af Svetonius Paullinus's Fremtrængen mod Atlaskjæden, syntes ham kun lidet at anstaa en Cæsars Majestæt; i sin ærgjerrige Higen tragtede han efter en lovmæssig Triumfs Hæder, hvortil et Tog til det fjerne Øland kunde give ham Berettigelse.

De nødvendige Forberedelser bleve trufne med stor Hast; man havde endog Elefanter i Beredskab. Kejseren overdrog den hele Regeringsførelse til den føromtalte Vitellius og forlod, ledsaget af et Følge, hvori hans 2 Svigersønner befandt sig, og 2 Prætoriankohorter, sin Hovedstad i Avgust Maaned Aaret 43 efter Kristus.

Over Ostia indskibede han sig til Massilia og landede efter en farefuld Overrejse lykkelig i Gallien. Derpaa fortsatte han Rejsen gjennem dette Land dels til Lands, dels til Vands gjennem Floderne til Gessoriacum. Fra denne By gik Claudius over Kanalen og indtraf velbeholden til den romerske Hær ved Themsen. Her overtog han Overbefalingen, gik over Floden, leverede Briterne et sejrrigt Slag og indtog Camulodunum, Cynobellinus's Hovedstad. Efter at han i Anledning af denne Sejr flere Gange af Soldaterne var hilst som Imperator, overlod han Plautius Overbefalingen og Øens videre Betvingelse, sendte sine Svigersønner forud med Sejrsbudskabet til Rom og tiltraadte selv Tilbagerejsen. Hans Ophold paa Briternes Ø havde kun varet 16 Dage.

Efter 6 Maaneders Forløb holdt han sit Indtog i sin Hovedstad. Tilbagerejsen synes at have fulgt en anden Retning end tidligere, uvist hvilken. Da han havde naaet Gallien paa denne Side Alperne, indskibede han sig i Adriaterhavet paa det Kæmpeskib, som Caligula havde ladet bygge til Overførelse af sin Obelisk til Rom, og som laa beredt til Claudius's Modtagelse ved Floden Pos Munding. Efter en

kort Sejlads langs Kysten fortsatte han Rejsen til Lands til Rom.

Hovedstaden havde forberedt alt til Triumfen, det første virkelige Sejrstog, som den efter lange Tider igjen skulde se. For at forhøje dets Glands vare Provinsstatholderne komne til Rom, og selv forviste havde faaet Tilladelse til under Festlighederne at opholde sig der. Ordenstegn og Æresnavne bleve uddelte i Mængde og Medailler slaaede til Forherligelse af «Augustus-Freden». Det egentlige Triumftog foregik med uhyre Pragt; foran førtes Krigsbyttet, de fangne og talrige gyldne Krandse hvoraf nogle vejede 7 à 8 Pund, en Gave fra Provinserne. Derpaa kom Kejseren paa en høj Triumfvogn, efter ham Messalina i sin Galavogn og dernæst til Fods og i Senatordragt de talrige i denne Krig dekorerede.

Toget gik op til Capitolium, og for nøje at iagttage den ved Triumfer brugelige Skik steg Claudius op ad dens Trin paa sine Knæ, til højre og venstre understøttet af begge sine Svigersønner. Efter Triumftoget fulgte Festligheder i Theatrene, hvor Kejseren førte Forsædet, end videre Væddeløb og Gladiatorlege.

IV.

Claudius var en flittig, utrættelig og arbejdsom Regent, som med sin Virksomhed greb ind i alle Samfundets Lag, saavel de højere som de lavere, og hvis Omsorg strakte sig til alle Rigets Dele og Forhold. Den hyppig indtræffende Brødmangel, som ofte truede med Hungersnød i den store Verdensstad, afhjalp han ved et bedre Provianteringssystem; mægtige Akvædukter, et sandt Kæmpeværk, forsynede den med godt Drikkevand. Et smukt Bevis paa hans milde og gode Sindelag er hans Omhu for den fortrykte Slavestand; han forbød at udsætte syge Slaver paa Tiberøen, hvad en barbarisk Skik hidtil havde tilladt, og fassatte Dødsstraf for at dræbe dem. Alle disse nyttige Foranstaltninger kom dog ikke fra

ham alene; de kloge Grækere, som stode omkring ham og klart indsaa, at deres egen Anseelse stod og faldt med deres Herre, havde betydelig Andel deri.

Claudius's Iver for Statssager gik imidlertid ofte til Pedanteri og Smaalighed, hans Luner og Forkertheder, hans underlige scurrile Væsen kastede endog et latterligt Lys over en hel Side af hans Regeringsvirksomhed og gav den snakkelystne By Stof nok til Latter og Satire. Det var især hans lidenskabelige Passion for Dommervirksomheden, der bragte mangfoldige Anekdoter i Circulation, alle vel ikke lige paalidelige, men ofte træffende og karakteristiske.

Næsten hver Dag sad den aldrende Mand med det store graa Haar, med de godmodige Træk, det vaklende Hoved og de rystende Hænder paa sit Dommertribunal paa Forum. Hverken Familiefester i Paladset eller religiøse Festdage kunde kølne hans Iver. Han lod endog enkelte Fester ophæve og Retsferier inddrage for at vinde mere Tid til sin Dommervirksomhed. Her, fortæller Svetonius, viste han sig snart forsigtig og snu, oftere handlede han uden Overlæg og med Ilsindethed, undertiden opførte han sig uanstændig og næsten fjantet. Ved en Afstemning gav han den ejendommelige Erklæring: «Jeg stemmer for dem, som have talt sandt». I et Senatsmøde, hvor der var Tale om Indskrænkning af Smaahandel i Rom og om Slagtere og Vinhandlere, udraabte han pludselig i sin Tale: «Hør! Hvo af Eder kan leve uden en Bid Kjød»! (Qvis potest sine offula vivere). Derpaa kom en vidtløftig Snak om den Overflod, der før havde hersket i Boderne, fra hvilke han selv ofte, fortalte han, havde hentet Vin. En anden Gang — det var ved et Kvæstorvalg — anførte han blandt de Grunde, hvorfor han havde givet Kandidaten sin Stemme, den, at hans Fader engang, da han, Kejseren, var syg, til rette Tid havde rakt ham koldt Vand (quod pater ejus ægro sibi frigidam tempestive dedisset).

Ved denne naragtige Adfærd og Mangel paa alvorlig Holdning tabte den løjerlige Mand al Respekt og Agtelse hos

sine Undersaatter. Den kejserlige Majestæt forsvandt bag den konfuse Dommer, bag denne kejserlige Parodi paa en Minos eller Rhadamanthus, og man opførte sig lige over for hans Godmodighed og Langmodighed paa en Maade, som maa forbavse. Ved et Retsmøde træder en Mand frem og erklærer, at et Vidne fra en Provins ikke kan møde. «Hvorfor?» spørger Claudius. Efter længe at have snakket frem og tilbage siger Manden endelig: «Fordi han er død; det tror jeg da, at han har Lov til» (Mortuus est; puto, licuit). Da de bithyniske Gesanter for den kejserlige Domstol anklagede deres Statholder, Junius Cilo, for Bestikkelser, og Claudius paa Grund af de omstaaendes Larm ikke forstod, hvad de vilde, vender han sig for at spørge derom; men Narcissus, som altid var om sin Herre, tager Ordet, formodentlig ikke uden Grund, og siger til ham: «Gesanterne aflægge offentlig Taksigelse for at have faaet saa brav en Prokurator som Junius Cilo!» «Godt!» svarer den godmodige Kejser, «lad dem da beholde ham et Aar til». En hidsig Græker forglemte sig i den Grad lige over for Cæsars Værdighed, at han skjældte ham ud for «en gammel Tosse». En romersk Ridder, mod hvem Claudius i en Sag lod føre offentlige Kvinder frem som Vidner (!), brød ud i højе Bebrejdelser over hans Dumhed og kastede ham Griffel og Skrivetavle i Ansigtet. Naar han slumrede ind paa sit Dommersæde, noget, som ikke saa sjeldent indtraf, da han allerede havde udsovet Kl. 12 om Aftenen, skrege de procederende saa højt, at de fik ham til at vaagne op igjen. Ja, Svetonius fortæller at have hørt af Øjenvidner, at Sagførerne, naar han til sidst vilde forlade sit Tribunal, kaldte ham tilbage og holdt ham fast i Togaen eller hans Fødder!

Hvis Claudius var i godt Lune, taalte han sligt og lod sig trøstig udle og fornærme; men var dette ikke Tilfældet, kunde den blotte Modsigelse bringe ham i Harnisk, i et forfærdeligt Raseri og forlede ham til de mest ilsindede Handlinger. Den hæslige Mand med den fraadende Mund var da

ikke til at spøge med. Denne Hidsighed, som havde fulgt ham lige fra hans Drengeaar, var han sig selv i den Grad bevidst, at han ved et offentligt Reskript lovede, at hans Hidsighed (ira) kun skulde have kort Varighed, og at hans Ilsindethed (iracundia) ikke skulde drive ham til at begaa Uretfærdigheder! Desværre forsyndede han sig ofte herimod. Saaledes engang, da Taleren Gallicus holdt en Forsvarstale i en Proces, som førtes i et Lokale nær Tiberfloden, og ved Modsigelse æggede ham til Vrede, gik hans Hidsighed saa vidt, at han øjeblikkelig lod den ulykkelige Mand kaste i Tiberen.

Der var dog ingen Virkekreds, som klarere godtgjorde Mandens Upraktiskhed og Uskikkethed til offentlige Forretninger end hans Censur, fremfor alt dens vanskeligste Side, den saakaldte Censura morum, en Prøvelse af hele Roms sædelige Forhold og Moralitet, der laa udenfor den positive Strafferets Grænser. Dette Embede var forresten for længst afskaffet og gaaet af Brug, men Kejseren, Antikvar baade i Theori og Praxis, en Elsker af alt gammelt og forældet, indførte det paa ny. Den skarpe Dømmekraft og det praktiske Blik, Egenskaber, som her vare fornødne, men som Claudius manglede i den mest paafaldende Grad, stillede hans Embedsførelse i det grelleste Lys. Den Mand, som aldrig havde kjendt Grænserne mellem det passende og upassende, satte sig til Dommer over sædelig Opførsel! Han, hvis blotte Ydre maatte anspore til Latter, skulde nu imponere Mængden ved ædel og værdig Optræden! Aldrig havde der i Rom været nogen større Parodi paa en Censur end dette, og aldrig gjorde han sig skyldig i grovere Forvexlinger og Forseelser end her. Den formentlige Pebersvend beviste ham, at han var gift; den, hvem den kejserlige Censor antog for barnløs, førte sine Børn frem for ham; den, hvem han bebrejdede sin Fattigdom o. s. v., beviste ham sin Rigdom. En Mand, som han beskyldte for at have forsøgt Selvmord med Sværd, blottede sit nøgne Legeme og viste, at det var ubeskadiget og uden Ar. Hans

utrolige Virksomhed frembragte en Masse Forordninger om Ting, der slet ikke kom nogen romersk Magistratsperson, end sige en Censor ved. Paa én Dag lod han udgaa 20 kejserlige Edikter, af hvilke en indeholdt den vigtige Formaning, at man ved den næste Vinhøst skulde bege Vinfadene godt til, en anden, at der ikke gaves noget bedre Middel mod Slangebid end Saften af Taxtræet!»

Intet karakteriserer Manden bedre end hans Stil. Vi ere saa lykkelige at have en lille Prøve deraf i en Tale, han holdt for at motivere sine galliske Landsmænds Optagelse i Senatet. Saa vidt man kan skjønne efter dette Prøvestykke, have hans Foredrag været lige saa meget blottede for det passende og lige saa latterlige som hele hans øvrige Censorvirksomhed. Uden at tale om det forkerte i Sætnings- og Periodebygningen, fremdrager han en Masse Ting, som slet ikke komme den omhandlede Sag ved, saa at Fædrene til sidst maa afbryde ham og minde ham derom. Snart slaar han om sig med flove Vittigheder og upassende Sidebemærkninger, snart søger han at udkramme sine antikvariske Kundskaber og halvtfordøjede Lærdomme. Sandelig, hvis hans tyrrhenske og carthaginiensiske Historie, som han befalede aarlig paa bestemte Dage skulde oplæses i det lærde Museum i Alexandria, ikke have været smagfuldere affattede, har Recitationen af den kejserlige Historieskrivers Værker ikke beredt Avditoriet nogen stor Nydelse!

V.

Medens Claudius paa sin Elfenbensstol i Senatet censurerede Roms offentlige Sædelighed og berigede det romerske Alfabet med 3 nye Bogstaver, tumlede Messalina sig i Paladset i den vildeste Sandselighed. Stedse hyppigere faldt Ofrene for hendes hævngjerrige Sind, først Kejserens ene Svigersøn, den unge Cnejus Pompejus, saa en Prinsesse af Blodet, en anden Julia, Germanicus's Datter; hendes Gemal

ryddedes af Vejen ved Gift; derpaa kom Turen til Valerius Asiaticus, en paa denne Tid rig og anset Mand*). Han havde kjøbt de lucullinske Haver og forskjønnet dem med stor Pragt og havde i sin Tid gjort sig bekjendt ved sin modige Optræden i Senatet, nemlig efter Caligulas Død, da han lod de Ord falde: «Gid det var mig, der havde dræbt ham!» Nu beredte disse Ord ham Døden; thi Messalina havde faaet Lyst til hans prægtige Haver. Den berømte Konsular forsvarede sig med en Frimodighed, som gjorde Indtryk paa Kejseren og endog rørte Kejserinden til Taarer; men dette Glimt af bedre Følelser var saa forbigaaende hos denne Megæra, at hun dog i samme Øjeblik forlod ham med de Ord til Vitellius, hendes Haandlanger, at han ikke maatte lade ham slippe. Asiaticus blev dømt til Døden, men fik Tilladelse til — deri bestod Kejserens Mildhed, siger Tacitus bittert — at vælge sin Dødsmaade. Efter at have anstillet sine Legemsøvelser paa sædvanlig Vis, badet og indtaget et muntert Maaltid sammen med sine Venner, lod han sine Aarer løse. Hans sidste Ord, da han saa det opstablede Baal, som skulde brænde hans Ben til Aske, vare disse: «Bær det over til den anden Side, for at ikke de smukke Træer skulle blive beskadigede af Røgen!» (Rogum transfer aliam in partem, ne opacitas arborum vapore ignis minuatur); de ere blevne berømte og indeholdt maaske en ironisk Hentydning til Kejserindens Griskhed efter hans Haver.

Efter ham var det igjen en højtstaaende Dame, der maatte bløde, Poppæa Sabina, den Tids første Skjønhed. Hun havde havt en Sammenkomst med den smukke og fejrede Pantomimeskuespiller Mnester, for hvem Messalina nærede en glødende Lidenskab, og dette var tilstrækkelig Grund for hendes grumme Medbejlerinde til at berede hendes Undergang; hvor lidet Claudius vidste herom, kan man slutte deraf, at han faa Dage efter ved Kejsertaflet spurgte Scipio, hendes

*) Her begynder først Tacitus's Beretning om Claudius's Regering.

Mand, hvorfor han kom uden Gemalinde. Om denne Mnester fortælles det, at han i Begyndelsen ikke vilde indlade sig med Messalina; først da en kejserlig Ordre, som hun havde faaet Claudius til at underskrive, bød ham at gjøre alt, hvad hun befalede ham, maatte han adlyde. Hun drog ham bort fra Theatret og lod ham bo i Paladset paa Palatium. Da Folket ofte længtes efter at se den yndede Kunstner igjen paa Scenen og engang med Hæftighed fordrede ham tilbage af Kejseren, medens han sad i Theatret, svor denne med god Samvittighed, at Mnester ikke befandt sig hos ham. Hvad hele Staden vidste, var Ægtemanden den eneste, der var uvidende om.

Dybere og dybere sank den skamløse og frække Messalina i Lastens Bærme. Maaske er Beretningen om hendes vildeste Udskejelser og Orgier Overdrivelser og onde Tungers Bagvaskelser, som hendes Forsvarere i den nyeste Tid have ment; maaske have Smædeskrifter og Satirer optaget og leveret os megen løs Snak, som er blottet for al Hjemmel. Det er ikke umuligt, at Agrippina i sine berygtede Memoirer har skildret sin Rivalinde og Dødsfjende efter hendes Fald med altfor sorte Farver, og at senere Historieskrivere igjen have øst af denne urene historiske Kilde. Dog bliver der nok tilbage af klare og ubestridelige Kjendsgjerninger, som tilfulde godtgjøre, at hendes Billede i Historien ikke er fortegnet.

Men Nemesis var nær. Den gjengjældende Skæbne ramte hende pludselig. Hendes Kjærlighed faldt paa Cajus Silius, den smukkeste Mand mellem den adelige Ungdom i Rom. Han var allerede formælet, men maatte paa Kejserindens Bud skille sig fra sin Gemalinde og modtog som Løn af hendes Haand Konsulatet for det følgende Aar (Aaret 49). Silius erkjendte Forbrydelsen og Faren ved sin Forbindelse, men sikker paa Døden, hvis han vægrede sig, gav han sig den uvisse Fremtid i Vold. Kejserinden, der nu havde faaet sit brændende Ønske opfyldt, glemte ganske og aldeles sin kvin-

delige Blufærdighed, sin kejserlige Rang og Værdighed; hun viste sig offentlig Arm i Arm med Silius, besøgte ham med stort Følge og fyldte hans Hus med Kejserpaladsets Skatte, dets Frigivne og Slaver.

Silius førtes bestandig videre paa sin farlige Bane. Hvis han ikke kunde svinge sig op til den højeste Værdighed i Staten, var hans Undergang sikker, naar den kejserlige Ægteherre fik hans forbryderiske Forbindelse at vide. Derfor, for at redde sig selv, søgte han at lokke Messalina til at lægge Planer mod Claudius's Liv ved at love hende Ægteskab og Adoption af hendes Søn, som efter Faderens Sejrvindinger over Briterne havde faaet Navnet Britannicus. Men den utaalmodige, forelskede Kvinde forlanger først Ægteskab, før der kan være Tale om at rydde Kejseren af Vejen. Saaledes bliver dette berygtede Bryllup sat i Scene, medens Claudius paa en Rejse er borte fra Rom. Det sluttes i hele Roms Paasyn, med alle juridiske og religiøse Formaliteter, efter den romerske Rets hele Ritual*).

Men denne uhyre Frækhed gjorde Messalinas hidtilværende Allierede, de tre mægtige Frigivne, betænkelige. Maatte ikke et saadant Giftermaal med den udvalgte Konsul, med en af de første Mænd i Rom gjøre Kejserens Mord til en Nødvendighed? Var det ikke at frygte, at en Tronforandring kunde gjøre en Ende paa deres Indflydelse, maaske paa deres Liv? Havde ikke Kejserinden, da den mægtige Polybius forsøgte at krydse hendes Planer med Cajus Silius, ved sin Undergang vist, hvad hun formaaede, naar nogen vilde træde hende i Vejen? De tre Mænd traadte sammen til en hurtig Raadslagning, men kom ikke til noget Resultat. Da paatog Nar-

---

*) Dette ser saa utroligt ud, skjønt Tacitus beretter det, at en anden, Svetons (c. 29), Beretning synes at maatte foretrækkes. Efter denne var Giftermaalet virkelig sluttet med Claudius's Minde, men var kun et Skingiftermaal for at bortlede forudsagte Ulykker fra Messalinas virkelige Mand til Silius.

cissus, den modigste og klogeste i Triumviratet, at handle for dem alle og forberedte det Slag, der skulde ramme Messalina, naar hun mindst ventede det.

Ved Penge og Løfter vinder han to af Claudius's Friller, Calpurnia og Cleopatra, for sin Plan. Kejseren opholdt sig dengang i Ostia, formodentlig for at inspicere sit storartede Byggeforetagende der, en solid Havn, hvor Roms Kornskibe med Sikkerhed kunde lande, et Kæmpeværk, paa hvis Fuldførelse han, trods Bygmestrenes Indsigelse, anvendte uhyre Summer, og som han til Ære for sin Regering lykkelig tilendebragte. Efter Aftale med Narcissus kaster Calpurnia sig her for Kejserens Fødder med det Udraab: «Er Messalina formælet med Silius?» Hun spørger Cleopatra, der er tilstede, om det er sandt, og da denne bejaer det, forlanger hun, at Narcissus skal kaldes. Narcissus træder ind og beder om Tilgivelse for, at han hidtil har fortiet Kejserindens Utroskab. «Véd Du ikke», udraaber han til Claudius, «hvad der er sket. Folket, Senatet, Tropperne have set Messalinas og Silius's Formæling, og hvis Du ikke handler hurtig, er hendes Mand Herre over Hovedstaden».

Derpaa tilkalder han nogle af Kejserens Følge, blandt andre Lucius Geta, en af de to Prætorianpræfekter. Disse Mænd bekræfte Ministerens Udsagn; de opfordre Claudius til at begive sig ilsomt til Rom, til Prætoriankasernen, sikre sig Garden og derpaa straffe de skyldige. Og Claudius? Han er som lammet af en Lynstraale. En forunderlig Sløvhed og Dorskhed har grebet ham ved dette Tordenbudskab. Uden at kunne tale eller faa et sammenhængende Ord frem af sin Mund lader han sig lede af sine Omgivelser. Endelig spørger han: «Er jeg Kejser? Er Silius min Undersaat?» I øvrigt adlyder han som et viljeløst Barn sine Venners Raad; men Narcissus handler; han kjender Messalina og véd, at enten maa han eller hun dø. Hurtig overtaler han sin Herre til at overdrage sig Kommandoen i Hovedstaden for én Dag og sender en Ordre med Ilbud til Rom, som lyder paa, at

Silius's Hus skal besættes og alle, der befinde sig deri, fængsles. Derpaa lader han Kejseren bestige den Vogn, som skal føre ham fra Ostia til Hovedstaden, sætter sig selv ind i den for at forebygge, at de to andre Kavalerer, Cæcina og den falske Vitellius, som begge hørte til Messalinas Parti, under Vejs skulde bevirke et Omsving hos den svage og let bevægelige Fyrste. Denne sidste Forsigtighedsregel viste sig ikke overflødig. Medens Claudius af enkelte Ord, som han lod falde, tydelig røbede, at snart de faderlige Følelser, Tanken om hans smaa umyndige Børn, snart Harmen og Forbitrelsen over hans Hustrus skamløse Frækhed havde Overvægten hos ham, lod Vitellius kun høre enkelte Udraab: «Hvilken Skjændsel!» «Hvilken Forbrydelse!» (O facinus! O scelus!). Og da Narcissus trængte stærkere ind paa ham, at han nærmere skulde tilkjendegive sin Mening, ytrede han sig saa tilbageholdent om Sagen, at det var indlysende, at den snu Hofmand vilde afvente Foretagendets Udfald. Cæcina fulgte Vitellius's Exempel, saa at Afgjørelsens hele Centnervægt hvilede paa Narcissus's Skuldre.

Medens dette foregik i Ostia, fejrede Messalina i Rom en Vin- eller Bacchusfest — det var i Oktober Maaned (i Aaret 48 efter Kristus) — i sin nyformælede Brudgoms Hus. Man presser Druer, og Vinen flyder i Strømme; Kvinder, klædte i Dyrehuder, opføre bacchantiske Danse; i Spidsen flyver Kejserinden med vildt flagrende Haar, paa cothurniske Sko med sin Silius, der er omvunden med Efeukranse; Mænadernes kaade og støjende Sange bruse gjennem Salen. Pludselig standser den jublende og vilde Larm. Lægen Vettius Valens, en af Messalinas fordums Elskere, er krøbet op i et højt Træ og melder, at et skrækkeligt Uvejr nærmer sig fra Ostia. Hvad enten dette nu kun var et Varsel om Sandheden eller Sandheden selv — kort Tid efter meldes det, at Kejseren véd alt og kommer som Hævner. En broget Forvirring opstaar. De fleste ile bort, Messalina til sine lucullske Haver, Silius til Forum for under sin Embedsvirksomhed

at skjule sin Frygt. Officerer træde ind, fængsle de tilstedeværende og føre dem strax til pinligt Forhør.

Messalina erkjendte, at kun hendes personlige Magt over Kejseren formaaede at frelse hende fra den overhængende Fare. Derfor sender hun Roms ældste Vestalinde, Vibidia, forud, for at hun skal drage den vrede Pontifex maximus imøde, bestorme ham med sit Naaderaab, og tillige sine to smaa Børn, Octavia og Britannicus, for at de skulle formilde den vrede Fader; derpaa begiver hun sig selv med et lille Følge af 3 Personer — kun saa mange bleve hende tro i Ulykken — til Fods gjennem Roms Gader, og for ikke at forspilde det kostbare Øjeblik sætter den nys saa stolte og mægtige Kejserinde, der saa hele Rom krybe for sine Fødder, sig op paa en Vogn, der brugtes til at føre Affald bort fra hendes Haver. Hun lader Vognen slaa ind paa Vejen til Ostia. Snart nærmer sig den kejserlige Vogn. Saa snart Messalina faar Øje paa sin Gemal, raaber hun til ham, at han skal høre Octavias og Britannicus's Moder; men i samme Nu raaber Narcissus til sin Herre de to betydningsfulde Ord: «Silius!» «Ægteskab!», og for at bortvende hans Øje fra den bønfaldende overrækker han ham en Pakke Kjærlighedsbreve, der ere skrevne med hendes Haand.

Saaledes strandede det første Forsøg. Ikke heldigere vare de andre. Da Claudius naaede Hovedstaden, nærmede de smaa Børn sig; men paa et Vink af Narcissus fjernedes de øjeblikkelig. Længere frem traadte Vibidia hen til Vognen; man maatte standse; en Vestalinde kunde ikke afvises; hun fordrede med Hæftighed, at Kejserinden ikke skulde falde uden at have forsvaret sig. Narcissus tog hurtig Ordet for sin tavse Herre og betydede hende, at Messalina skulde faa Lejlighed til at rense sig fra sine Beskyldninger; han opfordrede hende derpaa til at fjerne sig fra Vognen og passe sin Helligdom. Medens Claudius under alt dette bestandig er stum og indesluttet i sig selv, lader den snu Vitellius, som om han intet forstaar; men Narcissus lader Vognen

kjøre foran Silius's Hus, fører sin Kejser derind og viser ham Messalinas Gaver og Foræringer fra Kejserpaladset til sin Elsker. Derfra iler han med ham til Prætoriankasernen, hvor hele Prætoriankorpset staar opstillet og venter hans Komme. Claudius, hvis Vrede allerede i Silius's Hus har skaffet sig Luft i truende Ord, henvender sig i Korthed til Soldaterne. De forstaa de halvt uforstaaelige Ord og fordre med høje Raab de skyldiges Afstraffelse. Claudius bestiger sit Dommersæde og de anklagede føres frem, først Silius; uden et forsvarende Ord, uden nogen Bøn om Naade forlanger han kun en hurtig Død og faar den. Derpaa Livlægen Vettius Valens, som ligesaa hurtig faar sin Dom og sin Død. Saa kommer den øvrige Skare, alle Personer, der have staaet i Kjærlighedsforstaaelser med Messalina; deres Antal er ikke lidet. Blandt disse er ogsaa Mnester, Kejserindens ufrivillige Elsker, den fejrede Pantomime, Folkets Afgud. Forgjæves sønderriver han sine Klæder og viser Arrene af de blodige Piskeslag, hvormed Messalina fordum havde straffet hans Modstræben; forgjæves udraaber han, at han vilde være falden som det første Offer for Silius's Skinsyge. Claudius synes stemt for Naade, men hans Ministre fordre Mnesters Død.

Omsider begav Claudius sig træt af det blodige Arbejde til sit Palads og sætter sig, tidligere end sædvanlig, til Taffels. Her lagde sig efterhaanden hans Vrede — Maden og Vinen gjorde snart deres Virkning —, og han lod endogsaa de Ord falde, at man skulde gaa og melde «den ulykkelige» (miseræ), at hun kunde komme den næste Dag at tale sin Sag. Da erkjender Narcissus, at hans Liv svæver i den yderste Fare, hvis Natten forstærker den tilbagevendende Kjærlighed hos Claudius. Han iler ud og giver Obersten for den vagthavende Kohorte paa Slottet og nogle Officerer Befaling til i Kejserens Navn at exekvere Messalinas Straf. Messalina var imidlertid, efter sit frugtesløse Forsøg paa at faa Claudius i Tale, vendt tilbage til de luculliske Haver. Hendes Planer vare strandede, men Haabet havde dog endnu ikke

forladt hende. Snart forbereder hun sig paa ydmyge Bønner, snart havde Vreden Overvægten hos den faldne, men stolte Kvinde. Da kommer hendes Moder, Domitia Lepida, for at vise Datteren, hvis Lykke hun havde forsmaaet at dele, sin Deltagelse i denne ulykkelige Stund. «Med Livet er det forbi!», saa lyder denne romerske Moders Ord til hendes Datter: «Vent ikke Morderen; en ærefuld Død staar Dig kun tilbage!» (Transisse vitam neque aliud qvam mortis decus qværendum). Men Messalinas Hjerte kan ikke skilles fra Livets Lyst; overvældet af Øjeblikket synker hun til Jorden, Taarer og Klager er det eneste Svar, hun formaar at give sin Moder. Da lyder der Trin, og en stærk Banken paa Porten forkynder, hvad der venter hende. Hendes Bødler staa for hende, en Tribun og den kejserlige frigivne Euodus, den første uden Ord, den anden «paa Slave-Vis» med lave Skjældsord (multis et servilibus probris). Da vaagner Stoltheden; hun griber et Sværd og forsøger sitrende at give sig selv Døden, men forgjæves. Tribunen træder til og hjælper hende, i det han støder Vaabnet gjennem hendes Bryst. Hendes Lig lade de blive hos Moderen og vende ilsomt tilbage til Paladset.

Claudius sad endnu ved Taflet. Han blev bestandig muntrere stemt, og den skæbnesvangre Dags Begivenheder udviskede sig mere og mere af hans omtaagede Hjerne. Snart spørger han endog, hvorfor Herskerinden ikke kommer. Da svarer man ham, at hun er død. Uden at vise Tegn til Forundring eller gjøre flere Spørgsmaal forlanger han et Bæger Vin og hengiver sig paa ny til Maaltidets Glæder; heller ikke de følgende Dage viste han Spor af Sorg eller Glæde, Vrede eller Bedrøvelse. Hverken Messalinas Fjenders triumferende Ansigter eller hans smaa Børns bedrøvede og sorgfulde Miner gjorde noget Indtryk paa ham; han gjemte alt hos sig selv, og man tydede det saaledes, som havde han glemt det.

VI.

Narcissus havde vist, at han formaaede mere end sine Kolleger, og Sædekornet til fremtidigt Fjendskab og Misundelse mellem de trende mægtige Ministre var udsaat. Det varede ikke længe, inden deres Uenighed blev synlig, nemlig da der blev Tale om en ny Gemalinde for Kejseren. Denne havde rigtignok forsikret sin Garde, «at efter som han ingen Lykke havde i Ægteskab, vilde han fra nu af forblive i enlig Stand; hvis han handlede anderledes, maatte de gjerne gjennembore ham med deres Sværd»; men de Frigivne kjendte Claudius bedre end han selv; de vidste godt, at den sandselige, svage og afhængige Mand ikke kunde leve uden en Gemalinde; men de vidste lige saa godt, at denne Gemalinde vilde komme til at beherske ham og faa Indflydelse paa deres egen Stilling ved Hoffet; derfor søgte enhver af dem at foreslaa den, som særlig vilde befordre hans Magt. Der fremkom derfor et tredobbelt Ægteskabsforslag. Narcissus foreslog Ælia Pætina, Claudius's tidligere paa Grund af Utroskab fraskilte Hustru; Callistus's kvindelige Kandidat til Tronen var Lollia Paullina, en rig og fornem Dame, der tidligere havde været Caligulas Gemalinde og saaledes ogsaa Callistus's Herskerinde; Pallas, der nedstammede fra kongeligt Blod, foreslog en Prinsesse af det cæsariske Hus, Agrippina (den yngre), en Datter af den store Germanicus og Kejser Augustus Datterdatter, den stolte og dydige Agrippina (den ældre). Agrippina havde allerede to Gange været gift og var for Øjeblikket Enke efter Cnejus Domitius.

Af disse trende Medbejlerinder havde den sidste, Agrippina, Augustus's Ætling, de største Udsigter, dels ved sin høje Byrd, dels ved sine fremtrædende Egenskaber, men fremfor alt ved sin store Indflydelse paa den kejserlige Onkel.

Denne mærkelige Kvinde, der skulde spille saa sørgelig en Rolle under Claudius's og hans Efterfølgers Regering, var ikke længer ung — hun var 32 Aar —, men endnu udrustet med alle en kvindelig Skjønheds Tillokkelser. Hun besad

Forstand og Aand, Kundskaber og literær Dannelse; alt var fyrsteligt og storslaaet hos hende, lige fra hendes stolte og bydende Skikkelse — til hendes Sværmeri for tamme og afrettede Dyr. Men der var dog en Egenskab, som dannede Midtpunktet i denne mandige, men mørke Sjæl. En umættelig Herskesyge, uden Maal og uden Grænser, var den dæmoniske Lidenskab, hvilken hun ofrede alt, sin Kvindelighed, sin Dyd, sin Ære. Uden Hensyn til de Midler, som skulde bane hende Vejen til Herskermagten, gyste hun, sin store Fader, sin dydige Moder saa ulig, ikke tilbage for Forstillelse, Usædelighed af enhver Art, de sorteste Forbrydelser, naar de kun førte til Maalet; men hun forstod tillige med en for hendes Kjøn sjelden Selvbeherskelse at dække sig og bevare Skinnet; hun forstod at bære kvindelig Dyd og Anstand til Skue, under en kold Maske at skjule en glødende Sjæl.

Det Redskab, der skulde bane hende Vejen til hendes Maal, det Væsen, hvorom alle hendes højtstræbende Planer, hendes stolteste Forhaabninger, hendes ærgjerrigste Drømme drejede sig, var hendes eneste Barn, hendes Søn Lucius Domitius, en smuk og kraftig Dreng paa 11 Aar. Dette Barns Natur, Karakter, af Astrologer forudsagte store Fremtid, selv dets Fødselsmærker bebudede den til fatalistisk Overtro hengivne Moder, at det engang skulde bestige Cæsarernes Trone. I Drengens Sovegemak blev der set en Slange, og en Slangeham blev funden ved hans Hovedpude. Sandsigere udtydede dette Varsel saaledes, at en Olding vilde skjænke Barnet Magten; men den overtroiske Moder tog den betydningsfulde Slangehud, indfattede den i et Guldspænde og lod Drengen bære den som Amulet paa sin højre Arm. Denne Drengs kommende Storhed var hendes egen; denne Tanke var det ledende Princip i hendes Tragten og Stræben, i alle hendes Handlinger, i hendes hele Færd; hun vilde løfte ham til Herskermagten trods alle Hindringer, ved alle Midler, baade gode og onde, for ved ham selv at komme til at nyde Herskermagtens Sødme. Derfor var det, at hun nu efter Messa-

linas Fald fordoblede sin Opmærksomhed og Ømhed for den Onkel, hvis Navn hun for 11 Aar siden haanlig havde afvist, da Kejser Caligula, hendes Broder, paa hendes Opfordring til at give hendes Barn Navn spøgende vilde opkalde det efter den foragtede Claudius. Var det ikke sandsynligt, at Kaldæernes Spaadomme skulde gaa i Opfyldelse ved ham, at det var denne Olding, der skulde forlene hendes Søn med Herskermagten? Derfor bejlede hun til Pallas's, den mægtige Ministers, Gunst paa en Maade, som kun lidet sømmede sig for Augustus's Ætling, for at denne ved sin Indflydelse hos Kejseren skulde skaffe hende Adgang til Tronen.

Den falske og hykleriske Kvindes Planer lykkedes kun altfor godt, som de lykkedes alle, indtil hun engang, da hun stod ved Maalet, grusomt skulde skuffes. Hun blev udset til Messalinas, hendes faldne Fjendes, Efterfølgerske og blev allerede af Claudius behandlet som Hustru, skjønt han endnu tøvede med offentlig at højtideligholde sin Formæling. Da dette Skridt var naaet, var den næste Gjenstand for hendes Stræben at faa sin Søn, den unge Nero, forlovet med Claudius's og Messalinas Datter, Octavia. Men hun var alt forlovet med den ulykkelige, ovenfor omtalte Appius Silanus's unge Søn, Lucius Silanus. Derfor maatte først denne Hindring ryddes af Vejen og denne Forbindelse hæves. Dette skete ved Lucius Vitellius, der med Hofmandens skarpe Blik allerede klart gjennemskuede, hvorledes Herskerhusets Forhold vilde udvikle sig og efter Messalinas Fald var bleven hendes lykkelige Medbejlerindes lydige Slave. Vitellius beklædte dengang Censuret, og i Kraft af dette sit Embede gjorde han Indberetning til Claudius om hans Svigersøns, den unge Silanus's, Kjærlighed til hans Søster, Junia Calvina, en skjøn, men sandselig Kvinde, hvem Broderen spøgende havde kaldt sin Juno.

Claudius, der elskede sine Børn med faderlig Ømhed og med Nidkjærhed vaagede over Roms Sædelighed, laante et aabent Øre til Anklagen. Han hævede Silanus's Forbindelse

med Datteren Octavia og befalede ham at nedlægge sit Embede, Præturet. Til samme Tid udstødte Vitellius, hvis Embedstid allerede var tilende, den brødefri unge Mand af Senatet; men disse Forholdsregler vare ikke den fromme Claudius tilstrækkelige. I hans Øjne var hele Hovedstaden besmittet ved dette Incest, som aldrig havde fundet Sted. Med ængstelig Iver lod han derfor, for at ikke denne Forbrydelse skulde nedkalde Gudernes Vrede og drage noget ondt efter sig, Pontificerne, Roms første Præsteskab, efter et ældgammelt og forlængst afskaffet Ritual bringe Guderne et højtideligt rensende Sonoffer i Dianas hellige Lund i Aricia. Denne Fremgangsmaade paa en Tid, da Troen paa Gudernes Indvirkning paa Menneskelivet for længe siden var rystet, i det mindste i Samfundets højere Kredse, forekom Hovedstaden endnu mere latterlig, da Kejseren efter Romernes Anskuelser selv stod i Begreb med at begaa en Brøde af lignende Natur. Han levede paa en ægteskabelig Fod med sin smukke Broderdatter, men den formelle Pagt manglede endnu. Forgjæves havde han søgt et Præcedens i Roms Annaler for et lignende Ægteskab mellem en Onkel og Niece, og vovede derfor ikke aabenlyst at fejre sit Bryllup; thi den bigotte Fyrste ængstede sig for, at det muligvis skulde paadrage ham Ulykker. Det var igjen den gamle Hofsnog Lucius Vitellius, der (vel efter Agrippinas Anmodning) paatog sig at udfri ham fra denne Forlegenhed.

Efter at have taget Løfte af Kejseren, at han vilde føje sig efter Senatets og Folkets Ønsker, begav Vitellius sig, medens han lod Claudius blive tilbage i Paladset, til Senatet. Her udbad han sig Ordet i en for Statens Vel vigtig Sag og begyndte et vidtløftig Foredrag, der med snedig Kløgt og fin Beregning var anlagt paa at stemme Fædrene først for en ny Kejserinde, dernæst for Agrippinas Valg. Kejseren, hed det først, stod alene; han trængte til en Kvinde, med hvem han kunde dele Tronens Byrder, og til hvem han kunde betro sine Børn. Da denne Begyndelse blev gunstig optagen,

og Senatet havde givet sit høje Bifald tilkjende, gik han videre. Denne Kvinde maatte udmærke sig, sagde han, ved Fødsel, Frugtbarhed og rene Sæder; Agrippina, der ligesom ved Gudernes Tilskikkelse netop var Enke, forenede alle disse Egenskaber; thi det laa den fromme Claudius fjernt, hvad andre Fyrster havde gjort — han sigtede til Augustus og Caligula — at vælge en andens Hustru til sin Gemalinde. «Lad der gives et Exempel paa», saa sluttede den listige sin Tale, «at det romerske Senat og Folk giver Fyrsten en Hustru. I Rom er rigtignok Ægteskab med Broderdøtre noget nyt, men hos andre Folkeslag er det almindeligt, og ogsaa her er det ikke forbudt ved nogen Lov. Skik og Brug maa lempe sig efter Nytten». Vitellius's Plan lykkedes fuldstændig. Da han havde endt, brød Senatet ud i høje Bifaldsskrig; ja, man gik saa vidt i Loyalitet, at man erklærede at ville tvinge Kejseren, hvis han tøvede. Foran Kejserpalladset samlede der sig en uhyre Folkemasse, som tilraabte Kejseren, at Folket stillede den samme Bøn til ham som Senatet. Da ventede Claudius ikke længer. To Dage derefter — det var i Begyndelsen af Aaret 49 efter Kristus, ikke 3 Maaneder efter Messalinas Mord — højtideligholdt han sin Formæling med Agrippina. Samme Dag dræbte den unge Silanus sig selv.

Dette nye Ægteskab var af indgribende Følger for Land og Rige. Hidtil havde Rom set en sandselig og udsvævende Kokette drive sit kaade og letfærdige Uvæsen; fra nu af stod en alvorlig Kvinde ved Statens Ror, en mandig og herskesyg Dame, der førte Regeringen i stramme Tøjler*). Med det lystige Liv under Messalinas Regimente var det forbi; et stivt og fornemt Ceremoniel indtraadte ved Hoffet. Med sin stolte og ædle Holdning, sit fornemme og kolde Væsen forstod Agrippina at bevare Skinnet, dupere Verden

---

*) Tacitus kalder hendes Herredømme adductum et qvasi virile servitium.

og kaste en skjulende Kaabe over sine Handlinger. I Smug gav hun sig hen, ikke af Lyst, men for at hverve Hjælpere og Redskaber, og i Smug samlede hun uhyre Rigdomme, ikke af Havesyge, men for at samle Midler til engang at fremme sine vidtforgrenede Planer. Snart bøjede da alle sig for denne bydende Skikkelse; man saa op til hende som til Rigets uindskrænkede Herskerinde. Men Agrippina var ikke tilfreds med at have Magten ligesom fordum Livia ved Hoffet og indenfor Husets Vægge; hendes Hovmod drev hende ogsaa til at vise den og bære den til Skue. For første Gang saa man i Rom en Kvinde sidde paa Dommertribunalet. Til Capitolium kjørte hun ved Højtidsfester i den forgyldte Statsvogn, en Forret, som kun tilkom Præster og Vestalinder. Ogsaa fremmede Folkeslag skulde se hende, Kejsersønnen Germanicus's Datter, den sidste Kejsers Søster og den nuværendes Beherskerinde, som Rigets Regentinde. Provinserne maatte præge hendes Billede paa deres Mønter, snart som Agrippina Augusta, snart som Gudinden Ceres med Axekrandsen om Hovedet. Til hendes Ære blev der anlagt en Koloni paa det Sted, hvor hun var født, i Ubiernes Land ved Rhinen, der, hvor hendes store Bedstefader Drusus engang havde modtaget de overvundne Germaners Hyldest, og efter hende blev Byen kaldet Agrippina Kolonia (det nuværende Køln). Da Vespasian — i Aaret 50 efter Kristus — havde bragt den tapre og dristige Briterkonge Caractacus til Rom for at forherlige en ny Fest i Anledning af de fortsatte Sejrvindinger i Britannien, blev der opført 2 høje Sæder foran Prætorianerkasernen. Medens Garden stod under Vaaben og hele Roms Befolkning var strømmet sammen, maatte den fangne Konge, der tilligemed sine Brødre, Hustru og Datter førtes i Lænker bagved Toget, vise saavel Claudius som Agrippina, der sad paa sin egen Trone, sin Hyldest og ydmyg bedende anraabe om Naade.

Et af den nye Kejserindes første Foretagender var at kalde Filosofen Annæus Seneca tilbage fra hans otteaarige

Exil paa Korsika og befordre ham til Præturet. Hun vilde vinde den offentlige Mening ved en Velgjerning, ved en Mands Benaadning, som ved sine Kundskaber og Dannelse indtog en høj Rang blandt sine Samtidige, og tillige sikre sig en klog og erfaren Raadgiver, som — det vidste hun — havde gyldig Grund til at hade Claudius. Endelig søgte den kloge Kvinde, som selv besad Dannelse i højere Grad end sædvanlig hos hendes Kjøn og forstod at vurdere den hos andre, en Mand, der kunde lede hendes Søns Opdragelse og Uddannelse. Den unge Domitius var en vel begavet Dreng, men ustadig og vild, hvis medfødte Naturfejl af udulige og karakterløse Opdragere snarere vare forværrede end forbedrede. Seneca begyndte sin pædagogiske Virksomhed med indre Modstæben og onde Forvarsler; strax i den første Nat drømte han, at han var Caligulas Lærer. I fortrolige Kredse kaldte han Drengen en utæmmet Løve, hvis Vildhed vilde bryde frem, saa snart den havde smagt Menneskeblod.

Agrippinas næste Skridt var at faa Sønnens Forlovelse med Kejserdatteren Octavia, en Pige paa 8 Aar, i Stand. En lignende Komedie, som tidligere før hendes Formæling med Claudius, opførtes i Senatet, denne Gang ikke ved Vitellius, men ved en anden af hendes Haandlangere, den udvalgte Konsul, Memmius Pollio. Senatet gav efter, og fra nu af sluttede alle Messalinas tidligere Modstandere, der engang kunde frygte hendes Søn Britannicus's Hævn, sig til den nye kejserlige Svigersøn, over hvem en Moder vaagede, der ingen skaanede — det vidste man —, naar man traadte hendes Planer i Vejen. Dette viste sig snart ved hendes Fremgangsmaade mod Lollia Paullina, den Prætendent til Kejserindeværdigheden, som Callistus havde anbefalet. Hendes fornemme Herkomst, hendes Rigdom, hendes tidligere Formæling med Caligula, som dømte hende til en bestandig Enkestand — alle disse Grunde bestemte Agrippina til at skille sig af med den farlige Medbejlerinde. Hun blev anklaget for at have havt Omgang med Kaldæere og Magere og have raadspurgt den

clariske Apollo angaaende Kejserens Giftermaal. Dommen lød paa Forvisning fra Italien; men hun blev snart efter dræbt paa Agrippinas Befaling. Da Tribunen bragte hende Rivalindens Hoved, og hun ikke kunde gjenkjende de af Døden vanhældede Træk, fortælles det, at den forfærdelige Kvinde vristede Kjæberne op for af Tændernes Dannelse at forvisse sig om Personens Identitet. Maaske blev Callistus, Lollias Talsmand, draget med ind i hendes Fald; vi have vel ingen Beretning derom, men det staar i det mindste fast, at hans Død indtraf snart derpaa. Kort efter faldt et andet fornemt Offer for Agrippinas Skinsyge, Calpurnia, kun af den Grund, at Claudius i en tilfældig Samtale havde rost hendes Skjønhed; thi enhver smuk Kvinde, paa hvem Kejseren kastede sine Øjne, kunde blive et farligt Vaaben mod hende i de Frigivnes Hænder.

Hendes Forhold til disse stillede sig nemlig anderledes, end Messalinas tidligere havde været. Denne havde staaet paa en fortrolig Fod med dem, saa længe deres Interesser gik sammen, indtil hendes Letsindighed styrtede Polybius. Efter Messalinas Fald var det forbi med de Frigivnes Enighed. Medens Pallas, der havde faaet *sit* Valg sat igjennem, stod paa den fortroligste Fod med Claudius's anden Kejserinde, vilde Narcissus og Callistus ikke underkaste sig den mægtige Kvindes Herredømme. Efter Callistus's Død stod Narcissus tilbage som hendes eneste Modstander; men denne Modstander var Kejserens mangeaarige, prøvede Minister. Det var den første Mand, som vovede at byde den mægtige Herskerinde Spidsen, den første alvorlige Hindring, hun mødte paa sin Vej. Hvor stærk og sikker Narcissus's Stilling var til sin Herre, og i hvor afgjort en Opposition han stod til Kejserinden, fremgik bedst deraf, at han vovede at besvare de Beskyldninger, som hun udstødte imod ham, med ikke mindre haarde Ord, uden at hun turde kræve ham til Regnskab. Situationen ved Kejserhoffet formede sig altsaa anderledes nu end før, da Messalina havde Magten. Medens Pallas var

Agrippinas Værktøj og nød som Løn hendes intime Gunst, var den mægtige og kloge Narcissus hendes aabenlyse og farlige Fjende. Men Messalinas Exempel havde lært hende, hvor farligt det var at trodse de for Kejseren uundværlige Mænd; derfor foretog hun intet mod sine Modstandere i Kejserens umiddelbare Omgivelser.

Medens Claudius i Aarenes Løb sløvedes mere og mere, fik Senatet, der understøttedes af Narcissus's Parti ved Hoffet, i hans sidste Regeringsaar en større og større Indflydelse paa Rigets Anliggender. Denne Senatets Indgriben kan tydelig spores saavel i det ydre som det indre. Claudius's sidste 5 Regeringsaar ere rige paa lykkelige og ærefulde Krigsforetagender baade i de østlige og vestlige Provinser. Romerne indblandede sig med Held i det parthiske, pontiske, armeniske og judæiske Riges Anliggender; Glanspunktet i disse Bedrifter danne dog de fortsatte Erobringer i Britannien, der udvidede Rigets Grænser saaledes, at Kejser Claudius en Dag kunde have den Ære efter Sullas og Augusts Exempel at udvide Byens Pomœrium (Stadmur). Senatets fastere Stilling viste sig fremdeles derved, at der i dets Midte kunde løfte sig en Anklage mod den indflydelsesrige og nu højtbedagede Hofmand Lucius Vitellius, som havde Kejserinden til Beskytterinde. Anklagen, som blev fremført af Senatoren Junius Lupus, lød paa intet mindre end Majestætsforbrydelse og Tragten efter Kronen (Crimina majestatis et cupidinem imperii); Claudius syntes ikke utilbøjelig til at antage den, og Kejserinden maatte mere ved Trusler, fortælles der, end ved Bønner bevæge ham til at lade den falde; Vitellius's Anklager blev forvist. En haardere Straf ønskede den gamle Ræv ikke.

VII.

For 50 Aar tilbage havde Kejserinde Livia anvendt hele sin Indflydelse, Klogskab og Magt paa at sikre Tiberius, hendes Søn af første Ægteskab, Tronen og paatvinge Stif-

faderen ham som Adoptivsøn. At skaffe den unge Domitius den samme Stilling i Kejserhuset var den næste Gjenstand for Agrippinas Stræben. Denne Tjeneste ydede hendes Elsker Pallas hende. Han forestillede sin kejserlige Herre, at han maatte sørge for Statens Vel «ved at styrke Britannicus's svage Alder med en ældre Broder»; saaledes havde den guddommelige Augustus gjort, i det han adopterede Stifsønnen Tiberius, skjønt han havde egne Dattersønner; saaledes Tiberius som Kejser, i det han ved Siden af sin kjødelige Søn (Drusus) antog Germanicus i Barns Sted. Bevæget og omsider besejret af disse Grunde forkyndte Claudius i Senatet sin Beslutning at adoptere Agrippinas Søn; Senatet takkede Fyrsten med udsøgte, smigrende Ord! Saaledes gik Kejserens Stifsøn — i Begyndelsen af Aaret 50 efter Kristus — ved en Curiatlov over i den Claudiske Familie og modtog i sin nye Stilling Navnet Nero. Men Britannicus, den virkelige Kejsersøn og Tronfølger, en lille Dreng paa 11 Aar, blev allerede nu en Gjenstand for Folkets Medlidenhed. De truende Varsler, som ledsagede Neros Adoption — Himlen syntes at staa i lys Lue — bleve anvendte paa ham. Man vidste, at hans Skæbne var afgjort! Det indsaa først af alle Hofmændene, og de lode Prinsen føle det. Forladt af alle, kun overladt til sin falske Stifmoders hyklerske Omsorg, gjennemskuede det kloge og stolte Barn hendes Færd og spottede derover. Det følgende Aar fyldte Nero sit 14de Aar, og allerede nu anlagde han efter sin Moders Vilje den romerske Mandstoga, et Aar tidligere end de kejserlige Prinser ellers plejede at gjøre det; thi Agrippina vilde paaskynde hans Deltagelse i Statslivet; til samme Tid overøste den lydige Stiffader ham med Æresposter. Efter at have faaet Løfte om Konsulatet i sit 20de Aar modtog han strax af hans Haand Prokonsularmagten udenfor Rom, udnævntes til Princeps Juventutis og optoges i flere Præstekollegier. Ved Cirkuslegene viser han sig i den triumfalske Æresdragt, en med Palmegrene broderet Toga, for Folket, som hilser den smukke

og mandige Prins med Jubel, medens den forskudte Britannicus kun er iført en simpel Drengetoga (prætexta). Folket skal allerede nu vænnes til at se op til Nero som sin fremtidige Hersker!

Agrippina indsaa, at hvis hun fuldstændig vilde naa sine Planer med Sønnen, maatte hun stille en Mand, der var hende hengiven, og paa hvem hun kunde stole, i Spidsen for Prætorianergarden. Dette var af den højeste Vigtighed; thi de daværende to Præfekter, Lucius Geta og Rufius Crispinus, mellem hvilke Kommandoen dengang var delt, vare som Messalinas tidligere Tilhængere ikke paalidelige. Hun fik derfor Claudius til at overdrage Overkommandoen til én Mand og valgte til denne højtbetroede Post Burrus Afranius, en udmærket Kriger af stor militærisk Dygtighed, men som heller ikke forglemte, hvem han havde at takke for sin Stilling. Der stod nu kun én Hindring i Vejen for Agrippinas Plan; men denne Hindring var den gamle, i Statens Tjeneste graanede Diplomat, Narcissus. Kejserinden følte, at hendes Fjende gjennemskuede hendes Planer; hun trodsede ham, men hun vovede ikke at styrte ham; hun vidste, at han foruden Kejseren havde et mægtigt Parti ved Hoffet og i Senatet. Der førtes i Claudius's sidste Aar en hemmelig Kamp mellem disse to Rivaler, mellem den fordums Slave og den almægtige Kejserinde, lige kloge, lige snedige, lige forsigtige, en Kamp, som kun kunde ende med den enes Undergang. Deres Fjendskab var allerede kommet til et aabenbart Brud.

Da Afledningen af den østlig for Rom beliggende Fucinersø (den nuværende Lago di Celano), som ved sine Oversvømmelser gjorde Omegnen Skade, i Aaret 52 efter Kristus var fuldført, et kolossalt Værk, Claudius's tredje store Byggeforetagende, hvorpaa 30,000 Mand havde arbejdet i 11 Aar (hele hans Regering), vilde han, førend den 1 Mil lange Tunnel, som var bestemt til at aflede Vandet, aabnedes, give en Fest, en Skintræfning paa Søen. Hundrede Tusinder af Tilskuere bedækkede Fucinersøens Bredder og saa til fra

amfitheatralsk opførte Terrasser; blandt disse var ogsaa Kejseren i en straalende Purpurkaabe, omgivet af et glimrende Følge, og Kejserinden i en Klædning, vævet af Guldtraade. Efter dette imponerende Skuespil blev Vandet sat i Gang; men det viste sig, at Afløbskanalen ikke var dyb nok, saa at Afledningen ikke fulgte fuldstændig; Arbejdet maatte derfor begyndes paa ny og Afledstunnelen betydelig fordybes. Da dette var naaet, gav Kejseren igjen en Fest paa Stedet, denne Gang en Gladiatorleg paa den med Tømmer belagte tilbageværende Søflade. For Kejseren med hans talrige Gjæster var der indrettet en prægtig Banket ovenover det Sted, hvor Tunnelen mundede ud i Søen. Medens Vandet fløod ud underneden, sad man ovenover ved Maaltidets Glæder og saa til paa Gladiatorkampene; men denne Banket endte paa en skrækkelig Maade. Vandets Magt var større, end man havde ventet, medens det strømmede ud i Kanalen; det rev Bjælkeværket, hvormed Søen var belagt, med sig, og medes Tømmeret og Brædderne styrtede ned, truede det overskyllende Vand Gjæsternes og endog Kejserens Liv. Narcissus havde ledet hele det mægtige Foretagende og vistnok ogsaa beriget sig derved paa ulovlig Maade. Mod ham vendte sig derfor den forfærdede Kejsers Uvilje. Denne gunstige Lejlighed benyttede Agrippina. I Claudius's og hele Hoffets Nærværelse beskyldte hun sin Modstander for at have hidført det uheldige Resultat ved sin Havesyge og Pengegjerrighed og ved denne Ulykke bragt Kejserens hellige Liv i Fare. Det kom til et hæftigt Optrin. Narcissus blev hende ikke Svar skyldig. Han udslyngede kjækt den Anklage mod hende, at hun ved sin Herskesyge tilranede sig hele Magten og søgte at undergrave Britannicus's legitime Rettigheder til Tronen! Agrippina og hendes Tilhængere udspredte det Rygte blandt Publikum, at Narcissus med Forsæt havde ladet Kanalen styrte sammen, for at ikke hans Bedragerier og Underslæb skulde komme for en Dag. Men Kejserens Tillid til den gamle tro og prøvede Tjener var ikke saa let at rokke; Ministeren holdt

sig oppe mod Anklager og Bagvaskelser, trods hans Fjenders Efterstræbelser. Jo mere Kejserinden frygtede Narcissus, desto mere søgte hun paa enhver Maade at knytte Pallas til sine Interesser. Alle de store Udmærkelser, som Senatet i dette Aar ødslede paa Antonias fordums Slave, de prætoriske Ærestegn, store Pengebelønninger, et grandiost offentligt Mindesmærke paa Forum, som Plinius den ældre endnu saa paa Kejser Vespasians Tid — alt var kun Agrippinas Værk. Det var ligeledes under Pallas's Ægide, at Broderen Felix, Statholder i Judæa, udøvede sin skjændige Færd mod Jøderne.

Allerede i det følgende Aar (53 efter Kristus) fejrede den sextenaarige Nero sit Bilager med den elleveaarige Octavia, og den unge Ægtemand traadte ind i det offentlige Liv med en Tale i Senatet. Da Claudius kort efter faldt i en haard Sygdom, som angreb ham saa meget, at han endog tænkte paa at give sig selv Døden, lovede hans Stifsøn i Senatet circensiske Lege for hans Helbredelse. Der blev oplæst et kejserligt Reskript i Senatet, at Nero i det Tilfælde, at Kejseren skulde afgaa ved Døden, allerede var skikket til at gribe Rigets Tøjler. Fra nu af er der kun Tale om Nero; Halvbroderen Britannicus trænges mere og mere tilbage. Der udspredes Rygter om, at Claudius og Messalinas Søn er indskrænket og dum, og at han lider af epileptiske Krampetilfælde. Lykken havde begunstiget Agrippinas Planer over Forventning: Alt var beredt. Narcissus, hendes farligste Fjende, som nu i 10 Aar havde baaret det uhyre Riges tunge Regeringsbyrde, blev Dag for Dag ældre. Han besad ikke længer sin gamle Kraft, men var svag og sygelig. Et haardt Stød for ham var Messalinas Moder, Domitia Lepidas Fald, som hendes Fjende Agrippina fik sat igjennem. »Begge Damer», siger Tacitus, «vare i Alder, Skjønhed og Rigdom hinanden temmelig lige, og begge kunde maale sig med hinanden i Fortrin som i Laster». Domitia, Søster til Agrippinas tidligere Gemal Domitius, Neros kjødelige Tante, i hvis Hus Drengen var opdraget, havde forstaaet ved Gaver

og Smiger at vinde det vilde Barn, mere end Moderen selv, der stødte ham bort ved sit barske og truende Væsen*). Denne mægtige Dame, som aabenbart tragtede efter at fortrænge Agrippina og nøje havde sluttet sig til Narcissus's Parti, blev dømt fra Livet, som det hed sig, fordi hun ved Tryllekunster havde efterstræbt Kejserinden og ved sine talrige Slavehorder stiftet Uroligheder i Kalabrien. Hun døde ved egen Haand.

Ved hendes Død følte Narcissus, hvad der ventede ham. I sine fortroliges Kreds udtalte han det som sin Overbevisning, at hans Undergang var sikker, hvad enten Nero eller Britannicus maatte bestige Tronen. Det var kun Agtelse og Hengivenhed for hans gamle Herre, sagde han, der bevægede ham til at blive i sin betroede Stilling. Den Mand, som havde styrtet Messalina og ladet hende dræbe, tog nu hendes Søns Parti, dels fordi denne Søn tillige var en Søn af hans Herre, dels fordi han vilde vise sin forhadte Fjende, at han vovede at træde hendes Planer i Vejen. Man saa ofte, fortæller Tacitus, den aldrende Minister omfavne den tolvaarige Dreng og udtale det Ønske til ham, at han hurtig maatte voxe til for at afværge Fjendehaand fra sin Fader.

Agrippina stod nu midt i Lykkens og Ærens Solglands. Alt bøjede sig for hendes Magt og Vælde. Overalt viste hun sig som Rigets sande Herskerinde. Men det følgende Aar (54 efter Kristus, Claudius's sidste Regeringsaar) brød frem under tunge, indholdssvangre Varsler. I Lejrene viste Ildflammer sig om Soldaternes Faner og Telte; alle Slags Misfostre blandt Mennesker og Dyr (et Svin med Ørnekløer!) opvakte Forfærdelse; Døden bortrev mange høje Embedsmænd i Rom i meget kort Tid. Endelig viste en truende Komet sig paa Himlen og bebudede Hovedstaden, at Roms Skæbne gik et Vendepunkt imøde. Da brød der pludselig et Uvejr frem over den mægtige Kejserindes Hoved og truede med at

*) Trux et minax, ere Tacitus's Ord.

omstyrte alle hendes Planer, hele hendes tilkæmpede Magt og Indflydelse. Det kom fra en Kant, hvorfra hun mindst havde ventet det, fra ingen anden end Kejseren selv! I 5 Aar havde Claudius baaret det ægteskabelige Aag med Lydighed og Taalmod og i alt føjet sig efter sin Gemalindes Ønsker. I sin forunderlige Sløvhed og Ubehjælpsomhed, som tog til med Alderen — han var 64 Aar —, havde han mindst af alle været i Stand til at føle sin uværdige Stilling og gjennembryde det Net af List og Intrige, hvormed den falske Slange havde omsnoet ham. Men efter Stifsønnens Formæling med hans Datter syntes det, at han enten af sig selv eller ved Narcissus's Hjælp begyndte at faa Øjnene op for Hustruens Planer. Det saa ofte ud, som om Fyrsten begyndte at føle Anger over at have ægtet Agrippina og adopteret hendes Søn. Faderkjærligheden, Ømheden for Messalinas Søn blussede hæftig op i ham. Naar han tilfældig mødte den tilsidesatte Britannicus i Paladset, omfavnede den gamle Mand sin lille Søn med Varme og opfordrede ham til at lade sig lede af sin Fader. «Naar Du bliver lidt større, min Dreng!», sagde han til ham, «skal jeg iklæde Dig Mandstogaen, for at da Folket engang, tilføjede han, kan faa en virkelig Cæsar!» «Den, der har saaret Dig, kan ogsaa læge», ytrede han ved en anden Lejlighed, i det han alluderede til et bekjendt græsk Vers. I sin Rus ved Middagstaflet, hvor der ofte var over 600 Gjæster tilstede, lod Claudius ofte falde betydningsfulde Ord; saaledes sagde han, at det var faldet i hans Lod først at taale sine Gemalinders Skændsel, derpaa at straffe dem. Han følte sig svag efter sin sidste Sygdom og opsatte sit Testamente. Derpaa lod han alle Magistratspersoner i Rom undertegne det. Det hed sig endogsaa, at Narcissus, som ikke havde været uvirksom under alt dette, havde i Sinde at optræde med en aabenbar Anklage mod Kejserinden.

Alle disse mistænkelige Symptomer hos den før saa føjelige Ægteherre bleve Agrippina forebragte ved de mange

lønnede Hjælpere og Spioner, som hun havde i alle Kroge. Alt stod paa Spil. Om hun endogsaa ved sit mægtige Parti kunde haabe at byde en Anklage Trods — hvo kunde borge hende for den utilregnelige Claudius's Færd? Hvad han i en Rus havde truet med, kunde han ikke lade det udføre i en anden? Vidste hun ikke, at Narcissus stod beredt, naar hans Herre vilde det? I denne store Fare, som truer med at tilintetgjøre hele hendes Arbejde, alle hendes Planer, maaske hendes Liv, er det, at den forbryderiske Kvinde beslutter at afvende Slaget fra sit eget Hoved ved — at rydde sin Velgjører, sin nære Slægtning, sin kejserlige Ægteherre af Vejen. I den overhængende Fare er der Grund til at ile.

Et Tilfælde begunstigede hendes Plan. Narcissus fik et heftigt Anfald af Podagra. Agrippina bestak hans Læger til at forordne ham at bruge Badene ved Sinuessa i Kampanien og fik saaledes Herskerens tro Vogter fjernet. Hun tøvede ikke med at benytte denne Lejlighed. Det var hendes faste Plan at anvende Gift, men hun var ikke enig med sig selv, hvilken Slags der sikrest førte til Maalet; en for hurtig virkende kunde aabenbare hendes Forbrydelse for al Verden; en altfor langsom kunde give Claudius Tid til at erkjende, hvo der havde foraarsaget hans Død, og drive ham til et afgjørende Skridt til Gunst for Britannicus. Hun valgte til sidst en, som ikke dræbte paa Stedet, men forstyrrede Hjernens Funktioner. Giften blev tilberedt af Locusta, den berygtede Giftblanderske, som i lang Tid havde staaet i Kejserhusets Tjeneste, og Halotus, den kejserlige Forsmager (prægustator), som havde den Forretning at smage paa Retterne og række Kejseren dem, blev ved Bestikkelse vunden for Planen.

Man var i Begyndelsen af Oktober Maaned i Aaret 54 efter Kristus; netop 8 Aar vare forløbne siden Messalinas Endeligt. Claudius havde Anelser om — saaledes tydede man det i det mindste senere —, at hans Død nærmede sig. Ved en Ofring, som han anstillede i denne Maaned, fandtes Offerdyret uden Lever (et uheldigt Varsel). I det sidste Senats-

møde, han bivaanede, formanede han indtrængende begge sine Sønner til Endrægtighed og anbefalede begges Ungdom til Fædrene med bedende Ord. Da han sidste Gang sad paa sit kjære Dommersæde, erklærede han vemodig, at han var ved Enden af sin jordiske Løbebane (advenisse ad finem mortalitatis); da hans Tilhørere ikke vilde tro ham, gjentog han sine Ord endnu engang. Han havde heller ikke endnu — mærkelig nok — bestemt nogen til Konsuler for November og December Maaned.

Den 12te Oktober fejredes en Fest i Rom til Forherligelse af den 25de Aarsdag for den Dag, da den højsalige Augustus lykkelig var vendt tilbage fra sine fjerne Provinser til Hovedstaden og havde oprettet et Alter for Fortuna redux. Erindringen om denne Kejser, hvem Claudius bestandig havde fulgt som sit Mønster og Rettesnor i sin Statsvirksomhed, fulgte ham ogsaa til Graven. I Anledning af Dagens Højtidelighed var der paa Borgen*) paa Capitolium arrangeret et Festmaaltid for de romerske Præsteskaber. Heri deltoge baade Kejseren og Kejserinden, og her blev Giften bibragt ham. Under Maaltidet frembar den bestukne Forsmager Halotus, en Ret Champignons, en af Claudius's Yndlingsspiser. Den største og smukkeste, som var bestemt for ham, indeholdt den dødbringende Gift. Agrippina nød for et Syns Skyld nogle af de mindre, men Claudius greb graadig efter den største. Et Øjeblik efter blev han stille, og derpaa sank han under heftige Mavesmerter til Jorden. Man antog dette pludselige Ildebefindende for en Virkning af den rigelig nydte Vin, noget, som ikke saa sjeldent indtraf, og førte ham til Kejserpaladset. Her laa han den hele Nat uden Bevidsthed, indtil endelig Naturen selv skaffede sig Luft i Udtømmelser. Da frygtede Agrippina, at Giften ikke skulde have den tilsigtede Virkning. Hurtig tilkaldte hun Kejserens Livlæge Xenophon, som hun ogsaa

*) Efter en anden Beretning var det i Paladset.

havde vundet ved Penge. Af ham fik Claudius en hurtigvirkende Gift i den Fjer, som Lægen lod glide ned i Halsen formentlig for at lette den voldsomme Brækning hos den syge. Da Morgenen den 13de Oktober brød frem, var Kejseren et Lig.

Agrippina lod nu alle Paladsets Døre og Porte lukke og besætte med Vagter. Ingen blev indladt; hun tøvede endnu med at offentliggjøre Gemalens dødelige Afgang; thi Dagen var uheldig — saaledes havde Stjernetyderne forkyndt hende — og kun én Time, Middagstimen, gunstig til vigtige Foretagender. Medens derfor alle Foranstaltninger til Neros Proklamation som Kejser forberedes i Stilhed indenfor Paladsets Mure, søger hun ved et fuldstændigt Komediespil at trække Tiden hen, indtil den heldige Stund kommer. Hun lader Senatet kalde og lader det melde, at det staar sig bedre med den syge. Hun foregiver endog — for at Claudius ogsaa i Døden skulde spille den Rolle, som han saa ofte havde givet i Livet —, at han trængte til Opmuntring og Underholdning. Hun lader derfor — som det hed — efter hans Ønske en Trop Skuespillere forlyste den døde Kejser i et Sideværelse, medens hun forsamler de faderløse Børn, Antonia, Octavia og Britannicus, om sig, for at ingen af dem skal undslippe hende og forlade Paladset. Hun selv syntes overvældet af Smerte og Fortvivlelse i sin dybe Sorg og giver disse Følelser tilkjende lige over for Prinsen og Prinsesserne. Under Taarer og Hulken omfavner hun Britannicus og kalder ham Faderens sande Billede, sin eneste Trøst i denne Jammer. Imidlertid udgaar der af og til Bulletinner fra Paladset til Hovedstaden for at berolige de spændte Gemytter og forhindre Folkemassens Sammenløb. Det hedder sig, at Kejseren bestandig befinder sig bedre.

Med utaalmodig Angst venter Agrippina den gunstige Times Komme. Endelig viser Solviseren Middagstimens Frembrud. Da aabne sig Paladsets Døre, og den unge Nero med Prætorianpræfekten Burrus ved sin Side træder ud og

meddeler den vagthavende Kohorte i Forgaarden Kejser Claudius's dødelige Afgang og fremstiller sig selv som den bestemte Tronfølger. Under den forsamlede Mængdes Jubel føres han derpaa til Prætorianerlejren. Her henvender han en kort Tale — som Seneca havde skrevet for ham — til Soldaterne og lover dem det samme Donativ, som Stiffaderen for 14 Aar siden havde skjænket dem. Soldaterne i Lejren udraabe ham derpaa til Kejser og føre ham til det forsamlede Senat, som bekræfter deres Valg. Britannicus var forglemt!

Agrippinas første Tanke efter Claudius's Mord var Narcissus. Hans Bødler bleve strax sendte afsted til Kampanien. Den syge Minister modtog dem uden Frygt. Han bad kun om en kort Frist og erholdt den. Som kejserlig Kabinetssekretær havde han alle Fyrstens Breve og Papirer i Forvaring. Disse skæbnesvangre Dokumenter, som kunde kompromittere mange og bringe dem under Bøddeløxen, opbrændte han. Efter at have vist sin afdøde Herre denne sidste Tjeneste lod han Bødlerne gjøre deres Værk. Det hed sig, at Nero havde modsat sig hans Død. Saaledes døde denne mærkelige Mand, som Dio Cassius kalder den mægtigste paa denne Tid, Juvenal «Verdens Herskeres Behersker, hvem Konger og Byer have skjænket deres Hyldest». Messalinas blodige Skygge var hævnet. Den uundgaaelige Nemesis, som skrider gjennem disse mørke Tider, havde ramt sit Offer.

Men den myrdede Claudius blev optaget mellem de romerske Guder, et Tempel blev opført til hans Ære paa den Coeliske Høj, og Sønner af Roms ædleste Slægter bleve hans Præster. Hans Ligfærd foregik med en Pragt og Højtidelighed, som man ikke havde set Mage til i Rom siden Kejser Augustus's Dage, og den unge Kejser holdt en glimrende Lovtale over ham paa Forum. Saaledes hyklede man Sorg over den, hvem man havde myrdet, og hævede ham til Himlen, hvem man havde bragt ned i Underverdenen. Men i fortrolige Hofkredse lagde man Hykleriet tilside og talte i en

anden Tone. Her hed det sig spottende, at Kejser Claudius med Bøddelhagen (den Hage, hvormed Bødlen i Rom trak de henrettedes Lig ned i Gemoniæ), var slæbt til Himlen, og den unge Kejser Nero fortalte, at Champignoner vare en Gudespise; thi ved Hjælp af en saadan var Claudius bleven til en Gud!

CHRISTIAN STREMME.

Kong Richard III.*)

Historien lærer, at store Dynastier i Reglen ende med usle Personligheder og saaledes ligesom gaa ud paa en naturlig Maade; man behøver kun at mindes Merovingerne og Karolingerne, Bourbonnerne og de spanske Habsburgere for at finde denne Sætning bekræftet. Den Kjendsgjerning derimod, at en i Daad og Udaad lige vældig Mand slutter en lang Række af berømmelige Forgængere, er i og for sig en Undtagelse; naar hertil imidlertid kommer, at en tragisk, skæbnesvanger Række af Begivenheder træder i en uadskillelig Forbindelse med hin psykologiske Gaade, vilde det i Sandhed have været et Under, om Historiens smilende Søster, Digtekunsten, ikke havde tilegnet sig et saadant Stof. Det er, som bekjendt, ikke Poesiens Opgave, som det er Historiens, at udgrunde Sandheden i alle Enkeltheder, at reproducere

*) Efter: Aufsätze zur englischen Geschichte von *Reinhold Pauli.* Lpz. 1869. Af Kilder har Forfatteren benyttet: Letters and Papers illustrative of the Reigns of Richard III and Henry VII, edited by James Gairdner. London. 1861. Vol. I. (Rerum Britannicarum medii ævi Scriptores). — Lappenberg-Pauli: Geschichte von England, Band V. Gotha 1858. — Max Büdinger: König Richard III von England, ein Vortrag. Wien 1858. — Wilhelm Oechelhäuser: Essay über William Shakespeare's Richard III im dritten Bande des Jahrbuchs der deutschen Shakespeare-Gesellschaft. Berlin. 1868. — Kuno Fischer: Shakespeare's Charakterentwicklung Richard's III. Heidelberg. 1868.

selve Begivenhederne saa nøje som mulig, men derimod at gribe det almen gyldige og at løse de Knuder, i hvilke Frihed og Nødvendighed ere sammenslyngede. Shakspeares Cyklus af tragiske Dramaer er almindelig bekjendt; hvad Heltedigtet var for den heleniske Oldtid, det er, og det yde disse Dramaer under en anden Form: De udgjøre en stor Nationalhistorie, og Tusinder af Digterens Landsmænd hente den Dag i Dag deres Kjendskab til et Stykke af Middelalderens Historie kun fra disse Dramaer, og med fuld Ret, for saa vidt som de nemlig anskueliggjøre Kjærnen i den historiske Handling og bringe Motiverne til disse Handlinger, der ellers unddrage sig et almindeligt Øje, for Dagens Lys, og for saa vidt som en uovertræffelig Digter i dem har søgt sig en Række af de mægtigste Situationer for gjennem dem at lade almen menneskelige og derfor netop højt poetiske Konflikter danne sig til mægtige, typiske Karakterer. Det er almindelig bekjendt, hvor høj en Plads Richard III indtager i denne Række; hvorledes dette Stykke er langt mere modent end de tre, som ere opkaldte efter Henrik VI, men dog endnu røber Digterens skummende Ungdomskraft, og hvorledes Digteren her har behandlet et Emne, hvortil han senere endnu engang, og da som fuldendt Mester, vender tilbage i Macbeth. Virkningen af dette Billede er saa mægtig, at den overtræffer enhver Forestilling; man ser strax den sidste kronede Plantagenet lyslevende for sig, naar han alt i den første Monolog siger om sig selv:

Men jeg, der ej er skabt til Leg og Tant,
ej til at gantes for et kjælent Spejl,
jeg Klods, der ej med stolte Bejlerlader
kan kro mig for en pæn, letfodet Nymfe, —
jeg, som er af Naturen lumsk besvegen
for skjønne Lemmers Pryd og fagert Aasyn,
en ufuldbaaren Krøbling, sendt før Tiden
til Lyset og til Luften, knap halv færdig,
saa lam og saa uformelig at se,

at Hunde gjø, naar jeg forbi dem halter, —
jeg har blandt denne Fredstids kjælne Fløjter
ej anden Gammen til at korte Tiden
end den at se i Solskin paa min Skygge
og føre Sladder om min egen Grimhed.
Og derfor, da jeg ikke kan som Bejler
behage denne tungerappe Tid,
saa har jeg sat mig for at spille Skurk
og hade disses Dages usle Glæder.*)

Den ikke til Tronen fødte, men højt begavede Fyrstesøn er saaledes alt i sin ydre Fremtræden stemplet som Misdæder og bliver nu med fast Forsæt en fuldendt Forbryder, der betræder sin rædselsfulde Bane for at vinde Kronen som Kamppris; men ikke et Øjebliks rolige Nydelse undes ham; nej, i stadigt Angreb og stadigt Forsvar raser han som Dyret i sit Skjoldmærke, Vildsvinet, der roder alt op og ødelægger alt omkring sig. Da han endelig som et jaget Vildt er drevet i Fælden, falder han forfærdelig, men stadig endnu paa en storslaaet Maade. Han fremtræder som en Helt ikke blot i et historisk Drama, men som en virkelig tragisk Helt.

Men netop fordi dette forholder sig saa, maa man vel vogte sig for at maale et saadant Værk med den historiske Virkeligheds Alen. Man har lidt efter lidt vænnet sig til ikke i Goethes Egmont eller Schillers Maria Stuart at ville gjenfinde de virkelige Ofre fra det sextende Aarhundredes Troskrige, og saaledes vil der da vel ogsaa være en Mulighed for at lade den virkelige historiske Richard fremtræde ved Siden af den frygtelige Figur i det shaksperske Drama. Hvem vil vel tage Digteren det fortrydelig op, naar han f. Ex. i Kong Johan ikke har fundet nogen Plads for Forfatningskampene om Magna Charta, naar han i et andet Stykke fremstiller Jeanne d'Arc som en simpel Hex; naar han med

---

*) Kong Richard den Tredjes Liv og Død, 1ste Akts 1ste Scene (Edv. Lembckes Oversættelse).

ægte poetisk Vilkaarlighed lader sin Richard III optræde som handlende i Begyndelsen af den hvide og røde Rosekrig, skjønt han dengang næppe talte tre Aar; naar han paa en rædselsvækkende, psykologisk næsten umulig Maade lader ham bejle til Anna Nevil, skjønt hun paa denne Tid faktisk alt i sex Aar havde været hans Viv, eller endelig naar Margareta af Anjou, der i Stykket træder frem som en af Æschylos's Erinnyer og næsten udfylder Korets Rolle i den græske Tragedie, dengang alt havde været forvist i tre Aar, ja endog alt var død et Aar tidligere? Digteren driver ikke Kildeforskninger, han skal og kan ikke skrive nogen Forfatnings Historie. Af det for Haanden værende Materiale tager han, hvad han bruger, og føjer til, hvad hans Genius indgiver ham; men hvad Shakspere udvælger, og hvad han tildigter, omdannes til et saa glimrende, farveprægtigt Maleri, at en af den nyere Tids betydeligste Historieskrivere*) med Forbavselse udbryder, at det er tegnet med en uforlignelig historisk Natursans.

Det vil nu være rigtigst først at efterspore Kilderne til den Tradition, hvortil baade Historien og Digtningen har støttet sig.

Et Skuespil paa akademisk Latin samt et plumpt Fjellebodsstykke ere disse Forarbejder, som dog tilstrækkelig godtgjøre, hvor populært Emnet maatte være, allerede før Shakspere i Aaret 1597 lod sit Drama se Dagens Lys. Det var, som om Nationen ikke kunde blive træt af at høre om den Retmæssighed, i Følge hvilken dens Dynasti og da især den store Elisabeth — Sønnedatteren af Sejrherren ved Bosworth — sad paa Englands Trone. Men endnu tidligere havde Historieskrivningen behandlet dette fængslende Stof og tydelig nok netop med den samme bestemte Tendents. I Edvard Halls Historie om Rosekrigene og i Holinsheds Krønike, en vidtløftig Samling over den engelske Historie, forelaa der to Værker, hvoraf Digteren kunde øse. Navnlig det sidste Værk

---

*) Ranke: Englische Geschichte I, 602.

havde Shakspere stadig ved Haanden, naar han for at søge store Emner fordybede sig i Englands Fortid. I denne Afdeling er Krøniken nu fuldkommen skreven i Lancasters Interesse, som hvis legitime Repræsentant og Arving Tudorkongen, trods enkelte Pletter med Hensyn til sin Herkomst, jo vilde gaa og gjælde. Særlig med Hensyn til Richard ere to Versioner her sammenarbejdede; den ene udtaler sig om ham med Agtelse og fortsættes omtrent til Edvard IV's Død; den anden udmaler Despoten med de sorteste Farver, men denne Version har Shakspere, efter sit Dramas Plan, imidlertid i sin Henrik VI ogsaa fulgt for Richards yngre Dage, et Bevis paa, at Richards Billede i den populære Bevidsthed alt længst havde fæstnet sig med de sorteste Farver, lige som omvendt Henrik V, Frankrigs ungdomsfriske Erobrer, alt var bleven Nationen kjær som en glimrende Helteskikkelse. Nu er det imidlertid ikke nogen uvæsentlig Omstændighed, at hin anden Version viser sig at hidrøre fra en Forfatter, der i det mindste indirekte har staaet i nært Forhold til de Tildragelser og Personligheder, som det her kommer an paa.

Den berømte Thomas Morus, Erasmus fra Rotterdams aandrige Ven, den vittige, dybsindige Forfatter, Henrik VIII's Kantsler, skrev ved Aaret 1509, omtrent 24 Aar efter Richard III's Død, paa fortæffeligt Engelsk en rigtignok ufuldendt Bog over samme Konges tragiske Historie; hele Afsnit af dette Arbejde ere ordret indflettede i Halls, Holinsheds og andres Værker. Man har end videre en latinsk Redaktion, men rigtignok saa ubehjælpsomt affattet, at dette Arbejde umulig i denne Skikkelse kan hidrøre fra Morus's fine, stilistiske Pen. Man har derfor alt tidlig og vistnok ikke med Urette sluttet, at man her havde en Optegnelse, eller maaske alt et paa anden Haand omarbejdet Diktat af Kardinal Morton, den samme Biskop Morton af Ely, der optræder i Shakspeeres Stykke, alt havde været i den sidste Lancasterkonges Tjeneste og senere var den første Tudors afgjorte Tilhænger og betroede Statsmand. Nu havde imidlertid

Thomas Morus i sin Ungdom staaet denne Mand meget nær; han havde ham at takke for sin urokkelige Tro paa Tudorernes Fordringer og for sit Had til den forbryderiske Usurpator, der var bukket under for Tudorerne. I disse to væsentlig overensstemmende Redaktioner besidde vi saaledes Resten af et Partiskrift, der som saadant paa ingen Maade kan gjælde for en ren Kilde og særlig ikke tør benyttes uden stræng Kritik. Det er denne Fortælling, der — saaledes som de senere Krønikeskrivere ivrig efterskrev — lod Richard alt fra Fødselen af fremtræde som et rent Uhyre, med frastødende Aasyn og en modbydelig Pukkel, fuld af Lumskhed og Mordlyst, der altid kom til Udbrud ved de vexlende Begivenheder i den rædselsfulde Tid, kort sagt en sand djævelsk Dæmon; en Notits, som rigtignok hidrører fra en anden Kilde, der dog ikke staar denne Kreds meget fjern, vil jo endog paastaa, at han kom til Verden som en rigtig Skifting med Tænder i Munden og langt Haar lige ned til Skulderen. Den Tendents at forvanske ethvert ædlere Træk og ved Opdigtelser for stedse at skamskænde Henrik Tudors Forgænger ligger tydelig nok for Haanden. Vi have saaledes her Ophavet til den senere traditionelle og typiske Opfattelse.

Have vi nu slet intet Korrektiv mod denne Opfattelse? Mangle vi alle Optegnelser fra det modsatte Standpunkt, findes der slet ingen samtidig, objektivt holdt Beretning? Dog ikke ganske, men desto værre flyde disse Kilder overordentlig sparsomt og med lidet Udbytte. Heri vare nu vel fremfor alt selve Tidsforholdene Skyld; thi under Rosekrigen, Englands Trediveaarskrig, standser, som det forstaar sig af sig selv, denne nøjagtige Opbevarelse i Archiverne af Statsdokumenterne, der fra det 13de Arhundrede havde udviklet sig til en saadan Fuldkommenhed som vel næppe i noget andet Rige i Evropa, og ikke mindre forfaldt den egentlige Historieskrivning under Partilidenskaberne og den almindelige Forvildelse. Dernæst er det end videre umiskjendeligt, at man med bestemt Forsæt har rømmet op mellem Ak-

terne fra Richards Tid, som det vel altid plejer at ske, naar det kommer an paa at fremstille en som usurpatorisk domfældt Regering, som om den aldrig har existeret. Alligevel er der dog bleven reddet enkelte Stumper ægte Materiale som kongelige Befalinger, Brudstykker af Parlamentsforhandlinger, Privatbreve, ja endog enkelte Skildringer, blandt hvilke den første Plads indtages af den ædrulige, men derfor ogsaa tilforladelige Beretning af en Samtidig, Fortsætteren af Croylands Annaler. Ved Hjælp heraf kan man dog nogenlunde kontrollere det Billede, som ellers behersker baade Folket og Scenen.

Paa den anden Side maa man imidlertid vogte sig for at tilintetgjøre den videnskabelige Kritik ved altfor vidtgaaende Tvivl, ja, vel endog søge at fremstille Richard III som en Dydsengel. Allerede for to Hundrede Aar siden blev et saadant Forsøg gjort; derpaa offentliggjorde den yngre Horace Walpole i Aaret 1767 en aandrig Apologi, fuld af historiske Betænkeligheder, imod hvilke der dog ophobede sig fuldt saa mange Modsigelser, som vare ham selv indlysende. Senere have andre fulgt hans Fodspor, fremfor alle har nylig en Blaastrømpe*) i to tykke Bind, fulde af latterlige Paradoxer, anstrængt sig for at vaske ogsaa denne Neger hvid, i god Overensstemmelse med den i England saa stærkt grasserende Heroskultus.

Dog vi have beskæftiget os tilstrækkelig med dette lidet interessante Emne; men saa meget var dog nødvendigt for at vinde et historisk Standpunkt for vor Fortælling.

Den store Adsplittelse, der i det femtende Aarhundrede grundig forstyrrede Englands velordnede Tilstande, begyndte i Aaret 1399 med Richard II's Afsættelse. Hans Fætter,

*) Richard the Third as Duke of Glocester and king of England by Caroline A. Halsted, London 1844. 2 Vols.

Henry Bolingbroke, grundede som Henrik IV Huset Lancaster, der søgte at bøde paa sin mangelfulde Adkomst ved at gjøre betydelige parlamentariske Indrømmelser og ved en nøje Forbindelse med Kirkemagten mod Lollardernes kjætterske og demokratiske Parti. Paa hans Søn Henrik V's korte og glimrende Krigsperiode fulgte snart baade ind- og udadtil en brat Tilbagegang under Sønnen, den sjette Henrik, der ingensinde, efter at have naaet Myndighedsalderen, kom ud over sin aandelige Sløvhed. Forvirringen trængte saaledes ind paa alle Omraader af det offentlige Liv, indtil atter en Fætter af Kongen, men som paa mødrene Side stod den fælles Stamfader til flere Linier (Edvard III) et Trin nærmere, gjorde Fordring paa Tronen, i det han paaberaabte sig den i Aaret 1399 krænkede Successionsret. Det var Richard, Hertugen af York, som nu under sit Skjoldmærke, den hvide Rose, samlede alle Oppositionselementer mod Lancasternes røde Rose og tragtede efter at gjenoprette den mere legitime Arvefølge. Han opkastede sig gjentagne Gange baade i Statsraadet og paa Valpladsen til Protektor for den aandssvage Konge, saa at Plantageneternes Krone blev slynget frem og tilbage som en Fjederbolt under Partiernes og deres Hoveders egenkjærlige Færden; fra begge Sider appellerede man til Statens Grundrettigheder og søgte under enhver foreløbig Besiddelse af Magten at drage sig Landets Institutioner til Nytte. Endelig, da Hertugen alt var bleven udraabt til Tronfølger eller Prins af Wales i Stedet for Henriks unge Søn, lykkedes det den mandige Dronning Margareta af Anjou at besejre ham i aaben Mark, hvorpaa hun kort og godt lod ham halshugge.

Men allerede nu voxede 3 Sønner, Edvard, Georg og Richard, op som Faderens Hævnere, og faa Maaneder vare forløbne, før den ældste i Begyndelsen af Aaret 1461 med Vaabenmagt afsatte den ulykkelige Konge og svang sig selv op paa hans Plads, støttet af tredje Stands, især Hovedstadens Sympathier, idet den længtes efter rolige, ordnede Tilstande.

Imidlertid rasede Tronstridighederne og Borgerkrigene videre, og den unge Fyrste, den første Konge af Huset York, maatte opbyde sin hele Daadskraft. Under det grusomme Slagraab: «Dræb Herrerne, men skaan Folket!» sprængte han frem i Slagets Tummel og opflammede den Myrden, som stadig mere og mere lyste op i den normanniske Adels Rækker. Hidtil havde dog ogsaa enkelte Dele af denne svoret til hans Faner, saaledes især det i Norden mægtige Huss Nevil; til dette hørte nemlig Brødrenes Moder, Hertuginde Cecilia og hendes Brodersøn, Greven af Warwick, der i hin Tids Annaler er saa fejret under Navnet: Kongemageren. Da slyngede den skjønne, men nydelsessyge Edvard IV's Sanselighed Brandfaklen ind i hans eget Parti.

Skjønt Kongen havde indledet Underhandlinger om Ægteskab snart med en, snart med en anden Dame, fæstede han sine Øjne paa den unge Enke efter en Ridder Grey, der var falden paa den lancasterske Side. Efter at han først havde indgaaet et hemmeligt Ægteskab med hende, dristede han sig til offentlig at erklære hende for sin Dronning og lagde sig derved ud med sin Trones kraftigste Støtter. Grev Warwick og Kongens egen Broder, Hertug Georg af Clarence, sluttede for deres Vedkommende Fred med Lancaster og fandt Understøttelse hos Ludvig XI af Frankrig. Efter mange vexlende Krigsbegivenheder lykkedes det ogsaa dette Forbund i Aaret 1470 endnu en Gang at forjage Edvard; han søgte Tilflugt hinsides Havet hos Hertug Karl den dristige af Burgund, der var gift med en Søster til de yorkske Brødre; alt det næste Aar kunde han vende tilbage ligeledes med Udlandets Hjælp, særlig da fra den til Søs saa mægtige tyske Hansa. Den heltemodige Margareta blev fuldstændig slaaet ved Tewksbury, hendes Søn, den lancasterske Prins af Wales, blev Krigsfange og myrdet, den aandssvage Henrik VI forsvandt i Tower i London. Trods al sin Egenraadighed og alle sine Udsvævelser vidste Edvard fra nu af at hævde sig paa Tronen, i det han med klog Beregning støttede sig til

Landets mere demokratiske Elementer og gjorde Kur til Borgerne og deres Hustruer, medens han samtidig drog al mulig Fordel af disse sine Venner. Det var hans Maal at gjøre Regeringsmagten saa vidt mulig uafhængig af Parlamentets Pengebevillinger og gjøre rigtig dybe Greb i sine Undersaatters Pengekister ved Benevolentser, saa kaldte frivillige Gaver. Skjønt der herved ogsaa af og til opstod Uroligheder, ligesom der stadig endnu udvistes Gjenstridighed fra Lancasternes Side og fra Levningerne af det gamle Aristokrati mod den omkring Dronning Elisabeth opstaaende nye Adel, fortsatte Edvard dog dette tvivlsomme System til sin tidlige Død, der sandsynligvis blev fremkaldt ved hans udsvævende Levnet; halvt en Tyran og halvt en Vellystning døde han, næppe 41 Aar gammel, den 9de April 1483.

Hans Dynasti var imidlertid endnu ingenlunde fast grundlagt. Foruden flere Døtre havde Edvard efterladt sig to Sønner, af hvilke den ældste, Edvard V, endnu ikke var tretten Aar gammel. Det var nu et Spørgsmaal, om Nationen vilde finde sig i, at den for en Plebejerinde gjældende Moder tillige med hendes Slæng af Brødre, Sønner af første Ægteskab og andre Yndlinge, der hurtig havde svunget sig i Vejret, tilrev sig Formynderregeringen, eller om ikke langt snarere en Farbroder burde overtage denne høje Pligt, saaledes som det stadig havde været Skik og Brug i dette Rige, hvor man saa strængt og nøje søger at følge Præcedentstilfælde. Nu var der imidlertid endnu kun én af de tre Brødre, nemlig Richard, tilbage.

Richard, den yngste Søn af den halshuggede Hertug af York, blev født, da de store Uroligheder alt havde taget deres Begyndelse, den 2den Oktober 1452 i Fotheringhay, det samme Slot i Northamptonshire, hvor Marie Stuart 135 Aar senere maatte lægge sit Hoved paa Blokken. De faa samtidige Notitser kjende ikke noget til hans hæslige Misdannelse, de fremhæve derimod den Klogskab, som bragte de højt begavede, men ærgjerrige Forældre til at lade Drengen

faa en omhyggelig Opdragelse. Mandens Undergang jog Hertuginden med hendes Sønner til Udlandet, hvor hun en Stund fandt et Tilflugtssted i Utrecht, og det er vel muligt, at Synet af det storslaaede burgundiske Statssamfund og den fremblomstrende borgerlige Frihed alt dengang gjorde Indtryk paa Richard. Efter Broderen Edvards Tronbestigelse vendte imidlertid ogsaa han tilbage og blev snart ophøjet til Hertug af Glocester. Alt som han nu blev ældre, viste han sig mere og mere som en afgjort Tilhænger af sit Hus, og i Aaret 1470 kunde man betro ham den vigtige Kommando ved den skotske Grænse, hvor dengang de lancasterske Sympathier mest gjorde sig gjældende. Da Kong Edvard snart derpaa maatte flygte, særlig paa Grund af sin egen Letsindighed, flygtede hans Broder ogsaa for anden Gang til Holland; men det varede dog kun nogle faa Maaneder, inden de atter vendte sejrrig tilbage. Ved Tewksbury glimrede Richard ved sin Tapperhed, og ved sin Konges Side red han ind i London. Dagen derpaa blev den ulyksalige Henrik VI myrdet i Tower. Det lader sig nu vel godtgjøre, at Hertugen af Glocester sammen med de øvrige Sejrherrer tog ind i den endnu stadig som Kongebolig benyttede Borg; men det Rygte, at han har været meddelagtig i Udaaden, at den attenaarige Yngling vel endog selv skulde have udøvet den med egen Haand, er først bleven udspredt senere, maaske endog først efter hans eget Fald, da hine tendentiøse Beretninger, hvorom ovenfor er talt, toge deres Begyndelse.

I de følgende tolv Aar modnedes Ynglingen til Mand, og med ubrødelig Troskab ydede han Kongen i Raad som i Daad de vigtigste Tjenester. Med sikker Haand ledede han Statholderskabet i Nordengland, greb kraftig ind i den skotske Kongefamilies Stridigheder, indlemmede varig Grænsefæstningen Berwick i Riget, ja førte endog én Gang sin Hær lige til Edinburghs Mure. Da Englænderne derpaa i Aaret 1475 endnu engang ved et Indfald i Frankrig vilde gjøre deres gamle Fordringer gjældende, men snart lode sig afspise

med en Pengeerstatning af den listige Ludvig XI, vægrede Hertug Richard, der nu som altid rustet stod ved sin Broders Side, sig mandig ved at give det skammelige Forlig i Picquigny*) sit Samtykke, men vedblev alligevel at være en urokkelig Tilhænger af sit Hus's Politik. Det samme Sindelag lagde han ogsaa for Dagen ved en anden, særlig slem Anledning.

Vi sigte herved til den anden af Brødrene York, Hertug George af Clarence, hvis ondskabsfulde Forbindelse med det lancasterske Parti vi ovenfor berørte. Denne Prins havde nemlig den ældste af Warwicks Døtre til Hustru og søgte med hendes Haand ikke blot at tilegne sig Nevilernes hele betydelige Arv, skjønt Richard, alle Rænker**) til Trods, allerede 1472 havde ægtet den yngre Søster Anna, der som Barn havde været forlovet med den lancasterske Prins af Wales, men Clarence opspandt desuden uafladelig andre Rænker, ligegyldig om det var under den hvide eller den røde Roses Tegn, men øjensynlig kun for ved næste Katastrofe

---

*) Ved Overenskomsten i Picquigny (hyppig efter den nærliggende By kaldet Kjøbmandsfreden i Amiens) lovede Ludvig XI inden 14 Dage at betale Englands Konge 75,000 Kroner og desuden aarlig, saa længe han og Edvard levede, 50,000 Kroner, ligesom det ogsaa blev aftalt, at Edvards ældste Datter Elisabeth — senere Henrik VII's Hustru — skulde ægte Dauphinen. Ved denne Lejlighed havde Ludvig XI ladet sin Kantsler forsegle sex ubeskrevne Ark Pergament, for at de engelske Herrer, hvis Gunst han vilde vinde, selv kunde nedskrive, hvad der tilkom dem for deres Tjenstvillighed. Ved samme Fred udbetalte i øvrigt Kong Ludvig yderligere 50,000 Kroner til Edvard IV som Løsepenge for den ulykkelige Margareta af Anjou, Henrik VI's Enke, der havde siddet fangen i Tower siden 1471.

**) Clarence gik saa vidt i sin Voldsomhed, at han bortførte Anna fra hendes Moder og holdt hende skjult som Kokkepige i et Hus i City; da Richard alligevel havde udfundet hendes Skjulested og derpaa ægtet hende, svor Clarence højt og dyrt, at »Broderen dog ikke skulde dele hans Livs Underhold med ham«, og Parlamentet maatte 1474 dømme Brødrene imellem. R. Anm.

at bane sig selv Vejen til Tronen. Han var en højst upaalidelig Karakter og gjengjældte med den skammeligste Utaknemlighed den Amnesti, der var bleven tilstaaet ham for hans Deltagelse i Edvards forbigaaende Forjagelse; Rygtet gik stadig om hans forræderiske Planer, til Kongen selv i Aaret 1478 anmodede Parlamentet om en kriminel Tiltale mod ham. Lorderne dømte da den skyldige til Døden, Underhuset trængte paa Dommens hurtige Fuldbyrdelse, og kun af Naade blev Straffen i al Hemmelighed exekveret bag Towers mørke Mure. Sagnet, der er blevet forplantet af hine Richard saa fjendske Forfattere og fulgt i Skuespillet, fortæller, som bekjendt, at Clarence fik Tilladelse til selv at vælge sin Dødsmaade og derpaa druknede sig i et Fad Malvasiervin; end videre at navnlig hans Broder, Hertugen af Glocester, havde bidraget til at styrte ham. Authentisk véd man imidlertid kun, at denne vel havde sit Sæde mellem de dømmende Pairs, men den dømtes Godser tilfaldt ikke ham, men derimod Dronningens imod Clarence sammensvorne Slægtninge. Lige til Edvard IV's Død melde de gode Kilder intet om Richards Havesyge eller Herskesyge; ogsaa i sædelig Henseende synes hans Opførsel i det hele at have været ulastelig.

Som alt fortalt indtraadte nu, den 9de April 1483, et Vendepunkt i hans Historie. Et Ilbud, ikke fra Dronningen, men fra Hertugen af Buckingham, en Slægtning af det kongelige Hus, bragte Efterretningen til York, hvor Glocester residerede. Strax blev hans Hof og Ridderskabet samlet; klædte i Sort overværede alle Sørgegudstjenesten i Domkirken; alle maatte hylde den lille Tronfølger, og Richard undlod ikke i sin Kondolenceskrivelse at stille sin tapre Arm til Enkedronningens Raadighed. Hans hele Adfærd kunde saaledes ikke være mere loyal. Der var visselig dengang næppe heller noget Menneske, som holdt sig op over hans magre, lidt forvoxede Udvortes; hans venstre Skulder var lidt mere fremstaaende end den højre; hans Ansigt bar, som man kan

skjønne af de endnu bevarede Portræter fra hans enogtredivte Aar, ikke Spor af Ansigtslighed med den skjønne Edvard; men blegt og magert, som det var, gjorde det ham ældre, end han virkelig var; dybtliggende, strænge Øjne røbede en tærende Ild, en Lidenskab, der næppe kunde lægge Baand paa sig. Hans samtidige saa imidlertid i ham ikke blot den prøvede, dygtige Krigsmand; af hans Selvbeherskelse, af hans Evne til at kunne tie, men at handle fast og konsekvent droge de med rette Slutninger om betydelige aandelige Egenskaber. Skotske Gesanter udtalte engang med Digterens Ord deres Beundring: «Hvor mægtig er ikke den Sjæl, som boer i saa usselt et Legeme!» Alle havde en Anelse om, at under de forviklede Forhold, hvori Riget nu var kommet, maatte det meste, ja alt, bero paa denne ene Mands Afgjørelse, og denne Afgjørelse lod ikke længe vente paa sig.

Der lagde sig strax en almindelig Uvilje for Dagen ikke blot i det hele taget mod det fuldkommen usædvanlige kvindelige Regimente, men netop særlig mod det Formynderskab, som Dronningen gjorde Fordring paa, og som forud sikrede de samme Kredse Magten, der engang havde bragt Forvirring ind i Yorks næppe grundlagte Dynasti. Grev Rivers, en Broder til Elisabeth, og Lord Richard Grey, en Søn af hendes første Ægteskab, skulde med en Troppestyrke føre den unge Konge, der ved Faderens Død opholdt sig ved Wales's Grænse paa Slottet Ludlow, til Hovedstaden, for at han her kunde blive indsat under deres Formynderskab. En Gruppe fornemme Herrer krydsede dog strax disse Lykkeridderes Planer. Det var navnlig Lord Villiam Hastings, der havde været en særlig Yndling af Edvard IV og Deltager i alle hans Udsvævelser, Hertug Henrik af Buckingham samt flere andre, som skjønt ikke fuldkommen endrægtige indbyrdes, dog for egen Sikkerheds Skyld eller af Ærgjerrighed handlede rask, men rigtignok ogsaa meget kortsynet. Det var nemlig især deres Budskab, der hos Glocester vakte den Tanke ikke at tøve

noget Øjeblik med at gjøre sin Fordring som Protektor for den umyndige Fyrste gjældende. Han lod ufortøvet sadle op og ilte med sit Mandskab mod Syd. Da nu ogsaa Buckingham kom til med væbnet Magt, spærrede de behændig Vejen for Rivers og hans Fæller og bemægtigede sig derpaa ved List og dristig Handling Kongen i Stony Stratford ikke langt fra Northampton. Den 4de Maj, den samme Dag, paa hvilken Kongens Moder i al Hast vilde have ladet ham krone, red man ind i London; Fyrsten var klædt i en blaa Fløjels Kaabe, medens hans Onkel, der mørk og devot red forud, endnu var i dyb Sorg som hans hele Følge. Uden nogen ond Bitanke, men efter gammel Skik og Brug tog man Bolig i Tower. Medens Adel, Ridderskab og Borgere nu strømmede sammen i London til Kroningen, klarede den forskjellige Partistilling sig lidt efter lidt.

Fuldkommen fortrængt eller uskadelig var for det første Partiet Wydeville og Grey; thi allerede fra de første Dage i Maaneden havde Elisabeth paa Efterretningen om Richards Opbrud søgt et uantasteligt Asyl i Westminsterabbediets Helligdom sammen med sine Døtre, den anden lille Prins og den ældste Søn af sit første Ægteskab. Hun havde aldeles intet af Løvindens Natur, der rejser sig til Forsvar for sit Afkom; hun var Margareta af Anjou fuldkommen ulig, og ved sin raadvilde, passive Holdning fjernede hun fuldstændig alle de Personer i By og Land, som mulig ellers vilde have set hen til hende. Dernæst var der rene Yorktilhængere, f. Ex. Lord Hastings, som ingensinde havde været en Ven af Dronningen; end videre Medlemmer af den gamle høje Adel, der som Buckingham ingensinde ganske havde unddraget sig al Berøring med de lancasterske Elementer. I begge disse Retninger gjaldt det nu at neddysse de Bekymringer, som strax fra første Færd maatte gjøre sig gjældende mod den Mand, hvem et Flertal blandt Statsraadet samt et mere folkeligt, parlamentarisk Udvalg i god Overensstemmelse med tidligere Exempler havde udpeget til Protektor «for Fyrste og

Rige som en Broder og en Onkel til Konger», saaledes hedder det i hans Titel. For en Stund maatte Klogskaben raade Hertugerne af Glocester og Buckingham til at holde sammen; man har fundet et mærkeligt Pergamentblad, hvorpaa Edvard V egenhændig har malet sit Navn øverst, derpaa følger Richards Underskrift med Mottoet: loyaulte me lie (Troskab binder mig) og endelig Buckinghams med Devisen: sovente me sovenne (mindes mig ofte). For de øvrige Herrer herskede der imidlertid kun et kort Vindstille; et pludseligt Statskup aabenbarede, at den Vej, som Richard engang havde betraadt med List og Magt, nødvendig maatte føre ham videre til Usurpation. Saa længe ikke alle Modsætninger vare ryddede af Vejen, var Protektorens Stilling stadig omgiven af Farer; hans Ærgjerrighed, der nu engang var sluppen fri, sagde ham, at en hel Række Rivaler maatte falde.

Kroningen, som nu var fastsat til den 22de Juni, maatte atter give en Anledning. For at træffe de endelige Bestemmelser om Festen vare Lorderne indbudte til at møde i det store Statsraads Værelse i Tower. Richard, som ganske nylig havde underholdt sig paa det venligste med enkelte Herrer, traadte derpaa efter Thomas Morus's Fortælling ind med forvirrede Træk og brød pludselig i Forsamlingen løs med voldsomme Ord: Hexen, hans Broders Enke, havde sammensvoret sig med en af dennes Friller og med Lord Hastings for at ødelægge ham; han blottede sin forvoxede*), udmagrede Arm for saaledes at bevise deres Trolddomskunster. For at undertvinge ethvert Forsøg paa Retfærdiggjørelse styrtede strax, paa et givet Tegn med Foden, bevæbnede Mænd frem fra et Forhæng og grebe den nævnte Adelsmand samt Lord Stanley og Præla-

*) En smuk Londonnerinde, Jane Shore, blev anklaget for at være delagtig i disse Trolddomskunster eller dog Deltager i en Sammensværgelse og maatte den næste Dag staa ved Kirkedøren i Bodskjorte og med en brændende Kjærte; hun havde først været Edvards, senere Lord Hastings's Frille, og ved denne haarde Behandling skulde begge de Afdødes Minde haanes. R. Anm.

terne af York og Ely. Hastings fik kun en kort Stund til at skrifte i, derpaa blev han strax halshugget i Slotsgaarden. Klædte i gamle, rustne Harnisker anmodede derpaa Richard og Buckingham om Eftermiddagen Londons Borgere om Hjælp, ret som om de selv havde været Gjenstand for Overfald. Saaledes lyder Efterretningen, rigtignok fra fjendtlig Side, men den kan dog ikke overses, da Morton af Ely selv var tilstede og blev arresteret med de øvrige. De virkelige Traade i Intriguen ere imidlertid fuldstændig sønderrevne for os, ligesom det ogsaa mangler paa enhver Antydning af, at der mulig kunde være smeddet et Komplot mod Regenten af Hastings og Dronningen. Derimod er det en Kjendsgjerning, at Richard havde truffet alle Anstalter til at møde en saadan mulig Sammensværgelse og allerede fire Dage tidligere, den 10de Juni, havde ladet sine tro Mænd i Nordengland opbyde for at ile ham til Hjælp. Et og samme Bud medbragte tillige til York Befalingen om ufortøvet at gjøre Fangerne fra Stony Stratford, Lord Rivers og hans Fæller, der sade fængslede i Pontefract, et Hoved kortere. Den 16de Juni vovede Protektoren selv i egen Person at forbryde sig mod Westminsters Asylret. Den høje Klerus lagde sig kun for saa vidt herimellem, som den vel beskærmede Dronningen, men ikke hævede nogen Modsigelse mod Diktatorens Fordring at faa den lille Prins Richard udleveret, for at han kunde holde sin Broder Kongen med Selskab. Disse Begivenheder, som fulgte Slag paa Slag, fremkaldte uhyre Skræk blandt Befolkningen; alles Opmærksomhed var henvendt paa Edvard IV's Afkom, som ganske vist endnu boede med al Værdighed i den gamle Kongefæstning, men dog i altfor høj Grad kun lignede Fanger.

Folket maatte endnu ikke komme til Ro; det gjaldt om at bearbejde Masserne paa enhver Maade, indtil der fra Nord og Vest var samlet tilstrækkelig paalidelige Tropper, der kunde tjene som Støtte ved det endelige Statskup. Det var derfor af ingen ringe Betydning, at Byens Styrelse og

Gejstligheden sluttede sig til Agitationen; en Dr. Schaw, en Broder til Lord Mayoren, prædikede Søndagen den 22de Juni i Kirken ved St. Pauls Kors for den tæt sammenstimlede Pøbel om Richards gode, ja eneste retmæssige Adgang til Tronen, hvad Præsten søgte at begrunde ikke blot ved den afdøde Konges forskjellige tidligere Forlovelser, ved hans Udsvævelser og hans med et Ægteskabsbrud analoge Forbindelse med Elisabeth Grey, men endog med den frække Paastand, at Edvard IV selv havde været et illegitimt Barn og hans Børn følgelig Bastarder*). Hvilket Lys falder der ikke ved disse Løgne, som værdig kunne sættes ved Siden af vor Dagspresses allerværste Udskejelser, paa den gamle, stolte Hertuginde, hvis Yndling Glocester altid havde været, og som overlevede ham fulde ti Aar. Men endnu værre er det, at disse og lignende Detailler foreligge i en gammel, legal Form, nemlig i Skikkelse af en Parlamentsakt, saa at Stænderne enten selv maa have valgt denne ejendommelige Motivering som Støtte for Omvæltningen, eller ogsaa har man simpelthen dikteret dem denne Begrundelse, for saa vidt man overhovedet adspurgte dem. Kort sagt, alle de Fordringer som hans ældre Broders Afkom maatte besidde paa Tronen, skulde ophæves ved en Parlamentsakt lig den, der engang ved Richard II's Afsættelse var kommen den første Lancaster til gode. Der er intet Spørgsmaal om, at ingen Mand kunde være Prætendenten en mere velkommen Støtte til at vinde Lordernes Stemme og bearbejde Borgerne end Rigets første Stormand, Hertugen af Buckingham, med hvem han syntes at have indgaaet en næsten ubegribelig Pagt.

---

*) Shaw sluttede sin Prædiken med de Ord: »Men her, i Hertugen af Glocester, have vi Helten Richard af Yorks' sande Billed; ethvert af hans Træk minder om Faderen«; i det Præsten udtalte disse Ord, viste Richard sig pludselig paa en Balkon tæt ved Prædikestolen; man synes saaledes at have lagt an paa at fremkalde en folkelig Demonstration for Glocester, men denne udeblev aldeles.

Saaledes gik det da til, at Richard III den 26de Juni tillagde sig Kongetitlen, efter at han havde regeret eller rettere konspireret 2 Maaneder og 27 Dage i sin mindreaarige og ukronede Brodersøns Navn. Den 6te Juli blev derpaa Hovedstaden blændet ved den Pomp, som den nye Konge paa en ægte Usurpators Vis udfoldede ved sin Kroning. Buckingham maatte bære Slæbet for ham, og Grevinden af Richmond, en lancastersk Prinsesse, for Dronning Anna; som man kan se af den endnu bevarede Inventarieliste, vare Kaaberne og Vaabenkjolerne overlæssede med sølvbroderede Vildsvin. Der var hverken Mangel paa kirkelige Velsignelser eller en højhjertet Tilgivelse fra Herskerens Side; med en til Forvovenhed grænsende Tillid indsatte han Stanley, Lord Hastings's Fælle, der ved sit Ægteskab med Grevinden af Richmond endog var Tudors Stiffader, til sin Overhofmester.

Denne Dristighed var dog paa mange Punkter parret med en overlegen Klogskab; Richard indsaa, at det i en hel Menneskealder forstyrrede Rige fremfor alt længtes efter at se Sværdet og Sceptret i en kraftig Haand, uanset de dybe Brud i Dynastiet og den herskende Klasse. Saaledes drog han personlig Omsorg for at hæve den fuldkommen forvirrede Retspleje, hvad der ikke havde fundet Sted siden Henrik V's Dage. Da han paa Grund af de stigende Udgifter ikke kunde hjælpe sig paa sin Broders Vis med Benevolentser, der i Landet almindelig kaldtes Malevolentser, besluttede han efter nogen Tids Forløb at sammenkalde Parlamentet og at raadføre sig med det i de lovlige Former, som det tidligere var Skik og Brug, angaaende Landets Indtægter. Han udviste en stor politisk Takt, i det han søgte at beskytte og hævde den huslige Tugt og borgerlige Orden. Flere Angivelser bekræfte da ogsaa, at hans Regimente begyndte at blive populært især i den nordlige Del af Landet. Gejstligheden, som rigtignok i hin Tid var nedsunken i dyb moralsk Fordærvelse, gjengjældte hans rige Gaver med Erkjendtlighed og krybende Underdanighed, saa at han efter gammel Skik

og Brug fik Titlen «den allertroeste Hersker af Guds Naade». Ogsaa Udlandet viste sig med en paafaldende Beredvillighed imødekommende mod Usurpatoren. Isabella den Katholske, hvis Haand Edvard IV engang havde forsmaaet, tøvede ikke med at anerkjende Richard; der var alt Tale om en Ægteskabsforbindelse mellem hans Søn og en af hendes Døtre; Erkehertug Maximilian, som førte Regeringen i Nederlandene for sin unge Søn Filip, vedligeholdt det burgundiske Huses gamle Forbindelser med York; selv den gamle Ræv, Ludvig XI, hvem det var saa magtpaaliggende at fjerne Burgund fra England og Habsburg fra Kastilien, nedlod sig, næsten paa sit Dødsleje, i det mindste til Høfligheder. Over for sine Fortrolige som Comines erklærede han rigtignok Kong Richard for et ondt og grusomt Menneske, lige som han heller ikke vilde være ham behjælpelig med at opsnappe en farlig Flygtning, men i sine Skrivelser kaldte han ham dog «mon cousin», og paa Richards ærbødige Anmodning tillod han Udførsel af den i England saa stærkt efterspurgte Burgundervin. De Paver, der levede samtidig med Richard, nemlig Sixtus IV og Innocens VIII, og under hvem det værste Yndlingsregimente og den mest uhørte Aager gjorde sig gjældende, lagde ham heller ikke de ringeste Vanskeligheder i Vejen.

Det vilde nu vel være muligt at udarbejde en sammenhængende Fremstilling af Richards korte Regering, men navnlig ere dog to Momenter af en overvejende Interesse; det første er Prinsemordet, som især gjennem Shaksperes uovertræffelige Behandling er blevet saa berømt og paa en Maade indvier hans Rædselsregering; det andet Moment er selve Afslutningen paa dette Rædselsregimente. Endnu i Løbet af Sommeren 1483 foretog Kongen en Rejse gjennem hele Riget og sluttede samme med en ganske usædvanlig Akt, nemlig en ny Kroning i den ham særdeles hengivne Stad York, ved hvilken Lejlighed hans tiaarige Søn Edvard blev ophøjet til Prins af Wales. Mod Slutningen af September havde Hoffet allerede

begyndt Tilbagerejsen, da den i Syden opstaaede Misstemning kom til Udbrud. Det kan være tvivlsomt, om Aarsagen til denne Misstemning maa søges i den pragtelskende Monarks trykkende Finantsforetagender eller i manges Bekymring for den Skæbne, som truede den engang saa afholdte Edvard IV's Afkom, eller i Rænker, der bleve opspundne af nogle aristokratiske og gejstlige Stormænd af begge de styrtede lancasterske og yorkske Partier; — snarest var det vel alle disse Aarsager tilsammen, der fremkaldte en Gjæring over hele Øen fra Essex til Sommerset; det Oprør, der saaledes truede med at bryde løs fra den tredje Stand, fremkaldte den afgjørende Vending i Richards Liv. Da han med rette troede at spore en folkelig Stemning for at befri den voldelig afsatte Fyrste, og da han altid var vant til at gribe energiske Forholdsregler, tøvede han intet Øjeblik med selv at forkynde, at Richards Sønner vare døde i Tower.

Hvorledes forholder det sig nu paa dette Punkt med hans egen Brøde og med Enkelthederne i denne græsselige Udaad? Man kan ikke tvivle paa, at den var Richards eget Værk; den nøje Beretning om selve Mordets Udøvelse, der fra Thomas Morus er gaaet over i alle senere Fremstillinger, kan heller ikke være opdigtet. Saa vidt man kan gjennemskue et saa tæt Mørke, bleve Edvards Sønner, saaledes som Lokalsagnet beretter, kvalte i Bloody Tower midt under deres søde Slummer, hvorpaa deres Lig bleve begravede ved Foden af den gamle Stentrappe, der fører op i Hovedbygningen det hvide Taarn. Her fandt man i det mindste mange Aar senere, først under Karl II i 1674, nogle tilsvarende Skeletter, som derpaa bleve bisatte i et af Sidekapellerne i Westminster. For øvrigt er der ingen Mangel paa andre positive Beviser for Rigtigheden af Morus's Fortælling. Netop samtidig med Richards Afrejse i de første Dage af Avgust, i hvilken Maaned altsaa Mordet maa falde, modtager Brackenbury, Kommandanten i Tower, en paafaldende Gratifikation, og det samme er ikke mindre Tilfældet med

Overstaldmesteren, Sir James Tyrrell, over paa hvem den førstnævnte skal have væltet selve Udøvelsen af Forbrydelsen. Man har dernæst ogsaa de Skrivelser tilbage, hvori der blev udsat Belønninger for de to Banditer, Forest og Dighton, utvivlsomt for selve Bøddelgjerningen; under Henrik VII, da det kom an paa at demaskere en falsk Prætendent, afgav den sidstnævnte Person en omfattende Tilstaaelse, der derpaa blev optaget som en Kjendsgjerning af alle Tudorhistorikerne, lige fra Morus til Lord Bacon, og vel vanskelig kan være opdigtet i den foreliggende Form. Udlandet troede da ogsaa strax kun paa Mord. Da de franske Generalstater bleve aabnede i Januar 1484 i Tours, henviste Kantsleren, Guillaume de Rochefort, til den Udaad, hvorved de kongelige Børn ustraffet vare blevne myrdede og Kronen af Folket overdraget Morderen. Endelig taler Richards egen Adfærd indirekte mod ham selv. Han har saaledes slet ikke benægtet Handlingen, men har tværtimod i Oktober selv udbredt Efterretningen om Prinsernes Død i Forventning om herved at kunne dæmpe hin Opstand. Næsten latterlig lyder derfor den Hypothese, som er fremsat af en af Richards Beundrere, Horace Walpole, at i det mindste en af de Prætendenter, som under Henrik VII udgav sig for den undkomne Prins Richard, nemlig Perkin Warbeck, var den ægte Richard af York, som hvilken han jo ogsaa blev anerkjendt af Jakob IV i Skotland. Hvorledes kunde da hans egen Søster, Henrik VII's Dronning, nogensinde saa fuldkommen fornægte ham? Hvad var der da blevet af den ældre Broder, Edvard V? Nej, Tyrannen ramte begge sine Ofre uden at fejle, og han tog da heller ikke fejl i sine Beregninger om den Rædsel, der vilde følge af Brødrenes Undergang. Den rundt omkring opblussende Fare blev ved den hurtige, hensynsløse Adfærd sammentrængt paa et enkelt Punkt, og en af Hovedophavsmændene til samme blev næsten lige paa Stedet ryddet af Vejen.

Denne Mand var ingen ringere end selve Hertugen af Buckingham, der hidtil havde været Usurpatorens villigste Redskab og da ogsaa for sine Tjenester var bleven belønnet med en i Sandhed fyrstelig Magt; skjønt Hertugen vel var en forfængelig Mand, blev han dog ikke saa meget forlokket af sin egen Ærgjerrighed, som han snarere lod sig lede i Fælden af andre, klogere Hoveder. Samtidig med hin Kroningsrejse blev der i Brecon, en af Hertugens Borge i Wales, udkastet den Plan, som vel rigtignok første Gang strandede, men dog sluttelig skulde fælde Kong Richard. Biskop Morton af Ely, der sad fangen paa hin Borg hos Hertugen, var, saa vidt vi vide, den første, som fik den afgjørende Tanke at tilvejebringe en Udsoning mellem Levningerne af Lancaster og York; han erhvervede sig let Buckinghams Bistand og paatog sig selv at sætte Planen i Værk. Henrik Tudor, der gjennem sin Moder, Grevinde Margareta af Richmond, var den eneste, men rigtignok ikke ganske jævnbyrdige Repræsentant for Huset Lancaster og allerede længe havde opholdt sig ved Hertugen af Bretagnes Hof, flygtende for Richards Snigmordsforsøg, skulde ægte Elisabeth, Edvard IV's ældste Datter, og saaledes forene den røde og hvide Rose. Alle Traadene til Planen vare allerede knyttede baade i Udlandet og i Westminster; Folkebevægelsen, der fremkaldtes ved de to Prinsers Forsvinden, afgav et godt Skjul for disse Rænker, og Tudorprinsen laa alt paa Lur langs Hjemmets Kyster med fremmede Skibe, da Kongen gjennem sine Spioner fik Nys om hele Planen. Af et originalt Dokument paa Pergament, der vistnok er et af de mærkeligste Relikvier fra den tredje Richards Haand, kan man faa et levende Billede af Manden, som han staar og gaar. Fra Lincoln sender han den 12te Oktober en Skrivelse til sin Kantsler; først dikterer han sin Skriver, han beklager, at Sygdom hindrer Kantsleren i selv at komme, dog skal han ufortøvet oversende det store Statssegl, som udfordres til Processen mod den store Forræder Buckingham. Derpaa griber han selv Pennen og med kraftige,

tommelange Bogstaver og paa et Engelsk, som ikke engang Shakspere selv vilde behøve at skamme sig over, fortsætter han: «Her staar alt, Gud ske Tak, godt og fast til at møde den paa Jorden mest troløse Skabnings Ondskab. Vi forsikre Eder, at der aldrig er blevet truffet saa gode Anstalter mod en falsk Forræder». Og dette slog da ogsaa til. Faa Dage efter var Buckingham fængslet og henrettet paa Torvet i Salisbury. Det lykkedes rigtignok Biskop Morton og hans Medsammensvorne at undkomme, men ved dette ene Slag kunde Despoten dog endnu over halvandet Aar fortsætte sit Rædselsregimente.

Det andet interessante Moment i Richards Historie er selve Afslutningen paa dette Rædselsregimente, som han stadig af Princip søgte at tilsløre bag strengt lovlige Former, der dog rigtignok hyppig udartede til Karrikatur. Parlamentsbeslutninger maatte paa ny bekræfte Magthaverens Lovmæssighed og fuldbyrde talløse Bloddomme mod hans Modstandere. Dog kunde han, som saa mangen anden Despot i ældre og yngre Tider, alt nu af tvende Omstændigheder slutte, at et Omslag i Lykken nærmede sig. For det første vilde det ikke, trods alle Rænker, lykkes ham at bryde Asylretten hverken paa hin eller denne Side Kanalen. Han kunde hverken formaa Frankrig til at udlevere Tudorfyrsten, ikke heller komme Damerne York til Livs bag Westminsters hellige Mure. De haardeste Skæbnens Slag ramte Richard, da først Prinsen af Wales døde og derpaa ogsaa Dronning Anna, som man har paastaaet, blev ryddet af Vejen ved hans egen Haand. Lige uudtømmelig paa Udveje kom han nu ind paa den mest eventyrlige: han vilde gjøre selve Tudors Brud til sin egen Gemalinde, men hans sidste Tilhængere, Lord-Mayoren og Raadet, besvore ham at afstaa fra denne Plan; beskyttede af Folkets Sympathi vovede de yorkske Damer endog at forlade deres Asyl, og dog trængte Kongen netop til et saadant moralsk Effektmiddel for at kunne møde en anden Fare; det var nemlig paa Heldingen med hans Pengemidler, den sidste

Anstødssten, hvorpaa en Usurpation altid strander; ingen Malevolentser, ingen forfatningsmæssig Skat formaaede at raade Bod paa denne Finantsnød, der havde sit Udspring i den endeløse Borgerkrig.

Rastløs og opfindsom værgede Richard sig som et vældigt Udyr lige til sit sidste Øjeblik. Hans Foranstaltninger til Forsvar vare mønsterværdige; paa hvert et Punkt, hvorfra et Angreb kunde true, baade ved Skotlands Grænser og ved Kysten mod Frankrig, var der Tropper i Beredskab, ligesom Befæstningerne vare vel forsynede med Skyts. I rasende Proklamationer overvældede han Tudorfyrsten og dennes voxende Parti med Navne, som ikke kunne gjengives her; men hans Ord vare som talte ud i Luften. Prinsernes Mord, Buckinghams Skæbne, Skattetrykket, de uhyggelige Planer om Ægteskab med den Niéce, hvis Brødre han havde myrdet, alt dette virkede sammen til at dæmpe Frygten hos hans underkuede Undersaatter og vække Haabet om en snarlig Befrielse.

Den 1ste Avgust 1485 lykkedes det endelig Henrik Tudor, Greve af Richmond, ledet af dygtige Raadgivere og understøttet af Kong Karl VIII i Frankrig, at lande med sine flygtende Tilhængere og fremmede Lejesvende i en ubevogtet Klippebugt i Wales. Hans walisiske Fødsel og hele Optræden fremkaldte en national Begejstring i Fyrstendømmet, og hans Rækker forøgedes, jo længere han fortsatte Marschen mod Øst; endelig kom det til den afgjørende Kamp den 22de Avgust, paa Bosworthfield, lidt Vest for Leicester. Richard var ikke mere i Stand til at dæmpe sin dybe Mistillid, sine værste Anelser; onde Drømme havde røvet hans sidste Nattehvile. Dødbleg og med forstyrrede Ansigtstræk steg han til Hest, men hans Mod og Aandsnærværelse havde ikke forladt ham; han satte sin sidste Lid til sin Krigsduelighed og sin Vasalhærs uhyre Overlegenhed; ved dennes Hjælp havde jo hans Forfædre saa ofte tilkæmpet sig Sejr og Hæder baade inden- og udenlands. I dette Øjeblik, da alt stod paa Spil, gik Lord Stanley i Spidsen for sit Mandskab over til Fjen-

den. Da dernæst ogsaa Hertugen af Northumberland og hans Folk stak deres Sværd i Skederne, trykkede Kongen den funklende Krone fast om Hjelmen og sprængte derpaa midt gjennem den tætteste Kamptummel og under Raabet: Forræderi, Forræderi! rasende løs paa Richmond; med et knusende Hug fældede han Henriks Bannerbærer, men faa Øjeblikke efter faldt han selv for en Stanleys Sværd.

Utæmmet og heltemodig bukkede saaledes dette frygtelige Menneske under i en Alder af endnu ikke tre og tredive Aar; han var den sidste York og den sidste Plantagenet, som svang sig op paa Tronen. Der findes dog ogsaa Beretninger om rørende og loyale Opofrelser selv for denne Mand. Da Blanc Sanglier, Herolden af det «hvide Vildsvin», Aftenen efter Slaget red ind gjennem Leicesters Port med sin Herres lemlæstede Lig, samlede Folket sig skarevis om ham, hvis kraftige Regering længe blev uforglemmelig, særlig i Norden; Liget blev bisat i en Alabasters Sarkofag hos de af Vemod opfyldte Graabrødremunke.

Vi skulle endnu kun tilføje nogle faa Træk for at fuldstændiggjøre denne korte Skitse. Richard maa opfattes som en ægte Typus for en Voldshersker, der var besjælet af sin Slægts vedvarende Herskesyge og som saa mange andre af sine Paarørende lod sig blænde af Magtens straalende Symbol; af Kjærlighed til Kronen forbrød han sig mod alle guddommelige og menneskelige Love, indtil endelig de Bølger, han en Tid mente at have dæmpet, atter rejste sig og voxede ham over Hovedet; vi sigte til Forbundet mellem Levningerne af de to stridende Partier, Lancaster og York. Der findes dog ogsaa Spor af ædlere Træk hos ham; han viste Ømhed mod en Moder, hvem han dog engang vovede saa haardt at bagtale; han drog omhyggelig Omsorg for Børnene af de af ham selv myrdede eller forviste Modstandere, tog Del i de lærde Studier i Oxford og Cambridge, fandt Glæde i Vokal- og Instrumentmusik; det engelske Heroldembede og den første Landpost ere grundlagte af ham; den nationale Bogtrykker-

kunsts Incunabler, nogle af Caxtons sjeldne Mesterværker, ere dedicerede til ham. Overalt finder man saaledes Tegn, som røbe en Hersker, der staar i fuld Højde med sin Tid. Men paa den anden Side er han lige fuldt det stærkeste Udtryk for en i moralsk Henseende dybt sunken Tid; han danner en tragisk Afslutning paa en Samfundsorden, der var i Færd med at opløses, og med rette vil Samtidens og Efterverdenens Forbandelse stadig være knyttet til hans Navn. Kun et nyt Kongehus og mere faste, statsretlige Grundsætninger vare i Stand til at lede Øriget over i den nye Tidsalder.

C. H.

G. M. Armfelt.*)

Ved sit Testamente af 19de Maj 1780 og Kodicillen af 1ste Juni 1789 havde Gustav III bestemt, at Rigets Styrelse, hvis han pludselig afgik ved Døden, i hans Søn Gustav Adolfs Mindreaarighed skulde tilfalde dennes Farbroder, Hertug Karl af Södermanland. Men senere havde Forholdet mellem Kongen og denne hans Broder forandret sig meget til det værre, og paa sin Dødsseng havde Gustav III undertegnet et Dokument**), i Følge hvilket Hertugen i den unge Fyrstes Mindreaarighed skulde dele Regeringen med et af den døende Konge samtidig dermed udnævnt Raad af Stormænd, hvoraf den mest fremtrædende var Gustav Maurits Armfelt.

Denne mærkelige Mand, om hvem de følgende Blade hovedsagelig skulle handle, ville vi her stifte et foreløbigt Bekjendtskab med.

Han var født paa Juuva, St. Mårtens Sogn i Finland, den 1ste April 1757, og Søn af Landshøvdingen i Åbo Len, Generalmajor, Friherre Vilhelm Armfelt og Marie Katharine Wennerstedt. Fjorten Aar gammel blev han Underofficer ved Livdragonerne og 3 Aar efter Fændrik i Garden. Hans fyrige Blod og Lyst til Eventyr bragte ham til at søge Tilladelse til at gaa i fremmed Krigstjeneste, og i 1778 begav han sig til Frankrig for at gaa med Rochambeau til Amerika. Men

*) Barfod, v. Schinkel, Bruzelius, Gust. Papp., Sv. Biogr. Lex.

**) Se Hist. Archiv 1873 II, 265—66.

uvist af hvilke Grunde udførte han ikke dette sit Forsæt, men blev foreløbig i Frankrig, og da Gustav III kom til Spaa, gjorde Armfelt ham der sin Opvartning og vidste i kort Tid ved sine bedaarende Egenskaber at gjøre sig uundværlig for Monarken. Han var baade paa Legeme og Sjæl herlig udrustet af Naturen: hans Skikkelse var rank og smidig uden just at være mandig, hans Holdning indtagende, hans Ansigtstræk skjønne og aandrige; uden just at besidde dybere gaaende Dannelse havde han ved sine usædvanlige Naturgaver og Omgang med den store Verden erhvervet en fin, urban Tone, som i Forening med hans aristokratiske Ydre, hans muntre og elskværdige Sind, hans sprudlende Vid, hans aandrige og blændende Konversation gjorde ham uimodstaaelig ikke alene for Kvindekjønnet. Det er ikke uden Grund, at man har sammenlignet ham med Alkibiades; men til Ulykke for ham selv og for Sverige lignede han ogsaa den nævnte Athenienser i andre Henseender end de nys berørte; i tøjlesløs Ærgjerrighed, i Hovmod og Lidenskabelighed, i samvittighedsløs Tilsidesættelse af Fædrelandets Velfærd for sine egne personlige Interesser stod Armfelt ingenlunde tilbage for den berømte Hellener, man har sammenlignet ham med.

Saaledes var i korte Træk den Mand, hvem Gustav III, siden han havde lært ham at kjende i Spaa, knyttede til sin Person, og som i Straalerne af den kongelige Naades Sol hurtig steg fra den ene Ærespost til den anden. Det var Armfelts Indskydelser, der bevægede Gustav til paa sin Dødsseng at udstede det ovenfor berørte Dokument, og paa Kongens Befaling var denne hans sidste Vilje strax efter hans Død bleven aabnet og oplæst i Svea Hofret af Rigsdrosten, Grev Wachtmeister, og derpaa overgiven til Hertug Karl. Men denne ærgjerrige Fyrste, der saa længe havde tragtet efter Regeringen, havde ikke til Hensigt at dele Magten med Armfelt og Taube; han gjorde derfor i Kraft af den afdøde Konges testamentariske Bestemmelser af 19de Maj 1780 og

1ste Juni 1789 Fordring paa ene at overtage Formynderskabet for Gustav Adolf og nedlagde Protest mod Gyldigheden af det af Rigsdrosten forelagte Dokument, da dette, som vel var underskrevet af Gustav III, men **kun** af Schröderheim som Vidne, medens de svenske Love forlangte **to** Vidners Underskrift paa testamentariske Bestemmelser, ikke kunde være retsgyldigt. Da de tilstede værende Stormænd hverken kunde eller vilde bestride dette, og Hertugen derhos erklærede, at det var og altid havde været hans Hensigt at beholde de Adelsmænd, som hans afdøde kongelige Broder havde udset til hans **Med**formyndere, om sig som permanent Raad, blev dette Tilbud modtaget og den myrdede Konges sidste Vilje omstyrtet i Løbet af nogle faa Minutter.

Sveriges nye Regent var en godmodig og velvillig, men paa en Gang baade ærgjerrig, svag og overtroisk Mand. Han ønskede Fred med Udlandet, Sparsommelighed og fornuftig Ordning af de indre Forhold og frem for alt at udsone de Partier, hvori den svenske Adel var delt, med hverandre. Derfor lod han ikke alene den afdøde Konges hengivne Tilhængere, — skjønt han i flere af dem saa sine hæftigste Modstandere —, foreløbig blive i deres Embeder, men søgte endog at vinde dem ved Gunstbevisninger og ved at omgive sig med andre prøvede Mænd af Gustav III's Skole. Saaledes gjorde han den hovmodige Armfelt til Generallieutenant (15de Maj), Karl Lagerhjelm til Krigsstatssekretær, Friherre Zibeth til Statssekretær for de udenlandske Anliggender, Rigsraaden M. Ramel til Kancellipræsident og Excellencen Toll til Generallieutenant og Præsident i Krigskollegiet.

Men disse Begunstigelser, hvor vel mente de end monne være, bleve naturligvis betragtede med skjæve Øjne af Modpartiets Mænd, og det gustavianske Partis Uvilje lykkedes det heller ikke Hertugen at besejre, da dette med Grund var misfornøjet med den Lemfældighed, Regenten lagde for Dagen lige over for Kongemorderne, og som gik saa vidt, at han endog, skjønt forgjæves, søgte at formaa Politimester

Liliensparre til at lade dem undvige, hvorved han selvfølgelig paadrog sig Mistanke om at have spillet under Dække med dem. Det lykkedes ikke Hertugens vel mente Anstrængelser at forsone de stridende Partier, og at han blandt sine kjæreste Omgangsvenner regnede den forhenværende franske Ambassadør i Paris, Baron Staël, der af Gustav III var kaldt tilbage for sin revolutionære Tænkemaade, og Friherre Karl Bonde, der ligeledes var en Tilhænger og Beundrer af Revolutionsmændene i Paris, tjente kun til at forbitre Aristokraterne og til om det rænkefulde russiske Sendebud, Grev Stackelberg, at samle en Kreds af misfornøjede, hvoraf de mest fremragende vare Armfelt og hans Elskerinde, Frøken Magdalene Charlotte Rudenschöld.

Regenten betragtede denne bekjendte og ulykkelige Dame med særdeles ømme Blikke og havde længe, men forgjæves, søgt at vinde hendes Gunst. At den haardhjertede skjønne var den glimrende Armfelts Elskerinde, stemte naturligvis ikke Hertugen mildere mod denne, selv om ikke Armfelt, der havde Sæde i det permanente Raad, ved enhver Lejlighed havde lagt sin Animositet mod Regenten for Dagen og ikke sjeldent tilsidesat den Ærbødighed, han skyldte Statens Overhoved. Den herskesyge Stormand havde i den afdøde Konges Dage øvet en saa godt som ubegrænset Indflydelse, men saa sig nu fortrængt af en anden; han havde saa godt som været Rigets Storvezir og saa nu denne Plads beklædt af en anden; han havde været Gustav III's nøjeste fortrolige og blev nu betragtet med Mistro af denne Konges Efterfølger; det Regeringssystem, han i sin Magts Dage havde ladet alle bøje sig for, var nu blevet afløst af et aldeles modsat; de Raad, han gav, bleve ikke hørte, de Fordringer, han stillede, toges ej til Følge; hans dødelige Fjender, Morderne, der havde berøvet ham hans kongelige Ven, havde endnu ikke besteget Skafottet og kom der maaske aldrig, hans Venner og Klienter bleve tilsidesatte ved enhver Lejlighed, hans Elskerinde efterstræbt af Rigets Overhoved, af Ophavsmanden

til alle hans Krænkelser, — alt dette var mere, end den hidtil af Lykken forkjælede lidenskabelige Mands Stolthed kunde bære; han søgte og fik — selvfølgelig strax — 3 Maaneders Orlov for at bruge Badene i Aachen.

Men før vi følge Armfelt paa hans Rejse til fremmede Lande, maa vi lære hans frygtelige Medbejler og Modstander, Friherre Gustav Adolf Reuterholm, at kjende.

Han var født den 5te Juli 1756 og næstyngste Søn af Rigsraaden Esbjørn Reuterholm til Svidia og Marie Gyllenstjerna. I sin Faders Hus nød han en omhyggelig Opdragelse og studerede derpaa i Upsala, hvor han tog den juridiske Examen og var saa kyndig i de gamle Sprog, at han flere Gange opponerede offentlig paa Latin. Skjønt han baade frygtede og hadede Gustav III eller rettere den i denne Monarks Person gjenfødte Kongemagt, der saa godt som havde kostet hans Fader Livet*), lod han sig dog ansætte i Statens Tjeneste og blev, efter i et Par Aar at have tjent i Hæren, udnævnt til Kammerherre hos Dronning Sofie Magdalene (1778). Her ved Hoffet traf han sammen med Armfelt, den Mand, som skulde blive hans Medbejler og uforsonlige Fjende. I Henseende til legemlig Skjønhed, bedaarende Egenskaber og Veltalenhed stod Reuterholm tilbage for Armfelt, men var ham langt overlegen ikke alene i Skarpsindighed og klog Beregnen af de for Haanden værende Omstændigheder, i Arbejdsomhed og Energi, i politisk Mod og Udholdenhed, men unægtelig ogsaa i Herskesyge, Hævngjerrighed og et til det latterlige grænsende Hovmod**). Armfelt var

---

*) Ved Revolutionen i 1772 blev den gamle Reuterholm kastet i et haardt Fængsel og døde det følgende Aar paa Surilla i Nyland som en Følge, sagdes der, af de i Fangenskabet udstandne Gjenvordigheder.

**) Skjønt han paa fædrene Side kun var kommen af en ubetydelig Jordbrugerfamilie, der blev adlet 1735, troede han dog at være den første Adelsmand i Riget, da han paa mødrene Side mente at nedstamme fra ingen ringere end Karl den store.

en lidenskabelig Fusentast, Reuterholm en kold og klog Beregner, Armfelt satte alt, Reuterholm intet paa ét Kort, Armfelt naaede kun at blive en Rænkesmed, Reuterholm blev en Statsmand, skjønt ingenlunde af første Rang.

I Gustav III's Levetid kom han imidlertid ikke til at optræde som saadan. Lige over for denne stod Reuterholm i en afgjort Opposition — især efter at han i 1786 efter Ramels Afsked forgjæves havde søgt at blive dennes Efterfølger som Hofkantsler —, som endte med, at Reuterholm maatte vandre i Fængsel; derimod sluttede han sig nøje til Hertug Karl af Södermanland og opnaaede en saa overordentlig Indflydelse paa denne, at man faa Aar efter kaldte ham «Regentens Regent». Med alle sine Kundskaber, med hele sin skarpe Dømmekraft var Reuterholm nemlig lige saa overtroisk som Hertugen, noget, der i øvrigt ikke hørte til Sjeldenhederne, men rettere sagt var ganske almindeligt i det 18de Aarhundrede, Oplysningens og Voltaires Aarhundrede. Gjennem sin Moder havde Reuterholm arvet en urokkelig Tro paa en Forudbestemmelse, i Følge hvilken han fra Fødselen var bestemt til noget stort. Talløse Aander befolkede efter hans Overbevisning Universet og traadte i Forbindelse med ham og andre udvalgte. Det kom kun an paa at **vide**, saa var man Herre baade over de levende og døde, baade over de gode og de onde Aander. Derfor dyrkede Reuterholm med Iver de Taabeligheder, som man dengang kaldte de hemmelige Videnskaber, og saa i Mesmer og Cagliostro, Weishaupt og Lavater Toppunkterne af Menneskeheden, af Herrerne i Aandernes Rige. Under saadanne Omstændigheder er det intet Under, at Reuterholm snart blev uundværlig for Hertug Karl, der selv var en ivrig Dyrker af de hemmelige Videnskaber og i sin Bolig paa Slottet endog havde ladet indrette et saakaldt Sanktuarium eller Tempel, hvor han selv, Reuterholm, Staël, Bonde, Oxenstjerna, Ulfvenklou, Bjørnram og andre Taaber tilbragte Dage og Nætter under kabbalistiske Kunster, Trylleformler, Manen, Magnetiseren og Besværgelser

for at kalde de døde frem af Gravene eller tvinge Luft- og Ildaanderne til Sandsagn.

Reuterholm og de andre ovenfor nævnte Adepter troede, at det under deres mystiske Arbejder var blevet dem aabenbaret, at den svenske Krone en Gang skulde tilfalde Hertug Karl af Södermanland. Gustav III, som snart blev underrettet herom, og som tillige nærede en levende Uvilje mod Reuterholm, hvad denne af Hjertens Grund gjengjældte, lod sin Broders fortrolige vandre i Fængsel, hvorfra han kun slap ud for at gaa paa Rejser. Opfyldt af det mest rasende Had mod Enevoldsherskeren drog Reuterholm til Italien og havde ikke opholdt sig der i lang Tid, før han i Rom fik Efterretning om Gustav III's Mord og Befaling fra Hertugen øjeblikkelig at vende tilbage til Sverige. Den 3dje Juli kom han til Stockholm og var inden faa Dage Rigets virkelige Regent.

At en af Reuterholms første Regeringshandlinger var at afskedige alle de højest stillede Mænd af det gustavianske Parti og besætte deres Poster med sine Tilhængere, bidrog naturligvis ikke til at stemme hans Modstandere og navnlig den hovmodige Armfelt blidere imod ham. Det var næppe, at Armfelt gjorde sig den Ulejlighed at lægge Skjul paa sin voldsomme Forbitrelse mod Regenten og dennes Yndling; den uforklarlige Lemfældighed, der vistes lige over for Gustav III's Mordere og Hertugens naadige Beteende mod «Jakobinernes» — dog ikke officielt som Gesant anerkjendte — Sendebud Verninac, — hvad der kun var en ligefrem Følge af det ved Reuterholms Tiltræden bevirkede Systemskifte i Regeringen —, synes paa ny at have vakt hans Mistanke om, at Regenten havde havt Del i sin Broders Død, samt indgydt ham Frygt for, at Hertugen nærede Planer mod den umyndige Konges Liv og ved de franske Republikaneres Hjælp vilde sætte Sveriges Krone paa sit eget Hoved. Armfelt havde, om man ellers vil tro ham paa hans Ord, givet den døende Konge det Løfte stedse at forsvare hans umyndige Søns Ret, og i Kraft af dette Løfte foretog han nu et Skridt, som paa

det dybeste maatte saare Regentens Ære: han skrev til Kejserinden af Rusland og paakaldte hendes Beskyttelse for den unge Konge, hvad den rænkefulde Katerina naturligvis skyndte sig at tilsige. Der berettes ogsaa, at Armfelt samtidig hermed har udkastet og med nogle fortrolige drøftet en Plan til en Revolution, hvorved man, støttet til det stockholmske Borgerskab, skulde erklære den unge Gustav IV Adolf for myndig og i Tilfælde af Modstand fængsle Regenten og dennes fortroligste Raadgivere. Men om denne Plan end er bleven udkastet, er den dog aldrig bleven udført, og kort Tid efter var dens Ophavsmands Stilling bleven saa uholdbar, at han, som anført, maatte søge Rejsetilladelse til Udlandet, en Fjernelse fra Sverige, som efter Armfelts Mening kun skulde vare nogle faa Maaneder, men som Regenten kort efter, for saa længe som mulig at holde den farlige Mand, hvem han baade frygtede og hadede, borte, forlængede i det ubestemte ved under 7de Oktober (1792) at afslaa hans Begjæring om at blive udnævnt til Generalguvernør i Pommern og i Stedet derfor at ansætte ham som svensk befuldmægtiget Minister ved de italienske Hoffer.

Hans Afskedsaudients hos Regenten har vistnok været saare kølig, skjønt Armfelt rigtignok i sin Selvbiografi forsikrer det modsatte. Den unge Konge derimod var rørt til Taarer og gav Armfelt paa dennes Bøn det højtidelige Løfte ikke at gifte sig og ikke ved sin Nærværelse eller ved sit Navns Underskrift sanktionere nogen Rigsdag, før han havde naaet Myndighedsalderen. Da Gustav III's Testamente imidlertid udtrykkelig forordnede, at hans Søn skulde indtræde i Ægteskab, naar han var 17 Aar gammel, ses det ogsaa af det nys berørte Løfte, han tog af det fjortenaarige Barn, hvorledes det stod til med den Underordnen under den afdøde Monarks Vilje, som han altid førte i Munden, og at alt hos ham kun kom an paa at sikre og udvide hans Indflydelse over den unge Konge, hvem han allerede i lang Tid

med snedig Talekunst havde søgt at indgyde Had og Mistænksomhed mod Regenten og dennes Raadgivere.

Om Armfelt virkelig paa den Tid, da han saaledes gik i frivillig Landflygtighed, selv for ramme Alvor har troet paa, at Regenten og hans Mænd efterstræbte den unge Konges Liv og tilsigtede en i «jakobinsk» Retning gaaende Forandring i den svenske Statsforfatning, tør man vistnok med Føje betvivle; men vist er det, at han ikke havde været længe borte fra Sverige, før Begivenhedernes Gang syntes ham at lade befrygte det værste. Frankrigs trettenhundredaarige Trone styrtede bragende sammen, Ludvig XVI fængsledes i Templetaarnet, og Republiken proklameredes, paa samme Tid som de ham saa forhadte revolutionære Anskuelser paa en foruroligende Maade ytrede sig i Sverige, der under Reuterholms Styrelse fjernede sig mere og mere fra de armfeltske Regeringsmaximer ved halvvejs at bryde med Rusland for at nærme sig til Frankrig; thi Reuterholm var ganske vist Aristokrat, men følte sig dog, som saa mange andre af den Tids Adelsmænd, stærkt greben af de nye Ideer, som den franske Revolution paa sin mægtige Flugt spredte over Landene. Men hvad der især drev Armfelts Skræk og Forbitrelse til det højeste og bragte ham til i hele Sverige kun at se «en kula för mördare, jakobiner och uslingar», var en Efterretning, som han i Dresden fik af Kurfyrstens egen Mund ved Nytaarskuren den 1ste Januar 1793, at der i Sverige havde fundet en Lægekonsultation Sted over den unge Konges legemlige og sjælelige Tilstand «for at erfare, om han nogensinde vilde blive i Stand til at regere». Armfelt kjendte helt vel den kongelige Ynglings svage og vaklende Helbred*), hans Ulyst til Regeringen og hans bestandige Frygt for at komme til at dele sin Faders Skæbne, og han saa vel som hele Sverige vidste, at der næredes en — vist nok aldeles ugrun-

*) Han havde jævnlig Krampeanfald og næsten bestandig Underlivssmerter.

det — Tvivl om den unge Fyrstes ægte Byrd. Da han nu derhos i Breve fra Sverige erfarede, at Gustav Adolfs Mavelidelser vare i Tiltagende, og at Regentens Gemalinde syntes at være frugtsommelig; da han til fulde kjendte Hertug Karls Ærgjerrighed og faste Tro paa sin Prædestination og endelig troede den forhadte Reuterholm i Stand til alt, kan det ikke undre nogen, at Armfelt nu for Alvor begyndte at frygte for den unge Konges Liv*). Imidlertid synes der i Virkeligheden ikke at have været allermindste Grund til nogen saadan Frygt. Ganske vist havde Archiater eller Erkelægen Bäck, Generaldirektør Acrel, den kongelige Livlæge Rung og Assessor Schulzenheim foretaget en nøjagtig Undersøgelse af Gustav IV Adolfs legemlige og aandelige Tilstand; men disse Mænds Retskaffenhed var hævet over enhver Tvivl, og deres Erklæring, at Sygdommen hidrørte fra en svag Mave og vilde kunne hæves ved Forsigtighed og Diæt, var alt andet end skrækindjagende. I hele Undersøgelsen er man fuldt saa berettiget til fra Regentens Side at se Omhyggelighed for den kongelige Patient som det modsatte, og skjønt Reuterholm var ærgjerrig og herskesyg i højeste Grad og nærede en urokkelig Tro paa, at Hertugen vilde bestige en Trone, er man dog ingenlunde berettiget til derfor at sigte ham for Kongemord og Giftblanderi. Mulig har han, som man da ogsaa har formodet, ved at fremkalde en lægevidenskabelig Udtalelse om Kongens svagelige Helbred tilsigtet at formaa Regenten til at indkalde Stænderne, vinde disse ved Indrømmelser og derpaa ved deres Hjælp enten forlænge Kongens Mindreaarighed eller, støttet til Lægernes Erklæring, rent udelukke ham fra Tronen til Fordel for Hertug Karl. Disse Beskyldninger ere imidlertid aldrig blevne beviste og ville næppe heller nogensinde blive det.

---

*) Til Frøken Rudenschöld skriver han: »Statssekretær Francs Brev har sat mig i en gruelig Uro for vor unge Konge, ... mon man har givet ham Gift?»

At imidlertid mangfoldige baade i og udenfor Sverige troede eller gave sig Udseende af at tro disse for Regenten og hans Yndling saa krænkende Rygter, er en Selvfølge. I de fleste udenlandske Blade kunde man læse den ene Krønike mere urimelig end den anden. Snart vilde Hertugen af Södermanland indkalde eller havde allerede indkaldt Stænderne, snart havde han af egen Magtfuldkommenhed forlænget den unge Konges Mindreaarighed eller rent ud afsat ham, og Times for 1ste Oktober 1792 lader ham — dog med et tvivlende Forbehold — have erklæret Gustav Adolf for Bastard. At disse Rygter skreve sig fra Armfelt og hans fortrolige i Stockholm, er mere end sandsynligt. Men ogsaa det russiske Sendebud, Grev Stackelberg, arbejdede af al Magt paa at berede Regenten og Reuterholm Forlegenheder; han anvendte Bestikkelser efter en storartet Maalestok, ja underholdt endog formelig flere Klubber i Stockholm for ved disses Hjælp, naar Øjeblikket var gunstigt, at kunne fremkalde et Oprør, erklære Kongen for myndig og igjen bringe det gustavianske mod Rusland venlig sindede Parti til Magten. Men disse lave Rænker lykkedes kun for en yderst ringe Del: Stackelberg drev det til ved et Par hundrede Skraalhalses Hjælp at sætte det saa kaldte ebelske*) Opløb i Scene (den 7de Januar 1793), men opnaaede ikke andet herved end at gjøre sig latterlig; thi man havde troet, at Hendes russiske Majestæt Kejserinde Katerina II's Ambassadør maatte have kunnet bringe noget mere storartet paa Benene.

Hvor ubetydeligt det ebelske Opløb end var, havde det dog særdeles vigtige Følger. Regenten tog nemlig heraf Anledning til hos Hoffet i Petersborg at forlange Grev Stackelberg kaldt tilbage, — hvad der selvfølgelig gjorde Sveriges spændte Forhold til Rusland endnu mere spændt, — og Reu-

---

*) Det har sit Navn af en vanskabt Kræmmer Ebel, der vår en af de værste Skraalere, og som derfor ogsaa samme Aften maatte vandre i Kachotten.

terholm, hvis ingenlunde store personlige Mod, hans politiske Mod ufortalt, var blevet skræmmet ved Opløbet i Stockholms Gader, og som heri saa en Forløber for voldsommere folkelige Rørelser, som han mistvivlede om at kunne beherske, og som i øvrigt ogsaa laa langt paa den anden Side af den Demarkationslinie, han i sine Tanker havde afstukket for den svenske Folkefrihed, — fandt sig foranlediget til at gjøre en Svingning i sin Politik, som lagde sig for Dagen ved en større Tilbageholdenhed lige over for det revolutionære Frankrig og en Tilnærmelse til Danmark som Modvægt mod Ruslands stadig voxende Uvilje.

Imidlertid var Armfelt kommen til Wien, hvor han strax opsøgte sin gamle Fjende og nye Ven, Ruslands Ambassadør, Grev Rasumoffsky, der modtog ham med aabne Arme. Her fik han fra Paris den forfærdelige Efterretning om Ludvig XVI's Henrettelse og udtalte sig i den Anledning med stor Uforbeholdenhed for sine nye moskovitiske Venner om Regenten og hans usle Omgivelser, som nok skulde sørge for at indføre den franske Frihedsgift i Sverige og ødelægge Kongemagten i Bund og Grund, men at dette maatte forhindres, det koste, hvad det vilde. Saadanne Udtalelser fandt naturligvis Russernes udelte Bifald, og Armfelt lovede, naar han var kommen i Ro i Italien, at bringe sine Tanker om, hvad der burde gjøres, paa Papiret.

Det gjorde han da ogsaa, men disse hans Tanker vare baade **taabelige** og **landsforræderske**, taabelige, fordi kun en Daare kunde tro paa Muligheden af at sidde i Italien og gjennemføre en Revolution i Sverige ved en ung, uerfaren Piges og en Del mer eller mindre upaalidelige Venners Hjælp, landsforræderske, fordi den tilsigtede Omvæltning skulde udføres ved Arvefjenden Ruslands Hjælp og det paa samme Tid, som han i Polens Skæbne havde et rædselsfuldt Exempel for Øje paa, hvad Ruslands Indblanding i andre Staters indre Forhold kunde føre til.

Armfelts Plan var i Korthed følgende. Frøken Rudenschöld, Sekretær Ehrenström og hans andre Venner i Stockholm skulde arbejde paa at nedsætte Regeringen i den almene Agtelse ved at udsprede allehaande ufordelagtige Rygter, vække Frygt for Fremtiden og i Folkets Bevidsthed fremkalde Sammenligninger mellem Sveriges nuværende politiske Magtesløshed og dets fordums Indflydelse og Vælde; man skulde — hvilken Taabelighed! — gjøre et Forsøg paa ved russiske Penge, som Stackelberg vistnok vilde kunne skaffe til Veje, at formaa Regenten til at bryde med Reuterholm og sine øvrige Venner for at kaste sig i Armene paa det armfeltske Parti; i Fald dette ikke lykkedes, skulde man, for ikke at staa aldeles forsvarsløse, sikre sig Dalkarlenes Beskyttelse; den unge Konge skulde formaas til at afsende et af Armfelt forfattet Brev til den russiske Kejserinde for at anmode om hendes Indvilligelse i og Bistand til de Skridt, Armfelt vilde foreslaa hende. Disse skulde hovedsagelig gaa ud paa, at Katerina kort og bestemt skulde forlange, at Reuterholm skulde fjernes fra Regentens Person; at den unge Konge skulde have Sæde i Statsraadet; at Armfelt i Kraft af den afdøde Konges Testamente skulde indtage den ham bestemte Plads som Medformynder og gjenindsættes i Overstatholderembedet; at Regeringsraadet skulde bestaa af Rigsdrosten Grev Wachtmeister, Kongens Guvernør Grev Gyldenstolpe, Udenrigsministeren, Hofkantsleren, Statssekretærerne, Præsidenten i Statskontoret samt Armfelt og Toll; at denne sidste skulde være Præsident i Krigskollegiet, Zibeth Hofkantsler, Axel Fersen Generaladjutant og Kommandant i Stockholm, J. Fr. Aminoff Chef for Livdrabanterne, Lagerbring og Nordin Statssekretærer; Håkansson skulde være Præsident i Statskontoret og Baron Taube inden 24 Timer (!) udnævnes til Kancellipræsident. For at give disse uforskammede Fordringer tilbørlig Vægt skulde endelig en russisk Flaade krydse uden for Stockholm, indtil alt var bragt i Orden.

Da Armfelt havde bragt denne Plan paa Papiret, gjorde han Frøken Rudenschöld og Ehrenström i Stockholm samt den svenske Afsending i Warschau, General Toll, bekjendt med den. Derhos tilstillede han Kejserinde Katerina den noksom bekjendte Memoire, som udgjør Kjærnepunktet i hele hans forbryderske Virksomhed, og hvori han, efter hæftige Udfald mod Jakobinerne i Frankrig, advarer Ruslands Herskerinde mod for hendes egen og hendes Lands Skyld længere rolig at finde sig i Regentens og Reuterholms aabenlyse Sympathi for de revolutionære Ideer, som mere og mere kom til Gjennembrud i Sverige, som upaatvivlelig vilde berede Kongemagten dér samme Skæbne som i Frankrig, og som derpaa med uimodstaaelig Kraft vilde vælte sig ind over det moskovitiske Rige, hvis man ikke i Tide skred ind imod dem. For at besværge denne Fare, som Armfelt, forblindet af saaret Egenkjærlighed, Had og Misundelse, i Aanden saa hænge mørk og truende over Sverige og Rusland, opfordrer han dernæst Kejserinden til at yde ham og hans Tilhængere kraftig Hjælp til at styrte Magthaverne i Hjemmet og til at gjennemføre de øvrige landsforræderske Planer, vi nys have lært at kjende.

At Armfelts Memoire til Kejserinden ikke gjorde den tilsigtede Virkning, ville vi ret strax faa at se; en desto større havde derimod hans Skrivelse til Frøken Rudenschöld, hvori han gjorde denne ulykkelige unge Pige bekjendt med den Forbrydelse, han havde i Sinde, og hvortil han forlangte hendes Hjælp. Hun blev i højeste Grad forfærdet, da hun saa den skæbnesvangre Vej, hendes Elsker havde betraadt, men hendes Kjærlighed til Armfelt og dennes uimodstaaelige Overtalelser bevirkede til sidst, at hun fuldstændig gav sig Forræderen i Vold, besluttede at dele hans Skæbne, hvordan den end monne blive, og gav sit Minde til, at hele hans Brevvexling med Sverige maatte gaa under hendes Kuvert.

Man kan ikke noksom dadle Armfelt, fordi han drog denne ulykkelige Pige ind i sin Skæbne, hvad der ingenlunde

var absolut nødvendigt. Formodentlig har han, der kjendte Regentens Kjærlighed til hende, troet i den Indflydelse, hun maatte kunne udøve over sin fyrstelige Tilbeder, enten hun bønhørte ham eller ej, at have en Støtte mod Reuterholms Had, ligesom ogsaa hendes Stilling som Hofdame i forskjellige Henseender kunde være ham nyttig; men denne egenkjærlige Beregning var alt andet end ædelmodig mod den unge Kvinde, som derved prisgaves for Fristelser og Farer, og hvis opofrende Kjærlighed til visse havde fortjent en ædlerere Opførsel fra hendes Elskers Side. Næppe var denne rejst, før Regenten erklærede hende sin Kjærlighed; men det Svar, han fik, var saa lidet opmuntrende, at han blev syg af Sorg og holdt sig inde i flere Dage. At Reuterholm hadede Frøken Rudenschöld i lige saa høj Grad som hendes Elsker, er en Selvfølge; **havde** hun end for Tiden ingen betydeligere Indflydelse, **kunde** hun, hvad Øjeblik hun selv vilde, opnaa et Herredømme over Regenten, stort nok til at styrte Reuterholm og sætte den forhadte Armfelt paa hans Plads. Men Reuterholm var i Virkeligheden ikke Frøken Rudenschölds værste Fjende, skjønt det ved første Øjekast skulde synes saa; hendes egne og Armfelts Venner vare langt farligere for hendes Lykke og Ære; de arbejdede nemlig af al Kraft paa at faa den stakkels Pige til at bønhøre Regenten, da de heri saa det sikreste og hurtigste Middel til at styrte Reuterholm og gjennemføre det gustavianske Partis Planer. Føjer man nu hertil den øjensynlige Fare, som den unge Kvinde trods sin Aand og Forstand, indtagende Væsen og Stilling ved Hoffet, der bragte hende i nær Berørelse med de mest indflydelsesrige Personer, udsatte sig for ved at betræde Politikens slibrige Vej, tilmed ved en Landsforræders Haand, maa man sande, at hendes Stilling trods den tilsyneladende ydre Glands og Herlighed var alt andet end misundelsesværdig, og at hun, der kun havde en lidenskabelig og opofrende Kjærlighed at yde, hvor Omstændighederne i højeste Maal fordrede klog Beregning og Erfarenhed i Rænker, **skulde** og **maatte** strande.

Men ogsaa derfor er Armfelt at dadle, thi det burde han have forudset.

Frøken Rudenschöld havde paataget sig at tilstille den unge Konge Udkastet til det nævnte, af Armfelt forfattede Brev til den russiske Kejserinde. Men Gustav Adolf nægtede at modtage det, da han paa sit Spørgsmaal, om han turde vise det til sin Guvernør, Grev Gyldenstolpe, fik et benægtende Svar; da dernæst en af hans Kavallerer, Friherre C. Mörner, til hvem han betroede sig, bad ham for Guds Skyld aldrig at underskrive noget, som Regenten ikke turde se, vare alle Frøkenens videre Bestræbelser i denne Henseende frugtesløse. Hertil kom, at Reuterholm og hans Venner ikke havde været uvirksomme, men vakt den unge Konges Uvilje mod Frøken Rudenschöld ved at skildre hende som en Kvinde af fordærvede Sæder, der stod i utilladelig Elskovsforbindelse med en gift Mand, lige som det ogsaa var lykkedes dem at vække Gustavs Mistænksomhed mod Rusland ved at holde ham Polens Skæbne for Øje. Selv om altsaa Kongen havde modtaget den skæbnesvangre Skrivelse, som Armfelt gjennem sin Elskerinde vilde tilstille ham, er det ikke rimeligt, at han havde taget nogen Notits af den. Ligesaa uheldigt et Udfald fik Armfelts Plan ved russiske Penge at formaa Regenten til at bryde med Reuterholm og hans franskvenlige Politik for at kaste sig i Armene paa det armfeltske russisksindede Parti. Han havde i denne Henseende gjort Regning paa Hjælp af den tidligere nævnte Grev Stackelberg, der endnu ikke havde forladt Stockholm; men denne Diplomat, der nærede en saa hæftig Uvilje mod Regenten, at han endog skal have ytret, at denne var i Stand til at modtage Kejserindens Penge og saa bedrage hende, nægtede sin Medvirkning og modstod standhaftig alle Frøken Rudenschölds Bønner. Men den værste Skuffelse for Armfelt var, at Katerina selv i Skrivelse af 11te Maj (1793) tilkjendegav ham ikke at kunne gaa ind paa hans Forslag; hendes skarpe Blik havde for længst vist hende Armfelts hele Udueligheed til at

iværksætte en Statsomvæltning, og ikke uden Ironi tilbyder hun ham i sit Brev et Fristed i Rusland, naar han engang skulde komme til at trænge til det.

Da nu tilmed Ehrenstrøm under disse Omstændigheder ikke havde fundet det raadelig at foretage noget for at sikre sit og Armfelts Parti Dalkarlenes Understøttelse, saa ses det altsaa, at med Undtagelse af de dels latterlige, dels taabelige Rygter, som man havde udspredt, og som gik fra Mund til Mund over hele Sverige, vare alle de af Armfelt udkastede Planer foreløbig strandede, og at det ikke var behagelige Efterretninger, han modtog i det skjønne Italien. I Lucca, hvor han opholdt sig i nogen Tid, lod han sin saakaldte Prospectus til Gustav III's Historie trykke. Dette Skrift, hvori den myrdede Konge hæves til Skyerne, medens de, som ved hans Død vare komne til Roret, tituleres Jakobinere, Bedragere og Skurke, hvis Færd varslede den unge Konges og hans Trones Fald, havde Armfelt, den svenske Regerings Minister i Italien, den Frækhed ikke alene at lade udkomme i Boghandelen, men endog at tilstille sine Venner i Sverige og de fremmede Magters Gesanter i et ikke ubetydeligt Antal Exemplarer. At dette snart maatte komme til Reuterholms og den svenske Regerings Kundskab, er en Selvfølge; men inden dette skete, havde Armfelt foretaget et nyt Skridt paa Forræderbanen ved paa ny at sætte sig i Forbindelse med sit Fædrelands uforsonligste Fjende, Rusland. Han sendte nemlig sin fortrolige Ven og Sekretær, Abbé d'Heral, til St. Petersborg med Brev til Kejserinden for at gjøre et nyt Forsøg paa at sikre sig Ruslands Medvirkning til hans Planers Gjennemførelse.

Reuterholm, der havde organiseret et fortræffeligt Politi og underholdt Spioner i Hobetal rundt om i Evropa, var imidlertid underrettet om det mindste Skridt, Armfelt foretog sig. At han i Koblentz havde havt Audients hos Kongen af Preussen og lovet denne ikke at omgaas Frankrigs Gesant, —

at han for de landflygtige franske Prinser, med hvem han levede paa den fortroligste Fod, omtalte sit Fædrelands Regent og Regering paa den mest nedsættende og krænkende Maade, — at han i Wien førte samme Sprog og levede i den bedste Forstaaelse med den derværende russiske Gesant Rasumoffsky, skjønt den Regering, hvis Sendebud han var, nødvendigvis maatte se dette med Mishag, — alt dette var Reuterholm til fulde underrettet om. Som en Følge heraf udgik der fra det svenske Kabinet Befaling til alle dets Spioner og Agenter paa de Steder, hvor Armfelt kunde ventes hen, nøje at bevogte ethvert af hans Fjed og sætte Regeringen i Kundskab om alt ham betræffende. Navnlig var det af Vigtighed at kunne følge Armfelt Skridt for Skridt i Italien, hvor han opholdt sig, og dette Hverv blev overdraget en ganske fortræffelig og med det italienske Spionsystem nøje bekjendt Sporhund, den svenske Resident i Rom, Piranesi, en Søn af den berømte Kunstner af samme Navn. Denne satte efterhaanden Reuterholm i Kundskab om Armfelts vidtløftige Brevvexling med Sverige og Rusland, om hans Prospekt til Gustav III's Historie, om hans Beslutning at sende Abbé d'Heral til Kejserinden, og Ministeren vidste saaledes mere end nok til at fælde sin Fjende. At han endnu ikke slog det afgjørende Slag, var af Hensyn til den ikke ubetydelige Indflydelse, Armfelt endnu havde ved det russiske Hof, og til de Farer, som vedvarende truede Sverige fra denne Side. Kejserinden rustede sig nemlig af al Kraft, og disse Rustninger syntes snarere at være rettede mod Sverige end mod Frankrig, da Katerina rent ud fordrede, at Sverige skulde tiltræde den evropæiske Koalition mod Revolutionsmændene i Paris eller i det mindste afbryde alt Handelssamkvem med Frankrig. Under disse Omstændigheder fandt Reuterholm det raadeligst at arbejde paa at forsone de vrede moskovitiske Guder og tilbød derfor Katerina et Giftermaal mellem hendes ældste Sønnedatter Alexandra og Gustav IV

Adolf, en Forbindelse, som Kejserinden og den myrdede Konge, saa vidt man véd, allerede tidligere havde ønsket*).

Da Reuterholm ved dette Skridt troede at have skaffet sig friere Hænder, vendte han sig med Kraft mod Armfelt. Denne fik i Rom en Skrivelse fra Regenten, hvori han truedes med at blive berøvet alle sine Titler og Værdigheder, hvis han ikke øjeblikkelig tilbagekaldte alle de lumpne og usande Beskyldninger, han i sit Prospekt til Gustav III's Historie havde udslynget mod den svenske Regering. Nu saa Armfelt, at en Forsoning med de Magthavende i Hjemmet ikke mere var tænkelig, at Kampen maatte udfægtes og ende enten med hans Sejr eller hans Fald. Hans Beslutning at kaste sig i Ruslands Arme vandt under disse Omstændigheder ny Styrke. Da han ikke troede sig sikker længere i Mellemitalien, begav han sig til det neapolitanske Hof, hvor han var temmelig vis paa at finde Beskyttelse; men her gjorde han snart den foruroligende Opdagelse, at hans Brevvexling med Vennerne i Norden efter al Sandsynlighed under Vejs blev aabnet og læst. Saaledes forholdt det sig virkelig ogsaa. De fra Piranesi og andre Spioner indkomne Beretninger havde fordoblet Reuterholms Aarvaagenhed, og da derhos den svenske Postmester i Hamborg, Bregard, indberettede, at der fandt en levende Brevvexling Sted mellem Armfelt og adskillige Personer i Stockholm, og at disse formentlig fik de til dem bestemte Skrivelser under Overpostdirektør Francs Kuvert, — anede Reuterholm, at der fandt et Komplot Sted, befalede Bregard at aabne og tage Gjenparter af alle til eller fra Armfelt gaaende Breve, indskærpede sine Agenter i Udlandet den yderste Agtpaagivenhed lige over for Forræderen og satte hele sit fortræffelige hemmelige Politi i Bevægelse for at opspore hans medskyldige.

*) Underhandlingerne herom ved det russiske Hof dreves ikke, som man skulde tro, af den svenske Gesant Stedingk, men af en med Pas og Anbefalingsskrivelse fra Regenten forsynet portugisisk Jøde, Vital. De førte selvfølgelig ikke til noget Resultat.

Da Armfelt fik Vished om, at hans Breve anholdtes paa Vejen til deres Bestemmelsessted, vovede han ikke mere at sende dem med Posten, men lod en af sine fortrolige, en neapolitansk Kræmmer ved Navn Sources, kalde og overgav ham Breve, som han personlig skulde aflevere til Adressaterne i St. Petersborg og Stockholm. Sources rejste, men saa sig ikke i Stand til at opfylde det ham betroede Hverv, da han nemlig blev arresteret i Hamborg paa samme Tid, som de øvrige Sammensvorne bleve fængslede i Stockholm. Bregards Uddrag af Armfelts Korrespondance havde nemlig vist sig at være yderst kompromitterende for Frøken Rudenschöld, Ehrenström og flere andre; der forekom deri Ytringer af den betænkeligste Art: «Sværdet er nu draget af Skeden», skriver Armfelt til Frøken Rudenschöld den 9de November 1793, «det kommer kun an paa et eneste Menneskes (Regentens?) Levetid, naar vi skulle gjenforenes». Frøken Rudenschöld paa sin Side opmuntrer i forskjellige Breve sin Elsker til at nærme sig de svenske Grænser, da en Revolution stod for Døren, og tilføjer, at Statssekretærerne Lagerbring og Schröderheim vare af samme Mening. Reuterholm begyndte nu endog at frygte for Regentens Liv, og da samtidig hermed en efter Gustav III's Mord fra Stockholm udvist Revolutionsmand, Bogholderen Signeul, hvem man vilde have hørt udstøde Trusler mod Hertugens Liv, vendte tilbage til Hovedstaden, besluttede Reuterholm at komme de Sammensvorne i Forkjøbet. Friherre, Oberst Palmqvist, der havde Kommandoen over en svensk Flaadeafdeling ved Genua, fik Ordre til med en Kutter at gaa til Neapel for med den derværende Regerings Tilladelse hemmelig at sikre sig Armfelts Person, forsegle hans Papirer og ufortøvet vende hjem til Sverige med Landsforræderen og hans Breve, og nogle Dage efter bleve Frøken Rudenschöld, Ehrenström, Oberstlieutenanterne Ehrenström, den førnævntes Broder, Sandels og Lilje, Handelsbogholderen Signeul, Armfelts Kammertjener og fortrolige Mineur og et af hans Kreaturer, Værten Forster i Opera-

kjælderen, en af de ivrigste Rygteudbredere, fængslede. Det var Natten mellem den 17de og 18de December 1793. Faa Dage efter var det, at Sources blev fængslet i Hamborg. Ogsaa de Breve, Armfelt havde betroet Abbé d'Heral, fik Reuterholm ved List i sin Vold; Abbéen selv undslap.

Begivenhederne i Stockholm erfarede Armfelt gjennem Aviserne samtidig med, at han blev underrettet om Palmqvists Sendelse til Neapel for at forlange ham udleveret. Knuden strammedes; den Fare, han selv havde fremkaldt, rykkede ham nærmere og nærmere. Imidlertid tabte han endnu ikke Modet; en Flugt til Rusland kunde under disse Omstændigheder udtydes som Fejghed, og Beskyldningen herfor vilde og maatte den stolte Adelsmand undgaa, det koste, hvad det vilde. Desuden var han næsten overbevist om, at det neapolitanske Hof ikke vilde udlevere ham; ved sin uimodstaaelige Personlighed havde han allerede sikret sig de mest indflydelsesrige Personer af begge Kjøn ved Hoffet; endog Dronningen synes at have næret en høj Grad af Beundring for ham, og han troede sig saaledes stærk nok til at blive og byde sine Fjender Trods. Hans Gemalinde, en født de la Gardie, var nys ankommen til Neapel med sine Smaabørn; men da hendes Nærværelse formodentlig hindrede ham i at udfolde hele sin Elskværdighed, — og deraf var jo hans personlige Sikkerhed afhængig, — sendte han hende til Rusland med Breve, hvori han anholdt om Kejserindens Beskyttelse for sig og sine. Paa samme Tid søgte han ved Avisartikler i de mest læste evropæiske Blade at rense sig for Beskyldningen for Landsforræderi, og for ikke at unde Reuterholm den Triumf at kunne fratage ham hans Embede som svensk Minister i Italien forlangte han sin Afsked.

At Armfelt ikke havde skuffet sig i sit Haab om at finde Beskyttelse i Neapel, viste sig snart. Her, som overalt, hvor han kom hen, havde han om sig samlet en beundrende Kreds af fornemme Damer, der stredes om den Lykke at være den forføreriske Svenskers Elskerinde, og alle vare rede

til at ofre Liv og Blod for hans Velfærd. En Fyrstinde Menzikoff havde fulgt ham lige fra Aachen, en Lady Monk, en Marquise del Vasto og flere Damer af den højeste og mægtigste Adel, ja, som anført, maaske endog Dronning Karoline, den ulykkelige Marie Antoinettes Søster, bejlede til hans Gunst. Da han derhos ved sin uimodstaaelige personlige Elskværdighed snart havde gjort sig i højeste Grad afholdt ikke alene af de fornemste Herrer ved Hoffet, men af selve Kongen og af den almægtige Minister Acton, vil man kunne forstaa, at han ikke uden Grund følte sig tryg og kunde henleve et roligt og nydelsesrigt Liv paa Marqvise del Vastos Landgods Monte Sacchio, medens hans ulykkelige Elskerinde, Frøken Rudenschöld, hans Venner og Tilhængere sukkede i et haardt og uværdigt Fangenskab.

Palmqvist var den 9de Februar 1794 ankommen til Neapel og havde øjeblikkelig forlangt Audients hos Kongen. Denne opnaaede han imidlertid først den følgende Dag, da Armfelt, der i Tide var advaret, allerede befandt sig i Sikkerhed paa Monte Sacchio. Hvor han opholdt sig, var en Hemmelighed, som kun hans hengivne Venner og Veninder ved Hoffet kjendte, og som de ingenlunde vare til Sinds at aabenbare for hans Forfølgere. Palmqvist kunde saaledes med sin bedste Vilje ikke udføre det ham betroede Hverv og maatte endelig forlade Neapel med uforrettet Sag. Piranesi derimod udrettede mere. Vel blev han beskyldt for at ville myrde Armfelt og hans Udsendinge kastede i Fængsel af det neapolitanske Politi, men det lykkedes dog den snedige Spion gjentagne Gange at bemægtige sig flere af Armfelts Papirer og Breve, der vare højst kompromitterende for det gustavianske Parti.

Da disse vigtige Aktstykker i April Maaned kom til Stockholm, havde den svenske Regering allerede faaet de med Abbé d'Heral afsendte Breve, deriblandt et til Kejserinde Katerina, i Hænde, og Armfelts Brøde laa nu klart for Dagen. Undersøgelsen mod de i Stockholm for Delagtighed i Sam-

mensværgelsen mistænkte førtes af Svea Hofret og skred nu rask frem. Oberstlieutenanterne Ehrenström, Sandels og Lilje bleve vel satte i Frihed, da Mistanken mod dem viste sig ugrundet; men Sekretær Ehrenström og Frøken Rudenschöld vare stærkt kompromitterede og havde derhos ved ivrig at hverve Tilhængere for Armfelts Sag i høj Grad mistænkeliggjort saa godt som alle de betydeligste Mænd af det gustavianske Parti. Landshøvdingerne Lagerbring og Schröderheim samt Overpostdirektør Franc bleve tagne i Forhør, men nægtede standhaftig at have havt mindste Kjendskab til Forræderens Planer; General Toll, Oberst Aminoff, Baron Taube, Grevinde Piper, Grev Axel Fersen, Major Rehausen og den unge Konges Guvernør Grev Gyldenstolpe bleve ligeledes indviklede i denne ubehagelige Sag. Denne sidste, der havde gjort sig skyldig i Brevvexling med Armfelt og Stackelberg og kjendte flere af Armfelts Planer, slap paa Grund af sin Alder og sit Forhold til den unge Konge med at miste sit Embede og forvises fra Stockholm, hvormed Sagen for hans Vedkommende bortfaldt.

Hovedinteressen knytter sig imidlertid til Frøken Rudenschölds Skæbne. Den 17de December var hun bleven arresteret. Sköldebrand, den bekjendte Memoireforfatter, der følte Medynk med den ulykkelige unge Pige, og hvem Regenten befalede at fængsle hende, nægtede at udføre denne Ordre, og det blev derfor overdraget til Oberst Aminoff ved Livregimentets Husarer at bemægtige sig Frøkenens Person. Ledsaget af Justitiekantsleren Lode, Politimester Ullholm, Major Bratt, den vagthavende Officer, en Soldat og nogle Politibetjente traadte Aminoff ved Midnatstid ind i Frøkenens Soveværelse og vækkede hende, der sov trygt. Politimesteren aabnede alle hendes Gjemmer for at bemægtige sig de kompromitterende Papirer, man ventede at finde, men da disse vare tilintetgjorte, fandt man kun Regentens utallige Elskovsbreve til den ubønhørlige skjønne. I nogen Tid holdtes hun fængslet paa sine Værelser, men henflyttedes derpaa til det

usle Fangehul, hvor Anckarström havde siddet, og hvor en Træbænk var hendes Leje. Reuterholm optraadte i det hele paa en saare uværdig Maade lige over for denne ulykkelige, hvis Kjærlighed han, som nogle mene, tidligere forgjæves havde bejlet til; det gik saa vidt, at man endog ved Trusel om Haandjern og Tommelskruer vilde tvinge hende til at bekjende, og da hun i sin Elendighed bønfaldt om at maatte faa Bøger, sendte den ubarmhjertige Minister hende en Rok. Sin usle Celle maatte hun dele med de vagthavende Officerer, som aldrig forlode den, end ikke naar Fangen gjorde sit simple Toilet. Man udspredte det Rygte, at der paa en af Armfelts Gaarde i Østgötland var funden en Brevvexling mellem Frøken Rudenschöld og hendes Elsker, hvoraf det fremgik, at hun havde havt et Barn ved ham, og at dette var taget af Dage. De nævnte Breve bleve trykte og solgte paa Stockholms Gader. Denne løgnagtige og taabelige Beskyldning, som utvivlsomt var udgaaet fra Reuterholms Kabinet, og som kun gjør ham liden Ære, blev efter Fortjeneste aldeles ignoreret af Undersøgelseskommissionen. Armfelt, som i sin Landflygtighed erfarede dette for Frøkenens og hans egen Ære saa krænkende Rygte, erklærede højt og lydelig Brevene for uægte og paakaldte den retfærdige Guds Hævn over denne Nedrighed.

Endnu havde man imidlertid ikke kunnet fælde hende; men da ankom de nævnte, af Piranesi opsnappede Papirer, der indeholdt uomstødelige Beviser for hendes Delagtighed i det begaaede Landsforræderi, og dermed var hendes og de øvrige anklagedes Skæbne afgjort. Ved Svea Hofrets Dom bleve Frøken Rudenschöld, Armfelt og Sekretær Ehrenström dømte til Døden, Oberst Aminoff og Overpostdirektør Franc frikjendte med visse Forbehold, de øvrige anklagede fuldstændig frikjendte. Men hermed var Reuterholms Hævngjerrighed ikke tilfredsstillet. Ved forskjellige mere eller mindre lave Midler opnaaede han at faa Straffen skærpet baade ved Rigets Højesteret og af Kongen, og Regenten, der svag og vaklende

gik i den almægtige Ministers Ledebaand, kunde eller turde ikke sætte Grænser for sin Yndlings Hævnlyst. Armfelt blev som Landsforræder dømt fra Adelskab, Ære, Liv og Gods; han skulde være fredløs i alle svenske Lande og hans Navn opslaas paa Skampælen i alle Sveriges Byer; Oberst Aminoff dømtes til Fængsel paa Livstid paa Karlstens Fæstning, Mineur og Forster til Fængsel paa ubestemt Tid i Malmø. Sekretær Ehrenström skulde før Henrettelsen staa en Time ved Skampælen paa Stockholms Torv. Det lykkedes vel denne sidstes talrige og indflydelsesrige Venner at frelse hans Liv, men den beskæmmende Straf maatte han udstaa: den 8de Oktober sattes han i Halsjern ved Skampælen paa Torvet i Stockholm og blev derfra ført til Karlstens Fæstning. Frøken Rudenschöld, for hvem de kongelige Damer, mangfoldige fornemme Mænd og hele det store Publikum med høje Raab forlangte Benaadning, maatte Reuterholm, vistnok meget mod sin Vilje, ligeledes skjænke Livet. Den 22de September var hendes Sag for i Hertugens Konsejl, og Rigskantsleren Sparre foreslog, understøttet af Reuterholm, at forandre Dødsdommen til Skampæl og Hudflettelse med tredive Par Ris. Regenten hørte kold og hjerteløs paa disse Ord, ret som Sagen slet ikke gjaldt den skjønne Kvinde, for hvis Fødder han saa ofte havde ligget og tryglet om Kjærlighed; men hans Broder, Prins Frederik af Østgötland, modsatte sig med Afsky dette oprørende Forslag og forlod Raadssalen i Vrede, Rigsdrosten erklærede, at det var stridende mod svensk Lov at lade en Delinqvint slide tredive Par Ris, og Dommen blev forandret til Skampæl og Spindehus paa Livstid, skjønt Sparre forgjæves fordrede, at den domfældte i det mindste skulde modtage ét Slag Ris, en Iver for at tjene Reuterholms Had, der skaffede Rigskantsleren det velfortjent Spotnavn «Riskantsleren».

Reuterholm havde det Barbari at befale den stakkels Piges Broder, Kapitajn Bengt Rudenschöld ved Svea Garde, at anføre det Exekutionskommando, som bragte hans Søster

til Skafottet. Den ulykkelige Officer adlød med knust Hjerte, men havde aldrig siden en glad Time og forkortede voldsomt sit Liv ved grænseløs Drik.

Excellencen Toll, den svenske Gesant i Warschau, — for at nævne den sidste af dem, som kom i Ulykke ved Armfelt, før vi vende os til denne selv, — havde begaaet den Brøde ikke at underrette Regeringen om Forræderens Planer, som denne havde meddelt ham, men som han ikke havde billiget. I Februar 1795 kaldtes han til Stockholm og anklagedes for Svea Hofret. Da man under stærk Bevogtning førte den lige saa meget for Vid og Aandrighed som for politiske og militære Fortjenester berømte Mand til Fængslet, forlod end ikke hans gode Lune ham, og da han traadte over Dørtærskelen til sit Fangebur, udbrød han: «Saa Paars med vis Honnør i Daarekisten kom». Han forsvarede sig med Værdighed og Mod, og skjønt Aktor fordrede ham straffet paa Ære, Liv og Gods, nøjedes dog Svea Hofret med at dømme ham til Embedsfortabelse og to Aar paa Fæstningen, hvilken Dom stadfæstedes af Kongen*).

Ophavsmanden til denne Ulykke og Skjændsel havde imidlertid ved Hoffet i Neapel i uforstyrret Ro spottet alle den svenske Regerings Reklamationer. Den 28de Marts 1794

---

*) Toll sad paa Wismar Fæstning omtrent et Aar, da han ved Reuterholms Hjælp fik sin Frihed og Tilladelse til at vende tilbage til Fædrelandet. Ehrenström, Aminoff og de andre, der vare idømte Fæstningsstraf, bleve satte i Frihed i Juni 1796. Frøken Rudenschöld, der fra Skampælen, ved hvis Fod hun var sunken afmægtig ned, var ført til Spindehuset, hvor hun modtoges med Søsterhilsen af de derværende Kvinder, blev ligeledes løsladt i Juni 1796 og anvist Opholdssted paa Gulland. Den første Regeringsakt, som Gustav IV Adolf, efter selv at have overtaget Rigets Styrelse, undertegnede, var Frøken Rudenschölds Benaadning. Hun kom tilbage til Stockholm, — hvor Sköldebrand besøgte hende og i den af Sorg og Fortvivlelse udtærede Skikkelse kun med Møje kunde gjenkjende den fordum saa beundrede Skjønhed —, og døde der 1823 eller 1824.

fandt han endelig for godt at begive sig paa Rejsen til St. Petersborg, hvorhen han, som vi have hørt, allerede tidligere havde sendt sin Hustru. Denne ædle og modige Kvinde havde med sine to Smaabørn, højtfrugtsommelig med et tredje og kun ledsaget af sin Ægtefælles trofaste Adjutant Peyron, havt en meget besværlig Rejse. I Rom slap hun med Nød og næppe fra at blive kastet i Fængsel, i Venedig ligesaa; i Wien maatte hun sælge sine Armbaand for at faa Penge til at fortsætte sin Rejse; i Polen, hvor Borgerkrigen var kommen til Udbrud, og hvor Forbitrelsen mod Russerne var stegen til det højeste, var hun, som rejste med russisk Pas, udsat for den mest overhængende Fare, som hun kun ved sit Mod og sin Aandsnærværelse undgik. Under uafbrudt Angst for sin Ægtefælles, sine Børns og sin egen Skæbne, hvortil endnu kom Mangel paa Penge, ja undertiden endog paa Brød, ankom hun endelig den 22de April til Riga, hvor hendes Nedkomst samme Aften fandt Sted. Kort Tid efter fortsatte hun Rejsen til sin Morbroder Grev Karl Stenbocks Gods Kolk i Livland, hvorfra hun senere begav sig til sin Ægtefælle.

Denne havde, som anført, den 28de Marts taget Afsked med sine neapolitanske Venner og havde, udrustet med Regeringens varmeste Anbefalingsbreve, begivet sig paa Vejen til Rusland. En svensk Major Brandström, der havde gjort Armfelts Bekjendtskab i Italien og følte en levende Deltagelse for den faldne Stormand, ledsagede ham. Rejsen gik over Wien og Dresden, gjennem Galizien til Moskva og derfra til St. Petersborg. Her forsøgte Armfelt strax at opnaa Audients hos Kejserinden, men uden Held, hvorhos han erholdt Ordre til ufortøvet at begive sig til Kaluga. Understøttet med Penge af den neapolitanske Gesant ved det russiske Hof, Hertugen af Serra Capriola, maatte han allerede Dagen efter sin Ankomst til St. Petersborg begive sig paa Vejen til det ham anviste sørgelige Opholdssted, hvor hans Hustru snart stødte til ham, og hvor han maatte tilbringe tre lange Aar i Nød

og Trang som en ham af Forsynet tilskikket vel fortjent Straf for de ligesaa taabelige som forbryderske Planer, som han forblindet af Misundelse og Herskesyge havde fattet, og som han til Held for Sverige havde manglet baade Klogskab og Kraft til at gjennemføre.

Armfelt havde saaledes maattet bukke under i sin Kamp mod Reuterholm. Men Skæbnen havde forbeholdt den overvundne en ikke ringe Oprejsning. Da Gustav IV Adolf blev myndig, blev Armfelt kaldt tilbage, Reuterholm forvist ti Mile fra Stockholm; Armfelt levede i Hæder og Glans ved Hoffet, Reuterholm i en tarvelig Landflygtighed i Hamborg, betynget — skjønt til Dels ufortjent — med det svenske Folks Had. Man har overhovedet fældet en alt for skaanselløs Dom over Reuterholm, hvis Styrelse Sverige i det hele taget ingenlunde har Grund til at beklage sig over, medens man paa den anden Side har været tilbøjelig til at forringe Betydningen af Armfelts Brøde. At ville bringe Sverige under Ruslands Indflydelse er dog, naar alt kommer til alt, den største Forbrydelse, en Svensker kan begaa.

Efter i et Par Aar at have været svensk Gesant i Wien fik Armfelt i Aaret 1804 Overanførselen over Hæren i Pommern. I Spidsen for denne vandt han i 1807 nogle Fordele over Fjenderne og blev til Løn for sine Tjenester udnævnt til General; men dermed havde ogsaa hans Lykke i Fædrelandet naaet sit Højdepunkt; kort efter blev han slaaet af de Franske og selv haardt saaret. Den heftige og uforstandige Kong Gustav IV Adolf lod ham føle sin Unaade, hvorfor Armfelt nedlagde sin Kommando. Imidlertid modtog han dog kort efter Anførselen over den svenske Vestarmé, som skulde operere mod Norge; men da der atter her intet udrettedes, hvortil Hovedgrunden var, at den øverste Ledelse hvilede i Kongens uduelige Hænder, faldt Armfelt paa ny i

Unaade og blev forvist til sine Godser. Planen til Statsomvæltningen i 1809, hvorved Gustav IV Adolf afsattes, og Hertug Karl af Södermanland, — som det saa ofte var blevet ham forudsagt —, besteg Tronen, kjendte og billigede Armfelt, men deltog ikke i dens Udførelse. Ved Karl XIII's Kroning blev han ophøjet til en af Rigets Herrer paa samme Tid, som hans gamle Modstander Reuterholm kom tilbage fra Hamborg og forgjæves søgte at gjenvinde sin tabte Indflydelse over sin fordums Velynder. Medens den nye Konge forbød Reuterholm at vise sig ved Hove, hvad der havde til Følge, at denne med høje Raab om Verdens Utaknemlighed strax vendte tilbage til Tyskland, som han aldrig mere skulde forlade, gjorde han Armfelt til Præsident i Krigskollegiet, en Stilling, som denne dog allerede Aaret efter nedlagde for at kunne leve i Fred og Ro i sit Fædreland Finland. Dette blev ham dog ikke forundt; tvært imod stod han ved et nyt Vendepunkt paa sin eventyrlige Løbebane. Man nærede endnu en stærk Mistanke til ham; den, som én Gang havde villet forraade Sverige til Rusland, kunde gjøre det en Gang endnu; maaske det just var derfor, at han havde nedlagt sit Embede og bosat sig i Finland. Disse og lignende Ytringer, som med Flid udspredtes af Armfelts talrige Fjender, gik snart fra Mund til Mund og kom ogsaa ham for Øre. Da han aldrig havde fæstet Lid til Kong Karl XIII's Venskabsforsikringer og mente at kunne vente sig alt af de daværende Magthavere, troede han sig truet af en ny Proces for Højforræderi og besluttede at komme sine Fjender i Forkjøbet. I al Hemmelighed begav han sig til Stockholm, opsøgte den 31te Marts den russiske Gesant i dennes Hotel og svor Selvherskeren over alle Russere Huldskab og Troskab, hvorved han selvfølgelig stillede sig under dennes mægtige Beskyttelse mod de Farer, han befrygtede. Da dette upatriotiske Skridt blev kjendt, blev Armfelt forvist Riget og transporteret over Grænsen. Ved sin Ankomst paa russisk Grund fik han Befaling til at indfinde sig i St. Petersborg, hvor han ved sine bedaa-

rende Egenskaber, som Alderen ingenlunde havde svækket, i kort Tid aldeles vandt Kejser Alexanders Hengivenhed. I 1812 blev han ophøjet i den finske Grevestand og det næste Aar udnævnt til Generalguvernør i Finland, som det endelig var lykkedes Rusland efter et helt Aarhundredes Rænker og Kampe at frarive Sverige. Dette ansvarsfulde, men for en svensk Mand lidet hæderlige Embede beklædte han dog ikke længe, idet han den 19de Avgust 1814 afgik ved Døden paa Slottet Tsarskoe-Selo.

Hans gamle Fjende Reuterholm var gaaet i Graven før ham; den 27de December 1813 var han død et Steds i Holsten*) af et Slagtilfælde.

*) Sv. Biogr. Lex. — Efter andre i Slesvig By.

FR. JULIUS MEIER.

En Præstebedrager i Oldtiden.

Da Hedenskabet i den senere romerske Kejsertid nærmede sig sin Undergang, begyndte ogsaa Troen paa de gamle helleniske Guder lidt efter lidt at svinde; det var alt længe siden, at de havde været Gjenstand for egentlig Tilbedelse, og selve Folketroen havde vel ogsaa i mange Punkter vendt sig bort fra disse forældede Guder; men et andet Element i Gudetroen gjorde sig nu desto mere gjældende, de græske Guder bleve fortrængte af en Mængde importerede, mest fra Orienten stammende Guddomme. Alt tidlig havde den ægyptiske Afgudstjeneste frodig udbredt sig over hele den dannede Verden; selve Rom var fuld af ægyptiske Templer og Gudebilleder. Paa de syriske og lilleasiatiske Mynter kan man derimod finde vidunderlige, spøgelselignende Idoler, tilslørede og fantastisk udpyntede kvindelige Billeder, ja endog himmelfaldne Meteorer, som nøde den største Tilbedelse vidt og bredt og havde bragt de gamle, ædle Gudeskikkelser i Forglemmelse; til Skændsel for det romerske Folk indførte den vanvittige Dreng Antoninus i det tredje Aarhundrede efter Kristus jo endog sin syriske Meteorstensgud, Solen Elagabal, i selve Rom. Hver lille græsk Stad havde sin særlige Afgud, der mangen Gang end ikke kunde opvise nogen ærværdig Alder, men undertiden, som vi ville faa at se, blot var en Skabning af en eller anden listig Præst.

I sin baade ved Indhold og Fremstilling lige fængslende Fortælling: «Alexander eller Løgnepræsten» har Lukian leveret os et livligt, paa egen Erfaring grundet Billede af en saa-

dan Præstebedrager, der med lige saa megen Frækhed som Intelligents bedrog Romerne, ja selve den højtdannede Kejser Marcus Aurelius med et selvlavet Gudebillede, med Orakler og Taskenspillerkunster og saaledes skaffede sig høje Æresbevisninger og stor Formue.

Alexander, der var født i den lille, ved det sorte Hav liggende, paflagoniske Stad Abonoteichos eller Abonuteichos, indgik alt i sin Ungdom Forbindelse med Gøglere og Troldmænd og overgik snart sine Læremestre. Han traf Aftale med Byzantineren Kokkonas om sit første betydelige Foretagende, hvoraf han ventede sig et stort Udbytte, da det var rettet mod hans egen Fødeby Abonoteichos, hvis Befolkning han holdt for særlig dum. I Templet i Chalcedon nedgravede man Tavler med den Indskrift, at Æsculap og hans Fader Apollo vilde komme til Abonoteichos, og sørgede senere for, at disse Tavler bleve fundne. Kokkonas døde imidlertid under Forberedelserne, og Alexander fortsatte nu Forretningen alene. Efter at han havde holdt sit Indtog i Abonoteichos under stor Tilstrømning af Befolkningen, gjemte han hemmelig et tomt Æg, hvori der var skjult en lille Slange, i en Vandpøl og tog det derpaa op af Vandet, til stor Forbavselse for den overtroiske Mængde, med de Ord: «Nu har jeg Æsculap». Den lille Slange bar han nu til sit Hjem, hvor han ombyttede den med en stor tam Slange, han havde bragt med sig fra Macedonien, og til hvilken han af Lærreds Lapper havde lavet et menneskeligt Hoved, som kunde spærre Munden op og i.

Denne nye Æsculap, som han kaldte Glykon, blev fremvist i en halvtoplyst Bod og gav Orakelsvar i Hexametre mod det rimelige Honorar af 8 Oboler (omtrent 40 ß) pr. Spørgsmaal, men kun for det simplere Publikum; til de Fornemme og Honoratiores gav Glykon mod en svær Betaling, men da ogsaa i egen Person, Orakelsvar, det vil sige, Alexander vidste ved et Rørmaskineri at indrette det saaledes, at Ordene syntes at komme direkte ud af den maskerede

Slanges Mund. Undertiden sloge Spaadommene ikke til; men dette hindrede ikke, at romerske Feltherrer — saaledes endog den filosofiske Kejser Marcus Aurelius! — henvendte sig til den store Profet fra Abonoteichos. I Markomannerkrigen raadede han Kejseren til at kaste to Løver i Donau; Marcus Aurelius gjorde det, Løverne svømmede til den modsatte Bred og bleve dræbte af Barbarerne; snart derpaa blev den romerske Hær fuldkommen slaaet. Alexander forklarede nu, at hans Orakel ganske vist havde talt om en Sejr, men ikke om Romernes Sejr; paa en lignende Maade havde det tvetydige delfiske Orakel engang spaaet Krøsus et stort Riges Tilintetgjørelse, hvad han udtydede om det persiske Rige, medens det i Virkelighed gik ud over hans eget.

Et af de nyttigste og mest praktiske Svar gav Glykon den fornemme Romer Rutillianus, der spurgte Slangen, hvem han skulde ægte. Glykon svarede kort og tydelig:

»Ægte bør Du en Datter af Selene og Alexander».

Dermed var ment Alexanders egen Datter, hvis Moder efter hans Forsikring var ingen ringere end Selene, selve Maanegudinden. Rutillianus, en enfoldig, overtroisk Mand paa tresindstyve Aar, ægtede virkelig Gudindens Barn, og Alexanders Magt og Anseelse steg bestandig højere og højere ved denne fornemme og højtstaaende Svigersøn.

Dagene gik nu hen med Orakler, højtidelige Optog, Festlege og Ofringer; ved disse Højtideligheder holdt man strængt paa, at Epicuræere og Kristne ikke vare til Stede, og de bleve jagede bort, naar de indfandt sig. Alexanders Had til de Kristne er intet ilde Vidnesbyrd til Gunst for deres stille Menighed; hvad Lukian ellers fortæller om de Kristne, er i det hele mere rosende end dadlende; han foragter dem rigtignok som en taabelig Sekt, men maa dog indrømme (i Peregrinus Proteus), at de hverken sky Møje eller Pengeofre, naar det gjælder at understøtte et af deres Menigheds Medlemmer. Under Offerfesterne fandt der ogsaa dramatiske Forestillinger Sted. Alexander, der kaldte sig Æsculaps Sønnesøn, gav her sin Genealogi til

bedste: man opførte saaledes Podalirius's Formæling med Alexanders Moder og Kjærlighedsscenen mellem Alexander og Selene; i det sidste Stykke spillede en fornem Romerinde Rutillia med stort dramatisk Talent Selenes Rolle lige for sin Ægtefælles Øjne; for øvrigt stiftede den fromme Alexander ogsaa nogle religiøse, men i sædelig Henseende mindre nette Selskaber og Samfund.

Da de gamle Orakler vel vare altfor dagligdags, opfandt Alexander en ny Methode; han lod sig overlevere Spørgsmaalene forseglede, lagde dem derpaa efter Foregivende under sin Hovedpude og besvarede dem den næste Dag efter Gudens Indskydelser. Undertiden vare Svarene dunkle og mystiske, og Forespørgeren maatte først lade sig dem udtyde af officielle Fortolkere, der lode sig denne Forretning dyrt betale, hvad de vare nødte til allerede af den Grund, at de selv maatte betale Overprofeten Alexander en attisk Talent (omtr. 1,800 Rdl.) af deres Aarsindtægter.

Da denne hele Forretning var i sin største Blomstring, kom Lukian selv til Abonoteichos; hans første Audients hos Profeten fik et daarligt Udfald. Allerede det, at Lukian ikke gav ham hans fulde Ærestitel, gjorde et daarligt Indtryk. Derpaa rakte han Lukian Haanden at kysse, men Lukian bed ham i Haanden. Da de tilstedeværende vilde straffe ham for denne Helligbrøde, fandt han dog Beskyttelse hos selve Profeten, som befalede dem at fjerne sig og nu søgte at slutte Venskab med Lukian, hvem han maaske var bange for, og Lukian var forsigtig nok til ikke yderligere at ægge den mægtige Præst.

Særlig morsomme ere Lukians Beretninger om hans egne Erfaringer med Hensyn til Oraklet; han forseglede sine Spørgsmaal og omviklede dem saa kunstig, at Profeten ikke kunde aabne dem og derfor søgte at udfritte Lukians Slaver, der afleverede Spørgsmaalene og havde faaet deres nøjagtige Ordrer. De Svar, Profeten uddelte, passede naturligvis altsaa ikke. Saaledes svarede han paa det Spørgsmaal: «Hvor er

Homer født?» med følgende: «Gnid Dig med Salven Cytmis». Alexander drev nemlig ogsaa en lille Biforretning med en af ham opfunden Universalbalsam, som han kaldte «Cytmis». For øvrigt viser selve Lukians eget Exempel, at ogsaa Spottere og Vantro bidroge til Profetens Underhold; Lukian sendte saaledes engang Alexander otte forskjellige Spørgsmaal til Taxtprisen 10 Drakmer og 4 Oboler (omtr. 3½ Rdl.). Da Lukian senere vilde begive sig til Søs fra Abonoteichos til Amastris, gjentog Historien med Arion sig paa en vis Maade, men den fik dog et bedre Udfald. Man saa «Søfolkene hviske indbyrdes» og komme op at skændes; derpaa fortalte Styrmanden, at Alexander havde givet ham den Befaling at kaste Lukian i Havet, hvad han dog ikke vilde gjøre for nogen Pris.

Den ærlige Sømand satte Lukian i Land ved Aegiali, hvorfra vor Forfatter af den bosporanske Konge Eupators Sendemænd blev bragt til Amastris. Her var det Lukians Hensigt at optræde med en Klage mod Alexander, men de ængstelige Præfekter i Bithynien og Pontus gave ham at forstaa, at det ikke kunde nytte noget, thi Rutillianus's Svigerfader kunde ikke afstraffes under noget som helst Paaskud, ikke engang om man nok saa tydelig kunde overbevise ham om hans Forbrydelse.

Alexander fortsatte saaledes ustraffet sit Guderne velbehagelige Værk og døde i høj Anseelse i sit halvfjersindstyvende Aar. Ved hans Ligbegængelse opstod der strax Strid om Efterfølgningen i Orakelforretningen, hvis ydre Kjendetegn var den af Alexander efterladte Profetkrans; men Kampdommeren, hans taknemlige Svigersøn Rutillian, holdt ingen af de levende for værdig til denne Ære og afviste de forskjellige Ansøgere.

Dette er i det væsentlige Indholdet af Lukians Fortælling. Mange Enkeltheder ere maaske afmalede lidt novelleagtig, tildels vel ogsaa fremstillede noget overdrevent og hadefuldt under Indtrykket af Forfatterens Forbitrelse mod den fejge

Morder; men selve Faktum og Hovedsagen i de af Lukian fortalte Kjendsgjerninger ere uomstridelig Sandhed; dette bevises af Monumenterne. Profetens Svigersøn Rutillian er os bekjendt af en Indskrift, som indeholder en Opregning af hans Embeder; han var Prokonsul i Asien og hed P. Mummius Sisenna Rutillianus. Lukian fortæller, at Alexander udvirkede hos den romerske Kejser, at Bynavnet Abonoteichos blev forvandlet til Jonopolis, hvorpaa den omdøbte By prægede Mynter med Fremstillinger af Slangen Glykon og Profeten Alexander med Lavrbærkransen og Kniven. Disse Efterretninger ere næsten fuldkommen stemmende med Sandheden; vi besidde Stadens Kobbermynter fra Kejserne Antoninus Pius og L. Verus (Marcus Aurelius's Medkejser), og paa Bagsiden af disse Mynter staar det nye Bynavn: **Ἰωνοπολειτῶν**; denne Navneforandring gik for sig under Antoninus, thi andre Mynter fra samme Kejser bære endnu det gamle Navn Abonoteichos. Paa Mynterne findes Fremstillinger af Slangen Glykon, nøje som Lukian har beskrevet den med Maskeansigtet og Underskriften **Γλύκων**; Alexanders Billede findes derimod ikke paa nogen af de bevarede Mynter og er vel ogsaa næppe blevet præget paa saadanne offentlige Mindesmærker, der stedse kun fremstille Kejsere, Heroer, Gudehoveder og Gudebilleder, men aldrig en levende Person udenfor det kejserlige Hus. Disse mærkværdige Mindesmærker bevise for øvrigt endnu, at Alexanders Profetvirksomhed ogsaa havde en betydelig politisk Baggrund, at han sandsynligvis under en eller anden Præstetitel ogsaa var Regent eller dog i politisk Henseende den mægtigste Mand i sin Fødeby. Paa den anden Side kunne hine Mynter ogsaa vise os, hvor misligt det er at ville arkæologisk forklare saadanne Mindesmærker fra den senere Kejsertid af de virkelige klassiske Kunstværker fra den gode Tid. I en Periode, hvor de mest eventyrlige Lokalmyther og Lokalafguder spille en fremragende Rolle, og medens man allevegne i Stedet for de gamle græske Gudesagn satte syriske, ægyptiske, ja endog jødiske

Sagn — i Apamea i Phrygien er saaledes Noah i Arken fremstillet paa Mynter —, tør man ikke mere vente at træffe den gamle helleniske Gudedyrkelse bevaret i dens oprindelige Renhed.

Historien om Præstebedrageren Alexander er visselig lærerig for alle Tider; den viser os paa ny, hvorledes til alle Tider selv de plumpeste Midler have været tilstrækkelige til at fange fornemme og ringe i et Løgnevæv, naar det blot er udpyntet med Sandsigeri, Mirakelmageri og en eller anden Universalbalsam.

A. Sallet.

Rambaut de Vaqueiras og det fjerde Korstog.*)

I.

I en tidligere Afhandling i dette Tidsskrift have vi talt i Almindelighed om Troubadourernes Digtning, især deres Sirventes og denne Digtnings ypperste Repræsentant, Bertran de Born **). Det antydedes ogsaa der, at denne Digtning hovedsagelig drejer sig om tre store historiske Begivenheder, som optage Sydfrankrig omtrent fra Midten af det 12te til Midten af det 13de Aarhundrede, da Troubadourpoesien blomstrede friskest. De engelsk-franske Krige begynde Perioden, Albigenserkrigen afslutter den, medens Korstogene hele Perioden igjennem samle Interesserne om sig, hvergang de indre Stridigheder levne lidt Ro. Enhver af disse store Begivenheder kan i sit Forhold til den provençalske Poesi betragtes som repræsenteret i en enkelt Digterpersonlighed, og som Repræsentant for de korsfarende Troubadourer staar da Rambaut de Vaqueiras. Hans Digte kunne maaske i historisk Interesse ikke maale sig med Bertran de Borns; hans Personlighed er ganske vist mindre mægtig; men i én Hen-

*) Kilder: Villehardouin: Chronique. — Rob. de Clary: La prise de Constantinople. — Raynouard: Choix de poésies des troubadours (Ramb. de Vaqueiras). — Diez: Leben und Werke der Troubadours (R. de Vaqueiras). — Wilcken: Geschichte der Kreuzzüge (passim).

**) Jfr. Hist. Archiv 1872 II, 255 og flg.

seende har han afgjort Fortrinet: han er mere ægte Troubadour. Bertran de Born er en uafhængig Baron, hvem Sangen kun er Middel for hans altovervejende, vilde Krigslidenskab; i Rambaut derimod se vi Troubadouren paa Vandring, i Hof- og Herretjeneste; Sangen er hans Livsopgave, og nordisk Kamplyst forener sig hos ham med sydlandsk Finhed i en ædel og smuk Ridderskikkelse, glødende i Elskov, trofast og opofrende i Venskab, lige poetisk i Fruerburet og ved sin fyrstelige Herres Side paa Siciliens og Rumeliens Valpladser.

Rambaut de Vaqueiras var vel adelig og stammede fra et Slot eller en Flække i Provence, der bar hans Slægts Navn; men hans Fader var en fattig Ridder, der endog ansaas for afsindig. Sønnen fulgte da den for fattige Junkere sædvanlige Vej, at træde i Tjeneste hos sin Landsherre, Fyrsten af Orange, uvist om strax som Digter eller først som Page, indtil hans Digtertalent udviklede sig. Det skaffede ham i alt Fald snart den mest begunstigede Stilling, man kunde indtage ved disse smaa, men muntre og pragtfulde sydfranske Lenshoffer, hvor Digtningen skattedes saa højt baade af Fyrster og Damer. Han fik nemlig Lejlighed til med sine Sirventes at gribe ind i de Arvestridigheder, der paa denne Tid rasede i det østlige Sydfrankrig, medens det vestlige søndersledes af Lensstridigher mellem Medlemmer af det engelske Kongehus og deres Lensherre, Kongen af Frankrig. Det mægtige Hus Baux, af hvilket en Gren herskede i det lille Fyrstendømme Orange, (N. f. Avignon ved Rhone), kæmpede nemlig om Arveretten til Grevskabet Provence med Greverne af Toulouse og Kongen af Aragonien. Rambauts Sirventes i denne Anledning minde om Bertran de Borns samtidige, langt mere ildfulde Kampdigtning i de aqvitaniske Lande, men uden i nogen Henseende at kunne maale sig med den. Ikke desto mindre skaffede de ham Fyrstens Gunst, gjorde ham bekjendt som Digter og aabnede saaledes hans glimrende Løbebane. »Fyrsten af Orange viste ham megen

Godhed og stor Hæder, ophøjede ham og skaffede ham Bekjendtskab og Pris blandt de Ædle», siger hans Levnetsbeskrivelse. Den unge Fyrst Guillem, sammen med hvem han formodentlig var opdragen ved Hoffet, der elskede Digtningen, ja selv var Digter som saa mange provençalske Stormænd paa den Tid, sluttede endog en af disse nære Venskabsforbindelser med ham, som saa ofte forenede Fyrste og Troubadour, men som ogsaa undertiden bragte den sidste til at glemme sin underordnede Stilling. Saaledes gik det da ogsaa Rambaut, der maatte forlade Hoffet formedelst nogle altfor dristige Spotterier over Fyrstens Uheld i Krig, hvilke denne besvarede med en ligeledes versificeret Bortvisning. Senere blev Rambaut dog udsonet med den siden i Albigenserkrigen saa ulykkelige Fyrste.

For Rambaut begynder nu den vandrende Digters frie, eventyrlige Liv, som den moderne Romantik gjerne forestiller sig som ejendommeligt for Troubadouren, der i Sydens sollyse Egne

«drog om fra Kastel til Kastel»,

standsende og syngende for en kort Stund, vel modtagen af Riddere, og ikke mindst af Damer, for derpaa at gjenoptage sin Omflakken i den frie Natur, den rige, poetiske Tilværelse, ubunden af fast Hjem eller borgerlig Næring, hvor

«Lyren om Skuldren var hele hans Eje».

Man tænker sig, at hans Sangerevne, som den vilde Sangfugls i Buret, kvaltes ved det magelige Liv i de stores Haller, ved Opgivelsen af den ubundne Frihed og Indtræden i en Herres Tjeneste. Men det er i mange Henseender gaaet Romantikerne med Middelalderen som den franske Klassicisme med Oldtiden: de have konstrueret den efter Recept. Troubadourerne lignede hverken Schack-Staffeldts Harpespiller «i Greven af Toulouses Gaard», eller Folmer Sanger, som

«. . . ej kan sidde stille
«Bag Borgens tykke Mur,
«Saa længe Lærkens Trille
«Kan lokke ham fra Bur».

Disse poetiske Skikkelser bero paa en Forvexling med en ældre Tids virkelig vandrende Sangere. Saaledes vandrede Oldtidens Rhapsoder og Kelternes Barder, de arabiske Eventyrfortællere og i Frankrig før Troubadourtiden Jonglørerne, som vel tildels selv forfattede og derpaa foredroge den gamle, nu mest forsvundne, lyriske og episke Folkedigtning i Slot og Hytte, paa Torve og Veje, hvor de fandt et villigt Øre: det var jo dengang den eneste Maade at offentliggjøre Digtningen paa.

Men da de store tabte Interessen for denne simple, ofte raa og uformelige Folkedigtning, da Troubadourernes Kunstdigtning begyndte, og de fornemste Herrer regnede sig det til Ære at deltage deri, maatte Jonglørernes Betydning synke. De vare Mænd af Folket, uden Dannelse, og deres urolige Liv virkede ofte ufordelagtig paa deres Sæder. Fra nu af maatte da Jongløren enten give Afkald paa Adelens Borge og holde sig til Almuen, og han sank da snart ned til, hvad vi nu forstaa ved Navnet, (joculator Gjøgler), omløbende Taskenspiller, Liniedanser og Foreviser af vilde Dyr. Eller han maatte træde i tjenende Forhold til en Troubadour, akkompagnere hans Sange, foredrage dem rundt i Landet, naar Troubadouren selv var for fornem dertil. Alligevel var Adskillelsen mellem de to Klasser ingenlunde skarp; Navnene Troubadour og Jonglør (joglar) bruges ofte i Flæng, endog af Troubadourerne selv. En Jonglør kunde ved sit selvstændige poetiske Talent svinge sig op til Troubadour, og mangen fattig Troubadour, for hvem Digtningen var Livsophold, kunde synke ned til Jonglør enten for bestandig, naar han ikke længer var populær nok til at optræde med ridderlig Glans, eller for en Tid, enten før han kom i Anseelse, eller naar han havde mistet sit Tilhold ved et Hof, indtil han fandt et nyt. Dog traadte han ikke i Tjeneste hos nogen anden, men flakkede om og levede fra Dag til Dag af at synge sine egne Digte, hvorfor man villig betalte ham med en ringe Gave eller dog med en Nats Gjæstfrihed. For en kortere Tid kunde vel dette usikre Rejseliv med dets

stedse nye Indtryk, dets Eventyr og Farer, vexlende mellem Overflod og Mangel, men altid rigt paa Bifald og Triumfer for Sangeren, være lokkende og egnet til at holde hans Sind frisk og elastisk. Men dog se vi aldrig Troubadouren gribe Vandringsstaven uden af Nødvendighed, og han var altid rede til at lægge den hen, saa snart han fandt Modtagelse og Ophold ved et Hof, uden i mindste Maade at frygte den Afhængighed, der følger med de stores Beskyttelse og Gaver, som tvært imod mangen Troubadour var temmelig gridsk efter og baade direkte og indirekte fordrede ved sin Sang og sin Smiger for Beskytteren. Ved Hoffernes Pragt og Fester, mellem de bolde Riddere og de skjønne Damer, mellem Elskovsintriger og Lenskrige var Troubadouren ganske anderledes i sit Es end paa den magre Kleppert under aaben Himmel i alskens Vejr, paa det tarvelige Natteleje i Bondehytten eller endog under Skovens grønne Kroner, hvor han tager sig saa godt ud i de lyriske Digte, syngende omkap med Fuglen paa Kvist.

Saaledes tænkte sikkert ogsaa Rambaut de Vaqueiras, da han maatte forlade Hoffet i Orange og med Violinen foran sig paa Hesten gjennemstrejfede Norditaliens smilende Sletter, hvor paa denne Tid det provençalske Sprog var herskende, i alt Fald blandt de Fornemme, ligesom i det nordlige Spanien, saa at Troubadourerne begge Steder vare som hjemme og kunde vente gjæstfri Optagelse ved et af de mange Smaa-Hoffer der som i Provence. Foreløbig trøstede Rambaut sig ved smaa, flygtige Elskovshandler, som Rejselivet førte med sig; saaledes skildrer han selv i en Sang, hvorledes han med hele det provençalske Hofgalanteri søger at vinde en smuk genuesisk Borgerkone, der imidlertid er sin Mand tro og svarer ham med Grovheder paa Genuesisk. Denne ejendommelige Sprogblanding kommer oftere igjen hos Digteren, maaske som Følge af hans Vandreliv. Mærkelig nok var Rambaut trods sin ridderlige, ædle Karakter og sin ellers af Damerne saa højtskattede Digtergave oftere uheldig i Kjærlighed. Allerede i Provence klager han over sin Dames Kulde;

«som faar hans Varme til at kølnes ganske; hun volder ham al Sorg og røver ham al Fryd!» Han var ikke heldigere hos denne Dame efter at være traadt i Tjeneste hos Markgreven af Monferrat. Hun foretrak nemlig Markgrev Albert af Malaspina (paa Grænsen af Toscana), en vild og troløs, men tapper Kondottiere, der spillede en Rolle i Norditaliens mange Smaakrige paa den Tid. Mærkelig er en Tenzone (dialogiseret Digt) i denne Anledning mellem ham og Rambaut, der ogsaa giver Oplysning om Rambauts tidligere Vandreliv i disse Egne og den ringe Anseelse, hvori en saadan Omstrejfen stod. Man ser ogsaa her, hvor lidet Digterne generede sig over for fornemme, selv fyrstelige Personer, og hvilke Fornærmelser ellers ridderlige Modstandere kunde overvælde hinanden med i deres Digte uden at fordre nogen anden Oprejsning end at betale Lige for Lige. Endelig er det ikke mindre interessant med Hensyn til den sydlandske Opfattelse af Æresprincipet at se, hvorledes Gavmildheden i den Grad var Ridderpligt, at man ansaa det for undskyldeligt at skaffe sig Midler dertil ved Rov og Vold, — en Opfattelse, hvortil Troubadourernes interesserede Lovprisninger af denne Dyd vistnok havde bidraget deres.

Markgreven begynder med at spotte Rambauts uheldige Kjærlighed. Rambaut indvender, at han i alt Fald altid har opført sig ridderlig mod sin Dame, medens hans Modstander er bekjendt for sin Troløshed og Rovlyst. Markgreven svarer:

«Ved Gud, Rambaut, læg Du Dig det paa Sinde,
At for at skjænke bort jeg mangen Gang
Har røvet Guld, ej for det selv at vinde
Og ej for selv at frydes ved dets Klang.
Men Dig saa jeg jo tidt og mangesinde
Til Fods at friste Livet ved Din Sang,
Elendig, svegen af Din Elskerinde,
Og selv har jeg bespist Dig i Din Trang;
Vort Møde i Pavia drag til Minde!»

Og den har gjort ham en slet Tjeneste, som har hævet ham

ud af denne ringe Stilling, der passede for ham, bragt ham fra Klepperten til Stridshingsten, fra Jonglør gjort ham til Ridder, thi dertil duer han ikke, og han har endnu ikke hævdet sin nye Plads ved Sværdslag. Rambaut beskylder til Gjengjæld Markgreven for Fejghed og Falskhed baade som Ridder og Elsker:

«Marquis Albért, om Eder alle vide,
I pønser kun paa Svig og paa Bedrag
Imod enhver, som er paa Eders Side
Og tjener tro og villig Eders Sag.
Paa Eders Ord og Ed kan ingen lide,
Og er jeg ingen Olivier i Slag,
Skal I just heller ej som Roland stride:
Piacenza tog nok Castagnier en Dag;
I maatte i det sure Æble bide».

De sidste Linier sigte til en Begivenhed i en langvarig Byfejde mellem Parma og Piacenza, hvori Markgreven deltog.

Medens mange Troubadourer tilbragte hele Aar i umandige Suk og Klager for den ubønhørlige elskedes Fødder, andre derimod ikke betænkte sig paa at vende deres Digtning lige saa hadefuldt mod hende, som de tidligere havde været uudtømmelige i hendes Pris, forstod R. de Vaqueiras at hæve dette Forhold paa en ædel og ridderlig Maade, da han ikke fandt sig paaskjønnet efter Fortjeneste. Han ser ikke, som saa mange andre Troubadourer, i Elskov alene Kilden til al Ridderdyd, skjønt han véd, at ved at ofre den ofrer han det herligste, thi den forhøjer de ædlestes Værd og forbedrer endog de sletteste; den giver den fejge Mod og gjør den fattige rig: «Let kan man vinde Pris og Fryd ogsaa uden Elskov, naar man stræber derefter, vogter sig for alt uhæderligt og af al Magt lægger Vind paa det gode. Thi vil jeg, skjønt Elskov sveg mig, gjøre alt, hvad godt jeg formaar, og taber jeg end min Dame og Elskov, saa vil jeg ej derfor tabe mit Ry og mit Værd, thi ogsaa uden hende kan

jeg leve hædret og bold, og lidet skjøtter jeg om to Tab for ét. . . . .

Med en fast Beslutning søger jeg min Dame op; nu kan hun miste eller vinde mig, og hvis hun vil høre mine Bønner, skal jeg stedse være hende til Vilje, men hvis hun taler haardt til mig, vil jeg ikke kives eller stride med hende, men hun kan tænke paa en anden Elsker; og dog tog aldrig Flores saa vemodigt Afsked med Blancheflor, som jeg skilles fra Eder, Dame».

En anden Sirventes lærer os, hvorledes Rambaut tænkte sig denne Tilværelse uden Elskov, og hvilke andre Maal han kjendte for en Ridders Liv, naar det var slaaet fejl, der for de fleste andre Troubadourer stod som næsten eneste Livsopgave. Det er den vandrende Ridders haarde Lod, han vier sig, den uafladelige Kamp, ikke for Bytte eller for Kampens egen Skyld, men for de svage; en Livsopgave, som i alt Fald ingen anden Troubadour har tænkt sig. Lige som dette er et Bevis paa Digterens ædle Sind, saaledes vidner Digtets frejdige, malmfulde Tone og Rhytme om, at hans fejlslagne Haab ikke berøvede ham Livsmodet:

«Galop og Trav og Løb og Spring
Og Nattevagt og Slæb og Slid
Herefter fylde skal min Tid,
Og klædt i Jern og Pantserring
Jeg flakker om i Frost og Solens Ild.
Paa aaben Mark jeg Leje søge vil,
Min Sang jeg Elskov vier ej, men Strid
Og Kampen for de svage al min Id».

Thi om han end er svegen af Elskov og sin Dame, maa ingen tro, at han derfor har glemt sin Sang eller er bleven mindre tapper eller opgiver nogen anden ædel Daad, som sømmer sig en Ridder ... Han vil leve af Krig som Kondottiere i Monferrat og ved Forcalquier.

II.

Rambaut de Vaqueiras' Vandreliv endte, som det gjerne gik, med gjæstmild Optagelse ved et af de smaa norditalienske Hoffer, hvor han villig slog sig til Ro. Markgrevskabet Monferrat i det nuværende Piemont, mellem Turin og Alexandria, var dengang et ikke ubetydeligt Herskab; et frugtbart Land, rigt paa Vin og Ris, der delt i to Stykker strakte sig fra Nord til Syd, opfyldt af Rækker af smilende Høje, hvori Alpernes sidste Grene ende. Den ædle Slægt, som beherskede Landet under den tyske Kejsers Lenshøjhed og holdt Hof i Staden Casale, stammede fra Karl den stores Tid og var knyttet til de fornemste franske og italienske Huse. I 1192 tiltraadte Markgrev Bonifaz II Regeringen, og kort efter kom Rambaut paa sine Vandringer til Casale og blev hos Bonifaz, en stor Digterven, hos hvem ogsaa andre Troubadourer som Peire Vidal og Gancelm Faidit for kortere eller længere Tid fandt Gjæstfrihed. Til ingen sluttede dog Markgreven sig med den Inderlighed som til Rambaut, og deres Forhold er Idealet for de saa hyppige Venskaber mellem Fyrste og Troubadour, hvor denne sidstes Talent og Dannelse erstattede Mangelen af Rang, medens den almindelige Agtelse for Digteren og hans friere Forhold til Fyrsten, hvis Hof han kunde forlade, naar han ikke længer var tilfreds, hævede ham et Trin højere end de fødte Vasaller. Hertil kommer i dette særlige Tilfælde begge Venners ædle Karakter og den ubrødelige, ridderlige Troskab, hvormed Rambaut tjente Markgreven i godt og ondt, med Pen og Sværd. Markgreven gav ham da Ridderslaget, som det er omtalt i Tenzonen med Albert af Malaspina; Rambaut var ved hans Side i en Mængde Kampe og muntre ridderlige Eventyr i det nordlige og sydlige Italien og har beskrevet dem i «Breve» til sin fyrstelige Herre, der tjene til Oplysning om hin Tids Ridderliv. «Breve» kaldes hos Troubadourerne en lettere Digtform i kortere Linier, ikke delte i Strofer og oftest kun med Assonants eller Vokalrim, som dog ikke ere gjengivne her, da de i Stedet for at

forøge Versets Klang snarere give det en vis Monotoni, der vilde blive langt føleligere i vort vokalfattige Sprog:

»Ædle Marquis, jeg ej opregne vil,
Hvad der erhvervede os Hvermands Pris,
Som Herre Eder og mig som Vasal . . .
Og hvordan vi tog Seldina de Mar
Fra Markgreven af Malaspina bort,
Ud af hans faste Slot, trods Vold og Grav;
I hende gav til Posson d'Anguilar,
Som nær for hendes Skyld var død af Sorg.
— Og husker I Jongløren Aimonet,
Som til Montalto kom at bringe Bud
Om Jacobina, hvem, trods hendes Bøn,
Man vilde til Sardinien gifte bort?
Og husker I det lille Suk, I drog
Ved Tanken om det Kys, hun Eder gav
Til Afsked, dengang hun saa bønlig bad
Om Værn imod sin Onkels onde Raad,
Som vilde tage hendes Arv med Vold?
Da bød I flux fem Svende sadle op,
Hvem selv I søgte blandt de bedste ud,
Om Natten red vi, efter Nadver, bort,
I og Guiet og Hugonet d'Alfar
Og Bertaldon, som var en Fører god,
Og saa jeg selv, hvem ej jeg glemme vil;
Jeg, som i Havnen førte hende bort
Fra Skibet, da hun skulde gaa ombord.
Da lød et Skrig ud over Land og Hav,
Og de forfulgte os, til Fods, til Hest
Med ivrig Hu; vi tænkte kun paa Flugt
Og haabede at slippe uden Men,
Indtil Pisanerne faldt over os.
Da dem vi først os Vejen spærre saa,
Saamange Ryttere i tætte Flok,
Saamange Rustninger, saamangen Hjelm,

Saamange Faner, bølgende for Vind,
Saa nægtes ej, at vi jo bange blev.
Imellem Bene og Finar fandt vi Skjul,
Vi hørte Fjenderne paa hver en Kant,
Og Horn, Trompeters Klang og Feltraab lød.
To Dage laa vi uden Mad og Drik,
Den tredje tænkte vi at slippe bort;
Da mødte os i Passet Belestar
Tolv Røvere, som droge ud paa Rov;
Saa bleve atter dyre gode Raad,
Thi ej til Hest vi kunde gribe an.
Jeg styrted mig til Fods i Kampen ind
Og i min Halsring fik et Landsestød,
Men saared' selv tre, fire, troer jeg vist,
Saa at de alle maatte vende Ryg.
Og Bertaldon og Hugonet d'Alfar
Saa, jeg fik Saar, og iled mig til Hjælp.
Da vi blev tre, saa rensed' Passet vi
For Røverne, saa I fik sikker Vej.
Vel vi det glade Maaltid mindes maa,
Som saa vi holdt, skjønt ringe Spisen var,
Et Brød kun, uden Drik og Hænders Tvæt ....
Ædle Marquis!
Og vilde jeg gjenkalde Eder nu
Hver ædel Daad, som jeg af Eder saa,
Saa blev det os for meget begge To,
Mig at fortælle, Jer at høre til.
Vel hundred Jomfruer I gifted bort
Til Grever og højbaarne Adelsmænd,
Vel hundred Riddere udstyred' I,
Vel hundred overvundne I fordrev;
De gode trøsted I, de onde slog I ned,
Og aldrig lytted I til Smigerord.
Enker og faderløse gav I Raad;
Saa mange hjalp I ud af deres Nød,

At vist det fører Jer til Paradis,
Om nogens Gjerning aabner ham dets Dør.
I arved Alexanders Gavmildhed
Og Rolands Tapperhed og kjække Mod
Og Helten Berarts fine, slebne Ord.
Al Anstand har sit Hjem ved Eders Hof,
Højmod og Finhed, Klæders, Vaabens Pragt
Og Ridderspil og Tonekunst og Sang.
Ved Eders Bord staar ingen skinsyg Vagt,
Som ved den rige Gniers stilles op.
Men, Herre, jeg tør ogsaa sige frit,
At jeg ved Eders Hof har holdt mig vel,
Har vidst at give, taale, tjene tavs
Og aldrig nogen anden Uret gjort.
Og ingen kan bebrejde mig med Ret,
At jeg i Strid fra Eders Side veg
Og frygted Døden, naar det Eder gjaldt.
Saa kjender ogsaa jeg vel Jer Bedrift,
Og frem for andre tre at lønne mig
I skyldig er, thi jeg alene kan
Som Vidne, Ridder, Sanger tjene Jer,
Min Herr Marquis!»

Man ser, at Rambaut her fik Lejlighed til at opfylde sit Løfte og udføre en vandrende Ridders Bedrifter som Repræsentant for den højere moralske Lov, en Art Forsyn for de undertrykte og svage i den raa, lovløse Tid, og man ser tillige, at denne farefulde og eventyrlige Tilværelse ogsaa fristede Markgreven, der ikke skyede at udsætte sig selv paa lange Tog med faa Ledsagere for at optræde som Damernes Ridder mod grumme Formyndere og Tyranner, formodentlig blandt de omboende Lensherrer, som han laa i Fejde med. Hensigten med Brevene, hvor Digteren ved Siden af den umaadelige Ros over sin Herre ikke glemmer at fremhæve sine egne Bedrifter og sin tredobbelte Tjeneste, der fordrer tredobbelt Løn, er i øvrigt at appellere til Markgrevens Gav-

mildhed; thi han var lige saa lidt som Troubadourerne i Almindelighed ligegyldig for Gods og Guld.

Ogsaa i alvorligere Kampe fulgte Rambaut sin Herre. Huset Montferrat havde altid været blandt Hohenstaufernes og det ghibellinske Partis Hovedstøtter i det saa ofte oprørske Norditalien, og det deltog ivrig i de uafladelige Fejder saavel mellem Kejseren og hans Vasaller som mellem disse indbyrdes og de mægtige Handelsrepubliker Venedig, Genua og Pisa, hvis frie Borgeres indre Stridigheder kun altfor ofte forvandlede Stæderne til Valpladser og ethvert Hus til en Fæstning. Men ogsaa længere bort fulgte Markgreven sin Lensherre, da Kejser Henrik VI i Forbindelse med Genueserne og Pisanenerne 1194 gjorde et Tog til Neapel og Sicilien for efter den normanniske Kongefamilies Uddøen at hævde sin Gemalindes Arveret til disse Lande mod en uægte Sidegren af Tancred af Hautevilles Slægt. Bonifaz og hans Søn Vilhelm udmærkede sig her navnlig ved Indtagelsen af Gaeta og Salerno. I sine Breve omtaler Rambaut kun kortelig, at han i denne Krig har lidt haardt Fangenskab, men ogsaa brændt mangt et Hus og gjort mangt et Stormangreb for sin Herres Skyld. Ved Messina kom han netop tids nok til at dække Markgreven, da han alt havde Lanser og Sværd, Knive og Segle, Pile og Bolte i Bryst og Ansigt, og ved Indtagelsen af Taormina og Palermo var han foran ved Siden af mangen ædel Baron.

Efter saadanne Kampe ventede Hvilen ved det glimrende Hof i Montferrat, hvor Gjæstebud, Ridderspil og Jagt vexlede med Strengeleg og Sang, hvor Fyrstens Yndling indtog en misundt Stilling, som hans Kunst endnu forhøjede, idet Digteren ved det mundtlige Foredrag af sine Sange traadte i umiddelbart Forhold til sit let opflammede Publikum og personlig modtog dettes og især Damernes Hyldest. Thi Damerne spillede ved Sydens selskabelige Smaahoffer en Hovedrolle, og med dem traadte Finhed og Galanteri i Stedet for den tidligere paa de ensomme Ridderborge herskende Raahed.

Det er da intet Under, at Rambaut snart fandt Erstatning for sit tidligere Uheld i Kjærlighed. Enhver Troubadour maatte have sin Dame at besynge, og, som det er omtalt i Bertran de Borns Historie, han kunde hæve sine Øjne saa højt, han vilde. Han valgte da gjerne Beskytterens Hustru eller en anden Dame, der stod i saa nært Forhold til denne, at hun kunde styrke og gavne Digterens Hofstilling. Næsten altid var det en gift Dame, thi kun gjennem Ægteskabet vandt Kvinden Betydning og Indflydelse, og Forholdet skulde jo egentlig kun være en Anledning til at aflokke Troubadouren skjønne Digte, en fjern, ærbødig Hyldest fra hans Side. Som saadant blev det uden Betænkning opmuntret af Gemalen eller den høje Slægtning; men ofte blev dette Konvenientsforhold til mere, denne Leg med de mest glødende Følelser, som Troubadouren i Begyndelsen udtalte uden at nære dem, til en alvorlig Fare for begge de paagjældende: «Den, som vilde varme sig, brændte sig», sige Troubadourerne. Herpaa som paa det raffinerede Galanteri, der hørte til i saadanne Forhold, giver den provençalske Levnetsbeskrivelses Beretning om Rambauts Kjærlighedshistorie et af de fyldigste Exempler, som Chr. Winther smukt, men frit behandler i sit Digt «Sangerens Lykke:»

»Paa Montferrat i den gyldne Sal,
Der lytter Ridder og Frue
Til Kvad af en liflig Nattergal
Alt under den hvælvede Bue».

Markgreven havde en Søster, Beatrix, gift med Henrik, Markgreve af Carret (S. for Montferrat, ned mod Middelhavet). Om hende hedder det, at Rambaut «elskede og begjærede hende meget, idet han vogtede sig, at det ikke skulde blive bekjendt; og vidt udbredte han hendes Ry, og mange Venner vandt han hende og mange Veninder. Og hun behandlede ham saare venlig, men han var Døden nær af Begjær og af Frygt, thi han vovede ikke at bede hende om Kjærlighed eller vise, at han var forelsket i hende». Thi

saaledes bød Sædvanen, at Troubadouren i lang Tid skulde smægte, overvældet af Damens store Fortrin og sin egen Uværdighed, især naar hun, som her, stod højt over ham i Rang. Endelig brugte han en Omvej, støttet paa, at Damerne ansaas for de bedste og erfarneste Raadgivere i Kjærlighedssager. «Som en i Elskov vel forfaren Mand sagde han til hende, at han elskede en Dame af store Fortrin og stod i venligt Forhold til hende, men vovede ikke at udtale og vise den Kjærlighed, han nærede til hende, eller bede om hendes Kjærlighed, saa meget frygtede han hendes store Fortrin. Og han bad hende for Guds Skyld at raade ham, om han skulde sige hende sin Hjertens Mening og sit Ønske, eller om han skulde dø, idet han skjulte sin Elskov. Da den ædle Dame, Fru Beatrix, saaledes hørte og erfarede Rambauts Kjærlighed og i Forvejen nok havde mærket, at han tæredes hen af Lidelse og Længsel efter hende, rørtes hun af Medlidenhed og Elskov og sagde: Rambaut, det sømmer sig vel, at enhver trofast Elsker, som elsker en ædel Dame, frygter at vise sin Kjærlighed. Men hellere end at han skulde dø, raader jeg ham at sige hende det og bede hende tage ham til Ven og Tjener. Og jeg forsikrer Eder, at, hvis hun er klog og forstaar sig paa Elskov, vil hun ikke tage ham det ilde op eller regne ham det til Vanære, men skatte ham højere og regne ham for en bedre Mand derfor . . . . Thi I er saadan, at der ingen Dame er i Verden, som jo vil have Eder til Ridder og Tjener . . . . Derfor raader og bemyndiger jeg Eder til, paa mit Ord og min Borgen, at bede og bønfalde hende om Kjærlighed». De elskende spille altsaa en lille Komedie med hinanden: ved sin ligesaa sindrige som galante List gjør Rambaut det mulig for Damen med Anstand at gjøre det første Skridt over for en Kjærlighed, som han i øvrigt slet ikke tror hende uvidende om, men som Konvenientsen dog ikke tillader ham at tilstaa direkte. «Da Hr. Rambaut hørte det Raad og den Forsikring, hun gav ham, sagde han hende, at hun selv var den Dame, som

han elskede saa højt, og at det var om hende, han havde søgt Raad. Og Fru Beatrix bød ham velkommen, og at han skulde bestræbe sig for at udmærke sig i Ord og Gjerning, og sagde, at hun vilde tage ham til Ridder og Tjener. Derfor bestræbte Rambaut sig for at udbrede hendes Berømmelse saa vidt, han kunde o. s. v.» Denne smukke Erkjendelse af, at Kjærlighedens Lykke er den højeste, og at man bør gjøre sig værdig til den ved ridderlig og ædel Daad, er gjennemgaaende i Troubadourtiden og en af de lyseste Sider ved dens Galanteri. Rambaut besynger sin Lykke i en smuk Kanzone, som i det væsenlige bestyrker Biografiens Fortælling og navnlig indeholder en Hentydning dertil i Troubadourernes kunstige Manér, idet hvert Vers's tredje Linie ender med Ordet «Raad»:

Nu lærer Elskov mig sin Lov saa sød,
Før voldte den mig Klage, Suk og Graad;
Men hos den skjønneste jeg søgte Raad:
Den bedste Dame hun mig elske bød
Af al min Sjæl og hylde hende ene,
Thi deraf loved' hun mig Fryd og Gavn;
I hele Verden prises hendes Navn,
Jeg hende vil af ganske Hjerte tjene.

Min Elskov kommer ingen andens nær,
Og ingen Lige har i Ord og Daad
Min skjønne Dame, hvem paa hendes Raad
Jeg mer end Tisbe Pyramus har kjær;
For hendes strænge Blik hver Niding bæver,
Men mod de bolde er hun god og huld,
Og hun er rig paa Ynde som paa Guld;
Højt over andre Rygtet hende hæver.

Dengang ved Arturs Hof Hr. Perceval
Den røde Ridder slog, var ved sin Daad
Han ej saa fro som jeg ved hendes Raad.

Og dog jeg lide maa tantalisk Kval:
Mit hede Ønske véd hun at forhale,
Min Dame, som er ædel, skjøn og huld
Og rig og fornem, ung og yndefuld
Og klog i al sin Id og al sin Tale.

. . . .

Min skjønne Ridders Hu til mig sig bøje!
Da hele Verden priser hendes Navn,
Bør det ej volde Skade mig, men Gavn,
At efter hendes Raad jeg vil mig føje.

Fru Beatrix af Montferrat til Ære,
Om hendes Dyder, hendes høje Rang
Og ædle Væsen lyde skal min Sang;
Dens Pryd skal hendes skjønne Billed være!

Det i Envoi'en forekommende allegoriske Navn «skjønne Ridder», bel cavalier, var et saadant, som Venner og elskende betjente sig af indbyrdes, de sidste vel undertiden for at skjule deres Forhold for uvedkommende. Dette kan dog ikke være Meningen her, hvor Beatrix's virkelige Navn forekommer i næste Strofe. Der fortælles, at Rambaut tillagde hende det efter at have set hende, engang da hun troede sig ubemærket, omgjorde sig med et af hendes Broder forglemt Sværd, drage det og fægte i Luften dermed. Endnu i mange andre Digte besang Rambaut sin Dame, thi det var en af den forelskede Troubadours første Pligter ved sin Kunst at udbrede sin Elskedes Ry vidt om Lande, og paa Damernes Ærgjerrighed i denne Henseende beroede ofte den Lykke, Digteren gjorde. Flere af disse Kanzoner høre til de kunstrigeste, vi kjende, saaledes én i flere romanske Dialekter, og en anden, hvor han, under Billede af en af de Dametourneringer, man undertiden gav som spøgende Efterligning af en virkelig Riddertournering, hæver Beatrix's Skjønhed og Ynde over alle Landets berømteste Damers, idet han lader disse, hvem han er indiskret nok til at nævne ved Navn, forene sig for at

bekæmpe hende, men blive overvundne. Man begyndte imidlertid ved Hoffet at misunde Rambaut hans begunstigede Stilling baade hos Markgreven og hans Søster og at tale højt derom. Da et saadant Forhold som Digterens til Beatrix, skjønt engang vedtaget som tilladeligt og almindelig bekjendt, dog efter Konvenientsens Forskrifter altid fordrede en vis Diskretion, blev Damen betænkelig og fjernede sig fra Rambaut. Denne tabte derover sin Munterhed og sin Lyst til Sang, indtil Markgreven selv tog sig af ham og ved en Hoffest opfordrede sin Søster til at vise sig venlig mod ham og faa ham til at synge, da hun jo dog bavde valgt ham til sin Ridder. Naar Kjærligheden til Digtningen saaledes kunde bringe de nærmeste Slægtninge til at sætte al Forsigtighed til Side i Stedet for at vaage over Damens Opførsel, er det intet Under, at de elskende, saaledes opmuntrede, overskrede de altid stiltiende forudsatte Grænser. Engang fandt Markgreven de elskende i en øm Situation, «og han blev bedrøvet; men som en klog Mand vilde han ikke røre dem». Han nøjedes med ubemærket at lade sin Kappe blive tilbage, tog Rambauts i Stedet og fjernede sig. «Da Rambaut opdagede dette, indsaa han det hele, som det var, og tog Kappen ved Kraven, gik lige til Markgreven, knælede ned for ham og bad om Naade. Markgreven saa, at han vidste, hvad der var hændet, og han mindedes den Glæde, han havde havt af ham ved mange Lejligheder, og derfor sagde han paa en forblommet Maade, for at det ikke skulde forstaas, hvad han bad om Tilgivelse for, til ham, at han tilgav ham, at han havde taget fejl af hans Kappe. De, som hørte det, mente, at han talte om Kappen, som hin havde taget, og at Markgreven tilgav ham og sagde til ham, at han aldrig mere maatte tage fejl af hans Kappe, og det blev ikke bekjendt uden for de to».

Medens saa mange lignende Forhold i Troubadourernes Historie endte med forargelig Opsigt, Voldsomhed og Drab, andre derimod fortsattes næsten offentlig under en ikke mindre umoralsk Ligegyldighed fra Slægtninges og Gemals Side,

vidste Markgreven altsaa ved sit ædle Maadehold uden Skandale at afbryde en Forbindelse, hvori hans egen Uforsigtighed ikke var uden Skyld. Rambaut forstod den Finhed, hvormed den fyrstelige Kappe mindede ham om Afstanden, der skilte ham fra hans elskede, og resignerede; thi Markgreven skjænkede ham rigtignok hverken sin Kappe eller «det, som han fandt der under», som den danske Digter lader ham gjøre. Det var allerede nok med den saa ædelmodig skjænkede Tilgivelse, og det inderlige Venskab, som forbandt dem, led intet Skaar ved denne Begivenhed trods alt, hvad den nødvendige Adskillelse fra den elskede kostede Rambaut; thi det er klart, at, hvad der bandt ham til Beatrix, var mere end et Konvenientsforhold eller en af Troubadourernes almindelige, flygtige Forelskelser, at Sorgen over hendes Tab herefter blev Grundakkorden i hans Liv. Dette Tab lettede ham vel den snart forestaaende bestandige Adskillelse fra Hjemmet, men hans senere Digte vise, at Vemod og Længsel stedse fulgte ham selv i det fjerne Østens nye og forunderlige Lande, at han hverken fandt Forglemmelse i Kampens Tummel eller i den Anseelse og Magt, han naaede i det nye Hjem, men først i Døden, der snart ramte ham ved hans Herres Side.

III.

Af Troubadourernes Sange kan Historikeren hente en Række interessante Oplysninger om, hvad Tidens Krøniker, allerede fattige nok paa Kjendsgjerninger, slet ikke berøre, nemlig Folkets Følelser og Stemninger ved de store Tidsbegivenheder, særlig da Korstogene. Vil man give Historiens Skelet, de tørre Fakta, Aarstal og Navne, Kjød og Blod, vil man danne sig et virkeligt Billede af, hvorledes hine fjerne Tider levede og tænkte, maa man søge tilbage til deres literære Produktion, og fordi man ikke har gjort det, overser man tidt de brogede Modsætninger og Nuancer i det aandelige Liv. Ikke trods, men netop formedelst sin Umiddelbar-

hed, der afspejlede alle Øjeblikkets Stemninger og naivt rummede alle Modsætninger, var Riddertiden langt fra saa enkelt og udelukkende ridderlig ædelt og religiøst behersket, som man ofte troer. Den mægtige Begejstringens Storm, der i Korstogene gik hen over Evropa, rev alt med og forandrede Verdens Udseende, den have vi alle Øje for, men Modstrømningerne, som rørte sig under Overfladen, maa opsøges ved at trænge til Bunds. Intet Steds staa de klarere end i Troubadourpoesien; ja, den fremhæver dem vel endog ensidig. Thi for det første var Begejstringen renest ved Korstogenes Begyndelse; senere kølnes den og blandes med mangfoldige politiske og personlige Hensyn; men ved det første Korstogs Tid var Troubadourpoesien næppe født; den, som saa mange andre Fænomener paa det aandelige Livs Omraade, skylder netop denne Evropas pludselige Opvaagnen sin Tilblivelse eller i alt Fald sin forbavsende hurtige Udvikling. Dernæst er den næsten udelukkende verdslig Digtning, grundet paa det rige Sydens jordiske Velvære og den deraf flydende Civilisation. Faa ere de Troubadourer, — og Rambaut de Vaqueiras er i alt Fald ikke imellem dem, — som synge «den hellige Jomfru til Ære», og da Digtningen endelig henimod sin Forfaldsperiode blev tvungen ind paa religiøse Emner, var det i kjættersk, albigensisk Aand mod det mægtige Rom. Dermed skal ikke være sagt, at Troubadourerne stode udenfor den religiøse Bevægelse, som optog hele Samtiden; det vilde have været unaturligt. Allerede den første Troubadour, Grev Guillem af Poitiers, deltog i det første Korstog og skrev en rørende Kors- eller Pilgrimssang; men han spotter ogsaa selv over sine Uheld paa Toget med samme Letfærdighed, som Horats over sit tabte Skjold. Jauffre Rudel synes at have deltaget i det andet Korstog, og den ivrigste, mest veltalende Korsdigter blandt Troubadourerne, Pons de Capdueh, døde i det hellige Land, hvorhen han havde fulgt Filip August og Richard Løvehjerte, rigtignok ligesom Rambaut de Vaqueiras først efter at have mistet sin elskede.

Med denne og Gaucelm Faidit er ogsaa Rækken af de korsfarende Troubadourer afsluttet. Vel have langt flere udsendt fromme og begejstrede Opraab til Korstog, idet de som Pons de Capdueh prise dem som den første af alle gode Gjerninger, den visse Vej til Syndernes Forladelse, minde de Kristne om Frelserens Offer og den Skyld, de have mod hans Grav, troende fremhæve den pavelige Aflad og harmfulde bebrejde Fyrster og Folk, at de tilsidesætte Kristenhedens store Fællesforetagende for allehaande verdslige Formaal, — men endnu hyppigere repræsentere de dog den verdslige Betragtning. Den religiøs-lyriske Begejstring og det høje Sving maa søges i de latinske Korsfarerhymner. Andetsteds er det paavist, at Principet i Bertran de Borns Korssange mere er den ridderlige Ære end Fromheden; der er saa meget større Hæder at vinde, som Gud trænger til Korsfarerne, «aldrig har endnu nogen Krig eller Nød bragt ham i Forlegenhed, men af denne holder han sig for haardt betrængt». Saaledes selv hos de i Antal færre, men trosivrigere nordfranske Korssangere, især Ruteboeuf og Quesnes de Béthune, en Ridder, der alt havde deltaget i Korstoget 1198 og spiller en stor Rolle paa Toget mod Constantinopel, hvor Villehardouin ofte nævner ham som sin Fælle i Gesantskaber og i Fyrsternes Raad. Han skal have været en af de første Riddere, der under Stormen bestege Constantinopels Mure, og nævnes siden endog som Rigsforstander i det latinske Kejserdømme. Han opfordrer Filip August til ej at forlade det hellige Land: «Du véd, Konge, at Gud kun har faa Venner, og aldrig trængte han saa haardt til dem». Andetsteds siger han: «Der bør man øve Ridderdaad, hvor man erobrer Paradis og Hæder og Pris og Lov og sin Dames Kjærlighed». Verdslige og religiøse Hensyn blandes naivt. Fyrsternes kun altfor hyppige Tøven med at opfylde deres Løfter om Korstog benyttes i politiske Sirventes til at beskylde dem for Troløshed og Fejghed; saaledes tilraaber P. Vidal Richard Løvehjerte: «Over Eder beklager jeg mig til Gud og

Gud til mig, han over sit Kors og jeg over mine Penge!» Troubadourerne vare, som vi have set, heller ikke meget villige til at støtte deres Opfordringer ved eget Exempel; de vendte om paa Halvvejen, som P. Vidal, eller bleve rent hjemme, idet de som B. de Born fandt et gyldigt Paaskud i Kjærligheden, denne Tidens anden Gudstjeneste. Macabrun gjør sig til Ordfører for Damerne, hvem Korstogene røve deres Mænd og Elskere. Gaucelm Faidit kan ikke tiltræde Pilgrimsfarten, før han har faaet sin Dames Tilgivelse, og Peyrol giver i en Dialog med «Kjærligheden» til Grund for sin Afrejse, at han ingen Elskovsløn kan vente, medens hin raader ham til at blive tilbage, elske og synge og ikke tro, at han ved Storm kan bringe Tyrker og Araber til at forlade Davids Taarn. Korsfartens Trængsler og Møje valgte Troubadourerne først, naar de dog maatte give Afkald paa det muntre Liv ved Provences Hoffer, og deres Elskovshaab var slaaet fejl: Valget var da kun mellem Korset og Munkekutten. Ogsaa Quesnes de Béthune deler temmelig ulige mellem Gud og sin Dame: «Naar Legemet drager ud at tjene Vorherre, bliver dog Hjertet helt tilbage i hendes Tjeneste». Selv den ædle Rambaut udtaler i sin tidligere muntre Periode uforbeholdent denne højst verdslige Opfattelse: Han holder den for en dobbelt Daare, der vil underkaste sig disse store Besværligheder og udsætte sig for at blive bedragen for sit Gods, mens han er borte, naar han kunde leve hæderlig hjemme. «Thi hellere vil jeg ligge afklædt og blødt end i Klæderne med Pilgrimmen, og jeg holder mere af frisk Vand med god Vin og Brød og nok af Gangere end af Beskøjter i Stormvejr, og mere af en god Bolig end af Havne og Kyster. Derfor skiller jeg mig fra dem, thi aldrig havde jeg Lyst at drage afsted; men hvem der vil, kan gaa den Vej og spejde mod Øst og Vest, jeg foretrækker at blive i Frankrig, hvor jeg har større Fornøjelse og Ære ...» Og selv, da han drager afsted, tilstaar han, at det mindre sker af Fromhed end af Troskab mod Markgreven, hans Herre og Ven:

«Da Prædikenerne og Talen bragte Eder til at tage Korset med stor Fromhed, havde jeg, Gud tilgive mig det, ikke i Sinde at gaa over Havet, men for Eders Skyld tog jeg Korset . . .»

Efterhaanden som man fik Øjet op for, hvad Korstogene kostede Evropa, der uafladelig sendte Skarer af sine ypperste Riddere og Tusinder af Folket Undergangen imøde i Østen uden nogensinde at opnaa varige Resultater, maatte Iveren nødvendig kølnes endnu mere og alvorligere Grunde tale mod Kampens Fortsættelse. Troubadourerne betænke sig ikke paa med midalderlig Naivetet at rette deres Bebrejdelser mod Gud, som «sover, medens Mahomed viser sin Magt»; saaledes klager en korsdigtende Tempelherre, medens D'Orlac endog forbander Gud, der tilsteder disse Ulykker. «De Kristne kunne lige saa gjerne gjøre sig til Mahomedanere». En højst ejendommelig Fromhedsiver! Sordel nøjes derimod med at frabede sig Deltagelse i Ludvig IX's Korstog i en højst letsindig Tone: han har ingen Hast med at blive frelst og ønsker saa sent som mulig at naa det evige Liv. Under saadanne Omstændigheder maatte Fyrsterne endnu mere fristes til at sætte de religiøse Interesser til Side for vigtige verdslige og politiske Hensyn, som vi se det ved Frederik II's Korstog, ja alt ved Filip Augusts og Richard Løvehjertes, hvis Tøven Bertran de Born dadler, og hvis indbyrdes Skinsyge gjorde Toget resultatløst, hvorfor Folquet de Marseille ogsaa foreholder Richard endnu i hans Fængsel, at han ingenlunde maa tro at have løst sit Løfte, ligesom alle Troubadourer ere enige om at forvexle Filip Augusts Politik med Fejghed. Iveren trænger stedse mere til at anspores; det er egentlig kun Gejstligheden, der trænger paa Togenes Fortsættelse, og de enkelte Troubadourer, der hæve deres Røst derfor, ere bitre og mismodige og true dem med Guds Dom, der sætte Bevarelsen af det legemlige Liv over Erhvervelsen af det evige, «thi kommen er den Tid, da Mennesket ikke har Tanke for andet end jordisk Gods og Eje». Gud vil ikke hjælpe den, der ikke hjæl-

per ham. Det er en Røst i Ørken, og da Korsfareraanden atter blusser op, ren og fyrig som i den første Tid, i Ludvig den hellige, staar den fromme Konge ene over for en uvillig Adel og et trægt Folk, og med ham ende Jorsalfarterne.

Det fjerde Korstog, som vi her skulle beskjæftige os med, afgiver et mærkeligt Exempel paa den naive Blanding af verdslige og religiøse Hensyn, som gjorde den senere Korsbegejstring saa uren, uden at Korsfarerne selv ret vare sig det bevidste. Ivrige og trosfyldte drage de ud, men føres snart, dels af egen Begjærlighed, dels som Redskaber for italiensk Handelssnuhed, Skridt for Skridt til at vende deres Vaaben mod Kristne i Stedet for Saracenere, stadig i den Tro, at de kun berede sig Vej til Jerusalem, indtil de endelig efter Constantinopels Fald indrette sig hyggelig i de erobrede kristne Lande, uden at deres Samvittighed i mindste Maade synes foruroliget ved den skrigende Strid mellem Togets Hensigt og dets Udfald. Heri bestyrkes de af Kristenhedens Overhoved, som, efter nogle Vanskeligheder for Formens Skyld, med begge Hænder tager mod den uventede Gave af et stort kjættersk Rige i Stedet for det hellige Land. Med rette klager Roms uforsonlige Fjende, Troubadouren Guillem Figueiras: «Rom, kun lidet skader Du Saracenerne, men Grækere og Latinere driver Du i Kamp mod hinanden!» Og denne underlige Blanding af from Begejstring og ridderlig Tapperhed med List, Samvittighedsløshed og Havesyge, denne Tid, der er Mand i Daad og Barn i Reflexion, skildres os af en Forfatter, der selv staar midt i den, og hvis Naivetet i Form og Tanke er dens umiddelbare Udtryk. Det er Geoffroy de Villehardouin, Marschal af Champagne, selv Deltager i Korstoget, som han fortæller, og tillige det franske Sprogs første Prosaist, som Troubadourerne ere dets første Digtere*).

---

*) I nyeste Tid er der endnu fremkommet en anden samtidig gammelfransk Beretning, som har særlig Interesse for os, idet det eneste existerende Manuskript deraf, som først i Fjor er gjort al-

Efter at Filip Augusts og Richard Løvehjertes Korstog var endt 1192 uden at medføre Jerusalems Erobring, og et mindre tysk Korstog 1197-98 ogsaa var faldet uheldig ud

---

mentilgængelig ved Trykken, findes i det kongelige Bibliothek i Kjøbenhavn. Det er «La prise de Constantinople» af Robert de Clary, en Ridder fra Egnen om Amiens og Deltager i Korstoget. Denne Krønike er her af og til benyttet ved Siden af Villehardouins, med hvilken den i øvrigt stemmer saavel i Omfang og Fortællingens Gang som med Hensyn til alle Hovedbegivenheder. R. de Clary fortæller temmelig jævnt og tørt, uden de mange Udbrud og Smaareflexioner, som give Villehardouins Stil Liv og Lokalfarve, og har ogsaa mindre Betydning som Historiker, idet han som simpel Ridder ikke kan være saa vel underrettet eller have saa meget Overblik som Villehardouin, der hørte til Togets og det nye Riges fremragende Mænd. Hvor Beretningerne stride, maa derfor V. have Fortrinet med Hensyn til Paalidelighed, som han næsten altid har det med Hensyn til Fremstillingens Klarhed og Sammenhæng, og herimod kunne R. de Clarys lange og temmelig løst paaheftede Episoder om Markgrev Conrad og Forholdene i Palæstina samt om Forbrydelserne og Revolutionerne i Constantinopel under Comnenerne, der ende med Isak Angelus's eventyrlige Tronbestigelse, ingenlunde veje op. Han er ganske anderledes lettroende end V., hvilket især kommer frem i hans vidtløftige Beskrivelse af Constantinopel, dens Slotte, Kirker, især Sofiakirken, hvis byzantinske Stil har slaaet ham, dens Søjler, Porte og andre Bygningskunstens Vidundere, dens Skatte og Rigdomme, især paa de sjeldneste Relikvier, hvilket giver ham Anledning til at fortælle en Mængde Mirakler og eventyrlige Sagn, som tildels gjenfindes hos de græske Historieskrivere. Men netop ved sin underordnede Stilling som et enkelt Led i Korshærens Masse danner R. de Clary et værdifuldt Supplement til V., hvis fremragende Plads og nære Forhold til Lederne ofte nøder ham til en noget forbeholden Beretning. Af R. de Clary lære vi Stemningen at kjende i Hærens lavere Lag, hvor den religiøse Begejstring overvejede den politiske Beregning, og som derfor ofte truede med at modsætte sig Toget til Constantinopel, der drog Korshæren bort fra dens egentlige Maal. Han gjør sig ogsaa til Organ for de ringeres Misfornøjelse med Byttets formentlig uretfærdige Deling og hører endelig til det rent franske Parti, der ikke yndede den italienske Fører, Markgreven af Montferrat, og navnlig senere tog Kejser Balduins Parti mod den trodsige Vasal. Medens Markgrevens Ven Villehardouin tilslører denne Misstemning, og Troubadourerne, især Rambaut de Vaqueiras, lov-

ved indbyrdes Strid og Skinsyge mellem Korsfarerne og de Kristne i Palæstina, var der i Evropa meget ringe Stemning for at tage fat igjen. Fyrsterne, navnlig den engelske og franske Konge, laa i indbyrdes Strid, og Folkene vare trætte. Da besteg i Aaret 1198 Innocens III den romerske Stol, mod Sædvane i en ung Alder, energisk og glimrende begavet, begjærlig efter at forøge Pavens Magt. Et nyt Korstog var ubetinget det bedste Middel til at gjøre Paven til Centrum i Evropa, vende alles Blikke mod Rom og berettige Paven til Indblanding i alle politiske Forhold, og Innocens arbejdede rastløs til dette Maal, den første Pligt for Kristenhedens Overhoved. Alle Midler anvendtes: rigeligt Aflad, Ban mod de mange, der havde taget Korset uden at drage afsted, Mægling mellem de stridende Fyrster, storartede Pengeindsamlinger, hvor Paven hverken skaanede sig selv eller Gejstligheden. Pavelige Breve og pavelige Prædikanter mindede overalt indtrængende om det hellige Lands Nød, men ingen med mere Veltalenhed end en simpel Landsbypræst, Foulques af Neuilly (ved Paris), ved Siden af Peter af Amiens og Bernhard af Clairvaux en af de vældigste Korstalere, der end ikke gav sine Forgængere noget efter med Hensyn til Mirakler. Alligevel var Virkningen ikke stor, navnlig blandt de fornemme, og Toget manglede en anset Fører, som nærmest

---

synge Markgreven som Togets egentlige Helt, nævner R. de Clary ham langt sjeldnere end de nordfranske Fyrster, og mest misbilligende, ligesom han kun et Par Gange i Forbigaaende nævner Villehardouin. Saaledes udfylde Beretningerne hinanden, enhver fra sit Standpunkt, uden at man behøver at betvivle den Troværdighed, som V. saa ofte forsikrer om, og som R. de Clary ogsaa i Slutningen af sit Skrift højtidelig tillægger sig: ».... Thi den, som var med og saa og hørte det, han vidner det, Ridder Robert de Clary, og han har ladet nedskrive Sandheden, hvorledes Constantinopel blev erobret. Og lad saa være, at han ikke har fortalt Erobringen saa vel, som mangen en god Fortæller kunde have berettet den, saa har han dog altid fortalt den rene Sandhed, og meget, som var sandt, har han udeladt, thi han kan ikke huske alt. Explicit«.

maatte søges i Frankrig, altid det korsivrigste Land; men Filip August havde faaet nok af Korstog og var desuden i Strid med Paven og under Ban formedelst sin Skilsmisse fra Ingeborg af Danmark*). Da toge i Aaret 1199 Greverne Thibaut af Champagne og Ludvig af Blois Korset, to ganske unge Mænd, Frankrigs mægtigste Vasaller og beslægtede saa vel med den franske som med den engelske Konge, «de mægtigste Mænd af dem, der ikke bare Krone», siger Villehardouin. De synes navnlig at have været bevægede af Frygt for Filip August, over for hvem de havde indtaget en fjendtlig Stilling; thi Korsfareren var hellig og urørlig ved den pavelige Beskyttelse. Deres Exempel fulgte største Delen af deres Adel og senere andre mægtige Lensherrer, som Grev Balduin af Flandern. Disse Herrer besluttede nu at lægge Vejen over Venedig og sendte deres Underhandlere derhen, blandt dem Quesnes de Béthune og Villehardouin, som fortæller Forhandlingerne, hvilke R. de Clary først lader finde Sted efter Markgrevens Valg til Feltherre. De italienske Handelsstæder vare blevne mægtige ved Korstogene og den derved aabnede Forbindelse med Østen og betænkte sig lige saa lidet paa at drage Fordel af Korsfarernes fromme Iver som af Handelsforbindelser med de vantro Saracenere. Venetianerne forlangte 85,000 Mark Sølv for at levere Skibe, og denne gode Forretning staar i den største Modsætning til Forhandlingernes øvrige religiøse Tone: «De højeste og mægtigste Baroner i Frankrig have sendt os til Eder, og de bønfalde Eder, at I ville have Medlidenhed med Jerusalem, som er i Tyrkernes Trældom, ... og de befalede os at knæle for Eder og ikke rejse os, før I havde lovet at have Medlidenhed med det hellige Land hinsides Havet». Hvorpaa Gesanterne grædende knælede ned, og hele Folket med oprakte Hænder og med en Larm som et Jordskjælv udraabte med én Mund: «Vi love det, vi love det!» Rigtignok sluttede Venetianerne

*) Se Hist. Archiv 1871 I, 1—34.

sig med 50 Galejer til Toget «for Guds Skyld», men ogsaa paa den Betingelse, at Halvdelen af alle Erobringer skulde være deres. Saaledes var alt ordnet, men ved Gesanternes Hjemkomst døde pludselig den udsete Fører, Grev Thibaut. Efter at man forgjæves havde henvendt sig til flere, henledede Villehardouin Opmærksomheden paa Bonifaz af Montferrat, «en saare brav Ridder og en af de priseligste, som leve nu til Dags». Ogsaa R. de Clary, skjønt ingen Ven af Markgreven, lader de franske Riddere henvende sig til ham som «den boldeste Mand, vi kjende».

Som det var at vente af hans højmodige Karakter, modtog Bonifaz det paa ham faldne Valg og begav sig til Frankrig, hvor Korsfarerne paa et Møde i Soissons «bade ham for Guds Skyld, at han skulde tage Korset og modtage Anførselen over Hæren ... og faldt paa Knæ for ham, lydt grædende, og han knælede atter for dem og sagde, at han saare gjerne vilde gjøre det». Efter i Kirken at være bleven betegnet med Korset tog han hjem for at forberede Afrejsen.

(Forts.)

J. Paludan.

Sophie Ørsted, født Oehlenschlæger.

Intet — hverken høj Herkomst eller ærefulde Stillinger i Staten eller Guld og Penge, eller noget som helst forresten, intet leder Mennesket vissere til at handle stort og ædelt end Kjærlighed. Det er ene den, der vækker i os en rigtig Følelse af Undseelse for det skjændige og en hvileløs Higen efter det i al Sandhed skjønne. Det er Kjærlighed, der aabner Hjertet for alle blide Følelser og lyser alt det raa i Ban. Den er Grundvolden for al Godmodighed, Fjende af al Haardhed, naadig mod de gode, agtet af Jordens Vismænd, beundret af Himlene, savnet, hvor den ikke findes, dem dyrebar, der kjende dens Tilstedeværelse; i Frygt og i Længsel, i Trængsel og i Nød den ømmeste Raadgiver, den snildeste Befrierske.

Plato.

I.

I Begyndelsen af sine «Erindringer», skriver Oehlenschlæger: «Jeg mindes endnu tydelig den Morgen. da Pigen kom ind og sagde min Fader og mig, der sov sammen i en Seng med grønne Raskesgardiner i Kontoret lige ved den saakaldte Østerport paa Slottet, at min Søster *Sophia* var født. Jeg var dengang halvtredje Aar». Det var den 16de Juli 1782. Den lille Piges fulde Navn blev: Sophie Vilhelmine Bertha Oehlenschlæger. Der kan ikke være Tvivl om, at hun var baade Forældrene og den lille Adam meget velkommen, disse, fordi de alt havde havt 2 Drenge, hvoraf den ældste var død 24 Timer gammel, Adam, fordi han kjedede sig ved slet ingen Legekammerat at have derude paa det store Frederiksbergslot. Sophie, hvis Natur i saa meget udviklede sig i Lighed med Broderens, blev ham lige fra sine første Aar

og til sine sidste Dage en inderlig Veninde, og derfor hører hendes Billede med i den Række af Skildringer, som denne Afhandlings Forfatter har søgt at give af de Mænd og Kvinder, som stode vor store Digter nærmest.

Det er et ægte landligt Barndomsliv, sundt og uskyldigt, der oprulles for os i Adams og Sophies Historie. De opdroges saaledes, som det baader Børn bedst: uden stor direkte Opmærksomhed henvendt paa sig, uden store Afvexlinger eller Spændinger, oplevende lidet, men derfor glædende sig ved de ubetydeligste Ting, ikke overlæssede med Læsning og Studeringer, meget beskæftigede med Leg og uskyldig Lystighed ude i den friske Luft, men dog altid under fornuftige og gudsfrygtige Forældres vaagne Øje. Deres Tumleplads var stor: Søndermarken og Frederiksberghave og om Vinteren, naar der var Slud og Mørke ude, de store Sale paa Slottet. Naar «Herskabet» om Efteraaret var taget bort, var det Adams og Sophies bedste Trøst at gaa op i de tomme Værelser og finde Medicinsflasker, af hvilke der altid stod mange deroppe. Dem skyllede de rene og legede med dem, til de gik itu. Om Vinteren var det et meget yndet Tidsfordriv, at Adam kjørte sin Søster i en Kane, som havde tilhørt Kronprinsen, og som denne havde foræret den lille Slotsforvaltersøn. Kronprinsen holdt i det hele meget af de to Børn. Engang, da han i Slotsgaarden gik forbi dem, spurgte han venlig: «Adam, hvad hedder Din Søster?» «Hun hedder Sophia», var Svaret. «Hun burde hedde Eva», sagde Kronprinsen. Det var næsten ogsaa det eneste, der manglede Børnene, for at det skulde være, som det var selve Paradisets Have, de levede i; der var endogsaa forbudne Frugter, blandt andre Valdnødderne ovre i Søndermarken. Og Sophie var ikke bedre end Paradisets første Eva, hun forførte Adam til at slaa ned fra de højeste Grene de Nødder, som Gartneren ved Indsamlingen ikke selv gad have Ulejlighed med at faa plukkede.

En mere officiel Glæde nøde de to Søskende her i Søndermarken. Der blev nemlig holdt en Skyttefest derovre, og deres Fader blev Fuglekonge. Adam trak Sophie til Side og sagde: «Hør, véd Du hvad, Sophie, naar Fader er Konge, saa maa vi jo være Prinser og Prinsesser». — «Ja», sagde hun, «det kan vel ikke være andet». — Imidlertid besluttede de slet ikke at være hoffærdige, men vise al mulig Nedladenhed mod andre Kammerater, hvem Skæbnen ikke havde sat saa højt paa Straa.

Til de aarlige Fornøjelser hørte en Valfart til Dyrehaven. Lige fra Aaret 1792, mange Aar i Træk, skar Adam og Sophie deres Mærker: *A. G. Ø.* og *S. W. B. Ø.* i en stor Bøg strax, naar man kommer ind fra Ordrupsvejen; det er en Skam, at dette Træ for nogle Aar siden blev fældet.

Hvor hyggeligt Hjemmet var inden Døre, faa vi flere bestemte Indtryk af. Hvilke landlige Vinteraftener ere ikke blevne tilbragte i den lave Forvalterbolig i Slottets nederste Etage, der strækker sig fra Hovedporten ud mod Søndermarken til den østlige Port ud imod Haven. Der var saa stille, som om det var 10 Mil fra Hovedstaden, og dér sad da den lille Familie lunt og godt om Bordet. Adam var i Mørkningen kommet hjem fra Byen med Bøger indbundne i et blaat Lommetørklæde og baarne over Skulderen paa Enden af hans lille Stok. Naar der saa var drukket Te, og der var sat Lys paa Bordet, brøde de sig hverken om Storm, Regn eller Sne. Faderen sad i Lænestolen med den lille Hund i Slobrokken og læste højt, og Børnenes Fantasi var da i saa levende Bevægelse, at Aftenen fløj bort for dem. Alt, hvad der saaledes blev læst for dem, eller de selv læste, maatte gjøres mere levende og virkeligt, end det var, naar de blot hørte det, og saaledes begyndte deres stedse om sig gribende Komediespil. Ved den første dramatiske Forestilling opførtes Ewalds «Rolf Krake». Adam var Viggo, Sophie Hjartvar, men alle de andre Roller synes at have været ubesatte. Senere, da Adam selv begyndte at skrive Komedier, opførtes

disse af ham selv, Sophie og deres fælles Ven, Gartnersønnen Winkler, i den kongelige Spisesal paa Slottet hvert Foraar og Efteraar, naar det ikke var for koldt. Som oftest havde de slet ingen Tilskuere. At Sophie her har havt meget extravagante Roller, ses f. Ex. deraf, at hun engang forestillede en Datter, der falder i Afmagt, fordi hun ikke strax maa ægte sin hemmelige Elsker.

Det er et smukt moderligt Billede, man igjennem Sønnens Beskrivelse faar af Madame Oehlenschlæger. Hun havde ikke i sit Liv fundet Lejlighed til at erhverve sig en stor Udvikling gjennem Kundskaber, men Hjertets medfødte Dannelse og Begavelse havde hun i rigt Maal. Hun var i Besiddelse af en sjelden Forstand og en stærk Følelse, som i hendes senere Liv, da Sygdom var hendes stadige Gjæst, nærmede sig noget til Sværmeri. Hun var meget religiøs og havde bestandig søgt at stemme sine Børn for fromme Følelser. Hun forstod at gjøre Hjemmet meget tiltrækkende og poetisk for dem, og det er saaledes smukt at se, hvorledes hun barnlig og glædelig holdt Jul med dem. Efter at de Juleaften havde sat store Tinfade paa Bordet i Stadsstuen, gik de ind i den anden Stue, hvor de læste Juleevangeliet og sang Julepsalmen», især den dejlige og bedste: «I denne søde Juletid», ogsaa «Den yndigste Rose er funden». Imidlertid hørte de Engelen inde i den tillukkede Stue fylde Tallerkenerne med Nødder, Æbler og Konfekt. I flere Aar troede de virkelig, at en dejlig vinget Engel kom ned fra Himlen og bragte dem Gaverne. En Juleaften gik de i Forvejen og legede i Gaarden. Himlen var bedækket med Skyer, kun en lille blaa Plet af den klare Luft var at se. «Ser Du», sagde Adam, «dér er Hullet, dér kommer han vist igjennem».

Sophie og Adam vare som sagt de fortroligste Legekammerater, deres hele Opvæxt igjennem vare de under hinandens stærke Indflydelse, og Søskende kunne ikke godt være mere sammen og dele alt i højere Grad end disse to.

Det var derfor et meget stort Savn for Sophie, da Tiden kom, at Adam blev sendt i Skole i Kjøbenhavn og med det samme forlod Hjemmet. Der kom nu Aar, hvor hun ofte maatte føle sig meget ensom. Hendes yngste Søster, Christine Marie, laa fem Aar i Vuggen med Vand i Hovedet, inden hun døde, og dette gav Hjemmet et meget vemodigt Præg. Moderen blev mere og mere svag og nedtrykt, og Sophie har tidlig maattet sørge for Huset og se at oplive det saa meget som mulig. Fra Kjøbenhavn besøgte hendes Broder Hjemmet næsten daglig — navnlig om Sommeren —, og hun begyndte snart at nyde godt af hans nye Kundskaber. Han kalder hende selv «et Barn af de herligste Anlæg», og disse Anlæg søgte han at udvikle. Fra Barnsben havde han megen Lyst til at belære andre og holde Foredrag, og saa tidt han nu var sammen med Sophie, gav han hende Undervisning i forskjellige af de Ting, han selv havde lært. Hun behøvede kun liden Anvisning for med den største Lethed at lære alt, hvad hun vilde. Adam, som havde faaet Faderens Tilladelse til paa Kunstakademiet at udvikle sit medfødte Talent for Tegning, lærte nu ogsaa hende denne Kunst, og en endnu dygtigere Lærer heri havde hun i sin Fætter, Historiemaleren Lund, der som Yngling ofte var Familien Oehlenschlægers Gjæst paa Slottet.

Under Adams Skolegang fandt for en Tid en længere Skilsmisse mellem ham og Sophie Sted, nemlig da han laa syg af Skarlagensfeber og led meget af Længsel efter Hjemmet og hende. Og hun, — hun gik paa Frederiksberg, meget bedrøvet over ikke at maatte gjæste sin syge Broder.

Under Adams Skolegang fortsattes ofte det tidligere omtalte private Komediespil. Det var Sophies livsglade Veninder, Skuespiller Bechs Døtre, som nu vare de medspillende, og blandt Tilskuerne havde man i alt Fald én Gang en Notabilitet som Edvard Storm. Paa denne Tid tilbragte Adam og Sophie mange glade Timer i Bechs Hus.

Efter sin Konfirmation flyttede Adam hjem til Frederiksberg og havde nu hele Dagen fri med Undtagelse af Morgentimen 8—9. Det var nyt Liv for Sophie, og hun udviklede sig sammen med ham. Han læste megen Skjønliteratur og talte altid meget med hende om det læste, naar de paa deres Vandringer færdedes i Frederiksberghave og i Søndermarken. Hun kjendte sin Broder ud og ind dengang, og derfor er hun maaske den, der bedst af alle har kunnet forstaa ham i hans senere Digtervirksomhed; thi han siger selv: «Jeg er mig bevidst, at jeg aldrig som Mand har havt nogen Tanke, der ej alt hos mig som Barn var en slumrende Drøm, utydelig som Bladet i Blomsterknoppen, før den udfoldes». Det er ved disse Ord, at *hun*, der kvindelig paavirkede ham i alle de tidligere Aar, ligesom faar lidt Andel i hans Digterhæder.

Hendes Veninde Eline Bech var en yndig Blondine, der hoppede let og overgiven omkring, indtagende og fuld af elskværdig Skalkagtighed, Ynde, naturlig Uskyldighed og Barnlighed, og hun blev en af Adams første Forelskelser. Senere gik hun til Theatret og gjorde Lykke; dette havde naturligvis Indflydelse paa hendes Elsker, saa at han snart tog den faste Bestemmelse ogsaa at ville gaa til Scenen. Han maa have havt en Følelse af, at Sophie ikke vilde synes om denne Beslutning; selv siger han, at det var falsk Undseelse, der afholdt ham fra at sige hende, hvad han havde besluttet; hun fik det at vide af andre, og det gjorde hende ondt, at han ikke selv havde sagt hende det; det var første Gang, han havde fordulgt hende noget; hun havde hidtil saa ganske været hans Sjæls fortrolige.

Den Aften, han debuterede, var kun Faderen i Theatret, Moderen og Sophie havde ikke havt Mod til at overvære Forestillingen og vare blevne ene hjemme. Det var en mørk, kold Vinteraften, og i det Øjeblik, Stykket skulde begynde, blev Moderen saa urolig, at hun ikke kunde holde det ud inde i Stuen, og Sophies Hjerte har sikkert banket saa hef-

tig, at hun ikke formaaede at berolige og trøste. Moderen gik ud i Buegangen, græd og bad til Gud for sin Søn; her traf hun Vægterens Kone, som misforstod hendes Følelser. «Ak Madame!» sagde hun, «græd ikke, han kan jo endnu omvende sig». Moderen og Søsteren fik jo sent hen paa Aftenen den Trøst, at det dog var gaaet ganske godt, men ingen af dem har vist været ret tilfreds med Adams Livsstilling, hvorimod de have glædet sig, da han tog den Beslutning at ville studere. Madame Oehlenschlæger har da været de to unge Ørsteder, der undertiden som Adams Venner gjæstede hendes Hus, meget taknemlig, fordi de paatoge sig at vejlede hendes Søn til Examen artium, og uden at vide, hvor nær hendes Slægt senere skulde komme til at staa dem begge, aabnede hun allerede dengang gjæstfrit sit Hus for dem.

Brødrene Ørsted have imidlertid ikke kjendt hende i hendes smukkeste Livsperiode. Hun var meget svag i disse Aar, og i Aarhundredets Slutning bukkede hun under for langvarige Lidelser, efter dog først at have havt den Glæde at se sin Søn som Student. Hendes Mand og to Børn sad ved hendes Dødsleje og saa hende synke hen, efter at hun havde taget en kjærlig Afsked med dem alle. Øjnene sluktes og brast, de kjære Hænder famlede med Lagenet, og de kolde Fingerspidser berørte hinanden i den sædvanlige Dødsleg. Og saaledes sov hun ind, hendes Mand trykkede hendes Øjne til, og Gellerts Psalmer, som hun ofte begejstret havde sunget, bleve lagte under hendes Hage.

II.

Sophies Opgave i Hjemmet var nu større end nogensinde. Hun boede der ene med sin Fader; thi Broderen var allerede for længe siden igjen flyttet til Byen. Hun var en god Datter, og Faderen elskede hende ogsaa højt. Ensformig og stille levede hun derude paa Slottet, hun kjendte faa og var kjendt af faa. Broderen saa hun sjeldnere; thi

han havde kort efter Moderens Død fæstet sig en Brud. Hans bedste Venner Ørstederne — navnlig Anders Sandøe — vare vel de hyppigste og kjæreste Gjæster derude.

Flere Aar igjennem havde Adam boet hos en Farverenke, Madame Møller paa Vestergade. Hendes Brodersønner kom her til Byen fra Langeland og spiste daglig hos Tanten, og her traf de altsaa Adam — tre Aar efter at de vare blevne Studenter — og bleve snart hans meget gode Venner. De vare Hans Christian og den et Aar yngre Anders Sandøe Ørsted. Ved disses Hjælp var det, at Adam efter at have forladt Theatret naaede at blive Student, og Anders Sandøe blev saa af Venskab hans juridiske Manuduktør. Det var ligeledes Ørstederne, der fandt, at det vilde være smukt, om Oehlenschlæger vandt en af Universitetets Guldmedailler, og det var med Manuduktørens, A. S. Ørsteds, Tilladelse, at Oehlenschlæger i Aaret 1800 besvarede Universitetets Prisspørgsmaal i Æsthetik. Det var saaledes en overordentlig væsentlig Indflydelse, de unge Ørsteder havde paa Adams hele Udvikling i disse ham saa vigtige Aar, og det var rimeligt, at Oehlenschlægers nærmeste maatte føle stor Taknemlighed imod disse to unge Mænd, navnlig mod Anders, der daglig ofrede ham saa meget af sin Tid. Tilmed vare de begge af Oehlenschlæger blevne meget lovpriste; han skriver selv til H. C. Ørsted: «Har jeg ikke hundrede Gange ytret min Stolthed og min Glæde over at kaldes Din og Din Broders Ven».

Anders Sandøe Ørsted var født den 21de December 1778. Da han var 19 Aar gammel, skildres han for os som «bleg, men meget stærkt bygget, med et ualmindelig stort Hoved, stærkt blondt Haar og store, blaa Øjne». Hans Bleghed stammede maaske nærmest fra, at han netop dette Aar (1797) havde havt en farlig og haardnakket Nervefeber, hvis Følger længe vare sporlige. Ørsteds Nervøsitet kom af aandelig Overanstrængelse; thi det var næsten utroligt, hvor stærkt han arbejdede. Hans Studier gik nærmest i juridisk Retning; men oprindelig havde hans Kald i saa Henseende ikke staaet

ham ganske klart; Theologien havde draget ham fuldt saa meget, han havde endogsaa skrevet Prædikener. Nu var imidlertid den juridiske Embedsexamen hans eneste Maal, og han tog den glimrende i Januar 1799. Snart efter fortæller Oehlenschlæger, at han blev overrasket af en højst behagelig Efterretning. Uden at sige et Ord til ham forlovede A. S. Ørsted og Sophie sig «paa egen Haand». Brylluppet fulgte snart derpaa, den 10de Juli 1802, da Ørsted kun 24 Aar gammel var bleven Assessor i Hof- og Stadsretten.

Det var intet Under, at Ørsted kunde blive forelsket i Sophie Oehlenschlæger; thi hun var meget skjøn og begavet og, da hun holdt Bryllup, i sin skjønneste Blomstring, 20 Aar gammel. Hun var lys, saakaldet cendrée, med en smuk, frisk Farve, en fantasirig, beaandet, høj Pande og store, venlige, levende Øjne. Naar hun talte, saa man ikke blot en Række perleklare, stærke Tænder, men ogsaa noget af hendes Tandkjød, hvilket, mærkværdig nok, klædte hende godt. Baade hendes Tale- og Sangstemme var meget smuk. Hun var af Middelstørrelse og særdeles skjøn af Skabning. Sin Broder lignede hun ikke meget, hun siges at have havt et endnu aandfuldere og yndefuldere Udtryk end han. Han havde mere af Moderens Træk, hun lignede sin Fader. Hendes Natur var kunstnerisk, i mange Retninger talentfuld, hun var vittig, aandfuld og levende. I sin Barndom havde hun lidt meget af Kopper, men Arrene vare voxede temmelig ud, og i alt Fald lagde man ikke videre Mærke til dem; thi der faldt over hendes Aasyn en saadan Aandens Glands, at det rent legemlige næsten glemtes. Det var derfor ofte Tilfældet, at Folk, som saa hende uden at tale med hende, ikke rigtig kunde fatte hendes store Skjønhed. Hun sagde selv: «Jeg ser ofte, at Folk meget forundret betragte mig paa Gaden; de have hørt, at jeg skal være saa smuk, og det kan de ikke se. Men jeg glæder mig ved Goethes Udsagn; han har sagt, at to Ting ere nødvendige, naar en Kvinde skal gjøre et behageligt Indtryk; det er smukke Øjne og smukke Ben; og det véd jeg, jeg har».

Hendes Holdning var meget smuk, hver Del af sit Legeme bevægede hun med stor Ynde, og hun gik dejlig paa sine Ben. Det var ikke meget, hun havde lært, men med utrolig Hurtighed forstod hun dog snart at sætte sig i Besiddelse af det nødvendige. Paa hende passede Broderens Ord: «Hvor der er Geni, dér er der saa stor Trang til Dannelse og Kundskaber, som der er Lethed og Hurtighed i at forskaffe sig begge». Sprog og alt, hvortil der fordredes mekanisk Færdighed, havde hun ikke Lyst til at studere; men hendes Geni hjalp hende, naar hun havde Brug for det. Hun begyndte saaledes at læse «Götz von Berlichingen» paa Tysk, da hun endnu knap kunde oversætte hvert andet Ord; men da hun var færdig med Bogen, forstod hun det meste deraf ret godt. Hun var overhovedet meget kvik til at sno sig i alle Forhold og sagde selv: «To Ting er jeg skabt til: at være Opvartningspige paa Bellevue og Kejserinde af Rusland», og hendes Venner sagde ja dertil; begge Dele kunde hun lige godt have været. — Hun var meget poetisk. Vemodets stille Fryd var hun fortrolig med; men hendes let vakte Følelse satte hende stundom for meget i Bevægelse. Henrik Steffens kalder hende «en fuldstændig poetisk Natur» og siger, at hun havde en dyb Forstaaelse af Vittighed, Humor og alt aandeligt. Han tilføjer: «Hun besad et Vid, et Lune og en Aandrighed, som jeg endnu ikke havde kjendt Mage til hos Kvinder. Den dybe Skapsindighed, der udmærkede Schlegels, siden Schellings, Hustru, var vel beundringsværdig; men den var fremgaaet af et meget bevæget Liv, af en fuldendt Dannelse og ytrede sig paa en mere bestemt selvstændig Maade; Oehlenschlægers Søster havde ligesom han selv levet i snævre og indskrænkede Forhold; alt af Betydenhed, Ytringer af den forvovne, bevægede Sjæl, fremtraadte mere bevidstløst, mere naturlig. Der gaves Øjeblikke, da hun i højeste Grad overraskede mig» *). Baade

*) Han vedblev i Aarenes Løb uforanderlig at elske hende og hendes Mand.

Mænd og Kvinder vare stærkt forelskede i hende. Hendes Veninder sagde: «Der er endog Gratie over hver Ting, hun har stillet op i sit Spisekammer».

Hvad der bidrog til at give Sophies ydre Person Harmoni og Hvile, var hendes Talent til at klæde sig. Hendes Moder havde tidlig vænnet hende til at sy; hun gav hende Tøj i Haanden og sagde: «Nu kan Du selv sy Din Dragt»; derved lærte hun tidlig den Kunst at klæde sig. Digteren Henrik Hertz har i sit Lystspil «Et Offer» udtalt sig træffende om Klædedragtens Betydning. Han siger: «En Persons Klædedragt er ikke noget ligegyldigt. Den lader os repræsentere vor Stilling i Samfundet eller dog den, vi ønske at indtage. En paafaldende Afvigen fra det sædvanlige, fra det, god Tone og Smag har indført, er ofte Tegn paa Bisarreri, og Dragten gjør, at man i Grunden ikke véd, hvorledes man skal sætte sig i den rette Rapport til Personen .... Vor Klædning ... voxer efterhaanden sammen med vor Personlighed». — Sophie Ørsted forstod at klæde sig efter sin Individualitet; hun vidste altid at vælge de Farver, der passede sig for hendes Person, og den Façon, der var hende ejendommelig. Hun klædte sig ikke, som saa mange, snart efter ét Mønster, snart efter et andet, snart med de røde Farver og snart med de blaa, men der var en stadig gjennemgaaende Konsekvents i hendes Klædedragt, og der var udtrykt noget aandeligt i den, idet den udmærket faldt sammen med hendes Personlighed; der var altid noget meget smagfuldt og kunstnerisk ved den, og skjønt hun ikke var klædt som andre Mennesker, var hun dog ikke afstikkende. Hun vidste godt, at man aldrig er smagfuldt klædt, naar Ens Dragt gjør Opsigt. Selv syede hun alt, hvad hun brugte. Hun forstod vist ikke rigtigt i de tidligere Aar med sin Klædedragt at angive sin Stilling i Samfundet; thi hun saa undertiden noget luxuriøs ud, hvilket hendes Person dog maaske fordrede, da derved Skjønheden i hendes Skabning kom til sin Ret. Smagfuld og indtagende var hun af Ydre som af Indre.

Da Sophie Oehlenschlæger lærte Ørsted at kjende og forlovede sig med ham, havde hun ikke set sig meget om i Verden og var ikke kommen i Berøring med mange unge Mænd. Jeg tør vel udtale, at det vilde have været heldigt, om hun, der senere kom i saa udstrakte Forhold, førend hun bandt sig til en enkelt Mand, havde kjendt flere, end Tilfældet var, da Ørsted friede til hende. Hermed skal det dog ikke bestemt være sagt, at hun da ikke havde givet Ørsted sit Ja. Der var meget, som kunde fængsle hende til ham. Steffens siger om ham, at han var «en aldeles digterisk Natur» og tegner end videre hans Portræt saaledes: «Han har en paafaldende Personlighed; han er stille, synes blød, eftergivende, taler lidet, sagte og mildt og viser sig højst beskeden. Han træder ingenlunde bestemt frem, og enhver troer at kunne beherske denne eftergivende Mand. Men med Forbavselse mærker man, hvorledes der hviler en klar Fasthed bag denne tilsyneladende Ubestemthed.» Hans Følelse var varm og stærk. Da Oehlenschlæger i Februar 1801 ved hans Side havde overværet Opførelsen af «Skabningens Halleluja», skrev han til Baggesen: «Jeg havde min Glæde af at se, hvorledes Muserne henrev Filosofens Marmoraand», og i en senere Tid synger han om ham:

«Med Visdoms Kraft forener Huldsalighed Du»

og:

«Vi se den vise Tænker
Med et Barns Uskyldighed».

Hans aandelige Overlegenhed og Indhold tildrog naturligvis stærkt en Kvinde, der selv var saa aandelig anlagt som Sophie Oehlenschlæger; han havde allerede, dengang han bejlede til hende, skjønt han kun var 24 Aar, erhvervet sig et anset Navn i Aandens Verden, og de dannede da ogsaa i Fællesskab et rigt Aandens Hjem.

Det unge Ægtepar var legemlig svagt. Sophie Oehlenschlæger var kort efter sin Forlovelse bleven angrebet af Skarlagensfeber. Hoffet var meget bange for Smitten, og

hun maatte derfor flytte fra sit Hjem til Almindelig Hospital; men hun blev daarlig indpakket, fik navnlig kolde Fødder, og hun mente selv, at dette blev af afgjørende Betydning for hendes senere Befindende*). Siden hin Skarlagensfeber «var der noget inden i hende, som altid gjorde ondt og aldrig svandt»; naar hun gik stærkt, følte hun ofte en underlig Banken i Brystet, formodentlig en Aareforstoppelse; men alt dette var dog ikke i Stand til at svække hendes livlige Munterhed. Ørsteds Studeringer vare i disse Aar overdrevne og svækkede ham meget. Han siger selv: «Jeg har altid været mindre skikket til overordentlige Anstrængelser i en kort Tid end til stadig Flid».

Det Hjem, de dannede, var overordentlig indholdsrigt, og det var især Aftenerne, som havde noget særligt tiltalende over sig. Ørsted tog i ingen Del af sit Liv Natten med til sit Arbejde, men fortsatte det sjeldent længere end til Kl. 9 om Aftenen, da han, hvis han ikke skulde savne den sædvanlige gode Søvn, maatte, før han gik til Sengs, have nogen Tid til at gjøre sig fri for enhver Tanke om Forretninger. I de senere Aar begyndte han Arbejdet temmelig tidlig om Morgenen, men i de yngre Aar var dette just ikke hans Sag. I de første Aar var Adam Oehlenschlæger den stadigste Gjæst i det unge Ægtepars Hus; han havde afsondret sig fra Verden og levede kun hos Rahbeks og hos Søsteren. Steffens kom ogsaa hyppig og gjerne i disse to Huse. Han siger: «Jeg var til sidst næsten daglig i Ørsteds Hus. Naar Samtalen blev heftig, tav Ørsted; naar den efter en lang Strid endtes uafgjort, lod han vel nogen Tid gaa hen og ytrede sig da sagte, mildt, næsten frygtsomt, men yderst træffende, og man

*) Her paa Hospitalet fik hun Ole Hieronimus Mynster til Læge, og den begavede, indtagende unge Mand vandt hendes Sympathi — som maaske ingen anden. Han blev dog aldrig hendes Huslæge; den bekjendte Callisen var det først, og efter hans Død antog hun sin Barndoms Legekammerat, Gartnersønnen Winkler fra Frederiksberg. Der indtraadte aldrig et rigtig dagligdags Forhold mellem Sophie og Mynster, der døde samme Aar som hun.

maatte tilstaa, at han havde afgjort Striden. Han beherskede virkelig ogsaa, uden at vi tilstode hinanden det, os alle. I dette Hus havde jeg nu fundet mit egentlige Hjem. For mine Anskuelser fandt jeg et villigt Øre, og om mit egentlige Studium end var fremmed for Kredsen, kunde jeg dog meddele de store Resultater af det og være sikker paa at blive forstaaet». Steffens's Hustru var Sophies gode Veninde og blev af hende og Kamma Rahbek «ret egentlig forkjælet».

Sophies Broder boede ligesom Ørsteds paa Vestergade, havde hos Søsteren «sit andet Standkvartér» og læste næsten hver Aften højt for hende og Ørsted. De Værker, de i den Tid nøde med hverandre, og om hvilke de siden talte og dømte, vare: Vosz's Homer, Ticks Don Quixote, Schlegels Shakspere og Calderon, Goethes, Schillers, Ticks og Novalis's Værker. Den Begejstring, hvormed den unge Digter foredrog disse Arbejder, blev ikke uden den tilsvarende Virkning. Efterhaanden kom ogsaa hans egne Værker til at udgjøre en væsentlig Del af den opløftende Nydelse, han forskaffede sine Venner. Ørsted siger selv: «Det nøje venskabelige Forhold, hvori jeg var kommen til Oehlenschlæger, hvis store Digteraand da var i Frembrud, var mig i høj Grad behjælpelig til den Nydelse, som Digternes Værker forskaffede mig . . . . . Endnu i en noget senere Tid, efter at jeg i 1802 var bleven gift med hans herlige Søster, var det for en stor Del ved hans Forelæsning, at jeg blev fortrolig saavel med hans som med andre fortrinlige Digterværker; men ogsaa hendes dybe Opfattelse og levende Kjærlighed saavel for Poesiens Frembringelser, som for alt, hvad der ellers drager ædlere Aander til sig, havde en velgjørende Virkning paa mig».

Naar Ørsted hele Dagen igjennem var beskæftiget med sine juridiske Studier og Forretninger, havde Sophie ogsaa sin stadige Gjerning. Hun var meget huslig, holdt kun én Pige og fejede selv sine Stuer, hvad man ikke skulde have formodet af hendes hvide Hænder. Hun yndede ikke dengang at komme i fremmede Selskaber eller selv at holde saadanne,

men daglig kom der mange gode Venner til hende, og hun spadserede gjerne lange Ture. Hendes Svoger H. C. Ørsted var i hendes Ægteskabs første Tider uden Lands og kom først hjem i Slutningen af 1803. Hjemmet var meget behageligt og gjæstfrit og optog efterhaanden en Mængde talentfulde og udmærkede, indfødte og fremmede Mænd i sin Kreds. Blandt Husets Gjæster var især Embedsstanden og navnlig det tyske Kancelli stadig repræsenteret. Kantsler Spiesz var i mange Aar en af de kjæreste Husvenner. Skjønt Tysk saaledes blev talt meget i Sophies Hjem, lærte hun det dog aldrig grammatikalsk; men hun talede det fortræffelig, det vil sige: i Sprogets Aand, som hendes Broder siger: med alle Idiotismer og Vendinger, skjønt hun som alle Danske ikke kunde undgaa at gjøre smaa Fejl. Hun lærte aldrig noget andet Sprog end Tysk.

Den gamle Oehlenschlæger søgte efter Sophies Bryllup sit Hjem paa forskjellige Steder, ikke sjeldent hos Kamma Rahbek, oftest hos sin Datter. Folk holdt af ham og vare gode imod ham, og han følte sig aldrig ensom, var saa godt som altid glad, navnlig over sine 2 Børn. Han skriver engang til Sønnen: «Naar jeg somme Tider sidder alene, stirrer ud ad Vinduet og ser Solen komme op af Havet om Morgenen, da beder jeg med et rørt Hjerte til den algode og takker ham, fordi jeg endnu har Dig og Sophie, og da triller ofte en Kjærlighedstaare over mine Kinder for Jer». Et andet Sted siger han; «Mit gamle Hjerte oplives og fornyes af den Glæde og tilsyneladende Lykke, hvormed den algode bestrør, ved mine Børn, mig Vejen paa min Aftens Vandring».

I Begyndelsen af Avgust 1805 maatte Sophie for længere Tid miste sin daglige Omgangsven, sin kjære Broder, der begav sig paa sin store Udenlandsrejse. Fra denne Tid eje vi flere smukke Breve, vexlede mellem de to Søskende. Det varede længe, inden Sophie begyndte at skrive. Broderen

har været længselsfuld og skriver den 2den November 1805 fra Halle til H. C. Ørsted:

»Sophie har heller ej ladet høre et Ord fra sig. Er det Ret? . . . Hvor ofte ønsker jeg mig i Eders lille, huslige Kreds paa Vestergade. Jeg læser Don Quixote i denne Tid for at illudere mig i min forrige Tilværelse. Bed Sophie, at hun dog endelig skriver mig langt og omstændelig til, af min gode Anders kan jeg ej forlange det. Hvorledes lever han, den sjeldne, elskede Ven? Bugner han endnu under Forretninger?« — H. C. Ørsted skriver til Oehlenschlæger den 28de December 1805: »Din Søster har været i Arbejde med at skrive et Brev til Dig i Dag; men det er ikke blevet færdigt, fordi hun har faaet Besøg«. Endelig faar Sophie da skrevet sit første Brev den 8de Marts 1806 (Dagen før Hakon Jarl blev forelæst hos Ørsteds). Det lyder saaledes:

»Gud velsigne Dig, kjære Adam, fordi Du er saa god ved mig. Ja, Du har Ret, Du sanker gloende Kul paa mit Hoved, men Du har Uret, Adam, naar Du siger, at det er af Ligegyldighed, jeg ikke har skrevet Dig til; nu skulde jeg bevise Dig, at det ikke var af Ligegyldighed, men det gjør jeg ikke. Du har dog aldrig virkelig kunnet tro det om mig, vel? O nej! Du har bare troet, at Du troede det. Du kan aldrig tænke, hvor tidt jeg har villet skrive Dig til, hvor tidt jeg har begyndt, men saa alletider ment, at det dog var altfor jammerligt, som jeg havde skrevet, saa jeg har alletider haabet, at der dog endelig maatte møde mig noget nyt, for ikke at sige morsomt; men det blev bestandigt ved det gamle. Vi have, siden Du rejste, levet saa som saa, Anders er aldrig frisk, han arbejder og slider med den ham saa egne, milde Taalmodighed. Gud i Himlen give ham bedre Dage, han fortjener dem vist. Jeg har i den sidste Tid været temmelig frisk og skal se mig lig i mine sunde Dage. Jeg har begyndt at lære at spille, det gaar langsomt, men jeg taber ikke Modet, min Lyst er altfor stor dertil; jeg trænger saa inderlig til Musik, det gjør mig saa godt. Min gode Ørsted

har ogsaa vidst at forhøje min Lyst, thi han har foræret mig et herligt Fortepiano. Etatsraad Heger har været saa god at kjøbe det, og naar jeg siger Dig, at han finder det udmærket godt, behøver jeg vist ikke at rose det mere. Du kan aldrig tro, hvor god Heger er ved mig; han interesserer sig saa inderlig for mit Spil, han bringer mig sin Musik, udskriver Koraler for mig, stemmer mit Instrument og fortæller mig meget, som er godt at vide, kort, vi ere de bedste Venner, og jeg holder just meget af den gode, gamle Mand; naar han spiller, synger jeg sommetider dertil. Siden Du rejste, har jeg ikke sunget meget; det var saa underligt med mig, jeg begyndte dog tidt, men jeg holdt bestandig op midt i et Stykke, uden selv at mærke det; men nu gaar det bedre; men ret godt vil det dog ikke gaa, førend Du kommer hjem igjen, og jeg kan synge: «Kennst Du das Land?» og Du kan sige: Ja, Sophie, jeg kjender det, og saa fortælle om det velsignede Land. Dersom Gud lader mig leve til den Tid, Du kommer, vil jeg ret have megen Glæde.

Jeg har i Vinter paa nok en herlig Maade udfyldt min Tid; vi læse Winckelmanns «Geschichte der Kunst». Christian*) og Gjerlew have begge søgt at skaffe mig al den Kunstnydelse, som man kan have her; jeg har set de Samlinger, som her ere at se. Det er intet mod, hvad Du faar at se; men jeg takker Gud derfor, ligesom Finnen for deres Grantræer; naar Solen skinner paa dem, er det dog et venligt Grønt, som styrker det søgende Øje og trøster det længselsfulde Hjerte med Haab. Gjerlew bragte mig en Hilsen fra Dig. Du kan aldrig tro, hvor det morede mig at tale med et Menneske, som havde set og talt med Dig; jeg havde saa meget at spørge ham om, jeg havde nær spurgt ham om, hvad Du havde paa, da han saa Dig.

Af min lille velsignede Svoger lærer jeg Astronomi i Vinter; han lever godt; det er en Trøst at se det Menneske;

*) H. C. Ørsted.

han er tilfreds med Nutiden, glæder sig til Fremtiden, er bestandig i Aktivitet, og den sødeste Harmoni, man kan ønske sig, hersker i hans Sjæl. Tidt, naar jeg er sørgmodig, har det styrket mig at se paa ham; oftere, naar jeg var bedrøvet, har han vidst at indgyde mig Kraft og Haab.

Engelke salig Møllers*) var nær bleven salig forleden, men nu kommer Konen sig Dag for Dag. Hun har altid meget flittig spurgt til Dig; sidst da jeg fortalte hende, at vi i saa lang Tid intet havde hørt fra Dig, sagde hun: Oehlenschlæger er paa min Sjæl et retskaffent Menneske; at han ikke skriver, kan man ikke regne, han har nu travlt med at skrive alt det op, han ser, for at han siden kan bruge det. Jo, han er saa Gud et flittigt Menneske, det véd jeg; da han var i mit Hus, skrev han tidt halve Nætter, det véd Gud han gjorde, jo, jeg kjender ham, han har i fem Aar spist og drukket i mit Hus (de behørige Kniks med Nakken og Rykken i Touren kan Du nok selv lægge til).

Jeg synes dog, jeg skulde fortælle Dig lidt nyt om Folk. Nu har jeg noget. Ser Du, man talte om i Vinter, at Don Juan skulde gives her, men der blev intet deraf, og det af en saare prægtig Grund. Kjerulf fandt, at det kunde skade Publikum og befordre Tro paa Spøgelser, at der lod sig se en Aand; men rent at lade den blive ude, mente han dog, lod sig ikke gjøre; han foreslog derfor at indrette det saaledes, at en af Don Juans Venner skulde, for at skræmme ham, agere Aand, dog saaledes, at Publikum vidste den Ting. Kuntzen sagde rent ud Nej til den Forandring, men saa blev Stykket heller ikke givet; thi Kjerulf blev ved at paastaa, at alt, hvori der var Aand, var skadeligt for Publikum.

Hils Steffens og Hanna mange Gange. Lev vel og fornøjet og skriv mig snart til igjen. Dit sidste Brev**)

---

*) Ørstedernes Tante, Farverenken, hvor Oehlenschlæger havde været i Huset.

**) Som ikke er opbevaret.

var saadant et rart Brev; jeg har glædet mig saa inderligt derover.

Din egen

Vie.

Efterskrift. Du lovede mig i Dit første Brev, at naar jeg vilde lære at spille, saa vilde Du sende mig Louise Reichardts*) Musik til Novalis's Lieder. Jeg længes saa meget derefter, lille Adam».

I sit næste Brev, der er fra Efteraaret 1806, skriver hun blandt andet:

— — «Denne Sommer have vi ej Værelser paa Frederiksberg, men derimod har Fader overladt mig et af sine. Ørsted kommer ud hver Aften og gaar ind om Morgenen til Byen. Jeg har det saa godt; jeg lever ret, som da jeg var hjemme; jeg sidder i den lille Have og syr, gaar i Søndermarken og kommer kun til Byen to Gange om Ugen, naar jeg har Spillemester. Jeg skrev Dig sidst til, at jeg læste Winckelmann, og at det naturligvis maatte forstærke min Længsel efter at se Kunstværker. Jeg har set en svag Kopi af Raphaels atheniensiske Skole og en Hob Tegninger af Raphaels herlige Hoveder hos Maler Cabot, en Kopi af Kristi Jordefærd og en lille Madonna, som han paastod virkelig er af Raphael. Hos en Maler Hansen, der nylig er kommen fra Rom, har jeg set en Kopi af Correggios velsignede Magdalena, som han selv har malet. Hun ligger i en Skov og læser. Jeg blev ganske henrykt over det fortryllende Spil af Lys og Skygge. Alt dette, kjære Adam, er Ting af stor Værdi for mig, men intet i Sammenligning med, hvad Du kan se.

Jeg har endnu ej takket Dig for Din Hakon Jarl. Hvor kan jeg det? Jeg har i Stilhed takket Gud, fordi Du har skrevet den. Jeg taler kun med enkelte derom; thi mig synes, de fleste bør ikke understaa sig at snakke derom; thi deres Roes forekommer mig den uværdig; kort — jeg mener,

*) Steffens's Svigerinde.

de skulle tie. Jeg har nu hørt den fire Gange og kan den temmelig udenad. Jeg har i denne Sommer første Gang lært flere af Sjællands skjønne Egne at kjende. Vi have været i Helsingør, Fredensborg, Frederiksborg, Hirschholm, Frederiksdal. Før kjendte jeg jo intet andet end Frederiksberg; og skjønt det forekommer mig at være vel saa kjønt som noget andet Sted, saa har dog Forskjelligheden af Situationerne inderlig glædet mig. Det er vel herligt fra vort Frederiksberg at skue ned paa alt det, som omgiver os, men det er ogsaa usigelig behageligt i det rolige Fredensborg at føle sig lige som omfavnet af den hele Natur; og da Frederiksborg pludselig traadte frem af Skoven, faldt det Sted mig ind:

«En herlig gammel Helt er Hakon Jarl,
Han knejser vældig som en knudret Eg
Blandt alt det andet Smaakrat».

Jeg har aldrig havt saa megen Lyst og Livskraft som paa denne Rejse; jeg var ret lykkelig og tænkte ofte paa Dig. Lever jeg, til Du kommer hjem, saa ville vi gjøre denne Tour sammen. Levvel! Gud velsigne Dig!»

Da Oehlenschlæger var kommen til Paris og tilbragte Juleaften dèr, blev hans Længsel efter Hjemmet stor, og Barndomsdagene dér stege frem for ham; i det Digt, som denne Længsel fødte, vender han sig i de sidste Vers saaledes til Sophie:

Og hvad jeg tænkte skete:
Til ingen festlig Glæde
Sig nogen tilberedte.
Jeg saa ej Dagen funkle;
De sad og solgte, kjøbte,
Til Mørket Jorden svøbte,
Paa Gade, Torv og Stræde.
Da gik jeg ud, forladt,
Og stirred i den dunkle,
Den høje Julenat.

Og tænkte mig tilbage,
Fra disse Glæder tomme,
Til vore Barndoms Dage!
Da vi, Sophie, ginge
Mod Aften ud at skue
Den Sky paa Himlens Bue,
Hvor Englen skulde komme,
Som under Klokkens Klang
Snart vilde Gaven bringe,
Mens vi vor Psalme sang.

Det sidste Brev, vi eje fra Sophie til hendes Broder, er skrevet fra

Kjøbenhavn den 3dje Marts 1807.

«Min bedste Broder! Inderlig Tak for Dit Brev! Jeg blev saa usigelig glad derover. Ser Du, jeg tænker idelig paa Dig og længes saa meget efter Dig; ja, undertiden bliver min Længsel saa smertelig, at jeg ikke kan sige Dig, hvad jeg lider; jeg véd da intet andet Raad for at lindre den end at tale uophørlig om Dig med hvem, der ogsaa er til Stede, og mig synes alt det hjælper, naar jeg kun ofte nævner Dit Navn. I en saadan Stemning, efter at vi temmelig lang Tid intet havde hørt fra Dig, sad jeg ene paa Sophaen i Skumringen; Ilden i Kakkelovnen oplyste Værelset lidet, og jeg tænkte paa, hvor ofte vi i et lignende Tusmørke havde siddet sammen og sjunget. I det samme banker det stærkt paa Døren. Just ikke meget mild over at blive forstyrret lukker jeg op, og man leverer mig et Brev; da jeg nu slet ikke ventede endnu at faa Brev fra Dig og i den hele Verden ikke staar i Brevvexling med noget Menneske, tvivlede jeg aldeles ikke om, at det var til Ørsted, og var i Begreb med at lægge det hen paa Bordet, til han kom ind. I det samme ser jeg paa Udskriften og kjendte Din Haand. O, Du gode Gud, hvor blev jeg glad! Jeg raabte paa Lys og rev det op i en saadan Hast, at der kom et stort Hul i Brevet; derpaa begyndte jeg at læse; men da jeg altid saa et Par Ord for hurtigt fremad, var det ikke meget, hvad jeg erfarede, indtil jeg omsider fik Tid til at kalde paa Anders, som da ordentlig læste det for mig. Det var et sødt Brev! Tak for Din kjærlige Advarsel, ikke at overlade mig til min altfor store Længsel efter at se Kunstværker! Jeg har jo endnu mange Glæder i Livet, det var sygeligt at sørge. Din Baldur bliver nu trykt. Jeg fik kun Begyndelsen læst to Gange, og den er guddommelig; jeg længes meget efter at eje den for ret at nyde den i Ro eller — for at bruge et af Svoger Doktorens Udtryk — i Magelighed.

Nu skulde jeg fortælle Dig noget om, hvordan vi leve. Jeg er i Vinter temmelig frisk; lille *Asse**) som han plejer, dog ret munter. Du véd vel, at Baggesen bor hos os. Kort før han skulde rejse, ønskede han det, da han ingen Lejlighed havde, og nu bliver han her, til han rejser. Jeg vilde gjerne skrive Dig, hvorledes vi have lært at kjende hinanden; men det er for vidtløftigt, og jeg overlader det til Baggesen mundtlig at fortælle Dig det. Kun dette vil jeg sige Dig, at vi holde af ham, og han holder inderlig af Dig. Du siger i Dit Brev, at Du har svaret ham offentlig paa hans offentlige Brev; nu vel, det har Du, og det godt; men stod der intet skrevet paa det offentlige Brev, som kunde fortjene et Par private Linier?

Jeg er ikke den første, som melder Dig, at den kjære Tante Benedicte har holdt op at sove i smaa Portioner, og at hun nu egentlig er i sit Es. Du kan vel vide, at Tante Møller ej undlod at vise sin Søster al mulig Ære og Fornøjelse ved Begravelsen. Der blev, som sædvanlig ved Dødsfald i Familien, givet et gevaltigt Middagsmaaltid, hvortil vi da vare indbudne; og da Tante véd, at Baggesen er i Huset hos os, og hun er en kuriøs Kone, der gjerne ser berømte Digtere i sit Hus, saa blev han ogsaa indbuden. Han gik for vor Skyld med derind; og jeg syntes tydelig at se, hvor meget Skæbnen havde gjort, for at der dog ved denne, om just ej drømmende, saa dog sovende Sjæls Jordefærd skulde være en Digter til Stede; thi da *Du* i højeste Grad var undskyldt, saa havde den dog sørget for, at Baggesen netop var i Kjøbenhavn og det under saadanne Omstændigheder, at det var muligt at faa ham i Dit Sted. Det saa rørende ud, og jeg har aldrig havt saa ondt for ikke at le af fuld Hals som den Dag; thi hans Forundring over alle de snurrige Figurer var uendelig, og det, jeg mest beklagede, var, at den fornemste ved Døden var bortrevet af den udmærkede

*) **Hendes almindelige Kjælenavn til Ørsted var ellers «*Assekat*».**

Samling; thi det er dog saa sandt som noget i Verden, at Tante Benedicte var Fløden».

III.

Som det vil ses af Sophies Breve, var Baggesen i 1807 i Kjøbenhavn og boede hos Ørsteds. I Aaret 1800 havde han forladt Danmark og ladet sig forlyde med, at han aldrig mere vilde skrive Dansk; det hed sig, at han aldrig mere kom igjen. Han var her imidlertid atter 1802, men kun for at faa kongelig Tilladelse til bestandig at blive borte fra sin Virksomhed som Regentsprovst. Han vandt nu efterhaanden Celebritet i Frankrig og Tyskland og skrev mange tyske Digte, medens «han slog Hænderne sammen og *forfærdedes*, ja vilde næsten ikke tro det», da han hørte, hvor meget Oehlenschlæger havde produceret her hjemme og fremdeles agtede at producere. Imidlertid havde Oehlenschlæger skrevet en Del bitre, ikke offentliggjorte Satirer over Baggesen for dennes «plumpe og uvittige» Angreb paa Goethe, Oehlenschlægers Mester. Forholdet mellem disse to Digtere, der ved Baggesens Afrejse fra Danmark havde været saa varmt, havde saaledes i Tidens Løb udviklet sig til et temmelig spændt. Da Baggesen nu den 14de Avgust 1806 kom her tilbage til Danmark, maatte han blive endnu mere «forfærdet» ved paa én Gang at træffe Værker som «St. Hans Aftenspil», «Vaulunder», «Aladdin», «Hakon Jarl» og en overvældende Mængde Romancer og lyriske Digte af den unge Adam. Hans misundelige Natur har her faaet noget at være misundelig over. Han, den fordum forgudede Digter, maatte snart føle sig fortrængt af Nationens Kjærlighed ved denne nyfødte, fuldbaarne Romantikens Banebryder. Oehlenschlæger, som var meget harmfuld over de ham meddelte Baggesenske Ytringer om det i Literaturen, der var ham og hans nærmeste kjærest, «slap for at forløbe sig» overfor Baggesen, da denne kom hertil; thi da var Oehlenschlæger allerede paa

sin store Rejse. Baggesen, der dengang var 42 Aar, blev af H. C. Ørsted indført i hans 24-aarige Søsters Hus paa Frederiksberg i Efteraaret 1806. Meget hurtig blev Baggesen stærkt betaget af Sophies hele Person, og allerede i September Maaned fulgte Ørsted og Sophie med ham til Korsør for dèr at besøge hans Barndoms Hjem og hente hans Søn til Kjøbenhavn. Han tilbragte sine Aftener i Ørsteds Hus, fortalte med ypperligt Talent Eventyr og trak ofte Tiden saa langt ud, at «det tidt var underligt ikke at bede ham overnatte der». — Henimod Slutningen af Oktober Maaned blev han en Dag syg under et Besøg hos Ørsteds, der nu fuldkomment havde fordunklet de tidligere forgudede Schimmelmanns og Hertugen af Augustenborg, og fra denne Sygdoms Dag forblev han saa næsten udelukkende hos Ørsteds. Det var hans Bestemmelse, da han kom her til Byen at ville blive her tre Uger, men nu maatte hans Hustru i Marly vente paa ham i tre Fjerdingaar. Baade Ørsted og Sophie havde megen Passion for ham, og Baggesen var — som sagt — forelsket i Sophie og sympathiserede i høj Grad med Ørsted, navnlig under filosofiske Discussioner. Den øvrige Ørstedske Omgangskreds syntes derimod ikke videre om denne nye Husven. H. C. Ørsted skriver om ham til Oehlenschlæger: «I ethvert Tilfælde maa man tilstaa, at Baggesen i Omgang er meget interessant .... Viljen synes at være god». Men kort Tid efter udtaler han sig i et andet Brev saaledes: «Min Mening om Baggesen er, at han er et svagt og forfængeligt Menneske .... Han praler, smigrer og skifter hver Dag Mening. Denne rene Fluiditet er det, som gjør, at han saa let bøjer sig i alle Former, men at han aldrig gjennem et ordentligt Arbejde kan vedligeholde en fast og klar Form». — Senere skriver han den 1ste November 1807: «Baggesen er af de stille Pralere, der give sig Mine af Beskedenhed og under denne Maske fortælle Mirakler om sig selv. Han lyver, ikke blot for at ophøje sig selv, men ogsaa for at sværte andre. Han smigrer for alle Mennesker,

som enten ville rose, eller som kunne bringe ham Fordele. Han gaar heri til den Yderlighed, at man ikke kan kalde ham andet end en Spytslikker.» — Steffens, der paa sit korte Besøg i Kjøbenhavn 1807 netop i Ørsteds Hus traf Baggesen, omtaler ham som sin aandelige Modstander, men tilføjer: «Han havde en vis Lethed i at slutte sig til nye Anskuelser, og jeg erindrer ikke, at han i den Kreds, hvori han levede næsten bestandig utilfreds med sin Stilling og udelukket fra alt Selskab, traadte mig forstyrrende imøde». Megen Sympathi for Baggesen indeholde disse Ord ikke.

Det er vist, at de aller fleste af Ørsteds og Sophies nærmeste betragtede Baggesen med Kulde og for fleres Vedkommende endog med Foragt. Kamma Rahbek «forargede sig saaledes meget over Baggesens for Sophies Skyld paatagne Hellighed, der ilde klædte et saa lavt jordisk sindet Kryb». Sophie var derimod lang Tid igjennem blind over for ham, og fra Forholdet mellem disse to synes det mig, at Grunden til det fra Baggesens Side paa én Gang saa varme Venskab for Oehlenschlæger udelukkende maa søges. Havde Baggesen ikke lært Sophie Ørsted at kjende, vilde det allerede i hans Sind paabegyndte Fjendskab mod Oehlenschlæger have udviklet sig som alt andet Ukrud frodig og omfangsrig, saaledes som det senere skete, da Forholdet mellem ham og Sophie var brudt. Baggesen lokkede og higede efter Oehlenschlæger, kun fordi denne var Sophies Broder. I hendes Hus var det, at Baggesen den 14de November 1807 (Oehlenschlægers Fødselsdag) skrev et Rimbrev med følgende Stedsangivelse ovenover: «I min bedste, højst skattede og inderlig elskede, danske Venindes, Din guddommelige Søsters Stue — efter med hende, hendes Mand, Svoger Christian og Tine at have helligholdt Din Fødselsdag». I samme Brev skriver han til Slutningen: «Jeg vilde have altfor meget at fortælle, min Oehlenschlæger, hvis jeg begyndte at tale om, hvor og hvorledes jeg har tilbragt de tre sidste Maaneder af mit Liv. Derom maa siges alt eller slet intet. Jeg sparer det til en Række af mundtlige

Samtaler. — Underligen ere vore virkelige Tildragelser, efter i lang Tid at være stødt, næsten i det Uendelige, langt bort fra hinanden, igjen trufne sammen. Jeg véd ikke hvorfor, men jeg har en besynderlig indvortes Overbevisning, at det er ikke blot mig, som er vendt tilbage til det sympathetiske Punkt, vi begge gik ud fra.» Han kalder Adam «min og Sophies Broder», hvem han «længes ubeskrivelig efter». Han siger: «Jeg har udstaaet meget af Angst og Uro i al denne Tid, da jeg ikke har kunnet rejse. Du vil maaske forklare min Kone denne hidtids Umulighed». Han er bleven holdt tilbage ved «Boghandleraffærer, Ordningen af økonomiske Forhold, Gigt i Hovedet, ... men vel ogsaa i andre Henseender». Han slutter saaledes: «Sig hende, at jeg aldrig har turdet skrive hende den rene Sandhed til i mine Breve». — At Sophie staar bagved disse Udtalelser, er tydeligt; og ligesaa tydeligt er det, at Skylden er hendes, naar Baggesen skriver til hendes Broder:

«Modtag med dette Broderkys min Haand,
Og glem de blinde Puf, vi gav hinanden,
Miskjendende hinandens Aand
Et Øjeblik forledt af Fanden, ...
Trods ham og alle hans vi elske vil hinanden,
Som Kastor og som Pollux elskte sig».

Oehlenschlæger siger selv: «Denne Epistel vilde dog rørt mig mere, end den gjorde, hvis jeg ikke havde vidst, at jeg skyldte min Familiekreds i Kjøbenhavn det meste af den Virak, som Baggesen paa den Tid ydede mig; thi han lod sig altid beherske af sin Omgivning og dens Meninger» *).

---

*) I en Dagbogsoptegnelse fra den 13de Oktober 1807 fortæller Provst Schmidt: Fru Rahbek var ofte forlegen, naar Baggesen bad, om han maatte faa at læse Oehlenschlægers Breve, som Fru Ørsted (Geheimeraadinden kaldet) leverede hende, hvilket Fru Rahbek naturligvis maatte afslaa, da de for det meste indeholdt Ting af den anførte Slags (Satire over Baggesen). Blandt flere satiriske Snærter . . . var ogsaa denne: at Baggesen vel kunde gnide almindeligt Kob-

Disse Udtalelser ere karakteristiske, og jeg finder det træffende, hvad en af Oehlenschlægers gode Venner i den Anledning skriver til ham: «Kjøbenhavns Indbyggere ville vel beundre Godmodigheden i, at han (ɔ: Baggesen) tilbyder Forlig*); jeg beundrer den slet ikke; thi da Alting er tilfældigt hos ham, saa beror ogsaa hele Godmodigheden paa det Tilfælde, at han kom til Ørsteds; var han kommen til K...s, saa var det modsatte sket».

Om sit Ophold i Ørsteds Hus udtaler Baggesen sig i et fransk Brev til sin Hustru; oversat lyder det saaledes:

«Det fortrolige Venskab, som jeg nyder i dette Hus, er af en saadan Natur, at jeg undertiden spørger mig selv: Er det ikke de første fuldkomne Venner, som Du har fundet her? Det er en stor Lykke for mig at have fundet et saadant Hus i Kjøbenhavn, maaske det intelligenteste, som findes her, og i dette at have fundet den agtværdigste af mine Venner, mine Ideers Fortrolige, Hr. Ørsted, og en Hustru, som er ham værdig, Digteren Oehlenschlægers Søster. Deres Tilbøjeligheder ere ganske som vore i Marly, deres Levemaade den samme, deres Foragt for Verden den samme, deres Midler til at tilfredsstille sig selv, uden at vælge disse ynkelige Adspredelser udenfra, de samme som vore».

Der er nylig gjennem Kristian Arentzens Bog: «Baggesen og Oehlenschlæger» blevet offentliggjort en Del Optegnelser, som Baggesen under sit Ophold i det Ørstedske Hus har gjort i en Kalender-Almanak, som findes blandt Baggesens Manuskripter paa det kongelige Bibliothek. Jeg vilde ønske, at ikke alle disse her trykte Optegnelser vare blevne overgivne til Offentligheden; thi enhver, der kjender Baggesens Natur og véd, hvor vidt dreven hans Forfængelighed

---

bertøj, f. Ex. Pander, Syltekjedler, etc., af min Søsters (ɔ: Fru Ørsteds) Kjøkkentøj med sit gemene Trippelse og skidne Uldklude, men at han ej maatte tænke paa at gnide Aladdins Lampe».

*) Se Baggesens Rimbrev: Noureddin til Aladdin.

var, navnlig overfor Kvinder, og hvorledes han gjerne vilde give sig Skin af at staa i *virkelige* Forhold, der dog kun vare *drømte*, enhver saadan vil vide, hvor upaalidelige disse Optegnelser maa synes at være. Imidlertid er det vist, at der her foreligger Fakta, som vise, at Forholdet mellem Sophie Ørsted og Baggesen har været meget fortroligt. I den første Kalender-Note fra Kjøbenhavn i Midten af September spiser han alene hos Lilia «Særimner-Steg» og Røræg, som hun selv tillaver ham; hyppig tilbringe de hele Dagen ude paa Frederiksberg hos den gamle Oehlenschlæger, og Baggesen læser højt for hende, medens hun synger for ham «lidt syg, men usigelig elskelig». Arentzen siger: «Her (paa Frederiksberg) sidder Digteren ved den fortryllendes Fødder i den sene Høstaften; her gaa de op i Kronprinsesse Maries Værelse og lege Konge og Dronning; her sværme de sammen i Slotsforvalterens lille Have i Lysthuset; her nedtrylles «Himlen paa Jorden» i Eremithytten i Søndermarken; her spaseres der i Maaneskin; her staar han paa Slotsaltanen i Maaneskin med «Lilia» og ser paa Robertsons Luftfart, — en Situation, som fastholdes i Distikonet «Den dobbelte Himmelfartsdag»:

«Robertson! mens i Din Baad Du foer over Jorden til Himlen,
Foer i min Elskedes Favn jeg over Himlen til Gud.»

(Nyeste bl. Digte 1808).

Det skorter naturligvis heller ikke paa «Uvished, Uro, Tvivl, Lidelser», ja paa «Graad og Fortvivlelse».

Paa den før omtalte Rejse til Korsør kort efter Baggesens Bekjendtskab med Sophie er Forholdet allerede saa fortroligt, at hun i «et lille Kammer i Ringsted» klipper hans Haar, og der er «en guddommelig Spaseregang i Maaneskin i Skoven ved Krebshusene».

Baggesen har paa denne Tid havt en utilfredsstillet Trang til Kjærlighed, som han troede at kunne faa tilfredsstillet hos Sophie, da det ikke kunde ske hos hans egen Hustru. I et Brev fra denne Tid siger han: «Min Kone

(endskjønt næsten i alle andre Henseender Mønsteret for en fortræffelig Kone og især for en Mand af Stand og Formue Idealet for en Kone) elsker mig ikke; det er faldet i min Lod at tilbede netop den iblandt alle, som mindst lider min Individualitet». I et andet Brev skriver han om Fanny: «Jeg var ikke forelsket i hende, (som i min første Hustru) og hun sandelig endnu mindre i mig». Af disse Udtalelser forklares det let, at Baggesen, skjønt gift, kunde være lige over for Sophie Ørsted, som han var.

Om Sophies Forhold til ham udtaler hendes Broder sig saaledes: «.... Baggesen havde vidst at vinde min Søster. Og var det et Under? Han vandt jo kort efter i Paris, uagtet alt, hvad jeg vidste om ham, ogsaa mig. Det var næsten ikke muligt at blive kold imod ham, naar han lagde ret an paa at vinde et Menneske, saa elskværdig og interessant kunde han være. Var det da ikke naturligt, at han ogsaa vandt hende, som han hævede til Skyerne og satte i den Tid sin største Lyksalighed i at omgaas. Som et Fruentimmer, skjønt meget dannet og aandfuld, var hun ikke — (som Baggesen selv sagde til Christiane*) — «særdeles uvidende», men vel uvidende om de literære Forhold og den Rolle, Baggesen spillede i disse. Hørte hun ham nu ogsaa dadle for meget, og opdagede hun selv tidt hans Svagheder, saa fornøjede det og smigrede det hende paa den anden Side, at hun havde saa stor Indflydelse paa en saa berømt og talentfuld Mand med et stort Navn, der fandt sig i, ofte ganske barnlig og lydig, at gaa i Skole hos hende og taalmodig modtog hendes Dadel og Vink med Forsikring om Fremtids Forbedring. Det varede ikke længe, før Sophie ogsaa fik Øjnene op; men dengang gik hun endnu i Drømme, hvad Baggesen angik, og fornøjede sig over at kunne give ham

*) Christiane Heger skriver til Oehlenschlæger: «Din Søster, fortalte han (B.) mig, var Dig en meget værdig Søster, fuld af Aand og Vittighed, men aldeles uvidende».

Smag for det bedre i en Kunst, i hvilken han havde indlagt sig et berømt Navn, før hun blev født».

I Begyndelsen, da Baggesen var kommen tilbage her til Danmark, førte han et meget selskabeligt Liv og saas i de forskjelligste Kredse. Den Omstændighed, at han paa én Gang trak sig fuldkomment tilbage i en enkelt Families snævre Kreds, vakte naturligvis Opsigt, og Forholdet til Sophie Ørsted gik ikke Ram forbi. Der opstod en Mængde Rygter, som udbredte sig med rivende Hurtighed og endogsaa naaede Kronprinsen i Kiel; denne meddelte dem til Baggesens Ven Reinhold, som opfordrede Digteren til «med en oprigtig Vens Aabenhed» at ytre sig om denne Sag, hvilket foranledigede Baggesen til i Februar 1807 at skrive følgende Brev:

«Gjerne underrettede jeg Dig, min tro Ven, *udførligen* om den sandsynlige Grund til de forskjellige, absurde Rygter, der ere satte i Gang om mig, og fremstillede disse i deres hele Nøgenhed, hvis jeg ikke dels var saa overvældet af presserende Arbejder, at jeg næppe finder Tid til min i enhver Henseende af Pligt som af Kjærlighed nødvendige Korrespondance med min Fanny, dels hver Dag haabede at kunne afrejse om 14 Dage og altsaa at kunne mundtlig langt mere tilfredsstillende meddele Dig den fornødne Oplysning. Derfor ikkun i Korthed foreløbig dette: Rygtet om, at jeg er *forelsket* og kun lever for et enkelt Væsen, grunder sig derpaa, at jeg lever her i Kjøbenhavn netop paa samme Fod som tidligere i Dit Hus i Jena og senere i Kiel, nemlig paa den fortroligste Maade med en enkelt Familie og med Udelukkelse af næsten enhver anden Omgang. Jeg bor nemlig, som Du véd, siden længere Tid hos min fortræffelige Ven, Assessor Ørsted, som jeg gjerne kaldte «Renhuld», da han er den danske Reinhold, — en Mand, som Intet er for dybt og skarpsindigt — ubetinget det bedste Hoved, jeg har kjendt og kjender i mit Fædreland, og i Besiddelse af det ædleste, englereneste Hjerte. Hans fortræffelige Kone, Søster til den danske Goethe, er intet for højt, og hun er unægtelig den

aandrigste Landsmandinde, jeg har lært at kjende, dertil ung og smuk. Da jeg nu siden nogle Uger efter min Ankomst næsten aldrig viser mig paa andre Steder eller i andet Selskab, men næsten uophørlig er hjemme, følger af sig selv, at jeg er forelsket i hende, og at jeg ikke er ganske ulykkelig som Elsker, beviser for de ørkesløse Sladdermunde den Omstændighed, at ogsaa hun gaar sjelden ud. Men Du, min Reinhold, véd, at om ogsaa mit Hjerte oftere blev saaret, udartede dette Saar aldrig til en ondartet Sygdom, — at min Fantasis Fostre *levede og døde i selve min Fantasi, og at jeg ikke har det paa min Samvittighed at have overført min Fantasis Drømmebilleder fra Poesiens Verden ind i det prosaiske Livs Virkelighed.* Dig kan jeg sige det; thi Du vil forstaa mig, at vi alle *tre sværme* med hverandre i dette Ords højere Betydning («Weltbedeutung») idet vi alle tre ringeagte Verdens sædvanlige Adspredelser*) og ikke anerkjende nogen anden, Mennesket værdig Nydelse end den aandelige eller i det mindste den oplivende og besjælende, idet at vi under filosofisk, religiøs og ægte poetisk Lekture**) og Samtaler som oftest ere os selv nok og i det højeste kun spørge om nogle enkelte, hvoriblandt den guddommelige Kemiker H. C. Ørsted staar øverst. Sandheden er, at mit Indres skjønneste og tillige varmeste Ønske som Verdensborger er, at hver Mands Hus engang maatte blive med Hensyn til Humanitet og sand Værdighed ligt min nuværende Eremitage. Thi to slemme Ting vilde i det mindste da være mindre paa vor Jord: *Brøde* og *Dumhed*».

Efter Udtalelserne i dette Brev vil man ikke kunne tro paa et intimere Forhold mellem Baggesen og Sophie, ja end ikke paa hans Forsøg i den Retning, uden tillige derved at stemple Baggesen som en topmaalt Slyngel og Bedrager,

*) 1810 kommer han i Paris i Selskaber «fra Herodes til Pilatus».
**) Baggesen læste ofte hos Ørsted Oehlenschlægers Værker op.

og det har man ikke Lov til. Naar derfor Baggesens Dagbogsoptegnelser paa sine Steder næsten mere end antyde en utilladelig Fortrolighed mellem ham og hende, maa man opfatte disse Udtalelser som Fostre af en, navnlig over for Kvinder, ustyrlig Forfængelighed, der har søgt Mættelse ved med en udskejende Fantasi at nedskrive som passeret, hvad der i Virkeligheden kun var drømt.

Baggesen var overordentlig produktiv i den Tid, han opholdt sig i Ørsteds Hus; han udgav herfra: «Skjemtsomme Rimbreve», «Eventyrer og komiske Fortællinger» (første Del), «Gjengangeren og han selv, eller Baggesen over Baggesen», «Nye blandede Digte» (første Samling; Aaret efter fulgt af anden Samling) og «Digtervandringer» (første Del). Naar man vil gjennemlæse disse Ting og sammenligne dem med hans tidligere Præstationer, vil det blive klart, at Digteren i dette Tidsrum har naaet en meget betydelig Udvikling og i de Ørstedske Omgivelser er kommet til en Blomstring som ingensinde før. Han siger selv i Fortalen til «Nye blandede Digte», at der med disse begynder en ny Periode af hans Digterliv og med samme hans egentlige Kunstbane. Han lægger heller ikke Skjul paa, hvor meget han skylder Sophie Ørsted, hans «Lilia». I «Gjengangeren og han selv» siger han om Søndermarken:

«Du skjønneste, ved Dan! ej blot i Norden,
Men efter min særdeles Smag
En af de skjønneste paa Jorden.
Jeg ogsaa gik deri hveranden Dag
Med Hakons Digters aanderige Søster
Og hørte Herthanattergalens Sang
Og Fædrenenaturens Harpeklang
Og Eddas dybe, underfulde Røster
Imellem Bøgene, — jeg aldrig glemmer den,
Ihvor herefter og jeg gaar igjen».

Da Baggesens Selv mod Aftenstunden vil søge sit Hjem og gaa bort fra Søndermarken, og Gjengangeren saa spørger, *hvor* dette Hjem er, svarer Baggesens Selv:

«Hvor fri, fornuftig, aandelig Kultur
Forener sig med Uskyld og Natur;
Hvor man endnu er ikke Slave vorden
Af Mennesker, af Moden og af Guld;
Hvor man er Aanden og det Aandelige huld;
Hvor man den Evige, med Ord ej blot af Peder
Og Povel, men med Tanker og med Daad,
Med Følelser, med Smil og selv med Graad
I alt det Evige tilbeder:
I Videnskab og Kunst og Kjærlighed;
Hvor man endnu sig ikke skammer ved
At gaa til Fods paa Vejen gjennem Livet
I Sokrates' og Jesu Kristi Fjed,
Foruden Pral i stille Simpelhed;
Hvor man foragter, hvad Tilfældet blot har givet,
Endsige Kryben, List og Vold;
Hvor man erindrer sig om Hedenold
Og viser i det Lille Muligheden
Af Nærmen til Fuldkommenhed herneden, —
Der er jeg hjemme. Selv i Kjøbenhavn
Jeg endeligen fandt en saadan Stavn».

Gjengangeren svarer:

«Jeg kjender Huset. Det er intet Under,
At Du derudenfor ej Selskab søge vil».

Ørsteds kunde i Sandhed ikke finde en mere varm Talsmand for deres sjeldne Hjem.

Ogsaa i «Nyeste blandede Digte» findes der — saaledes som det bemærkes af Kr. Arentzen, hvis Bog om Baggesen og Oehlenschlæger jeg skylder mange af de her benyttede Oplysninger om Forholdet mellem Sophie Ørsted og Baggesen — flere Digte, som aabenbart ere Stemningsbilleder fra denne Tids Begivenheder; jeg vil her blandt andre henvise

til Digtene: «Hytten», «Samklang», «Den dobbelte Brystnaal» og «Urania», og naar Baggesen begynder «Agnete fra Holmegaard» saaledes:

«Agnete var uskyldig,
Var elsket, var tro;
Men stedse var hun ensom,
Hun havde aldrig Ro,
Aldrig Ro. —
Hun frydede vel andre;
Men aldrig var hun fro».

er det da ikke, som ser man et Billede af Sophie Ørsted, og mon hun ikke har kjendt sig selv i «Jomfru Elses Vise», som han læser op for hende i Lysthuset paa Frederiksberg, og som begynder saaledes:

«Hvorfor rinder saa Din Taare?
Mø, saa væn og ung endnu!
Hvorfor blegner Du saa saare?
Hvorfor ler og synger Du?
Jeg har nydt al Livets Glæde,
Jeg har følt al Livets Ve.
Lad mig blegne, lad mig græde,
Lad mig synge, lad mig le!»

I «Poetiske Epistler» fra 1814 staar der aftrykt to Rimbreve («Det tilgivelige Tyveri», med et Exemplar af mine Digte, og «Selvindbydelse», Kjøbenhavn) til Fru Cicilia v. X.; de ere begge skrevne til Sophie Ørsted, men da de først ere blevne trykte, efter at Digterens Forhold til hende i 1811 har vist sig at være blevet meget koldt, har han sat et fingeret Navn paa dem, det havde vel fra Følelsens Side været finere, om han paa det Tidspunkt slet ikke havde offentliggjort dem. De ere oplysende for deres Samliv i 1806, og jeg vil af denne Grund her afskrive det sidste helt og holdent.

Selvindbydelse.

(Kjøbenhavn).

«Cicilia! jeg zitrer ved
Den gyselige Mulighed,
At én af de kostbare Dage,
Jeg har i denne By tilbage,
Skal gaa mig tabt i Kjedsomhed
For mig og Dig og Evigheden,
For Venskab og for Poesi,
For Himlen paa vor Jord herneden
Og for hver Fryd, som er deri.

O, kunde Du det ikke mage,
Jeg og i Dag en Smule nød

Af Guders Vin og Engles Brød
Ved, nær Din Arm og nær Dit Skjød,
Til Middag end engang at smage
Den Glæde, som i Gaar jeg nød
Og stedse kalde skal tilbage
Med saligt Smil i Liv og Død?
Vil Du ej skrive mig et Ord,
Et venligt Ord, som mig indbyder
Til det venskabelige Bord,
Hvor i hver Ret Du Moly gyder,
Saa Sorgen over Syd og Nord
Og hele vores usle Jord
I sød vemodig Lyst bortflyder?
O, tag i Hast en lille Pen
Og sæt Dig ved Klaveret hen
Og skriv mig paa et lille Blad,
Imens Din Fylla laver Mad:
«O, kom idag, min Baggesen,
Og del med Din Veninde den!»
Jeg ellers, skjønt jeg nødig vilde,
Maa spise just et andet Steds,
Hvor jeg er buden til et Gilde,
Og hvor, ej nær saa vel tilfreds,
Jeg vil fortæres af min Kummer,
Hvis jeg ej falder først i Slummer
Og vaagner op, i Hovdet ør,
I Hjertet tom og maaske ganske
Forkvaklet af det tyske, franske,
Faar Krampe, Sting og Slag — og dør».

Dette Digt er skrevet, kort før Baggesen rejste tilbage til Paris, hvilket fandt Sted den 26de Maj. Den 22de Maj staar der i Skrivekalenderen: «Af alle poetisk-elskovssalige Dage i mit Liv den saligste. Hele Dagen fra Kl. 9 paa Frederiksberg i dejligt Vejr alene med Lilia. Spaseregang i Søndermarken til alle vore Yndlingssteder og endelig til Eremithytten, hvor hun gjorde sig til Hyrdinde. Spaseregang derfra hjem for at tage Frokost i hendes lille Have i Lysthuset o. s. v.» Optegnelserne fra denne Dag ende saaledes: «Henrykt, hinanden nok, glemmende alt uden os, Gud og Naturen. Sammensmeltning, fuldkommen Harmoni, Glæde, Tillid — alt!»

Fra den i Gjengangeren anførte Hjørnesten udenfor Frederiksberg Slots Jernport tilvinkes der ham sildig paa en skyfuld Dag, der endte med et stærkt Tordenvejr, den 26de Maj 1807 Farvel af hans Søn, den gamle Oehlenschlæger og

Sophie, til hvilke to han allerede skrev fra Roeskilde. Hans Stemning vilde have været ligesaa mørk som de tilbageblevnes, hvis han havde forudset, at han først skulde se Kjøbenhavn igjen om fire Aar, og at hans Møde med Sophie da skulde blive, som det blev. I Kiel modtog Baggesen i den første Halvdel af Juni det første Brev fra Lilia. Den 8de Juni staar der nemlig i et Brev fra den gamle Oehlenschlæger: «Alt øvrigt vil jeg haabe, Du læser af vedlagte fra Din Søster ɔ: Sophie».

Sommeren efter Baggesens Afrejse flyttede Sophie til Frederiksberg, hvor Faderen havde overladt hende Bolig. I et Brev til Baggesen fra Slutningen af Juni siger den gamle Oehlenschlæger: «Sophie har alt sagt Dig, at hun er draget ind i det hende tilstaaede Værelse; men hvad mener Du? Den underlige Ting har paa den ene Væg ophængt fire Prospekter af Kiel, og hvem hænger i Midten? — Baggesen! Over mit Skrivebord hænger Du i en Mahogniramme, og over Dig hængte Sophie Goethe med disse Ord: «Was gut ist, musz sich finden; was wahr ist, sich verbinden» *).

De næste Meddelelser, Baggesen modtager fra den kjøbenhavnske Kreds, ere sørgelige. Sophie skriver til ham fra Kristianshavn den 12te September 1807:

«Vi ere alle lykkelig reddede og befinde os ret vel. Den første Nat, da Kjøbenhavn blev bombarderet, tilbragte vi paa Vestergade i vore Værelser i den største Livsfare; der regnede Bomber, og rundt omkring os sloge de ned; der brændte adskillige Gaarde i Nærheden af vor Bopæl, men den gode Gud bevarede os. Dagen efter forlode vi Huset og flyttede herud paa Kristianshavn. Den paafølgende Nat var Angrebet endnu stærkere og varede til anden Dags Middag. Der sloge da ogsaa Bomber ned i vort Logis paa Vestergade, og i det Værelse, hvori vi havde opholdt os, og som vi havde søgt at sikre ved at lade lægge paa Loftet en Alen højt Hestegjødning (et Mandfolk vilde skrevet Hestemøg), blev Loftet knust

*) Et Par unøjagtig anførte Vers af Novalis.

og Vinduerne slagne ud; vare vi blevne, vare vi blevne lemlæstede eller dræbte. Tredje Nat var Bombardementet uendelig meget stærkere, og da brændte Frue Kirke, Tømmerpladsen og en stor Del af Byen. Nu blev der sagt, at man ej længer var sikker paa Kristianshavn, og vi flygtede da, som vi stode, ud paa Amager; thi nu vilde Fjenden sigte efter Kristianshavns Kirker og Laboratoriet. Paa Amager tilbragte vi en gyselig Nat og ventede paa den kommende Morgen med angstfuld Forventning — den kom, og med den den fortvivlede Fred. O, Du gode Gud! Hvad det er og bliver for en evig Jammer.

Min Fader lever vel midt iblandt Fjenden, som har et Slags Hovedkvartér paa Frederiksberg Slot. Jeg saa ham i Gaar for første Gang igjen siden den 16de Avgust, da jeg i største Hast maatte forlade ham og ile til Kjøbenhavn. Søndermarken er ødelagt.

Hils min elskede Broder; jeg vilde have skrevet til ham, men da Professor Ørsted i Dag skriver ham til, var det overflødigt; men hils ham tusinde Gange. Min Glæde over, at Du og han ere enige, kan jeg ikke beskrive. Gud velsigne og bevare Eder!»

Disse Meddelelser til Baggesen om Bombardementet suppleres af den gamle Oehlenschlæger i et Brev fra den 31te Oktober s. A., hvor han siger, at da han fra Frederiksberg Slot, som han ikke kunde forlade, saa Byen brænde, var han meget ængstelig for Ørsteds, men det gik dem godt, i det Grosserer Hansen «tog dem i sin Favn og reddede dem deres Bo». I det Sophie gik bort for at tage til Kristianshavn, faldt en Bombe ned i hendes Dagligstue. Han slutter Brevet saaledes: «Nu sidde de igjen rolig i deres Dagligstue, begge Ørstederne med Sophie, der er stille, rolig i sin Sjæl og trøster sig med kristelige Religionsgrunde» *).

*) Dette Sted har Baggesen i det Rimbrev, han skrev til Oehlenschlæger med Efterretning om Bombardementet, og i hvilket han versificerer den gamle Oehlenschlægers Brev, omskrevet saaledes:

Baggesen svarer paa disse Breve saaledes:

«At jeg ikke nogen Dag ophører at tænke paa Frederiksberg, behøver I ingen Breve fra mig for at vide. Har I ikke ved personlig Omgang lært mit Hjerte udenad fra denne Side, vide I ikke ved Hjælp af Eders egne Følelser, at jeg elsker Eder som mig selv og snarere glemmer alt andet i Verden end Eder, saa ville mine Breve endnu lettere kunne miskjendes».

Om Forholdet til Adam skriver han til den gamle Oehlenschlæger: «Din Adams Hjerte tror jeg at være kommet nærmere, end han maaske selv drømmer om. Vi have levet meget og meget inderlig, fortrolig og barnlig sammen. Hvorledes det ellers er kommet dertil og saa vidt, at han ordentlig bliver vrippen, naar jeg besøger nogen anden end ham, kan jeg blot mundtlig fortælle. Din Sophie spaaede rigtig, — og det var nærved, at vi for bestandig vare blevne adskilte; men just en saadan blodig Krisis var nødvendig, og Adam bemærkede rigtig, at intet Venskab paa Jorden kan modnes til Fuldkommenhed uden foregaaende Misforstaaelse i højeste Grad — voldsom Rystelse af begge for hinanden hemmelig, men endnu ikke lydelig stemte Hjerter». Som Pendant til denne Udtalelse staar Oehlenschlægers egen, der tillige er oplysende med Hensyn til den Omstændighed, at Sophie blev saa ganske vunden af Baggesen. Oehlenschlæger skriver: «Da Baggesen kom til Paris, havde jeg foresat mig at være kold og tilbageholden imod ham; men der blev intet af. Som han traadte ind i Stuen til mig, og jeg sagde: «God Dag, Hr. Professor Baggesen!», raabte han grædende: «Ikke saaledes! Du! Du!» Dermed trykkede han mig i sine Arme og vædede mit Ansigt med sine Taarer, i det han kyssede

---

«Nu slaa de sig igjen til Ro
I samme Stue begge to —
Jeg mener Svogeren og Manden,
Som skifter trolig med hinanden
At vaage over Fruens Liv,
Studeringer og Tidsfordriv.
Hun ellers selv er ganske vel,
Kjøn, stille rolig i sin Sjæl
Og trøster sig i allenstunde
Med kristelige Troens Grunde».

mig gjentagne Gange. Det gik mig som saa mange andre; denne skjønne, øjeblikkelige Følelse rørte mig; han havde vundet mig igjen. Vi omgikkes i Paris næsten daglig med hinanden, og den ene sagde ikke den anden ubehagelige Ord. Baggesen var en Kamæleon, som laante sin Farve af sin Omgivning».

Ogsaa paa anden Maade end gjennem de ovenanførte Breve sendte Baggesen Sophie Ørsted sin Hilsen*). I Aaret 1808 udgav han i Amsterdam et Bind tyske Digte: «Heideblumen», som var tilegnet Lilia med et langt tysk Indledningsdigt, der er skrevet paa hendes 25-aarige Fødselsdag den 16de Juli 1807. Her klager han over, at alle hans Drømme og Begejstringer, som han med hellig Stræben havde plantet i Endeligheden til himmelsk Blomstring, bleve traadte ned af en raa Kæmpe i Harnisk; «Floren visnede, Sangene forstummede». Da kommer ned fra Himlen «en gylden Dreng med Sølvstav», han nærmer sig Blomstergraven og «ser med Suk og Taarer paa alle de døende Smaas Stengel», og saa rører det sig sagte i hver af disse taareduggede Stengler, og omkring dem alle slaar da en Engel den signende Kreds og ser med et Smil fuldt af himmelsk Godhed paa hver Blomst, som igjen hæver sig. Digtet ender da saaledes:

«Das goldene Kind mit dem silbernen Stengel
Du, himmlische Lilia, Du warst der Engel».

I samme Bog findes et Digt: «Arcanum», der tidligere

---

*) I et Rimbrev til gamle Oehlenschlæger fra Paris 1807 skriver han:

«Var Du ej den, der gav mig atter,
Hvad jeg fortysk, forfransk, forstemt,
I Livet næsten havde glemt:
Den gode, gamle, danske Latter?
Og var det ikke just Din Datter,
Der lærte mig til Tid og Sted
Langt bedre end de græske Muser,
Hvis Navne jeg ej længer husker,
De Taarer, den bør saltes med,
Hvis den skal holde sig hernede
Og ikke tabe næste Dag
Sin Duft, sin Pirren og sin Smag
For hende, mig og Evigheden?»

har været til at læse i Skrivekalenderen under Overskrift: «Mein Geheimnisz». Det lyder saaledes:

«Willst Du sie ganz empfinden, die hœchste der himmlischen
Wonnen
Ahnde die grœszte des Staubs; aber geniesze sie nie!»

Det tredje af de Digte i «Heideblumen», som her skal omtales, berører Baggesens Omvendelse til Goethe, hvilken netop fandt Sted under Opholdet i Kjøbenhavn. Oehlenschlæger siger: «Det var min Søster og mig, der omvendte ham fra Wieland til Goethe», og i et Brev fra H.C. Ørsted til Oehlenschlæger staar der: «Din Søster arbeider ej ganske uden Held paa at omvende ham til Goethe. Han føler allerede, at meget i hans Dom over denne store Digter kom af personlige Forhold». Baggesen havde tidligere været saa ilde stemt mod Goethe, at han endogsaa siger om ham: «Er hat dem Pöbel manches Buch geschenkt». Nu tilbagekalder han sin tidligere Bedømmelse af ham og hilser ham som «den største iblandt alle tyske Digtere». Under sit Ophold i Amsterdam har han i sin Dagbog med Blyant nedskrevet nogle Oplysninger om dette Forhold; han siger: «At *Lilia*, denne rene, poetisk begavede Sjæl, allerede som ung Pige foretrak den tyske Goethe og den danske Baggesen for alle hende bekjendte Digtere, og endnu mere, at hun paastod at finde megen Lighed mellem begges Digtninger, gjorde, at jeg begyndte (i 1806 og 7) at læse Goethe, medens jeg tidligere kun havde bladet i, hvad han havde skrevet, navnlig i hans mig uudstaalige Wilhelm Meister. Endnu finder jeg vel ikke nogen Lighed imellem os, hverken med Hensyn til vor Natur eller vor Kunst; men hans Iphigenie finder jeg unægtelig saaledes beskaffen, at jeg nu ønsker at opnaa, hvad jeg tidligere søgte at undflye».

I Anledning af, at han tidligere ikke har søgt, men endogsaa undflyet Goethes personlige Bekjendtskab, skriver han: «Denne Trods har straffet sig selv, kun er Straffen nu først bleven mig følelig, efter at jeg — Tak være Li-

lia! — har lært ham bedre og til Beundring at kjende, ikke som Menneske, men som Digter». — I et Brev til den gamle Oehlenschlæger siger han: «Sig Din Sophie, at Freden er sluttet mellem Goethe og mig; og hvad der sikkert vil fornøje hende, at hvis jeg var den første, der offentlig rakte ham min Haand*), han var den første, der privat rakte mig sin ved at lade mig hjertelig hilse og takke for Parthenais, som han havde læst i Karlsbad. Vi ere aldeles enige over den nye Skoles Værd og Uværd, Art og Vanart».

Det vil have sin Interesse at høre, hvorledes Baggesen efter denne kjøbenhavnske Rejse befandt sig i Paris, og hvorledes hans Hustru modtog ham. Hans Søn skriver herom saaledes: «I de første Dage efter sin Hjemkomst debatterede Baggesen med sin Fanny «om at forlade Marly — gaa til Danmark — Begge eller Ene», og Fanny, «som viser sig stor, ædel, billig og fra en Side, han ellers kun sjeldent har set hende, «sværmerisk elskende», raader ham til at dele sit Ophold mellem hende, (der ønskede at forblive i Marly) og Kjøbenhavn». Arentzen siger herom: «I Almanakken tales der efter Hjemkomsten om «Fannys Udbrud af Fortvivlelse over mit Væsens totale Forandring». Det hedder: «Fanny raadede mig for bestandig at forlade hende; hun har Følelse af at have tabt mit Hjerte, som hun paastod nu tilhørte en anden». Der siges: «Alle mine Fortællinger om Lilia bestyrkede hende i den Overbevisning, at der ingen Redning var for hende uden Skilsmisse. Hun viste sig forresten stor, ædel, billig og fra en Side, hvorfra jeg ellers før aldrig har set hende: sværmerisk elskende. Jeg nægtede intet. Jeg tilstod hende, at Lilia var min dyrebareste, min evige Ven-

*) Denne offentlige Haandsrækning fandt Sted i det ovenfor omtalte Digt «Palinodie» i «Heideblumen».

inde, at hun, næst hende selv, opvejede mig den hele Verden». Der noteres en Forklaring, som han gav efter at have læst hende Lilias sidste Brev fra 4de Avgust, der bestyrkede alle hendes Formodninger. Det hele ender dog med «Forsoning og nyt Forbund i Liv og Død, mit Venskab for Lilia og min Digterkjærlighed til hende ubeskadiget». Baggesen kalder Tiden for disse huslige Scener «den mest forviklede, farligste, i alle Henseender gyseligste Epoke i mit Liv». — Han skriver til sin Ven Reinhold: «Hvis jeg ikke var bunden her som Ægtemand og Fader, vendte jeg heller end gjerne tilbage til Fædrelandet. Jeg staar ingen Morgen op og gaar ingen Aften til Sengs uden Længsel efter Danmark». Han har tydelig nok tidligere vist, at det ikke var Landet Danmark, han længtes efter; det var Personer dér, som gjorde ham det saa kjært.

Omtrent paa samme Tid, som disse Udtalelser fandt Sted, skriver han dog i «Knud Vidfadmes Hjemve», der i «Poetiske Epistler» er betitlet: «Min Aftensang i Frankrig, til mine danske Veninder»:

«Jeg har en huld og ædel Kone,
Forstandig, dydig, from og skjøn,
Værd at tilbedes paa en Trone
Og værd at elskes huldt i Løn.
Hver Viv og Moder ufortalt
Et Mønster for sit Kjøn i alt».

Snart mødte Baggesen Kølighed hos sin Kreds i Kjøbenhavn. I et Brev siger han: «Siden 1808 har ingen i Danmark modtaget noget Brev fra mig, — allerede dengang havde jeg paa 30 skrevne Breve intet Svar. Efterhaanden hørte jeg aldeles op med at skrive». — I Aarene 1810—11 havde den gamle Oehlenschlæger dog taget hans halvvoxne Søn Avgust til sig «og plejet ham som sit eget Barn».

I November 1811 vender Baggesen tilbage til Kjøbenhavn. Da han kommer til det ham saa kjære Frederiksberg Slot, springer han ud af Vognen og iler ind til den «gamle

Fader Oehlenschlæger», men denne er inde i Byen hos sin Datter og Svigersøn. Saasnart Baggesen derfor har bragt en medrejsende Dame til hendes Bestemmelsessted, iler han til A. S. Ørsteds i Haab om dér tillige at træffe sin Søn. Vi have to Beretninger fra ham om Besøget her. I Kalenderalmanakken staar der for Lørdagen den 23de November: «Jeg gik til Assessor Ørsted. Jeg traadte ind i hans Værelse og omarmede ham. — — Sophie kom, bleg*), seende ned for sig, kold, som om hun næppe kjendte mig. Jeg blev som truffen af Lynet og led usigelig. Heldigvis var den gamle Fader Oehlenschlæger der, med hvem jeg især underholdt mig. Jeg nød en Kop The og gik med ham for at opsøge August». Hans anden Beretning om dette Gjensyn med Sophie findes i et fransk Brev til hans Kone; oversat lyder det saaledes: «Endelig traadte Fru Ørsted ind, meget forandret, mager, temmelig bleg, og hun trak sig tilbage ved at se mig. Jeg vilde omfavne ogsaa hende, men hendes iskolde Mine forhindrede mig deri. Jeg hilste hende koldt, da hun ikke rigtig syntes at ville gjenkjende mig. Jeg rettede mig derefter og antog kun en meget munter Tone lige over for hendes Fader og hendes Mand. Jeg drak en Kop The og udtalte min Længsel efter at se August. Den gamle Oehlenschlæger tilbød, at han sammen med mig vilde hente ham, og vi gik. Siden har jeg ikke set Fru Ørsted, og jeg véd ikke, om jeg ser hende mere!»

Baggesens Søn August fortæller: «Baggesen saa denne «sin aandrigste Landsmandinde» senere kun enkelte Gange, og til sidst kom han ikke mere i Ørsteds Hus, hvor han havde nydt Beviser paa det broderligste Venskab i Vinteren 1806-7. Det vides ikke, hvad der var den sande Grund til dette forandrede Forhold, der føltes smertelig af alle vedkommende og ikke mindst af Baggesens Søn, der aldrig har glemt eller vil kunne glemme, at i hans Drengealder har intet kvindeligt

*) Hun havde dengang nylig været temmelig syg.

Væsen været hans Hjerte saa dyrebart som Sophie Ørsted, denne elskelige Dannekvinde, hvis tidlige Død paafulgte et Par Aar derefter».

Til Sibbern, som da var udenlands, skriver Sophie om denne Sag: «Professor Baggesen opholder sig for nærværende Tid her. Han og min Broder komme meget godt ud af det med hinanden; vi se ham kun sjeldent hos os, hvilket i Følge den Overbevisning, jeg har om ham, er det, jeg ønsker mest» *).

Det gik altsaa Baggesen lige over for Sophie, som det tidligere var gaaet ham med «Seline» ɔ: Fru Pram, Schimmelmanns, Prinsen af Augustenborg og senere med Grevinde Rewentlau, der endogsaa «hadede ham»; og alle disse Personer havde dog engang sat ham meget højt. Sagen var vel den, at Baggesens Nærværelse allevegne bedaarede og indtog, men naar han var borte, og man kom til at tænke rigtig over ham, blev det klart, hvor meget letfærdigt og løgnagtigt der var i hans Væsen. Det er ogsaa meget muligt, at Arentzen har Ret, naar han ser Skylden til Bruddet mellem Sophie Ørsted og Baggesen i den sidstnævntes Indiskretion.

I det ovenfor anførte Brev fra Sophie til Sibbern omtales det, at Forholdet mellem Baggesen og hendes Broder var godt. Men saaledes varede det, som det vil ses af Ørsteds ovennævnte Udsagn, ikke længe. Medens den gamle Oehlenschlæger bestandig vedblev at holde paa «sin gode Søn» Baggesen, hvis «kjære Fader» han var, og medens han endog i Stridens største Hede mellem Baggesen og Adam, bespiser sin egen Søns «dødelige Fjende», bleve Baggesen og Adam Oehlenschlæger snart Fjender. I et Brev til Pram siger Baggesen: «Du og Oehlenschlæger vare de eneste, som intet Gjenbesøg gjorde mig. Heller ikke fik jeg af Dig nogen Indby-

---

*) Anders S. Ørsted skriver til sin Broder den 6te Februar 1813: «Baggesen er her i Vinter og ventede vel, at Naadens Dør engang skulde aabnes for ham, men forgjæves. Han kommer naturligvis ej til os, ikke heller til Oehlenschlæger».

delse. Oehlenschlæger indbød mig i det mindste, og som det i Begyndelsen lod, meget hjertelig». Men snart efter hedder det, at i Baggesens Glæde her i Kjøbenhavn «skurrede kun en eneste Misklang, saalænge han var her; den halvtyske Oehlenschlægers uendelige Grovhed nemlig. Skade, at dette næsten mageløse, poetiske Naturgeni i alt, hvad der ligger udenfor det poetisk-plastiske og fantastisk-anskuelige skal være saa rent ravruskende gal, at ikke engang jeg, hans Genialitets ældste og hjerteligste Beundrer, kan holde det ud med ham!» — Senere hedder det: «Véd Du, hvor vidt Oehlenschlæger har drevet sin Grovhed imod mig, inden jeg — opgav ham? Véd Du, hvor vidt han har tvunget mig dertil? O Gud, hvilken Engel var jeg, hvis min Adfærd mod alle havde været saa skyldfri som imod Oehlenschlæger!» — Dette var — saa at sige — kun Stormstød, førend Uvejret brød løs.

Sophie Ørsted oplevede den værste Del af Kampen mellem Baggesen og hendes Broder; hun hørte Baggesen erklære ham for sin dødeligste Fjende. Hun var tavs, i alt Fald kjende vi ingen Ytringer af hende i denne Strid; men underlig maa Livets Foranderlighed have aabenbaret sig for hende. (Forts.)

Nikolaj Bøgh.

Rambaut de Vaqueiras og det fjerde Korstog.

(Slutning.)*)

IV.

Til den Stilling, som Markgrev Bonifaz saaledes kom til at indtage som Korstogets Fører, var han fremfor nogen anden kaldet ved sin Families Traditioner. Hans Fader, Markgrev Vilhelm, havde kæmpet i det hellige Land og var blandt de fornemme Fanger, som tilligemed Kongen af Jerusalem, Guy de Lusignan, faldt i Saladins Hænder efter det ulykkelige Slag ved Hittin eller Tiberias 1187. Da Jerusalem og hele det hellige Land derefter erobredes af Saladin, var det Vilhelms Søn, Markgrev Konrad, hvem det skyldtes, at de Kristne dog beholdt nogle faste Pladser, især det vigtige Tyrus, som han forsvarede med stor Tapperhed, indtil det nye Korstog under Filip August og Richard Løvehjerte kom til Hjælp. Hans store Anseelse ses af Bertran de Borns Korssange. Markgrev Bonifaz's tidligere afdøde ældste Broder, Vilhelm Langsværd, havde ogsaa været en anset Mand i Palæstina og gift med Sibylle, Kong Balduin IV's Søster, der siden ved sit Ægteskab med Guy de Lusignan skaffede denne Kronen. En yngre Broder, Rainier, derimod var ligesom Konrad gift med en græsk Prinsesse, førte Titel af Konge af Thessalonica og blev myrdet ved et af de hyppige Oprør i Constantinopel.

---

*) Se Pag. 422—49.

En Søster havde været græsk Kejserinde, og saaledes stod Huset Monferrat i endog usædvanlig nær Forbindelse med Byzanz som med Jerusalem, skjønt paa den Tid ved den gjennem Korstogene gjenaabnede, livlige Forbindelse med Østen næsten enhver fornem sydevropæisk Slægt gjennem et eller flere af sine Medlemmer var knyttet til hine fjerne Lande. Forbindelsen med det græske Kejserhus fik ikke mindst at betyde for det nærværende Korstog.

Markgreven tilbragte endnu Slutningen af Aaret 1201 og det meste af Aaret 1202 i sit Land og med Rejser til Rom for at forberede Toget. Efterretningen om, at han skulde være Anfører, bragte mange Norditalienere til at tage Korset foruden hans egne Riddere og Mænd, deriblandt ogsaa hans Sangere, Gaucelem Faidit og Rambaut de Vaqueiras. Det gjælder da ikke alene Frankrig, men ogsaa Italien, hvad Villehardouin siger: «Vide maa I, at der blev udgydt mangen Taare af Sorg ved Adskillelsen fra deres Land, fra deres Folk og deres Venner». Quesnes de Béthune siger: «Med mere Sorg end jeg drager ingen bort fra Frankrig». At Rambaut nødig drog afsted, have vi set; ogsaa Gaucelm Faidit udtaler sin Sorg ved Adskillelsen fra det muntre Frankrig, men begge saavel som P. Vidal, der dog ikke deltog, istemme ogsaa Korssange. Gaucelm dadler navnlig de tilbageblivende, især Filip August, «som hellere vil erobre Sterlings i St. Denis eller Normandie (Hentydning til hans Strid og Forlig med Johan uden Land), end hvad Saphaeddin (Saladins Broder og Efterfølger i Ægypten) har i Hænde». Rambauts Korssang begynder med Markgrevens Pris og glæder sig over den velfortjente Ære, der er bevist ham ved Anførervalget: «Nu kan man se og bevise, at Gud lønner gode Gjerninger vel, da han har givet den gode Markgreve Hæder og Løn, ham, som hæver sit Ry over de bedstes, saa Korsfarerne fra Frankrig og Champagne have bedet Gud om ham som den ypperste af alle til at erobre Graven og Korset, hvor Jesus var ....

Saa megen Hæder har han, og saa hæderlig vil han holde sig, at han hædrer Gud, sit Ry, sin Gavmildhed og sig selv, saa at, om der var tusinde Baroner sammen med ham, véd han at hædre sig fremfor dem alle. Og sine egne hædrer han og hædrer fremmede, thi han er ovenpaa, naar andre ligge under. Med saa megen Hæder har han taget Korset, at det ej synes, at Hæder nogensinde kan mangle ham; thi med Hæder vil han besidde denne Verden og den anden. Og Gud har skænket ham Klogskab, Magt og Styrke, saa han erhverver dem begge, at Hæder maa ledsage ham.

Den, som skabte Luft og Himmel, Jord og Hav, Varme og Kulde, Vind og Regn og Torden, vil, at under hans Beskyttelse skulle alle de brave gaa over Havet, som han førte Caspar og Melchior til Bethlehem; thi Slette og Bjerg tage Tyrkerne fra os, og Gud siger aldrig et Ord; men os, for hvem han blev korsfæstet, sømmer det sig at drage derover ... thi vi levede i store Synder, som man bør frygte, hvorfor enhver skal blive frelst, som bader sig i Jordans Flod» ...

Efter en Udsigt over Lidelseshistorien som Opfordring til at gjenerobre det Land, hvor Gud vilde bo, levende og død, ses det imidlertid af Slutningen, at Digterens Begejstring ikke har mere at betyde, end at han endnu er uvis, om han vil drage afsted eller blive hos sin elskede: »Vor Flaade leder San Nikolas af Bari, Champagnerne rejse deres Fane, og Markgreven raaber: «Monferrat og Løven!» og Greven af Flandern: «Slaa løs for Flandern!», og enhver skal slaa, saa Sværd og Lanser splintres, og snart skulle vi have overvundet og brudt Tyrkernes Magt og erobret i Marken det sande Kors, som vi have mistet ... thi Markgreven vil holde Slag og Belejring med Sultanen. Vor Herre sender os Bud og siger til os alle, at vi skulle drage hen og erobre Graven og Korset, og den, som vil være med ham, skal dø for ham, hvis han vil blive levende i Paradis, og gjøre sit bedste for at drage over Havet og dræbe dette Folk af Hunde.

Skjønne Ridder, for hvem jeg digter Melodier og Ord, jeg véd ikke, om jeg tager Korset eller lader være for Eders Skyld; jeg véd ikke, om jeg drager bort eller bliver; thi saa megen Smerte volder mig Eders Skjønhed, at jeg døer deraf, naar jeg ser Eder, og naar jeg ikke kan se Eder, troer jeg at dø ensom!»

I Foraaret 1202 begyndte de franske og flanderske Korsfarere at samles i Venedig*); men der var ogsaa mange, der frygtede Vejen over Adriaterhavet som farlig og søgte til Marseille eller Apulien trods deres givne Løfte, «hvorfor de bleve meget dadlede», siger Villehardouin; thi Toget blev derved splittet, og store Vanskeligheder opstode. Iblandt dem var endog Grev Ludvig af Blois, som dog blev formaaet til at vende tilbage. En Følge heraf var, at de tiloversblevne Korsfarere ikke vare i Stand til at udrede Venetianerne den aftalte Sum, og disse vilde naturligvis intet slaa af, skjønt Deltagerne i Toget vare langt færre end paaregnet*). Der opstod nu Uenighed mellem Korsfarerne selv, i det et stort Parti hellere end gjerne saa Toget gaa ind, naar det kunde ske uden deres direkte Skyld. Medens Anførerne, deriblandt Bonifaz, som endnu ikke opholdt sig fast i Venedig, men af og til viste sig der, beredvillig ofrede deres eget Gods og Kostbarheder, nægtede disse utilfredse at bidrage noget udover deres engang vedtagne Part, og Summen kunde ikke bringes til Veje. Da fandt den venetianske Kjøbmandskløgt paa Raad, men begyndte rigtignok ogsaa at benytte sig af de jævne, kortsynede Riddersmænds Tapperhed og føre dem vild

*) Efter R. de Clary synes Meningen ikke at have været at gaa til Syrien, men lige som senere Ludvig IX at angribe Ægypten, Saladins og hans Efterfølgeres Rige og paa denne Tid det vigtigste Saracenerrige, «hvor de kunde gjøre dem mest Skade».

**) Disse Vanskeligheder og Venetianernes Havesyge, der nær havde bragt Toget til at gaa overstyr, fremhæves navnlig af R. de Clary; Dogen truer med, at «de ikke skulle komme bort fra denne Ø (St. Nikola di Lido, hvor de vare lejrede), før de betalte, og ikke finde nogen, der bragte dem Spise eller Drikke».

fra Togets ophøjede Maal. Den mægtige Handelsstad havde bemægtiget sig Herredømmet over en stor Del af Adriaterhavets Kyster, men Staden Zara i Dalmatien var i Oprør støttet af den ungarske Konge. Til dens Gjenerobring skulde nu Korsfarerne hjælpe og saa betale Overfarten af det Bytte, de der gjorde. Da de utilfredse ogsaa her gjorde Vanskeligheder, bleve de beroligede ved et tilsyneladende højmodigt Tilbud af den venetianske Doge, Oldingen Dandolo, som i det hele var Sjælen i Forhandlingerne. Ved Siden af Mod og Ærgjerrighed besad denne Italiener i høj Grad den beregnende Kløgt, som havde hævet hans Fædrestad saa højt. Som Gesant i Constantinopel havde han i sin Tid voldt de snilde Grækere saa megen Ulejlighed, at Kejseren som Hævn havde ladet ham overfalde og blinde eller i alt Fald gjort ham næsten blind. Han indsaa, hvor megen Nytte Venetianerne kunde have af Toget, naar de kunde faa Haand i Hanke med Ledelsen, og ved en stor Fest tiltalte han derfor, efter en varm Lovtale over Korsfarerne, sine Landsmænd saaledes: «Jeg er en gammel Mand og svag og kunde trænge til Ro; men jeg ser, at ingen vilde kunne styre og lede Eder som jeg, Eders Herre. Dersom I vilde tillade mig at tage Korset for at føre Eder, saa vilde jeg drage ud at leve og dø med Eder og med Korsfarerne». Dette Tilbud modtoges med Jubel og Taarer, mange Venetianere fulgte Dogens Exempel, og Haabet om det hellige Lands Erobring syntes derved saaledes styrket, at ingen mere gjorde Indvendinger mod Toget til Zara*).

Vejen var nu banet for den fuldstændige Opgivelse af Korstogets Maal, men Korsfarerne tro stadig at stile dertil, om end ad Omveje, og ane ikke, at de ere en Bold for Om-

---

*) Efter R. de Clary skittede Dogen sig strax, før Toget mod Zara bestemtes, til Korsfarerne, men fandt saa liden Tilslutning hos Venetianerne, at det maatte afgjøres ved en højst mærkelig Lodtrækning, hvem af dem der skulde drage med.

stændighederne og deres kløgtigere Omgivelser. «Hører nu et af de største Vidundere og de mærkeligste Eventyr, I nogensinde hørte!» begynder Villehardouin sin Fortælling om den græske Prins Alexius's Ankomst til Italien. Den daværende græske Keiser Alexis var, som det gjerne gik i det paa denne Tid halvt opløste Rige, kommen paa Tronen ved Forræderi og Oprør mod sin Broder, Kejser Isak Angelus, hvem han havde fanget og blindet. Dennes Søn Alexius var imidlertid undsluppen af Fangenskabet og paa Vej til den tyske Konge Filip af Schwaben, som var gift med hans Søster. Da «Junkeren af Constantinopel», som Villehardouin kalder ham, kom i Nærheden af Korshæren, raadede man ham til at søge Hjælp hos den, saa meget mere som Markgreven af Montferrat havde staaet i venskabelig Forbindelse med Isak Angelus, der endog havde budt ham sin Datter til Ægte og senere givet hende til hans Broder Konrad, som før sit Tog til det hellige Land levede ved det græske Hof med Titel af Cæsar. Det kom da ogsaa til en foreløbig Aftale om, at Udsendinge fra Korsfarerne skulde ledsage Prinsen til Tyskland og aftale det nærmere*).

Imidlertid tiltraadte man Toget mod Zara. Dette og Stadens lette Erobring vedkommer os imidlertid mindre, især da Bonifaz ikke deltog deri paa Grund af Pavens udtrykkelige Forbud mod, at Korsfarerne vendte deres Vaaben mod en kristen Stad. Det utilfredse Parti vandt herved ny Styrke; mange forlode paa ny Hæren, og vi kunne denne Gang ikke med Villehardouin fordømme deres Handlemaade, især da

*) R. de Clary beretter Sagen ganske anderledes. Da Korshæren ved Zara mangler Midler og Proviant til at fortsætte Toget, henviser Dogen til at tage, hvad man behøver, i det græske Kejserdømme, og som en «rimelig Anledning» til et Angreb raader Markgreven til at benytte Prætendenten Alexis, hvem han forrige Aar har set ved det tyske Hof. Korsfarerne sende da af egen Drift Bud til denne, og Markgreven ledes her af Lyst til at hævne Grækernes Uret mod hans Broder Konrad, hvem de havde fordrevet trods hans store Fortjenester af Landet.

største Delen virkelig gik til det hellige Land; andre, ledede af Greven af Montfort, søgte at hindre Byens Erobring, mod hvilken den pavelige Legat udtrykkelig protesterede, men Venetianerne lode sig ikke rokke og satte ogsaa Erobringen igjennem. Derefter benyttede de den fremrykkede Aarstid som Paaskud til at holde Korsfarerne tilbage i Dalmatien; Anførerne ønskede vel ogsaa at afvente Resultatet af Underhandlingerne med Alexius, men Misstemningen brød dog ud i blodige Kampe mellem Franskmændene og Venetianerne. Nu ankom Bonifaz til Zara og kort efter Prinsens Bud, som med Kong Filips Billigelse opfordrede Hæren til at hjælpe ham: «Da I ere dragne ud for Guds, Rets og Retfærdigheds Skyld, saa skylde I at gjengive dem deres Ejendom, som med Uret ere den berøvede, dersom I kunne», — rigtignok en underlig Udvidelse af Hensigten med et Korstog. For Anstands Skyld tilbøde de imidlertid, — foruden 200,000 Mark Sølv, der vel tilligemed Constantinopels Indtagelse egentlig var det, som fristede Korshæren, medens Venetianerne gjorde Regning paa store Handelsfordele, — atter at underlægge Pavestolen det frafaldne græske Rige, saa vel som at yde virksom Hjælp til Korstoget, der stadig stod som Endemaalet. Under den nu opstaaende heftige Strid i Korshæren gjordes det ogsaa gjældende, at uden Rygstød i det græske Rige kunde det hellige Land aldrig holdes. Men Modpartiet med Montfort i Spidsen erklærede Foretagendet for eventyrligt, hvortil kom, at Korshæren, alt truet med det pavelige Ban for Erobringen af Zara, nu paa ny vilde vende sig mod en kristen By. Vel modtog Paven Korsfarernes Undskyldning, at Omstændighederne havde tvunget dem til Toget mod Zara, men han paalagde dem tillige ufortøvet at begynde Korstoget uden at standses af uvedkommende Foretagender mod Kejser Alexius, med hvem Innocens stod i venskabelig Forbindelse, medens han samtidig i Tyskland bekæmpede Filip af Schwaben, den fangne Isak Angelus's Svigersøn. Men netop disse politiske Hensyn, der kunde have ledet Paven, gjorde Kors-

farerne mindre nøjeregnende med hans Forbud, og endnu før dette indtraf i bestemt Form, midt under Brevvexlingen, undertegnede Førerne (Markgreven, Greverne af Flandern, Blois og St. Paul, samt Dogen) Overenskomsten med Alexius. Men faa af de andre Herrer fulgte dem; Montfort og mange andre forlode Hæren og gik ad anden Vej til Syrien, saa meget mere, som Bannet hvilede over Venetianerne og kun paa Markgrevens Foranledning ikke var blevet bekjendtgjort. Herved svækkedes Hæren yderligere, som Villehardouin siger til sin Læser: «Nu kan Du vide, Herre, at havde Gud ikke elsket denne Hær, vilde den aldrig have kunnet holde sammen, da saa mange vilde den ilde».

Under disse mislige Omstændigheder ankom Prins Alexius til Zara, hvor Markgreven tog ham under sin særlige Beskyttelse, og nu, i Foraaret 1203, løb Flaaden over Adriaterhavet til Staden Durazzo paa Albaniens Kyst, som underkastede sig Prins Alexius; derefter gjorde man et Ophold paa Korfu, hvor R. de Clary først lader Prins Alexis støde til, og hvor atter en Del misfornøjede truede med at falde fra, men de lode sig dog bevæge til at blive, saa at Villehardouin her kan udbryde i Beundring over den afsejlende Flaade: «Dagen var smuk og klar, Vinden mild og blid, og de satte Sejl for Vinden. Og det vidner Geoffroy, Marschallen af Champagne, som dikterede denne Bog og aldrig mod sit Vidende løj et Ord deri, som den, der var med ved alle Raadslagningerne, at aldrig saa man noget saa skjønt; og vel syntes det en Flaade, som kunde erobre Land, thi saa langt Øjet rakte, saa man kun Sejl af Skibe og Fartøjer, saa at Mændenes Hjerte frydedes saare derved».

Flaaden omsejlede Grækenland og naaede, efter at Markgreven paa Vejen havde betvunget Øen Andros, til Strædet ved Dardanellerne og Marmara Havet, «St. Georgs Arm», som Villehardouin kalder det efter et St. Georgskloster i Nærheden af Constantinopel. Efter Overgivelsen af Staden Abydus paa den lilleasiatiske Kyst samlede Flaaden sig her og løb nu,

bedækkende hele det smalle Stræde, op mod den pragtfulde Kejserstad i de herlige Omgivelser. «Og I kunne vide, at de, som aldrig før havde set det, forbavsedes saare over Constantinopel, og at de aldrig kunde tro, at der kunde findes en saa prægtig Stad i hele Verden, da de saa disse høje Mure og disse mægtige Taarne, hvormed den helt rundt var omgiven, og disse mægtige Paladser og disse høje Kirker, af hvilke der var saa mange, at ingen skulde tro det, naar han ikke saa det for sine Øjne, og Udstrækningen af Byen, som var herligere end alle andre. Og vid, at der var ingen saa dristig, at jo hans Hjerte gyste, og det var intet Under, thi aldrig blev et saa stort Foretagende vovet af saa faa Folk siden Verdens Begyndelse». Med Faner og Bannere opplantede i Skibenes taarnhøje Stavne og Skjoldene stillede i Rad langs Rælingen som en Mur med Skydeskaar løb man paa St. Hansdag forbi Staden og landede paa den modsatte, lilleasiatiske Side af Bosporus, i Chalcedon og Skutari, hvor Kejseren havde skjønne Lystslotte. Her provianterede Hæren sig og hævede sit Mod ved sejrrige Skjærmydsler med smaa græske Afdelinger. En kejserlig Udsending, der skulde udtale Kejserens Forundring over, at de som Kristne og Korsfarere vare faldne over et kristent Land, tilbyde Hjælp, hvis de vilde fortsætte Korstoget, men i modsat Fald true med Magt, afvistes med Opfordring til Kejseren om at opgive den usurperede Trone og tage sin Tilflugt til sin fangne Broders Naade. Samme Opfordring til at forlade Usurpatoren og vende tilbage til deres retmæssige Herre rettedes til Constantinopels Beboere, i det Flaaden i Slagorden sejlede forbi Byen, og Prinsen i kejserlig Dragt viste sig paa et af Skibene. Men forgjæves; Grækerne vare altfor vante til Despoti og Paladsrevolutioner, og Kejser Alexius var, hvorvel uduelig, ingen haard Herre.

Angrebet blev da besluttet, og i et Krigsraad, der efter Tidens Skik holdtes til Hest midt i Lejren, og hvor man saa «mangen herlig Ganger og paa den mangen bold Ridder»

blev Hæren fordelt. Udenfor Constantinopel stod en stor græsk Hær, og Havnen, «det gyldne Horn», var spærret med en Jernlænke, der var spændt fra Slottet over til et Taarn i Forstaden Galata. Selve Overgangen over Bosporus ansaas for meget farlig; Hæren hørte først Messe, modtog Absolution og gik derpaa fuldt rustet ombord den 5te Juli 1203. Flaaden naaede imidlertid uanfægtet over, og nu «spurgte de ikke, hvem der skulde gaa først, men enhver ankom, efter som han kunde. Og Ridderne sprang fra Skibene ud i Havet indtil Bæltestedet, fuldt bevæbnede, med Hjelmene spændte og Sværdet i Haanden». Grækerne modstode ikke denne Kamplyst, men flygtede, såasnart Lanserne fældedes, saa at Hæren var Herre over den græske Lejr og et rigt Bytte, før Skibene endnu havde lagt til og sat Stridshestene i Land: «og det skulle I vide, at aldrig blev en Havn tagen mere stoltelig». Hæren lejrede sig nu for Taarnet i Galata, og da næste Morgen Besætningen herfra og fra Constantinopel gjorde et forenet Udfald, dreve Korsfarerne dem i vild Flugt tilbage, dels over Havnen, hvor mange druknede, dels til Galatas Taarn, hvor Sejrherrerne trængte samtidig ind, saa at de bemægtigede sig det med det samme. Da de nu vare Herrer over det ene Endepunkt af den Havnen spærrende Lænke, kunde de sprænge denne, som det synes, ved at lade store Skibe for fulde Sejl løbe ind imod den, og da de saaledes med vidunderlig Lykke i to Dage og med ringe Tab vare blevne Herrer over Stadens Udenværker, besluttede de efter fire Dages Rast at storme, Venetianerne fra Havnen og Ridderne, der ikke forstode sig saa godt paa Søkrig, fra Landsiden. Paa Grund af Byens Omfang, der anslaas til 3 Mil, maatte de indskrænke sig til at belejre en af Portene nær ved Paladset Blacherna mod N. O., ud mod det gyldne Horn, og selv her maatte de indeslutte sig i en befæstet Lejr, thi «for hver Mand, der var i Hæren, var der vel to Hundrede i Staden», og «aldrig bleve saa mange Mennesker i nogen Stad belejrede af saa faa Folk». Grækerne for-

uroligede dem ogsaa ved idelige Udfald under Kejserens tapre Svigersøn Theodor Laskaris, saa at Korsfarerne hvert Øjeblik bleve kaldte til Vaaben og baade maatte spise og sove i fuld Rustning. Endnu værre var det, at de aldrig turde fjerne sig fra Lejren, saaledes lede Nød paa Fødemidler og i lang Tid intet andet Kjød havde end deres dræbte Hestes. Kejser Alexius indskrænkede sig til at betragte disse blodige Skjærmydsler fra Taget af sit Slot; hans Uvirksomhed var saa stor, at han først i sidste Øjeblik havde været at bevæge til at lade udruste nogle faa slette Skibe, som ingen Virkning gjorde, og samle Tropper i Staden. Blandt disse nævnes som de vigtigste ved Siden af Pisanere, Venedigs fødte Rivaler, ogsaa Englændere*) og Danske, nemlig Livvagten, de berømte Væringer. Disse Barbarer spillede endnu en saadan Rolle, at deres Anfører, «Akoluthen», hørte til Kejserens første Embedsmænd og bevarede Stadens Nøgler, naar Kejseren var fraværende; dog synes de ikke særlig at have udmærket sig, og i aaben Kamp sejrede Korsridderne altid**).

Opholdet i Lejren blev imidlertid utaaleligt, og den 17de Juli besluttede man at storme. Markgreven blev tilbage til Lejrens Bevogtning, men Stormen mislykkedes; de enkelte Korsfarere, som bestege Murene eller kom ind gjennem en Breche, bleve drevne tilbage eller fangne. Heldigere vare Venetianerne, hvis paa Skibene opstillede Kastemaskiner og Armbrøstskytter alt havde gjort stor Virkning fra Havnesiden; deres Skibe, som trængte frem i Linie, vovede dog ikke at lægge til, men «nu skulle I høre en synderlig Daad; thi Hertugen af Venedig, som var en gammel Mand og ikke kunde

---

*) Anglois er maaske at forstaa om Angler.

**) Som Korstogets Helt enes Villehardouin og R. de Clary om at fremhæve Ridder Pierre de Bracheuil, «som var den, der overgik alle andre, høje og lave, saa at der aldrig var nogen, der udførte saadan Vaabendaad og slige Heltebedrifter ved sin Arm som P. de Bracheuil», «den bolde Ridder, den dristige og tapre», som R. de Clary andet Steds kalder ham.

se, stod fuldt væbnet i Stavnen paa sin Galej og havde San Marcos's Banner foran sig, og han raabte til sine Folk, at de skulde bringe ham i Land under Livsstraf». Dette skete, og nu kappedes Venetianerne om at følge Dogen, plantede Banneret paa Muren og trængte Forsvarerne ud af 25 af de smaa Murtaarne. Kejseren sendte en stærk Afdeling mod dem, men Venetianerne stak Ild paa den mellemliggende Del af Staden og forskansede sig bag et Hav af Røg og Flammer. Dreven frem af Folkets Knurren maatte nu Kejser Alexius bestemme sig til et Udfald med hele sin Styrke mod Korsfarernes Lejr, «og der begyndte at drage saa mange Folk ud, at det syntes, at det var hele Verden». Den langt underlegne Korshær vovede ikke at møde dem i Marken, men beredte sig til at modtage Angrebet i den befæstede Lejr, og Venetianerne, der ikke vilde lade deres allierede i Stikken, nødtes herved til at forlade den erobrede Del af Staden og ile til Hjælp. Men Kejseren turde ikke angribe den faste Stilling, og efter nogen Tid at have staaet over for den trak han sig tilbage til Byen, langsomt forfulgt af Korshæren, som derpaa træt og udmattet vendte tilbage, «og vid, at aldrig friede Gud Mennesker af en større Fare end Hæren denne Dag, og vid, at ingen var saa dristig, at han jo følte stor Glæde».

Stormen var altsaa mislykket og Korsfarernes Stilling meget kritisk, men «nu skulle I høre Herrens Undere, hvor herlige de ere overalt, hvor det behager ham». Kejser Alexius havde aldeles tabt Modet og flygtede den paafølgende Nat hemmelig nordpaa med sin Datter og saa mange af sine Skatte, som han kunde medføre. Næste Morgen, da Korsfarerne beredte sig til nye Kampe, overraskedes de af den græske Prins med det Budskab, som han modtog fra Staden, at hans blinde Fader var bleven befriet og paa ny hyldet af Folket i Paladset Blacherna, «og da de hørte det, kan man slet ikke beskrive deres Glæde, thi aldrig var der større Glæde i Verden, ... og derfor kan man nok sige: Den, som Gud

vil hjælpe, kan intet Menneske skade». Villehardouin betragter stadig Toget som Korstog og særlig beskyttet af Gud. Førerne besluttede nu at sende nogle Mænd, hvoriblandt Villehardouin, til Staden for at undersøge Tilstanden og lade den nye Kejser vide, at man ikke vilde udlevere hans Søn, før han forpligtede sig til at opfylde de af Prinsen i Venedig indgaaede Betingelser. Udsendingene bleve modtagne med stor Høitidelighed; Væringevagten med sine Øxer stod opstillet fra Stadsporten til Paladset, hvor Kejseren og Kejserinden sad i fyrstelig Pragt, omgivne af deres Hofstat, «og alle de, som Dagen før havde været imod ham, vare ham paa denne Dag ganske til Vilje», et Bevis paa Demoralisationen i det til uafladelige Tronskrifter saa vante Rige. I en Privatavdients udrettede Villehardouin nu sit Ærinde; Kejseren fandt, at det var en haard Overenskomst, som han ikke indsaa Muligheden af at opfylde, men bekræftede den dog skriftlig under sit kejserlige Segl, naturligvis som ægte Græker under Forbehold af senere at bryde den, medens han dog indrømmede, at Korshæren havde vist ham og hans Søn saa store Tjenester, at den vel havde fortjent, om man saa gav den hele Riget.

Under almindelig Jubel holdt nu Prinsen og Hæren deres Indtog i Staden. «Faderens og Sønnens Glæde var saare stor, da de endnu ikke havde set hinanden, og fordi de fra saa stor Elendighed vare komne til saa stor Højhed ved Guds Hjælp først og siden ved Korsfarernes». Kejseren bad imidlertid Korsfarerne, for at undgaa Strid med Indbyggerne, at lejre sig udenfor Staden, hinsides det gyldne Horn, hvilket de ogsaa gik ind paa*).

Her ved Slutningen af Korstogets første Del vende vi atter tilbage til Rambaut de Vaqueiras, som ikke var nogen

*) Her beretter R. de Clary nogle temmelig fabelagtige Historier om Sultanen af Iconium, som forgjæves søgte Korsfarernes Hjælp, og om en kristen Konge af Nubien, der levede i Constantinopel.

Ridder af saadan Betydning, at hans Navn finder Plads hos Villehardouin, men som ikke desto mindre havde været en virksom Deltager i alle disse Kampe og ligeledes har givet sin samtidige, om end mindre betydende, Skildring af Constantinopels Erobring, ligesom han lod sin Røst høre ved Korstogets Begyndelse. Det er atter i et Brev til Markgreven:

«... I Vaaben under Eders Banner jeg
Som Brabanzone*) ved Blaquerna stod
Med Hjelm og Harnisk og Benskinne stærk.
Ved Stenen under Taarnet kæmped jeg,
Og under Panseret jeg fik et Saar.
Saa længe jeg ved Slottet væbnet stod,
Til Kejseren, den falske Nidding, faldt,
Som ved Forræderi sin Broder sveg.
Dengang han Flammen saa og Røg og Gløl,
Og Muren revne hist og her med Brag,
Og Eder kæmpe kjækt for Eders Liv, —
Skjønt vi kun vare én mod hundrede,
Saa tænkte I paa modigt Forsvar dog, —
Og Flanderns Greve, Franske og Bretons,
Fodfolk og Ryttere i ordnet Slag,
Da flygted' han med Hjertet i sin Hals,
Den falske Kejser og hans fejge Flok,
Og vel en Mil fra, hvor de vendte Ryg,
De Røvere først voved' staa.
Vi vare Høge, bange Hejrer de,
Vi joge dem, som Ulven jager Faar,
Og hemmelig sneg Kejseren sig bort;
Sit prægtige Palads Bocelenso**)
Med samt sin Datter efterlod han os,
Ædle Marquis!»

*) Brabançons, rimeligvis efter deres Hjemstavn i Braband, eller Routiers kaldes de tidligst optrædende Skarer af Lejetropper, især i engelsk Tjeneste under Henrik II.

**) Bucaleon, befæstet Slot paa Stadens Sydøstspidse mellem Bosporus og det gyldne Horn.

Det er her Øjenvidne, der taler til Øjenvidne, derfor mere sammentrængt end den for Efterverdenen bestemte historiske Beretning; men alle dennes enkelte Momenter gjenfindes i Rambauts Skildring: Kampens Sted, Byens Brand ved Venetianerne, Korsfarernes Forsvar af Lejren og Kejserens natlige Flugt. Rigtignok skildres med digterisk Overdrivelse Grækernes Tilbagetog fra Lejren som en vild Flugt, og Slutningen synes at indeholde en Unøjagtighed, idet der udtrykkelig berettes andet Steds, at Kejseren førte sin Datter bort med sig, men efterlod sin Gemalinde »og flere af sine Børn».

V.

I deres Lejr udenfor Staden befandt Korsfarerne sig i Begyndelsen vel, i livlig og venlig Forbindelse med Grækerne og under hyppige Besøg i Constantinopel, hvis Pragt de i høj Grad beundrede; »om Helligdommene vil jeg nu slet ikke tale, thi der var dengang lige saa mange der i Staden som i hele den øvrige Verden». Kejserfamilien behandlede dem med den største Udmærkelse og begyndte at afbetale sin Gjæld til dem; især besøgte den unge Alexius, som var bleven kronet til Faderens Medregent, hyppig sine Venner i Lejren. Men dette varede ikke længe. Grækerne følte deres Forfængelighed krænket ved at beherskes af Mænd, der vare indsatte ved »Barbarers» Vaaben, og paastode, at den unge Kejser ved sine Besøg hos Korsfarerne fandt sig i en temmelig fri og uærbødig Behandling. Dertil kom, at Udbetalingerne til Korshæren kun kunde skaffes til Veje ved Tvangslaan hos de rige Indbyggere og Udplyndring af Kirker og Klostre. Den unge Kejser følte sin Stilling saa usikker, at han bad Korsfarerne forlænge deres Ophold til næste Foraar, »thi vider, at dersom I forlade mig, saa hade Grækerne mig for Eders Skyld; jeg vil atter miste Landet, og de ville dræbe mig». Før den Tid vilde han heller ikke kunne opfylde alle Overenskomstens Punkter.

Førerne indsaa Nødvendigheden heraf og satte det ogsaa igjennem, navnlig ved at fremhæve Fordelene ved at begynde Toget til det hellige Land mod Sommeren fremfor mod Vinteren, men ikke uden stor Modstand af dem, «som vilde opløse Hæren», d. e., som klagede over den stadige Opsættelse af det egentlige Maal, Korstoget.

Imidlertid opstod i Staden en Strid mellem Grækerne og nogle fanatiske Korsfarere, der voldelig overfaldt de i Staden boende Muselmænd. Korsfarerne*) vare nedrige nok til at paasætte en Ild, som rasede i otte Dage mellem Paladser, Kirker og Kjøbmandsboder i det tætteste af den rige Stad, uden at man kunde blive Herre over den, og mange Mennesker omkom. Ved denne Forbrydelse hidsedes Grækerne saaledes, at alle i Staden fra tidligere Tid boende Latinere, 15,000 i Tallet med Kvinder og Børn, maatte flygte over Havnen til deres Trosfællers Lejr. Efter denne Begivenhed turde den unge Kejser ikke mere fortsætte sin venlige Omgang med Korsfarerne, men «blev hovmodig mod Baronerne og dem, som havde gjort ham saa meget godt, og kom ikke mere ud at besøge dem i Lejren, som han plejede», ligesom Afdragene paa Gjælden stedse bleve sjeldnere. Det besluttedes da ved Sendebud at minde ham om Korsfarernes Tjenester og hans indgangne Forpligtelser. Sendebudene, hvoriblandt atter Villehardouin, udførte deres Hverv for en højtidelig Forsamling af hele det græske Hof og sluttede med at undsige Kejseren, hvis han ikke holdt Overenskomsten, «og det forkynde vi Eder, thi vi ville hverken gjøre Eder eller nogen anden noget ondt, før vi have undsagt ham, hvilket det ikke er Sæd at gjøre i vort Land!» Disse ridderlige Grundsætninger fremhæves i Modsætning til den græske Troløshed, af hvilken Sendebudene frygtede det værste, thi den dristige Undsigelse af Kejseren i hans eget Palads vakte stor Harme

*) Villehardouin søger rigtignok at skjule det og siger: «jeg véd ikke hvilke Folk», ligesom R. de Clary slet ikke omtaler Branden.

mod dem, og «da de vare udenfor Porten, var der ingen, som jo var saare glad, og det var intet Under, thi de vare undslupne en saare stor Fare, og der manglede kun lidt i, at de alle bleve dræbte eller fangne» *). Krigen begyndte da paa ny med med mange Smaatræfninger, «men aldrig, Gud være lovet, stødte de sammen, uden at Grækerne jo tabte mere end Frankerne». En Nat forsøgte Grækerne at ødelægge Flaaden med store Brandere, «saa at det syntes, at hele Jorden stod i Brand»; men Venetianerne bugserede med stor Sømandsdygtighed, midt under Grækernes Pileregn, Skibene fra Havnen ud i Bosporus og reddede dem.

Kejserfamilien blev imidlertid ikke mere yndet af Folket ved sit Brud med Korsfarerne og svækkede desuden selv sin Stilling. Kejser Isak var sygelig, uvirksom og behersket af Munke og Astrologer; den unge Alexius var letsindig og benyttede Faderens Svaghed til at tilrive sig hele Magten, saa at deres indbyrdes Forhold ikke var godt. Det kom snart til Uroligheder i Constantinopel, Folket udraabte en ny Kejser, og Alexius maatte atter søge Korsfarernes Hjælp. Hans Underhandler, Alexius Ducas Murzuphlos, en fornem og for sine Bedrifter mod Korsfarerne højt anset Embedsmand, sveg imidlertid hans Tiltro, bekjendtgjorde den hemmelige Underhandling med Fjenden for Folket, vandt Livvagten, trængte en Nat ind i den unge Kejsers Soveværelse og fængslede ham saa vel som Medkejseren. Derpaa iførte han sig, med de andre Grækeres Hjælp og paa deres Raad, Purpurstøvlerne, Tegnet paa Kejserværdigheden, — de samme Purpurstøvler, som Harald Haarderaade i «Væringerne i Miklagaard» ei «tør bære», — og lod sig krone i Sofiakirken. Den gamle Kejser Isak blev syg af Skræk og døde kort efter. Senere, da

*) R. de Clary fortæller om et Møde i samme Anledning mellem Prinds Alexius og Dogen, der tiltaler ham endnu uskaansommere: «Ondskabsfulde Dreng, vi have hævet Dig af Snavset, og i Snavset ville vi kaste Dig tilbage!»

Alexius Ducas mærkede, at Korsfarernes Mod hævedes ved at kæmpe mod en forrædersk Usurpator, og Dogen i en Underhandling med ham ligefrem, foruden Overholdelsen af de gamle Forpligtelser og en stor Pengeerstatning, fordrede den unge Kejsers Gjenindsættelse, lod han sin Fange kvæle efter forgjæves Forsøg paa at forgive ham. Vel foregav han, at Alexius var død en naturlig Død og lod ham fyrstelig begrave, men «Mord kan ikke dølges», siger Villehardouin*).

Paa begge Sider anstrængte man sig nu med Forfærdigelsen af Krigsmaskiner og med Belejringsarbejder. Den nye Kejser viste stor Energi, «der var ikke saa højt et Taarn, at Grækerne jo tilføjede to Stokværk eller tre for at forhøje det». Men trods dette og hans personlige Tapperhed var han uheldig, baade i sit Forsøg med Brandere mod Flaaden og i et Overfald paa en fouragerende Afdeling af Korshæren, hvor han mistede sin kejserlige Fane og et helligt Madonnabillede. Desuden gjorde hans mistroiske og hovmodige Væsen, forbundet med et frastødende Ydre, ham forhadt mellem hans egne. Hans Krigskunst beroede fornemlig paa at trække Krigen i Langdrag og gjøre Korsfarerne Opholdet i det fremmede Land utaalelig. Netop derfor bestemte disse sig til snarest at storme Staden, hvilket skete i Begyndelsen af April 1204, ni Maaneder efter den første Indtagelse. Hele Hæren gik da atter om Bord paa Krigsskibene, der, fulgte af Transportskibene, lagde sig i en lang Slaglinie paa en halv Mil udenfor Byen i det gyldne Horn, der, hvor Venetianerne havde stormet Aaret før. Der kæmpedes nu hele Dagen med Kastemaskiner, Bueskud, ja endog med Sværd mellem Grækerne paa Muren og Korsfarerne, dels om Bord, paa Stilladser anbragte i Skibsræerne, dels i Land paa Stormstiger. Mange Skibe holdt sig imidlertid tilbage fra Kampen, andre synes at have beskadiget hverandre indbyrdes, og «for vore

---

*) Efter R. de Clary og nogle græske Beretninger kvæler Murzuphlos derimod strax baade Faderen og Sønnen.

Synders Skyld bleve Korsfarerne slaaede tilbage fra Stormen», og det med stort Tab*). Skjønt mange havde tabt Modet, og andre foresloge at angribe ude fra Bosporussiden, hvor Venetianerne imidlertid som søkyndige frygtede den stærke Strøm, besluttedes det efter to Dages Hvile at tage fat igjen og lænke Skibene sammen to og to, da de enkeltvis vare for svage mod Murens Besætning. Saaledes begyndte Stormen paa ny den 12te April med stor Voldsomhed; «saa stor var Larmen, at man skulde tro, at Jorden revnede»; men Grækerne forsvarede sig fremdeles tappert. «Da lod Vor Herre rejse sig en Vind, som man kalder Boreas», der drev Skibene nærmere til Land, hvorpaa en venetiansk og en fransk Ridder først sprang over i et af Murtaarnene, snart fulgte af andre, og fordreve Besætningen. Nu kappedes hele Hæren om at gjøre Landgang, rejse Stormstiger og sprænge Porte, og man trængte frem til den Høj, hvor den græske Hærs Kjerne var samlet om Kejserens røde Telt**). Ingen kunde modstaa Ridderne, Kejseren indesluttede sig i Kastellet Bucaleon, og Hæren opløstes i vild Flugt. «Da skulde I have set Grækerne nedhugges, og Heste og Gangere, Muler og Muldyr og andet Bytte tages. Der var saa mange Døde og Saarede, at der hverken var Maal eller Grænse derfor».

Atter havde Korsfarerne bemægtiget sig den denne Gang langt bedre forsvarede Stad med en Lethed, der forekom dem selv utrolig. De lejrede sig i Nærheden af de erobrede Mure og Taarne i Forventning om næste Dag at skulle udholde en lige saa varm Kamp i det Indre af Byen, «thi de troede ikke, at de i en Maaned skulde have erobret Staden, de faste Kirker og de faste Slotte». Markgrevens Skare, der var lejret

*) Efter R. de Clary trøstede imidlertid de Gejstlige dem med, at deres Sag var retfærdig, da Grækerne vare faldne fra den romerske Lov og «vare værre end Jøder».

**) Stormen fra Landsiden fortælles udførligere af R. de Clary, hvis Broder Aliaume, skjønt Gejstlig, udmærkede sig ved sin Tapperhed og var den første, der trængte ind i Byen.

nærmest det Indre af Staden, anstiftede om Natten, i panisk Skræk for et Overfald, en ny, forfærdelig Brand, «og det brændte hele den Nat og den næste Dag til Aften; det var den tredje Brand i Constantinopel, siden Franskmændene kom til Landet, og der brændte flere Huse, end der er i tre af de største Stæder i Kongeriget Frankrig». Om Natten gjorde Kejseren vel et Forsøg paa at samle sine Folk, men tabte Modet og flygtede fra Byen, fulgt af næsten alle, der havde ført Vaaben mod Korsfarerne. Næste Morgen fandt disse altsaa ingen Modstand, da de trængte frem i Staden; Grækerne*) kom dem bønfaldende imøde i Procession med Faner og Kors for at minde om, at de vare deres Medkristne, og Hovedslottene Bucaleon og Blacherna overgave sig uden Sværdslag. Her saa vel som i Staden blev gjort et uhyre Bytte, «saa at der ingen Ende var paa Guld og Sølv og Bordopdækninger og kostelige Stene, Gyldenstykke og Silkeklæder, Graaværk, Sobel og Hermelin og alle de kostelige Sager, som findes paa Jorden. Og det vidner Geoffroi de Villehardouin, Marschallen af Champagne, efter bedste Vidende for Sanden, at siden Verdens Begyndelse blev der aldrig vundet saa meget i én Stad... Og vel maatte de love Vor Herre derfor, thi de havde ikke mere end 20,000 vaabenføre Mænd alt i alt, og ved Gud Hjælp havde de besejret 400,000 Mennesker eller mere, og dertil saa fast en Stad, som findes i hele Verden...» Det er det samtidige Udtryk af Korsfarernes naive Forbavselse over den lette Sejr og den ukjendte orientalske Pragt og Rigdom**). Korshæren havde saa godt

---

*) Efter R. de Clary ogsaa Væringerne.

**) «Siden denne Verden blev grundet», siger R. de Clary, «blev der aldrig set eller erobret en saa stor, herlig og rig Skat, og ikke havde Alexander og ikke Karl den store saa meget, hverken før eller siden, og jeg tror efter mit Skjøn, at der ikke i de to rigeste Stæder i Verden var saa meget Gods, ... og Grækerne vidne, at de to Dele af al Verdens Rigdom vare i Constantinopel, og den tredje spredt over Verden».

som intet Tab lidt ved Erobringen og skaanede derfor ogsaa de overvundne Fjenders Liv; kun de fra Constantinopel fordrevne Latinere benyttede Lejligheden til blodig Hævn. Hvad derimod Villehardouin forbigaar, er den skaanselløse Plyndring og vandaliske Ødelæggelse af den erobrede Stad, grundet i Korsriddernes Forbitrelse over den troløse græske Politik, der saa længe havde spildt deres Tid og bedraget dem for den stipulerede Pengeløn. De toge sig nu selv betalte, og trods udtrykkeligt Forbud og gejstlig Ban gjorde mange af de raa og overmodige Sejrherrer sig ogsaa skyldige i Voldtægt og Kirkerov. Hærens Gejstlige viste selv Vej og bemægtigede sig rovbegjærlig de rige Skatte af Relikvier, som de prægtige Kirker indeholdt; intet Under da, at Krigsmændene faldt over Guld, Sølv og Kirkekar, idet de, ganske forglemmende, at det græske Kjætteri ogsaa var Kristendom og de selv Korsfarere, paa den raaeste Maade vanhelligede Kirker og Kirkekar. End mindre Skaansel viste de Borgerne. Enhver bemægtigede sig af Huse og Gods, hvad der faldt for, og udpressede mere ved Pinsler og Mishandling; Grækernes Sæder, Dragt og Tro haanedes paa den raaeste Maade, og medens Sejrherrerne overgave sig til oprørende Udsvævelser og Fylderi, lode de Grækerne lide Hunger og tilstode i det højeste de udplyndrede Ret til at forlade Byen, som de stod og gik, en Tilladelse, som de mest ansete Indbyggere i Masse benyttede. Blandt dem er den græske Historiker Niketas, hvem vi skylde den sagtens noget overdrevne Beskrivelse af Byens Plyndring og Ødelæggelsen af mangfoldige herlige Kunstværker og Levninger af den gamle romerske Civilisation, en Skildring, som dog bærer tydelige Spor af Hulheden og Forfaldet i Datidens græske Kultur, idet Klagen over saa mange uerstattelige Tab er udført i en langtrukken, kunstlet Stil, hvor Sorgens simple, naturlige Udtryk er kvalt under rhetoriske Blomster og pompøse Deklamationer over Stadens Herlighed og mod de foragtede Barbarer, — en paafaldende Modsætning til Villehardouins primitive Friskhed, Enfold og Kraft.

VI.

Efter at den første Glædesrus var ovre, maatte man tænke paa at indrette sig i det erobrede Rige, og herom var alt før Stormen truffet Overenskomster; thi fra Korstoget til det hellige Land ansaa man sig fra nu af som løst ved Omstændighedernes Magt, da den Del af Hæren, der ikke vilde bosætte sig i de nyerhvervede Lande, dog maatte blive der endnu en Tid for at sikre Erobringen. Det gjaldt da først Byttets Deling, og der udgik til Hærens Forbitrelse Befaling til at aflevere alt Bytte. «Nogle bragte det redelig, men andre uredelig, thi Begjærlighed, som er Roden til alt ondt, lod ikke af», og det uagtet Underslæb blev strengt straffet, «og der var nok, som bleve hængte», endog Riddere. Ikke desto mindre samledes 400,000 Mark Sølv, hvoraf Venetianerne efter Aftale, Korsfarernes Gjæld til dem iberegnet, fik tre Fjerdedele. Saaledes fremstiller Villehardouin Sagen fra Førernes Standpunkt; anderledes R. de Clary. Alt ved Fordelingen af de faste Ejendomme (rimeligvis til Plyndring, ikke til Besiddelse) skete der de ringere Uret: «Da forsamlede sig de høje Mænd og de mægtige Mænd og lagde Raad op, — uden at de ringere vidste noget deraf eller de fattige Riddere i Hæren —, om at de vilde tage de bedste Paladser i Staden. Og fra da af begyndte de at forraade de ringere og at svige deres Tiltro og vise slet Stalbroderskab, hvilket de siden betalte saare dyrt*) ... Men da de fattige mærkede det, ilede de kappevis (ind i Staden) og tog, hvad de traf paa, og de fandt nok og tog nok, og nok blev der tilovers, thi Byen var saare stor og folkerig». De store fik imidlertid Løvens Part, Markgreven alene Paladset Bucaleon, Sofiakirken og Patriarkens Residents. Da nu Løsøret skal samles og deles, er det ikke Soldaterne, som underslaa det, men «de selv, som skulde

*) Nemlig i Slaget ved Adrianopel, hvori han ser en Guds Straf «for deres Hovmod og for den Svig, de havde øvet mod de fattige i Hæren, og for de forfærdelige Synder, de havde begaaet i Staden, efter at de havde taget den».

bevogte Godset ... og enhver af de mægtige Mænd tog enten Kostbarheder af Guld eller guldstukne Silkeklæder, eller hvad han havde mest Lyst til, og bragte det bort ... saa at man intet uddelte til de Menige i Hæren og de fattige Riddere og Svendene, som havde hjulpet til at vinde det, uden de rede Penge og de Søvlvbækkener, som Byens Damer brugte i Badene ...»

Efter Byttets Deling udnævntes efter Aftale tolv Mænd, paa Franskmændenes Side lutter Gejstlige, til at vælge den nye Kejser. Valget stod mellem de mægtigste Førere, Markgreven og Grev Balduin af Flandern, da Dogens Stilling, Alder og Blindhed udelukkede ham, og det talrigere franske Parti vel ogsaa fordrede en af sine Førere valgt. Markgreven var vel Overfeltherre, men man synes at have anset Balduin for mere karakterstærk og paalidelig, lige som hans Ridderskab var det talrigste*). For imidlertid at forebygge lignende Partistridigheder som de, der havde sønderslidt det nye Kongerige Jerusalem, aftaltes det, at den, der ikke blev valgt, skulde have de asiatiske Lande og Øen Kreta til Len. Valgmændene samledes da i Paladset Bucaleon, og ved Midnat traadte de ud mellem de ventende Riddere og nævnede «i den Time, da Gud blev født», den valgte: Grev Balduin af Flandern og Hennegau. Den nye Kejser blev i Triumf baaren ud og fremstillet for Folket, og Markgreven selv deltog tilsyneladende uden Nag heri; han var desuden optagen af sin strax efter fuldførte Formæling med Isak Angelus' Enke, Kejserinde Margrethe, Søster til Kongen af Ungarn, et politisk Ægteskab, der i Forbindelse med hans mildere Herredømme gjorde ham langt mere yndet af Grækerne end de andre latinske Herrer.

*) Medens Villehardouin som en af de fornemme i Hæren og Markgrevens Ven her udtaler sig meget forbeholdent, lægger R. de Clary ikke Skjul paa, at Valget trak ud i 14 Dage ved Fyrsternes Strid, da hver vilde have sine Partigængere til Valgmænd, og idet især Markgreven «vilde være Kejser ligesom med Magt», medens «de fleste vare meget bange for, at man skulde udnævne Markgreven».

Kort efter kronedes Kejseren med stor Pragt i Sofiakirken; Markgreven fungerede som Kammerherre, og Grækerne tiljublede den nye Hersker som saa mange tidligere Voldsherrer*).

Alligevel fik Kejserens Magt aldrig meget at betyde i de erobrede Lande, hvor dog en kraftig Koncentrering af Magten var Betingelse for Herredømmets Opretholdelse. Han selv fik kun en Fjerdedel af Riget; Resten maatte overdrages som Len til Hærens øvrige Førere, Markgreven, Greverne af Blois og St. Paul samt Venetianerne, som for deres Handels Skyld valgte Øerne og Kysterne, tre Ottendedele af hele Riget, endog af Constantinopel selv, en skæbnesvanger Udstykning, skjønt Kejseren beholdt Slottene Blacherna og Bucaleon. Desuden valgte Venetianerne efter Overenskomsten den nye Patriark og ilede nu med at forsone Innocens III med det trods hans Forbud og under Ban foretagne Tog. Udfaldet havde jo givet dem Ret: det var vanskeligt for Paven ikke at tilgive en Synd, som underkastede ham de vidtstrakte kjætterske Lande i Østen og atter forenede hele den kristelige Verden under hans Herredømme. Desuden fremstilledes Erobringen af det græske Rige stadig som en nødvendig Betingelse for Hævdelsen af det hellige Land. Grækernes fjendtlige og forræderske Forhold mod alle tidligere Korsfarere, foranlediget ved den kun altfor grundede Frygt for en Katastrofe som den nu indtraadte, havde ophidset hele Evropa mod dem; nu haabede man gjennem det græske Lilleasien at kunne række de syriske Korsfarere Haanden og udbrede det katholske Vestens Magt over hele Vestasien lige til Jerusalem, en storartet Plan, som dog aldrig blev udført, medens i Virkeligheden Opretholdelsen af Herredømmet i to fjendtligsindede Lande delte det korsfarende Evropas allerede slappede Kræfter. Paven løste imidlertid ikke Hæren fra Løftet

---

*) R. de Clary beskriver udførligere Kroningens Pragt og Ceremonierne, hvortil hørte, at Kejseren tog Sæde paa «Constantins Trone» i Paladset Bucaleon, hvilket i Grækernes Øjne synes at have været det afgjørende Tegn paa retmæssig Besiddelse af Riget.

om et virkeligt Korstog, der dog fra begge Sider maatte betragtes som stiltiende opgivet, men modtog med Velvilje Venetianernes og Kejser Balduins Breve, løste Bannet, sendte en Legat for at ordne Kirkeforholdene og stræbte senere at bevæge saavel Gejstlige til at begive sig til de nys erobrede Lande som Evropas Fyrster og Riddere til at hjælpe Kejseren i Kampen for deres Bevarelse. Dette lykkedes imidlertid ikke. Det blev snart tydeligt, at det nye Rige stod paa saa svage Fødder, at der i Stedet for de store Rigdomme, man havde ventet sig, kun var Nød og Farer at hente, og hertil slog Evropas kristelige Begejstring ikke længere til. I Begyndelsen indfandt sig vel nogle Skarer fra Frankrig og Palæstina, men senere, efterhaanden som det latinske Kejserdømmes Magt dalede, overlod man Riget til dets egne svage Kræfter over for de mange Fjender og Trængsler, som omgave det.

I Begyndelsen syntes det, at Provinserne hurtig vilde følge Hovedstadens Exempel; de befæstede Byer overgave sig den ene efter den anden til smaa Skarer af Riddere, der udsendtes i alle Retninger, endog over til Lilleasien, hvor Hertugdømmet Nicæa overdroges som Len til Grev Ludvig af Blois. De fordrevne græske Kejsere rasede selv mod hinanden: Alexius Murzuphlos blev ved Forræderi blindet af sin egen Svigerfader, Alexius Angelus, senere fangen af Latinerne og nedstyrtet fra en Søjle i Constantinopel, «da han var for fornem en Mand til at hænges,» siger Dogen hos R. de Clary. Alexius Angelus faldt i Hænderne paa Markgreven og blev sendt som Fange til Monferrat. Men dette Held varede ikke ved. Latinerne gjorde sig snart forhadte af deres græske Undersaatter ved Tyranni og Foragt for den undertvungne Nation. «Da enhver havde faaet sit Land anvist, lod den verdslige Begjær, som har voldt saa meget ondt, dem ikke i Fred; men enhver begyndte at handle ondt i sit Land, den ene mere og den anden mindre, og Grækerne begyndte at hade dem og bære Avind mod dem». Oprør ud-

brød overalt, Lilleasien maatte opgives, for at man kunde forsvare de evropæiske Besiddelser, og der ovre oprettedes flere græske Riger, blandt andre Komnenernes og senere Palæologernes Kejserdømme Trapezunt. Ogsaa Dele af de evropæiske Provinser løsreve sig under græske Herrer og bekæmpede Latinerne; men disses farligste Fjende var dog Johan, Konge over Vallacher og Bulgarer, som alt under de græske Kejsere havde bemægtiget sig store Dele af Riget. Som romersk Katholik tilbød han Korsfarerne Forbund, men disse afviste ham overmodig og forlangte hans Erobringer tilbage. Saa bekrigede han dem med største Grusomhed og voldte dem megen Skade ved sit lette Rytteri, mod hvilket Ridderne i deres tunge Rustninger vare næsten værgeløse, da han nødig lod det komme til ordnet Slag, men erobrede den ene By efter den anden, holdt Latinerne i stadig Uro og strejfede hærgende om lige til Constantinopels Porte. Alt 1205 fangede han ved Adrianopel Kejser Balduin, som døde i Fængslet, «saa man aldrig fik at vide, hvad der blev af ham», siger R. de Clary, medens Grev Ludvig af Blois faldt i Kampen.

Den efter evropæisk Mønster indførte Lensforfatning hindrede ogsaa her som i Palæstina et kraftigt Forsvar, idet Venetianerne, der i det hele regerede deres Besiddelser bedst, og de øvrige Storvasaller helst hver indskrænkede sig til at forsvare og udvide sit Len i Stedet for at komme Kejseren og Riget til Hjælp. De mægtigste Vasaller forsvandt snart fra Skuepladsen. I 1205 døde foruden Grev Ludvig ogsaa Greven af St. Paul og den 97-aarige Doge Dandolo; mange Riddere forlode, kjede af de idelige, trods al Tapperhed haabløse Kampe, aabenlyst eller hemmelig Landet, saa at allerede Aaret efter Erobringen Kejserdømmet en Tid var indskrænket til Constantinopel og et Par nærliggende faste Stæder, og Kejseren ikke kunde samle mere end 120 Riddere til sine krigerske Foretagender. Intet Under da, at Riget endnu mindre kunde holde sammen, da Erobrernes kraftige Krigerslægt efterhaanden uddøde og gav Plads for Efterkommere,

der som fornemme Herrer vare opdragne i orientalsk Yppighed. Efter Kejser Henrik, Balduins Broder og Efterfølger, der for at skaffe sig Fred maatte ægte en vallachisk Prinsesse, udviklede ingen Regent synderlig Energi og Dygtighed; den sidste Kejser, Balduin II, rejste om i Evropa for at tigge om Hjælp og høkre med Relikvier for at skaffe Penge, medens hans nu til Constantinopel selv indskrænkede Rige 1261 faldt i Hænderne paa Palæologerne fra Trapezunt uden videre Kamp; det udartede latinske Ridderskab og Gejstligheden var som bortblæst, for en stor Del alt rømt til Evropa med de blandt Grækerne samlede Rigdomme. Kun Venetianernes Besiddelser og enkelte latinske Fyrstendømmer i det nuværende Grækenland holdt sig endnu i længere Tid, tildels i flere Aarhundreder, indtil Constantinopels Erobring af Tyrkerne.

Efter denne korte Udsigt over det latinske Kejserdømmes Skæbne indskrænke vi os til at følge Markgrev Bonifaz og hans Vaabenbrødre. Den Resignation, hvormed han havde fundet sig i Kejserværdighedens Overgang til en anden, varede ikke længe. Politisk Loyalitet kjendte Lenstiden ikke, og hvor ædel en Herre Bonifaz end var i Privatlivet, blev han dog en fuldt saa ærgjerrig og farlig Vasal som nogen anden. I Stedet for de ham tilfaldne asiatiske Provinser, som han vel forudsaa ikke kunde holdes, da man ikke turde haabe at udvide dem til Syrien og sætte sig i Forbindelse med de desuden selv haardt betrængte Korsfarere der, forlangte han strax efter Balduins Kroning sin Broder Rainiers fordums Kongerige Thessalonica, som Kejseren blev nødt til at indrømme ham. Det bestod af det gamle Macedonien og Thessalien og grænsede lige op til Kejserriget, som selv aldrig opnaaede en saa stor Udstrækning, men indskrænkede sig til det sydlige Thracien (nu det sydlige Rumelien), samt for en Tid en smal Strækning paa den asiatiske Side af Strædet, og hvoraf endda store Kyststrækninger vare venetianske. Rigtignok skulde det meste af Kongeriget Thessalonica først erobres, men Markgreven stolede paa Hjælp fra sin Svoger,

det nærliggende Ungarns Konge. Dette var ham nu strax mere om at gjøre end i Følge sin Lenspligt at følge Kejseren paa hans Tog til Rigets Beskyttelse, og da Balduin paa et af disse ventede, at Markgreven skulde støde til Hæren, og derpaa agtede sig til Thessalonica, rimeligvis for at sikre sin Lenshøjhed, kom Bonifaz vel, men kun for at bede om Udsættelse med sin Lenspligt, indtil han fuldstændig havde bemægtiget sig sit eget Land; saa vilde han hjælpe med Vaaben og Krigsfornødenheder mod Vallacherne. I Grunden synes han at ville benytte Kejserens vanskelige Stilling til at gjøre sig uafhængig, thi mod det paatænkte Besøg udtaler han sig temmelig skarpt: «Herre, jeg beder Dig, da jeg kan erobre mit Land uden Din Hjælp, at Du ikke vil drage derind, og hvis Du drager derind, vil jeg ikke mene, at Du gjør det til mit Bedste. Og det maa Du vide, at jeg saa ikke vil drage med Dig, men skilles fra Dig». Kejseren vilde ikke opgive sin Plan, og de skiltes som Uvenner; Kejseren drog som paa et Erobringstog gjennem Markgrevens Lande og lagde Besætning i Thessalonica; Bonifaz erobrede flere kejserlige Byer og belejrede Adrianopel: «Ak Gud! Hvilken Skade maatte ikke opstaa af denne Uenighed; thi hvis Gud ikke havde raadet Bod derpaa, var Kristenriget gaaet til Grunde!» Dogen og Greven af Blois, som vare i Constantinopel, maatte nu mægle*); de udsendte Villehardouin, som stod sig godt med Markgreven og talte ham haardt til for denne Sag. Bonifaz underkastede sig Herrernes Voldgift, og Kejseren efter nogen Betænkning ligeledes, da de lode ham vide, at de ikke vilde taale nogen Ufred i den Anledning. De mødtes da i Constantinopel og enedes om, at hver skulde have sine Stæder tilbage, hvorpaa Markgreven drog hjem til sit Land og synes ikke mere at have staaet i nogen Forbindelse med Kejseren i dennes korte Levetid. Derimod be-

*) Efter R. de Clary paa Opfordring af Markgreven, som frygtede Kejserens Vrede «som den, der havde forbrudt sig meget».

gyndte han at udvide sit Herredømme over det egentlige Grækenland, hvortil han ingen Ret havde, og føre Krig mod de uafhængige græske Fyrstendømmer, der ved Rigets Opløsning havde dannet sig der, især mod Leo Sguros, Fyrste af Korinth og Nauplia. Andre af hans Riddere, deriblandt en Neveu af Villehardouin, bemægtigede sig Athen og det sydlige Peloponnes med Markgrevens Billigelse og rimeligvis som hans Lensmænd, men uden at bryde sig om Kejseren. Efter Kejser Balduins Død i Fangenskabet 1205 syntes Forholdet at skulle blive bedre, thi efter at Kejserens Broder, Henrik af Flandern, der først havde styret Landet som Rigsforstander, var bleven kronet, ægtede han Markgrevens Datter Agnes, der kom over fra Monferrat. Kejseren og Markgreven mødtes nu for at aftale en fælles Optræden mod Johan af Vallachiet, begges farlige Fjende. Der var stor Glæde ved dette Møde, «thi de havde endnu ikke havt Lejlighed til at tale sammen, ... thi der var saa mange af deres Fjender mellem dem, at den ene ikke kunde komme til den anden». Nu skulde Riget befries for disse idelige Indfald og Hærgninger; Bonifaz hyldede villig sin Svigersøn og forlenede Villehardouin — efter de fyrstelige Føreres Død var denne bleven en af Rigets mægtigste Mænd og udnævnt til Marschal af Romanien, som han alt var det af Champagne, — med en af sine Stæder, saa at han blev Markgrevens Lensmand, «Troskaben mod Kejseren ubeskadiget», tilføjer den loyale gamle Kriger. Men disse lysere Udsigter varede ikke længe; strax efter Mødet gjorde Markgreven et Strejftog mod de røverske Bulgarer i Rhodope (Despoto-Dagh), Bjergene paa Nordøstgrænsen af hans Rige. «Og da han havde været i Landet og skulde til at drage bort, havde Bulgarerne i Landet samlet sig og saa, at Markgreven kun havde faa Folk, og de kom til fra alle Sider og samledes mod Bagtroppen, og da Markgreven hørte Larmen, sprang han paa en Hest, ganske upansret, med et Sværd i Haanden. Og da han kom derhen, hvor de vare samlede ved Bagtroppen, foer han ind paa dem og jagede

dem et langt Stykke tilbage. Der blev Markgrev Bonifaz af Monferrat dødelig ramt af en Pil gjennem det tykke af Armen, under Skulderen, saa at han begyndte at bløde. Da hans Folk saa det, begyndte de at bedrøves, tabe Modet og at holde sig daarlig. Og de, som vare om Markgreven, holdt ham oppe, og han mistede meget Blod. Saa begyndte han at daane. Og da hans Folk saa, at de ingen Hjælp mere skulde have af ham, begyndte de at bedrøves, og de begyndte at forlade ham. Saaledes lede de et Nederlag ved denne Ulykke. Og de, som bleve hos ham, men det var kun faa, bleve dræbte, og Markgrev Bonifaz af Monferrat fik Hovedet afhugget. Og Folkene i Landet sendte Kong Johan Hovedet, og det var en af de største Glæder, han nogensinde havde havt. Ak, hvilken smertelig Ulykke det var for Kejser Henrik og alle Latinere i Landet Romanien at miste en saadan Mand ved et sligt Uheld, en af de bedste og gavmildeste Herrer og af de boldeste Riddere, som fandtes i hele Verden. Og denne Ulykke hændte Aar efter Kristi Menneskevorden et Tusinde, to Hundrede og syv. Og her ender denne Krønike».

Saaledes slutter Villehardouin sin Beretning, skjønt han selv endnu levede og kæmpede flere Aar i Romanien, og vi se heraf, hvilken Betydning man tillagde Markgreven, der med alle sine Fejl, som R. de Clary tilstrækkelig fremhæver, var uerstattelig for det nye Rige ved sin Krigserfarenhed, sit uforfærdede Mod og sin store Popularitet, der skyldtes hans af Riddere og Troubadourer lige højt skattede Gavmildhed. Ligesom Rambaut de Vaqueiras fremhæver ogsaa Villehardouin oftere denne Dyd: «Markgreven var en af de berømmeligste Herrer i Verden og blandt de af Ridderne mest elskede, thi ingen gav dem rigeligere». Langt senere klager Troubadouren Folquet de Romans: «Da han drog til Romanien, drog Gavmildheden bort med ham. Forbandet være Thessalonica, for hvis Skyld saa mange maa vandre fattige og betlende gjennem Lombardiet», — og hans Sønner maa

ofte høre, hvor langt de staa tilbage for ham. Efter hans Død belejrede Johan af Vallachiet Thessalonica, som efter R. de Clary blev frelst ved et Mirakel af den i Staden begravne Helgen St. Demetrius, «der aldrig vilde taale, at hans By blev tagen med Magt, ...; det hændte en Morgen, da Johan, Vallacheren, laa i sit Telt, at den hellige Demetrius kom, og stødte ham en Lanse gjennem Legemet og dræbte ham». Senere gik Kongeriget Thessalonica over til Markgrevens og Kejserinde Margrethes Søn, Barnet Demetrius, som blev opdragen ved sin Halvbroders, Markgrev Vilhelm af Monferrats Hof, medens hans Formyndere laa i idelig Strid med Kejseren og Grækerne. I 1222 erobrede en af disse, Theodor af Epirus, Landet; Markgrev Vilhelm døde paa et forgjæves Tog for at tilbageerobre sin unge Halvbroders Arv, hvortil blandt andet Troubadouren Elias Cairels Sirventes æggede ham, og 1284 gik den tomme Kongetitel over til den daværende græske Kejser Andronikus ved hans Giftermaal med Irene af Monferrat.

Om Rambaut de Vaqueiras' Skæbne i Romanien indeholder Biografien kun sparsomme Efterretninger: «Siden begav det sig, at Markgreven med sin Krigsmagt og med stor Hjælp fra Kirken gik paa Korstog, hvor han erobrede Kongeriget Thessalonica. Og da blev Hr. Rambaut Ridder, (det synes han dog alt tidligere at have været), for de Bedrifter, han udførte, og der gav han ham store Godser og store Indtægter i Kongeriget Thessalonica, og der døde han». Det er ganske naturligt, at den gavmilde Markgreve i sin nye Værdighed mindst glemte at belønne sin ridderlige Digter, Ven og Vaabenbroder med Gods og Ære; denne forsømte da heller ikke at minde ham om hans Pligt i saa Henseende:

«Jeg red med Eder gjennem Grækenland
Og gav og tog mangt vældigt Sværdehug ..;
Med Eder har jeg Pallisader sprængt
Og stormet mangen Tinde, mangen Grav,
I Nærkamp sejret, hjulpet trolig til

Et Kejserrige og et Kongedom
Og mangt et fremmed Land og mangen Ø
Og Hertugdømmer at erobre her,
At sejre over mangen Ridder bold
Og mangen Greve og hans Grevedom;
Mangt herligt Slot belejred' jeg med Jer ...
Med Jer forfulgte til Philopas*) jeg
Hin Kejser af Romanien, hvis Land
Og Kejserkrone I en anden gav.
I Fald ved Eder ej jeg bliver rig,
Saa vil man aldrig tro, at jeg var med
Og tjente Eder, som jeg melder her,
Og dog I véd, at Sandhed er mit Ord,
Markgreve bold!»

Om sit Liv og sin Stilling her ovre og om sin uforanderlige Kjærlighed til Markgrevinde Beatrix beretter Rambaut ogsaa selv i en meget smuk Sang, — tillige hans Svanesang, den sidste, vi kjende af ham. I den elegiske Stemnings Dybde og Inderlighed overgaar den de fleste bekjendte Troubadoursange: vi se Digteren fra fattig Junker stegen til en rig og mægtig Vasal her i de underlige, fremmede Lande, trindt omgiven af Krigerlivets berusende Larm og Tummel, og dog forekommer han sig selv som en Landflygtig, udelukkende optagen af Tanken om den Elskede i Hjemmet, fra hvem han er skilt for stedse. Overalt følger ham Længsel og Savn, saa han ingen Glæde længer finder i Naturen, ingen Adspredelse i Kampen eller i Synet af alt det nye, som omgiver ham, ingen Trøst i sin erhvervede Rigdom og Magt, ja, ej engang i sin Sangergave. Det er en Bestandighed i Elskov, som er sjelden blandt Troubadourerne og stiller Rambaut i et smukt Lys.

---

*) Kejserligt Lystslot udenfor Constantinopel paa Vestsiden, til hvis Park Korsfarerne forfulgte Alexius Angelus, da han trak sig tilbage fra det mislykkede Angreb paa deres Lejr.

Men Sangen har ogsaa Interesse ved at give os Tidens Synspunkt for Korsfarernes Bedrifter. Digteren stræber at tage sig op og bære sin Sorg ved at fæste Blikket paa den vidunderlige Daad, han har været med til at udføre. Med naiv Forbavselse betragte Vestens Riddere deres Tog til det fjerne Østen, som stiller dem lige med eller over Ridderromanernes hidtil uopnaaelige Mønstre, Karl den store, Alexander og Roland. En Haandfuld Folk har erobret uhyre, ukjendte Lande, fulde af alle Orientens Skatte og Herligheder, udmærkede ved en Civilisation og Kunst, som det vestlige Evropa intet Begreb har om; de have afsat og indsat Kejsere, Konger og Fyrster og sat sig selv i deres Sted; enhver Vasal, en simpel Ridder kan udstrække sin Haand efter en Krone; det gaar til i det virkelige Liv som i Digtningens Eventyrverden. Begivenhedernes Magt har ført dem, halvt ubevidste, uden nogen forud lagt Plan; de vaagne som af en Drøm og finde sig i Besiddelse af alle Drømmens Herligheder. Og betegnende for Provençalens lette, overfladiske Verdslighed er det, at Rambaut ser det hele som et ridderligt Eventyr og kun som i Forbigaaende nævner Togets religiøse Maal, medens Villehardouin, den alvorligere Nordfranskmand, betragter det som et Mirakel og stadig betoner den guddommelige Førelse uden at forstyrres af, at Korstoget i Virkeligheden er blevet et verdsligt Erobringstog.

Mig fryder Vinter ej og Vaar,
Ej Solens Skin, ej Egens Blad,
Nej, ingen Fryd gjør mer mig glad;
Jeg skjøtter ej om blide Kaar,
Al Livets Lyst er mig Besvær,
Mig kommer Haabet aldrig nær.
Thi Elskovs Leg holdt fro og frisk
Mig fordum som i Vandet Fisk;
Men siden den mig brat forlod,
Er jeg landflygtig, brudt mit Mod;

Alt andet Liv mig tykkes Død,
Al anden Glæde Kval og Nød.

Thi falmet ligger nu og bleg
Min Elskovs Blomst, dens Frugt saa sød,
Hvorom min Sang med Jubel lød,
Hvorved min Pris og Hæder steg.
Blandt boldes før mit Navn blev talt,
Nu synker jeg fra Højden alt;
Ej blev en Flamme slukt saa brat,
Som jeg blev slukket og forladt,
Fortabt i Ord, fortabt i Daad, —
Ak, for den Sorg er intet Raad,
Som ramte mig en Dag saa haardt,
At aldrig jeg den jager bort!

Knap hører mer jeg Ærens Bud,
Saa haardt mig knuger Sorg og Ve,
Og gjerne mine Fjender se
Min Pris og Hæder slettet ud.
Men som en Mand jeg te mig vil
Og bære Sorgen med et Smil
Blandt Græker og Latiner her:
Markgreven gjorded' mig med Sværd,
Han slaas mod Blaamand og mod Hvid,
Og ej fra Verdens første Tid
Blev end om slig Bedrift der hørt,
Som Gud har her ved os udført!

Og skjønne Vaaben, Heltes Ry
Og Vædderes og Bliders Slag,
Som styrte Mure ned med Brag,
Og Sejr i Kamp om mangen By
Jeg daglig høre kan og se,
Dog læges ej mit Hjertes Ve.

Vel rustet rider jeg i Krig
Og bliver ved min Sejr rig
I Kamp og Slag og Vaabenleg;
Men siden Elskovs Fryd mig sveg,
Er Livets Vej mig mørk og trang,
Og lidet trøster mig min Sang.

Markgreven Pris og Helsen har,
Som og de andre Korsets Mænd,
Grev Henrik og Champagneren,
Salonichi, Montos, Sicar
Constantinopel frelste han;
I Marken holder kjækt han Stand,
Og det vel frit man sige tør:
Slig Hæder naaede ingen før
Ved kjække, tro Vasallers Sværd,
Som han har naaet med sin Hær.
Gud skjærme videre vor Sag!
Han fører os paa Kampens Dag.

Kjækt frem som vi vist næppe nok
Selv Karl og Alexander gik;
Kong Ludvig og Grev Aimerik,
Ja, Roland med sin Jævningflok
Saa tappert styrted' aldrig om
Et stort og vældigt Kejserdom.
Vor Tro udbredte vidt vort Sværd;
Vi Kejsere og Konger her
Har skabt og taget By og Borg
Til Tyrkers og Arabers Sorg;
Og Vej og Havne aabned' vi
Til Hellespont fra Brindisi.

Hvad hjælpe Sejre mig og Magt?
Jeg fordum var langt mere rig,

Da gjengjældt Elskov lønned' mig
Med daglig Fryd i trofast Pagt.
Langt mere skatted' jeg dens Lyst
End Gods og Guld paa fremmed Kyst.
Jo mer min Velmagt voxer nu,
Des mere mod er jeg i Hu,
Da fjernt min skjønne Ridder bor,
Hos hvem min Lykke ene gror;
Thi kan jeg aldrig finde Trøst,
Men lytter kun til Savnets Røst.

Senere vides intet om Rambaut de Vaqueiras, men hans ædle og trofaste Karakter og hele Forhold til Markgreven gjør den Formodning sandsynlig, at han har været blandt de «faa», der ikke vilde forlade deres døende Herre, og at han ved sin fyrstelige Vens Side har fundet en ridderlig Død for Bulgarernes Sværd.

J. Paludan.

Lady Katharine Gray.*)

I.

Pinsesøndag i Aaret 1553 drog en prægtig Brudeskare gjennem Londons Gader. Talrige Folkehobe flokkedes for at se paa Stadsen, men mange blandt Mængden gave dog tydelig deres Mishag tilkjende over den larmende Glæde netop paa *denne* Tid; thi det var almindelig bekjendt over hele Byen, at Kongen, den unge Edvard VI, for nylig var bleven alvorlig syg, saa at der endog var Fare for hans Liv. Blandt Brudeskaren saas ikke mindre end tre unge Brude, alle Damer af Englands fornemste Slægter. Af disse tildrog sig den skjønne, højt begavede Johanne Gray størst Opmærksomhed; hun var kun sexten Aar og skulde giftes med Guildford Dudley, fjerde Søn af den mægtige Hertug af Northumberland, som for Tiden var Englands egentlige Hersker. Den anden Brud var hendes næsten to Aar yngre Søster Katharine Gray, der skulde ægte Jarlen af Pembrokes ældste Søn, Lord Herbert; den tredje Brud var Hertugen af Northumberlands egen Datter, Katharine Dudley, der var bestemt til Jarlen af Huntingdons ældste Søn, Lord Hastings Hustru.

Grunden til, at dette tredobbelte Ægteskab agtedes afsluttet netop nu, beroede paa særegne Omstændigheder. Henrik VIII havde nemlig ved en testamentarisk Bestemmelse

*) **Efter A. Strickland: lives of the Tudor Princesses.**

ordnet Arvefølgen saaledes, at Johanne Gray eller hendes Søstre engang kunde komme til at beklæde Englands Trone, hvis der nemlig ingen skulde være af hans egne Børn eller deres Afkom. Herpaa havde Hertugen af Northumberland bygget ærgjerrige Planer; han havde formaaet den svage Kong Edvard VI til at udelukke sine Søstre Maria og Elisabeth fra Regeringen og i Stedet for overføre denne paa Johanne Gray for det Tilfælde, at han selv skulde dø uden Afkom. Der var al Rimelighed for, at dette Tilfælde vilde indtræde snart, da den svagelige Konge nu laa dødssyg. Dette alene var Grunden til, at den ærgjerrige Hertug af Northumberland havde faaet sin Søn forlovet med Johanne Gray og nu ilede med Brylluppet, thi hun nærede dyb Uvilje mod sin tilkommende Ægteherre; men ingen Modforestillinger hjalp, endog med Hug og Slag tvang den haarde Fader hende til at samtykke, — og nu var hun paa Vejen til Alteret.

Brudeskaren drog til Durham House ved Themsen tæt udenfor Byen, hvor alle tre Par bleve viede. Efter Bestemmelsen skulde Kongen have overværet Højtideligheden, men nu kunde dette ikke ske paa Grund af hans Sygdom. Saa snart Vielsen i Durham House var endt, begav Johanne Grays Søster, Katharine Gray, nu Lord Herberts Hustru, sig tillige med sin Mand til Baynards Castle, en stærkt befæstet kongelig Borg ved Themsens Bred; den laa tæt ved Temple Garden og var af Kong Edvard skjænket til hendes Svigerfader, Jarlen af Pembroke. Her skulde hun efter Datidens Skik og Brug bo sammen med sin Mand under sin Svigerfaders Varetægt. Hans Hustru var død flere Maaneder før det unge Pars Bryllup, saa den unge Kone slap rigtignok for en Svigermoder, men til Gjengjæld fik hun en Svigerfader, som ingen Interesser havde tilfælles med hende. Han var en egenkjærlig Kriger, førte Befalingen over hele det regulære Rytteri i Londons Omegn og søgte fremfor alt at gjøre Lykke ved Hove; derfor vexlede hans religiøse Overbevisning altid efter det Parti, som havde Magten. Da

han saaledes en Gang havde faaet til Gave det kongelige Nonnekloster i Wilton, og Abbedissen samt hendes Nonner vægrede sig ved at forlade Klostret efter hans Befaling, jog han dem ud paa en brutal Maade med sin Ridepisk og raabte efter dem: «Gaa ud og spind, I løse Kvinder!» Men da siden den katholske Dronning Maria havde faaet Magten og tilkjendegav sit allerhøjeste Mishag med, hvad der var sket, bad han Abbedissen og de fordrevne Nonner om atter at vende tilbage og førte dem endog selv ind i Klostret med Hatten i Haanden. Katharine Gray var derimod Protestant med Liv og Sjæl og bevarede bestandig sin religiøse Overbevisning uanfægtet af de styrende Magthaveres Omvexlinger.

Under disse Omgivelser tilbragte den unge Hustru, der jo ikke var stort mere end et Barn, Hvedebrødsdagene. Men allerede faa Maaneder efter Brylluppet fulgte Slag i Slag en Række af rædselsfulde Begivenheder, der fyldte hendes Sjæl med Sorg og Gru og viede hendes Slægt til Undergang.

Kongen døde, og hendes elskelige Søster Johanne Gray blev modstræbende af sin ærgjerrige Svigerfader udraabt til Englands Dronning*). Men kun ni Dage varede denne Værdighed, som hun aldrig havde attraat, i det Maria, Henrik VIII's Datter, der ikke vilde anerkjende Forandringen i Tronfølgen som lovlig, tilrev sig Magten, styrtede Hertugen af Northumberland og som Dronning tog en blodig Hævn over sine besejrede Modstandere. Katharine mistede paa én Gang sin Søster Johanne, sin Fader, Hertugen af Suffolk, sin Faders Broder, Lord Thomas Gray, hvis Hoveder alle faldt for Bødlens Øxe, saa vel som hendes Svogers, Lord Guildford Dudleys og Hertugen af Northumberlands. Som for at fylde Bitterhedens Bæger til Randen indgik hendes letsindige Moder, Hertuginden af Suffolk, Lady Franciska (der i denne

---

*) Jfr. Afhandlingen Jane Gray i Historisk Arkiv for 1871, I. Pag. 208—22.

Henseende viste sig som en værdig Ætling af sin Morbroder, Kong Henrik VIII), faa Maaneder efter Mandens Henrettelse et Ægteskab med sin Staldmester, Adrian Stokes, hvilket baade satte en Plet paa hendes adelige Vaabenskjold og gjorde hendes Karakter ringe Ære.

Lady Katharine var dybt nedbøjet af Ulykken, og hendes ulykkelige Søster Johanne tilskrev hende Søndagen den 11te Februar 1554, Aftenen før sin Henrettelse, et rørende og trøstende Brev paa et hvidt Blad i sit nye Testamente. Og Katharine kunde i Sandhed trænge til Trøst, thi hendes Svigerfader behandlede hende med stor Haardhed; hendes Søster Johanne havde oprindelig været forlovet med Lord Edvard Hertford, Hertugen af Sommersets ældste Søn, men Faderen blev henrettet under Edvard VI's Regering, og politiske Rænker tilintetgjorde den paatænkte Forbindelse; men nu, da Ulykken saa haardt havde ramt Grays Slægt, viste Lord Hertford en varm Hengivenhed for Johannes Søster Katharine, og dette gav hendes Svigerfader et velkomment Paaskud. I denne egenkjærlige Hofmands Øjne var det nemlig en Forbrydelse, at hans Svigerdatters Familie var bleven Hoffets Fjender. Han frygtede for de Ubehageligheder fra allerhøjeste Sted, der i denne Anledning kunde opstaa for ham og hans Slægt. Derfor fandt han det klogt at fremdrage Katharines Bekjendtskab med Lord Edvard Hertford som en gyldig Grund for hans Søn til at skille sig fra sin Hustru. Efter Skilsmissen blev hun strax sendt ud af Jarlen af Pembrokes Hus.

Lady Katharine stod nu alene, forladt af hele Verden og uden Beskyttelse eller Tilflugtssted. Men Dronning Maria følte Medlidenhed med de ulykkelige Medlemmer af den kongelige Slægt og skjænkede saavel hende som hendes unge Søster Maria et midlertidigt Hjem i sin egen Familie. Senere bleve de begge optagne blandt Dronningens Æresdamer, maaske ikke uden Indflydelse fra deres Moders Side; thi trods sit upassende andet Ægteskab havde Lady Franciska forstaaet at indynde sig hos Dronningen. Samme Stilling fik den hen-

rettede Hertug af Sommersets Døtre, Margrethe og Johanne Seymour. Den sidste havde af sine Forældre faaet en udmærket Opdragelse og var en af sin Tids lærdeste Kvinder; hun og Katharine Gray bleve hengivne Veninder.

I Aaret 1555 blev Johanne Seymour syg, og Dronning Maria sendte hende i sin egen Bærestol til hendes Moder, for at hun kunde faa den omhyggeligste Pleje. Hendes hengivne Veninde Lady Katharine skulde følge hende og blive hos hende saa længe, til hun blev rask. Enkehertuginden af Sommerset boede paa Slottet Hanworth, som Dronningen havde tilstaaet hende til Bolig for sig og sine Børn. Hendes Søn, Jarlen af Hertford, Lord Edvard, opholdt sig netop den Gang ogsaa hos sin Moder.

Mindet om den ulykkelige Johanne Gray, der havde været Lord Edvards Barnebrud og sikkert ogsaa vilde være blevet hans Hustru i Manddommens Aar, naar ikke Politikens ærgjerrige Drømme havde skilt dem ad, dette vemodige Minde havde været det første Baand, der knyttede Jarlen til hendes unge Søster; Begivenhedernes tunge Minder for dem begge og den unge Ladys ublide, uforskyldte Skæbne blev det næste. Jarlen følte sig saa fuldstændig indtagen af Katharine, at han bad sin Søster Johanne at tolke sin Veninde hans Følelser, og denne ytrede sig meget naadig ved Budskabet derom. Heller ikke undgik den gjensidige Tilbøjelighed imellem de unge Folk Hertuginden af Sommersets Opmærksomhed; hun advarede sin Søn og forestillede ham, hvor let dette kunde paadrage dem alle Dronningens Vrede paa Grund af Lady Katharines Stilling til Kronen, men Jarlen svarede frejdig, at Dronningen havde jo selv sendt Katharine til Hanworth, skjønt hun vidste, at han var der, og at hun følgelig ikke kunde have noget imod, at de omgikkes i Tugt og Ære.

Efter Dronning Elisabeths Tronbestigelse beholdt de unge Damer deres Stilling som Æresdamer hos den nye Dronning. Under hendes Rejse i Foraaret 1559 gjenoptog Jarlen sit Frieri og red til det forhenværende Kartheuserkloster i Sheen,

hvor Enkehertuginden af Suffolk, Lady Franciska, boede efter sit andet Ægteskab, for at anholde om hendes Datters Haand. Baade hun og hendes Mand, Adrian Stokes, fandt Partiet passende og gave deres Samtykke under Forudsætning af, at Dronning Elisabeth ogsaa vilde give sit Minde, i hvilken Anledning Hertuginden skriftlig skulde anholde om Dronningens Samtykke. Men kort efter blev hun meget alvorlig syg, og skjønt Kladden til Brevet allerede var skreven og blev forelæst Jarlen af Adrian Stokes, ønskede Jarlen ikke, at man under de nærværende Omstændigheder skulde gjøre den syge nogen videre Besvær med denne Sag, og Brevet blev derfor ikke sendt af Sted. Det synes, som om Jarlen ikke har næret nogen Bekymring for Vanskeligheder fra Dronningens Side. Den 20de November 1559 døde Lady Franciska og blev bisat med fyrstelig Pomp i Westminster Abbediet.

Dronning Elisabeth viste ingen Deltagelse lige over for Lady Katharine i Anledning af hendes Moders Død, tvært imod behandlede hun hende koldt, ja ofte endog haardt, saa at Katharine ikke sjeldent beklagede sig over hende i Sammenligning med hendes Søster, den afdøde Dronning Maria. «Hun var altid venlig imod mig», sagde hun en Gang til den spanske Gesandt, Grev de Ferria, «men Dronning Elisabeth viser mig aldrig den mindste Opmærksomhed; hun kan ikke taale at tænke paa, at jeg maaske vil blive hendes Efterfølger paa Tronen».

Nogen Tid efter Lady Franciskas Død opstod der imidlertid en Tvist imellem Lady Katharine og Jarlen af Hertford. Hun havde nemlig faaet at vide, at han viste sig meget opmærksom imod Sir Peter Metows Datter. Dette vakte hendes Skinsyge og formaaede hende til at afbryde al Forbindelse med ham. Da meddelte Johanne Seymour hende en Dag, at hendes Broder havde sendt hende Budskab, at han var syg og ulykkelig og bad om at maatte forklare sin Adfærd for Lady Katharine. Hun tilstod ham hans Bøn, og de mødtes

paa Hampton Court. Da hun her hentydede til hans Forhold til Sir Peter Metows Datter, erklærede Jarlen, «at han for at undgaa al saadan Mistanke for Fremtiden var rede til, hvis hun tyktes derom, hemmelig at ægte hende, den første Gang Dronningen tog til London, saa fremt en gunstig Lejlighed maatte tilbyde sig, og at hun da sikkert aldrig mere skulde faa Grund til at tvivle om hans Troskab».

Disse Ord ytrede han i sin Søsters Paahør. Katharine modtog Jarlens Tilbud, men foreslog dog, at de skulde vente med Brylluppet, til de kunde vinde Dronningens Samtykke. Derpaa vexledes Fæstensløfte, og Jarlen gav Katharine en Fæstensring med en skjønt sleben Diamant, som hun ikke skiltes fra, før hun sendte ham den i sin Dødsstund.

Hertford og hans Søster, Johanne Seymour, begyndte nu at lægge Planer om, hvorledes Brylluppet bedst kunde komme i Stand. Ulykkeligvis havde nogle af de travle Sjæle, der efter engelsk Nationalskik altid ligge paa Udkig efter et Oppositionsparti, fæstet deres Opmærksomhed paa den stakkels uskyldige Katharine, der efter deres Forestillinger skulde være Hovedet for den kirkelige Faktion, som i senere Tider fik Navn af Puritanere. Nogle af disse Politikere gjorde hende med ét til en Person af Vigtighed ved at bringe et Rygte i Omløb om et Komplot, som paa en eller anden Maade skulde være blevet forhindret ved den franske Kong Henrik II's Død: at Spanierne tænkte paa hemmelig at bortføre Katharine, og at Filip II agtede at formæle hende med sin Arving, Don Carlos. Denne vanvittige Historie maatte naturligvis bringe ethvert Menneske til at gjøre det Spørgsmaal: «Hvad Grund kan der vel være dertil? Hvad i al Verden kan vel formaa Spanierne til at ville sætte sig i Besiddelse af en ung Kvinde, der er saa blottet for Gods og Guld, og hæve hende til en Stilling, der vilde være den mest glimrende, som det var muligt at tilbyde hende?» Og Svaret derpaa lød da ganske simpelt saaledes: Naturligvis kun den ganske særegne Stil-

ling, som denne Kvinde indtager, skjønt hun kun er en fattig Æresdame ved Hoffet. Thi trods sin Armod er hun jo dog i Følge en Parlaments-Beslutning Dronning Elisabeths Efterfølger. Englands Krone tog sig i den engelske Nations Øjne ud som en Løsøregjenstand, hvorover Henrik VIII havde skaltet og valtet efter eget Tykke, og som han havde overladt, næst efter sin Søn, først til sin Datter Maria og hendes Arvinger, derefter til Elisabeth og hendes Arvinger og endelig til Hertuginde Franciskas Døtre efter deres Alder. Edvard VI var død uden Arvinger, Maria ligesaa, og da Elisabeth ikke var gift, var følgelig Katharine Gray, i hvor forladt og fattig hun end monne være, dog i Følge to Kongers Vilje og en Parlaments-Beslutning Dronningens rette Arving.

Efter at der i nogen Tid var blevet hvisket herom i alle Kroge ved Hoffet, var det ikke at vente, at Katharine Gray og hendes Fæstemand Hertford skulde have vovet at bede Dronningen om at give sin Velsignelse til deres paatænkte Bryllup; thi de kunde være temmelig sikre paa, at denne vilde blive meddelt i Skikkelse af en Arrestordre til Tower for Bruden og en offentlig Anklage for statsfarlige Planer for Elskerens Vedkommende, ledsaget af en Bøde, som vilde være stor nok til for en lang Aarrække at opsluge alt, hvad der var tilovers af de Indtægter, Hans Herlighed havde faaet restituerede. Der var af Henrik VIII udfærdiget en Lov — som derpaa var vedtagen af hans krybende Parlament —, der satte haard Straf for den Mand, som vovede at ægte en Kronarving uden Kronens Samtykke. Ikke desto mindre agtede det ubetænksomme Par at lade sig vie, saa snart kun deres fortrolige, den travle Lady Johanne, kunde overkomme at faa alt færdigt til Højtideligheden.

Imellem Allehelgensdag og Jul 1560, det vil sige netop som Sørgeaaret for Brudens Moder var til Ende, kjøbte Hertford en sjelden Guldring, der vel saa ud som en almindelig glat Ring, men naar man trykkede paa en Fjeder, aabnede

den sig i fem sammenhængende Led, paa hvilke han havde ladet indridse nogle Vers, han selv havde forfattet.

Det blev kort efter bestemt, at Dronning Elisabeth skulde tilbringe en tre, fire Dage i Greenwich og ved samme Lejlighed afholde Jagt ved Eltham. Saavel Katharine som Johanne skulde følge med som Hofdamer, men Katharine havde større Lyst til at blive gift end til at lade sig slæbe igjennem Tjørn og Krat ved Shooter's Hill. Hun foregav derfor at have faaet en «skrækkelig Tandpine» og bandt Hovedet ind. Hvad Johanne fandt paa ved denne Lejlighed, meldes der intet om; men hun plejede sjelden at være forlegen for Paaskud; naar der var noget, hun ikke havde Lyst til, var hun «daarlig» og stod for Resten i saa stor Yndest hos Dronningen, at hun kunde gjøre omtrent, hvad hun vilde. Dronningen tog da bort til Greenwich og overlod sine to unge Æresdamer til deres egne Planer.

Johanne havde imidlertid sørget for en protestantisk Præst, som var villig til at forrette Vielsen uden foregaaende Lysning, og sendt Bud til sin Broder. Jarlen opholdt sig den Gang — det var som sagt i Tiden mellem Allehelgensdag og Jul 1560 — i sit Hus i Canon Row i London for at være ved Haanden strax, naar Dronningen var rejst. Samme Dag Dronningen forlod London, var han paa Færde fra Kl. 6 om Morgenen. Han holdt skarpt Udkig med den Vej, der førte til Slottet; hvert Øjeblik ventede han at se sin Søster og Lady Katharine komme, thi det var blevet bestemt, at Brylluppet skulde holdes hjemme hos ham. Han havde befalet sin Kammertjener at lade alle Tjenerne gaa bort, og denne havde derfor ogsaa sendt dem ud i forskjellige Ærinder i Byen. Men nogle af de nysgjerrigste havde dog set Lejlighed til at stille sig paa Lur, og saaledes blev da Kokken Vidne til begge de unge Hofdamers Ankomst og saa dem gaa op ad Trapperne i Jarlens Hus og gjennem Kjøkkendøren for at komme ind i Jarlens eget Værelse.

Samme Morgen, lige inden Vielsen fandt Sted, gav Jar-

len Lady Gray den nys nævnte kunstige Ring med de fem Led, hvori der stod følgende Vers:

«Som her af Ringe fem der blev kun én ved Kunstens Magt,
Saa samledes til ét to Hjerter fast ved Elskovs Pagt.
Kun Dødens Haand formaar at bryde den, hvad saa end sker;
Det Tiden vel skal vise grant. Min Ring ej siger mer».

Med denne Ring paa Haanden blev hun viet, ingen førte hende frem som Brud, og foruden Brudeparret og Præsten var kun Johanne til Stede i Stuen. Efter Vielsen bandt Lady Katharine sig et Fruer-Lin om Hovedet og kastede en Hætte derover til Tegn paa, at hun nu var Hustru. Dette synes at have været en gammeldags Mode, som var indført fra Tyskland, hvor det næsten ansaas for uanstændigt for en gift Kone at vise sig uden Kyse paa.

Jarlen fulgte sin Hustru ned ad Trapperne, efter at den højtidelige Handling var endt. Derpaa vendte hun og Johanne tilbage til Slottet i en Baad; thi det var nu Flodtid, og Themsen oversvømmede den Sti langs Stranden, ad hvilken de vare ilede til Jarlens Hus i Canon Row. De spiste som sædvanlig til Middag ved Hofdamernes Taffel, og ingen af deres Kammerjomfruer fik at vide, hvor de havde været. Efter den Tid modtog Katharine af og til hemmelig sin Mand i sin private Lejlighed paa Slottet i Westminster og sendte da altid sine Kammerjomfruer bort.

Iblandt Dronningens Omgivelser ved Hoffet, hvor de hemmelige Ægtefolk ikke kunde undgaa at mødes af og til, har man rimeligvis lagt Mærke til dem, thi der faldt flere dels drillende, dels advarende Ytringer, som tyde derpaa, snart til ham snart til hende, saaledes ogsaa fra Minister Cecils Side. I Begyndelsen af næste Aar (1561) følte Katharine sig som Moder og sagde det til Johanne Seymour, som ved denne Lejlighed indtrængende tog Ordet for, at man maatte tænke paa med det aller første at sikre sig Dronningens Tilgivelse. Men inden noget endnu var sket i denne

Retning, blev Johanne pludselig syg og døde den 20de Marts 1561, kun nitten Aar gammel. Det var et af de tungeste Slag, der kunde ramme Katharine, som ikke blot mistede sin kjære Svigerinde og eneste Veninde, men ogsaa det eneste Vidne til sit hemmelige Ægteskab. Paa hendes Gunst hos Dronning Elisabeth havde baade hun og Jarlen bygget store Forventninger, som nu forsvandt for stedse.

Den 26de Marts drog en pragtfuld Ligskare til Westminsterabbediet, i hvis Hvælvinger den unge, skjønne Johanne Seymour, en Kusine til den tidligere Dronning af samme Navn, skulde hvile. Biskoppen af Peterborough holdt Talen, et stort Vaabenbanner vajede foran Skaren, firsindstyve Lorder og Hofadelsmænd samt alle Hoffets adelige Damer med Kammerfruer og Frøkener fulgte Dronningens yndede Æresdame; men hos én af de sørgende var dog Smerten dybest, og det var hos Lady Katharine.

Katharines Drømme om romantisk ægteskabelig Lykke bleve desværre kun altfor snart skuffede, thi Dronningen besluttede i 1561 at sende Jarlen til Frankrig. Og saaledes maatte han da forlade sin Hustru paa en Tid, da hans Nærværelse var aller mest fornøden. Bevidstheden om, at hun snart kunde vente sin Nedkomst, fyldte hende med ubeskrivelig Sorg og Angst, thi hun stod ene som en uerfaren Kvinde uden at have et eneste Væsen, hvem hun kunde skjænke sin Fortrolighed, eller hos hvem hun kunde søge Trøst og Raad i sin Tilstand, medens tvært imod alles Øjne vogtede paa hende, og alle ondskabsfulde Tunger hviskede om hendes forandrede Tilstand.

Dronningen tog hende med sig paa sin Rejse til Suffolk. Hun blev paa en Gang udmattet af at skulle gjøre sin Opvartning hos Dronningen og pint ved Tanken om sin ulykkelige Tilstand. Saaledes uden nogen eneste fortrolig fattede hun i sin Fortvivlelse den Beslutning at betro sig til den mest haardhjertede Dame ved Hoffet, Fru Saintlow, senere Grevinde af Shrewsbury, og aabenbarede for hende, at hun

om nogle faa Uger vilde være Moder, men at hun var en gift Kone, og at Lord Hertford var hendes Mand. Fru Saintlow skreg og brast i Taarer ved at høre dette. Hvad hun sagde, er ikke bekjendt, men at det i hvert Fald ikke har været trøstende for den stakkels unge Kone, fremgaar tydelig nok af dennes næsten halvforvirrede Sindstilstand. Thi om Natten ilede hun ind i Soveværelset til Lord Robert Dudley, der paa den Tid var Dronningens altformaaende Yndling. Han sov, da hun kom ind til ham; hun kastede sig i Angst og Bæven ved Siden af hans Leje, betroede ham sin ulykkelige Tilstand og anraabte om hans Beskyttelse, idet hun bønfaldt ham om at nytte sin Indflydelse hos Dronningen til at opnaa hendes Tilgivelse for Ægteskabet.

Imidlertid maa man, før man dømmer om dette overilede Skridt fra den unge Kones Side, huske paa det nøje Frændskab, hvori hun stod til Dudley; han var nemlig en Broder til hendes Svoger, Lord Guildford Dudley og altsaa selv Svoger til hendes Søster, Johanne Gray. Man kan let tænke sig, med hvilken Sjæleangst Katharine mindede ham om deres Ungdoms stormfulde og sørgelige Begivenheder, i det hun bønfaldt ham om at aabenbare det hemmelige Ægteskab for Dronningen. Efter al Rimelighed nærede Robert Dudley ikke synderlig Hengivenhed for Jarlen af Hertford; maaske han nu ret levende tænkte paa, hvorledes denne paa en fornærmelig Maade var trængt ind i Tower, da Dudleys Fader, Hertugen af Northumberland, fornægtede sin Tro for at frelse sit Liv; maaske han ogsaa nærede Frygt for, at dette fortrolige Besøg, i hvor broderligt og søsterligt et Forhold de end stode i til hinanden, skulde forurolige Dronningen, hvis Værelse stødte umiddelbart op til hans. Nok er det — den stakkels Katharine havde kun ringe Gavn af sit Besøg. Næste Morgen meddelte han rigtignok Dronningen den interessante Nyhed om det hemmelige Ægteskab; men hvad enten han ikke vilde, eller han ikke kunde formilde den strænge Elisabeth, vist er det, at hun syntes snarere at blive mere

og mere forbitret, jo længere Dudley talte. Den ulykkelige Katharine blev endnu selv samme Eftermiddag kastet i Tower.

II.

Saaledes sad hun da indespærret i det samme Tower, hvorfra hendes Søster Johanne Gray først var sluppen ud for at bestige Skafottet. Men denne havde dog, om end nødtvungen, baaret Kronen; lige over for Katharine derimod kunde man ikke paaberaabe sig nogen anden Forseelse, end at hun havde giftet sig uden Dronningens Vidende og Vilje. Var dette da en saa dødelig Forbrydelse?

Selv Fru Saintlow havde Dronningen ladet kaste i Tower, blot fordi Katharine havde gjort hende hin fortrolige Meddelelse, skjønt hun paa ingen Maade havde ytret nogen velvillig Medfølelse for den ulykkelige. Kommandanten i Tower, Sir Edward Warner, fik af Dronningen tilstillet en stræng Befaling, der paalagde ham paa det nøjeste at undersøge Sagen og navnlig ved Forhør at faa bragt for Dagen, hvilke Herrer eller Damer fra Hoffet der havde været til Stede ved den foregivne Vielse eller overhovedet havde været vidende om eller behjælpelige ved denne. Den arme Kvinde blev saaledes ængstet og truet til at forraade sine Venner, hvis hun havde havt nogle.

Aldrig saa snart landede Hertford i Dover, før han blev fængslet paa Dronningens Befaling. Hele sit Tjenerskab maatte han lade blive tilbage i denne By og blev for øvrigt holdt saa strængt afspærret fra Samkvem med Omverdenen under Bevogtning af den Officer, Dronningen havde sendt for at arrestere ham, at en af hans egne Tjenere ikke engang vovede at tale til ham eller at besvare selv det ligegyldigste Spørgsmaal. Saa snart Jarlen havde naaet Tower, maatte han møde for et Forhørstribunal, bestaaende af Marquis'en af Winchester, Ærkebiskoppen af Canterbury, Grindel, Biskoppen af London, Sir William Petræ, og en frygtelig Samling af lovkyndige og gejstlige. Denne Kommission havde det Hverv »at undersøge,

forhøre og fælde Dom angaaende den skamløse Adfærd mellem Lady Katharine Gray og Jarlen af Hertford».

Flere Dage i Træk plagede disse Mennesker Jarlen med et yderst skarpt Forhør, idet de tillige paa alle optænkelige Maader søgte at ængste ham. Han svarede mandig og frit, tilstod aabent sit Ægteskab med Katharine, men erklærede tillige, at kun hans nu afdøde Søster havde været Vidne dertil som Brudepige saavel som Præsten, der havde viet dem. Dennes Navn havde han enten glemt eller ogsaa ikke hørt, men hans Ydre beskrev han meget nøje. «Den Præst, min Søster lod hente», sagde han, «var smuk af Aasyn, havde kastaniebrunt Skjæg og middel Vægt. Han bar ikke Messesærk, men en lang Kjole af sort Klæde med nedliggende Halskrave, saaledes som de tyske protestantiske Præster plejede at bære, da de efter Dronning Marias Død atter vendte tilbage til England».

Der blev søgt meget ivrig efter denne Præst, men da han intet Steds var at finde, og ingen andre end Brudgom, Brud og Brudepige havde set ham, syntes den værdige Domskommission deraf at drage den Slutning, at han aldrig havde existeret. Det eneste Vidnesbyrd, Jarlen kunde paaberaabe sig til Støtte for, at Katharine var hans lovlige Hustru og det Barn, hun skulde føde, hans retmæssige Arving, var den kunstige Brudering, han havde givet hende og ladet indgrave de Vers paa, han selv havde forfattet. Denne Ring beskrev han, og Versene dikterede han Sekretærerne, som med megen Interesse førte dette til Protokols. Den grædende Katharines Udsagn under Forhøret stemte i ét og alt overens med Jarlens. Tilsidst fremtog hun Ringen, trykkede paa den skjulte Fjeder og viste sine Dommere de indgraverede Vers, der ordret vare de samme, Jarlen havde dikteret.

Endnu inden Forhørene vare sluttede, blev Katharine syg, snart besvimede hun, og snart vaandede hun sig under de heftigste Smerter. Endelig efter flere Dages Lidelser bragte hun den 21de September 1561 en hjælpeløs lille Fange

til Verden, en Søn, som blev anerkjendt for ægte født af sin Fader Jarlen af Hertford og derefter døbtes med Navnet *Edvard* i Kirken i Tower. Faa Skridt fra det Sted, hvor den lille Dreng modtog den hellige Daab, hvilede de jordiske Levninger af hans Bedstefader paa fædrene Side, Edvard Seymour, Hertug af Sommerset, halshugget under Edvard VI; af hans Bedstefader paa mødrene Side, Hertug Henrik af Suffolk, halshugget under Dronning Maria; af hans berømte Moster Johanne Gray, halshugget under samme Dronning; af Hertugen af Sommersets Broder, Lord Thomas Seymour; af hans Grandonkel Dudley, halshugget under Edvard VI, og af en anden Grandonkel Lord Thomas Gray, halshugget i Anledning af Wyatts Sammensværgelse. Det er vel ikke noget ualmindeligt, at et Barn holdes over Daaben, omgivet af de Grave, der gjemme Støvet af en Række af dets berømmelige Forfædre; men ganske vist kan det betragtes som et aldeles enestaaende Tilfælde i Historien, at denne spæde Ætling af Slægten Seymour modtog Daaben under saadanne Omgivelser. Ikke en eneste af disse berømte hensovede havde afsluttet deres Livsbane ved en naturlig Død, de vare alle faldne under Bøddeløxen; men ogsaa i en anden Henseende havde den lille faaet en vefuld Arv, thi i Henhold til Parlamentsbestemmelsen efter Henrik VIII's Vilje var han Englands Tronarving.

Fra det Øjeblik, den ulykkelige Moder bragte denne Sorgens Arving til Verden, var hendes Helbred brudt. I flere Maaneder var hendes Tilstand meget betænkelig, men hun blev desuagtet behandlet som Fange af sin kongelige Kusine. Dronningen tilsendte Kommandanten i Tower en Befaling, der paalagde ham at sende de fængslede til hvem som helst af Undersøgelseskommissionen, der forlangte det, og gav nærmere Bestemmelser angaaende den Fremgangsmaade, han i saa Fald skulde følge. Hvert Ord i denne Befaling aandede det uforsonligste Had fra Dronningens Side mod hendes ulykkelige Frænde.

Forhørene sluttedes i Tower, men selve Sagens Paakjendelse trak ud i over Aar og Dag, indtil der omsider til Forbitrelse for dem blandt det engelske Folk, der havde nogen Indsigt i den rette Sammenhæng, den 12te Maj 1562 blev afsagt den Kjendelse i Biskoppen af Londons Palads i Nærheden af St. Pouls-Kirken: «at der ikke havde fundet noget Ægteskab Sted mellem Jarlen af Hertford og Lady Katharine Gray».

Begge de stakkels Fanger bleve fremdeles holdte fængslede i Tower, men Kommandanten, Sir Edvard Warner, der følte sig personlig overbevist om, at de vare rette Ægtefolk, saa igjennem Fingre med, at de besøgte hinanden, og da det under disse Omstændigheder ikke faldt vanskelig af bestikke de lavere Betjente, saa boede Ægteparret tilsidst helt sammen. Det faldt saaledes ganske naturlig, at Katharine den 10de Februar 1563 skænkede sin Mand den anden Søn, der ligeledes blev døbt i Tower og blev kaldet *Thomas* efter sine to halshuggede Onkler, Lord Thomas Seymour og Lord Thomas Gray, idet to Fængselsbetjente fungerede som Gudfædre for den uskyldige lille Fange.

Der blev i Underhuset ført flere alvorlige Debatter angaaende Katharines, hendes Mands og Børns Lidelser; mange Medlemmer af Huset nævnte hende som virkelig gift og kaldte Børnene ægte. Vel havde Forhandlingerne i Underhuset den Gang ikke saa meget at sige, da de ikke bleve offentliggjorte, men de ængstede dog Ofrenes Forfølgere. Dronning Elisabeth var yderst forbitret over den nye Fødsel. Kommandanten i Tower blev underkastet et Forhør i den Anledning, i hvilket han tørt ytrede, «at først havde han tilladt de fangne én Gang at komme sammen, senere havde han tænkt, at det derefter var temmelig ligegyldigt for Fremtiden at holde dem hver for sig».

Jarlen maatte give Møde for Kriminalretten for at forsvare sig med Hensyn til sin Adfærd over for Lady Katharine og blev overøst med de uhumskeste Beskyldninger.

Dette oprørte ham i højeste Grad, og frejdigere, end han før havde vovet at tale, forsvarede han sin og sin Ægtefælles Sag, men blev desuagtet dømt til at erlægge en Brøde af 15,000 Mark, nemlig 5,000 Mark for at have forført en Jomfru af kongeligt Blod, 5,000 Mark for at bryde sit eget Fængsel og søge ind i hendes, og endelig 5,000 Mark for den anden Drengs Fødsel, idet Retten gik ud fra, at Børnene vare uægte, fordi de ulykkelige Forældre ikke kunde føre Bevis for deres Ægteskab. Der blev derefter lagt Beslag paa Jarlens Ejendomme for at faa Bøderne betalte.

Hvad endelig Kommandanten i Tower, den vakre Norfolk-Ridder, Sir Edvard Warner, angaar, lod Dronningen ham fængsle paa hans eget Fangeslot Tower! Hans Ven Cecil udvirkede rigtignok snart hans Løsladelse, men det synes dog, som om han er bleven afsat fra sin Bestilling ikke længe efter.

Næste Sommer hærgede en forfærdelig Pest London og rasede allerværst i Kvartererne omkring Tower. Katharines anden Søn var den Gang sex Maaneder gammel. Hidtil havde alle Bønner for de to højtstaaende Fanger, der hensade i Tower, kun mødt døve Øren hos den haardhjertede Dronning Elisabeth; men dels den almindelige Elendighed, dels maaske ogsaa Misnøje med, at Edvard Warner holdt Fangerne i et for mildt Fængsel, syntes at virke paa Dronningen. Flere af hendes Omgivelser raadede hende ogsaa til af Sundhedshensyn at flytte Fangerne. Dette Raad gav hun omsider efter for, da Smitsoten havde naaet en saadan Voldsomhed, at der inden for det daværende lille Londons Volde døde 1,000 Mennesker om Ugen, og Døden navnlig hjemsøgte Towerkvarteret. Hertford og den ældste Dreng bleve da overgivne til Hertuginden af Sommersets Varetægt paa Hanworth. Men kort efter lod Dronningen ham paa ny sætte i Tower, hvor han hensad i ni Aar. Katharine, samt den yngste Dreng, blev betroet til sin Onkel Lord John Grays Omsorg. Han boede paa Pergo i Essex, hvilket tidligere havde været

et kongeligt Enkesæde, men var blevet skjænket ham af Dronning Elisabeth. Katharine var meget nedslaaet og hendes Helbred i høj Grad svækket, da hun fæstede Bo paa Pergo.

Herfra skrev Lord John Gray kort efter et Brev, dateret 29de Avgust 1563, til Cecil, hvori han takkede Ministeren paa hans Frændes, Lady Katharines, Vegne for den Naade, Dronningen havde vist hende, og skildrede den dybe Sorg, hun følte over at være i Dronningens Unaade, ligesom han udtalte det Haab, at Ministeren vilde anvende sin mægtige Indflydelse hos Dronningen til at formilde hendes Vrede og med Tiden udvirke hendes fuldstændige Tilgivelse for, hvad der var sket.

Mærkelig nok kalder Lord Gray i dette Brev Ministeren sin «Fætter». Dette pludselige Fætterskab imellem den højbaarne Grayske Slægt og Sønnen af den sidste kongelige Garderobebevarer Richard «Sysell» vilde nuomstunder tage sig højst løjerlig ud og sandsynligvis volde Heraldikerne mange Knuder. Men i det sextende Aarhundrede tog man Sagen anderledes; alle Kneb gjaldt, naar man vilde gjøre sig behagelig for en Mand, der havde Indflydelse. Dette Fætternavn var efter Datidens Tænkemaade en stor Opmærksomhed, som Lord Gray viste Ministeren; han appellerede derved til dennes svage Side og kunde være sikker paa, at hans Skrivelse vilde finde en gunstig Modtagelse. Ogsaa Lady Katharine tilskrev Cecil et egenhændigt Brev, hvori hun ikke mindre end sex Gange bruger det bedaarende Fætternavn, idet hun bønfalder ham om at udvirke Dronningens Naade for hende, og Lord John Gray skildrede i en ny Skrivelse til den mægtige Minister den ulykkelige Dames Fortvivlelse med de mest levende Farver. Men alt var forgjæves, skjønt den ulykkelige Kvinde havde den indflydelsesrige Minister Cecil og Dronningens altformaaende Yndling Robert Dudley ganske paa sin Side. Hvorledes vilde vel ikke hendes og hendes

Mands Skæbne være bleven, naar disse Personer havde været deres Fjender?

Al den Haardhed, hvormed man forfulgte det ulykkelige Ægtepar, udgik ene og alene fra den uforsonlige Dronning selv, skjønt hun den Gang endnu var en ung Kvinde, der ikke havde fyldt sit tredivte Aar og nok, som man skulde synes, efter Naturens Orden maatte have havt et følsommere Hjerte for de to elskende, der led uden nogen virkelig Brøde. Men hun kunde lige saa lidt tilgive Lady Katharine, at hun havde en lovmæssig Adkomst til Englands Trone, som hun i sin Tid kunde tilgive hendes Søster Johanne Gray, at hun i 9 Dage havde baaret Englands Krone med Forbigaaelse af hende selv, eller som hun kunde tilgive, at Henrik II af Frankrig havde erklæret sin Svigerdatter Maria Stuart af Skotland for Englands Dronning.

Selv skrev Katharine et meget ydmygt Brev til Dronningen, hvilket i en Skrivelse fra Onkelen blev tilsendt Ministeren Cecil; det hedder deri:

«Allernaadigste Dronning! Jeg vover ikke at vente Tilgivelse for mit ulydige, ubetænksomme og selvraadige Giftermaal uden Deres Højheds Tilladelse; jeg bønfalder kun allerydmygst Deres Højhed om atter at skænke mig Deres Naade, idet jeg dog fuldt vel føler, at jeg er altfor uværdig til at kunne vente at nyde Deres naadigste Gunst i samme Omfang som tidligere.

I min fortjente Sorg og Elendighed føler jeg Dag for Dag mere og mere Størrelsen af min Brøde, og Deres fyrstelige Unaade forøger min Sorg over, at jeg i saa høj en Grad har forglemt min Pligt imod Deres Majestæt. Dette piner min Sjæl højligen. Maatte det derfor behage Deres ophøjede Majestæt naadigst at aabne Deres Øre for min ydmyge Bøn og til mig elendige udstrække Deres Majestæts fremtidige Gunst og vante Naade, den jeg i al Ydmyghed paa mine Knæ dag-

lig beder Gud om i mine Bønner for, at han vil skjærme Deres Majestæts Regering over os og lade den længe vedvare.

Pergo, den 6te November 1563.

Deres Majestæts ydmygste, hengivneste og lydigste Tjenerinde».

Dette Brev havde lige saa lidt nogen Forandring til Følge som flere andre Henvendelser fra den utrættelige Onkel til Ministeren. Derimod paalagde Dronningen Lord Hertford at udrede 114 Pund Sterling til Katharines og det elleve Maaneder gamle Barns Underhold, skjønt hun unægtelig derved indirekte anerkjendte Ægteskabet.

Lord Hertford benyttede denne Lejlighed til at faa Elisabeths Yndling Leicester til at interessere sig for hans ulykkelige Hustrus og hans egen Skæbne, skjønt han maatte gaa meget forsigtig til Værks og i sine Breve ikke en Gang turde nævne sin Hustru ved Navn; ja han dristede sig endog til igjennem denne at sende Dronningen et Par Handsker. Men den smidige Hofmand mærkede snart, at han vovede for meget ved at tage sig af denne fortrædelige Sag; han afspiste derfor Lord Hertford med nogle høflige Talemaader og gav ham, efter Tidernes Vis, nogle skinhellige Raad om Bøn til Gud, hvorved han alene kunde haabe at bøje Dronningens Sind.

Endelig fik Hertford sin Moder, Hertuginden af Sommerset, til at tage sig af Sagen. Men denne stolte Kvinde fór ikke med Lempe som de andre; hun vilde ikke paavirke Dronningen med ydmyge Bønner, men talte i sine Skrivelser i en næsten bydende Tone og gjorde flotte Hentydninger til «denne Ubesindighed fra disse unge Folks Side, der først vare komne til Skjels Aar og Alder i Fængslet». Denne Optræden kunde ikke stemme den herskesyge Dronning mildere, men gjorde snarere ondt værre.

Efter henved to Aars forgjæves Anstrængelser fra alle Sider indtraf imidlertid uventet en Begivenhed, som tilintetgjorde alt Haab. En politisk Skribler, John Hales, offentliggjorde nemlig en Afhandling om Tronfølgen, i hvilken Lady

Katharine Gray erklæredes for den nærmest berettigede efter Dronningen. Han havde ligeledes tilvejebragt Udtalelser fra Retslærde udenfor England, der erklærede Lord Hertfords og Lady Katharines Ægteskab for gyldigt. Til Straf for sin Dristighed blev han sendt om Bord i et af de kongelige Skibe, men Dronningens Forbitrelse imod de ulykkelige Ægtefæller voxede, da hun havde dem mistænkte for Meddelagtighed i John Hales's Foretagende.

Saa bedrøvelig Lady Katharines Tilstand end var, fandt hun dog nogen Trøst i sin kjærlige Onkels Deltagelse og faderlige Omhu for hende; men ogsaa dette skulde ophøre, thi i Begyndelsen af November 1564 døde Lord John Gray, efter at hun i henved to Aar havde fundet et gjæstfrit Tilflugtssted hos ham. Hun blev derpaa strax betroet til Lord Peters Varetægt.

Længe blev imidlertid Lady Katharine ikke her, thi Dronningen tvang Sir John Wentworth, en ærværdig Mand i sit Livs Aften med en aldrende og meget syg Hustru, til at modtage sin ulykkelige Slægtning trods alle hans Modforestillinger, der gik ud paa, at hans syge Hustru var aldeles ude af Stand til at paatage sig den Byrde at sørge for den høje Fange.

Lady Katharine, hendes lille Søn og Tyende bleve altsaa sendte af Sted i Følge Dronningens udtrykkelige Befaling. De skulde trods alle Protester indkvarteres hos Sir John Wentworth paa Gosfield Hall. en fast, skummel Murstensborg, opført uden om en firkantet Gaard, meget stærkt befæstet, uden Vinduer i den nederste Etage og bygget saaledes, at ingen uden med den største Vanskelighed og kun ved at gaa igjennem alle Værelser kunde trænge ind til dem, der boede ovenover. Her tilbragte Lady Katharine og hendes lille Barn flere ensformige Maaneder uden at have det mindste til Morskab eller Opmuntring. Tilsidst afgik Sir John Wentworth ved Døden, og skjønt hans efterladte Hustru var endnu sygere end tilforn, blev hun ikke befriet fra sin sørgelige

Gjæst, som blev tvungen til at forblive i dette Dødens og Sorgens Hus, uagtet Hr. Rook Green, der var en fjern Slægtning af Familien, som executor testamenti paa det kraftigste gjorde Indsigelse imod hendes Ophold dér længer med den Bemærkning, at den afdødes Datter og Arving forlangte Borgen «ryddeliggjort». «Men» — tilføjede han i sin Skrivelse til Minister Cecil — «denne Indsigelse nedlægger jeg ingenlunde, fordi jeg har det ringeste at udsætte paa den høje Dame, tvært imod skylder jeg paa Sandhedens Vegne at bevidne, at hendes Opførsel har været ærbar og stille, og at hendes Tjenerskab ikke har givet nogen som helst Grund til Klage». Hr. Rook Greens Indsigelser vare dog forgjæves, Katharine maatte blive, og det uagtet samme Mand nogen Tid efter søgte at give sine fornyede Protester forøget Styrke ved at tilføje, «at han, saafremt man fremdeles tvang ham til at tage Vare paa den høje Dame, saa sig sat i den Nødvendighed at føre hende til sin egen Bolig, der dog var alt andet end passende, da han var Enkemand og havde en talrig Børneflok».

Endelig langt om længe tog Dronningen en ny Bestemmelse; men i Stedet for at give sin ulykkelige Frænde fri overgav hun hende i Sir Owen Hoptons Varetægt. Denne var bleven ansat som Kommandant paa Tower, men dette Hverv kom ham i høj Grad ubelejligt, thi han havde netop bestemt sig til i nogen Tid tilligemed sin Hustru at udhvile sig paa et lille Herresæde, han ejede i Nærheden af Ipswich, og han kunde ikke modtage Lady Katharine før sidst i Oktober. Til sidst bestemte han sig dog til at tage til Gosfield Hall, hvor han i Dronningens Navn af Hr. Rook Green fik udleveret den ulykkelige Fange tilligemed hendes lille Søn, Tyende og Ejendele i sin Varetægt.

De droge strax alle afsted til Suffolk, thi Sir Owen Hopton havde af Dronningen faaet Tilladelse til at føre sin Fange til sit nyopførte Herresæde Cockfield Hall tæt ved den yndige Landsby Yoxford i Suffolk. Lady Ka-

tharine var ved denne Tid paa det sidste Stade af en uhelbredelig Tæring, og kort efter at hun var kommet til sit nye Opholdssted, fandt Sir Owen Hopton det nødvendig at sende Bud til London efter Dronningens Læge, Dr. Symonds; men al Lægehjælp var for silde; den skrøbelige Kvinde, hvis Hjerte var sønderknust, skulde ikke mere gjense hverken sin Husbond eller sin førstefødte.

Der blev opsat et Dokument, som indeholdt alle Enkeltheder angaaende hendes sidste Øjeblikke. Dette Dokument blev sendt til det engelske Hof. Den sidste Nat tilbragte hun med at bede og synge Psalmer; hun tilgav alle, og til Sir Owen Hopton rettede hun en inderlig Bøn om, at han vilde bede Dronningen skænke hende sin Tilgivelse efter hendes Død og være god imod hendes Børn. «Faa Venner», sagde hun, «have de havt, medens jeg levede, og færre ville de faa, naar jeg er død, om ikke Hendes Majestæt vil være dem naadig. Jeg beder ogsaa Hendes Højhed være god imod min Herre (ɔ: Lord Hertford), for det véd jeg, min Død vil være tunge Tidender for ham at bære, og at Hendes Naade vil unde ham Frihed for at glæde hans sorgfulde Hjerte». Hun gav ham ogsaa sin Fæstensring med den slebne Diamant og Bruderingen med de fem Led, for at han skulde sende Jarlen dem. «Og», tilføjede hun, «bed ham, at lige som jeg har været ham en sand og trofast Viv — det jeg tager Gud til Vidne paa i denne Stund — saaledes ogsaa han vil være en kjærlig og sand Fader for vore Børn, hvem jeg giver den samme Velsignelse, Gud gav Abraham, Isak og Jakob». Derpaa fremtog hun en anden Ring med et emailleret Dødningehoved og sagde: «Dette er det sidste Minde, jeg sender min Herre i dette Liv; Det er mit eget Billede». Denne Sørgering bar til Motto: «i Livet din».

Efter den døendes Ønske ringedes der med Kirkeklokken, medens hun udaandede. Saaledes var det nemlig i de Tider Skik, at Kirkeklokkerne løde, naar en døende laa paa det alleryderste, for derved at mane de barmhjertige Naboer til

alle at bede til Gud for den døendes Sjæl. I vore Dage lyder Klokken ikke længer for at give den døende den kristne Bøns Velsignelse men for at underrette de omboende om, at en Medskabning alt har forladt dette Liv. Klokken 9 om Morgenen den 27de Januar 1568 drog Katharine Gray det sidste Suk. De alvorsfulde Toner, som i hin Vintermorgen lød ud over Dalen og de skovgroede Sletter fra det ældgamle Kirketaarn i Landsbyen Yoxford, forkyndte Fred for en forfulgt Fyrstinde af kongelig Byrd, der iblandt Østangelns simple Bønder omsider fandt Hvile for sit trætte Hoved i Yoxford Kirke. Her bisattes hendes Lig den 21de Februar efter at være blevet balsameret, og efter at Almisser vare uddelte til de fattige. En lille sort Sten betegnedes længe efter af Bønderne som Kjendemærket for Lady Katharine Grays Grav — Lady *Johanne* Gray plejede de gjærne at kalde hende —; men næppe vilde Mindet om hende have holdt sig blandt Almuen, hvis ikke en af hendes smaa Hønsehunde strax efter hendes Død havde lagt sig paa Graven, som den ikke var til at faa fra hverken med Magt eller Kjærtegn, før den døde. Saaledes satte dette lille Dyrs Troskab den ulykkelige Fyrstinde et varigere Minde blandt Bønderne i Yoxford, end det prægtigste Gavmonument kunde have gjort. Mærkeligt nok er det, at begge Dronning Elisabeths Ofre, saavel Lady Katharine, der var hendes Arving i Følge en Parlamentsakt, som Dronning Maria Stuart af Skotland, der var hendes Arving efter Tronfølgen, skulde have det tilfælles, at en tro Hund døde af Sorg paa deres Grav.

Jarlen af Hertford sad fængslet i to Aar efter sin Hustrus Død. Henimod Slutningen af det niende Aar efter sin Indespærring blev han løsladt fra Tower imod at betale den haarde Bøde, han var idømt, af 15,000 Mark. Da han kom ud af Fængslet, var han saa nedbrudt paa Sjæl og Legeme,

at selv hans bitreste Fjender ikke kunde have ønsket ham det værre.

Da der ingen Udsigt var til, at de Børn, han havde med Katharine Gray, vilde blive erklærede for ægte, saa længe Elisabeth levede, giftede han sig anden Gang — maaske i det Haab at faa en anerkjendt Arving til sin Titel og Rang, og da hans anden Hustru ogsaa døde, indgik han for tredje Gang Ægteskab. Men kort efter blev han paa ny sat i Tower af Dronning Elisabeth, fordi han i Overkonsistoriets Bøger havde ladet indregistrere den Erklæring, at han selv anerkjendte Ægtheden af sine Børn af første Ægteskab. Han overlevede ogsa sin tredje Hustru.

Endelig efter at Elisabeth var død og Jakob I bleven Konge, oplevede han den Glæde at faa sine og Katharines Børn erklærede for fødte i lovligt Ægteskab. Da kom nemlig i Aaret 1607 den Præst, som havde viet dem, for en Dag; han fremstod offentlig og erklærede at have sluttet Ægteskabet paa lovlig Maade, hvilket under de forandrede Forhold førte til, at der afgaves en Retskjendelse, som kjendte deres Ægteskab gyldigt. Lord Hertford døde i sit tre og firsindstyvende Aar (1622). Med ingen af sine to sidste Hustruer havde han Børn. Paa hans Grav i Salisbury Domkirke nævnes ingen anden Hustru end Lady Katharine Gray.

P. C. A. RASMUSSEN.

Mere om Gustav III's Mord.

I et tidligere Bind af dette Tidsskrift*) findes en Afhandling betitlet «Gustav III's Mord»; men efter denne Afhandlings Udarbejdelse har en svensk Forfatter, Dr. Olof Nilsson i Malmø, udførlig behandlet det samme Emne og tror derved, hovedsagelig ved Benyttelsen af Svea Hofrets Protokoller, at være kommen til det Resultat, at det dog vistnok har været Anckarström, der myrdede Gustav III.

Dette i flere Henseender fortjenstfulde Arbejde giver imidlertid Anledning til nogle Bemærkninger, som mulig turde findes ikke aldeles betydningsløse.

Allerede den dødelig saarede Konges Udraab, at han var saaret «af en lång masque i svart domino», og en aldeles lignende Ytring til Schröderheim den følgende Dag vilde vidne om, at Gustav nærede Mistanke til Ribbing, selv om ikke den saarede udtrykkelig havde erklæret dette**). Rigtignok tvivle de samtidige Forfattere, John Brown og Sierakowsky, ikke paa, at Anckarström jo var Gjerningsmanden; men Arndt siger allerede i sit 1809—1810 skrevne Værk, der først udkom i trediverne, at Ribbing troedes at have affyret Skuddet, medens Anckarström holdt paa Pistolen. Dr. Nilsson synes ikke at tillægge disse Ytringer stor Betydning; men det forekommer os dog at burde fremhæves, at Troen

*) Hist. Archiv 1873, II p. 246—70.

**) Ribbing var af høj Væxt, Anckarström derimod ikke.

paa, at Ribbing var den egentlige Gjerningsmand, kan forfølges saa godt som lige op til Mordnatten selv.

Den svenske Forfatter giver derpaa et kort Udtog af Fryxells i «Svensk Tidskrift för Literatur etc., 1872, 6te Hefte», givne Beretning om Ribbings Selvanklage for Gyllenkrook og Löfvensköld, om Gustav Löwenhjelms Undersøgelser i Pariserpolitiets Archiver og om Ehrensparre-Ljungfeldts Meddelelse — samtlige disse Punkter ere omtalte i den nævnte Afhandling i «Historisk Archiv» — og tilføjer, at Fryxell kun beretter, men ikke selv udtaler nogen Mening. Derhos erindrer han om det i den Löwenströmske Familie gængse Sagn, at Anckarström ikke turde affyre Skuddet af Frygt for at træffe de to som Engle udklædte Smaapiger, — hvad han i sin Deposition for Svea Hofret selv udsiger, medens Ransagningsprotokollerne erklære de nævnte Pigebørns Nærværelse paa Maskeraden for ubevist, — og at Ribbing derfor gjorde det. Alle disse Udsagn, fortsætter Doktoren, stemme overens i ét Punkt: at Ribbing og ikke Anckarström var Morderen, men de afvige i Beretningen om Maaden, hvorpaa Misgjerningen blev udført, i det det snart hedder, at Ribbing «rykkede Pistolen til sig», snart at han affyrede den, medens Anckarström holdt paa den.

Selv om man nu vil indrømme, at Udtrykket «Ribbing ryckte till sig pistolen» skulde forstaas saaledes, at han havde rykket Anckarströms Arm og Haand med den deri værende Pistol til sig, saa forekommer det os dog noget tvungent med den svenske Lærde at ville forklare Udtrykket «Ribbing återlemnade (ɔ: tilbageleverede) pistolen» ved, at han, efter at Skuddet var affyret (af ham selv), søgte «fastare tilltrycka Anckarströms fingrar kring vapnet, innan han sjelf släppte sitt tag», samt at det «fubblande» (ɔ: snublende), som foraarsagede, at Mordvaabnet faldt til Gulvs, skulde have bestaaet deri. Men vil man ikke slaa sig til Ro ved denne meget haartrukne Forklaring, maa man ganske vist enten erklære sig ude af Stand til at løse Modsigelsen mellem de

nævnte to afvigende Beretninger, eller erklære den ene af dem for falsk, eller med Dr. Nilsson erklære dem begge for falske, ɔ: erkjende, at Anckarström, og ikke Ribbing, var Morderen.

Anckarström blev, fortsætter den svenske Forfatter, i øvrigt dømt ikke alene i Følge sin egen Tilstaaelse, men i Kraft af Vidners Deposition. Blandt disse Vidner vare Hoftrompeteren Ørnberg og Tjeneren Fagerberg, der begge bekræftede deres Udsagn med Ed, samt Drengen Brovall, der som femtenaarig ej kom til at aflægge Vidneeden. Alle disse paastode at have set Morderen, — hvem han nu end har været —, udføre Misgjerningen: Ørnberg fra Orkestret, de to andre fra et Sted i Nærheden af det, hvor Begivenheden foregik. Trompeteren erklærede, at den Person, der affyrede Skuddet, var af Anckarströms Vækst og klædt ligesom denne i sort Domino, hvid Maske og rund Hat med Baand om; Brovall havde set «en till vexten mera kort end lång person» i sort Domino og rund Hat fremtage noget blankt af Brystlommen, affyre et Skud paa Kongen og derpaa blande sig i Sværmen, og Fagerberg havde ligeledes bemærket en Person i nævnte Dragt, som af Brystlommen havde fremtaget noget blankt, som Vidnet havde holdt for en Tobaksdaase; denne Person havde «hukat sig ned, och i detsamma hade skottet smullit». Derpaa havde samme Person kastet en Pistol fra sig, som var gleden hen næsten lige til Vidnets Fødder. Fagerberg havde ligeledes set en Kniv falde til Jorden.

Næst efter at bemærke, at de allerfleste af de sammensvorne, som overværede Maskeraden, foruden selvfølgelig mange andre, vare iførte en Dragt som den af Vidnerne beskrevne, og som var den almindelige ved disse «Redouter», indrømme vi, at disse Vidnesbyrd unægtelig ere særdeles kompromitterende for Anckarström; navnlig stemmer Fagerbergs Erklæring: at en Person var sprunget frem, ... havde af Brystlommen fremdraget noget blankt, bukket sig ned, og i det samme havde Skuddet knaldet, — aldeles ikke overens med

Ribbings Selvanklage for Gyllenkrook: at han, Ribbing, havde «ryckt till sig pistolen», da Anckarström ikke kunde, uset af Kongen, faa den frem. Da de to af de nævnte tre Vidner have bekræftet deres Udsagn med Ed, er man vistnok ikke berettiget til at betvivle deres Sinceritet; men det vil upaatvivlelig have sine store Vanskeligheder fyldestgjørende at oplyse, hvorledes tre forskjellige Personer fra tre forskjellige Steder have *kunnet* se, hvad der foregik midt inde i en tæt Sværm af Dominoer, have kunnet se det *nøjagtig nok* til at kunne erklære: *den* Haand fremdrog Pistolen, *den* Haand affyrede Skuddet, *den* Haand bortkastede Mordvaabnet, tilmed da Retningen af det Kongen tilføjede Saar udviser, at den Haand, det være sig nu Anckarströms eller Ribbings, der løsnede Skuddet, har været holdt meget lavt ɔ: vistnok absolut skjult for alles, selv for den i det noget ophøjede Orkester staaende Ørnbergs, Øjne.

Større Mulighed forekommer der os at have været for, at man havde kunnet bemærke den af Ribbing i Gyllenkrooks Meddelelse omtalte Snublen, der skal have fundet Sted, da Ribbing vilde levere Anckarström Pistolen tilbage. Nogen saadan bliver imidlertid, som Dr. Nilsson oplyser, ikke omtalt af de tre nævnte Vidner. Men hvorfor har da Ribbing erklæret for Gyllenkrook, at et «fubblande» fandt Sted? Hvad kunde han vinde ved at paastaa noget saa ubetydeligt, hvis det ikke var sandt? Er man ikke snarere nødsaget til just deri, at han anfører en saa aldeles betydningsløs Omstændighed, at se et Bevis paa hans Beretnings Troværdighed, og at en Snublen virkelig har fundet Sted, men ikke er bleven bemærket af de nævnte Vidner, da disse vel ellers nok havde omtalt den? Men naar de ikke have lagt Mærke til, at Ribbing eller Anckarström — og én af dem var jo Morderen, — snublede, og en Snublen er jo dog efter sin Natur en Bevægelse af et ikke ganske umærkeligt Omfang, hvorledes have da disse tre Personer fra deres forskjellige Standpunkter i samme Øjeblik *kunnet* opdage midt i den tætte Stimmel

den Haand, som affyrede det dræbende Skud, og som tilmed blev holdt maaske næppe fem Kvarter fra Jorden?

Der forekommer os ikke at være tilstrækkelig Grund til med Dr. Nilsson at drage i Tvivl, at Ribbing har været ved sin Forstands fulde Brug, da han for Gyllenkrook og Löfvensköld aflagde den tidt omtalte Bekjendelse, at ikke Anckarström, men han, Ribbing, var Gustav III's Morder. Hvis Ribbing i de Øjeblikke, han afgav disse Erklæringer, som ingen aftvang ham, men som han uden nogen som helst ydre Foranledning af egen Drift fremkom med, havde været sindsforvirret, vilde selvfølgelig hans Ytringer være betydningsløse, men vi tro ikke, at dette har været Tilfældet, ligesom det da heller ikke er blevet bevist. At Ribbing, som Löwenhjelm ved sine Undersøgelser i Pariserpolitiets Archiver har oplyst, i Frankrigs Hovedstad førte et mørkt Eneboerliv, var frastødende mod Hustru og Barn, plagedes af uhyggelige Drømme og Syner, afslog forskjellige gejstliges Hjælp og Trøst o. s. v., synes os nemlig i enhver Henseende bedre at kunne være Symptomer paa en med en frygtelig Misgjerning betynget Samvittighed end paa Sindsforvirring. Og selv om man vil lade ham have været momentant afsindig, hvorfor skal han da just have været det i de Øjeblikke, da han for Gyllenkrook og Löfvensköld aflagde de tidt omtalte Bekjendelser, hvori heller intet forekommer, som kunde synes at tyde paa Sindssygdom? Og maa i øvrigt ikke ogsaa det franske Politis Rapporter over en for Pariserverdenen saa interessant Person som «den smukke Kongemorder» optages med stor Varsomhed?

Lige saa lidt kunne vi med den svenske Lærde finde det besynderlig, at Ribbing, efter at have aflagt den omtalte Bekjendelse for Gyllenkrook og Löfvensköld, — hvilket maa have fundet Sted omtrent i 1800 eller 1801, — vovede senere at aflægge et Besøg i Sverige. Hans Moders gamle Ven og fortrolige, Baron Rutger Macklean, udvirkede nemlig hos Karl XIII Tilladelse for den forviste til at tilbringe en Som-

mer hos Moderen, der boede paa Gaarden Ström i Bohuslän. Men hvad havde Ribbing saa at frygte for? Karl XIII vilde tilforladelig ikke bryde det givne Lejde, og desuden var det en bekjendt Sag, at han aldrig havde forfulgt sin Broders Mordere med synderlig Energi, men snarere gjort alt for at lade dem slippe saa let derfra som mulig. Af Adelen havde Ribbing heller intet ondt at frygte; de fornemme Herrer saa i ham vistnok for største Delen kun en Standsfælle, der havde udført den paaskjønnelsesværdige Gjerning at skille de privilegerede Stænder af med Sikkerhedsaktens Ophavsmand; til Stockholm, hvor Synet af ham maaske kunde have vakt Bevægelse, kom han, saa vidt vi have kunnet erfare, ikke, og fra Dalkarlene, som formodentlig vare de eneste, der kunde tænkes at have villet hævne Gustav III's Død, hvis hans Morder pludselig var falden dem i Hænderne, holdt han sig klogelig borte. Og endelig forstaar det sig af sig selv, at Ribbings Besøg i Fædrelandet blev holdt saa vidt mulig hemmelig, saa at maaske kun yderst faa vidste af, at han havde gjæstet en Afkrog af Sverige, før han var borte igjen. Af dette Ribbings Besøg paa Gaarden Ström tro vi ikke, at der kan udledes noget, der i væsentlig Grad skulde kunne svække Betydningen af hans til Gyllenkrook og Löfvensköld aflagte Erklæringer, at han, Ribbing, og ikke Anckarström, var Gustav III's Morder, og naar man ikke vil forudsætte, at Ribbing i et Anfald af Sindssygdom er fremkommen med sin Selvanklage, hvad man, som vi tro at have godtgjort, næppe er berettiget til, skjønne vi ikke rettere, end at der ikke foreligger tilstrækkelig Grund til at forkaste hans af egen Drift afgivne Bekjendelse, hvis Sandhed han højt og dyrt bevidnede. Vil man tro Trompeteren Ørnberg og Tjeneren Fagerberg paa deres Ord, maa man ogsaa tro Ribbing paa hans.

I Anckarströms Karakter, over hvilken den retsindige Gjörwell, der havde været hans Formynder og kjendte ham nøje, fælder en saare ugunstig Dom, finder Dr. Nilsson en Støtte

for sin Formodning om, at han begik Mordet. Men ogsaa Ribbing var, efter Löwenhjelms Vidnesbyrd, almindelig kjendt som en haard og voldsom Mand, der var i Stand til de yderligste Foretagender, saa han for Karakterens Skyld lige saa vel kan være Morderen som Anckarström.

Medens vi saaledes paa enkelte Punkter tro at maatte være af en anden Mening end den svenske Forfatter, kunne vi derimod kun være fuldstændig enige med ham i, at den i den Löwenströmske (ɔ: Anckarströmske) Familie bevarede og af Ritmester Ehrensparre - Ljungfeldt til Hofmarskal Löfvensköld meddelte Tradition: at Modet i det afgjørende Øjeblik svigtede Anckarström, saa at han sænkede Haanden, der holdt Pistolen, at Ribbing da tog fat paa Aftrækkeren og trak den af, imedens Anckarström holdt Pistolen, — ikke med rette kan siges at hidrøre «från säker hand». Ehrensparre-Ljungfeldt havde denne Meddelelse fra sit Søskendebarn, Fru Anckarström. Men hvor havde Fru Anckarström den fra? Fra sin Mand? Men da Udaaden fuldbragtes, var hun, hvad der fremgaar af Svea Hofrets Protokoller, ikke i Stockholm, og da hun kom tilbage til Hovedstaden, var hendes Ægtefælle allerede fængslet. «Øjenvidnet» Sierakowsky, hvis Beretning vi i vor Afhandling «Gustav III's Død» have fulgt, fejler saaledes, naar han lader Politimesteren finde Anckarström rolig sovende ved sin Hustrus Side. I Fængslet taltes Anckarström og hans Hustru kun en eneste Gang ved, nemlig et Par Dage før hans Død, tilmed kun en halv Times Tid og i Overværelse af Præsten Roos. *Mundtlig* kan hun saaledes ikke have erfaret det af sin Mand. *Skriftlig* kan han ikke have underrettet hende derom, thi i Fængslet fik han kun to Gange Skrivematerialier, nemlig da han i Vagtens Overværelse nedskrev sin Bekjendelse og sin Ansøgning om Fritagelse for Hudstrygning. Af sin Mand kan Fru Anckarström saaledes ikke have faaet denne Oplysning, og havde dette været Tilfældet, havde hun da ikke nyttet den for at frelse sin Ægtefælles Liv? Men maaske Ribbing har

meddelt Fru Anckarström, at det var ham, der havde affyret det dræbende Skud? Det kan tænkes, men hvorfor har da Fru Anckarström til Bestyrkelse for sit Udsagn ikke for Ehrensparre-Ljungfeldt nævnet Ribbing som sin Hjemmelsmand, hvis han virkelig havde været det? Just den Omstændighed, at hun ikke nævner eller blot antyder sin Kilde, synes at tale for, at det anførte er blevet hende meddelt af en eller anden som en blot sandsynlig Formodning, der hos hende har antaget Form af Vished. Man er jo saa tilbøjelig til at tro, hvad man gjerne *vil* tro.

Af de tre Muligheder: at Anckarstrøm selv affyrede Skuddet, at Ribbing »ryckte till sig pistolen» og skjød Kongen, og at Ribbing løsnede Skuddet, medens Anckarström holdt paa Mordvaabnet, forekommer den sidste os, efter det umiddelbart foran staaende sammenholdt med vore tidligere Bemærkninger om Dr. Nilssons Forsøg paa at løse Modsigelsen, ikke længere at kunne komme i Betragtning. Tilbage staa altsaa de to aldeles modstridende Udsagn: Anckarström selv skjød Kongen, Ribbing snappede Pistolen fra ham og udførte Misgjerningen. Det første erklærede Anckarström selv, Vidnerne Ørnbergs og Fagerbergs Udsagn gaa i samme Retning, og man har i Almindelighed troet det; det sidste forsikrede Ribbing højt og dyrt, den døende Konge troede det selv, og Mistanken til Ribbing lader sig, som vi have set, forfølge saa godt som op til selve Mordnatten. Hvilken af disse to Paastande er nu den rette? Er det saa Anckarström eller Ribbing, der var Morderen?

Som det til Overflod fremgaar af det forud anførte, staar der her Grunde mod Grunde, Udsagn mod Udsagn, Sandsynlighed mod lige saa stor Sandsynlighed. Vil man med Dr. Nilsson lade Ribbing have været i en Utilregnelighedstilstand, da han for Gyllenkrook og Löfvensköld aflagde de tidt og mange Gange omtalte Erklæringer, ere disse selvfølgelig uden Betydning, og i saa Tilfælde er det Anckarström, der har myrdet Gustav III; men har Ribbing ikke

været afsindig, da han af egen fri Drift gjentagne Gange og paa forskjellige Tidspunkter anklagede sig selv for Kongemord, og vi tro ikke, at man er berettiget til at antage dette, saa har hans Udsagn den største Vægt, og Sandsynligheden er, forekommer det os, i saa Fald størst for, at han, og ikke Anckarström, er Morderen.

I øvrigt er Sagen, som den svenske Lærde til Slutningen bemærker, af den Beskaffenhed, at der nu efter 80 Aars Forløb næppe kan ventes yderligere Oplysninger i den, og dette Mysterium vil saaledes vanskelig nogensinde blive fuldstændig opklaret.

Fr. Julius Meier.

Smaating.

Ratzeburg contra Mecklenburg. Tysklands politiske Geografi er det endnu den Dag i Dag ikke saa ganske let at hitte Rede i med dets 25 større eller mindre Stater. Vore Læsere kjende nu vel nok Storhertugdømmet Mecklenburg - Strelitz af Omtale; men der er dog vist meget faa, som ere vidende om, at dette Land, der næppe tæller 100,000 Sjæle — det halve af Kjøbenhavns Folkemængde — i Virkeligheden bestaar af to uafhængige Stater, mellem hvilke Dualismen gjør sig gjældende lige saa godt som mellem Østerrige og Ungarn, eller endnu nøjagtigere sagt en Personalunion, f. Ex. som mellem Sverige og Norge. Landet bestaar nemlig af to Dele, der adskilles fra hinanden ved det mellemliggende Mecklenburg-Schwerin. Øst for samme ligger Herskabet Stargard og Strelitz; vest eller rettere nordvest for Schwerin ligger derimod det forhenværende Bispedømme, nuværende Fyrstendømme Ratzeburg. Herskabet Stargard har den bekjendte Stænderforsamling sammen med det øvrige Mecklenburg; men Fyrstendømmet Ratzeburg, der kun tæller 17,000 Sjæle, har ikke nogen Del i denne Forfatning; thi til en Stænderforsamling udfordres der — efter mecklenburgske Begreber — mindst et Par Dusin Riddere, og da der nu i hele Landet Ratzeburg kun findes tre Riddergodser — vi ville for Efterverdenens Skyld bevare deres Navne: Horst, Dodow og Tor-

riesdorf —, følger det af sig selv — forstaar sig dog kun efter officielle mecklenburgske Statsbegreber —, at det lille Land ikke kan eller tør have nogen Folkerepræsentation, men maa regeres absolut. Det har i alt halvanden Stad, nemlig en hel, som hedder Schönberg, og en halv, Ratzeburg, der deles midt igjennem af Landgrænsen, saaledes at det ene Stykke kommer til Lauenburg og det andet til Ratzeburg; dernæst har det lille Land en meget dygtig Bondestand, som aldrig har været livegen eller vorned, og for at mindes denne fra Arildstid hævdede personlige Frihed bære de unge Bønder paa deres Bryllupsdag et Sværd ved deres venstre Side. Til Trods for denne personlige Frihed ere Bønderne dog ikke Ejere af den Jord, de dyrke, men kun Arvefæstere; Grund og Jord tilhører derimod nu til Dags udelukkende Storhertugen, i ældre Tider derimod Kirkefyrsten. Da Landsherrens Magtfylde saaledes med Hensyn til Herskabet Stargard er indskrænket ved Stændernes Myndighed, men dette ikke forholder sig saa i Ratzeburg, og Stargard altsaa er i Stand til at værge sig, hvad Ratzeburg ikke kan, er det ganske naturligt, at Stargard søger at vælte sine Byrder over paa Ratzeburg, som saaledes af og til kommer lidt til kort. Herved er nu den ratzeburgske Rets- og Selvstændighedsfølelse bleven ægget; Landet staar fast paa sin særlige Tilværelse, paa sin Personalunion, paa sin Selvbestemmelsesret. Tidligere beraabte det sig paa Artikel 13 i den salige Forbundsakt og fordrede en Folkerepræsentation; hvad det gamle Forbund ikke kunde eller vilde yde den, haaber Ratzeburg at kunne opnaa under den nye Tingenes Tilstand; til Dato er det dog nok kun blevet ved Forhaabningerne; thi de mecklenburgske Forhold og Tilstande ere endnu ikke endelig ordnede.

Denne Ratzeburgs Selvstændighedsfølelse gav sig imidlertid Luft under Valgene til den første nordtyske Rigsdag 1867 paa en ret komisk Maade, som for øvrigt ogsaa vidner om Tyskernes indgroede Nationalfejl: Rethaveri. Da Parlamentsvalgene forestode, publicerede Storhertugerne af Mecklen-

burg nemlig en Lov, hvori det hedder: «Enhver Mecklenburger, som er 25 Aar gammel og uberygtet, har Ret til at vælge o. s. v.». Ratzeburg troede strax heri at spore en Fælde af den farligste Art. De regnede som saa: Vi ere Ratze- og ikke Mecklenburgere; naar Valgloven ogsaa skal have Gyldighed for os, maatte den lyde saalunde: «Enhver Ratze- og Mecklenburger»; men da det nu blot hedder «Mecklenburger» og ikke tillige «Ratzeburger», er der en nærliggende Fare for, at Ratzeburgerne, naar de alligevel vælge, derved selv anerkjende sig som Mecklenburgere, hvorved de ville forspilde alle deres Rettigheder, Friheder og Privilegier, saafremt de maatte have saadanne — omnia, si qvæ sint, jura — og kunne gaa glip af deres særlige Tilværelse, deres Personalunion, deres Selvbestemmelsesret og deres Fordringer paa en konstitutionel Repræsentation for den ratzeburgske Nation. Efter en moden Prøvelse af disse Betragtninger lød nu Parolen: Vi vælge ikke til Rigsparlamentet, og alle og enhver fulgte den givne Ordre samvittighedsfuldt. Forgjæves rejste Valgbestyrelsens Formand fra Valgsted til Valgsted. I den Kro, hvor Valget skulde foregaa, fandt han ikke Vælgere, men kun Værten. Han spurgte da denne, om han maaske var til Sinds at vælge nogen til Parlamentet, men Værten benægtede dette med største Koldsindighed. Derpaa optog Formanden en Protokol, hvori han konstaterede samtlige Vælgeres Fraværelse, indregistrerede Værtens Svar og ikke undlod at tilføje, at heller ikke han selv, undertegnede Valgformand, fandt sig foranlediget til at vælge. Paa det næste Valgsted gjentog det samme Skuespil sig, og saaledes blev Ikkeafholdelsen af Valg gjennemført over hele det ratzeburgske Land. Ratzeburgerne henvendte sig dernæst til Rigsdagen med en Protest, hvori de forsikrede at være gode Tyskere, men de kunde kun vælge som Ratze- og ikke som Mecklenburgere, og for øvrigt anmodede de den høje Rigsdag om at forhjælpe dem til deres Rettigheder. Valget blev dog ikke forkastet i Betragtning af, at Ratzeburgerne, selv

om de havde deltaget i Valget, dog ikke paa Grund af deres ringe Antal vilde have kunnet gjøre Udslaget, og heller ikke kunde Rigsdagen for Tiden indlade sig paa at hjælpe dem til deres Rettigheder, men maatte indskrænke sig til at afspise de brave Ratzeburgere med et Par gemytlige, deltagende Ord.

En Baderejse i de gode, gamle Tider. I Aaret 1637 maatte Landgrev Filip af Hessen foretage sig en Baderejse til Ems. Vi ville her efter Dr. Georg Fabers Dagbog give en ganske kort Beskrivelse af samme Rejse til en Sammenligning mellem vore Dage og hine Tider, der endnu undertiden roses som de romantiske eller som de gode, gamle; et saadant Tilbageblik kan være ret fornøjeligt. Altsaa vor Landgreve rejste fra sin lille Landstad Butzbach først til Lands til Frankfurt, derpaa til Vands nedad Main og Rhin og sluttelig op ad Lahn til Ems. I vore Dage gjennemfarer man den hele Strækning i et Par Timers Tid paa en Jernbane. Landgreven brugte derimod til samme Tur ikke mindre end 3 fulde Dage, men saa maatte han da ogsaa passere ikke mindre end 24 forskjellige Territorier, heri er endda ikke indbefattet de rigsumiddelbare Herskaber (Ridderskaber, Abbedier, Stifter o. s. v.); ellers kunde vi godt bringe Tallet op til de 6 Dusin: Landgreven rejste med al Hast og slap med for en Forms Skyld at lægge an ved et Par Toldsteder; en saadan «eilfertiges Furtreisen» kunde en Landgreve paa Grund af sin «højfyrstelige» Rang tillade sig; en simpel Dødelig havde godt kunnet bruge 14 Dage til samme Rejse; saa mange Passerafgivter og Toldbesværligheder var der at klare med de 2 Dusin Rigsfyrster.

Landgrevens og hans Gemalindes Følge bestod af: Hofmesteren, 2 Hofjunkere, 2 adelige Damer, Kokken, Lægen, Kammerskriveren, Beriddere, Pager, en Barber, en Kok, en Kammerjomfru, en Trompeter og nogle Tjenere. Man dels kjørte, dels red og behøvede i alt 38 Heste. Til Sejladsen

havde man for 40 Daler lejet et Skib med et Par Rorkarle. Henrejsen gik saa temmelig for sig uden Hindring; rigtignok kunde man ikke overnatte i Rüdesheim, thi der huserede Pesten; man maatte skifte Skib paa Lahn, da man ikke kunde bringe sit første Skib længere frem, og selv det nye Fartøj maatte timevis slæbes frem af Tjenerne; det hessiske Slot, hvor man vilde tage Kvartér, var slet medtaget af Soldater, som havde været indkvarterede der i nogen Tid o. s. v.

Hvilke Badefornøjelser havde nu vel det høje Fyrstepar? For at besvare dette Spørgsmaal behøve vi kun at afskrive et Par Notitser af Dagbogen: «Den 6te begave deres Naader sig Klokken 6 om Morgenen til Badet og forbleve der efter Anordning i 2 Timer; om Eftermiddagen kom deres Naader igjen og badede fra Kl. 3 til 4; efter Aftensmaaltidet spaserede de lidt omkring med Junkerne og Jomfruerne, forlystede sig med «Legen Tagfat» og anden Spøg. — Den 9de gik deres Naader allerede Kl. 5 i Bad; efter Middagsmaaltidet foretog deres Naader med Junkere og Jomfruer en Sejltur paa Lahn til Mühlheim im Thal (nu Miellen); lige over for dette Sted var der et Nonnekloster, hvor deres Naader vilde lande og overnatte, men da der var nogle franske Krigsfolk i Nærheden, maatte man strax vende om og tilbringe Natten i Værtshuset «zum Hufeisen», hvorpaa man den næste Dag Kl. 8 atter til Hest naaede tilbage til Badet. — Saaledes fulgte Dagene med al Ensformighed, den ene efter den anden, fraregnet Faren for Pest, røvende Soldaterbander og lignende Ubehageligheder.

Hjemrejsen gik vanskeligere. Dagbogen fortæller: Vi havde 3 Baade, men det er ikke godt at sejle paa Lahn paa Grund af den ringe Vandmængde, hvorfor man ikke kunde naa frem; dog gik det lidt bedre for deres fyrstelige Naader, som alene naaede frem til Niederlahnstein, medens de to andre Baade ofte løb paa Grund; Deres fyrstelige Naader lode Skibsfolkene faa en Drik og en Bid Brød, da de havde havt meget Besvær og ofte maatte stige ud i Vandet for at drage og presse Baaden frem. — Paa Rhinfarten var det langt

værre fat; her fandtes Farligheder som Klipper, Hvirvler, Strømninger, som man nu ikke aner, naar man vel til Mode damper ned ad den herlige Flod paa de prægtige Dampskibe. Landgreven var derimod helt ilde til Pas efter sin Rhintur; flere af Følget havde faaet Feber, under Vejs havde man havt mange Slags Farer at bestaa, og da man sent om Aftenen naaede Geisenheim, hvor man vilde overnatte, kunde man ikke finde noget «Losament», hvorfor Borgemesteren «maatte aabne Raadhuset, hvor der fandtes en Stue, hvor hans Naade med Gemalinde kunde logere, men ellers fik man intet at bide eller bryde, undtagen hvad man havde med sig. Raadet forærede Deres Naader to Kander Vin». — Efter 8 Dages besværlige Rejse naaede man endelig atter hjem.

Trykfejl og Rettelser.

Side 1, Linie 11 fr. ov.: med hvid Krave, læs: hvidt Halstørklæde
Side 60, Linie 5 fr. n.: Duetter, læs: Dueller.
Side 88, Linie 3 fr. ov.: sextende, læs: syttende.
Side 93, Linie 4 fr. ov.: hans, læs: sin.
Side 95, Linie 15 fr. ov.: indtil, læs: mod.
Side 191, Linie 2 fr. n.: 1752, læs: 1751.
Side 210, Linie 16 fr. ov.: den yngste, læs: det yngste:
Side 290, Linie 7 fr. ov.: Somojeder, læs: Samojeder.
Side 399, Linie 9 fr. ov.: ædlerere, læs: ædlere.
Side 430, Linie 16 fr. ov.: Gancelm, læs: Gaucelm.

H. DRESSEL
Bogbinder